

ANALELE DOBROGEI

serie nouă
Anul V, nr. 2

Constanța
1999

Colegiul de redacție:

Prof. univ, dr. Adrian RĂDULESCU

Conf. univ. dr. Enache PUTU

Dr. Gavrilă SIMION

Prof. Anna-Maria DIANA

ANALELE DOBROGEI
serie nouă
Anul V, nr. 2

Manuscrisele și orice corespondență se vor trimite
pe adresa colegiului de redacție al revistei
"ANALELE DOBROGEI"
Piața Ovidiu nr. 12, 8700 CONSTANȚA

*Autorii articolelor își asumă, răspunderea pentru
conținutul acestora.*

CUPRINS

VIAȚA SPIRITUALĂ

IPS Lucian, Arhiepiscopul Tomisului - Prea Fericitul Părinte Patriarh Teoctist, oaspete se seamă al Arhiepiscopiei Tomisului	9
Petre Diaconu - Saturnaliile la români	15

DOBROGEA ROMANĂ, ROMANO-BIZANTINĂ ȘI MEDIEVALĂ

Cătălina Duțu - Selgiukizii și Dobrogea în secolul al XIII-lea	21
Gabriel Talmațchi, C. Paraschiv - Talmațchi - Un fragment din istoria Hârșovei redat prin prisma mărturiilor documentare	31
Panait I. Panait - Considerații privind rolul Bălții Ialomitei în păstrarea legăturilor dintre așezările românești la Dunărea de Jos (sec. XV-XVIII)	47
Tudor Mateescu - Creșterea bivoliilor în Dobrogea în timpul stăpânirii otomane	53
Tudor Mateescu - Din legăturile orașului Isaccea cu teritoriile românești de la stânga Dunării până la 1877	67
Cristina Paraschiv-Talmațchi, Gabriel Talmațchi - Studiu statistic asupra monedelor grecești, romane, romano-bizantine și medievale aflate în colecția Ana Crăciun (M.I.N.A. Constanța)	80
Daniela Ciobanu - Monede medievale descoperite în Dobrogea (sec. XVII - XVIII)	97

EVOLUȚII ECONOMICE ȘI SOCIALE

Georgeta Borandă - Porturi dobrogene: Isaccea și Măcin. Repere istorice	107
Petre Covacef - O veche familie de mocani la Constanța : <i>Familia Ion Zaharia Blebea</i>	110
Constantin Cheramidoglu - Influența căii ferate Cernavodă-Constanța asupra traficului de cereale derulat prin Gurile Dunării (opinii la 1859)	118
Gabriel Custurea, Mariana Bălăbănescu - Catalogul călătorilor din secolul al XIX-lea în Dobrogea (O contribuție la bibliografia Dobrogei)	125
Arcadiu Petrescu - Orașul Constanța la 1884, descris în	

cartea "La Romania" de Bruto Amante	133
Petre Covacef - Construcțiile executate în portul Constanța până la primul război mondial	140
Traian Moșoiu, Ion Ionescu - Mijloace de comunicații moderne adoptate de marina militară română la începutul secolului al XX-lea	183
Otilia Gherghe - Consemnări despre Dobrogea în jurnalul inedit al căpitanului Constantin Sănătescu (1915)	189
Constantin Șerban - Prezența la Constanța a bizantinologului Vasile Grecu în timpul primului război mondial	194
Marian Moșneagu - Constanța în onomastica navală românească	200
Cornel Greavu - Programe de dotări navale în perioada interbelică	204
Mariana Cojoc - Din viața portuară a Constanței (1944-1947)	211

VIAȚA POLITICĂ

Puiu Bordeiu - Evoluția mișcării legionare în Dobrogea între anii 1934-1936	221
Marian Cojoc - Din geopolitica unei zone. Acțiuni subversive și interese străine în Delta Dunării (1940-1944)	239
Anca Ruxandra Mogoșanu - Drepturile Constituționale ale străinilor în România	249

CULTURA - ȘTIINȚA - PERSONALITĂȚI CULTURALE

Viorica Lascu - Publius Ovidius Nasso și episcopul Inochentie Clain	265
Dumitru Șopu - Viața culturală a românilor din Dobrogea până la 1878	268
Florica Cruțeru - Istoricul Muzeului de artă Constanța	275
Florentina Olteanu - Încercare de analiză contrastivă a două opere cantemiriene	283
Justin Tambozi - Personalități de sorginte aromână în și din Dobrogea	292
Justin Tambozi - Frații Tambozi, de la perioada romantică a aviației civile americane la marile holdinguri	297
Carmen Atanasiu - Ofițeri de marină în știință și tehnică românească	302
Timpan Nicu, Filipaș Moise, Petriman Teodor, Teletin Viorel - Aviația română din Dobrogea înainte de cel de-al doilea război mondial	315

TRADIȚII ETNO-CULTURALE

Ileana Pitrescu - Cultivarea cânepei, inului și bumbacului în zona Mangaliei	325
--	-----

C. Antonescu - Motivații sociale ale distorsiunilor stilistice în arhitectura țărănească din Dobrogea de sud-vest	332
C. D. Mazilu - Cult, locuire, atelier în arhitectura țărănească dobrogeană	355
Dorel Abraham, Marin Burcea - Intensitatea relațiilor interetnice la nivel național și zonal	367
Călin Sabin - Obiceiul Descântecului în zona Lipnița-Oltina	369

PATRIMONIUL ECOLOGIC

Titus Rusu - Administrația Rezervației Biosferei Delta Dunării, versus Prefectura Județului Tulcea	383
--	-----

MEDALION

Adrian Rădulescu, SIMION GAVRILĂ - 70 de ani !	389
--	-----

COMENTARII

Gheorghe Platon, NOTE DE LECTURĂ și Dan Berindei, O CARTE ÎN DISCUȚIE de Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu - ISTORIA DOBROGEI, Constanța 1998.....	399
--	-----

RESTITUIRI

Valeian Petrescu - 30 de ani de la moartea sa	411
---	-----

POEZII - PROZĂ

Nistor Dan Ion - Povara de iubire	421
- Nuntire	421
- Statornicie	421
- Getica	422
- Prezente	422
- Noapte fără veac	422
- Ecou	423
- Din Galileea	423
- Trecerea	423
- Când ești în mine	424
Codina Ivașcu I	425
II	425
III	425
IV	425
V	426
VI	426

VII	426
VIII	427
IX	427
Ion Roșioru - Această mută spaimă	428
- Invocație	429
- Într-o zi (lui Ștefan Bănulescu, in memoriam)	429
- Bolnav de fără rost	430
- Oniric	430
- Poem	431
- Fila de jurnal	431
- Flash	432
- Ștafeta	432
- Poetul	433
- Panteism	433
Paul Diaconescu - Împotriva nisipului	434
Victor Corcheș - La prăvălie	448

VIAȚA SPIRITUALĂ

PREA FERICITUL PĂRINTE PATRIARH TEOCTIST **oaspete de seamă al Arhiepiscopiei Tomisului - 10 august 1997**

În perioada de început a lunii august din acest an, Prea Fericitul Părinte TEOCTIST, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române s-a aflat în probleme pas-torale și administrative ale Bisericii, la Mănăstirea Sfânta Maria din Techirghiol, județul Constanța.

În drum spre reședința patriarhală din București, Prea Fericitul Sa a binevoit să poposească, pentru prima dată, la mănăstirea "Peștera Sf. Ap. Andrei" din preajma localității Ioan Corvin unde - după tradiția istorică - a propovăduit Sf. Apostol Andrei, cel dintâi dintre Apostoli, chemat la slujba apostoliei de Mânuiitorul nostru Iisus Hristos.

În ziua de duminică, 11 august, după oficierea Sfintei Liturghii la Mănăstirea Sf. Maria din Techirghiol, Prea Fericitul Patriarh Teoctist, întâi stătătorul Bisericii Ortodoxe Române, însoțit de Înalt Prea Sfințitul Arhiepiscop Lucian al Arhiepiscopiei Tomisului, a poposit la Mănăstirea Peștera Sf. Ap. Andrei - în jurul orei 12,00.

Potrivit tradiției, glasul clopotelor au vestit sosirea Prea Fericitului Sale, iar starețul mănăstirii - P. Cuv. Protosinghel Ierom. Oană Neagu Neofit împreună cu soborul și frații din mănăstire, însoțiți de numeroși credincioși ce au participat la Sfânta Liturghie, l-au întâmpinat cu fiiască dragoste.

În atmosfera de intonare a imnului arhieresc, pășind cu fiori de evlavie rebătătoritele cărări sfântite de pașii Sfântului Apostol Andrei și ucenicii săi, Părintele Patriarh s-a oprit în fața acestei monumentale Peșteri care constituie cel dintâi locaș natural de rugăciune din țara noastră.

Privirile sorb priveliștea, iar fiorul sacru pătrunde în profunzimea sufletului.

Intrând înăuntrul peșterii suntem cuprinși de emoție cântând troparul Sfântului Apostol Andrei și alte rugăciuni.

În locul cel mai tainic, pe Sfântul Prestol se află Sfânta Evanghelie. Prea Fericitul Părinte Patriarh consemnează pe paginile Sfintei Evanghelii, cu emoție unică, momentul închinării și referă în scurte expresii, însemnătatea locului.

Privind cu atenție interiorul Peșterii, momentul devine și mai emoționant.

Acum, Înalt Prea Sfințitul Arhiepiscop Lucian a prezentat Părintelui Patriarh interiorul Peșterii arătând lucrările efectuate începând din anul 1989, când s-a înălțat turla deasupra peșterii, s-a amenajat fațada acesteia, constituindu-se astfel o adevărată biserică cu turlă, catapeteasmă și cele necesare săvârșirii Cultului divin.

Aici, în interiorul Peșterii, unde a vibrat cuvântul Apostolului Andrei și

unde ecoul învățaturii sale dăinuie peste veacuri, părintele Patriarh a vorbit celor prezenți un înălțător, bogat și mișcător cuvânt despre importanța Peșterii Sfântului Apostol Andrei pentru Biserica Ortodoxă Română, pentru poporul Român și pentru creștinătatea întregii Europe. Prea Fericirea Sa, adresându-se cu emoție celor de față, a spus: "Prezența acestei peșteri aici este o mărturie istorică, este dovada Apostoliei Bisericii noastre. Sfântul Apostol Andrei, care s-a învrednicit ca cel dintâi să fie chemat la apostolie, el a fost acela care i-a vestit și lui Petru că L-a găsit pe Mesia cel prezis de profeți și așteptat de oameni.

Întăietatea în apostolie o are de fapt Sfântul Andrei. De această întâietate s-au bucurat - în duhul smereniei - străbunii noștri în ascultarea Evangheliei Mântuitorului nostru Iisus Hristos. Acesta este temeiul demnității noastre ca români și creștini în același timp.

Multe popoare din Europa și din lume doresc să aibă asemenea mărturie de credință, așa cum se află aici, la noi, Peștera Sfântului Apostol Andrei.

De aici, cuvântul Mântuitorului Hristos s-a răspândit prin ucenici și a luminat în tot spațiul Carpato-danubiano-pontic, locuit de români și a rodit din belșug, a spus Prea Fericirea Sa.

Conștienți de toate acestea - a spus în continuare Prea Fericirea Sa, suntem datori să păstrăm cu sfințenie comoara credinței, ca pe mângăritarul cel de mult preț. Să scoatem în relief roadele credinței, faptele bune prin care ne unim și ne înfrățim unii cu alții în fața lui Dumnezeu".

Dând glas asemenea gânduri, Părintele Patriarh a ieșit în fața Peșterii admirând împrejurimile sfințite prin prezența și lucrarea apostolească a Sfântului Apostol Andrei.

De pe întinsul platou nou înălțat ca un larg pronaos în fața peșterii, Prea Fericitul Părinte Patriarh a binecuvântat strădania de construcție a Bisericii celei mari a mănăstirii.

Privind în față pe cei din jur Părintele Patriarh a observat soborul călugărilor și fraților din mănăstire, a deschis un dialog firesc și apropiat, a vorbit în înțeleptele sale cuvinte despre ceea ce înseamnă "votul ascultării" în mănăstire. În final dialogul a cuprins și pe ceilalți închinători ai mănăstirii între care erau credincioși din toate zonele țării, inclusiv Putna, un duhovnicesc fiu al Prea Fericirii Sale din anii de păstorire a istoricei Mitropolii a Moldovei și Sucevei.

Amănuntul în sine dovedește prezența aici, la mănăstire, a multor credincioși de pe întreg cuprinsul Patriarhiei noastre, dornici să cunoască mănăstirile dobrogene precum și Peștera Sfântului Apostol Andrei.

De aici, de la Peșteră, Părintele Patriarh, înconjurat de vițetătorii mănăstirii și credincioși, a vizitat apoi Paraclisul mănăstirii, nou construit și terminat în anul 1995 - sfințit la 1 octombrie.

Pe paginile sfintei Evanghelii din paraclisul închinat Acoperământului Maicii Domnului, Prea Fericirea sa a lăsat gândurile sale de binecuvântare

pentru mănăstire și viețuitorii ei.

Înalt Prea Sfințitul Arhiepiscop Lucian a prezentat Prea Fericitului Părinte Patriarh realizările pe plan duhovnicesc și administrativ în mănăstire arătând faptul că în cei câțiva ani a fost amenajată Peștera, au fost construite corpul de clădiri unde se află stăreția și trapeza, încă un corp de chilii pentru călugări, acest frumos Paraclis unde se oficiază acum cultul divin, Biserica mare în construcție și altele.

Împărtășind părințești binecuvântări, aprecieri și incurajări, Prea Fericitul Părinte Patriarh, însoțit de Înalt Prea Sfințitul Arhiepiscop Lucian s-a despărțit vremelnice - cu dragoste părințească, de viețuitorii acestei sihăstirii, mărturisind plăcerea de a reveni pe acest loc sfânt unde a petrecut o vreme unul din Apostolii Domnului.

Pelerinajul Prea Fericirii Sale s-a continuat la mănăstirea Derwent, spre sudul Dobrogei, la o distanță de 40 km.

Aici, în mod cu totul neașteptat, Prea Fericitul Părinte Patriarh a fost întâmpinat de o altă mulțime de credincioși sosiți aici pentru rugăciune și ușurare sufletească, înconjurând pe starețul mănăstirii, Prea Cuviosul Avram Gheorghe, împreună cu soborul și frații din acest așezământ monahal.

Sosirea neașteptată a Prea Fericirii Sale a surprins pe pelerinii veniți într-un număr mare în acea duminică din ultima lună de vară. Bucuria momentului a devenit înălțătoare și a fost exprimată prin glasul semnificativ al clopotelor dar și prin glasul inimilor care cântau imnul patriarhicesc. Biserica mănăstirii a devenit neîncăpătoare față de numărul mare al credincioșilor, realitate care grăiește de la sine despre afluențe credincioșilor spre această mănăstire, dar și despre însemnătatea actuală a mănăstirilor în viața spirituală românească.

Simțind insetarea duhovnicească a monahilor și a credincioșilor pentru "cuvântul de folos spre zidire sufletească", Prea Fericitul Părinte Patriarh a rostit un semnificativ și profund cuvânt de învățătură, din care menționăm:

"Temeiul credinței noastre îl constituie învierea Mântuitorului Nostru Iisus Hristos. Femeile mironosițe s-au învrednicit primele a constata învierea Domnului. Sfântul Evanghelist descrie cum îngerul Domnului a zis femeilor: "Nu vă înspăimântați! căutați pe Iisus Nazarineanul cel răstignit? A Înviaț, nu este aici! Iată locul unde L-au pus. Ci duceți-vă de spuneți ucenicilor Lui și lui Petru că merge în Galileea mai înainte de voi, acolo îl veți vedea, după cum V-a spus" - Luca 16, 6-7.

Îngerul Domnului - prin femeile mironosițe, trimite pe ucenici în Galileea, unde vor vedea pe Iisus înviaț. Galileea este "Biserica". Drumul spre Galileea este calea spre Biserică. Galileea, unde ucenicii L-au întâlnit pe Mântuitorul înviaț este sufletul nostru în care avem certitudinea învierii lui Hristos - locul tainic al sufletului unde exprimăm credința în Iisus înviaț. Galileea este fiecare Biserică, fiecare mănăstire, pentru că în Sfânta Liturghie trăim, nu tânguirea în fața mormântului gol și trăim întâlnirea cu Mântuitorul Hristos

inviat. Calea până la Galileea este "calea către inima noastră". Galileea este locul unde se descoperă Iisus înviat, este Biserica dar este și sufletul nostru. Slava lui Dumnezeu se descoperă în Biserică, sălășuiește în Biserică, în sufletul nostru.

Glasul ingerului îndemnând: "Mergeți în Galileea!" este îndemnul: "Mergeți la Biserică!". Un asemenea loc al întâlnirii noastre cu Hristos este și Peștera Sfântului Apostol Andrei, este și această mănăstire în care ne aflăm - mănăstirea Derwent - loc pe care la rândul său s-a bucurat la cea vreme de binecuvântarea Sfântului Apostol Andrei.

Viețuind aceste ținuturi binecuvântate de Dumnezeu, cei între sfinți străbuni ai noștri, Sfântul Ioan Casian, Sfântul Gherman, Sfinții Ierarhi tomitani Bretanion și Teotim, Sfântul Dionisie smeritul, călugării sciți, mulțimi de mucenici și cuvioși trăitori pe pământul Dobrogei, au aflat pe mântuitorul Hristos și L-au mărturisit și au trăit în chip adevărat credința în mântuitorul Hristos-Dumnezeu.

Astăzi, dreapta credință este pândită și amenințată la fiecare pas. Valorile creștine sunt pângărite prin patimi care degenerază pe om ducându-l la pierderea demnității.

Dreapta credință este falsificată prin activitatea sectelor - penticostali, mormoni, martorii lui Iehova și alții.

Acțiunile prozelitistice ale sectelor sunt chemări înșelătoare.

Este foarte dureros că unii români se lasă prinși în mreaja prozelitistă a sectelor încât merg la adunările sectanților. Unii se lasă atrași de bani, alții se lasă atrași de anumite ajutoare, sau prin sfaturi înșelătoare. De aceea vă îndemnăm pe dumneavoastră, părinți, mame, tineri, nu vă lăsați atrași!

Noi ca români avem și păstrăm credința apostolică și nu o vom lepăda ca să nu ne pierdem demnitatea și identitatea noastră.

Din păcate câte unii își pierd demnitatea credinței și chiar demnitatea umană, lăsându-se robiți de patimi, petrecându-și viața în locuri de necinste. Sunt și mame care săvârșesc păcate de moarte. În loc să dea naștere la prunci buni și sănătoși, atentează la propria sănătate și chiar întrerup viața.

Trupul omenesc este zidit de Dumnezeu și pe tot parcursul vieții trebuie păstrat curat.

Abuzurile - de tot felul - desfigurează chipul lui Dumnezeu din om, îl duc la decădere.

A trăi după voia lui Dumnezeu în Biserică, înseamnă a ne menține la demnitatea de fii ai lui Dumnezeu. Lupta pe calea dreptei credințe este grea pentru noi toți, fie că trăim în lume, în viața socială, fie că trăim în mănăstire. Monahii se roagă pentru toți creștinii și în același timp luptă cu tot felul de ispite și înfruntă grele primejdii.

În aceste "curți frumoase ale Duhului Sfânt - care sunt bisericile și mănăstirile", Dumnezeu rouează viața noastră cu ploile Harului Duhului Sfânt, prin Sfintele Taine.

Referindu-se la aportul Bisericii privind revigorarea vieții spirituale românești, Prea Fericitul Patriarh a amintit de faptul că "Religia" constituie în școală "obiect de studiu", fiind considerată în rândul celorlalte materii de învățământ. De dorit este ca toți copiii să studieze Religia, inclusiv clasele de liceu.

Având în vedere complexitatea și diversitatea problemelor în contextul actual, Părintele Patriarh a adresat indemnul:

"Preoți, mame, părinți, profesori, directori de școli, păstrați-vă tăria cugetului!"

În partea de final a părintescului cuvânt de învățătură, întâi-stătătorul Ortodoxiei românești - Prea Fericitul Părinte Teoctist, a îndemnat pe toți cei prezenți și pe toți fiii Bisericii strămoșești la unitate în credință, solidaritate, în înfăptuirile din fiecare parohie și la trăirea prin fapte a evlaviei. Unitatea preoților bisericii împreună cu enoriașii fiecărei parohii vor conduce la realizări mai mari și mai frumoase din punct de vedere religios în Biserică, spre folosul tuturor semenilor.

Părintele Patriarh a aprobat faptul că reorganizarea vieții mănăstirilor din Arhiepiscopia Tomisului - în acești ani de după '89 - când s-au reactivat vechile mănăstiri și s-au construit altele noi dintre care amintim Mănăstirea Peștera Sfântului Apostol Andrei, Schitul Sfânta Elena de la Mare și chiar mănăstirea Dervent, cu frumoasele lor chilii și așezări gospodărești, constituie rodul credinței și evlaviei credincioșilor și a călugărilor - mai cu seamă - sub îndrumarea părintească a Înalț Prea Sfințitului Arhiepiscop Lucian.

După toată cuviința și smerenia, Înalț Prea Sfințitul Arhiepiscop Lucian luând cuvântul a mulțumit Prea Fericitului Părinte Patriarh pentru osteneala de a vizita și a binecuvânta strădaniile depuse întru propășirea vieții religioase din străvechiul pământ al Dobrogei - Sciția Mică de altădată.

În scurtul popas petrecut la mănăstirea Dervent Prea Fericirea Sa s-a întreținut cu obștea călugărească, cu credincioșii aflați la mănăstire, cărora pe lângă frumoase cuvinte de indemn le-a înmănat și atenții - iconițe și cruciule.

De aici Prea Fericirea Sa s-a îndreptat spre așezarea Ostrov de Constanța, admirând istoricele așezări pe unde altădată străbuni ai noștri au învățat și au propovăduit cuvântul lui Dumnezeu până la martirium - Sfântul Mucenic Emilian de Durostorum, Sf. Mc. Dasie, Sf. Isichie, Sfinții Nicandru și Marcian, Sfinții Pasirate și Valention, și mulți alții.

De pe aceste locuri sfințite cu jertfele și sângele atâtor martiri, trecând prin apropierea vechii cetăți a Durostorumului, Prea Fericirea Sa Teoctist, Patriarhul tuturor românilor de pe întinsul apelor Dunării, binecuvânta, de pe vasul plutitor ce traversa Dunărea, pe slujitorii pi credincioșii rămași, care l-au însoțit până la malul Dunării - vechiul Istru.

Mănăstirea DERVENT - Prea Fericitul Părinte Patriarh Teoctist în fața Bisericii Mănăstirii "Dervent", 10 august 1997.

Mănăstirea SFÂNTUL APOSTOL ANDREI - Prea Fericitul Patriarh Teoctist însoțit de Înalt Prea Sfințitul Arhiepiscop Lucian la Șantierul bisericii celei mari, 10 august 1997.

SATURNALIILE LA ROMÂNI

Într-unul din articolele publicate în revista Dorul¹, mi-am aplecat atenția asupra etimonului **tempus** și a derivatelor lui în limba română: **timp**, **tâmplă**, a(se) **întâmpla**, **tâmplar**, **întâmplare**. Tot acolo mai subliniam că Saturnus era, de fapt, replica romană a lui Kronos, zeul timpului² la Greci.

Astăzi, și aici mă voi opri - ca de obicei, pe scurt - asupra **Saturnaliilor**, sărbătoare dedicată, evident, lui **Saturn**, divinitatea timpului la Romani.

Saturnaliile erau celebrate mai ales de oștenii romani și cu deosebire de cei din spațiul danubiano-balcanic³. Cinstirea se făcea în răstimpul încorsetat de 17 și, respectiv 24 decembrie, iar uneori în perioada de după 1 ianuarie.

Cu 30 de zile înainte de data începerii oficiale a Saturnaliilor soldații își alegeau, prin tragere la sorți, în persoana unuia dintre ei, pe regele⁴ "conducătorul" ceremoniilor din anul respectiv. Participanții la sărbătoare se îmbrăcau în piei de capră, iar pe față își puneau măști care mai de care mai caraghioase. Regele cetei de ostași, infolosit în haine asemănătoare celor împărătești și purtând insignele zeului Saturn, agita tot timpul în aer o spadă.

Saturnaliile erau percepute în lumea romană ca o sărbătoare a libertăților nelimitate. În răgazul dintre 17 și 24 dec., toți Romanii - civili ori militari, bogați sau săraci, stăpâni și sclavi - se socoteau în acele zile egali între ei și de aceea petreceau laolaltă, evocând amintirea "vârstei de aur" când Saturn dispunea de atotputernicie absolută.

La terminarea festivităților, regele era sacrificat pe altarul zeului Saturn.

Chipul desfășurării Saturnaliilor ni-i cunoscut astăzi foarte bine prin mai multe surse literare. Una dintre acestea, de o excepțională importanță, deoarece se raportează la regiunile noastre, este "Martirologiul sfântului Dasius"⁵, redactat în limba greacă. Aداug, fără zăbavă, că numele acestui mucenic mai este marcat, alături de numele altor doi frați întru Hristos - Kindeas și Kyrilos - pe o piatră descoperită în cetatea dunăreană Axiopolis, aflată la 7-8 km amonte de Cernavoda⁶.

Numele aceluiași martir (Dasius) este înregistrat și pe inscripția de pe sarcofagul în care a fost depus trupul lui⁷; sarcofagul existent odinioară la Durostorum, după cum aflăm din cuprinsul pisaniei, se găsește astăzi la Ancona. Când a fost adus acesta în Italia e lucru nelămurit încă; după unii faptul s-ar fi întâmplat în sec. VI-VII, după alții în sec. XIII-XIV. De aceea **historici certant** în continuare.

Din însumarea datelor avute la dispoziție se poate conchide fără teama de a greși, că Sf. Dasius s-a născut la Axiopolis⁸ și a primit martiriul fiindcă a refuzat să ia parte la celebrarea Saturnaliilor. Faptul s-a petrecut "...

in orașul Durostorum (unde Dasius își implinea slujba militară n.m.) până când împărațeau Maximian (Galeriu) și Diocletian (anul 304 n.m.), fiind judecat de Bassus, iar în cer de Împăratul nostru Iisus Hristos căruia (i se cuvine) slava împreună cu Tatăl și Duhul Sfânt acum și în vecii vecilor Amin"⁹, ține să invedereze alcătuitorul anonim al "Martirologiului ...".

Franz Cumont, una dintre cele mai mari autorități în materie, susține că "Martirologiul ...", în versiunea greacă¹⁰ (după cum s'a precizat mai sus) a fost redactat către capătul secolului VII și că el respectă întocmai adevărul și cursul relatărilor din versiunea latină (veacul al IV-lea), pierdută între timp. Din textul "Martirologiului ..." reiese că sărbătoarea Saturnaliilor era încă în vogă la finele veacului VII. De notat că la ceremoniile în cauză participau chiar și unii creștini. Dealminteri, lucrurilor li se spune pe nume într-un pasaj din "Martirologiul Sf. Dasius", subliniat de I. Râmniceanu¹¹; "... în ziua Calendelor lui Ianuarie oameni ușurateci, urmând obiceiul păgânilor, deși se numesc creștini, merg cu mare pompă măreată schimbându-și firea lor și se îmbracă în chipul și înfățișarea diavolului. Îmbrăcați în piei de capră, schimbându-și înfățișarea, ei leapadă chipul cel bun în care s-au renăscut (prin Taina Botezului) și reiau chipul cel rău în care s-au născut. Altfel, ei, care au mărturisit la Botez că se leapadă de diavol și amăgirile lui, se întorc iarăși la el prin faptele sale cele rele și rușinoase".

Că sărbătoarea Saturnaliilor era la mare preț spre sfârșitul veacului VI nu-i lucru de mirare de vreme ce a răzbit până în timpurile noastre. În fapt, ce altceva decât o cinstire a Saturnaliilor este Jocul Cucilor (al Cucherilor, în limba bulgară) practicat și azi în unele zone sud-dunărene, în părțile fostului Durostorum (Silistra din zilele noastre), adică tocmai acolo unde cu aproximativ 1600 ani în urmă a fost ucis Sf. Dasius. Aceste jocuri sunt cunoscute și locuitorilor din unele comune ca: Brănești, Popești-Leordeni ș.a. din preajma Bucureștilor. Firește, Jocul Cucilor din amintitele localități a fost transplatat acolo de coloniști sud-dunăreni veniți în urmă cu circa 200 de ani.

Sărbătoarea Cucilor se desfășoară în a doua jumătate a lunii decembrie așadar, în perioada proprie Saturnaliilor din vechime. Actorii ei se recrutează din rândul flăcăilor și al bărbaților proaspăt însurați. Ei se îmbracă, așa cum se îmbrăcau și predecesorii lor din antichitatea romană, în piei de capră și-și pun pe față măști aidoma măștilor din trecut. Câteodată "voinicul" grupului de "cuci ține în mână o spadă de lemn care vrea să amintească spada regelui din Saturnaliile epocii romane. Eroii jocului mimează în tot timpul carnavalului o bună dispoziție, cântând și tropăind zgomotos. Câteodată "cucii" se iau la harță cu cei din afara cârdului lor.

Unii învățați caută rădăcinile Saturnaliilor în cultul lui Dyonissos, destul de răspândit, de altfel, în peninsula Balcanică a vremurilor de demult. Alții învățați le caută originea în sărbătoarea Rosalia¹². Cei mai mulți însă susțin că saturnaliile sunt de sorginte traco-getică. În sprijinul acestei teze vin și eu cu o dublă adăugire. Prima dintre ele: "Mnamaseas (ne spune) că geții îl

adoră pe Kronos (citește Saturn) pe care dacii îl numeau Zamolxis". În aceeași ordine de idei se cuvin reamintite vorbele lui Diogenes Laertios cum că "Zamolxis ... este adorat de geți fiind socotit drept Kronos (adică Saturn)". Mai mult, "unii scriitori l-au numit pe Saturn Dios Dakie - Deus Dacieae - zeul Daciei¹³; din cele spuse imediat mai sus rezultă că Zamolxis este varianta dacică a lui Saturn (Kronos). A doua adăugire: ceva mai înainte am făcut o aluzie discretă la sacrificiul uman care marca incheierea Saturnaliilor. Acum voi veni cu deslușirea de rigoare. În ziua în care se terminau sărbătorile, **regele** grupului de ostași era ucis cu săbiile de către comilitonii săi. Ei bine, acest obicei, ritualul sacrificiilor umane, era cunoscut geto-dacilor încă de pe vremea lui Herodot și a căpătat o largă extindere în perioada secolelor II î. H. și secolul I d. H. Arheologii au putut desluși împrejurările în care erau operate sacrificiile umane. Ele se făceau la moartea șefului familiei sau a unor aristocrați. Atunci erau sacrificați membrii familiilor, iar uneori înșiși sclavii din preajma lor, altădată erau sacrificați oameni pentru cinstirea uneia sau alteia dintre divinități. Un merit excepțional în descifrarea acestor probleme îl are tânărul arheolog și colaborator Valeriu Sârbu¹⁴.

În viitor va trebui să se întreprindă cercetări noi spre a se vedea de unde și pe ce căi a pătruns practica sacrificiilor umane în religia geto-dacică; nu este exclus ca ea să fi fost preluată de la **sicii** iranieni din Asia Mică, prin intermediul triburilor tracice de-acolo, după cum nu este exclus ca această practică să fi fost împrumutată de la celți, despre care se știe că unii dintre ei practica ritualul sacrificiilor umane.

Din cele relatate până aici cititorul va reține următoarele idei: Saturnaliile erau cinstite de toți romanii și, în special de ostașii din trupele imperiale. Zona de desfășurare maximă a Saturnaliilor era regiunea Durostorum-ului. Faptul e impus nu atât de realitatea martinizării Sf. Dasius, cât mai ales de împrejurarea că practica acestui obicei dăinuiește acolo până sub forma "Jocului (carnavalului) Cucilor". Originea Saturnaliilor trebuie căutată în aria de viațuire a populației traco-dacice. Supraviețuirea lor până-n zilele noastre se datorează, în special, populației romanizate din spațiul carpato-danubian.

NOTE

- 1 "Dorul", anul VIII, nr. 101, aprilie, 1998, p. 40.
- 2 Zeul Tempus (inzestrat cu o pereche de aripi) stând pe un tron și ținând în mână o coasă cu lama culcată la pământ, iar în cealaltă având o clepsidră este o creație a epocii moderne.
- 3 Asupra Saturnaliilor există o întinsă literatură. Aici mă voi mărgini să citez doar câteva studii: M.P. Nilson, Saturnalia, în "Real Encyclopedie", 2-er Band, Stuttgart, 1923, col. 202-211; L. Parmentier și F. Cumont, Les rois des Saturnales, în "Revue de Philologie", XXI, Paris, 1897, p. 143-144; Vasilka Tupkova-Zaimova, Svedenia za srednovekovni kukertsjki igri v Silistrensko (Mărturiile ale carnavalului în Silistra evului mediu) în l. bulgară, publicat în revista "Ezikovedsko-etnograjski idsledovania v pamet na akod St. Romanski" (BAN), Sofia,

1960, p. 705-706.

- 4 Cf. Parmentier și F. Cumont, op. cit., loc. cit.
- 5 Dasius era soldat în cadrul Legiunii XI Claudia de la Durostorum și-l avea comandant direct pe legatul Bassus. Cf. Franz Cumont, Les actes de Saint Dasius în "Analexa Bollandiana", XV, 1997; vezi de asemenea, Martiriul Sfântului Dasius, în "Actele Martirice", lucrarea alcătuită de cărturarul-teolog de bună amintire Ion Râmureanu. Cartea a apărut sub egida Bisericii Ortodoxe Române; a fost tipărită în 1982.
- 6 Vezi I. Barnea, în "Studii Teologice", 10, 1958, p. 279-298. Cf. Emilian Popescu, Inscriptiile grecești și latine din secolele IV-XIII descoperite în România, București, 1976, p. 205-206, nr. 194. Cf. și Petre S. Năsturel, în "Ortodoxia, Revista Patriarhiei Române", 6, 1954, p. 585-586; și în "Byzeitsch". 60,1967, p. 239. Inscriptia a fost descoperită de I. Barnea (Istoria Dobrogei, II, 1968, p. 380 și p. 505, fig. 6).
- 7 Vezi inscripția reprodusă de mine în "Dorul" nr. 98. 1998, p. 29.
- 8 Franz Cumont, Les actes de Saint Dasius, p. 10, socotea că Dasius a fost martirizat acolo. Faptul îi era sugerat de înprejurarea că numele lui Dasius figura în "Martirologicum Hieronymianum" de două ori la Axiopolis și numai o dată la Durostorum, la sfârșitul listei. Astăzi s-a ajuns aproape la un consens în această privință și anume: Dasius s-a născut la Axiopolis și a pătimit la Durostorum. În lista hieronimiană este citat de două ori Axiopolis, odată pentru că s-a născut acolo și o dată pentru că, primind martiriul la Durostorum, memoria lui era constituită și în orașul său natal.
- 9 Și aici și în alte părți m-am folosit de excelenta traducere a lui I. Râmureanu.
- 10 Și tocmai din cauză că textul "Martirologiului ..." este în limba greacă, numele lui Saturnus este redat peste tot în forma lui greacă: Chronos.
- 11 I. Râmureanu, op. cit., p. 249.
- 12 Pentru ambele teze vezi M. Arnaudov, Kukeri i rusalki, în "Anuarul Universității", Sofia, XXXIV (1920).
- 13 Neavând la îndemână aceste izvoare literare, le-a preluat din excepționala "Cartea întâlnirilor admirabile", a lui Anton Dimitriu, București, 1981, p. 292.
- 14 Valeriu Sârbu, Credințe și practici funerare, religioase și magice în lumea geto-dacilor, Galați, 1993, p. 126-146.

LES SATURNALES CHEZ LES ROUMAINS

Résumé

L'auteur identifie les "Saturnales", fête dédiée à Saturne, la divinité du temps chez les Romains, célébrée entre le 17 et le 24 décembre dans la zone de Durostorum. Cette coutume se conserve dans cette région, même à présent, sous le nom du "Jeu (Carnaval) des Coucous" et sa survivance est due à la population romanisée de l'espace carpatho-danubien. A cette fête se relie le martyre du Saint Dasius (VI-e - VII - e siècles ?) qui a refusé de prendre part à la célébration des Saturnales.

L'origine de cette fête pourrait être cherchée chez les siciliens iraniens - Saturnales - Coucous.

A ce propos, les recherches doivent continuer.

DOBROGEA ROMANĂ, ROMANO-BIZANTINĂ ȘI MEDIEVALĂ

SELGIUKIZII ȘI DOBROGEA ÎN SECOLUL AL XIII-LEA*

Interpretarea acestui semnificativ fragment al istoriei Dobrogei, se leagă indisolubil de istoria Mării Negre, fapt ce implică reconstituirea raporturilor dintre principalele puteri pontice interesante în a-și extinde sferele de influență în zonă.

Secolul al XIII-lea a constituit cadrul cronologic de manifestare a unor relații alternative de cooperare și confruntare militară de o deosebită intensitate între Imperiul Bizantin, Hoarda de Aur, Ilhanatul din Persia și thalassocrațiile italiene.

În a doua jumătate a secolului al XIII-lea Marea Neagră a devenit "placa turnantă a comerțului internațional"¹ în contextul unor relații complexe. Doi factori au stat la baza acestui proces: "pax mongolica" și cooperarea genovezo-bizantină. "Pacea mongolă" era necesară dezvoltării comerțului. Ea constituia condiția securității circulației pe rutele de uscat dinspre Extremul Orient la țărmurile Mării Negre. V. Ciociltan² atribuia însă creatorilor "păcii mongole" un rol pasiv în desfășurarea comerțului pontic. Spre deosebire de aceștia, genovezii s-au remarcat printr-o politică comercială activă. Susținând readucerea împăratului bizantin Mihail VIII Paleologul pe tronul constantinopolitan, fapt petrecut în 1261, ei s-au bucurat de acordarea unor largi privilegii comerciale conform tratatului încheiat Nymphaion³ în același an. Genovezii deveneau astfel principalii agenți ai comerțului occidental în Marea Neagră.

Presiunea exercitată de Ilhanat (născut după campania din 1256-1260 în Iran și Irak) prin Hülegü (1261-1265) a grăbit coalizarea forțelor ce ar fi cunoscut nefastul impact al genghizhanizilor. Lua astfel naștere, din rațiuni politice, axa Saray-Cairi⁴ perfectată în 1263 după negocieri anterioare. Partenerii implicați: Mihail VIII Paleologul, Berke (han al Hoardei de Aur între 1257-1267), sultanul mameluc al-Malik az-zahir Baibars și genovezii mizau pe eficiența noului bloc de putere îndreptat împotriva politicii ilhanide. În plan comercial prioritățile vizau redobândirea Tabrizului de către Hoardă, ceea ce ar fi scos-o din izolarea comercială în care se afla, și asigurarea libertății exportului de sclavi din nordul Mării Negre în Egipt, vital pentru sultanatul mameluc⁵. Cele două obiective s-au dovedit contradictorii, împiedicând eficiența întregului mecanism⁶.

În acest context se înscria evoluția sultanatului selgiukid de Rum condus de Izz eddin Kaikâvuz. Desprins din marele stat selgiukid ce cunoscuse apogeul în secolul al XI-lea, sultanatul își pierdea din coeziune în secolul

următor⁷. Criza dinastică declanșată la începutul secolului XIII a facilitat succesul genghizhanizilor în lupta de la Kösedag (1243)⁸. Acest moment a marcat schimbarea de statut a sultanatului care devenea tributar. Condiția de vasal implica tributul anual în monedă și produse, ajutor militar și stabilirea în capitala de la Konya a reprezentantului administrației centrale mongole în persoana unui guvernator care avea la dispoziție trupe militare⁹. Ca factor decisiv în Anatolia, statul mongol își aroga dreptul de a interveni în luptele pentru tron.

Campania lui Hülegü din 1256-1260 până la "momentul Ain-Djalut"¹⁰ a dus la dobândirea unor teritorii din Iran, Irak, Caucaz, Anatolia și Cilicia. Importanța strategico-militară și comercială pe care o avea sultanatul de Rum era deosebită, în sensul că realiza conexiunea între nordul Mării Negre și Orientul Apropiat. De această legătură beneficia Hoarda de Aur¹¹. Așa se explică faptul că începând cu anul 1260, Hülegü ca suzeran al sultanului selçukid tăia Hoardei și sultanatului mameluc alimentarea cu produse și sclavi.

Intervenționalismul Ilhanatului în treburile interne ale statului selçukid se manifestase și anterior anului 1260 când, în urma expediției de la Aksaray¹², Izz eddin a fost nevoit să părăsească tronul părintesc, împărțit cu fratele său, Rukneddin Kiliç Arslan, în favoarea acestuia din urmă. Explicația a fost găsită fie în politica duplicitară a lui Rukneddin care și-ar fi subminat propriul frate¹³, fie în descoperirea de către Hülegü a alianței încheiată de Izz eddin cu sultanul mameluc în scopul sustragerii de sub vasalitatea ilhanidă¹⁴. Cert este faptul că sultanul selçukid s-a refugiat la curtea lui Mihail VIII de la Niceea în 1259¹⁵. Statutul special de protejat și privilegiat dobândit aici comporta prezența la consiliile imperiale, dreptul de a avea gardă și pe cel de a purta încălțăminte roșie imperială¹⁶. Rațiunea acestui tratament era un calcul militar. Flota selçukidă putea asigura restaurarea bizantină și apărarea granițelor vestice¹⁷.

Dar în ciuda primirii binevoitoare la Niceea, Izz eddin nu a renunțat la ideea de a-și recupera tronul. În acest scop a recurs la tratative cu unicul factor care i-ar fi asigurat legitimitatea întoarcerii la Konya, Hülegü. Eșecul înregistrat această ocazie a avut consecințe în rândul selçukizilor: o parte dintre ei au recunoscut de bună voie autoritatea bizantină, altă parte pe cea mongolă¹⁸. Pierderea controlului asupra propriilor supuși l-a determinat pe sultan să caute o nouă soluție. El i-a propus lui Mihail VIII următoarea alternativă: fie acordarea unui ajutor militar împotriva ilhanizilor în scopul recuceririi Konyei, fie cedarea unui teritoriu ce urma să devină noua "patrie" (vatan) a selçukizilor¹⁹. Instaurat între timp la Constantinopol (1261), împăratul se afla prins între alianța Saray-Cairo în care era solicitat să intre și

Ilhanatul ce-și dovedise capacitatea de mare putere expansionistă. Conform lui Nichifor Gregoras, Mihail VIII a manifestat prudență față de prima soluție a lui Izzeddin, conștient fiind de iminentul atac ilhanid. Dar atunci când contextul politic i-a permis, împăratul a răspuns pozitiv celei de-a doua soluții, anume stabilitatea selgiukizilor în alt teritoriu²⁰. Cronicarii Yazicioğlu Ali²¹ și Seyyid Lokmân²² au consemnat astfel încuviințarea bizantină: "Fasileus (împăratul, n.n.) le-a dat ca loc și patrie ținutul Dobrogea, care este un colț bun, cu apă și aerul purtători de sănătate și frumusețe. Au înștiințat pe ascuns corturile turcești din Anatolia, care le aparțineau. Sub pretextul iernaticului, acestea au coborât la Iznik și în scurt timp au trecut prin Üsküdar multe case turcești. Răposatul fără prihană Saru Saltuk a trecut împreună cu ei."²³.

Așezarea efectivă a turcilor selgiukizi pe teritoriul Dobrogei a avut loc în anul 662H. (1263 d. Chr.)²⁴. Istoricul Gh. Brătianu²⁵ considera că imigrarea celor aproape 2000 familii de turci în Dobrogea, a fost patronată de administrație bizantină ca factor de decizie, deși dreptul său asupra acestui teritoriu era pur teoretic. Încă de la sfârșitul secolului XI existau aici mici formațiuni autohtone aparținând turcilor pecenegi, uzi, cumani dependenți în mod formal de Bizanț care le "abandonase" provincia²⁶. Interpretarea lui Brătianu se situa în contrapondere cu teoriile bulgare ce negau existența oricăror elemente indigene și accentuau asupra prezenței bulgare la nord de Dunăre, în special în Dobrogea. "Sub o formă turcească, destinele Dobrogei au fost din momentul acela pentru multă vreme deosebite complet de ale Bulgariei" conchidea același autor.²⁷

Orientalistul T. Kowalski²⁸ susținea teoria celor trei straturi succesive ale dialectului turc "dunărean": primul aparținând pecenegilor și cumanilor; cel de-al doilea, turcilor selgiukizi și ultimul, turcilor otomani ce pătrundeau ulterior în Dobrogea. Se accentua asupra unei evoluții firești, a unei continuități de locuire alimentară o perioadă cu elemente de aceeași origine.

Instalarea selgiukizilor conduși de Saru Saltuk pe teritoriul Dobrogei ca rezultat al diplomației bizantine, a urmărit scopuri precise. Din perspectivă militară, noua comunitate constituia un tampon în calea expansiunii Țaratului de la Târnovo, afirmând în mod indirect autoritatea bizantină pe țărmul vestic al Mării Negre²⁹. Aspectului politic al colonizării i se poate alătura, conform lui Fr. Babinger³⁰, și cel religios. Apartenența lui Saru Saltuk la ordinul bektashi³¹ nu numai că reprezenta ruperea de sunnismul tradițional adoptat de selgiukizi, ci oferea motivul pentru căutarea unei zone ce permitea manifestarea sa religioasă.

Bazându-ne pe izvoarele citate, putem conchide că în regiunea dintre Dunăre și Marea Neagră, în a doua jumătate a secolului al XIII-lea, din rațiuni strategice, se stabilea comunitatea turcilor selgiukizi. Nu există date

certe relative la întinderea ei. G.D. Balascefi³² o situa aproape de "orașele Cărbuna și Varna, precum și pe la gurile Dunării". Cronica intitulată "Oğuznâme" consemna "imigrarea lui Saru Saltuk Dede de la muntele Alb (Ak-Dağ) și stabilirea sa în orașul Babadag"³³. Credem că este vorba despre o deplasare a noilor veniți de la sud spre nord, deplasare contemporană domniilor lui Mihail VIII și Hülegü³⁴, datorată caracterului nomad al vieții lor. Întregul proces a fost o reușită din moment ce "multă vreme în ținutul Dobrogei au existat două-trei orașe musulmane și 30-40 grupuri de corturi turcești"³⁴. El nu s-a realizat sub conducerea lui Izz eddin Kaikāvuz. Ambițiosul sultan mai spera încă în recucerirea tronului părintesc, obiectiv ce părea ca și implinit. Legăturile politice cu sultanul mameluc al-Malik az-zahir Baibars, cu hanul tătar Berke și mai ales cu Mihail VIII îi certificau așteptările. În viziunea politică a proaspeților membri ai axei Saray-Cairo, reinstalarea lui Izz eddin la Konya ar fi echivalent cu desăvârșirea frontului antiilhanid și cu izolarea comercială a lui Hülegü.³⁵ Evenimentele au dovedit fragilitatea alianței. Cauza se afla în politica duplicitară a împăratului bizantin ce ducea tratative paralele cu inamicul axei, Hülegü. Acesta din urmă tocmai eșuase în încercarea de a forma o "perpetua confederație" prin antrenarea Occidentului împotriva Egiptului.³⁶ Desigur că noua orientare a Bizanțului a avut un temei justificat. Proiectata campanie a ilhanului ce ținea Constantinopolul³⁷ a constituit un factor decisiv din acest punct de vedere. Se adăuga în schimb apariția unei defecțiuni în raporturile bizantino-geneveze datorată descoperirii complotului organizat de podestatul Guglielmo Guercio.³⁸ Șeful genevezilor din Constantinopol își propusese înlăturarea împăratului în 1264 și restaurarea latinilor prin regele Siciliei, Manfred, cel care împiedicase planul lui Hülegü cu numai un an în urmă.

În această conjunctură politică a avut loc închiderea sultanului la Enos, cetate aflată la vărsarea râului Marița în Marea Egee. Decizia luată de Mihail VIII era urmarea deconspirării unui alt complot ce-și propunea detronarea împăratului, pus la cale de însuși Izz eddin, protejatul Bizanțului.³⁹ Deoarece Pachymeres reclama faptul că fiind o consecință a înțelegerii bizantino-ilhanide ce viza îndepărtarea sultanului selçukid de Asia Mică și Persia, s-a acreditat ideea că la Constantinopol nu s-ar fi aflat despre complot.⁴⁰ Impresia este întărită și de sursele bizantine care, spre deosebire de cele turcești, nu fac nici o referire la acest aspect.

Considerată drept un "casus belli", detenția lui Izz eddin dar mai ales noul cadru politic de la Strâmtori, declanșat actul de forță în teritoriul bizantin ce urmăzrea eliberarea sultanului. Situată în timp în ianuarie-februarie 1265⁴¹, expediția a antrenat trupele lui Berke, cele aparținând țarului bulgar Constantin Tih⁴² și pe turcii selçukizi din Dobrogea conduși de Saru Saltuk. Sursele mamelucre au încercat să minimalizeze importanța evenimentului

exagerând rolul de mediator al ambasadorului egiptean Faris ad-Din Aquş al-Mas'udi în conflictul bizantino-bulgaro-tătar.⁴³ Consemnările lui Pachymeres⁴⁴ atrag atenția asupra unui punct larg discutat de specialiști. Este vorba despre ajutorul cerut de Izz eddin prin intermediul unui trimis special de la "o rudă de-a lui din ținutul de miazănoapte al Mării Negre și despre intervenția "unchiului dinspre tată" pe lângă Constantin Tih în același scop. G. D. BalasceŃ⁴⁵ se pronunță asupra identității dinspre acel "unchi" și Saltuk, opinie negată însă de A. Decei⁴⁶ care venea cu argumentul înruderii și îl considera pe Berke unchi al sultanului selçukid.

Asediul cetății Enos s-a soldat cu eliberarea lui Izz eddin care primea de la Berke bogatele orașe din Crimeea, Solgat și Soldaia, unde își găsea sfârșitul în anul 1278⁴⁷.

Izvoarele bizantine și turcești pun pe seama sultanului eliberat deplasarea "coloniei turcești stabilită sub Saltukdede în Tartaria Dobruze, pe malul occidental al Mării Negre"⁴⁸ Însă după moartea lui Izz eddin selçukizii au revenit pe teritoriul Dobrogei. Yazicioglu Ali⁴⁹ relatează deplasarea patronată de hanul Berke: "Pornind în anul următor, răposatul Saru Saltuk a trecut, pe baza înaltei autorități a lui Berke Han, turmele lor de oi și capre, aducându-i, pe uscat, înapoi în patria lor, în ținutul Dobrogea. În acest timp, trecuse pe mare și sultanul Mes'ud ... După aceea a trecut multă vreme. Au rămas în Dobrogea împreună cu Saru Saltuk." Deducem de aici că revenirea selçukidă a fost concomitentă cu încercarea sultanului Mes'ud, fiul recent decedatului Izz eddin, de recucerire a tronului de la Konya (1278-1280). Reușita acțiunii sale nu a echivalat cu desprinderea de suzeranitatea ilhanidă, fapt ce a decepționat frontul antiilhanid.

Problema colonizării turcilor selçukizi pe teritoriul dobrogean a suscitat o seamă de opinii contradictorii. Stabilirea lor a fost chiar pusă sub semnul întrebării deși izvoarele au consemnat-o. În această categorie îi includem pe H. W. Duda și P. MutaŃcieŃ⁵⁰ care neagă existența colonizării, spre deosebire de alți cercetători care o acceptă, cum ar fi⁵¹: Joseph von Hammer, Henry Howorth, Fr. Brun, V. D. Smirnov, P. Nikov, Jean Deny, Fr. Babinger, Fr. Taeschner, Paul Wittek, G. D. BalasceŃ, T. Kowalki, H. Inalçik, Aurel Decei⁵². Există și izvoare care nu amintesc nimic despre o eventuală colonizare, ca de exemplu: Ibn Bibi și Mahmud ibn-i Mehmed.⁵³ Revenirea selçukidă din 1278 în fosta "patrie" acordată de Mihail VIII a fost negată de P. Nikov⁵⁴ ce susținea că "cele 10.000 de familii turcomane au mers în Crimeea, unde au rămas apoi." Paul Wittek⁵⁵ nici nu admitea plecarea lui Saltuk în Crimeea. Un argument în sprijinul sus-numitei deplasări îl constituie existența mormântului conducătorului selçukid, Saru Saltuk la Babadag. Deși sunt locuri ce-și revendică situarea acestui mormânt⁵⁶, Babadagul este într-adevăr

acela care a atras atenția până și sultanilor otomani Baiazid II, Suleiman Kannuni și Osman II. Primul dintre aceștia construia mausoleul ce-și cucerea faima ulterior⁵⁷. Faptul a atras după sine și reconstrucția orașului intrat sub stăpânire otomană încă din 1417. Ibn Battuta⁵⁸, călătorul arab ce străbătea Dobrogea în iulie-august 1331 însoțind-o pe Bayalun, soția hanului Özbek (1313-1341) al Hoardei de Aur, scria că "orașul Baba-Saltik este cel mai depărtat oraș care aparține turcilor; între acest oraș și începutul imperiului sunt 18 zile de mers printr-un pustiu, cu totul lipsit de locuitori".⁵⁹

Același autor îi atribuia lui Saltuk calitatea de proroc. "Se zice că acest Saltik era un contemplativ sau un proroc, dar se mai spun despre el (și) lucruri pe care le condamnă religia"⁶⁰. Se făcea aluzie la apartenența lui Saltuk la ordinul bektashi. În cronicile turcești apare fie ca "neprihănit"⁶¹, fie ca "păzitot al fricii crescute față de Alah". Kemalpașazade în "Tarihial-i Osman" ("Istoria Casei lui Osman")⁶² îl prezenta pe Saltuk ca fiind luptător pentru credință (ghazi) care și-a exercitat influența hotărâtoare asupra supușilor, determinându-i să-i asculte poruncile "izvorâte din adâncă înțelepciune".

În urma morții survenite probabil în 1304, unitatea selçukizilor din Dobrogea a cedat. O parte din ei s-au reintors în Anatolia "pentru a se feri de ei (de bulgari, n.n.)" după cronicarul Yazicioglu Ali. Același cronicar menționa că "cei care au rămas în Rumellia după moartea lui Saru Saltuk au devenit arhiryân (= musulmani ce s-au convertit la creștinism, n.n.)"⁶². P. Wittek⁶³ era de acord cu această afirmație, deoarece susținea că autorul ei îi cunoscuse pe turcii creștini transformați acum în supuși otomani (ne situăm în anul 1424) care vorbeau o limbă tûrcică. Tocmai de aceea Wittek susținea proveniența termenului "gagauz" din "Kaikâvuz", numele sultanului Izz eddin. Drept urmare, istoricul îi considera pe locuitorii din Deliorman (Dobrogea de sud) așa numiții "Gacal" drept descendenți ai gâgâuzilor "musulmani sau reislamizați," urmașii turcilor selçukizi ai lui Izz eddin colonizați în Dobrogea la 1263⁶⁴. La această opinie aderau și H. Inalçik, T. Kowalski, W. Zajaczkowski⁶⁵, A. Decei și alții. Dincolo de controversile relative la problema colonizării selçukide pe țărmul vestic al Mării Negre, în Dobrogea, conchidem că acest proces s-a realizat, mărturie stând izvoarele bizantine (G. Pachymeres, N. Gregoras), turcești (Yazicioglu Ali, Seyyid Lokmân, Kemalpașazade) și arabe (Ibn Battuta). Datată în 1263, colonizarea s-a încadrat unui context internațional complex având ca expresie formarea a două blocuri de putere în spațiul pontic și anume axa Saray-Cairo și Ilhanatul din Persia. Deplasarea s-a realizat conform inițiativei imperiale bizantine, din rațiuni strategice, ca urmare a cererii lui Izz eddin care solicita o "patrie" pentru supușii săi. Conduși de Saru Saltuk, selçukizii s-au așezat în Dobrogea unde i-au găsit peste mai mult de un secol tucii otomani.

Deși au avut o evoluție fluctuantă, selçukizii nu au părăsit Dobrogea decât în caz de forță majoră (vezi intervenția lor în scopul eliberării lui Izz eddin de la Enos, fapt ce a avut drept consecință stabilirea temporară în Crimeea de unde revin în 1280). Conform opiniilor bine argumentate ale unor specialiști, ei pot fi întâlniți și astăzi sub numele de "găgăuzi" și "gacal". Problema rămâne deschisă și astăzi noilor interpretări, descoperirea unor noi izvoare putând aduce noi lămuriri. Oricum, subiectul este de o mare importanță pentru istoria Dobrogei, cât și pentru cunoașterea mai bună a istoriei spațiului pontic în Evul Mediu.

NOTE

- * Articolul face parte din lucrarea de disertație cu titlul "Caffa genoveză de la origini la cucerirea otomană (sec. XIII- 1475)", coordonată de d-l Șerban PAPACOSTEA, căruia îi aduc și pe această cale grațitudinea mea.
1. G. Brătianu, "La mer Noire, plaque tournante du trafic international a la fin du Moyen Age", în "Revue historique du Sud-Est européen", 21, 1944, p. 36-69 (publicat sub formă de capitol în lucrarea "Marea Neagră. De la origini până la cucerirea otomană", vol. II, București, 1988, p. 112-153);
2. V. Ciociltan, Mongolii și Marea Neagră în secolele XIII-XIV, București, Editura Enciclopedică, 1998, p.16;
3. vezi tratatul în A. Sanguinetti-G. Bertolotto, Nuova serie di documenti sulle relazioni coll'Impero Bizantino, Roma, 1902, p. 793 și 796; G. Brătianu, Recherches sur le commerce genois dans la mer Noire au XIIIe siècle, Paris, 1929, p. 58;
4. V. Ciociltan, op. cit., p. 81-86;
5. Idem, Geneza politicii pontice a Hoardei de Aur (1261-1265)", în Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie "A. D. Xenopol", 28, 1991, p. 90; B. Spuler, "Les Mongoles dans l'histoire", Paris, 1961, p. 44-45;
6. Ciociltan, art. cit., p. 82;
7. Jean-Paul Roux, "Histoire des Turcs. Deux mille ans du Pacifique a la Mediterranee", Paris, 1984, 1984, p. 146-174; A. Decei, "Problema colonizării turcilor selçukizi în Dobrogea secolului al XIII-lea", în "Relații româno-orientale", București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, p. 181-182;
8. Ibidem, p. 197-200; B. Spulber, op. cit., p. 51; A. Decei, "Istoria Imperiului Otoman până la 1656", București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1978, p. 19;
9. V. Ciociltan, op. cit., p. 52; A. Decei, op. cit., p. 19;
10. Lupta de la Ain-Djalut (din 3 septembrie 1260) s-a soldat cu înfrângerea unui contingent mongol de către mamelucii care împiedicau astfel expansiunea lor spre țărmurile Mediteranei (vezi V. Ciociltan, op. cit., p. 51; B. Spuler considera că este probabil ca victoria mamelucă să fi fost o coincidență a înțelegerii încheiate cu hanul Berke, în op. cit., p. 44);
11. V. Ciociltan, op. cit., p. 88;
12. G. D. Balasceț, "Împăratul Mihail VIII Paleologul și statul oguzilor pe țărmul Mării Negre", Ediție întocmită după textul grecesc cu o introducere de G. I. Brătianu, Iași, 1940, p. 9;
13. Ibidem;
14. V. Ciociltan, op. cit., p. 224;
15. A. Decei, art. cit., p. 182;
16. Conform lui Georgios Pachymeres (1242-1308) în "Istории compuse" ("Συγγραφικαί ιστορίαι" (vezi "Fontes Historiae Daco-Romanae", vol. "Scriitori bizantini-secolele XI-XIV, Ed. Academiei, București, 1975, p. 443-); G. D. Balasceț, art. cit., p. 10;
17. Este vorba despre granițele vestice ale Imperiului de Niceea, pe al cărui tron s-a stabilit Mihail VIII Paleologul (1258/1259-1282) în urma detronării și orbirii lui Ioan al IV-lea

- Lascaris (1258-1261) aflat sub tutela acestuia (FHDR, p. 445, nota 10);
18. G. D. BalasceŃ, art. cit. p. 11-12;
  19. Cererea este consemnată în "Istoria romeilor" (,Ιστορία Ῥωμαίων") aparținând lui Nichifor Gregoras (1290/1291-1361), lucrare ce cuprinde 37 de cărți referitoare la evenimentele dintre 1204-1359 (FHDR, p. 497); G. D. BalasceŃ, art. cit., p. 12;
  20. Ibidem, p. 12; Împăratul bizantin a fost determinat probabil și de comportamentul lui Izzeddin venit odată cu bizantinii la Constantinopol ("Aici sultanul detronat ducea o viață prostească, în petreceri și beție pe toate drumurile ... stând împreună cu cei din jurul său, cari erau mulți sărbătoreau pe Dionis și se îmbătau", G. Pachymeres apud G. D. BalasceŃ, art. cit. p. 12;
  21. Cronicarul otoman Yazicioglu Ali scria "Tarih-i al-i Selçuk" (= "Istoria Casei lui Selçuk") în timpul sultanului Murad II (1421-1451) căruia i-a și fost dedicată (A. Decei, art. cit., p. 169-170);
  22. Seyyid Lokmân realiza un rezumat în secolele XVI-XVII cronicii lui Yazicioglu Ali, intitulându-l "Oğuznâme", terminat în 1600; autorul pune accentul pe colonizarea selçukizilor în Dobrogea (A. Decei, art. cit., p. 177);
  23. Ibidem, p. 179-180;
  24. G. D. BalasceŃ, art. cit., p. 13;
  25. G. Brătianu, "Introducere" la G. D. BalasceŃ, art. cit., p. 4; Idem, Recherches, p. 115.
  26. Idem, "Marea Neagră", vol. I, p. 328;
  27. Ibidem, p. 336-337, nota 20.
  28. Idem, "Introducere" la G. D. BalasceŃ, art. cit. p. 5; Idem, "Recherches sur Vicina et Cetatea Albă", Bucurest, 1935, p. 80; "Vicina", II, p. 152;
  29. V. Laurent, "La domination byzantine aux bouches du Danube sous Michel VIII Paleologue", în "Revue historique du Sud-Est européen", XXII, 1945, p. 187; Idem, "L'immigratrion turque en Dobrogea au temps de Michel VIII Paleologue", București, 1930, apud G. Brătianu, "Introducere" la G. D. BalasceŃ, art. cit., p. 5;
  30. Ibidem;
  31. Ordinul bektâși este un rezultat al schismei Islamului ce se alătura celor peste 200 de grupări identificate de L. Massignon. Aceste congregații numite "tarîqa" (sg.); "turug" (pl.) s-au constituit în sec. XII-XIII, după opinia lui A. Miquel, iar membri lor se numeau "darwîs" (derviși) sau "ikhwân" (frați) (A. Miquel, "Islamul și civilizația sa", vol. I, București, Ed. Meridiane, 1994, p. 416-417); J. P. Roux, adepții bektâșismului propovăduiau un islamism nonconformist ce implica o viață comunitară mixtă (op. cit., p. 184);
  32. G. D. BalasceŃ, art. cit., p. 14 și nota 2;
  33. Ibidem;
  34. "Ve hayli zaman Dobruca ilinde iki üç pare müslüman şehri ve otuz kirk bölük Türk obalari vardi" (apud A. Decei, art. cit., p. 179);
  35. V. Ciociltan, op. cit., p. 84-85; 225;
  36. S. Papacostea, "La première crise rapports byzantino-génois après Nymphaion. Le complot de Guglielmo Guercio" (1264), în "Revue roumaine d'histoire", 27, 1988, 4, p. 347;
  37. Ibidem;
  38. Ibidem, p. 340-343;
  39. Eveniment consemnat de Yazicioglu Ali și Seyyid Lokmân (A. Decei, art. cit., p. 171, 180);
  40. Ibidem, p. 184; V. Ciociltan, p. 227;
  41. Datarea este în concordanță cu precizările cronicilor otomane și cu cea a lui Ibn Bībî care a și constituit itinerariul expediției (A. Decei, art. cit., p. 185); B. Spuler, op. cit., p. 53-54;
  42. Constantin Tih, țar al bulgarilor între 1257-1277, era căsătorit cu Irina Lascaris (m. 1270), sora ex-împăratului bizantin de la Niceea, Ion IV Lascaris. Aceasta îl instiga pe soțul ei împotriva lui Mihail VIII, căruia nu i-a iertat detronarea fratelui său (FHDR, p. 445, nota 9; p. 503, notele 25, 26);
  43. V. Ciociltan, op. cit., p. 228;
  44. ... Iar (mai sus) pomenitul unchi al acestuia (Izzeddin, n.n.), venind la țarul bulgarilor

- Constantin sau mai degrabă la soția lui și înfățișându-le împăratului, i-a convins, fiindcă erau de mult înclinați la aceasta (FHDR, p. 445);
45. G. D. Balasceff, art. cit., p. 16 vine cu argumentul lui N. Gregoras ce sublinia această identitate;
  46. Decei susținea că una din soțiile lui Berke era mătușa lui Izzeddin din partea tatălui (A. Decei, art. cit., p. 184);
  47. G. Brătianu, "Marea Neagră", vol. II, p. 90; V. Ciociltan, op. cit., p. 230; A. Decei, art. cit., p. 180 (Seyyid Lokmân și oastea tătară l-a adus pe sultan în slujba lui Berke Han. Hanul l-a consolat, onorându-l și respectându-l în mod deosebit ... a dat ca feudă sultanului Solkad și Su'dak"), p. 172 (Yazicioğlu Ali" Apoi, Berke Han i-a dat și stăpânirea Crimeii. Din Crimeea și până în ținutul Kara Boğdan multă vreme a fost teritoriu islamic (müslümanlıgı). În Kara Boğdan există încă un mescid (cimitir, n.n.) ctitorit în numele lui). A. Decei propune traducerea pentru termenul "müslümanlıgı", "musulmanitate" prin analogie cu "hristianlık" = "creștinătate"; "Kara Boğdan" = "Moldova";
  48. A. Decei, art. cit., p. 172, p. 180;
  49. Ibidem, p. 173 "Ve yıla revân-i köpür ilun koyunluk ve davarlarım merhum Saru Saltuk Berke Han hümiyle geçürüb kurudan gerü yurdlarına Dobruca iline getürdi" (= "Pornind în anul următor, răposatul Saru Saltuk a trecut pe baza înaltei autorități a lui Berke Han, turmele lor de oi și capre, aducându-i, pe uscat, înapoi în patria lor, în ținutul Dobrogea");
  50. Ibidem, p. 179-180;
  51. Ibidem, p. 186-192;
  52. Ibidem;
  53. Ibn Bībî scria în sec. XIV, în persană, iar Mahmud ibn-i Mehmed numit și Aksaray scria tot în persană, în sec. XIII-XIV. Aceste izvoare au fost luate ca argumente de Herbert W. Duda, "Die Seltshukengeschichte des Ibn Bībî ", Copenhaga, 1959 (apud A. Decei, art. cit., p. 182-183);
  54. Ibidem, p. 189;
  55. Ibidem, p. 188;
  56. Ph. Bruun, V. Vasilievski, P. Mtafcief, J. Hreek îl localizau în Crimeea (vezi M. M. Alexandrescu Dersca-Bulgaru", Știri despre Babadag în Evul Mediu" în "Revista de Istorie", 31, 3, 1978, p. 448);
  57. Pe sarcofag exista o inscripție tătarească în 1484 când a venit aici Balazid II: "Saltik Baba Seid Mehmed Gazi", potrivit lui Evlya Celebi în "Siyahetnâme". Același autor amintea despre distrugerea mormântului de către creștini, știre păstrată în tradiția locală a cetății Enisala, moment după care numele orașului s-ar fi schimbat din Baba-Saltik în Babadag ("Călători străini despre Țările Române, vol. I, București, Ed. Științifică, 1968, p. 10);
  58. Ibidem, p. 5;
  60. Ibidem, p.
  61. A. Decei, art. cit., p. 174, p. 176;
  62. Ibidem, p. 174;
  63. Ibidem, p. 188;
  64. Ibidem, p. 190-191;
  65. Ibidem, p. 192.

SÉLÉUCIDES ET LA DOBROUDJA AU XVIII-e SIÈCLE

Résumé

La colonisation des Turcs Seltchukides en Dobroudja a été et reste encore un problème controversé de l'historiographie. Cette colonisation s'est inscrite dans un contexte international complexe, étant une initiative byzantine. Les sources byzantines contemporaines et turques tardives ont enregistré ce déplacement, c'est pourquoi la plupart des historiens l'ont considéré comme véridique.

Le déplacement, qui s'est déroulé en 1263 apr. J.-C. (662 H.), a entraîné environ 2000 familles dirigées par Saru Saltuk. Bien que leur destin n'ait pas encore été tiré au clair, la présence même du tombeau de Saltuk à Babadag plaide en faveur de la continuité des Seltchukides sur le territoire dobroudjien. A notre avis, bien des aspects de ce processus soulèvent des questions et sont loin d'être élucidés. Nous espérons que les recherches futures apporteront plus de lumière sur ce sujet.

UN FRAGMENT DIN ISTORIA HÂRȘOVEI, REDAT PRIN PRISMA MĂRTURIILOR DOCUMENTARE ¹

Situl arheologic roman, romano-bizantin și medieval de la Carsium-Hârșova reprezintă unul din punctele de maxim interes pe harta arheologică a Dobrogei, centru economic, comercial, politic, social și militar, pus în valoare de civilizația materială dunăreană. Așezată pe malul drept al Dunării, cetatea (aflată la sud-est de actualul oraș Hârșova) a fost beneficiara unor condiții mai mult decât prielnice pentru desfășurarea unei vieți materiale prospere. Ea a fost ridicată la punctul de contact a fluviului Dunărea cu brațul Borcea în apropierea Băltii Ialomitei, lângă cel mai important loc de trecere din Dobrogea în Muntenia, actualul Giurgeni-Vadul Oii². Mai mult, zidirea ei s-a făcut, atât de meșterii antici, cât și de cei medievali, pe un pisc stâncos, cu numeroase sinuozități, cu canioane naturale dăltuite de Dunăre în calcar. Din această cauză, cetatea a avut întotdeauna o poziție dominantă, bine fortificată din punct de vedere natural, asigurându-se astfel o supraveghere pe o distanță de câțiva km.

Pentru epoca romană și cea romano-bizantină există surse istorice ce pot oferi informații bogate, subliniindu-se rolul jucat în diferite evenimente politice și militare din perioada respectivă. Este vorba de texte antice ca Ptolomeu, Geografia (cartea a treia), Itinerarium Antonini, Tabula Peutingeriana, Hierocles, Ammianus Marcellinus, Notitia Dignitatum, Notitia Episcopatum, Procopius din Caesareea, De Aedificiis, Geograful din Ravenna și Constantin Porfirogenetul, De Thematibus³, dar și de descoperiri arheologice și epigrafice ce indică cantonarea aici a unor unități militare.

Cetatea Hârșova este rezultatul mai multor faze de construcție, prezentându-se în acest moment ca un complex de monumente. Ridicarea ei s-a făcut în 103 p. Hr., din ordinul împăratului Traian, conform inscripției inaugurale⁴. O refacere substanțială o va suporta sub împărații Constantin cel Mare și Iustinian⁵. În sfârșit, până în epoca medievală, cetatea de la Hârșova a intrat probabil în cadrul programului de refacere și refolosire a cetăților din epocă romană al lui Ioan Tzymiskes, în contextul preocupărilor economice, politice și strategico-militare de menținere a regiunii dunărene sub observație și influență⁶. Această situație se va prelungi mult timp, probabil până la apariția genovezilor în zonă. Influența genoveză este cunoscută pentru zona Dunării, dar nu la dimensiunea celei din Marea Neagră⁷. O stăpânire efectivă a genovezilor asupra Hârșovei, cu o instalare a acestora în

cetate, rămâne ipotetică, nedovedindu-se până în acest moment din punct de vedere arheologic⁸.

**PLANȘA I -   Ansamblul portului antic și apoi celui medieval
la cetatea Hârșova.**

În cele ce urmează, ne-am propus schițarea evoluției economice, politice și sociale în epocă medievală a cetății Hârșova pe baza materialului documentar. Încheierile la care vom ajunge, coroborate în viitor cu rezultatele cercetărilor arheologice, vor permite concluzii pertinente pentru epoca medievală a cetății.

Primul document din această epocă este legat de evenimentele din 1387-1388, redactarea sa făcându-se însă mult mai târziu. Campania ordonată de către sultanul Murad a fost condusă de Ali Pașa, fiul lui Hairedin care a reușit împotriva lui Sisman al Bulgariei și a lui Ivanco, stăpânitor al Dobrogei un succes momentan. Hârșova, stăpânită probabil de Ivanco, apare ca fiind ocupată, sub numele de Jurcova⁹. Intervenind cu forțe armate, voievodul Mircea cel Bătrân a restabilit liniștea în Dobrogea, curățând acest teritoriu de elementele turcești¹⁰.

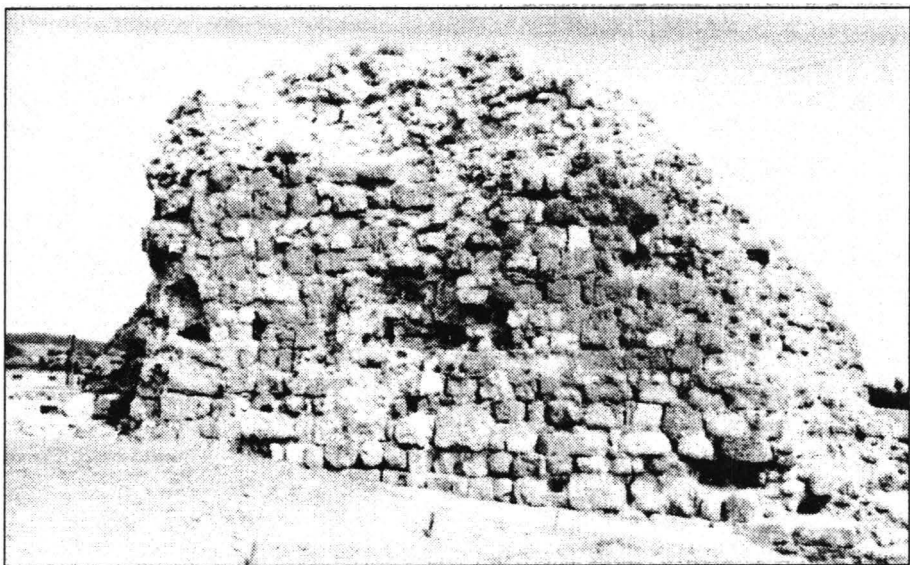
Pentru domnitorii Țării Românești, ca și pentru cei ai Moldovei, stăpânirea Dobrogei sau măcar creșterea influenței lor aici reprezenta un

punct important din politica domnească. De altfel, Țara Românească cunoștea ca vaduri de trecere în Dobrogea Hârșova și Măcinul, iar Moldova, Tulcea și Isaccea¹¹.

Cetatea de la Hârșova, la 1388, după informațiile oferite de Sa'adeddin¹² nu era într-una din cele mai faste perioade ale sale. Evlia Celebi, vorbind despre campania lui Mehmet I spre Țara Românească, amintește și despre atacul asupra Dobrogei, mai exact asupra Hârșovei, care ar fi durat 6 luni¹³. Unul din șiretlicurile folosite de hârșoveni a fost îmbrăcarea unora în blănuri de urși pentru a-i speria și ține departe pe atacatorii turci. Anul 1417 nu reprezintă momentul ocupării definitive a Dobrogei de turci, acesta regăsindu-se abia între anii 1445-1462.

O contribuție deosebită la dezvoltarea vieții economice și comerciale a Hârșovei o avea și așa numita "Cetate de Floci" de la Gura Ialomitei. Târgul care exista aici trăia prin numeroșii mocani din Transilvania și Țara Românească, însuși numele cetății sugerând lăna turmelor de oi. De altfel, la 1406, apar în documente "păstorii din Balta Borcei"¹⁴, iar în 1431, "flocenii"¹⁵, locuitori din orașul de Floci. Vadul comercial de la Hârșova și Cetatea de Floci a fost intens utilizat nu numai în secolele XIV-XV, dar și în cele următoare, sub ocupație otomană.

Tot pentru secolul XV, Hârșova este menționată în anul 1444. Cronicarul polon Dlugosz, sublinia că rămășițele armatelor retrase de la Varna, au trecut prin apropierea Hârșovei fiind conduse prin zonă de către români¹⁶. De asemenea, pornind de la informațiile oferite de Wavrin, flota burgundă

PLANȘA II - Resturi ale vechilor construcții romano-bizantine și medievale la cetatea Hârșova.

venită în 1445 să salveze ceea ce se mai putea, nu a descoperit unități militare turcești, ci doar români, ca la Brăila și Isaccea¹⁷. Această relatare vine să întărească și mai mult ideea unei dominații efective din partea Imperiului Otoman abia după 1445.

Odată cu ocuparea Dobrogei de musulmani (probabil înainte de ajungerea la tronul Țării Românești în 1456 a domnitorului Vlad Țepeș), interesul lor pentru acest teritoriu a crescut foarte mult, el reprezentând capul de pod necesar viitoarelor campanii militare spre estul și centrul Europei. La fel ca și alte cetăți dunărene și Hârșova a fost beneficiara planului turcesc de fortificare a Dobrogei, de formare de mărci militare de hotar. Pe locul vechiului castru a fost ridicată o cetate medievală cu o circumferință de 3000 de pași¹⁸, suficientă pentru a adăposti unități militare necesare păzirii graniței cu Țara Românească. În același timp, cetatea era inzestrată și cu un port comercial, indispensabil unei cetăți la Dunăre, reușindu-se astfel o completare armonioasă a celor doi factori de stabilitate și bogăție, militar și economic.

În iarna dintre 1461 și 1462 Vlad Țepeș atacă și jefuiește zona cuprinsă între gurile Dunării și Zimnicea, ocupând și alte centre dunărene ca Silistra, Turtucaia, Rusciuc și Hârșova¹⁹. Despre aceste lucruri aflăm dintr-o scrisoare trimisă de Vlad Țepeș regelui Ungariei, Matiaș Corvin, de la Giurgiu, din 11 februarie 1462²⁰ ca și despre cele 343 de suflete ucise la Hârșova în urma campaniei²¹.

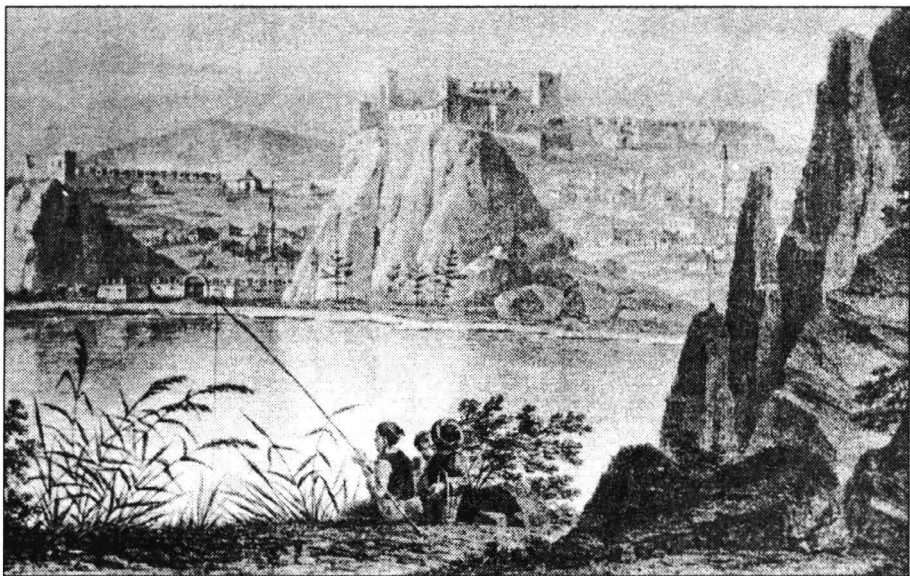
Debutul sub stăpânire otomană al Hârșovei a fost mai greu din punct de vedere economic, mergându-se mai mult pe consum și mai puțin pe producție. Ca și celelalte porturi-garnizoane dunărene, Hârșova avea un comandant de unitate, muhafâz și un intendent al vămii²².

Secolul al XVI-lea a adus transformări importante în evoluția cetății. Mai ales din cea de a doua parte a acestui secol, odată cu cimentarea și organizarea până la cele mai mici detalii a stăpânirii otomane în Dobrogea situația în viața economică se va schimba mult în bine. Liniștea internă și externă au favorizat dezvoltarea a numeroase puncte comerciale și meșteșugărești. La Hârșova, ca și la Babadag, s-au înființat ateliere de armurieri și giuvaergii²³. Cu toată schimbarea axei comerciale a lumii din Marea Mediterană în Oceanul Atlantic, Dunărea crește chiar în importanță pentru turci, în scopul aprovizionării cât mai bune a Istanbulului. Conform condițiilor vamale din schela Tulcea, la 1515-1517, se constată o continuă înflorire a activității economice reflectată pe parcursul secolului prin vânzarea-cumpărarea de variate produse de natură meșteșugărească, animală sau vegetală, în orașul luat în discuție²⁴. Astfel, grâul, orzul, ovăzul etc. erau preferate de puterea otomană. Vânzarea și cumpărarea de cai și oi era o practică predilectă în kazaua Hârșova, conform unei condiții de finanțe din 1531, respectiv alte acte financiare și comerciale turcești din 1557²⁵.

Din timpul sultanului Suleiman Magnificul sunt cunoscute trei docu-

mente, toate implicând aducerea orzului la Istanbul pe calea transportului corăbier. Printr-un firman din 11 noiembrie 1558, Suleiman Magnificul porunca domnului Țării Românești, Petru cel Tânăr (1558-1568) să recupereze vasele cu orz lăsate de izbeliște în fața Hârșovei și a Cetății de Floci în momentul răspândirii știrii morții voievodului Mircea Ciobanul²⁶. Același sultan porunca la 24 iunie 1559 cadiului de Brăila ca orzul strâns să ajungă la Poartă "după ce ar fi trecut mai întâi prin Hârșova"²⁷. În sfârșit, la 15 august 1559, sultanul porunca cadiilor unor cazale, printre care și Hârșova, să nu se îngăduie o creștere a navlului mai mare de 2 akcele pentru fiecare chilă de negustori din Constantinopol²⁸.

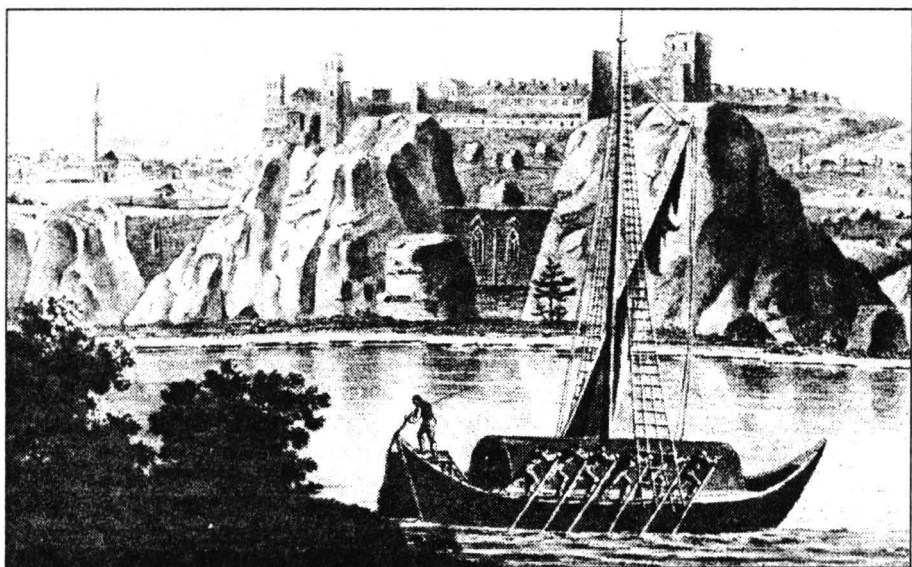
PLANȘA III - Litografie a Hârșovei la 1826. Se pot observa ferestrele realizate în stil gotic - arc frânt -, două în fața cetății și o a treia în afară, pe mal, spre orașul în sine. Litografie, 247 x 343 mm, de A. V. Saar, Biblioteca Academiei Române, Stampe, 5577.

Prosperitatea economică a Hârșovei este ilustrată și de faptul că la sfârșitul secolului XVI totalul arendei din porturile Silistra și Hârșova era de 566666 accele²⁹. Arenda consta din taxele vamale obținute asupra transportului de lemn, oi, robi, pește, trecere cu bacul etc., dovedindu-se o afluență mai mult decât notabilă în port și în vadul de trecere spre Țara Românească.

Din punct de vedere social și demografic, în Dobrogea au fost aduși iuruci și tătari. Conform unui registru din 1557, tătarii erau prezenți și într-un număr de 30 de sate din kazaua Hârșova³⁰, iar în 1584, iurucii erau colonizați

în 70 de sate din aceeași kaza³¹. Și unii și alții au fost aduși în scopuri militare, pentru întărirea forței armate din Dobrogea. Demografic, în 1573, conform unui defter, kazaua Hârșova avea 101 sate, iar în 1584 un minimum de 126 de sate³². În privința orașului Hârșova, un registru imperial de recesământ din 1598, arată că în aceasta ființau 6 cartiere cu 519 suflete, dintre care majoritatea erau români³³.

Din punct de vedere politic singurul eveniment ce a avut legătură cu Hârșova a fost ridicarea steagului libertății de către Mihai Viteazul, în secolul XVI. După atacarea Giurgiului, elemente moldovene au început să coboare spre Chilia, Cetatea Albă și Hârșova³⁴. În cadrul campaniei au fost atacate Brăila, Turtucaia, Nicopole și Orașul de Floci³⁵, ultimul fiind asediat de Albert Kiraly, incediat și jefuit. Lovitura pentru acest oraș a fost destul de puternică, el fiind în perioada secolului XVI unul din cele mai de seamă târguri din Muntenia. Atacul asupra cetății Hârșova s-a făcut de către Mihai în ziua Anului Nou³⁶ pe o Dunăre înghețată. Așa cum arată stolnicul Constantin Cantacuzino, bătălia a fost scurtă dar sângeroasă³⁷. În cetate erau 7000 de oșteni turci, în rândul cărora, după părerea lui Ștefan Teutschlaender ar fi fost și cete bulgare venite în ajutor³⁸. La sfârșitul bătăliei au mai rămas doar 2000 de oameni, iar întreg orașul a fost ars. La 1 ianuarie 1595 Hârșova era ocupată³⁹. După părerea aceluiași Ștefan Teutschlaender, la această dată prada a fost atât de mare încât pentru a fi siguri că nu va fi pierdută, a fost trecută pe celălalt mal al Dunării⁴⁰.

PLANȘA IV - litografie a Hârșovei la 1826: 248 x 343 mm, de A. V. Saar, Biblioteca Academiei Române, Stampe, 5577.

În momentul expediției lui Sinan Pașa în Țara Românească, el a trecut Dunărea și pe la Hârșova, care între timp fusese reocupată de turci⁴¹.

Secolul al XVII-lea debutează prin preluarea domniei Țării Românești, după un scurt interimat al fraților Buzești, de către Radu Șerban (1602-1611). La fel ca și antecesorul său a atacat cetățile turcești de la Dunăre. Domnitorul l-a trimis la Hârșova pe Gheorghe Ra⁴², acesta reușind ocuparea cetății, a orașului și alungarea momentană a turcilor. Totul a fost ars, iar armata munteană a ajuns până la Bazargic, mai exact până în împrejurimi unde se opriseră din deșirgoladă turcii⁴³.

O dovadă a faptului că Radu Șerban nu se bucura de prietenie din partea Imperiului Otoman este și porunca sultanului Mehmed al II-lea dată silahdarului Hüseyin de a ajuta acțiunea lui Simion Movilă de a ocupa tronul Țării Românești. Trecerea urma să se facă fie pe la Siret, fie pe la Brăila și Hârșova la 1602⁴⁴. Această acțiune nu a avut succes, iar Radu Șerban a putut deveni domnul Țării Românești.

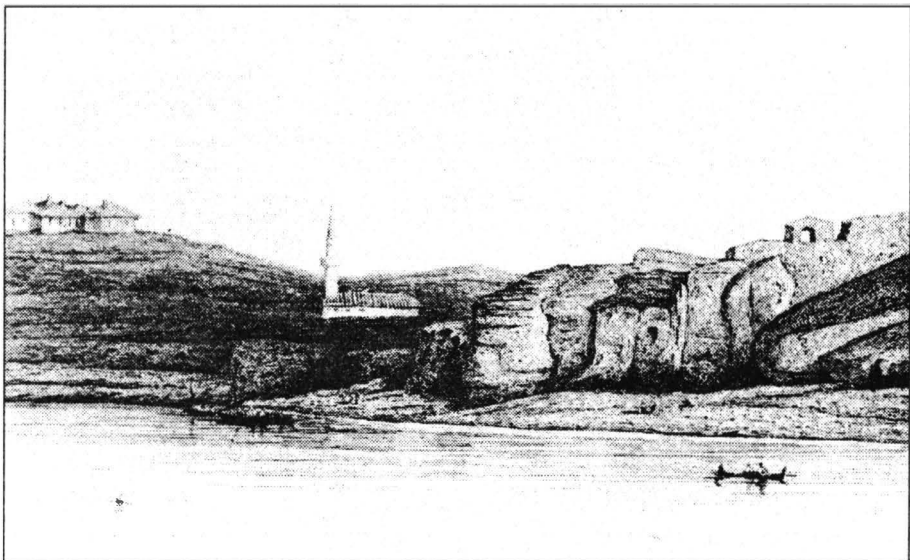
Conducătorul Țării Românești, de la 1658-1659, Mihnea III Radu, a continuat lupta antiotomană a antecesorilor săi. Astfel, la 12 septembrie 1659 el a atacat și cucerit Giurgiu și Brăila⁴⁵. În același timp și cetatea Hârșova a fost cucerită și devastată.

O problemă deosebită a acestui secol este reprezentată de dese ilegalități săvârșite de elementele din armata otomană cantonate în Dobrogea. În același timp, în regiune apăreau și o serie de așa numiți haiduci, așezați în ostroavele Dunării, ce-i deranjau și păgubeau în mod direct pe turci. În 1609 sultanul Ahmed I porunca cadiului de Hârșova să interzică ingerințele unor ieniceri în probleme sociale și administrative ale kazalei⁴⁶, la fel cum același sultan dădea în 1614-1615, tot cadiului de Hârșova porunca de a interzice "silniciile săvârșite de unii ieniceri și spahii"⁴⁷ făcute asupra unor comercianți români din Dobrogea și Țara Românească. Aceștia din urmă făceau negoț la Târgul de Floci. Situația se repetă mai târziu, în 1666, în timpul lui Mehmed al IV-lea, numi că de data aceasta porunca sultanului a fost determinată de rugămintele și insistențele domnului Țării Românești, Radu Leon (1664-1669)⁴⁸. În privința haiducilor sau tâlharilor, așa cum erau numiți de turci, se remarcă un firman al sultanului Murad al IV-lea din 1627⁴⁹ și o poruncă a sultanului Mehmed al IV-lea din 1680⁵⁰. În cadrul firmanului se cerea sprijinul domnului Țării Românești, Alexandru Coconul (1623-1627) să intervină pentru a pune capăt tâlhăriilor făcute în zona Dunării de Jos de cei veniți din Brăila, Hârșova, Ismail și Silistra. În cel de al doilea act se cere sprijinul altui domnitor al Țării Românești, Șerban Cantacuzino de a lăsa pe căpitanul Orașului de Floci să conducă operațiunea de lichidare a tâlharilor din ostroavele dunărene.

Din punct de vedere a imaginii orașului și a cetății Hârșova, pentru secolul XVII, informația este bogată și o datorăm lui Evlia Celebi⁵¹. Orașul este

prezentat ca fiind situat în partea de sud a cetății, cu case simple, dar și cu etaj, în total 1600. Așezarea avea două mahalale, 17 geamii, 3 hanuri, 1 bazar și un mic centru. Cetatea Hârșova avea 2 porți, "din care una se deschidea spre răsărit, iar cealaltă spre apus". În interior nu mai rămăsese nici un spațiu liber, fiind nu mai puțin de 110 dughene așezate neuniform. De asemenea, la poarta ce dădea spre Dunăre erau 8 tunuri și 1000 puști. Garnizoana militară cuprindea 80 de oșteni conduși de un cadjar. Toți locuiau în afara cetății, în oraș.

O știre contemporană cu cea oferită de Evlia Celebei este datată la 1667 și aparține unei solii polone la poartă, mai exact la Adrianopol, condusă de Francisc Cazimir. Cu această ocazie, pe drumul de întoarcere, solul califică Hârșova ca un orașel, subliniind că de aici "am trecut cu bine la 2 septembrie 1667 la Orașul de Floci în Țara Românească"⁵².

PLANȘA V - Gravură în oțel a cetății Hârșova la 1858, de Lemaître; Se poate observa dezastrul provocat de aruncarea în aer la 1829 a cetății; Biblioteca Academiei Române, II, 259949.

Viața economică la Hârșova și în împrejurimi în secolul al XVII-lea a cunoscut o continuă dezvoltare, similară secolului trecut. Comerțul pe apă și uscat rămâne tot ocupația de bază a celor din oraș, la fel, importanța vadului de trecere spre Țara Românească rămâne de netăgăduit. Orașul și Târgul de Floci își continuă nestingherit evoluția. Aici vin mereu mocani din Țara Bârsei, Marginea Sibiului, Făgăraș. Însăși autoritățile otomane la 1671 printr-un firman adresat dregătorilor aflați pe drumul dintre hotarul Țării Românești și Istanbul cer insistent asigurarea desfășurării unui comerț cu oi

cât mai liber⁵³. În aceeași ordine de idei, trecerea graniței dintre Țara Românească și Imperiu Otoman pe la vadul Târgul de Floci-Hârșova nu necesita acordarea unor acte speciale. Cei care veneau nu erau trecuți, până la 1828-1829, în nici un fel de registru vamal. Abia mai târziu li se vor da "bilete de trecere"⁵⁴. Schimburile comerciale ca și aprovizionarea Imperiului aveau la bază produse ca: oi, cai, miere, ceară sau orz, cum aflăm din numeroase acte ale vremii⁵⁵.

Ca populație în Dobrogea, ca și în zona Hârșovei, românii rămân preponderenți. În documente ei apar sub numele de creștini⁵⁶, existând o foarte mare atenție din partea Imperiului Otoman pentru ca aceștia să-și plătească dările. Această situație este explicabilă prin însăși numărul lor mare, o excepție a acestora aducând o pagubă consistentă bugetului imperial.

Finalul acestui secol pentru Hârșova (1691) este marcat de trecerea trupelor tătare ale lui Calga-han prin zonă⁵⁷ și ajungerea lor în Țara Românească contra austriacului Heiler, ocupant vremelnic. De fapt a fost un ajutor dat lui Constantin Brâncoveanu în ideea recuperării tronului Țării Românești.

Secolul al XVIII-lea la Hârșova a fost o perioadă mai puțin fastă, zona fiind antrenată în campaniile militare ruso-turce, devenind teatru de desfășurare a operațiunilor militare. De aceea, viața economică, socială și politică a avut de suferit, deseale distrugerii și jefuiri contribuind la o sărăcire accentuată. Evident că într-o asemenea situație, în special economia și comerțul au avut de întâmpinat serioase bariere. Materialul documentar al acestui secol nu mai are atât de multe acte legate de economie, ca în secolele anterioare, ci mai mult de aspectul social și politic.

Din cauza condițiilor de viață dificile, cât și a abuzurilor autorității imperiale otomane, au fost numeroase cazuri de plecări efective de familii din Dobrogea în Țara Românească și Moldova, încalcându-se legi de traversare a frontierei. Unul dintre cei care "îndemnau" la o asemenea fugă era și "răufăcătorul Kara Mehmed", el fiind autorul a numeroase abuzuri, emitere de acte false și alte fărâdelegi. De aceea în 1715⁵⁸, sultanul Ahmed al III-lea porunca cadiului de Hârșova să-l prindă și să-l întemnițeze în cetatea Inöz. La fel s-a întâmplat și în 1751 când sultanul Mehmed I a poruncit destituirea lui Seyyid Hüseyin, agă, cel care, ajuns la Hârșova și în alte centre ale Dobrogei, a comis abuzuri, a inventat amenzi și a confiscat diferite depozite⁵⁹. Oamenii au fugit în Țara Românească și darul ce se percepea creștinilor nu s-a mai putut strânge. O dovadă a scăderii autorității otomane sunt și deseale atacuri de pradă făcute asupra unor familii de creștini, cum este cazul românului Nicula, fiul lui Dobrică. Sultanul Mustafa al II-lea a intervenit în 1760 și a poruncit întemnițarea și judecarea răufăcătorului⁶⁰.

În 1785, sultanul Abdul-Hamid I este nevoit, datorită depopulării, să ceară domnului Moldovei, Alexandru Mavrocordat (1785-1786), înapoierea

tuturor celor care treceau dincolo de Galați, plecați fiind, din zona Hârșovei⁶¹.

Pe lângă măsurile dure încercate contra elementelor turcești vinovate de abuzuri, sultanii au apelat și la o altă cale. În 1769, sultanul Mustafa al III-lea a poruncit autorității din cazaua Hârșova să protejeze 200 de familii din insulele Baia și Botniș aflate la "4 ceasuri de cazaua Hârșova"⁶². Acest premiu era acordat pentru supunerea lor, dar și plata tuturor datoriilor la timp. Aducerea de alți creștini români înapoi apare și într-un raport al cadiului de Hârșova din 1758 când Cogea Șerban și Cogea Biculea (plus alți 18, dintre care unii din Măcin) se întorc în satul Pecineaga din unele insule ale Dunării, unde se refugiaseră⁶³. Valabil pentru Dobrogea, dar și pentru Hârșova, este faptul că aceste comunități creștine erau destul de bine ancorate în pământul românesc. Românii reprezentau și au reprezentat până la câștigarea independenței Dobrogei, ca și după aceea, procentul cel mai mare din populație. Existența unei comunități românești creștine, mare la număr, este atestată de la începutul secolului XVIII, când aceștia cereau insistent ridicarea unei biserici, mai exact la 1722⁶⁴. Tot românii se pare că au fost implicați și în evenimentele din 1771 de la cetatea Hârșova.

Singurul act ce ține de economie pentru această epocă este un firman al sultanului Selim III, din 1795, prin care se poruncește și cadiului de Hârșova "de pe ruta Dunăre-Istanbul"⁶⁵, ca și domnului Țării Românești, Alexandru Moruzzi (1793-1796) facilitarea și sprijinirea trecerii hotarelor în mod liber a turmelor de oi și capre. Trecerea se făcea pe la Cetatea de Floci și de aici pe la Hârșova. În același timp, pentru a impulsiona activitatea economică a vadului Hârșova, în cadrul statutului de autonomie al Țării Românești și Moldovei, se menționa că cei care circulau spre Brăila și Moldova trebuiau să treacă obligatoriu prin vadurile de la Hârșova și Măcin⁶⁶. În ciuda acestor încercări, dezvoltarea economică nu mai era valabilă pentru cazalele Dobrogene, mai ales că la 1773, un negustor vienez descria Hârșova "ca un mic târgușor ce înconjură cetatea"⁶⁷. Acest mic târgușor va fi lovit crunt și în 1784, atunci când ciuma a afectat populația⁶⁸.

Sub aspect politic și militar, Hârșova, a fost implicată în cadrul războiului ruso-turc, din anii 1768-1774.

În contextul desfășurării ostilităților, în 1770, Abaza Mehmed Pașa a fost trimis pentru paza Hârșovei cu 10000 de guruși, însoțit de armamentul din dotare și 50-60 de supuși⁶⁹. În același an armata otomană, îndreptându-se spre Brăila, a trecut pe la Hârșova⁷⁰. În 1771, armata rusă ocupă și jefuiește atât cetatea cât și așezarea⁷¹. Se pare că, așa cum ne spun documentele, "rușii au cucerit această cetate prin îndemânarea și povața lui Ion Morarul otom" ⁷². O dovadă a distrugerii ample a cetății sunt și prevederile armistițiului încheiat la 30 mai 1772, prin care locurile distruse, printre care și Hârșova, trebuiau să fie lăsate în starea în care se aflau. În 1773, armata

rusă a reușit să ocupe din nou Hârșova, cu toate că era apărată de 10000 de oșteni⁷³. Armata otomană condusă de Seid Numan Pașa a încercat o recucerire, dar fără succes⁷⁴. Rușii reușiseră să o repare, să-i creeze numeroase întărituri și să o echipeze cu tunuri de diferite calibre. Turcii au căzut pradă informațiilor cum că cetatea era lipsită de fortificații.

Ostilitățile armate s-au repetat în secolul următor fiind părți componente ale războiului ruso-turc desfășurat pe parcursul anilor 1806-1812. În anul 1809 armatele ruse trec Dunărea, sub comanda prințului Bagration, iar până în 1810 importante centre ale Dobrogei sunt ocupate, printre care și Hârșova⁷⁵.

Sub aspect economic pentru acest început de secol XIX, în documente singurul material supus comerțului este cheresteaua, conform a două liste emise în 1808⁷⁶. În aceeași problemă, marele vizir Derviş Mehmed, printr-o scrisoare, îi făcea cunoscut voievodului Țării Românești, Alexandru Șuțu, că nu a ajuns încă cheresteaua la cetățile Rusciuc, Nicopole, Hârșova, Silistra și Măcin la momentul anului 1819⁷⁷. Necesarul de oi și cai în Dobrogea devine din ce în ce mai mare căci la 1818, după părerea viceconsulului austriac de la Galați, numeroși păstori din Țara Românească au venit la Brăila și Hârșova unde au adus 100000 de oi organizate în 60 de turme și nu mai puțin de 1500 de cai⁷⁸. În agricultură, din cauza deficitului de populație nu avea cine să strângă grânele de pe ogoare. Aianul de Hârșova, Mehmed Memes, la 1822 dorea să cumpere prin acceptul domnului Țării Românești, Grigore Ghica, cantități de grâu, orz și mei de ordinul sutelor de kilograme pentru a acoperi o parte din necesități⁷⁹. Pentru a se putea strânge totuși recolta la Hârșova, în 1826, muhafâzul acestui oraș l-a rugat pe Grigore Ghica să trimită 300 de secerători⁸⁰. Printr-un firman al sultanului Mahmud al II-lea se garanta plata și întoarcerea acestora acasă. După trimiterea secerătorilor, aianul de Hârșova se plânga lui Grigore Ghica că o mare parte a lor au fugit după doar trei zile, fără a-și mai fi primit banii⁸¹. În anul 1827, același muhafâz a făcut o nouă rugămintă la Ghica cerându-i 500 secerători de urgență, deoarece exista pericolul decimării recoltei de către lăcuste⁸².

Fuga de pe domenii rămâne în continuare un fenomen social și economic acut. La jumătatea anului 1826, pașa de Silistra propunea lui Grigore Ghica un schimb de persoane fugare, cele din Dobrogea fiind de la Hârșova⁸³. Aianul de Hârșova trimitea la sfârșitul anului aceleiași domnitor un catastif cu numele celor ce au părăsit orașul și au trecut în Țara Românească. Se dorea ca Ghica să ordone zapciilor arestarea și predarea tuturor acestor țărani fugari⁸⁴.

În privința așezării și a cetății Hârșova, la 1807, generalul rus Langeron oferă câteva detalii de imagine, vorbind despre prezența unor moschei, căsuțe de lemn vărute, grădini și mici prăvălii⁸⁵. El relatează că fortăreața de la Hârșova se compunea din două părți. Cea principală, pe colina de est; iar

pe cea de vest, la bază, era doar un turn. Cele două părți erau legate doar printr-un zid. În spațiul inclus, până la malul Dunării se întindea orașul însuși. O imagine de oraș prosper este dată și de litografiile păstrate de la 1826⁸⁶. Astfel Hârșova apare ca o așezare mare, cu fortificații, creneluri și turnuri extreme. Pe dealurile din stânga și dreapta sint fortificații otomane, dar și locuințe civile.

Până la distrugerea ei cetatea a rămas un centru militar important. La 1808 naibul Hârșovei se ocupa de inzestrarea cu muniții a acesteia⁸⁷, iar în 1828, solda trupelor de aici totaliza suma de 11369 guruși⁸⁸.

Conform stipulațiilor tratatului de la Adrianopol din 2/14 septembrie 1829⁸⁹ cetatea de la Hârșova a fost aruncată în aer. Călătorul german, F. Ritter, ne spune că după spulberarea fortificațiilor, din Hârșova nu mai rămăsese decât o localitate mică cu 60 de case, cufundate într-o sărăcie deplină⁹⁰.

Concluzionând, putem face următoarele observații.

Cetatea și așezarea de la Hârșova și-au adus o contribuție însemnată la desfășurarea, fluidizarea și dezvoltarea comerțului pe Dunăre. Așezată pe o poziție dominantă, punct strategic militar de mare importanță, Hârșova a asigurat liniștea unei largi zone de pe un mal și de pe celălalt mal al Dunării în spațiul luat în discuție. Cetatea face parte din larga paletă de construcții de apărare ridicate pe malul Dunării în Dobrogea, beneficiară a unei situații favorabile locale. Dar Hârșova este înainte de toate un vechi vad de legătură a celor două maluri ale Dunării, nu departe de Piuș Pietrei, cu cetatea și târgul oierilor, Cetatea de Floci. Este locul prin care au trecut de-a lungul istoriei numeroși mocani din Transilvania sau din Țara Românească, proces ce se constituie ca parte componentă a fenomenului românesc al transumanței. De altfel unul din cartierele de astăzi al Hârșovei poartă denumirea de "Varoș", semn al originii ardeleni ale celor care i-au pus piatra de temelie.

Perioada de până la 1829 a dovedit rolul și importanța pe care a avut-o cetatea atât în epoca romană cât și în cea medievală. Localitatea a reprezentat un punct de sprijin în situații dificile atât pentru voievozii români cât și pentru autoritățile imperiale otomane. Domnitori vestiți ca Mircea cel Bătrân, Vlad Tepeș, Mihai Viteazul, Radu Șerban și alții au înțeles importanța vitală a stăpânirii unui asemenea cap de pod comercial, meșteșugăresc și militar. Începutul stăpânirii efective a Dobrogei de către otomani de la jumătatea sau cea de a doua parte a secolului XV (probabil după căderea Chiliei și a Cetății Albe) aduce și primele tentative de instaurare a autorității și administrației otomane. La fel ca și conducătorii Țărilor Române, sultanii și-au dat seama de importanța drumului deschis prin Dobrogea spre centrul și estul Europei. De aici și amplul program de refacere sau reconstrucție totală a diferitelor centre din interiorul Dobrogei, dar și de pe malul Dunării. După ocupația otomană, viața economică de la Hârșova și din Dobrogea, deși având un recul de moment, a reușit să-și revină și chiar să evolueze în forme ce au condus la stabilitate și bogăție. O șansă pentru Hârșova și pentru teritoriul

dobrogean a fost și faptul că Dunărea a devenit o arteră comercială importantă pentru Istanbul, pentru aprovizionarea acestuia, după momentul dificil datorat deplasării lumii comerciale din Marea Mediterană în Oceanul Atlantic.

Secolul al XVI-lea a adus cu el cimentarea stăpânirii otomane, liniște internă și implicit o accentuată înflorire economică. Această situație benefică se va continua în secolul al XVI-lea, dar nu pe întreaga sa perioadă. Începând cu sfârșitul acestui secol și continuând cu întreaga perioadă a celui următor, dar mai ales în secolul XVIII și-au făcut simțită prezența prin creșterea abuzurilor otomane și supradimensionarea sistemului de taxe și amenzi. Viața economică continuă totuși să se mențină pe cât posibil în condiții bune, dar deficitul este din ce în ce mai mare și acoperirea acestuia se poate face numai cu importuri din Țara Românească și Moldova.

Datorită situației economice, populația (mai ales cea creștină) din cazaua Hârșova a ales, de cele mai multe ori, fuga în Țara Românească și Moldova, încât autoritățile otomane au ajuns în situația de a nu mai avea mână de lucru în agricultură și extrapolând, în celelalte ramuri ale economiei.

În ceea ce privește elementul etnic, se poate afirma că în epoca medievală la Hârșova, cea mai mare parte a populației era românească urmând imediat turcii. Alături de ei mai erau și greci, tătari, ruși și italieni, în cazul ultimilor, probabil în cea mai mare parte negustori.

Secolul al XVIII-lea și începuturile secolului al XIX-lea a condus Hârșova în campaniile războaielor ruso-turce, ce aveau ca drept țel rezolvarea problemei orientale. Acestea nu au adus în oraș decât jaf, distrugerii, incendii și sărăcie.

Finalul era foarte aproape pentru cetate și el a venit în 1829 prin dinamitarea ei. I-au fost de ajuns doar câteva clipe pentru a-și înceta existența pentru totdeauna cetatea ce a străjuit aproape două milenii vadul din Balta lalomitei și mersul navelor antice și mediavale pe fluviul Dunărea.

NOTE

1. Comunicare susținută la sesiunea anuală a Muzeului Dunării de Jos, Călărași, 13-15 octombrie 1997, cu titlul "Mărturii documentare despre Hârșova în perioada secolelor XIV-XIX";
2. A. Rădulescu și colab., **Constanța**, București, 1980, p. 113; C. Paraschiv, BCSS, 2, 1996, Alba Iulia, p. 163;
3. G. Talmăchi, Istros, 8, 1997, Brăila, p. 113-115;
4. V. Pârvan, **Începuturile vieții romane la gurile Dunării**, București, 1933, p. 162;
5. A. Rădulescu, I. Bitoleanu, **Dobrogea. Istoria românilor dintre Dunăre și Mare**, București, 1979, p. 129; G. Talmăchi, **Carsium. Centru important al civilizației romane și romano-bizantine la Dunărea de Jos**, Constanța, lucrare master, 1997, p. 65;
6. Dan Gh. Teodor, **Romanitatea carpato-dunăreană și Bizanțul în veacurile V-XI e.n.**, Iași, 1981, p. 54;
7. G. Lăzărescu, N. Stoicescu, **Țările Române și Italia până la 1600**, București, 1972, p. 39;
8. Vezi G. Talmăchi, in BCSS, 3/1997, p. 87-96, unde problematica genoveză la Hârșova este tratată pe larg;
9. Leunclavius, *Historiae Musulmanae turcorum de monumentis ipsorum ex scriptae libri XVIII*, Frankfurt, 1591, apud P.P. Panaiteșcu, **Mircea ce Bătrân**, București, 1944, p. 210; Radu Constantinescu, in *Revista Arhivelor*, 4, 1986, p. 365;

10. N. Șerbănescu, N. Stoicescu, **Mircea cel Mare (1386-1418)**, București, 1987, p. 278; I. Barnea, Ș. Ștefănescu, **Din istoria Dobrogei**, vol. III, București, 1971, p. 367;
11. P. Cernovodeanu, in *Revista de Istorie*, 33, 6, 1980, p. 1084;
12. M. Guboglu, M. Mustafa, **Cronici turcești privind Țările Române**, București, 1966, vol. I, p. 297-332;
13. Evlia Celebi, Călătoria noastră în vileatul Oceaov și începutul călătoriei noastre în Rumelia împreună cu Melek Ahmed Pașa care a fost mazilit din postul de mare vizir, în Mustafa Ali Mehmet, **Călători străini despre Țările Române**, vol. VI, București, 1976, p. 450;
14. C. C. Giurescu, **Știri despre populația românească a Dobrogei în hărți medievale și moderne**, Constanta, 1965, p. 15;
15. I. Bogdan, **Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu țara ungurească în sec. XV și XVI**, București, 1905, p. 38-39;
16. I. Dlugosz, *Historiae Polonicae libri XII*, vol. I, Leipzig, 1711, col. 809 apud Anca Gheată, in *Revista de Istorie*, 34, 10, 1981, p. 1870;
17. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, in *Studii*, 26, 1, 1978, p. 84; N. Iorga, in *Analele Dobrogei*, 1, 1923, p. 27;
18. A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *op. cit.*, p. 189;
19. S. Pascu și colab., **Istoria medie a României (sec. al X-lea - sfârșitul sec. al XVI-lea)**, București, 1966, p. 213;
20. I. Bogdan, **Vlad Țepeș și narațiunile germane și rusești**, București, 1896, p. 81;
21. A. Kausev, Contribution a l'histoire, in *Izvestia-Varna*, V, XX, 1969, p. 152, 157;
22. T. Mateescu, in *Revista de Istorie*, 36, 1, 2, 1974, p. 229;
23. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *loc. cit.*, p. 36;
24. M. Maxim, in *Revista de Istorie*, 36, 9, 1984, p. 880;
25. Idem, *Revista de Istorie*, 36, 8, 1983, p. 814;
26. M. Guboglu, **Catalogul documentelor turcești**, vol. I, București, nr. 3, p. 29;
27. Mustafa A. Mehmed, **Documente turcești privind istoria României**, vol. I, București, 1976, p. 47, nr. 32;
28. Ibidem, p. 49, nr. 32;
29. A. Gheată, in "Caietul Seminarului Special de Științe Auxiliare", 4, 1993, p. 135;
30. Vezi A. Gheată, **Toponimie și geografie istorică**, p. 42, p. 49-61;
31. M. Maxim, *Revista de Istorie*, 36, 9, 1984, p. 880;
32. Idem, in *Revista de Istorie*, 36, 8, 1983, p. 814;
33. A. Gheată, *loc. cit.*, p. 131-135;
34. Mustafa Naima, Grădina lui Husein în centrul evenimentelor dintre Orient și Occident, în Mustafa A. Mehmed, **Cronici turcești privind istoria Țărilor Române**, vol. IV, București, 1980, p. 8;
35. Ș. Ștefănescu, **Istoria medie a României**, part. II, București, 1992, p. 169;
36. A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *op. cit.*, p. 217;
37. C. Cantacuzino, in **Cronicari munteni**, 1, București, 1961, p. 122-123;
38. W. S. Teutschlander, Mihai Viteazul. O frescă de epocă și de caracter din istoria României, in **Mihai Viteazul în Conștiința Europeană**, București, 1984, p. 345;
39. J. Filstich, **Încercare de istorie românească**, București, 1979, p. 127; Miron Costin, **Letopisețul Țării Moldovei de la Aron Vodă încoace**, București, 1958, p. 187; Constantin Grecescu, **Istoriile Domnilor Țării Românești**, București, 1963, p. 73; Johann Christian von Engel, Istoria Regatului Ungar și a Țărilor sale limitrofe, in **Mihai Viteazul în Conștiința Europeană**, București, 1984, p. 52;
40. W.S. Teutschlander, *loc. cit.*;
41. Diego Golan, Relația expediției lui Sinan pașa în Țara Românească, in M. Holban și colab., **Călători străini despre Țările Române**, vol. III, București, 1971, p. 524;
42. Aloisie Radibrat, Descrierea luptei de la Brașov, 1603, in M. Holban și colab., **Călători străini despre Țările Române**, vol. IV, București, 1972, p. 274; R. Ciobanu, in *Buletinul Monumentelor Istorice*, 1, 1970, an 39, p. 24;
43. N. Iorga, *loc. cit.*, p. 30;

44. Tahsin Gemil, *Relatiile Țărilor Române cu Poarta Otomană, în Documente turcești (1601-1712)*, București, 1984, p. 85-86;
45. R. Ciobanu, loc. cit., p. 30;
46. Tahsin Gemil, *op. cit.*, p. 139-140;
47. Ibidem, p. 167;
48. Ibidem, p. 329-330;
49. Ibidem, p. 196-197;
50. Ibidem, p. 359;
51. Evlia Celebi, *op. cit.*, p. 451;
52. Francisc Cazimir Wysocki, *Relatia asupra soliei lui Rodziejowski (1667)*, în M. Holban și colab., *Calători străini despre Țările Române*, vol. II, București, 1980, p. 160-163;
53. Tahsin Gemil, *op. cit.*, p. 335-336;
54. T. Mateescu, loc. cit., p. 235;
55. Tahsin Gemil, *op. cit.*, p. 238-239, 338-339;
56. Ibidem, p. 317-320, 408-411;
57. R. Ciobanu, loc. cit., p. 30;
58. V. Veliman, *Relațiile româno-otomane (1711-1782). Documente turcești*, București, 1984, p. 99;
59. Ibidem, p. 320;
60. Ibidem, p. 383;
61. Mustafa A. Mehmet, *Documente turcești privind istoria României*, vol. II, (1774-1751), București, 1983, p. 60;
62. V. Veliman, *op. cit.*, p. 442;
63. Ibidem, p. 347;
64. Al. P. Arbore, în *Analele Dobrogei*, 11, 1930, fasc. 1-12, p. 70;
65. M. Guboglu, *op. cit.*, p. 140;
66. V. Veliman, *op. cit.*, p. 599;
67. *Reisen von Wien bis Kilianovo*, Leipzig, 1773, apud, N. Iorga, loc. cit., p. 36;
68. Eudoxiu Hurmuzaki, *Documente privind istoria României*, vol. I, București, f.a., p. 298;
69. Ahmed Vasif Efendi, *Fapte bune și știri adevărate*, în Mustafa A. Mehmet, *Cronici turcești privind Țările Române*, IV, București, 1980, p. 326;
70. Mustafa A. Mehmet, *op. cit.*, p. 331;
71. R. Ciobanu, loc. cit., p. 30;
72. T. Mateescu, *Permanența și continuitatea românilor în Dobrogea*, București 1979, p. 32;
73. Dan Iliescu, *Cetatea de Floci*, București, 1930, p. 40-41;
74. Mustafa A. Mehmet, *op. cit.*, p. 381;
75. A. Otetea, în *Ac. Rom. Etudes recherches*, IV, 1930, p. 149;
76. M. Guboglu, *op. cit.*, p. 195, 204;
77. Ibidem, 258;
78. A. Veress, *Păstoritul ardelenilor în Moldova și Țara Românească*, București, 1927, p. 12;
79. M. Guboglu, *op. cit.*, p. 301;
80. Ibidem, p. 449;
81. Ibidem, p. 461;
82. Ibidem, p. 476;
83. Ibidem, p. 464;
84. Ibidem;
85. N. Iorga, *Istoria Românilor prin călători*, București, 1981, p. 441;
86. M. Boca, în *Pontica*, 1, 1968, p. 485;
87. M. Guboglu, *op. cit.*, p. 195;
88. Ibidem, p. 475;
89. C.C. Giurescu, *Istoria României în date*, București, 1971, p. 172-173;
90. F. Ritter, *Brieffe über zustande und degerenhutten in dir Türker aus den Jahren 1835 bis 1839*, Berlin, 1841, p. 162.

A FRAGMENT FROM THE HISTORY OF HÂRȘOVA, REPRODUCED THROUGH DOCUMENT TESTIMONIES

Abstract

The two authors try to present an economical, political, social and military history of the fortress from Hârșova in the medieval age and also in the start of the modern epoch.

The Roman archaeological centre, the Romano-Byzantine and medieval one from Carsium-Hârșova represents one of the points of maximum interest on the hystorical map of Dobrogea capitalized by the Danubian material civilization. For the Roman epoch and the Romano-Byzantine one there are historical sources that can provide rich information, umphasizing the roll played in different political events and mostly military ones.

Untill the medieval epoch the fortress entered in the reconstruction program of the fortress from the Roman age of Ioan Tzymiskes in a general context of mentaining the Danubian region under observation and influence. In the medievalage, in the same time with the conquest of Dobrogea by the Moslams, their interest for this territory grew very much representing "the head of the bridge" necessary for the future military campaings in the Esternand Central Europe.

The XVIth century brought important transformations in the evolution of the comercial and economical centre, situation that will be mentained also in the XVIIth century.

The XVIIIth century at Hârșova was less profitable, the zone being included in the Russian-Turkish military campaignes, becoming the space of military operations with an obvious diminution of the economical, political and social life.

Acording to the precautions of the Adrianopol Treaty from the 2/14 of september 1829 the fortress from Hârșova was blown up. În spite of this moment from 1829, the fortress and the zone proved along the time, in the antique epoch and also in the medieval one, its unquestionable roll and importance.

CONSIDERAȚII PRIVIND ROLUL BĂLȚII IALOMIȚA ÎN PĂSTRAREA LEGĂTURILOR DINTRE AȘEZĂRILE ROMÂNEȘTI DE LA DUNĂREA DE JOS (secolele XV-XVII)

Deși abia desprins din vadul Giurgenilor, cele două mari bălți ale Dunării de Jos: Ialomiței și Brăilei, prezintă puternice asemănări dar și particularități distincte. Astfel în timp ce fluviul închide spre Dobrogea Balta Ialomiței, distribuindu-și unda cu Borcea, dincolo de Vadul Oii, Dunărea taie albia spre Câmpia Română, lăsând extrema estică a Bălții Brăila în seama brațului Măcin. Dacă din punct de vedere geografic situația se încadrează în categoria fenomenelor naturale firești, politic și social cazul are ample implicații atunci când structuri statale își delimitează fruntariile pe malurile fluviului. Și acest moment se anunță începând cu secolul al XV-lea atunci când Imperiul Otoman reușește să-și extindă autoritatea în platoul dobrogean. Cum Dunărea a fost stabilită ca graniță a Țării Românești de la Severin până spre marele cot munteano-dobrogeano-moldav, întinderea dintre Borcea și cursul major al fluviului a dobândit un rol aparte. Lucrul acesta este dovedit, printre altele, și de politica domniei de la Argeș desfășurată cu aceeași grijă de la Clisura Porților de Fier până în aval de Dirstorul stăpânit și apărat de Mircea cel Bătrân. Constituirea raialei Brăila în 1541 a accentuat și mai puternic această situație.

Ca atare Balta Ialomiței s-a menținut ca un pinten avansat valah spre arealul românesc dobrogean încadrat vremelnic Imperiului Otoman. Funcțiile sale vor urma un curs constant de interes atât din partea autorității centrale cât și a locuitorilor satelor învecinate. Urmărind Dunărea, în lumina izvoarelor documentare, se constată că după marera aglomerare de așezări mehedintene, malul stâng al fluviului găzduiește așezări distribuite în funcție de lacurile formate, la distanțe mai mari sau mai restrâns, pentru ca segmentul ialomițean să revină la o densitate și ritmicitate evident sporite¹. Numai între Călărași și Fetești sunt atestate cca. 20 sate în secolele XV-XVII². Între Fetești și Piua Pietrei se cunosc de asemenea satele cu vad și pescarii de la Stelnică, Bordușani, Făcăieni, Vlădeni consemnate în hrisoavele domnești³.

Bălții Ialomița nu-i revine însă nici un sat atestat documentar, nici cel puțin ca reper hotarnic. Întregul teritoriu de la Borcea la Dunăre face parte integrantă moșiilor ialomițene de margine. Se conturează două aspecte esențiale: mai întâi interesul domniei de a controla Balta, iar pe de altă parte aprecierea acestei fâșii ca un spațiu de siguranță pentru locuitorii de la

Borcea.

Mai întâi Balta Ialomiței a fost proprietate domnească și boierească, așa cum menționează actele printre care și hrisovul din 26 aprilie 1554 dat de Petrașcu ce Bun pentru Gârla Lungă de la Tâmburești și cu toate privolurile "care au fost înainte gârlă domnească"⁴. Mircea cel Bătrân închinase pământul și apele dintre Dunăre și Borcea noii sale ctitorii Cozia alături și de alte ocine și sate⁵. Dania s-a făcut în răstimpul anilor 1404-1406 când s-a emis starețului Sofronie de la Nucet (Cozia - nn) "să-i fie ocină și de ohală toate bălțile pe Dunăre începând de la Săpătul până la gura Ialovnitei"⁶. Nu este cazul și ne oprim acum asupra localizării acestui hidronim, Săpătul de care s-au ocupat istoricii P. P. Panaitescu⁷, C.C. Giurescu⁸ ș.a.

Atragem atenția numai asupra totalei absențe a numelui Borcea în documentele secolului XIV-XVII și frecvența ca reper major a hidronimului "Săpătul". Cum izvoarele de epocă delimitează proprietăți certe din baltă între Săpătul și Dunăre⁸ considerăm chestiunea încă deschisă. Cităm din hrisovul lui Petru cel Tânăr dat Coziei, în București la 10 oct. 1560, reluându-se precizări mai vechi "Și iar să le fie Balta toată de la Săpătul până la Gura Ialomiței cu toate bălțile și iezerele câte se varsă și ies din Dunăre"⁹. Mai clar se exprimă grămaticul actului domnesc din 15 ianuarie 1467, Stan, din cetatea București, prin pana căruia Radu cel Frumos confirmă Coziei și călugărilor de acolo "ca să le fie bălțile și gârlele de la Săpătul, drept la Dunăre, dar pe apă și pe Dunăre în jos până la gura Elovniței ..." ¹⁰. Este de fapt izvorul care indică locul de încărcare a carelor cu pește din bălțile satelor Steanca, Bordușani, Făcăeni, Vlădeni, Blagodești, Corneani. Cele mai multe din documentele păstrate arată că așezările de pe Borcea își extindeau moșiile lor în Balta Ialomiței, corespunzător reperelor hotarnice din câmpul bărăgănean. Este cazul satului Tomsani menționat la 9 februarie 1524 "cu balta", "Dichisești iar cu gârlă"¹¹, Tâmburești (azi Pietroiu - nn) în hotarul căruia se află Gârla Lungă¹², Pietroasa. O precizare de mare interes privește "bolta toată care este"bălta toată" care este "în fața satului Futești până unde dă în Dunăre"¹³, așa cum o delimitează actul lui Radu de la Afumați din 21 aprilie 1528. Satul Cegani avea hotarul "de la câmp până în malul Dunării, din balta din pădure și din ostrov"¹⁴. Apare astfel justificată precizarea prin care localități plasate pe Borcea sunt considerate la bălți; Căraeni, Lumineani, Cornul lui Ujog¹⁵, Futești pe Baltă¹⁶, Dudești de Baltă¹⁷ ș.a. Rezultă așadar că legătura între malurile Dunării, Balta Ialomiței și Țara Românească se făcea prin salba de așezări de pe Borcea. Locuitorii la început moșneni, apoi rumâni au beneficiat de Balta pe care au cunoscut-o ca pe propria lor moșie. Mai mult ei se dovedesc buni știutori ai realităților de pe malul drept al fluviului. Cazul ce ne stăruie în atenție este o succesiune de hotarnice privind moșia Jegălia-Brânceni atribuită de timpuriu de domnie mănăstirii Dealu¹⁸. Era o moșie foarte întinsă care pornea de la actuala localitate Dichiseni până

la Pietroiu, iar din Câmp, aproximativ de la linia ferată de azi, până la Dunăre. Hotarnica din 15 iunie 1612¹⁹ indică semnele și hotarele "Gorganul Mârleanului până la via Slavului, drept până la Gorganul Madnocului și până în valea Gaoi, prin mijlocul Câmpului, pe valea Cuptoarei la miază-noapte însă din Cornul Cetăteii, de la MN la stâlpul Jegău și până la gorunul Dobrișei și apoi în valea Prajei în față drept peste Dunăre"²⁰. O altă hotarnică făcută la porunca lui Constantin Brâncoveanu, în 1691, reia aceleași toponime, așa cum se va repeta de câteva ori în secolul al XVIII-lea²¹. Târziu, la 5 noiembrie 1846 ing. D. Râmniceanu, procedând la ridicarea planului moșiei Jegălia, consulta mai mulți bătrâni care confirmau că "movila Mârle- nilor, ce cade deasupra satului Mârleanu din Turchia (Dobrogea - nn), i locul unde se zice că a fost via lui Slav tot acolo, de cea parte de mal" Valea Preajii era arătată peste Dunăre în dreptul satului Prăjoaia "ce cade în dreptul răzorului Dichiseni"²². Ca atare flancul dunărean al trupului moșiei Jegălia se stabilea pe baza reperelor dobrogene pe care le cunoșteau atât de bine local- nicii cât și țărani ialomițeni.

Dacă satele de pe Borcea sunt mai vechi decât domnia Țării Românești înseamnă că și moșiile lor și-au dobândit întinderea anterior jumătății de veac XIV. Domnia a modificat o realitate socială locală prin actele repetate de închinăciune față de ctitoriile ei, dar a admis practici statornicite cu mult în timp. Iar dintre acestea transferul de indivizi, familii, neamuri și largi colec- tivități a ocupat un loc însemnat. Este de fapt la Dunăre un fenomen similar lanțului carpatin transformat în spațiu de refugiu al românilor oprimați de regalitatea maghiară. Deși izvoarele sunt palide față de dimensiunile proce- sului demografic ele dau informații notabile și sugerează părți de aflare a devărului. După cum se știe prima slobozire de infiripare de sat consemnată în documente privește așezările Luminei și Căcăieni, ambele plasate la vărsarea râului Ialomița în Dunăre. A fost o hotărâre domnească în primii ani ai secolului al XV-lea, adică în perioada de maxim interes pe care Mircea cel Bătrân l-a manifestat față de Dobrogea de Baltă. În același timp este închinat spațiul dintre Borcea și Dunăre mănăstirii Cozia²³, se dă titulatura care îl înfățișează pe voievod stăpân până la Marea cea Mare²⁴, are loc bătălia pen- tru apărarea Dârstorului²⁵. Nu știm pe cei care au alcătuit populația celor două sate, de altfel menționate în actele vremii ca fiind mici, dar îi putem pre- supune ca fiind veniți de peste fluviu. Au fost așezări firave, ulterior vetrele lor rămânând deșarte. Că s-au practicat aceste transplantări, și în acea vreme este explicabil având în vedere noul statut al Dobrogei incorporată în prima jumătate a secolului al XV-lea Imperiului Otoman. După cum știri precise, ulterioare, confirmă fenomenul demografic prezent pe malurile Dunării românești. În timpul domnii lui Radu Șerban, succesor al lui Mihai Viteazul, s-a înființat lângă Brânceni-Jegălia, pe moșia aceasta închinată mănăstirii Dealu, o așezare consemnată în documente domnești sub numele Satul Nou. La 15 februarie 1614 Radu Mihnea dădea unor sârbi "care stau pe

ocina Brânceni, ce se cheamă Satul Nou" scutiri de bir și de găleți fiind ei "oameni pribegi din altă țară"²⁶. Ulterior, un alt hrisov îi arată ca fiind veniți de peste Dunăre²⁷. În ceea ce privește etnia lor românească, aceasta este dovedită de onomastică. Câteva aspecte sunt de luat în seamă și mai întâi numărul capilor de familie 153-1254, sporirea acestuia pe parcursul a două decenii la 170²⁸, structura încheată a populației rurale alcătuită din agricultori și câțiva meșteșugari, Stoian meșterul, Dan meșterul²⁹, Oprea meșterul, Șerban pastorul, Goia stuparul ș.a. Numai prin presupunere, facem o legătură între valea Gaoi din hrisovul emis la 15 iunie 1612 privind unul din punctele de reper ale hotarnicei moșiei Jegălia, identificat în zona Mârleanu³⁰ și numele stuparului din satul dat în 1616. Practic cursul fluviului și Balta erau binecunoscute de locuitorii de pe ambele maluri, fapt enunțat și anterior. Un hrisov din 11 aprilie 1626 reflectă litigiul privind gârla Botul din satul Cuneștii de Baltă și arată că pentru aflarea adevărului "din Dristor încă am întrebat oameni buni, pescari bătrâni"³¹. Câteva luni mai târziu, la 7 iunie 1626, un alt hrisov își propune stingerea diferendului dintre Mitrea comisului și Trufanda cel vistier, în același caz, pentru care "au întrebat și pre pescarii cei bătrâni din Dârstor"³². Ca atare Dunărea nu crea o separare între colectivitățile învecinate fluviului, locuitorii cunoscând realitățile locurilor. Trecerea de pe un mal pe celălalt s-a practicat permanent, izvoarele scrise evocând faptele rumânilor din Tâmburești (azi Pietrosu - n.n.) "fugiți adesea în Țara Turcească"³³, din Vlădeni ot sud Ialomîța unde mai mulți țărani retrași în țara turcească își manifestau, la un moment dat, dorința "să vie în Țară ca să slujească Sf. Mănăstire II"³⁴ (Sf. Ioan Buc. - n.n.). De fapt satul Vlădeni găzduia la rândul său locuitori dobrogeni pe care un act din 3 martie 1719 îi declară "din țara turcească"³⁵.

Deși puține documentele scrise ce ne stau astăzi la dispoziție reflectă deplasări individuale, de mici cete, dar și de mari colectivități așa cum s-a petrecut și la Călărași de pe un mal pe celălalt al Dunării. Rezultă de asemenea că tendința predominantă este de stabilire în Țara Românească, refugiul în Dobrogea fiind mai mult vremelnic. Schimburile demografice angajau așezările învecinate, fapt ce justifică și existența satelor cu același nume: Mârleanu în Dobrogea și Mârleanu între Găldău și Jegălia, Oltina³⁶, veche denumire dobrogeană și Oltina, sat mai nou aflat astăzi în componența com. Unirea. Dobrogea se înfățișează ca un rezervor demografic și segmentul cel mai frecvent căutat este Balta Ialomîței. Așa se explică - presupunem noi - și marea densitate de date, unele dintre ele "sate mari" pe Borcea, în timp ce Bărăganul de Est apare destul de puțin populat. Nu acest Bărăgan asigura sporirea populației imediat dunărene ci transferul practicat peste fluviu, permanent lent sau cu pulsații de mare amploare.

1. Ion Donat, Așezări omenesti din Țara Românească în secolele XIV-XVI în Studii, an IX, 1956, 6, p. 80.
2. Panait I, Panait, Vechimea așezărilor satești de pe brațul Borcea, Pontica, 4, Constanța, 1971, p. 379-385.
3. Dinu C. Giurescu, Țara Românească în secolele XIV-XV, București, 1973, p. 143.
4. D. R. H., B. Țara Românească, V, București, 1983, p. 32-33.
5. Dinu C. Giurescu, op. cit., p. 78.
6. D. R. H., B. Țara Românească, I, București, 1966, p. 64.
7. P. P. Panaitescu, Mircea cel Bătrân, București, 1944, p. 62.
8. Constantin C. Giurescu, Probleme controversate în istoriografia română, București, 1977, p. 165-167.
9. D. R. H., B. Țara Românească, V, p. 225.
10. Idem, I, p. 222.
11. DIR, B. Țara Românească, XVI/ 1, p. 180, vezi și DIR, XVI/ 1, p. 176, hrisov din aprilie 1523.
12. Idem, XVI/ 2, p. 84.
13. Ibidem, p. 42-44.
14. Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele Statului, 1633-1639, IV, București, 1981, p. 632. Document din 2 mai 1639.
15. D. R. H. I, p. 140.
16. DIR XVI/ 2, p. 285.
17. Arh. Stat. București. Reforma agrară 1864, Ialomița, 1078/ 1864,
18. Panait I. Panait, Date privind problema pământului în satele de pe Borcea (secolele XVIII-XIX) în Ialomița, Slobozia, 1983, p. 539-540.
19. DIR, veac XVII/ 2, p. 85-87.
20. Arh. Stat. București, ref. ag. 1895, 13471, f. 5-5V-6.
21. Hotărnicie din 14 aprilie 1764 în idem, f. 7-7V.
22. Ibidem, f. 83.
23. D. R. H., B. Țara Românească, I, p. 44, Act din 1404-1406.
24. Nicolae Constantinescu, Mircea cel Bătrân, București, 1981, p. 39.
25. Petre S. Năsturel, Une victoire du voevode Mircea d'Ancien sur les turcs devant Silistra (c. 1407-1408) în Studia et Acta Orientalia, I, 1958, p. 239-247, Ion Barnea, Ștefan Ștefănescu, Din istoria Dobrogei, București, 1971, p. 370.
26. DIR, veac XVII/ 2, p. 249.
27. Ibidem, p. 299 Document din 10 iulie 1614.
28. D. R. H., XXII, p. 124-126.
29. Ibidem, p. 125.
30. DIR, veac XVII/ 3, p. 54.
31. D. R. H., XXI, p. 76.
32. Ibidem, p. 168.
33. Documente privind relațiile agrare. Veac XVII, B. Țara Românească, București, 1961, I, p. 204-205, act din 24 martie 1704.
34. Ibidem, p. 295-296.
35. Ar. Stat. București, Ref. agrară, 1864, 1060, 478.
36. Tudor Mateescu, Documente privind istoria Dobrogei (1830-1877), București, 1975, p. 51, unde sunt consemnate ca sate noi "Mârleanu și Oltina". Actul din 16 mai 1831 anunță venirea a 227 familii de dobrogeni din "ținutul Silistra", dintre care 60 la Mârleanu și 40 în satul Oltina.

**CONSIDÉRATIONS CONCERNANT L'IMPORTANCE DE L'ÉTANG
DE IALOMITZA DANS LA CONSERVATION DES RELATIONS
ENTRE LES LOCALITÉS ROUMAINES DU BAS-DANUBE
(XV-e XVIII-e SIÈCLES)**

Résumé

L'étang de Ialomitza, situé entre le cours principal du Danube et le Bras Borcea, présente des particularités distinctes du point de vue politique, social et d'Etat.

Cette zone a été une proéminence valaque vers le territoire roumain dobroudjien pendant la domination ottomane, aux XV-e - XVII-e siècles surtout et même plus tard.

Au début c'était une propriété princière et nobiliaire (XVI-e siècle - la chronique de Pătrașcu le Bon de 1554), puis propriété du monastère ainsi que lieu de refuge pour des "exilés" venus de l'autre côté du Danube - agriculteurs, artisans, bergers, pêcheurs, apiculteurs. D'ici la population est passée en Dobroudja, créant des localités parallèles; il y a eu un vrai réservoir démographique d'une côté à l'autre du Danube, avec des déplacements individuels de petits groupes ou de grandes collectivités, même si le refuge en Dobroudja a été plutôt temporaire.

CREȘTEREA BIVOLILOR ÎN DOBROGEA ÎN TIMPUL STĂPÂNIRII OTOMANE

În trecut, creșterea bivolilor s-a bucurat, în Dobrogea, de condiții dintre cele mai favorabile, oferite, pe de o parte, de bogăția ierburilor, iar, pe de altă parte, de lacurile și bălțile dinspre Dunăre și Marea Neagră, de salba de lacuri și mlaștini care alcătuiau Valea Carasu, ca și de grindurile și smârcurile Deltei. Erau locurile preferate ale acestor animale, iubitoare de apă și nămol, o cerință principală a existenței lor, în stăpânirii otomane, această ramură a zootehniei a cunoscut o dezvoltare mult mai mare decât în epoca ulterioară, deși amploarea ei nu s-a ridicat totuși la nivelul creșterii altor animale domestice: oi, capre, bovine, cai. Foloasele pe care le aduceau omului erau multiple, fiind utilizați pentru tracțiune și, mai ales, pentru produsele obținute: lapte, carne, piei.

Primele informații care ne interesează apar în regulamentele vamale (kanunname) ale orașelor și porturilor din Dobrogea, datând din timpul domniei sultanului Soliman I 1520-1566). Astfel, la Karaharman, mult timp port important la Marea Neagră, situat la nord de Constanța, sunt pomeniți în regulament și bivoli ("vite de apă") printre animale care erau duse la pășunat în ostroave.¹ La Mangalia, Bazargic, Babadag și Silistra se vindeau, în mod curent, piei de bivol, crude sau tăbăcite, pentru care taxa vamală era totdeauna dublă față de pieile de bovine ("vite de uscat").²

Mult timp, din ceea ce cunoaștem până în prezent, știrile sunt, din păcate, destul de rare. La 1626, Pietro Massarechi, arhiepiscop de Antivari, care a călătorit prin Dobrogea, menționează că, la Babadag, veneau negustori raguzani care cumpărau piei de bivoli și de bovine.³ Mai târziu, la 1759, călătorul polon Iosif Podoski nota că, pe drumul de la Măcin spre sud, se vedeau "foarte mulți bivoli".⁴ În aceeași vreme, Charles de Peyssonnel, consul al regelui Franței, începând din 1753, pe lângă hanul Crimeii, arăta că pieile de bivol constituiau un important articol de export al Dobrogei, precizând că se vindeau cu prețuri de la 2 la 13 piaștri, mai mult decât cele de bovine.⁵

După 1800, informații despre numărul însemnat al bivolilor care se creșteau în Dobrogea apar în mai multe izvoare, inclusiv în documente de arhivă inedite. În ianuarie 1812, francezul Auguste de Lagarde călătorea de la Marea Neagră la Silistra în căruțe ("arabale") trase de bivoli.⁶ De asemenea, într-o lucrare de informare apărută la Viena, în 1828, se vorbește de numărul mare de vite, printre care și bivoli, care se găseau în ostroavele dobrogene ale Dunării, "acoperite cu pășuni splendide".⁷

La 1830, are loc un adevărat exod la stânga Dunării al unora dintre

locuitorii Bulgariei, ca și al unor români și altor creștini din Dobrogea, determinat de măcelurile săvârșite de turci după războiul din 1828-1929.⁸ Printre bunurile mobile cu care plecau acești fugari figurau, în primul rând, animale domestice, incluzând, în număr nu prea mare, și bivoli. Astfel, cele 202 familii românești din Turtucaia, refugiate în județul Ilfov, din care majoritatea doreau să se întoarcă, posedau 53 de bivoli⁹, pe primele locuri fiind Constantin Cenică cu 5 capete și Tănase Carabulea, cu 4. Alte 63 de familii trecute la Călărași dețineau 38 de bivoli¹⁰. Tot atunci, veneau la Brăila, din Dobrogea, 345 de familii, cei mai mulți români¹¹, care aveau, în mod sigur, și bivoli, înscrși însă, după cum credem, în rândurile bovinelor. Peste doi ani, în iulie 1832, trei familii voiau să se înapoieze la vetrele lor, împreună cu vitele care le mai rămăseseră, una dintre ele posedând 4 bivoli¹². Alți români, 40 de familii, se aflau refugiați, din 1831, în satul Mârleanu din județul Ialomița, fiind originari din satul omonim dobrogean. La întoarcere aduceau cu ei 7 bivoli, dintre care 3 "malaci"¹³ (vitei de bivol, spre deosebire de junci, care erau numite "turlaci"). O bivoliță și un malac deținea și o familie din cele revenite în Dobrogea de la satul ialomițean Cadăna, unde pribegiseră tot în anul 1831¹⁴.

Informații din deceniul al 4-lea al secolului al XIX-lea se găsesc și în alte izvoare. Astfel, baronul von Moltke, viitorul mareșal german, care a cunoscut bine Dobrogea în anii 1835-1839, vorbește de "bivolii cu nasul proeminent", care se aflau în mlaștinile de lângă Dunăre.¹⁵ Cam în același timp, călătorul englez Elliott aprecia că pământul Dobrogei era destinat, în primul rând, pentru creșterea animalelor, dintre care se remarcă "cirezile imense de bivoli și boi".¹⁶ Într-o lucrare de informare apărută în 1840 se menționează, de asemenea, bivolii care se creșteau în Turcia europeană, inclusiv în Dobrogea.¹⁷

La 9 martie 1842, comandirul punctului Călărași raporta că, în ocolul pichetului nr. 140, se prinseseră "două bivolițe trecute din Turchia".¹⁸ Peste un an, călătorul german Karl Koch constata că, pe Valea Carasu, erau mlaștini acoperite compact cu trestie, pipirig și rogoz, "foarte îndrăgite de bivoli". El relatează apoi următoarele: "Nu mică mi-a fost spaima când, pe neașteptate, un animal mare și respingător ieși din nămolul adânc și, întinzând botul negru, se puse încet în mișcare".¹⁹ Savantul francez X. Hommaire de Hell, care a străbătut Dobrogea pe uscat, de la sud la nord, în toamna anului 1846, nota că, la Balcic, bivolii, "mai monstruoși decât la Burgas", erau "acoperiți peste tot cu noroi uscat" și dormeau "alene la soare".²⁰ El adaugă și faptul că aceste animale serveau și ca vite de tracțiune.²¹

Trecerea bivolilor, scăpați de sub pază, de-o parte și de alta a Dunării, era destul de frecventă. La 28 decembrie, mudirul cetății Silistra, Niuman Efendi, scria, în limba română, ocârmuitorului județului Ialomița că, încă din luna

august, trei bivoli ai lui Sali Aga Boruoglu din orașul Silistra se aflau, "după știința luată", la stânga fluviului. Li se arăta vârsta, se făcea descrierea lor și se menționau semnele cu care erau înfierăți, reprezentând litere din alfabetul arab. În rezoluția ocârmuitorului se spunea că cei trei bivoli se aflau într-adevăr în plasa Borcea, doi pe moșia Dichiseni și unu în satul Noemi și, constatându-se că sunt ai turcului, "cu adevărat, să i se dea, după ce va plăti cheltuiala ținării lor".²² La 3 ianuarie 1847 mudirul se adresa din nou aceluiași ocârmuitor înștiințându-l că "de vro câțeva vreme ... o turlacă de bivoliță de doi ani și două junice de vacă" se găseau "sprijinite" în satul dobrogean Ostrov și, deoarece "al căror stăpân prin caza noastră nu s-au aflat", rezulta că veniseră de dincolo de Dunăre, urmând a fi predate proprietarului.²³

La 16 septembrie 1847, Ibriam Aga, noul mudir al cetății Silistra, scria la Ocârmuirea județului Ialomița despre doi malaci care, mai înainte cu câteva zile, fiind la pășunat, în balta ostrovului Tilchia, fuseseră răpiți de grăniceri români și duși pe moșia satului Ceacu. Se făcea descrierea lor: unu era galben, cu semne particulare și cu "damga", iar celălalt "negru curat".²⁴ Într-o altă adresă, din 18 octombrie, se arăta că un malac fusese dat în primirea stăpânului, solicitându-se restituirea și a celuiilalt, cumpărat mai demult de Ismail Zain "de la Moș Constandin ot satul Ceacului".²⁵ Tot în septembrie 1847, mudirul Ibriam Aga trimitea la ocârmuirea județului Ialomița pe un Suliman, spre a i se restitui cele două bivolițe care trecuseră, de asemenea, la stânga Dunării. Se hotăra ca una dintre ele, aflată la Călărași, să se dea "supt luare de cuvenita dovadă, dacă cu adevărat se va dovedi după semnele arătate, celui ce s'a înfățișează", pentru cealaltă urmând să se aștepte rezultatul cercetărilor.²⁶

La 14 octombrie 1847, același dregător otoman se adresa ocârmuitorului de Ialomița cu rugămintea de a se inapoia doi bivoli ai unor locuitori, "oameni săraci", ai satului Calipetro din cazaua Silistra. Fuseseră "dați spre pășune în balta Tilchia", de unde se strecuraseră "în partea prințipatului", ajungând "în mâna moșneanului" (boierului) de la Dichiseni, care îi înjugase "la trebuința sa". Erau descriși ca având opt ani fiecare, cu semne particulare și cu "tamga".²⁷ La 21 octombrie, Mustan Bei, vechilul mudirului cetății Silistra, scria aceluiași ocârmuitor despre 10 bivoli care, fiind la păscut la locul numit Chermățui, trecuseră peste Dunăre și se găseau cinci la "moșneanul" Cunesco de la Ceacu, iar ceilalți cinci în balta acelei moșii. Erau două bivolițe și opt bivoli, dintre care nouă dobitoace erau înfierate, iar cel fără "damgă" era "ca de opt ani, plin la trup și cam rar la păr". Aparțineau toți lui Manaf Memet (Mehmed) din Silistra și se solicita să fie făcuți "teslim unui Anastasi Hagi Teohari, lăcuiitor de acoloa din Călărași, ca și dânsul să-i dea în primirea numitului neguțător Manaf Memet, că are și mărturii că aceste dobitoace sunt ale sale".²⁸

Aceeași destinație avea și scrisoarea din 23 octombrie 1847 a vechilului cetății Silistra despre cei doi bivoli ai lui Suliman Demiroglu, foarte probabil

același ins pomenit în adresa din 23 septembrie. Unu fusese restituit, dar se solicita predarea și a celui alt animal.²⁹ La 4 februarie 1848, ciorbăgiul (primarul comunității creștine) Constantin Mihalacoglu de la Silistra se adresa directorului carantinei Călărași, relatând despre un bivoli al lui Nicolai Pârțul din satul Ostrov, care, la 2 decembrie 1847, "păscându-să în balta Tilchia, s-au stricurat în partea prințipatului și, după știința luată", se găsea "sprijinit în mâna moșneanului de la Măgureni". Se prezentau semnele particulare ale bivoliului, care era "ca de patru ani" și era înfierat cu două litere din alfabetul chirilic. Se făcea rugămintea înapoierii lui, deoarece, "cerându-l păgubașul, nu i l-au dat moșneanul"³⁰. La 8 iunie 1848, același ciorbăgiu al Silistrei solicita de la ocărmuirea județului Ialomița restituirea a doi "bivoli de jug" ai unui turc, Ionuz (Iunuș), trecuți, de asemenea, la stânga Dunării, din dreptul ostrovului Tilchia.³¹

În vara anului 1848, un călător francez pe Dunăre avea prilejul să vadă, mai jos de Cernavoda, "mai mulți bivoli culcați pe mal"³².

Interes deosebit prezintă informația referitoare la trecerea peste fluviu, în noiembrie același an, pe la Gura Ialomiței, laolaltă cu numeroase alte vite "mocănești", și a unui "bivol mocănesc".³³ Este singura știre pe care o posedăm până în prezent despre ducerea la iernat în Dobrogea de către mocani a unui animal din această specie, fapt de altfel cu totul neobișnuit în practicarea transumanței lor.

Date despre creșterea bivoliilor în Dobrogea, foarte valoroase, ne-au rămas de la reputatul agronom Ion Ionescu de la Brad, care a făcut cercetări temeinice în această provincie, în anul 1850. Ei erau concentrați îndeosebi în satele din apropierea Dunării. Astfel, la Topalu, lângă Hârșova, se găseau 200 de bivoli³⁴, în cazaua Chiostengea (Kistengea, Constanța) 132, dintre care cei mai mulți, 80, la Seimenii Mici³⁵, iar în zona dinspre Silistra 120 (100 la Ostrov și 20 la Oltina)³⁶, Said Mârza Pașa, guvernatorul Bulgariei de nord-est și al Dobrogei, care l-a angajat să-i cerceteze vitele, i-a vorbit și de bivoli pe care-i deținea. Cu acest prilej, i-a dăruit "o extraordinară bivoliță albă, o raritate unică", pe care reputatul agronom vroia s-o dăruiască, la rândul-i, prietenului său Ion Ghica sau marelui vizir.³⁷ Pe marele domeniu din Dobrogea al pașei existau 17 bivoli, dar 10 erau fugiți de un an peste Dunăre și se aflau pe moșia Buliga din dreptul satului Rasova (Rasovata).³⁸

Creșterea bivoliilor în Dobrogea este relevată și cu prilejul războiului Crimeii, când, odată cu retragerea trupelor ruse învinse din această provincie, în 1854, mulți locuitori creștini, temându-se de repetarea represaliilor care avuseseră loc la 1830, s-au refugiat la stânga Dunării, luându-și cu ei lucrurile mobile, și îndeosebi vitele.³⁹ Cei din părțile Silistrei, potrivit însemnărilor unui ofițer medic polonez din armata rusă, au trecut pe lângă satul Ostrov, oprindu-se, la început, în ostrovul dunărean Tilchia, unde-și duseseră, laolaltă cu alte vite, și bivoli.⁴⁰ La începutul lunii mai 1856,

"lăcuiitorii satelor Hârșovii fugiți ... în prințipat din evenimentele trecute", voiau "a să întoarcă înapoi la urmă-le, împreună cu vitele lor", dar "orându-iții la scheli" le pretindeau plata taxelor vamale "pentru fiecare oaie câte lei trei și pentru fiecare bivoli câte lei cinsprezece".⁴¹ Ministerul Finanțelor a hotărât imediat scutirea de această taxă, "numai pentru vitele acelea însă ce într-adevăr se vor dovedi că sunt drepte ale lor și aduse din decindea".⁴²

Medicul misiunii franceze care a construit, în 1855, șoseaua Rasova-Constanța, Camille Allard, care a făcut observații pertinente asupra Dobrogei, ne-a lăsat, de asemenea, informații interesante. El constata că bivoliile erau printre animalele domestice cele mai utile, având o valoare mai mare decât boii.⁴³ Îi întâlnea la românii din satul Rasova⁴⁴ și mai ales pe malurile lacului Carasu, unde se ascundeau, în număr mare, în stuf. Acolo, odată, membrii misiunii franceze s-au pomenit, în mijlocul unui zgomot de frunze, strivite, în fața unui grup de bivoli, ieșiți din mlaștină, care se aranjează în linie de bătaie în fața lor, ceea ce i-a făcut să pornească în galop cu caii⁴⁵. Deși într-o măsură mai redusă decât boii, bivoliile erau folosiți la tracțiune, iar bivolițele erau crescute mai ales pentru laptele lor, deosebit de apreciat.⁴⁶ Carnea lor, ca și cea a bovinelor, era utilizată rar în alimentație, numai în zilele de sărbătoare, după ce era uscată la soare și, tot ca bivolițele, erau, de regulă, îngrășați pentru a fi vânduți "în afară".⁴⁷

Alte știri ne-au parvenit de la A. P. Vretos, consul al Greciei la Varna, cuprinse în lucrarea sa apărută în 1856, dar bazată pe constatări făcute în anii precedenți. El menționa că pe pășunile Bulgariei și Dobrogei abundau animalele domestice, bivoliile fiind enumerați primii. Considera chiar că erau mai numeroși decât bovinele, ceea ce constituie, neîndoios, o exagerare. Erau utilizați la tracțiune, iar laptele de bivoliță, ca și cel de vacă, se găsea din abundență, fiind unul dintre principalele articole de consum. Untul obținut din laptele de bivoliță era îndreptat, în mare parte, spre Constantinopol. Anual, un număr de bivoli era exportat în Ungaria, ca și pielea lor, care erau expediate, pe Dunăre, pe la Rusciuc. Acestea, netăbăcite și cu carnea nedetașate, mergeau și pe piața capitalei Imperiului otoman.⁴⁸ Autorul adaugă și faptul că, pentru boi, bivoli și cai, se plătea statului o dare fixă echivalentă cu un franc și jumătate de fiecare cap.⁴⁹

Într-o lucrare germană de informare, publicată tot în anul 1856, descriind noua graniță ruso-turcă la gurile Dunării, se vorbește și despre bivoliile care se creșteau în Delta.⁵⁰ Peste doi ani, în aprilie 1858, se prezentau la Oltenița doi locuitori fugiți "din satul Popina, ținutul Silistrü", împreună cu familiile și o parte din bunurile lor, cerând să li se îngăduie "așezarea în prințipat". Unul dintre ei, Velicu Rachieru, poseda 2 boi, 2 bivolițe și 2 malaci.⁵¹

Observații de cea mai mare valoare asupra Dobrogei, inclusiv asupra creșterii bivoliilor, a făcut Henry C. Barkley, unul dintre cei trei frați englezi care au construit linia ferată Cernavoda-Constanța și care a rezidat timp de

cinci ani în această provincie, între 1857-1862. El vedea la Cernavoda, unul dintre sediile principale ale misiunii, cum, dimineața devreme, cirezile de numeroase vaci și bivoli ale satului care se îndreptau spre pârâu, ocolind casele și grădinile, spre a se adăpa, de unde erau mâunate apoi la pășune de către păzitorii lor.⁵²

În însemnările sale el inserează o prezentare amănunțită și pitorească a acestor animale, pe care considerăm oportun s-o reproducem întocmai. Pe lângă bovine, "orice turc instărit are o cireadă de bivoli de apă - creaturi negre, imense, feroce, cu coarne lungi, late și curbate. Privirile lor îi calomniază mult, căci ei sunt animalele cele mai liniștite, mai binevoitoare din care și-a făcut vreodată omul un sclav. Ei sunt mult mai pretuiți decât boii, pentru că sunt mult mai puternici, mai binevoitori (căci ei nu se supără niciodată, așa cum o fac boii când sunt obosiți) și, pe lângă acestea, dau lapte mai mult și mai bogat. Ele sunt animale bune, folositoare, dar nu chiar perfecte pentru turci, deoarece necesită atât de multă îngrijire, iarna ele suferă mult de frig și trebuie să fie închise peste noapte în staule călduroase, și chiar când sunt la lucru ele trebuie acoperite cu pături de la cap până la coadă. De asemenea, vara, ele sunt nenorocite când le lipsește apa și trebuie să aibă un izvor bun aproape, la fiecare oră; pielea lor crapă dacă soarele cade prea fierbinte asupra lor și ei trebuie mânjiți peste tot cu lut pentru ai feri de acest lucru. Numai să-i lași să meargă la apă, cu cât mai noroioasă cu atât mai bine, și sunt cu totul fericiți, și mormăie și se rostogolesc prin ea ore în șir. Ei pot merge clătinându-se prin mocirla cea mai adâncă, pot inota mile întregi și pot pluti bine pe apă sau se pot scufunda până ce deasupra rămân numai nasurile lor umede și negre, și în această poziție vor dormi ore întregi"⁵³.

Henry C. Barkley povestește și o întâmplare hazlie, petrecută sub ochii săi: "Odată am văzut un bătrân turc respectabil conducând pe soția sa într-o arabă trasă de o pereche de bivoli nu departe de un mic lac adânc, cu un mal abrupt. Ziua era de o arșiță grozavă, și tot ce au putut bieteile animale să facă a fost să se târască până în vârful colinei și să se clatine nesigure de-a lungul ei; dar n-au văzut bine apa și s-au și pornit într-un trap greoi, fără ca nimic să-i mai oprească. Turcul a sărit jos prin față, soția lui a sărit prin spate. Bărbatul i-a bătut peste tot și femeia a aruncat injurii asupra lor, insultându-le mama, surorile, tatăl, dar totul a fost inutil; cât despre ei, au mers direct prin pământul mocirlos în lac și apoi, după ce au bătut destul pentru a pluti în ei un vas de război, s-au așternut liniștiți pe somn, cu harabaua plină de așternuturile și alte lucruri ale turcului plutind în spatele lor". Acest se petrecea pe la ora 11 dimineața și când englezul a trecut din nou pe acolo, la 4 după amiază, bivoli erau în aceeași poziție, iar cei doi turci stăteau liniștiți pe mal, așteptând ca animalele să iasă din apă.⁵⁴

Bătrânul "moldovean" Vlad, ciorbăgiul (primarul) satului Cernavodă, în casa căruia era găzduit Henry C. Barkley, i-a relatat acestuia felul în care doi bivoli ai săi fuseseră uciși de lupi: "Păzitorul cirezii a neglijat, în două rânduri

să adune toată cireada sa: imediat ce s-a lăsat întunericul, lupii s-au luat după unul răzleț. Acum, un bivol este un client tare și, într-un mod obișnuit, ar fi oarecum dificil să-l omori, dar nu și pentru lupi. Ei au condus liniștit animalul condamnat la marginea stâncilor și acolo l-au adus până la golf. Alergându-i pe sub nas, l-au împins înapoi peste prăpastie și apoi au coborât încet și i-au lăsat oasele curate".⁵⁵ Membrii misiunii engleze au mâncat o singură dată carne de bivol, când unul dintre aceste animale a căzut de pe stâncă și și-a frânt gâtul.⁵⁶ Acest fapt confirmă rara sacrificare a bivoliilor și folosirea cărnii lor în alimentație la locuitorii Dobrogei.

În 1861, epizootia care a bătut în Dobrogea între "vitele cornute" mari și mici, din ianuarie și până spre sfârșitul anului⁵⁷, a afectat și bivoliile. Într-un raport din 28 ianuarie 1861 al carantinei Călărași se arată că, în satele din serhatul Silistrei, boala venise "din năuntru", precizând că "pe lângă vitele mari cornute, mor și oi și cămile dintre ale tătarilor colonizați acolo, precum și bivoli, lucru ce pune în mirare și p-acei locuitori, că n-au mai pomenit altă dată"⁵⁸. La 20 noiembrie, carantina Brăila raporta însă că, în ținutul Măcinului, caii, bivoliile și caprele "au fost întotdeauna ferite de epizootie"⁵⁹. În aceeași lună, medicul carantinei Oltenița, care se deplasase personal în partea de sud-vest a Dobrogei, constata că, la Turtucaia, toate vitele, inclusiv bivoliile, erau sănătoase, doar în cursul verii murise un bivol, dar nu "de epizootie, ci din cădere dupe un mal". La fel, la un sat din apropiere, "vizitând vitele pe la fiecare locuitor, unde erau numai bivoli, bivolițe și capre, le-am găsit grase și sănătoase"⁶⁰.

La începutul lunii mai 1862, patru bivoli ai locuitorilor Dobre Fățailă, Nae Constandache și Dinu Fățailă din satul Ostrov de lângă Silistra, duși la păscut în ostrovul Tilchia, trecuseră pe malul stâng al Dunării, ceea ce îi determinase pe stăpâni să vină după ei.⁶¹ În noiembrie 1863, alți doi bivoli, împreună cu 30 de cai, provenind tot din satul Ostrov, fuseseră găsiți de grănicerii de la Călărași în același ostrov dunărean.⁶² Scriitorul rus Grigori Danilevski, care a călătorit pe Dunăre în iulie 1866, remarca lângă Tulcea o cireadă de bivolițe negre.⁶³

În decursul stăpânirii otomane, creșterea bivoliilor în Dobrogea a avut ca o coordonată exportul prisosului acestor animale, ca și al produselor derivate și mai ales al pieilor. Comercializarea lor se făcea, în primul rând, la stânga Dunării, Dobrogea fiind legată, de altfel, pe toate planurile, de vatra străbună de la care fusese desprinsă prin cucerirea otomană. Amploarea acestui fenomen, pentru care, secole de-a rândul, datele sunt incomplete și dispartate, poate fi urmărită, în linii foarte apropiate de realitate, începând cu anul 1830, când are loc instituirea cordonului carantinal pe linia Dunării și reorganizarea vâmlor Țării Românești⁶⁴, acțiuni însoțite de introducerea unei evidențe stricte a mărfurilor care treceau de-a parte și de alta a fluviului. În felul acesta, se poate încheia o imagine de ansamblu, chiar dacă pentru unii ani

informația nu este completă, iar pentru ultimile două decenii ale stăpânirii otomane lipsește aproape cu totul.

Importul animalelor vii este însă foarte slab reprezentat. Cunoaștem, până în prezent, înregistrarea la carantina Oltenița, în luna iulie 1847, a doi bivoli, împreună cu mai multe bovine.⁶⁵ În februarie 1841, se aduceau de la dreapta Dunării la Călărași două căpestre de bivol⁶⁶, încă o dovadă a folosirii acestor animale la tracțiune în Dobrogea, rezultând din confecționarea locală a acestui articol accesoriu. O pondere mult mai mare în acest comerț au avut-o însă pieile de bivol, prezente la mai multe puncte de vamă ale Țării Românești.⁶⁷

Astfel, în anul 1839, se importau la Călărași, în luna iunie, 15 piei de bivol⁶⁸ și alte 2 piei în iulie, aduse de un negustor din Silistra⁶⁸. Noi știri apar abia în anul 1846, când se înregistrau la Oltenița, în februarie, 12 bucăți⁷⁰ și 4 la Călărași în noiembrie⁷¹. Tot la Călărași, în aprilie 1847, se introduceau 39 piei de bivol neargășite⁷², iar la Oltenița, în noiembrie 1848, un total de 54 piei de bivol și de bou (la un loc) netăbăcite⁷³. Cantitatea a fost mai mare în 1850, când, în luna martie, un negustor român din Turtucaia trecea, la Oltenița, 162 piei de bivol⁷⁴, iar la Călărași, în tot cursul anului se importau 234 bucăți, în valoare totală de 25.969 lei⁷⁵.

În aprilie 1851, doi negustori români din Turtucaia, Vlad Iordache și Hristea Alexandru, participanți activi la comerțul Dobrogei cu Țara Românească, se aflau la Oltenița cu "o cătățime piei de bivol netăbăcite, ținute în saramură, spre a le importa pentru București".⁷⁶ În mai, Hristea Alexandru era prezent, la același punct, cu 23 piei de bivol netăbăcite, cumpărate din satul Cusuiu de lângă Turtucaia, pe care urma să le ducă tot la București.⁷⁷ Celălalt turtucăian, Vlad Iordache, aducea și el la Oltenița, în luna decembrie, 30 bucăți, cu aceeași destinație, achiziționate de la Rasova.⁷⁸ De asemenea, în august, Dumitru Ciurcu din Silistra, un negustor brașovean stabilit mai demult în acel oraș⁷⁹, introducea la Călărași o cantitate aprecia-bilă de piei, printre care 220 de bivol, "tranzit cu teșchereaua turcească", având ca destinație Brașovul⁸⁰.

În anul 1852, importul acestui produs din Dobrogea a cunoscut o amploare deosebită la Călărași, comercianții fiind toți din Silistra, de unde provenea și marfa. În luna februarie se aduceau 9 piei de bivol⁸¹; în martie 51⁸²; în aprilie 142 piei de bivol, 21 piei de turlac, 25 piei de malac, plus 66 piei de mânzat și turlac în amestec, unele fiind destinate orașului București⁸³; în mai 168 piei de bivol, 35 de turlac și 1 de malac, o parte din ele de aseme-nea pentru București⁸⁴; în iunie 182 de bivoli și 18 de turlac, cele mai multe tot la București⁸⁵; în iulie 101 de bivol și 13 de turlac, toate pentru Călărași⁸⁶; în august 53 de bivol și 8 de turlac, unele la București, altele la Călărași⁸⁷; în septembrie 1 de bivol, oprită la Călărași⁸⁸; în noiembrie 4 de bivol pentru

București⁸⁹; iar în decembrie 29 de bivol și 11 de turlac, îndreptate, de asemenea, spre capitala Țării Românești⁹⁰.

Alte obiecte ale acestui comerț au urmat, în cursul aceluiași an, traseul Turtucaia - Oltenița. În februarie, cunoscutul negustor Vlad Iordache era înregistrat cu 64 piei de bivol netăbăcite⁹¹; în aprilie, celălalt turtucaian, amintit mai sus, Hristea Alexandru, ducea 10 bucăți la București⁹²; în iulie, Vlad Iordache trecea, cu aceeași destinație, 66 piei de bivol netăbăcite și 6 piei "de malaci mortăcină"⁹³ și în septembrie încă 19 piei de bivol⁹⁴; iar în decembrie alte 58 de bucăți⁹⁵. Tot din Dobrogea proveneau și articolele de acest fel intrate tranzit pe la Brâila pentru Brașov; în iulie "1 teanc piei de vacă și bivol"⁹⁶; în august "1 teanc piei de bivol crude"⁹⁷; iar în decembrie 8 teancuri, amestecate cu piei de vacă⁹⁸, cele mai multe fiind trecute de către negustorii brașoveni asociați Bucur Ioan și Ion Bozocea.

În anul 1853, cele mai multe piei de bivol au venit din Dobrogea la stânga Dunării tot pe la Călărași: 10 bucăți în ianuarie⁹⁹, 5 în februarie¹⁰⁰, 119 în aprilie¹⁰¹, 131 în mai¹⁰², 28 în iunie¹⁰³, 41 în iulie¹⁰⁴, 12 în august¹⁰⁵ și 1 în septembrie¹⁰⁶. Altele au intrat pe la punctul Oltenița: 65 în ianuarie¹⁰⁷, 7 în martie¹⁰⁸, 8 în mai¹⁰⁹ și 5 în august¹¹⁰, majoritatea având mențiunea că erau netăbăcite. La acestea se adaugă o piele de bivol importantă, în luna iunie, pe la carantina Gura Ialomiței.¹¹¹

După izbucnirea războiului Crimeii, odată cu intrarea armatelor ruse în Principatele Române, la 4 iulie 1853¹¹², legăturile comerciale între cele două maluri ale Dunării sunt întrerupte de către autoritățile otomane¹¹³. Acest fapt explică inexistența exportului pieilor de bivol, pe lângă alte produse, din Dobrogea la stânga fluviului în tot cursul anului 1854. Aceste relații se reiau însă curând. La 9 februarie 1855, Ismail, "voivoda orașului Turtucaia", mergea la București, prin Oltenița, cu 300 piei de bivoliță, evaluate la 19.500 lei.¹¹⁴ La 18 iunie trecea din nou, tot acolo, 83 piei de bivol "mari și mici", pe care le vindea unui negustor bucureștean.¹¹⁵ În noiembrie, se aduceau, de asemenea pentru București, alte 21 de bucăți.¹¹⁶ La fel în martie 1855 se importau, pe la Călărași, 2 piei de bivol pentru Ploiești.¹¹⁷

În anul 1856, aceste articole, provenind exclusiv de la Turtucaia, au fost introduse în Țara Românească numai pe la Oltenița. Ele au fost aduse, în cea mai mare parte, de către energicul negustor Vlad Iordache, fiind destinate, în totalitate, orașului București. Astfel, în luna ianuarie, el aducea 40 piei de bivol și 12 piei de turlac¹¹⁸, în martie 9 piei de bivoliță¹¹⁹, în mai 6 bucăți de același fel¹²⁰, în iunie însă 5¹²¹, iar în iulie 2 piei de bivol și 2 de bivoliță¹²². Tot în iulie, alți doi negustori importau, pentru Oltenița, 2 piei de turlacă.¹²³

Pentru anii următori nu deținem decât câteva informații izolate. În anul 1858, din cele 1263 piei de bivol intrate la stânga Dunării din provinciile otomane o parte a fost înregistrată la Oltenița, provenind așadar, din regiuni

nile Turtucaia și Silistra.¹²⁴ În toamna anului 1861, organele sanitare de la punctul Gura Ialomiței au raportat încetarea epizootiei în părțile Hârșovei¹²⁵, ceea ce a avut drept urmare, la cererea acestora¹²⁶, îngăduința dată de către autoritățile românești, la 25 octombrie, pentru importul "din Turcia al pieilor de bivoli neargășite, după ce, mai întâi, vor înfățișa certificate de la autoritățile din partea locului"¹²⁷. Sunt ultimele știri care ne-au parvenit despre desfășurarea acestui comerț¹²⁸, ceea ce înseamnă, desigur, întreruperea lui în decursul celor două decenii de la sfârșitul stăpânirii otomane asupra Dobrogei.

Creșterea bivolilor își găsește reflectarea și în vechiul folclor al românilor dobrogeni, așa cum apare, de pildă, într-un colind de iarnă: "Printre brazi,/ Printre mălini./ 'Noată, 'noată,/ Buhur 'noată; / Tot pe apă, / Coarne-și poartă"¹²⁹. Este vorba aici de "bivol", nu de "bour", care era dispărut demult și care nu inota. Totodată, această indeletnicire a lăsat urme și în toponimia românească a Dobrogei dinainte de 1877. Astfel, în Delta Dunării sunt atestate, în câteva izvoare cartografice, nume topice ca iezarul "Bivol", lacurile "Bivolu" și "Bivolețu" și gârla "Bivol"¹³⁰, ultimul fiind menționat și de alte surse.¹³¹ Nu este lipsită de interes, în acest sens, și vechea onomastică dobrogeană. De pildă, între românii turtucaieni refugiați, la 1830, în zona Olteniței găsim nume ca Dimcea Bivolaru¹³² și Stoian Turlacu¹³³.

În ansamblul vieții agricole a Dobrogei în cele peste patru secole și jumătate de stăpânire otomană, un anumit loc revine și creșterii bivolilor. Pe lângă foloasele dobândite de la aceste animale, trebuie subliniată importanța pe care au avut-o ca articole de export, îndeosebi pieile lor, comercializate, uneori în cantități apreciabile, mai ales și în mod constant în ținuturile românești de la stânga Dunării.

NOTE

1. Hadiye Tunçer, *Osmali İmparatorlugunda toprak hukudu, avazi kanunları ve kanun adklamları* (Dreptul pământului, legile proprietății și comentariile legilor în Imperiul otoman), Ankara, 1962, p. 215.
2. *Ibidem*, p. 212, 216, 218, 220.
3. Fr. Eusebius Fermendžin, *Acta Bulgariae ecclesiastica ab. a. 1565 usque ad a. 1799*, în *Monumenta spectantia Slavorum meridionalium*, vol. XVIII, Zagreb, 1887, p. 31.
4. P.P. Panaitescu, *Călători poloni în țările române*, București, 1930, p. 213.
5. Charles de Peyssonnel, *Traité sur le commerce de la Mer Noire*, vol. II, Paris, 1787, p. 166.
6. [Auguste de Lagarde], *Voyagé de Moscou à Vienne, par Kiev, Odessa, Constantinople, Bucharest et Hermanstadt ou lettres adressées à Jules Griffith par le Comte de Lagarde*, Paris, 1824, p. 305.
7. Maximilian Friedrich Thielen, *Die europäische Turkey. Ein Hanfwörterbuch für Zeitungsleser ...*, Wien, 1828, p. 262.
8. N. Iorga, *Droits nationaux et politiques des Roumains dans la Dobrogee*, Jassy, 1917, p. 69; Constantin Velichi, Veselin Trajkov, *Balgarska emigracija vav Vlahija sled rusko-turskata*

- vojna 1828-1829 (Emigrația bulgară în Țara Românească după războiul ruso-turc din 1828-1829), Sofia, 1980, 452 p.
9. Arh. St. Buc. colecția Administrative vechi, dosar 271 / 1830, f. 18-22.
  10. Ibidem, fond Vistieria Țării Românești, dosar 1623/1830, f. 776-777.
  11. Ibidem, f. 803-829.
  12. Ibidem, dosar 3178/ 1831, f. 302; dosar 3201A/ 1831, f. 642.
  13. Ibidem, dosar 3178/ 1831, f. 391.
  14. Ibidem, f. 392.
  15. [H.K.B. von Moltke], *Briefe über Zustände und Begebenheiten in der Türkei aus den Jahren 1835 bis 1839*, Berlin - Posen - Bromberg, 1841, p. 163; Idem, *Lettres du Maréchal de Moltke sur l'Orient*, Paris, 1872, p. 163.
  16. C. B. Elliot, *Travels in the three great empires of Austria, Russia, and Turkey*, vol. I, London, 1838, p. 187.
  17. Ami Boué, *La Turquie d'Europe*, vol. I, Paris, 1840, p. 505.
  18. Arh. St. Buc., fond Ministerul de Război, Departamentul ostășesc, dosar 21/1842, f. 414.
  19. Karl Koch, *Wanderungen im Oriente, währen der Jahre 1843 und 1844*, vol. I, Weimar, 1846, p. 109-110.
  20. Xavier Hommaire de Hell, *Voyage en Turquie et en Perse, exécuté par ordre du Gouvernement français pendant les années 1846, 1847 et 1848*, vol. I, Paris, 1854, p. 168.
  21. Ibidem, p. 218.
  22. Arh. St. Slobozia, fond Ocărmuirea județului Ialomița, dosar 720/ 1847, f. 1.
  23. Tudor Mateescu, *Documente privind istoria Dobrogei (1830-1877)*, București, 1975, p. 131.
  24. Arh. St. Slobozia, fond Ocărmuirea județului Ialomița, dosar 720/ 1947, f. 9.
  25. Ibidem, f. 29.
  26. Tudor Mateescu, *Documente privind istoria Dobrogei ...*, p. 134.
  27. Arh. St. Slobozia, fond Ocărmuirea județului Ialomița, dosar 720/ 1847, f. 28.
  28. Ibidem, f. 32.
  29. Tudor Mateescu, *Documente privind istoria Dobrogei ...*, p. 135.
  30. Ibidem, p. 138.
  31. Arh. St. Slobozia, fond Ocărmuirea județului Ialomița, dosar 812/ 1848, f. 5.
  32. J. Mislin, *Les Saints Lieux. Pélerinage à Jérusalem ...*, vol. I, Paris, 1876, p. 73.
  33. Arh. St. Buc., fond Comitetul Carantinelor, dosar 637/ 1848, f. 584.
  34. Victor Slăescu, *Correspondența între Ion Gonescu de la Brad și Ion Ghica, 1846-1874*, București, 1943, p. 120-121.
  35. Ibidem, p. 70-71.
  36. Ibidem, p. 130.
  37. Ibidem, p. 84.
  38. Ibidem, p. 93.
  39. Tudor Mateescu, *Refugieri ale românilor din Dobrogea la stânga Dunării în timpul războiului Crimeii*, în "Revista Arhivelor", anul XLVII (1991), Vol. LIII, 215. 1, p. 60-71.
  40. Ilie Corfus, *Asediul Silistrei din anul 1854 după un manuscris polon contemporan*, în "Revista istorică română", XIV (1944), p. 73.
  41. Arh. St. Buc., fond Secretariatul Statului, dosar CXV/ 15, f. 7.
  42. Ibidem, f. 8.
  43. Camille Allard, *Mission médicale dans la Tartarie-Dobroutcha*, Paris, 1857, p. 15.
  44. Idem, *Souvenirs d'Orient. La Dobroutcha*, Paris, 1859, p. 49.
  45. Ibidem, p. 57.
  46. Idem, *Mission médicale ...*, p. 15.
  47. Ibidem, p. 38-39.
  48. André Papadopoulos Vretos, *La Bulgarie ancienne et moderne sous le rapport géographique, historique, archéologique, statistique et commercial*, Saint-Petersburg, 1856, p. 163-164.
  49. Ibidem, p. 168.
  50. E. von Sydow, *Ein Blick auf das Russisch-Türkische Grenzgebiet an der unteren Donau*, in

"Mitteilungen aus Justus Perthes geographischer Anstalt über Wichtige neue Erforschungen auf dem Gesamtgebiete der Geographie von Dr. A. Petermann" (Petermann's Mittheilungen), Gotha, 1856, p. 156.

51. Arh. St. Buc., fond Ministerul de Război, Departamentul ostășesc, dosar 182/1858, f. 45, 48.
52. Henry C. Barkley, **Between the Danube and Black Sea or five years in Bulgaria**, London, 1876, p. 50.
53. **Ibidem**, p. 32-33.
54. **Ibidem**, p. 33.
55. **Ibidem**, p. 52-53.
56. **Ibidem**, p. 80.
57. Arh. St. Buc., fond M.A.I., Serviciul sanitar, dosar 17.II/ 1861, f. 1, 19, 192, 196, 200, 306.
58. Tudor Mateescu, **Documente privind istoria Dobrogei ...**, p. 233.
59. **Ibidem**, p. 241.
60. Arh. St. Buc., fond M.A.I., Serviciul sanitar, dosar 17.I/ 1861, f. 70.
61. Tudor Mateescu, **Documente privind istoria Dobrogei ...**, p. 247.
62. Arh. St. Buc., fond Ministerul de Război, Departamentul ostășesc, dosar 58/ 1863, f. 193.
63. Gheorghe G. Bezvicieni, **Calători ruși în Moldova și Muntenia**, București, p. 1947, p. 405.
64. Vladimir Dinulescu și colab., **Relațiile comerciale ale Țării Românești cu Peninsula Balcanică (1829-1858)**, București, 1970, p. 13-18.
65. Arh. St. Buc., fond Comitetul Carantinelor, dosar 591/1847, f. 524.
66. **Ibidem**, dosar 1233/ 1841, f. 100-101.
67. Vladimir Duculescu și colab., **op. cit.**, p. 223, 225.
68. Arh. St. Buc., fond Comitetul Carantinelor, dosar 642/ 1839, f. 345-346.
69. **Ibidem**, f. 420-421; fond Visteria Țării Românești, dosar 44/ 1838, f. 844, 863.
70. **Ibidem**, fond Comitetul Carantinelor, dosar 792/ 1846, f. 105.
71. **Ibidem**, f. 938.
72. **Ibidem**, dosar 591 / 1847, f. 285.
73. **Ibidem**, dosar 637/ 1848, f. 645.
74. **Ibidem**, fond Vistieria Țării Românești, dosar 10/1850, f. 638.
75. Vladimir Dinulescu și colab., **op. cit.**, p. 223, 225.
76. Tudor Mateescu, **Documente privind istoria Dobrogei ...**, p. 161.
77. Arh. St. Buc., fond Visteria Țării Românești, dosar 6/1851, f. 668, 703.
78. **Ibidem**, dosar 5/1851, f. 40-41.
79. Tudor Mateescu, **Un negustor brașovean în Dobrogea înainte de 1877 - Dumitru Ciurcu**, in "Revista Arhivelor", anul LXXI (1994), vol. LVI, nr. 3, p. 244-247.
80. Arh. St. Buc., fond Vistieria Țării Românești, dosar 7/1851, f. 787-788.
81. **Ibidem**, dosar 58/1851, f. 321-322.
82. **Ibidem**, dosar 641/1851, f. 303-305.
83. **Ibidem**, f. 307-310.
84. **Ibidem**, dosar 59/1851, f. 316-318, 375.
85. **Ibidem**, f. 930-931.
86. **Ibidem**, dosar 60/1851, f. 188-190, 220.
87. **Ibidem**, f. 360-362.
88. **Ibidem**, f. 729-730.
89. **Ibidem**, dosar 64/1851, f. 327-328.
90. **Ibidem**, dosar 62/1851, f. 546, 559.
91. **Ibidem**, dosar 58/1851, f. 343, 402.
92. **Ibidem**, dosar 67/1851, f. 527-528.
93. **Ibidem**, dosar 60/1851, f. 193, 218.
94. **Ibidem**, Dosar 67/1851, f. 534-535.
95. **Ibidem**, dosar 62/1851, f. 546, 559.
96. **Ibidem**, dosar 60/1851, f. 94-95.
97. **Ibidem**, f. 564, 567.
98. **Ibidem**, dosar 62/1851, f. 321, 340-341.

99. Ibidem, fond Comitetul Carantinelor, dosar 54/1853, f. 41.
100. Ibidem, f. 144.
101. Ibidem, f. 210.
102. Ibidem, f. 260.
103. Ibidem, f. 321.
104. Ibidem, f. 390.
105. Ibidem, f. 449.
106. Ibidem, f. 508.
107. Ibidem, f. 18.
108. Ibidem, f. 124.
109. Ibidem, f. 237.
110. Ibidem, f. 405.
111. Ibidem, f. 307.
112. L. Boicu, **Austria și Principatele Române în vremea războiului Crimeii (1853-1856)**, București, 1972, p. 85. La 12 martie 1854, trupele țarului Nicolae I pătrund în Dobrogea, pe la Măcin. (Ibidem, p. 105).
113. David Cohen, **Des relations commerciales entre les Principautés Roumaines et les terres bulgares au cours des années 40-70 du XIXe siècle**, în "Bulgarian historical review", II, Sofia, 1974, nr. 3, p. 79-80.
114. Arh. St. Buc., fond Vistieria Țării Românești, dosar 70/1855, f. 57.
115. Ibidem, f. 225.
116. Ibidem, f. 629.
117. Ibidem, dosar 67/1855, f. 152.
118. Ibidem, dosar 39/1856, f. 28.
119. Ibidem, f. 80.
120. Ibidem, f. 156.
121. Ibidem, f. 227.
122. Ibidem, f. 270.
123. Ibidem, f. 271.
124. Vladimir Diculescu și colab., **op. cit.**, p. 223, 225.
125. Arh. St. Buc., fond M.A.I., Serviciul sanitar, dosar 17.II/1861, f. 30, 39, 74, 143.
126. Ibidem, f. 98, 116, 143.
127. Ibidem, dosar 17.I/1861, f. 9.
128. Menționăm și sensul invers al acestui negoț, constând în exportul de bivoli vii din Țara Românească în Dobrogea. Destinația lor nu era, credem, sacrificarea, decât poate în mică măsură, ci, în primul rând, creșterea și reproducția. Numai în anul 1833, spre exemplu, au luat drumul spre meleagurile dobrogene, pe la punctele Oltenița, Călărași, Gura Ialomiței și Brăila, 323 bivoli și bivolițe. (Ibidem, fond Comitetul Carantinelor, dosar 2524 I partea I/ 1833, f. 200; dosar 2524 II Partea I/1833, f. 15, 159, 162; dosar 2524 II partea II/1833, f. 29, 46, 149; dosar 2524 III partea I/1833, f. 84, 101, 187; dosar 2524 III partea II/1833, f. 63, 114; dosar 2524 IV/1833, f. 53).
129. C. Brăiloiu, Emilia Comișel și Tatiana Gălușcăz - Cârșmariu, **Folclor din Dobrogea**, București, 1978, p. 126.
130. Constantin C. Giurescu, **Știri despre populația românească a Dobrogei în hărți medievale și moderne**, [Constanța], [1966], p. 27-28, 31.
131. Grigore Gh. Dănescu, **Dicționarul geografic, statistic și istoric al județului Tulcea**, București, 1896, p. 68.
132. Ar. St. Buc., colecția Administrative vechi, dosar 271/1830, f. 11-12.
133. Ibidem, f. 15-16.

L'ÉLEVAGE DES BUFFLES EN DOBROUDJA PENDANT LA DOMINATION OTTOMANE

Résumé

Parmi les occupations des habitants de Dobroudja pendant la domination ottoman dans cette province roumaine (1417-1877), il y a l'élevage des buffles. Ces animaux domestiques, qui trouvaient des conditions favorables entre le Danube et la Mer Noire, ont apporté beaucoup de gains; les peaux surtout en étaient très recherchés, étant un produit important d'exportation de cette province. La commercialisation de ces produits était dirigée, d'habitude, vers les marchés des villes roumaines du Danube gauche, fait attesté par un très grand nombre de documents d'archive inédits.

DIN LEGĂTURILE ORAȘULUI ISACCEA CU TERITORIILE ROMÂNEȘTI DE LA STÂNGA DUNĂRII PÂNĂ LA 1877

Antica așezare **Noviodunum**, situată la Dunăre, în nordul Dobrogei, își continuă și astăzi existența sub numele de Isaccea. În timpul stăpânirii romane s-a remarcat ca o puternică cetate, cu importante rosturi strategice în fața frecventelor atacuri ale năvălitorilor¹, dar și ca oraș, cu o intensă viață economică². Se afla pe drumul împăratului Traian, care străbătea Dobrogea pe la mijloc³, la capătul nordic, unde se găsea unul dintre cele mai de seamă vaduri de la Dunărea de jos⁴. Fortificația, refăcută de mai multe ori, și-a menținut importantul rol militar și în perioada romano-bizantină⁵ și apoi bizantină⁶, când se constată și continuarea activității comerciale a orașului, favorizată de poziția sa⁷. Descoperirile arheologice au scos la lumină ziduri, obiecte de ceramică, monede și alte urme din secolele XVII-XIV⁸.

În 1389, Dobrogea intră în stăpânirea domnului de la Arges, Mircea cel Bătrân⁹, vechea cetate de la Noviodunum devenind unul dintre principalele puncte de apărare ale Țării Românești. Acum, dar datând mai dinainte, localitatea începe să fie cunoscută sub numele românesc de Saccea¹⁰, cu o terminație specifică toponimiei române¹¹, care va dăinui sub această formă până în secolul al XIX-lea¹². În 1417, când are loc campania sultanului Mehmed I împotriva lui Mircea cel Bătrân, luptele cele mai importante s-au dat la cetățile țării, între acestea figurând și cea de la Isaccea¹³. Cronicarul turc Idris Bitlisi notează că sultanul "la început au supus patru cetăți vestite, pe nume Isaccea și Ieni-Sale (Enisala) și Norgün (Turnu) și Giurgiu"¹⁴. Cu prilejul luptelor, aceste fortificații au fost deteriorate, deoarece, după aceea, trei dintre ele, în frunte cu Isaccea a trebuit să fie refăcute de puterea otomană, așa cum consemnează cronicarii turci Şükrülâh bin Şehabeddin Ahmed (care reproduce denumirea românească - **Sakgi**)¹⁵ și Saadeddin Mehmed Hodja Efendi¹⁶.

În timpul stăpânirii otomane, Isaccea și-a continuat existența cu aceleași importante rosturi strategice și economice. Turcii au preluat denumirea românească de Saccea, adăugându-i un I inițial, așa cum a procedat și în cazul numelor Smil (devenit Ismail) și Brila (Ibrail). În paralel, s-a folosit și denumirea de Oblucița, până târziu, în secolul al XVIII-lea, așa cum găsim în cronica atribuită lui Enache Kogălniceanu: "Saccie, cari ii zice și Obluşită"¹⁷. Acest nume, care este de origine slavă și care se întâlnește și în alte locuri ale spațiului românesc¹⁸ a fost însă abandonat și uitat cu timpul.

Anticul drum care străbătea Dobrogea ca o axă, ajungând la importantul vad de la Isaccea, a fost menținut și de puterea otomană. Acum pornea însă de la Constantinopol, trecând prin pasurile Balcanilor¹⁹, fiind numit de turci **sag kol** (brațul drept, calea din dreapta). Pe la mijlocul secolului al XVII-lea, cronicarul turc Kiatib Celebi făcea următoarea apreciere asupra vadului de la Isaccea: "Acest loc fiind mai ușor de trecut decât celelalte trecători ale Dunării, ea a fost din vechime schela vilaieturilor moldovenești (**Bogdan**) și tătarești și ungurești și ale Țării românești (**Eflak**) și bulgărești"²⁰. Într-un document turcesc din 1609 se vorbește de locuitorii Moldovei care treceau de o parte și de alta a Dunării pe la Isaccea²¹. În ianuarie 1785, sultanul Abdul-Hamid I lua măsuri ca negustorii turci care mergeau în Moldova pentru negoț și se întorceau de acolo "să nu treacă prin altă parte decât prin trecătoarea de la Isaccea".²²

După cucerirea Dobrogei, puterea otomană a trecut, încă din secolul al XVI-lea, la colonizarea în acest teritoriu a unor elemente musulmane (turci și tătari), proces în care a fost inclus și orașul Isaccea²³. Cu toate acestea, populația românească autohtonă s-a menținut tot timpul. Pe la mijlocul secolului al XVII-lea, vestitul călător turc Evlya Celebi, vorbind de locuitorii creștini ai orașului, îi enumeră în primul rând pe "valahi și moldoveni"²⁴. Populația mahomedană a rămas totdeauna în minoritate. La 1873, după datele oficiale otomane, Isaccea avea 1704 locuitori, din care 1071 erau creștini și 633 musulmani²⁵.

Cu timpul, vechea cetate a Isaccei s-a deteriorat și a căzut, foarte probabil, în ruină. Poziția strategică a localității făcea însă necesară construirea unei noi fortificații. Cronicarul Kiatib Celebi consemnează că sultanul Osman II, trecând prin Isaccea cu prilejul expediției nefericite din 1621 împotriva Poloniei, a construit acolo "o cetate, o geamie și o baie publică"²⁶.

Aceeași informație apare, curând după aceea, și în însemnările călătorului Evlia Celebi, care arată, în plus, că sultanul a poruncit și construirea unui "pod trainic de lemn" peste Dunăre²⁷. Cetatea a fost deteriorată de mai multe ori, începând din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, în timpul războaielor ruso-turce, până la cel din 1828-1829, când este distrusă aproape complet²⁸. Pe la 1834, de pe vasele care treceau pe Dunăre se puteau vedea ruinele dezolante ale cetății²⁹.

Totodată, Isaccea era sediul unui **cadiat** sau **kaza**, unitate administrativă având în frunte un **cadiu**, așa cum rezultă dintr-un document de pe la 1627-1628³⁰, situație care data însă, foarte probabil, încă de la începutul stăpânirii otomane. Puterea în oraș o avea însă **dizdarul**, comandantul cetății, așa cum remarca Evlia Celebi³¹. Tot el arată că "beiul Moldovei" a "dăruit" sultanului Osman II, "în semn de bun sosit", satul Tomarova din sudul Basarabiei, care "a fost alipit la Isaccea"³². Miron Costin, în *letopisețul* său, consemna că atunci, la 1621, în timpul domniei lui Alexandru Iliș, au fost luate și Renii cu

câteva sate de soltan Osman"³³.

Evlia Celebi adaugă în însemnările sale că sultanul a dispus, de asemenea, înființarea la Isaccea a unui vacul (vâcif)³⁴, fundație pioasă specifică lumii islamice³⁵. În documentul amintit din 1627-1628, sultanul Murad IV menționează că era făcut de fratele său, Osman II, în favoarea geamiei pe care o construise în acest oraș. Domnul moldovean Miron Movilă-Barnovschi se plânsese la Poartă că vaculul "nu se mulțumește cu pământurile aflate între hotarele satelor sale, ci încalcă hotarele satelor din Moldova, pentru a face arături și însămânțări", iar dijmele și impozitele "care se cuveneau nu erau plătite, ca și "dările pentru lemne și pășunat"³⁶. Într-un registru fiscal oficial din 1645 al vaculului de la Isaccea erau arătate satele pe care le stăpânea în Dobrogea dar și cele "aflate în cealaltă parte a Dunării", așadar în sudul Moldovei: Reni (Tomorova), Cerceluș, Barta, Satu Nou (Yeniköy), Cartal, Brânza, Babuiș și Grecenii Vechi ((Ghirecul)³⁷. Într-un firman din 1699 al sultanului Mustafa II se vorbește, de asemenea, de satele din "partea cealaltă a Dunării" ale vaculului, la cele menționate mai înainte adăugându-se Deniz Aga și Hendek Derbend³⁸. Situația aceasta s-a menținut până mai târziu. La 5 martie 1796, intendentul (mütevelli) vaculului de la Isaccea se adresa mitropolitului Moldovei cu rugămintea de a interveni pe lângă domnul Alexandru Callimachi "ca să avertizeze pe boierul de la Galați și pe căpitani de margine să nu persecute raialele satelor Isaccei" aflate "în apropierea Moldovei" și "să aibă relații de bună vecinătate, ca și în trecut"³⁹.

În a doua jumătate a secolului al XVII-lea, la o dată pe care nu o cunoaștem încă, puterea otomană a înființat la Isaccea câteva mari depozite, indeosebi pentru grâne, dar și pentru alte materiale, aduse, în cea mai mare parte din Țara Românească și Moldova⁴⁰. Prima știre în acest sens este cuprinsă într-un document din vara anului 1679 de la sultanul Mehmed IV, prin care se producea transportarea pe corăbii la Constantinopol a 50.000 chile de orz din cantitatea totală de 100.000 chile "depozitată, mai înainte de aceasta, la Isaccea"⁴¹. Rezultă deci că aceste depozite existau deja de cel puțin câțiva ani. Ele au avut în special rosturi militare, dar uneori și de aprovizionare a capitalei Imperiului otoman. Au avut de suferit avarieri grave, în patru rânduri, în timpul războaielor ruso-turce, până la cel din 1828-1829, când au fost distruse definitiv⁴². În 1738, sultanul Mahmud I porunea domnului Țării Românești, Constantin Mavrocordat, să trimită grabnic eminului (administratorul) hambarului de la Isaccea 50 de salahori, arătându-se și motivul "Deoarece salahorii puși să fie scoși mai înainte de aceasta din principatul Moldovei și din Țara Românească, pentru a fi folosiți la treabă la hambarul de la Isaccea, au fugit și treaba la hambar a rămas astfel în întârziere"⁴³.

Așezarea la Dunăre a orașului Isaccea a determinat, din cele mai vechi timpuri și o activitate portuară. În regulamentele vamale ale orașelor și por-

turilor din Dobrogea datând din timpul sultanului Soliman I (1520-1566), se prevedea că pentru vasele încărcate cu vin care veneau din susul Dunării se lua la Isaccea "dreptul de tranzit". La fel se proceda și în cazul vaselor care se încărcau la Brăila și "pe țărmul Moldovei, la Galați și Tomovora". Pentru lemnele achiziționate pe loc și trecute pe astfel de vase se percepea câte o accea de căruță⁴⁴. Vameșii de acolo sunt atestați și de călătorul rus Arsenie Suhanov la 1651⁴⁵, ca și de Evliya Celebi⁴⁶. În hațișeriful din 1802 al sultanului Selim III, prin care se confirmau vechile privilegii ale Moldovei, se interzicea trimiterea de vameși de la Isaccea la Galați, "fiind un lucru ce nu se cuvine"⁴⁷, o dovadă că acest fapt se practicasese în trecut.

Activitatea portului Isaccea este consemnată, la 1783, de căpitanul Lauterer, trimis de guvernul austriac pentru a studia cursul Dunării de Jos. El notează că era un "port sigur", în care se aflau corăbii venite pentru a încerca "produsele excelente ale ținutului"⁴⁸. Este amintit și la 1840, în raportul inspectorului Ahmed Arif Hikmet Beyefendi, însărcinat de guvern cu verificarea aplicării în provinciile europene ale imperiului otoman a reformelor Tanzimatului, decretate de sultanul Abdul-Medjid în anul precedent⁴⁹. Activitatea portuară constituia, totodată, un cadru propice pentru relațiile așezării, pe toate planurile, cu Moldova și Țara Românească. La 1850, Ion Ionescu de la Brad situa Isaccea printre principalele "debușee" ale Dobrogei la Dunăre⁵⁰.

O pondere însemnată în viața economică a orașului Isaccea au avut-o legăturile comerciale permanente cu ținuturile românești de la stânga Dunării. Astfel, într-un document turcesc din 15 aprilie 1520 se arată că populația din fața schelei Isaccea dispunea de un șeptel de 100 de oi. Ea se aproviziona cu furaje și alimente din partea otomană, dar sarea pentru oi era procurată din Moldova. Se poruncea ca aprovizionarea cu sare să se facă la Isaccea și nu în altă parte⁵¹. O altă dovadă în acest sens o constituie monezile din secolele XVI-XVII descoperite în ultima vreme la Isaccea: unele emise în Polonia și Ungaria, dar și una de la domnul moldovean Eustație Dabija (1661-1665)⁵². Ele atestă relațiile de negoț ale acestui oraș cu Moldova, atât direct cât și indirect, cu alte țări, dar tot prin teritoriul principatului românesc de la nord.

În iulie 1682, sultanul Mehmed IV poruncea cadiului de Isaccea că fusese aprobată cererea de a se înființa la satul Cartal "un târg săptămânal pentru a fi făcute vânzări și cumpărări", fiind de folos 'populației ținutului din toate punctele de vedere'⁵³. Localitatea Cartal se afla în sudul Moldovei, pe teritoriul "raialei" Chilia, dar făcea parte, așa cum am văzut, dintre satele vacufului de la Isaccea. În noiembrie 1728, sultanul Ahmed III poruncea cadiului de Isaccea să ia măsuri spre a nu fi supărat de răufăcători "supusul nemusulman (zimni) cu numele de Dumitrașcu, unul dintre locuitorii satului numit Tomarova, dependent de cazaua Isaccea "tagmei de negustori" și umblase

până atunci "un timp prin părțile Moldovei cu negoțul"⁵⁴, fiind cu siguranță român după credință și nume.

Un loc important în comerțul orașului Isaccea l-a constituit peștele. La 26 decembrie 1793, Merkelius, consulul austriac din Principate, raporta la Viena că, de câțiva ani, un grup de negustori români din Transilvania strângea, în fiecare toamnă, o "rezervă" de pește de la Isaccea și din alte locuri de la Dunărea de Jos⁵⁵. În anul 1795, Agenția austriacă de la București făcea o serie de propuneri autorităților transilvănene, în care se arăta că perioadele cele mai propice pentru cumpărarea peștelui la Isaccea și în alte orașe dunărene erau din martie până la sfârșitul lui mai și din august până în iarnă⁵⁶. Relațiile comerciale ale orașului Isaccea cu teritoriile românești de la stânga Dunării sunt ilustrate apoi, după 1800, de numeroase documente.

Totodată, din Țara Românească și Moldova au fost trimise, în repetate rânduri, la Isaccea materiale și lucrători în cadrul obligațiilor de vasalitate ale celor două principate față de Poarta otomană. Astfel, în 1736, la începutul războiului ruso-austro-turc, după cum se consemnează în "Cronica Ghiculeștilor", Moldova a fost obligată să furnizeze "o mare cantitate de zaharea și destulă cherestea, cu care s-a construit la Isaccea un mare pod peste Dunăre, sub grija cea mare a lui Grigore vodă"⁵⁷.

De asemenea, spre sfârșitul anului 1768, după izbucnirea războiului ruso-turc i s-a cerut domnului Moldovei, Grigore Callimachi, să trimită cherestea pentru construirea unui "pod la Sacce"⁵⁸. În decembrie 1787, la începutul următorului război ruso-turc, sultanul Abdul-Hamid I poruncea printr-un firman domnului Moldovei, Alexandru Ipsilanti, să expedieze la Isaccea, unde se ridica "din nou un pod mare" peste Dunăre, 10 "ogeacuri" (ustensile de fierărie) "cu 30 de meșteri fierari, 40 de meșteri podari și 150 de salahori, cu condiția, așa cum s-a făcut și în trecut, ca plata ce li se cuvine să fie socotită în contul banilor giziei Moldovei"⁵⁹, adică ai tributului. În februarie 1788, același sultan poruncea, printr-un nou firman, trimiterea din Moldova la Isaccea, pentru construirea podului și pentru tunurile turcești care urmau să sosească acolo cu corăbiile, a unei cantități de cherestea, a unor obiecte de lemnărie și fierărie și a unui "număr indestulător de tâmplari (**marangoz**) și de fierari", costul tăierii și transportului fiind scăzut tot din banii tributului⁶⁰. Cererea de materiale "pentru podul de la Isaccea" era repetată în luna martie, printr-un alt firman⁶¹. Informații interesante au rămas de la călătorul german Kleemann, care, în decembrie 1768, mergând cu o corabie pe Dunăre, s-a oprit pentru un moment la Isaccea: "Această localitate nu este deosebit de mare și are în apropiere de Dunăre o veche cetate. De la Isaccea pornește o șosea spre Constantinopol. Ea leagă Moldova, Basarabia și alte țări de dincolo de Dunăre, iar călătorii ce vin iau, în cele mai multe cazuri, acest drum și socotesc de la Isaccea la Constantinopol, în mod obișnuit, șase zile de călătorie"⁶².

La 1776, în "Condica Vistieriei Moldovei" era înscrisă o cheltuială pentru scoaterea unui vas ("elam"), probabil împotmolit, "de la Seccea"⁶³. În același an, apare tot acolo o sumă dată "celor trimiși cu trebi" (dregători ai principatului Moldovei) "la Smil, Chilia, Sacce"⁶⁴. Este vorba, de asemenea, de aspecte ale relațiilor orașului Isaccea cu Moldova, care priveau, așadar, multiple planuri.

După 1800, știrile despre legăturile orașului Isaccea cu părțile de la stânga Dunării devin mult mai bogate. Mai multe documente oglindesc raporturile strânse ale dregătorilor otomani ai locului cu Moldova în timpul domniei lui Ioan Sandu Sturza (1822-1828). Sunt grăitoare în acest sens câteva scrisori datând din anul 1823. În luna ianuarie, aianul (cârmuitorul cazalei, în locul cadiului de altă dată) de Isaccea, Hafiz Mehmed, îi mulțumea în scris domnului Moldovei pentru blana trimisă în dar⁶⁵; Ahmed, ofițer (**binbaşı**=maior) al garnizoanei îi scria despre întărirea legăturilor dintre târgul Iași și cetatea Isaccea⁶⁶; Osman-Pașa, **muhafizul** (comandantul cetății) îi exprima mulțumiri pentru o blană de îmbrăcat și o mânășă de șoimi (**behle**), primite prin boierul serdar Ioan⁶⁷.

În luna mai 1823, , același muhafiz Osman Pașa îi scria domnului Ioan Sandu Sturza despre omul său Salih Aga, trimis în Moldova pentru a cumpăra niște stofe și imprimate, despre darurile făgăduite, pe care încă nu le primise și-și arăta speranța că relațiile lor prietenești vor continua și pe viitor⁶⁸. La 21 iunie, prin alte două scrisori, îl ruga pe domn să acorde un post emisarului său, Emurlah Aga, precizând că acesta slujise și mai înainte în principat⁶⁹ și să arate bunăvoință față de boierii Duca și Codreanu, care îl serviseră pe muhafâz în timpul șederii sale în Moldova⁷⁰. În septembrie 1823, se adresa din nou domnului, exprimându-și omagiile prin muzicantul (**mehter**) Hasan Aga, pe care i-l recomanda, cu rugămintea de a-l ajuta în principiile ce le putea avea⁷¹.

În iulie 1825, Eyub Pașa, noul muhafiz al cetății Isaccea, îl ruga pe domnul Ioan Sandu Sturza, printr-o scrisoare amicală, să-i trimită din Iași un copoi pentru vânătoarea de păsări pe care o făcea în împrejurimile Isaccei⁷². În august 1826, succesorul său, muhafizul Süleyman îi dăruia domnului Moldovei doi cai vineții, în semn de sinceră prietenie și bună vecinătate⁷³. În decembrie același an, domnul Ioan Sandu Sturza era înștiințat că 22 supuși creștini (raiale), aflați sub jurisdicția muhafizului de Isaccea, fugiseră în Moldova, unde întemeiaseră satul Foltești, iar boierul de la Galați refuza să-i restituie⁷⁴.

În timpul războiului ruso-turc din 1828-1829 și mai ales în anul 1830, are loc un val de emigrări la stânga Dunării ale locuitorilor creștini din Bulgaria și Dobrogea, fugiți de teama unor posibile represalii din partea autorităților otomane⁷⁵, exod care a cuprins și populația orașului Isaccea⁷⁶. În lunile septembrie-noiembrie 1830 s-au refugiat de acolo la Brăila în jur de 50 de familii,

insumând mai multe sute de persoane. Cei mai mulți erau meseriași și negustori, alții "plugari" sau simpli "muncitori", la aceștia adăugându-se un preot, trei dascăli și patru călugări. În evidențele carantinei Brăila sunt trecute și vitele pe care și le aduceau cu ei, dar trebuie să presupunem că își luau și diferite bunuri casnice și gospodărești. Unii declarau că rămân în acest oraș, alții plecau însă mai departe, în localități din Țara Românească, dar și din Moldova⁷⁷.

După nume, cei mai mulți dintre acești băjenari erau, în mod sigur, români. Astfel, apar: Ștefan Condorache - pietrar, Stoian Tănase - brutar (6 persoane), Gheorghe Stelea - plugar (3 persoane, 1 cal), Teodor Gheorghe - băcan, Eftenie Damaschin (3 persoane, 1 cal), Nicolae sin Iosif - cismar (2 persoane), Nicolae Stan - abagiu, Ion Lupu, Istrate Nestor, Enache sin Dumitru (5 persoane, 2 cai), Gheorghe Popovici - dascăl (5 persoane, 1 cal, 180 oi și capre), Dumitru Vlad - plugar (6 persoane, 2 cai, 6 bovine), Irimia Ioniță (4 persoane, 4 bovine) Ion Dănăilă (2 persoane, 1 cal), Ion Olaru (5 persoane, 2 bovine), Macovei Mocanu (5 persoane, 2 cai, 4 bovine), Ene sin Ionașcu (4 persoane, 2 bovine), Apostol sin Dumitru - căruțaș (2 persoane, 2 cai), Ion Sprânceană - căruțaș (3 persoane, 2 cai), Iordache Popa - dascăl (1 cal), Gavril sin Dănilă (5 persoane, 4 bovine), Dima Dorea (2 persoane, 7 bovine), Ion Scurgeos (4 persoane, 6 bovine, 110 oi și capre), Ștefan Micu - muncitor, Gheorghe Moraru, Carp Moraru, Ignat Moraru - toți trei morari, Petre Popescu (6 persoane, 4 bovine), Gheorghe Popescu (2 persoane, 2 cai), Chiriac Botezatu (2 persoane, 1 cal, 2 bovine), Filip Botezatu (4 persoane, 1 cal, 2 bovine), Arghir Curelaru - curelar (3 persoane, 2 cai, 2 bovine), Popa Ion - preot (5 persoane, 1 cal, 2 bovine), Anghel Pascu - argintar, Gheorghe sin Dinu - casap (1 cal), Stoian Sava - brăgar (3 persoane, 2 bovine) ș.a.⁷⁸.

Situația s-a normalizat însă curând, așa cum rezultă din informațiile asupra relațiilor comerciale dintre Isaccea și ținuturile de la stânga Dunării. După instituirea, la 1830, a cordonului de sănătate pe malul românesc al fluviului, trecerea de o parte și de alta a persoanelor și mărfurilor era înscrisă obligatoriu în documentele carantinelor și vămilor din cele două Principate. Încă din ianuarie 1831, aceste relații sunt atestate prin prezența, la carantina Brăila, a lui Nicolae Poșneagu "ot Saccea", împreună cu alți negustori și marinari veniți din Dobrogea⁷⁹. Tot acolo erau înregistrați, de asemenea cu treburi de negoț, Simion sin Ion în luna februarie⁸⁰, turcii Mehmet Mahmut și Mahmut Osman⁸¹, precum și femeia Frusina, care aducea spre vânzare 50 coți de pânză, în martie⁸²; alți patru, între care Alexandru Munteanu și Gheorghe Burlacu, în aprilie⁸³; toți cu mențiunea "ot Saccea". În noiembrie se întorcea, pe la Brăila, la Isaccea, Tudor Bărbieru, cu "teșcherea" (act turcesc, ceea ce îl arată supus otoman), împreună cu o față, având asupra sa 3 galbeni împărătești și 2 beșlici⁸⁴, bani rezultați, foarte probabil, din activități comerciale.

Deși pentru unii ani lipsesc documentele, legăturile economice ale

oraşului Isaccea cu părţile de la stânga Dunării pot fi urmărite pe o perioadă de peste două decenii. În martie 1835, un negustor din "Saccea", Andronache Andreiu, aducea spre vânzare la Brăila la 45 ocale ceară⁸⁵. În luna mai, reizul (căpitanului de corabie) Mehmet, şi el din Isaccea, cumpăra de la negustorul Ioan Gheorghiu din Brăila 12 roate de sfoară⁸⁶, iar în iunie, alţi doi locuitori, Ion Brânză şi Constandin Moldoveanu, erau prezenţi la Galaţi⁸⁷, foarte probabil tot cu treburi de negoţ. În februarie 1836, era înregistrat la fel, la carantina Brăila, Gheorghe sin Iane din "Saccea"⁸⁸. În luna martie 1837, un locuitor din Galaţi, "supus austriac", trecea de acolo "la Saccea", unde urma să slujească "la stăpâni"⁸⁹. O situaţie similară este cea a lui Ion Moldoveanu din satul Borduşanii Mari, judeţul Ialomiţa, care, aşa cum se arată într-un document din martie 1841, slujise până atunci, timp de şapte ani, "la un turc anume Mula Mustan ot Saccea, vătaf de vite încornorate dă cireadă"⁹⁰. Din aceiaşi ani datează constatarea călătorului german Adalbert Müller, care arăta că locuitorii oraşului Isaccea "se ocupă cu comerţul, mai extins sau mai mic"⁹¹.

Un caz interesant este cel al lui Petre Manolache care, la 2 ianuarie 1850, se prezenta la carantina Călăraşi, venind din Dobrogea. Declara că este de fel din Bucureşti şi că fusese ostaş în gradul de subofiter ("unterofiter") în muzica Ştabului oştirii din capitala Ţării Româneşti. Arăta pricina trecerii sale la dreapta Dunării: "În vremea libertăţii, când au năvălit turcii la cazarma în Dealu Spirii şi am văzut vreo câţiva din soldaţii pompieri impuşcaţi de turci, m-am speriat şi am fugit". În Dobrogea fusese pe la oraşele "Saccea", Sulina, Babadag şi Silistra, unde se hrănise "cu munca câmpului şi mai mult am cântat cu clanaretul pe la nunte turceşti"⁹². Spre sfârşitul lunii ianuarie, la interogatoriul ("tacirul") care i s-a luat, precizia că, în septembrie 1848, plecase la Brăila, iar de acolo la Măcin. După aceea s-a dus "la oraşul Sacşa, unde ... am intrat la un năvod până la spartul gheţii şi atunci m-am băgat la un ceam cu parte de tovărăşie până la Sfântul Gheorghe", iar apoi a mers "cu cel ceam până la oraşul Sulina şi acolo m-am despărţit de tovărăşie"⁹³.

În august 1852, era înregistrat la punctul Olteniţa Usein (Hüseyn) Mustafa, despre care se menţionau următoarele: "turc, supus otoman, căpitan de şaică, cu paşaport otoman cu termen de şase luni, din Turchia, din oraşul Saccea, vine a pluti cu caicul curat pentru încărcare de lemne în transport la Brăila şi în zăbavă de şase luni"⁹⁴. Era însoţit de 11 matrozi, arătaţi a fi tot supuşii otomani din Isaccea, din care 10 erau turci şi unul "rumân", Ilie Gheorghe⁹⁵.

În timpul războiului Crimeii, care a avut, la început, ca teatru de operaţiuni teritoriul Dobrogei, are loc un nou exod la stânga Dunării al rumânilor din această provincie. Fenomenul, care capătă proporţii începând din luna iunie 1854, odată cu retragerea trupelor ruse învinse⁹⁶, a cuprins şi o parte a locuitorilor oraşului Isaccea⁹⁷. Astfel, în ziua de 24 iunie, s-au refu-

giat de acolo la Galați 10 familii⁹⁸, la 27 iunie alte șase⁹⁹, iar spre sfârșitul lunii octombrie încă două¹⁰⁰. Ca profesii, erau negustori, meseriași sau pescari, plugari și "muncitori". Cei mai mulți sunt arătați ca români ("moldoveni"), supuși otomani ("raiale"), dar câțiva erau originari din Moldova, stabiliți de mai mult timp la Isaccea. Printre aceștia apar: "Mariea lui Popa Nechifor, de 30 de ani, moldoveancă, raea", cu trei copii și cu "gospodăria casăi și bani 1000 lei"; Ilie Dobrovici, "raea, lăcuiitor la Saccea", bogasier, cu soția sa Ana și patru copii, având "gospodăria casăi, 20 chile pâni albă, 60 vedri cu vin și 5000 lei"; Gheorghe Hristovici "lăcuiitoriu la Saccea", venit pentru a se statornici la Galați, cu soția sa Dumitra și un copil, Tudorache, "cu gospodăria casăi, 300 chelceli de oai, 300 ocă lână, 200 căciuli și 1500 lei, cu meseria de cojocar"; Petcu Voicu din Cuca, tinutul Covurlui, "trecut în Tîrchiea la Saccea de 6 ani", venit de acolo la Galați "a să statornici la stăpân, cu meseria vezetiu" ș.a.¹⁰¹.

Curând însă, relațiile orașului Isaccea cu ținuturile de la stânga Dunării au revenit la normal. În februarie 1855, Florea sin Ion, "rumân, supus rumân, pescar" trecea pe la punctul Brăila "în Turchia, la Saccea, zăbavă necunoscută"¹⁰², fără indoială, pentru pescuit. Tot acolo mergea, de asemenea, "la Saccea", în august același an, Toma Tomancu, "rumân, supus otoman, barcagiu"¹⁰³, foarte probabil un locuitor al orașului, venit cu diverse treburi în Țara Românească. La 9 decembrie 1855, Kalisch, viceconsulul Prusiei la Ruscium, raporta la Berlin, că un întreprinzător, furnizor al armatelor aliate, achiziționate din Principate o mare cantitate de cereale pe care o depozitase la Brăila, de unde 1000 de căruțe urmau să fie încărcate și duse la Măcin, iar de acolo la Isaccea, Tulcea și Băbadag¹⁰⁴. La 10 ianuarie 1856, Sacciali Halil Aga (Isăcceanul), fără indoială un negustor turc din Isaccea, trecea în Dobrogea, prin vama Brăila, 30 teancuri tutun "rumânesc" (2000 ocale)¹⁰⁵, achiziționat, desigur, din Țara Românească. La aceeași vamă erau înregistrați alți doi turci, arătați a fi și din Isaccea: Ali, tot în luna ianuarie, cu 71 teancuri tutun "rumânesc" (6000 ocale)¹⁰⁶ și Hasan, la 9 mai, cu 125 ocale brânză felii, 25 ocale iaurt ș.a.¹⁰⁷.

Spre sfârșitul stăpânirii otomane asupra Dobrogei, informații valoroase sunt cuprinse în rapoartele reprezentantului României la Tulcea, post înființat în anul 1860 "pentru înlesnirea circulației românilor și înflorirea comerțului"¹⁰⁸. În martie 1871, aceasta înștiința Ministerului de externe de la București despre lemnul de foc "foarte abundent", de la Tulcea, Isaccea și Măcin, care era furnizat la Galați, Brăila și Ismail. Autoritățile otomane stabiliseră însă pentru exportul acestui produs în România, "taxa enormă" de o liră de stânjen¹⁰⁹. Într-un alt raport, în aprilie 1872, se aprecia că "negotul orașului Tulcea, ca și al principalelor localități ale provinciei se face exclusiv cu Galați și Brăila"¹¹⁰, aici fiind inclus, desigur, și orașul Isaccea.

Vadul de la Isaccea a servit mult timp și ca loc de trecere pentru mocanii

care "din vechime" și-au dus vitele, oile în primul rând, la păscut în Dobrogea. Folosirea acestui vad încetează după 1812, când Basarabia este anexată la Imperiul rus¹¹, dar locurile de lângă oraș, datorită bogăției pășunilor sunt căutate în continuare de către acești păstori români din Transilvania¹². În luna aprilie 1833, trei mocani din Poiana Sibiului, Vlad Cârnu, Radu Isăia și Ion Țitei, mergeau, pe la carantina Brăila, "la Saccea"¹³, unde își aveau, desigur, vitele la păscut. În iulie 1840, zece păstori "supuși austriacești", cei mai mulți din părțile Brașovului, veneau "de la Saccea, pe uscat", la Galați, în drum spre Transilvania¹⁴. În februarie 1855, doi păstori, foarte probabil tot mocani, treceau pe la Brăila "la Saccea", la vitele lor, urmând "a să întoarcă"¹⁵. Sunt numai câteva exemple ale unui fapt care se petrecea, credem, în mod obișnuit.

În decursul celor peste patru secole și jumătate ale stăpânirii otomane, orașul Isaccea a rămas strâns legat, pe multiple planuri, de vechea vatră românească. La orientarea spre ținuturile de la stânga Dunării, respectiv Moldova și Țara Românească, dar și Transilvania, a contribuit, pe lângă împrejurările istorice, situarea la unul dintre cele mai importante vaduri ale marelui fluviu. Aceste legături au avut, de altfel un caracter reciproc, Isaccea nefiind străină de interesele locuitorilor și autorităților din Țările Române¹⁶. După reintegrarea Dobrogei la România, orașul Isaccea¹⁷ a urmat deplin drumul istoric al întregului spațiu românesc.

NOTE

1. Radu Vulpe, Ion Barnea, *Din istoria Dobrogei*, vol. II, *Românii la Dunărea de Jos*, București, 1968, p. 121, 371, 379.
2. Vasile Pârvan, *Începuturile vieții romane la gurile Dunării*, ed. II, București, 1974, p. 57, 105-106.
3. *Ibidem*, p. 74.
4. Ion Barnea, Ștefan Ștefănescu, *Din istoria Dobrogei*, vol. III, *Bizantini, români și bulgari la Dunărea de Jos*, București, 1971, p. 29, 119.
5. Radu Vulpe, Ion Barnea, *op. cit.*, p. 421-422, 426, 430.
6. Ion Barnea, Ștefan Ștefănescu, *op. cit.*, p. 76.
7. *Ibidem*, p. 325.
8. *Ibidem*, p. 386, 400.
9. P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrân*, București, 1944, p. 212.
10. Cu această denumire apare în două izvoare arabe din prima jumătate a secolului al XIV-lea, mai întâi la egipteanul Navairi: "Saikdji pe Dunăre", apoi la geograful Abulfeda, în lucrarea sa terminată în anul 1321: "Isaccea este un oraș din țara valahilor (Aloualac) și în dependentă de Constantinopol". (Constantin C. Giurescu, *Probleme controversate în istoriografia română*, București, 1977, p. 151). Nu ne oprim aici asupra identificării vestitului oraș Vicina cu Isaccea, problemă care, oricum, nu și-a găsit încă rezolvarea.
11. Const. C. Giurescu, *Știri despre populația românească a Dobrogei în hărți medievale și moderne*, [Constanța], [1966], p. 33.
12. Pentru originea acestui toponim vezi N. Iorga, *Etimologii dobrogene*, în "Revista istorică", XVIII (1932), nr. 7-9, p. 220: "Isaccea trăiește numelui principelui Saccea, pomenit în Anna

Comnena".

13. P. P. Panaitescu, **op. cit.**, p. 342-343.
14. **Cronici turcești privind Țările Române**, Extrase, vol. I, ed. Mihail Guboglu și Mustafa Mehmet, București, 1966, p. 163.
15. **Ibidem**, p. 32.
16. **Ibidem**, p. 307.
17. Pseudo-Enache Kogălniceanu, **Letopisețul Țării Moldovei de la domnia întâi și până la a patra domnie a lui Constantin Mavrocordat voevod (1733-1774)**, ed-critică de Aurora Ilieș, in **Cronici moldovenesti**, București, 1987, p. 149.
18. Vasile Bogrea, **Note de toponimie dobrogeană**, in **Pagini istorico-filologice**, Cluj, 1971, p. 310.
19. C. Brătescu, **Populația Dobrogei, in 1878-1928. Dobrogea. Cincizeci de ani de viață românească**, București, 1928, p. 225.
20. **Cronici turcești ...**, vol. II, ed. Mihail Guboglu, București, 1974, p. 113.
21. Tahsin Gemil, **Relațiile Țărilor Române cu Poarta otomană în documente turcești (1601-1712)**, București, 1984, p. 142.
22. **Documente turcești privind istoria României**, vol. II, 1774-1791, ed. Mustafa A. Mehmet, București, 1983, p. 56, 58.
23. M. Tayyib Gökbilgin, **Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlād-i Fâtihan** (Iuruchii, tătarii și "copiii cuceritorilor" in Rumelia), Istanbul, 1957, p. 124, 220-221.
24. **Calători străini despre Țările Române**, vol. VI, București, 1976, p. 490.
25. Nicolaj Todorov, **La ville balkanique aux XVe-XIXe siècles. Développement socio-économique et démographique**, Bucarest, 1980, p. 349.
26. **Cronici turcești ...**, vol. II, p. 113.
27. **Calători străini ...**, vol. VI, p. 489.
28. Tudor Mateescu, **Depozitele de la Isaccea ale Imperiului otoman**, in **Danubius**", VI-VII, Galați, 1972-1973, p. 56, 61, 66-67.
29. F. S. Chrismar, **Skizzen einer Reise durch Ungarn in die Türkei**, Pesth, 1834, p. 134-135.
30. Tahsin Gemil, **op. cit.**, p. 209.
31. **Calători străini ...**, vol. IV, p. 489.
32. **Ibidem**, p. 490.
33. Miron Costin, **Opere**, ed. critică de P. P. Panaitescu, București, 1958, p. 85.
34. **Calători străini ...**, vol. VI, p. 489-35. Tudor Mateescu, **Vacufurile din Dobrogea și arhivele lor**, in "Revista Arhivelor", anul LIII (1976), vol. XXXVIII, nr. 4, p. 412.
36. Tahsin Gemil, **op. cit.**, p. 209.
37. **Ibidem**, p. 260-262.
38. **Ibidem**, p. 449.
39. **Documente turcești ...**, vol. III, 1791-1812, ed. Mustafa A. Mehmet, București, 1986, p. 90-91.
40. Tudor Mateescu, **Depozitele de la Isaccea ...**, p. 51-52.
41. Tahsin Gemil, **op. cit.**, p. 354.
42. Tudor Mateescu, **Depozitele de la Isaccea ...**, p. 55-67.
43. Valeriu Veliman, **Relațiile româno-otomane (1711-1821). Documente turcești**, București, 1984, p. 228.
44. Hadiye Tunçer, **Osmanlı İmparator lugunda toprak hukuku, arazi kanunları ve kanun açıklamaları** (Dreptul pământului, legile proprietății și comentariile legilor in Imperiul otoman), Ankara, 1962, p. 210-211.
45. **Calători străini ...**, vol. V, București, 1973, p. 411.
46. **Ibidem**, vol. VI, p. 490.
47. **Documente turcești ...**, vol. III, p. 181-182.
48. N. Docan, **Explorațiuni austriace pe Dunăre la sfârșitul veacului al XVIII-lea**, in "Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii istorice", seria II, tom. XXXVI (1913-1914), p. 637.
49. Mahir Aydin, **Ahmed Arif Hikmet Beyefendi'nin Rumeli Tanzimat müfettişliği ve teftiş defteri** (Inspekția lui Ahmed Arif Hikmet Beyefendi asupra Tanzimatului in Rumelia și

- registruul său de inspecție) în "Belleten", LXI, Ankara, 1992, nr. 215, p. 131.
50. J. Jonesco [Ion Ionescu de la Brad], *Excursion agricole dans la plaine de la Dobrojdja*, Constantinople, 1850, p. 42.
  51. Irene Beldiceanu-Steinherr și Nicoară Beldiceanu, *Acte du règne de Selim I concernant quelques échelles danubiennes de Valachie, de Bulgarie et de Dobroudja*, în "Südost-Forschungen", XXIII, München, 1964, p. 101.
  52. Ernest Oberländer Târnoveanu, Cristian Opait, *Cronica descoperirilor monetare din nordul Dobrogei (II)*, în "Peuce", IX, Tulcea, 1984, p. 277-278.
  53. Tahsin Gemil, *op. cit.*, p. 363.
  54. **Documente turcești ...**, vol. I, 1455-1774, ed. Mustafa A. Mehmet, București, 1976, p. 216-217.
  55. Hurmuzaki, **Documente privitoare la istoria românilor**, vol. XIX, parte 1, București, 1922, p. 685.
  56. *Ibidem*, vol. XV, partea 2, București, 1913, p. 1808.
  57. **Cronica Ghiculeștilor. Istoria Moldovei între anii 1695-1754**, ed. Nestor Cămariano și Ariadna Camariano-Cioran, București, 1965, p. 383.
  58. Pseudo-Enache Kogălniceanu, *Letopiseșul ...*, ed. cit., p. 134.
  59. **Documente turcești ...**, vol. II, p. 245.
  60. *Ibidem*, p. 270-271.
  61. *Ibidem*, p. 296.
  62. Nikolaus Ernst Kleemann, *Reisen von Wien über Belgrad bis Kilianova durch die Butschiaek-Tartaren über Cavașan, Bender, durch die Nogeu-Tartaren in die Crimm*, Leipzig, 1773, p. 36.
  63. N. Iorga, **Documente și cercetări asupra istoriei financiare și economice a Principatelor române**, București, 1900, p. 161.
  64. *Ibidem*, p. 165.
  65. **Catalogul documentelor turcești**, vol. II (1455-1829), ed. Mihail Guboglu, București, 1965, p. 485 (rez. 1716).
  66. *Ibidem*, p. 486 (rez. 1720).
  67. *Ibidem*, rez. 1721.
  68. *Ibidem*, p. 497-498 (rez. 1763).
  69. *Ibidem*, p. 501 (rez. 1777).
  70. *Ibidem*, rez. 1778.
  71. *Ibidem*, p. 513 (rez. 1822).
  72. *Ibidem*, p. 525 (rez. 1869).
  73. *Ibidem*, p. 545-546 (rez. 1948).
  74. *Ibidem*, p. 548 (rez. 1957).
  75. Constantin N. Velichi, **Emigrări la nord și la sud de Dunăre în perioada 1828-1834**, în "Romanoslavica", XI, Istorie, București, 1965, p. 69-85.
  76. *Ibidem*, p. 84.
  77. Arh. St. Buc., fond Visteria Țării Românești, dosar 162 B/ 1830, f. 822-829.
  78. *Ibidem*.
  79. *Ibidem*, fond Comitetul Carantinelor, dosar 1322 A/ 1831, f. 72-73.
  80. *Ibidem*, f. 114-115.
  81. *Ibidem*, f. 165-166.
  82. *Ibidem*, f. 169-170.
  83. *Ibidem*, f. 355-356.
  84. *Ibidem*, dosar 1322 B/ 1831, f. 1042-1043.
  85. *Ibidem*, fond Visteria Țării Românești, dosar 73/ 1834, f. 630-631.
  86. *Ibidem*, dosar 74/ 1834, f. 20-21.
  87. *Ibidem*, fond Comitetul Carantinelor, dosar 2548 A/ 1835, f. 428-429.
  88. *Ibidem*, fond Obștescul Control, dosar 2473/ 18366, f. 3-4.
  89. *Ibidem*, fond Comitetul Carantinelor, dosar 3360 I/ 1837, f. 375- 376.
  90. *Ibidem*, disar 1216/ 1841, f. 283.
  91. Adalbert Müller, *Die untere Donau. Beschreibung des Stromes und seiner Umgebungen von Wien bis zum Meere*, ed. II, Regensburg, 1846, p. 267.
  92. Arh. St. Buc., fond Comitetul Carantinelor, dosar 1396/ 1850, f. 2-3.
  93. *Ibidem*, fond Ministerul de Război, Departamentul ostășesc, dosar 101 /1850, f. 50, 57.

94. Ibidem, fond Secretariatul Statului, dosar CIV/qol, f. 119.
95. Ibidem, f. 119-120.
96. Tudor Mateescu, **Refugieri ale românilor din Dobrogea la stânga Dunării în timpul războiului Crimeii**, în "Revista Arhivelor", anul LXVII (1991), vol. LIII, nr. 1, p. 61-66.
97. Ibidem, p. 69-70.
98. Arh. St. Iași, fond Comitetul Sănătății, tr. 1567, op. 1797, dosar 24/1854, p. 12.
99. Ibidem, f. 17.
100. Ibidem, f. 51, 55.
101. Ibidem, f. 17.
102. Arh. Sr. Buc., fond Obștescul Control, dosar 616/ 1855, f. 9-10.
103. Ibidem, f. 1480149.
104. Hr. Hristov, V. Paskaleva, **Dokumenti za bălgarskata istorija iz germanski arhivi, 1828-1877** (Documente privind istoria Bulgariei din arhivele germane, 1828-1877), Sofia, 1963, p. 280.
105. Arh. St. Buc., fond Visteria Țării Românești, dosar 491/ 1856, f. 103.
106. Ibidem, f. 84.
107. Ibidem, f. 631.
108. Arhiva M. A. E., vol. 298, f. 3-4.
109. Ibidem, f. 132.
110. Ibidem, f. 179.
111. Tudor Mateescu, **Păstoritul mocanilor în teritoriul dintre Dunăre și Marea Neagră**, București, 1986, p. 74.
112. Ibidem, p. 79; D. Șandru, **Mocanii în Dobrogea**, București, 1946, p. 97.
113. Arh. St., fond Comitetul Carantinelor, dosar 2525A/ 1833, f. 314, 331.
114. Ibidem, dosar 369/1840, f. 56-59.
115. Ibidem, fond Obștescul Control, dosar 616/ 1855, f. 9-10.
116. Un exemplu grăitor în acest sens îl constituie un raport din 6 august 1851 al carantinei Galați, în care se dau informații pe larg despre situația locuitorilor orașului Saccea. Vezi Tudor Mateescu, **Documente privind istoria Dobrogei (1830-1877)**, București, 1975, p. 162.
117. În momentul revenirii Dobrogei la România, la 1878, s-a preluat forma turcească de **Isaccea**, renunțându-se la vechea denumire românească de **Saccea**.

CONSIDÉRATIONS SUR LES RELATIONS DE LA VILLE D'ISAC- CEA AVEC LES TERRITOIRES ROUMAINS DE LA GAUCHE DU DANUBE JUSQU'EN 1877

Résumé

La localité antique Noviodunum a continué son existence après 1417 aussi, moment où a lieu la conquête ottomane de la Dobroudja, très ancien territoire roumain situé entre le Danube et la Mer Noire. L'appellation roumaine de Saccea a été reprise par les Turcs, devenant Isacces. La situation de la ville dans un lieu des plus importants du Bas-Danube pour le commerce a favorisé l'essor de la vie économique et portuaire de la localité.

Pendant la longue occupation ottomane, jusqu'en 1878 quand la Dobroudja a été réunifiée à la Roumanie, la ville d'Isaccea a connu une orientation particulière vers les territoires roumains de la gauche du Danube. Parmi les relations établies sur plusieurs plans, ce sont les relations économiques qui aient eu un tout premier rôle.

STUDIU STATISTIC ASUPRA MONEDELOR GRECEȘTI, ROMANE, ROMANO-BIZANTINE ȘI MEDIEVALE AFLATE ÎN COLECȚIA ANA CRĂCIUN (MINA Constanța)

Reluarea săpăturilor arheologice în anul 1993, sub egida Muzeului de Istorie Națională și Arheologie Constanța¹, la importantul centru roman, roman-bizantin și medieval de la Hârșova-Carsium, a readus în lumina cercetării de specialitate o serie de probleme istorice locale puse în atenție încă din perioada interbelică², dar și ulterior³. În cadrul acestora, un loc important îi revine circulației monetare și impactului său asupra intensității vieții economice, parte componentă a procesului de circulație monetară din Dobrogea în perioada luată în discuție.

La baza analizei statistice făcută în articolul de față, am folosit mai ales descoperirile întâmplătoare, dar și unele sistematice, deja publicate⁴. Dintre acestea, unele sunt doar menționate ca atare, fără nici un fel de date tehnice⁵. În general, totalitatea pieselor au fost recoltate din apropierea sau interiorul orașului Hârșova.

Dar, cea mai consistentă parte a lotului analizat o constituie piese încă inedite ce provin din colecția Ana Crăciun și aflate acum în colecția numismatică a M.I.N.A. Constanța. Acestea au fost culese în perioada interbelică și donate în cursul anilor 1977-1978⁶. Din păcate, numărul pieselor analizate este încă destul de mic, loturile fiind uneori, puțin expresive din punct de vedere statistic, de aici și unele etape cronologice inexistente monetar, ce pot fi explicate doar, de la caz la caz, prin lipsa unor descoperiri de mai mare amploare în cadrul complexelor istorice locale.

Pentru perioada secolelor IV a. Chr. - I p. Chr. aparițiile monetare, în cadrul sitului hârșovean, sunt reduse ca număr. Emisiunile monetare histriene, de argint sau din bronz, răspândite de altfel în întreaga Dobroge, și nu numai⁷, sunt prezente și aici. Descoperirea unor drahme histriene în zonă nu trebuie să surprindă, aceasta intrând în spațiul de comerț făcut direct sau indirect cu comunitățile autohtone dunărene de către cetatea milesiană. Cele două emisiuni de argint prezintă sigla ΦX sub delfin și 5,10g⁸, în timp ce a treia, din bronz, corespunde tipului "Helios", databil din a doua jumătate a secolului al III-lea și până la mijlocul secolului al II-lea a. Chr.⁹. Prezența

acestor piese, la care se adaugă cele ale Macedoniei Prima, Thassos, Dyrrachium și tip imitație Alexandru cel Mare - Filip III Arideul, pare normală dacă avem în vedere, pe de o parte, existența aici a unuia din cele mai importante vaduri comerciale din Dobrogea¹⁰, iar pe de altă parte, existența elementelor getice, atestate în punctele "Cetate"¹¹, "La Moară"¹² și "La Rasim"¹³. Zona s-a aflat în sfera de influență a culturii grecești și a jucat, probabil, și rolul de legătură între litoralul pontic și comunitățile din Muntenia și chiar de mai departe.

Descoperirea în 1965, la Hârșova, a unui tezaur format din trei tetradrahme ale Macedoniei Prima și șase de Thassos¹⁴ a constituit un moment important în atestarea prezenței monedei grecești aici, la care se adaugă și cea de Dyrrachium, încă inedită, provenind din colecția Ana Crăciun. Mai nou, probabil cu suficient temei, s-a afirmat că tezaurul ar fi doar o pură invenție, piesele fiind de negăsit¹⁵. Tot pentru perioada secolelor de sfârșit ale mileniului I a. Chr., se remarcă și o drahmă (imitație barbară) de tip Alexandru cel Mare - Filip III Arideul, catalogată în grupa a patra¹⁶, cu imagini extrem de schematizate.

Prezența romană, de epocă republicană (secolul I a. Chr.), se face simțită prin doi denari. Primul, un denar roman hibrid, databil 60/55 a. Chr., copiază pe avers pe cel corespunzător lui P. Plautius Hypsaeus, iar pe revers pe A. Plautius¹⁷, și este considerat o imitație locală. Cel de al doilea, extrem de uzat¹⁸, este o emisiune tip Marcus Antonius, databil 32-31 a. Chr.

Perioada epocii imperiale romane este tratată la Carsium din punct de vedere monetar pe patru etape distincte, deja menționate și utilizate în bibliografia numismatică¹⁹. Prima etapă, corespunzătoare dinastiilor Iulia-Claudia și a Flaviilor, aduce, conform diagramei 1, sușuri și coborâșuri în activitatea economică. Pentru dinastia Iulia-Claudia vârful prezenței monetare este de semnalat în timpul lui Claudiu, iar în cea a Flaviilor se atinge maximul sub Vespasian, pentru a lipsi în totalitate sub Titus și a-și reveni apoi sub Domițian. De fapt, sub Vespasian, pentru întreaga Dobrogea (Moesia) se constată o liniște confortabilă, generată de reorganizarea forței romane la Dunăre, fapt ce a condus la o situație economică și financiară benefică, înfloritoare²⁰. Minimul monetar al epocii lui Titus surprinde, dar, cum deja am semnalat, situația se reface sub Domițian, ale cărui intervenții militare în fața primejdiilor militare în Moesia, menține în prosperitate provincia²¹.

Cea de a doua etapă corespunde dinastiei Antonionilor care, conform diagramei 2, atinge vârful prezenței monetare sub Antonius Pius, Hadrian și Traian, dar și cu minime explicabile sub Marcus Aurelius, Lucius Verus și Commodus. După cum se cunoaște deja, perioada de domnie a lui Antonius Pius pentru Dobrogea a reprezentat un moment de referință militar - prin întărirea unităților existente, comercial - prin privilegiile și atenția deosebită

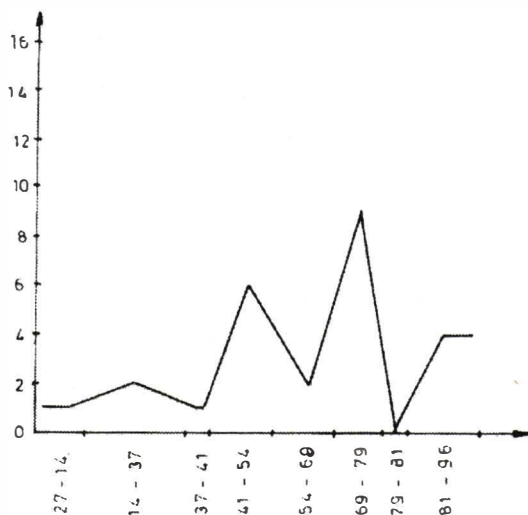

Fig. 1 - Diagrama 1; nr. monedă / ani domnie.
Etapa cronologică 14-96 p. Chr.

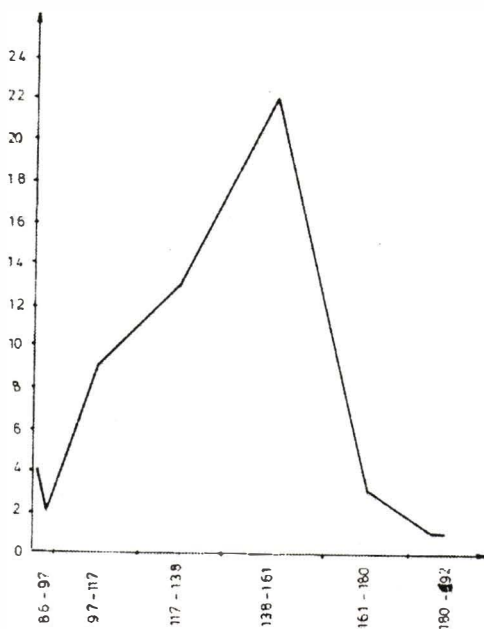

Fig. 2 - Diagrama 2; nr. monede / ani domnie.
Etapa cronologică 96-192 p. Chr.

acordate polisurilor grecești, dar și printr-un control accentuat al Dunării²². Pentru Hârșova epoca lui Traian s-a reflectat printr-o amplă acțiune de întărire, refacere și reorganizare a apărării militare, parte componentă a uneia mai ample ce viza întreaga Dunăre de Jos²³. Este de altfel, probabil, și momentul ridicării castrului roman de la Carsium²⁴.

Cea de a treia etapă corespunde perioadei dinastiei Severilor. Din cele patru faze luate în considerație până în 270 p. Chr., aceasta este cea mai slab reprezentată, cu doar 10 piese, maximum ei regăsindu-se sub Septimius Sever, iar minimul sub Macrinus, sub aceasta din urmă putând vorbi chiar de o reducere drastică (diagrama 3).

Cea de a patra etapă corespunde anarhiei militare, până la momentul debutului domniei lui Aurelian (270 p. Chr.). Aceasta prezintă un reviriment puternic față de situația anterioară, cu o dinamică amplă sub Gordian al III-lea și mai ales sub Claudiu al II-lea Goticul (diagrama 4). Această revigorare monetară ar putea fi explicată prin aceea că, după înfrângerea carpilor Gordian s-a preocupat de întreținerea drumurilor comerciale și militare din Scythia Minor, la Carsium existând un stâlp miliar cu numele împăratului²⁵, iar Claudiu al II-lea este cel care a încercat să facă față deselor atacuri ale populațiilor de la nord de Dunăre, în special celui din 269, victoria sa însemnând liniște, siguranță și prosperitate²⁶. Minimele etapei corespund anilor 251 - 253, adică împăraților Decius și Trebonianus Gallus, moment în care Moesia Inferior a fost crunt lovită de goți și aliații lor²⁷, prezența acestora generând efecte negative din punct de vedere economic, comercial și financiar. De altfel acest ultim aspect este valabil pentru cea mai mare parte a localităților din Dobrogea.

În cazul monedelor romane târzii am utilizat un interval cuprins între domniile împăraților Aurelian (270 p. Chr.) și Anastasius (498 p. Chr.), împărțind această perioadă în 22 de etape cronologice (diagrama 5)²⁸. Ca și în cazul celor precedente s-a ținut seama de perioadele de domnie și de reformele monetare, fiecare aducând după sine modificări de esență. Intervalul cuprins între 270 și 330 (11 etape) este brăzdat de numeroase variații pozitive în circulația monetară (Aurelian, Probus, Dioclețian, Constantin cel Mare, Licinius), dar și negative, ele trădând o perioadă de căutări, de refaceri, de frământări interne și externe ce au atins și cetatea de la Carsium. Cea mai puternică infuzie de monedă se constată între anii 330-336 p. Chr., corespunzătoare etapei a 12-a. Va urma apoi o descreștere continuă până la momentul reprezentat de anii 363-364, paradoxal totuși, având în vedere că această reducere drastică ar fi într-un moment de liniște și reconstrucție, neputându-se face vreo corelație cu vreun eveniment nefast ce ar fi condus la o asemenea situație²⁹. Momentul este depășit imediat în etapa a 19-a (364-378) în timpul împăraților Valentinian I și Valens, fapt generat și de intervențiile lor sigure, din punct de vedere militar, mai ales ale celui de al doilea care, în 368 p. Chr. a pornit o campanie de proporții contra carpilor,

evenimentul oferindu-i prilejul de a ierna la vicus Carporum, nu departe de Carsium³⁰. Anii 378-395, în timpul împăratului Theodosius I cel Mare, aduc un nou recul în circulația monetară de la Carsium, situație datorată și unor probleme apărute datorită goților.

Un adevărat reviriment, sub forma afluxului de monedă, se constată și în penultima etapă, corespunzătoare anilor 395-425 p. Chr., în timpul împăraților Honorius, Arcadius și Theodosius al II-lea. După aceasta, în ultima etapă, cronologic, ajungem din nou, la o scădere spectaculoasă, ce poate fi explicată, mai ales pentru Carsium, prin prezența hunilor. În secolul al V-lea p. Chr. uraganul hunic a lovit și Dobrogea, cu efecte devastatoare din toate punctele de vedere. În pacea încheiată la 434 p. Chr. se menționează că cetatea Karsos din Thracia urma să intre sub stăpânire hunică, așa cum arată de altfel și Priscus³¹.

Pentru epoca romană târzie, circulația monetară a fost asigurată de o serie de ateliere, atât occidentale cât și orientale, în număr de 11. Pornind de la numărul de piese (în total 142) pe primul loc se situează atelierul din Siscia cu 35 de exemplare (24,64%), urmat de Heraclea cu 24 de exemplare (16,90%), Cyzic-ul cu 18 exemplare (12,67%), iar pe poziția a patra Thessalonica cu 16 exemplare (11,26%). Atelierul din Roma se poziționează la numărul cinci prin 14 exemplare (9,85%), urmat pe poziția a șasea de Constantinopol cu 13 exemplare (9,15%) și pe a șaptea de Nikomedia cu 11 exemplare (7,74%). Pe locul opt se situează Antiohia cu 8 exemplare (5,63%), ultimile poziții, nouă-unsprezece, fiind ocupate de Serdica, Sirmium și Mediolanum, fiecare cu câte un exemplar (0,70% pe atelier) - histograma 1.

Pe lângă emisiunile de bronz târzii, mai trebuie amintită și existența unei silicve de la Constantius al II-lea, tip VOTIS/ XXX/ MULTIS/ XXXX cu monetărie neprecizată, databilă 351-361 p. Chr.³². După cum se cunoaște, astfel de emisiuni aveau destinația de salarii pentru reprezentanții autorității romane din zonă, aveau o circulație mult restrânsă, dar puteau fi utilizate și pentru schimburi în scopul obținerii unor produse deosebite de la comunitatea locală³³, din sfera de influență administrativă și militară. În perimetrul luat în discuție s-au descoperit și patru depozite monetare cu emisiuni de bronz, îngropate în perioada romană târzie, pe care le prezentăm în ordinea identificării lor.

Primul, descoperit în anii '50 în apropierea Hârșovei³⁴ într-o oală de lut, conține șase monede de bronz, de model AE, toate aparținând perioadei lui Constantin II, datat între 351-361 p. Chr. Aceste emisiuni corespund monetărilor din Siscia (două exemplare) și Roma (un exemplar). La momentul publicării sale nu s-a putut opta pentru un anumit eveniment politico-militar de la Dunărea de Jos, care să fi determinat depozitarea monedelor, nici dacă acestea au fost depuse drept ofrandă funerară.

Al doilea, datat 318-320, a fost descoperit în anul 1987 într-unul din mormintele necropolei romano-bizantine I³⁵, dar din păcate, materialul fiind

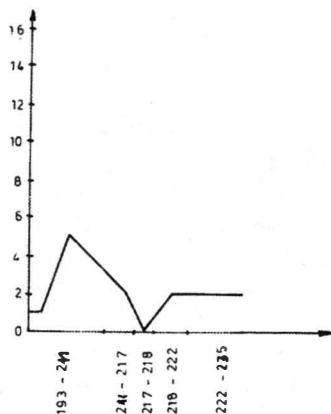

Fig. 3 - Diagrama 3;
nr. monedă / ani domnie.
Etapa cronologică 193-235, p. Chr.

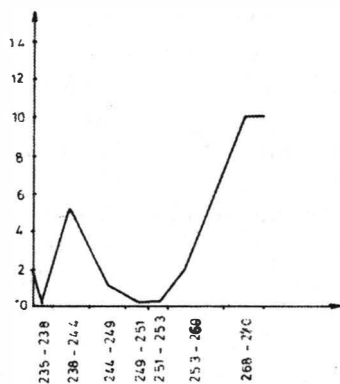

Fig. 4 - Diagrama 4;
nr. monedă / ani domnie.
Etapa cronologică 235-270, p. Chr.

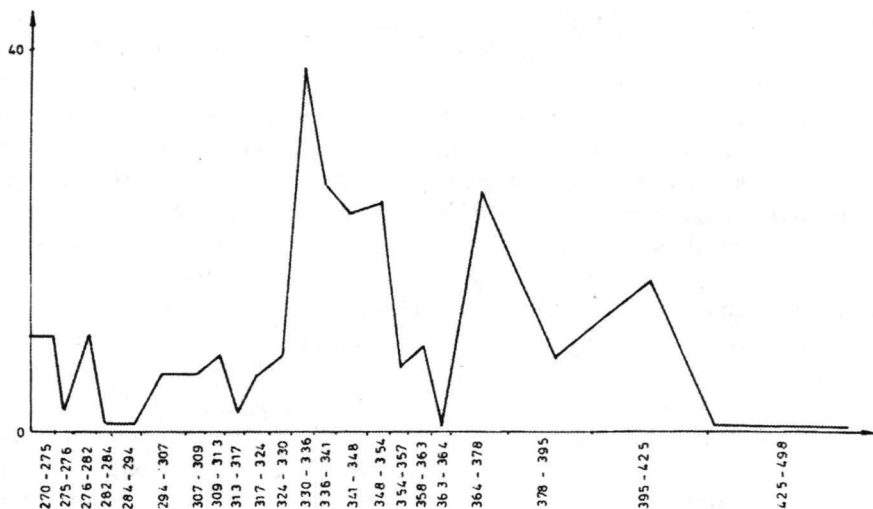

Fig. 5 - Diagrama 5; nr. monedă / ani etapă (270 - 498 p. Chr.)

incă nepublicat, nu putem furniza și alte informații referitoare la el.

Al treilea a fost descoperit în anul 1995 la punctul "Cetate"³⁶. El este constituit din 14 antonieni, cel mai timpuriu fiind de la Gallienus (260-268), iar ultimul de la Probus (277), aceasta din urmă reprezentând și data îngropării depozitului. Procentual 23,7% din piese sunt de la Gallienus, 61,53% de la Aurelian și 15,38% de la Probus, una nefiind inclusă deoarece este ilizibilă. Ca ateliere monetare structura este astfel: Siscia - 8 exemplare; Mediolanum - 1 exemplar. Îngroparea acestui depozit poate fi legată de deseale incursiuni ale carpilor, sarmaților și goților la Dunărea de Jos, situație salvată momentan la 279 p. Chr.

Cel de al patrulea depozit monetar, și ultimul, a fost descoperit tot la "Cetate", în 1997, în urma săpăturilor sistematice³⁷. Piese sunt în număr de 10, din care 7 au putut fi "citite", ele fiind datate între 297-299 / 364-378 p. Chr. Atelierele emitente sunt precizate doar la 3 exemplare: Cyzic - două exemplare și Constantinopol - un exemplar. Data pierderii acestui depozit poate fi 377-378 p. Chr., momentele tulburi semnalate acum datorându-se atacurilor goților în Scythia Minor.

Economic, perioada romană timpurie clasică și târzie la Carsium are numeroase elemente de continuitate, dar și de discontinuitate, care se pot sincroniza cu problemele monetare deja prezentate. În general cadrul fizico-geografic de la Carsium a asigurat condiții favorabile unei vieți economice prospere, iar comunicațiile erau fundamentale. Activitatea de bază era comerțul, urmat de agricultură, creșterea animalelor și numeroase alte activități (olăritul, pescuitul, fierăritul, extragerea pietrei etc.) Anticul oraș nu era doar un centru de producție, ci și un punct de desfacere și tranzit de mărfuri de bună calitate în această parte a lumii romane. Oricum, în epoca analizată centrul dunărean a trecut prin numeroase momente dificile, legate în cea mai mare parte de năvălirile de la nord de Dunăre ce au alternat cu momente de liniște și reorganizare ce încercau să repare, într-un timp mai îndelungat, stricăciunile primelor, astfel încât și economia locală a avut de făcut față unor transformări negative sau pozitive de substanță.

În diagramele 6, 7 și 8 s-a surprins evoluția prezenței elementului monetar în perioadele romano-bizantină și bizantină³⁸. Față de perioada anterioară analizată, sub Anastasius se constată, mai ales după 512 p. Chr., un reviriment remarcabil, urmat de o cădere sistematică sub Iustinian, evident surprinzătoare. Sub Anastasius, imperiul a beneficiat de o etapă de refacere și întărire statală, politică, fiscală ce va juca un rol foarte important în evoluția viitoare a zonei.³⁹ Pe baza acestora s-a constituit o bază materială suficient de bogată pentru a susține politica ofensivă militară, politică și economică din timpul lui Iustinian. Reculul ce a urmat, sub Iustin I, s-a datorat unei situații economice grele, accentuată sub Iustinian de ampla sa politică militară și edilitară, de refacere a unor importante centre, printre care și cele de la Dunăre (inclusiv Carsium)⁴⁰. Vârful perioadei cuprinsă între anii 498-

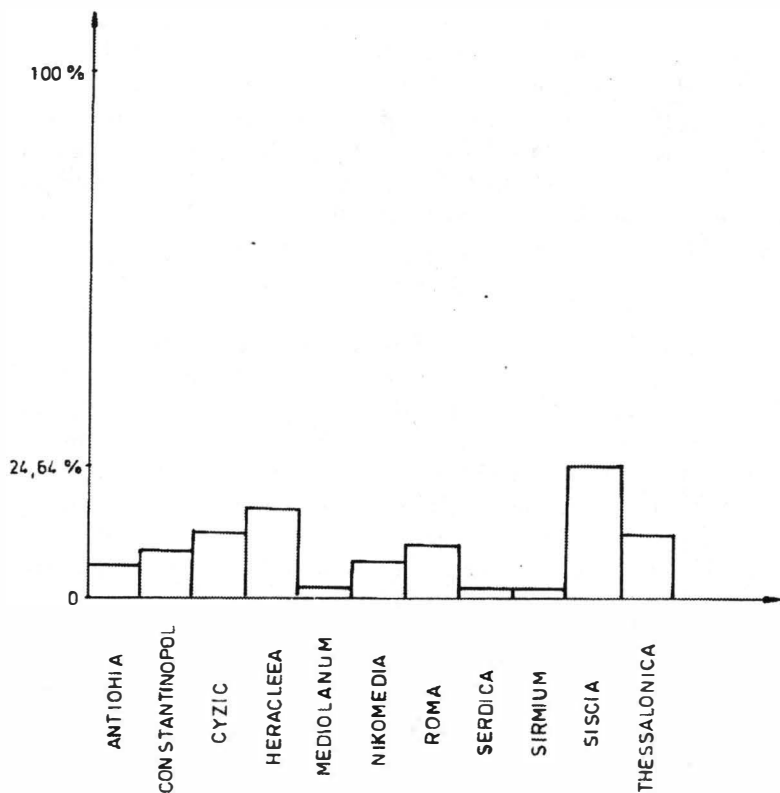

Fig. 6 - Histograma 1 cu prezența procentuală a atelierelor monetare în etapa 270 - 498 p. Chr.

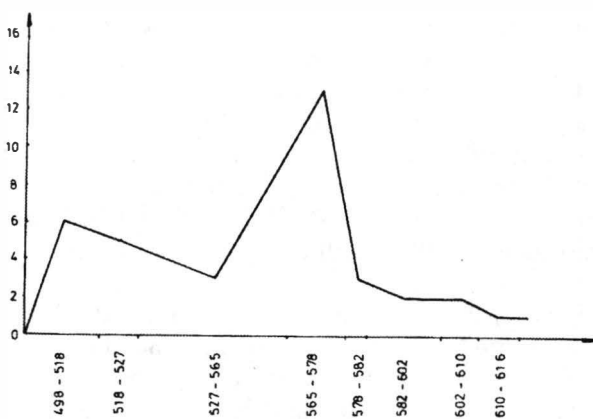

Fig. 7 - Diagrama 6; nr. monede / ani domnie.
Perioada bizantină I (498-616)

616 p. Chr. este atins sub Iustin II, surprinzător, dar explicabil prin inflația existentă în acel timp și reducerea drastică a numeroase cheltuieli, de care s-a putut dispersa⁴¹. Coeficientul de monedă de sub Tiberiu Constantin coboară până la cel al lui Iustinian, căzând ulterior, pas cu pas până în timpul lui Heraclius. Această situație se poate explica și prin desele atacuri ale avarilor și slavilor ce au supus Dobrogea, inclusiv Carsium-ul, la pradă și jaf, la care s-a adăugat și răscoala centurionului Focas. Din păcate, odată cu momentul Heraclius, identificat cu începutul istoriei bizantine propriu-zise, moneda la Carsium dispare prin descoperiri, intrând în perioada secolelor "întunecate".

În privința distribuției coeficientului pe ani domnie a monedelor descoperite la Carsium, situația se prezintă astfel: Iustin II cu 1,00%. Tiberiu Constantin cu 0,75%, Iustin I cu 0,55%, Anastasius cu 0,30%, Focas cu 0,25%, Heraclius cu 0,16%, Mauriciu Tiberiu cu 0,10% și Iustinian cu 0,07%. Ca ateliere monetare pe primul loc apare Constantinopolul cu 53,1%, urmat de Thessalonica cu 28,1%, Nikomedia cu 9,37%, Antiohia cu 6,25% și, în sfârșit, ultimul, Cyzic cu 3,12% (histograma 2).

"Pata albă" în descoperiri s-a menținut până în secolul IX, mai exact (diagrama 7), până la domnia împăratului Leon al VI-lea.

Până la Ioan Tzymiskes descoperirile monetare sunt sporadice, minime sub Constantin al VI-lea și Constantin al VII-lea Porfirogenetul și simțitor crescute sub Roman I și Roman al II-lea. Maximul perioadei 886-1118 se constată sub Tzymiskes și Mihail al IV-lea și destul de bine constituit sub Roman al III-lea, domniile acestora reprezentând, de altfel, perioade de liniște și refacere pentru comunitățile de la Dunărea de Jos⁴².

Până la căderea Constantinopolului, în 1204⁴³, circulația monetară va decădea constant, mai ales între anii 1068-1185 (cu mici reveniri sub Nicefor al III-lea). În sfârșit, între anii 1185-1203 (Isac II, Alexie III), se constată o ultimă creștere apreciabilă, însă, deloc abundentă (diagrama 8). Aceste ultime date concordă cu o epocă bizantină caracterizată printr-o gravă criză economică, monetară, politică și militară. Economia era de tip închis, tot mai mult naturală, ceea ce nu putea încuraja răspândirea și circulația monedei⁴⁴.

Coeficientul de monedă pe ani domnie se prezintă astfel: Mihail IV cu 1,42%, urmat de Nicefor III cu 1,33%, Roman III cu 1,16%, Constantin X și Alexie III cu 0,37%, Constantin IX și Isac II cu 0,30%, Roman IV cu 0,25%, Vasile II și Constantin VIII cu 0,19%, Ioan Tzymiskes și Mihail VII cu 0,14% etc.

Pentru epoca romano-bizantină, nu se poate pune la îndoială la Carsium pierderea importanței economice și strategice a acestei localități, comparativ cu aceea din epoca romană, fapt datorat existenței în zonă a vadului de trecere și legătura spre zona Munteniei. Economic vorbind, pe lângă comerț, meșteșugurile jucau și ele un rol important în creșterea standardului zonei, mai ales olăritul și prelucrarea oaselor de animale. Pe mai departe,

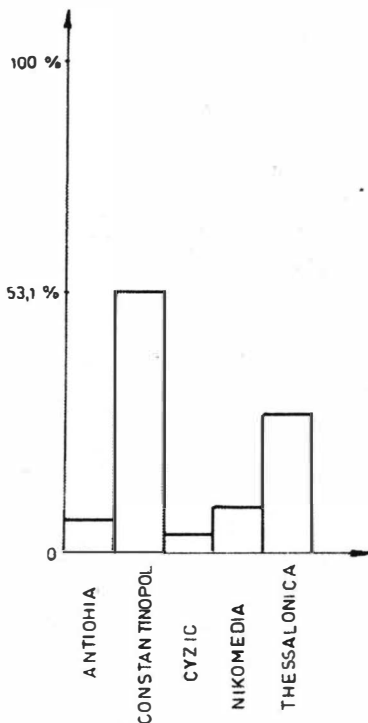

Fig. 8 - Histograma 2 cu prezența procentuală a atelierelor monetare în etapa 498 - 616.

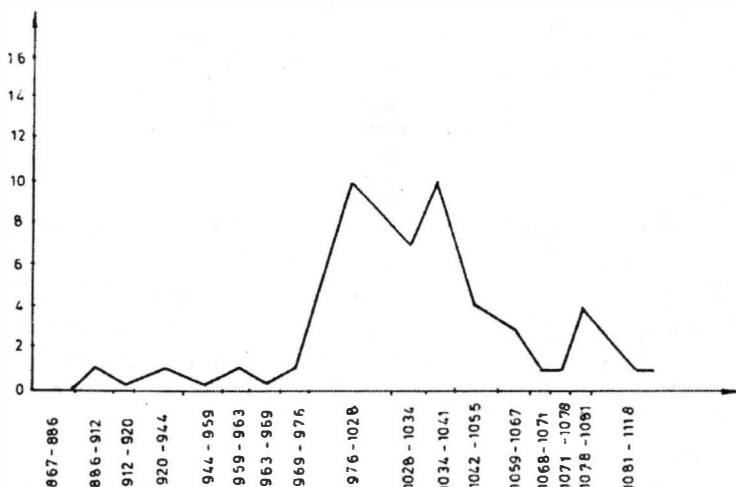

Fig. 9 - Diagrama 7; nr. monede / ani domnie.
Perioada bizantină II (867 - 1118).

descoperirile monetare dispar în contextul afirmării depline a civilizației materiale autohtone de tip "Dridu"⁴⁵.

În ciuda acestei situații istoria și implicit evoluția locală nu s-a oprit. Comerțul rămâne pe mai departe baza economică a orașului, iar portul s-ar părea că ar fi găzduit corăbii genoveze în secolele XIII-XIV p. Chr. Printre produsele negociate de genovezi se numără grâul, sarea, țesăturile, mierea de albine, iar printre ocupații se remarcă agricultura, meșteșugurile, negoțul și pescuitul⁴⁶. Se pare că vechea cetate a Carsium-ului a fost refăcută la sfârșitul veacului al XIV-lea, când este menționată existența unui mare castel de piatră clădit în genul fortificațiilor gotice⁴⁷. Ulterior plecării genovezilor, viața economică, socială și politică a orașului a continuat sub ocupația lui Dobrotici⁴⁸ și ulterior sub dominația lui Ivanco.

Perioada Evului Mediu la Hârșova este "brăzdată", din punct de vedere monetar, pentru secolele XV - XVIII cu precădere, consistent, atât cu emisiuni moldovenești, cât și poloneze, lituaniene și ale altor state învecinate Mării Baltice.

Pentru secolul al XIV-lea se remarcă o piesă de la Petru Mușat, databilă între 1375-1391⁴⁹, apoi o emisiune de la Eustatie Dabija, databilă la 1661-1665⁵⁰. Tot o emisiune românească este și cea de tip Sadagura, o para, datată în 1772⁵¹. Ea face parte din seria de emisiuni bătute la Cernăuți⁵².

Monedele polono-lituaniene descoperite în Dobrogea sunt puse în legătură cu drumul comercial ce făcea legătura între Constantinopol și Liov, până la Marea Baltică⁵³. Ca monede descoperite la Hârșova sau în împrejurimi, de origine polonă, se remarcă cele din timpul lui Alexandru (1/2 groși - AR), Sigismund al III-lea (tripli groși, ca și ort și solidus - AR, cu ateliere emittente la Cracovia și Bydgoszcz), Ioan al II-lea Cazimir (solidus - AE), Ioan al III-lea Sobieski (6 groși - AR), August al III-lea (solidus - AE, cu atelier Varșovia) și Stanislaw August (groși - AE și triplu groși - AE, cu atelier la Varșovia)⁵⁴.

Pentru piesele lituaniene avem descoperiri din timpul lui Alexandru (1/2 groși - AR), Sigismund al II-lea August (1/2 groși - AR, cu atelier la Vilna), Ștefan Bathory (tripli groși - AR, cu atelier Vilna) și Ioan II Cazimir (solidus - AE)⁵⁵. Din Gdansk avem o emisiune de la Sigismund al III-lea (ort - AR)⁵⁶, iar de la Riga, trei; două de la Sigismund al III-lea (tripli groși - AR) și una de Ștefan Bathory (triplu gros - AR)⁵⁷. În sfârșit, din Prusia avem piese din timpul lui Albert (gros - AR, datat 1581) și Friedrich Wilhelm (6 groși - AR, datați 1681)⁵⁸.

Unicul tezaur monetar descoperit la Hârșova, din perioada secolelor XV-XVI, este cel identificat în colecția Ana Crăciun, descoperit într-o cutie, piesele având aceeași patină. Este vorba de 68 de emisiuni de argint, originare din Polonia (16 exemplare - 1/2 groși), Lituania (7 exemplare - 1/2 groși), Ungaria (38 exemplare - denari) și Swidnica (7 exemplare - 1/2 groși). Cea

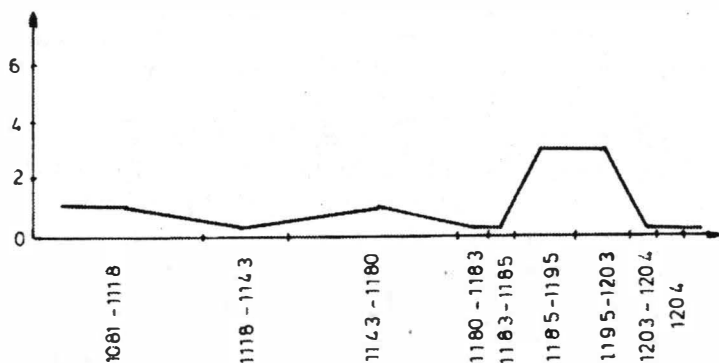

Fig. 10 - Diagrama 8;

nr. monede / ani domnie pentru perioada bizantină III (1081 - 1204)

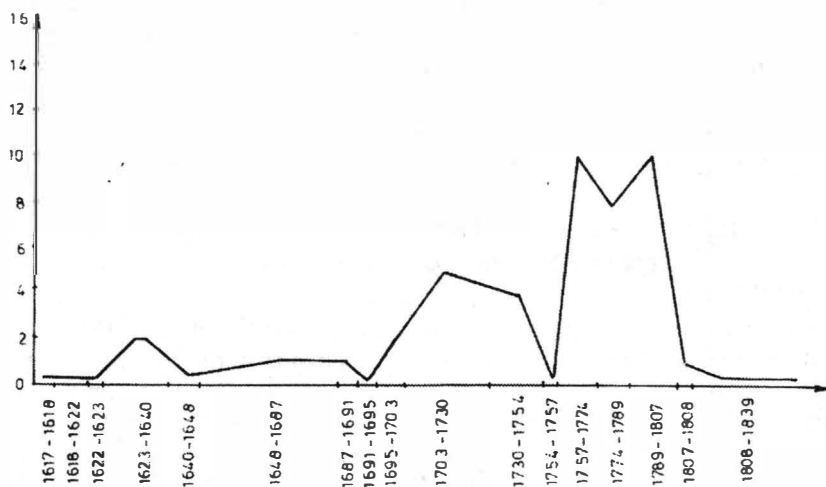

Fig. 11 - Diagrama 9; nr. monede / ani domnie pentru emisiunile otomane (1617 - 1839).

mai timpurie piesă este de la Ivan Albert (1492-1501), iar cea mai târzie este de la Mathias II (1619). Se pare că acest tezaur a fost ascuns în primii ani ai secolului al XVII-lea, legat probabil de trecerea armatei otomane spre Polonia⁵⁹.

Printre emisiunile ungurești descoperite, de data aceasta izolat, la Hârșova sunt și kreuzeri și poltura din timpul Mariei Thereza (1740-1780). Alte emisiuni europene centrale identificate la punctul nostru de interes provin din Austria, Carintia, Tirol și Boemia⁶⁰. Din Austria se remarcă emisiuni tip Ferdinand II (kreutzeri - AR, ateliere Breslau și Praga), Ferdinand III (kreutzeri - AR, ateliere Breslau și Brieg). Din Carintia există o emisiune tip Leopold I (6 kreutzeri), iar din Tirol o emisiune a aceluiași suveran (3 kreutzeri - AR, atelier Hall). Din Boemia provine o piesă din argint de 3 kreutzeri, bătură la Kutna Hora în 1697. În comparație cu emisiunile statelor europene moneda otomană, până la începutul secolului al XVIII-lea, și-a făcut destul de timid prezența. Singurul moment mai important, conform diagramei 9, corespunde domniei sultanului Murad IV (1623-1640), la un interval de timp îndelungat raportat la momentul ocupării Dobrogei în 1416 sau 1419/1420⁶¹, cât și a încheierii cuceririi otomane a gurilor Dunării, la 1494⁶². Lipsa monedelor otomane, mai ales între 1687-1691, este legată de problema trimetalismului⁶³, suprapusă de marcanta criză militară ce s-a menținut până în 1695 când este momentul de început al revirimentului. Pe piața locală, demn de semnalat, este pătrunderea, de la jumătatea secolului XVII, a unui alt nominal otoman, paraua, iar din 1691 talerul turcesc (gurusul), pe lângă deja existentul aspru ce continuă să fie utilizat ca mijloc de circulație și de plată.

Din punct de vedere economic, la Hârșova, în secolele XVI și XVII, putem identifica numeroase momente propriice reflectate în bunăstarea locală, menționată deseori și în izvoarele istorice, în special relatări ale unor călători străini. Astfel, Hârșova s-a dezvoltat ca un important punct comercial și meșteșugăresc, unde vânzarea și cumpărarea cailor și oilor era o practică predilectă. Pentru secolul XVII se observă o continuă dezvoltare similară secolului trecut, în care comerțul pe apă și uscat rămâne tot ocupația de bază a orașului⁶⁴.

De altfel, așa cum s-a observat și monetar, perioada anilor 1690-1691 a fost dificilă pentru localitate, afirmația având la bază trecerea trupelor tătare ale lui Calga-han prin zonă în drumul lor spre Țara Românească contra austriacului Heisler⁶⁵. Perioada anilor 1691-1757 trădează un moment de dezvoltare a circulației monetare locale, mai ales din punct de vedere otoman⁶⁶. Astfel domniile sultanilor Ahmed II, Mustafa II, Ahmed III, Mahmud I și Osman III nu au reprezentat un moment important economic, ci mai mult militar, astfel explicându-se creșterea volumului de monedă, prin prezența turcească militară în zonă. Campaniile ruso-turce au atras și nominal rusesc din timpul lui Petru I, Ana Ivanova sub forma copeicilor și dengelor, cât și din timpul Elisabetei Petrovna, din care 6 piese sunt bătute la Ecaterinburg și

4 la Moscova⁶⁷. Situația este identică și în a doua jumătate a aceluiași secol XVIII, când emisiunile otomane sunt și mai bine reprezentate, mai ales sub Mustafa III și Selim III, cu o scădere ușoară sub Abdulhamid I, iar ca emisiuni rusești se remarcă cele ale Ecaterinei a II-a, cu două piese bătute la Aninsk, două la Feodosia, șase la Ecaterinburg și una la Petesburg, databile între 1765-1793, ca și una de la Pavel I, de 5 kopeici, emisă la Ecaterinburg⁶⁸.

O dovadă a menținerii interesului hasburgic în zonă, atât militar cât și economic, sunt descoperirile monetare. Astfel din Austria, din perioada anilor 1740-1780, avem emisiuni de 1,6 și 10 kreuzeri tip Maria Theresa, bătuți la Viena. Urmează apoi Francisc I (1745-1765) cu emisiuni de 7 și 15 kreuzeri, bătuți la Viena și Kremnitz și Ioseph I (1765-1790) cu 1/2, 1 și 5 kreuzeri, emiși la Schmöllnitz, Kremnitz și Viena. Din timpul lui Leopold II (1790-1792) avem o emisiune de 20 kreuzeri de la Kremnitz, iar de la Francisc II (1792-1835) 12 kreuzeri, emiși la Viena.⁶⁹ Din Stiria avem o piesă de trei kreuzeri, tip Carol VI (1711-1740), iar din Tirol, același împărat cu piese de 3 și 6 kreuzeri, bătuți la Hall⁷⁰. Din Bavaria avem emisiuni ale lui Karl Theodor (1777-1799) de 3 și 10 kreuzeri, bătute la München, ca și o piesă din Baden-Durlach, de 10 kreuzeri⁷¹.

Ce trebuie subliniat însă este faptul că aceste monede central-europene sau austriece nu au înlocuit emisiunile otomane, ci doar l-au dublat sau le-au completat⁷². Oricum, orientarea politică și economică a primelor este edificatoare. De asemeni, mai trebuie semnalate și două piese tip Ludovic XIV și XVI, emise la Paris⁷³.

Zona Hârșovei a fost în acest secol teatru de desfășurare a operațiunilor militare, astfel că viața economică decadentă este expresia deselor distrugerii și jafuri, conducând la o sărăcie accentuată, astfel că economia și comerțul au avut de întâmpinat serioase bariere.

Ultimele emisiuni de până la momentul anului 1829, ce a reprezentat, conform stipulațiilor tratatului de la Adrianopol, aruncarea în aer a cetății, sunt tot cele turcești, dar care nu trec dincolo de anul 1808.

Ca ateliere monetare otomane, pentru întreaga perioadă cuprinsă între anii 1623-1808, pe primele locuri se situează Istanbulul cu 61,8% și Misirul cu 39,2%.

Așa cum arăta Mark Bloch, "dintre toate aparatele de înregistrat capabile să descopere istoricului profunde transformări ale economiei, fenomenele monetare sunt fără îndoială cele mai sensibile"⁷⁴. Este și cazul de la Carsium-Hârșova. Această circulație monetară, identificată la diferite momente cronologice, poate oferi date concrete, convingătoare, ce pot fi transformate în rezultate pe măsură, reflectate și asupra fenomenelor economice.

Normal, prin acest material nu ne-am propus să elucidăm toate problemele de natură economică și monetară, în special, ci considerăm că este o bază pentru viitoarele cercetări asupra materialului monetar ce va continua să apară în urma investigațiilor de specialitate.

1. Această primă campanie arheologică a beneficiat de un colectiv științific larg format din Adrian Rădulescu, Panait I. Panait, Costel Chiriac, Aristide Ștefănescu, Tudor Papasima, Daniel Flaut, iar din 1994 și Gabriel Talmațchi și Constantin Nicolae;
2. V. Brătulescu, in BCMI, 33, 1940, p. 3-24; Gr. Florescu, in ACMI, 1943, București, 1946, p. 179-180;
3. A. Aricescu, in Pontica, 4, 1971, p. 351-370; R. Ciobanu, in BMI, 39, 1970, p. 25-30; P. Hașotti, O. Bounegru, A. Murat, in SCIVA, 40, 3, 1989, p. 273-293; C. Petolescu, D. Popovici, in SCIVA, 40, 3, 1989, p. 241-249; Gh. I. Cantacuzino, in BCMI, 3, 1, 1992, p. 58-67; C. Nicolae, in Pontica, 26, 1993, p. 215-230; Idem, in Pontica, 27, 1994, p. 199-208; Idem, in Pontica, 28-29, 1995-1996, p. 135-160; Panait I. Panait, A. Rădulescu, A. Ștefănescu, D. Flaut, in Pontica, 28-29, 1995-1996, p. 121-134; C. Vlădescu, in SMIM, 14-15, 1981-1982, p. 57-62; G. Talmațchi, in Buletinul Cercurilor Științifice Studentești (în continuare BCSS), 2, 1996, Alba Iulia, p. 131-140; Idem, in BCSS, 3, 1997, Alba Iulia, p. 87-95; Idem, in Istros, 8, 1997, Brăila, p. 113-124; Idem, in BCSS, 4, 1998, p. 145-153; Idem, in Cercetări Istorice, 17/1, 1998, Iași, p. 163-184; C. Paraschiv, in BCSS, 2, 1996, Alba Iulia, p. 163-171;
4. B. Mitrea, in Dacia, NS, 24, 1980, p. 375, nr. 87; Idem, in Dacia, NS, 1988, nr. 1-2, p. 217, nr. 22; Idem, in Dacia, NS, 33, 1989, nr. 1-2, nr. 13, p. 261; Idem, in Dacia, NS, 34, 1990, nr. 62, p. 305; Idem, in Dacia, NS, 35, 1991, nr. 46, p. 222; Idem, in Dacia, NS, 36, 1992, nr. 42, p. 204; B. Mitrea, Gh. Poenaru-Bordea, in Dacia, NS, 37, 1993, p. 319, nr. 87; Idem, in Dacia, NS, 38-39, 1994-1995, p. 467, nr. 54; R. Ocheșeanu, Gh. Papuc, in Pontica, 5, 1972, p. 476, nr. 78-87; p. 477, nr. 88-90; p. 478, nr. 100-101; Idem, in Pontica, 6, 1973, p. 373, nr. 244; Idem, in Pontica, 7, 1974, p. 397, nr. 253, p. 410, nr. 381-383; A. Vertan, G. Custurea, Pontica, 14, 1981, p. 341-342, nr. 328-329; Idem, in Pontica, 15, 1982, p. 278-281, nr. 454-512 (colecția A. Crăciun - monede antice), p. 282, nr. 521-525; Idem, Pontica, 25, 1992, p. 391, nr. 1495; E. Comșa, Materiale și cercetări arheologice, V, 1957, p. 766; A. Vertan, R. Ocheșeanu, in Cultură și civilizație la Dunărea de Jos, III-IV, 1987, p. 165, nr. 3; R. Ocheșeanu, in Pontica, 17, 1984, p. 134, nr. 2; Idem, in **Circulația monetară între anii 270-498 e. n. la Dunărea de Jos, cu specială privire asupra Scythiei Minor** (dactilogramă), vol. III, 1, p. 104, nr. 18;
5. C. Chiriac, C. Nicolae, G. Talmațchi, in Cronica cercetărilor arheologice. Campania 1995, Brăila, 1966, p. 54-58; T. Papasima, C. Nicolae, G. Talmațchi, D. Flaut, in Cronica cercetărilor arheologice. Campania 1996, București, 1997, p. 25; T. Papasima, C. Nicolae, G. Talmațchi, in Cronica cercetărilor arheologice. Campania 1997, Calărași, 1998, p. 27-28;
6. Cele inedite, supuse analizei preliminare și utilizate în statistica de față sunt în număr de 197;
7. B. Mitrea, in Studii clasice, VII, 1965, p. 143-169; V. M. Bărliba, **Dacia Răriteană în secolele VI-I î.e.n. Economie și monedă**, Iași, 1990, p. 47-51; C. Preda, **Istoria monedei în Dacia preromană**, București, 1998, p. 42-68;
8. B. Mitrea, op. cit., p. 157, nr. 17; G. Buzdugan, I. Mititelu, in SCN, III, 1960, p. 391, nr. 31 și p. 329, nr. 37;
9. C. Preda, H. Nubar, **Histria, III, Descoperirile monetare, 1914-1970**, București, 1973, p. 40;
10. C. Nicolae, V. Nicolae, in Pontica, 26, 1993, p. 287;
11. V. Pârvan, **Începuturile vieții romane la gurile Dunării**, București, 1974, p. 55.
12. M. Irimia, in Pontica, 13, 1980, p. 77;
13. G. Talmațchi, **Carsium. Centru important al civilizației romane și romano-bizantine la Dunărea de Jos**, lucrare de master, Constanța, 1997, p. 22;
14. B. Mitrea, in Dacia, NS, XI, 1967, p. 380, nr. 11; Idem, in SCIVA, 18, 1967, 1, p. 193, nr. 11;
15. Șt. Grămăticu, in Cercetări Numismatice, VII, 1996, p. 25;
16. C. Preda, **Monedele geto-dacilor**, București, 1973, p. 343;
17. Gh. Poenaru-Bordea, B. Mitrea, in Dacia, NS, 1-2, 1989, p. 261, nr. 13;
18. G. Talmațchi, Noi descoperiri monetare romane republicane în Dobrogea, Comunicare la Simpozionul Național de Numismatică, Bârlad, 1999;
19. M. Bărbulescu, R. Ocheșeanu, in Pontica, 23, 1990, p. 225-266;
20. R. Vulpe, I. Barnea, **Din istoria Dobrogei. Romanii la Dunărea de Jos**, vol. II (în continuare DID II), p. 60-63;

21. A. Rădulescu, I. Bitoleanu, **Istoria Dobrogei**, Constanța, 1998, p. 110;
22. DID II, p. 139-151;
23. Ibidem, p. 117-122;
24. A. Aricescu, in SCIV, 23, 1972, 4, p. 582-583;
25. G. Talmățchi, in Istros, VIII, 1997, p. 117;
26. DID II, p. 262-268;
27. Ibidem, p. 244-250;
28. R. Ocheșescu, **Circulația monetară între anii 270-498 e. n. la Dunărea de Jos, cu specială privire asupra Scythiei Minor**, vol. III - 1: Repertoriul monedelor din 270-294 descoperite izolat în Moesia Inferior și al monedelor din anii 294-498 descoperite izolat în Scythia Minor și Moesia Secunda, teză de doctorat, București, 1995, p. 104.
29. A. Popescu, in Studii și Cercetări Numismatice, X, 1996, p. 53;
30. Ammianus Marcellinus, Istoria Romană, XXVII, 2,5; XXVII, 5,5; 5,6; 5,9 (FHDR, II, p. 125);
31. DID, II, p. 407;
32. R. Ocheșanu, in Cultură și civilizație la Dunărea de Jos, Călărași, 3-4, 1987, p. 165;
33. Gh. Poenaru-Bordea, R. Ocheșanu, in BSNR, 77-79, 1983-1985, p. 180; R. M. Reece, in Akten des XI Internationalen Limes Kongress, Budapest, 1974, p. 643;
34. R. Ocheșanu, in Pontica, XVII, 1984, p. 134-136;
35. Informație C. Nicolae;
36. Șt. Grămăticu, G. Talmățchi, "Un depozit de monede romane din a doua jumătate a secolului al III-lea p. Chr.", Comunicare susținută la Simpozionul Național de Numismatică, Tulcea, 1997;
37. A. Popescu, G. Talmățchi, "Două depozite de monede romane recent descoperite în Dobrogea", Comunicare susținută la Simpozionul Național de Numismatică, Alexandria, 1998;
38. Este vorba de perfecționarea sistemului monetar constantinian și de eliminarea unor cheltuieli inutile, vezi în acest sens DID, II, p. 410; V. Culică, in Pontica, 5, 1972, p. 269;
39. În acest sens am consultat și G. Custurea, **Aspecte ale vieții economice în Dobrogea în secolele IX-XI în lumina descoperirilor monetare**, teză de doctorat, Iași, 1998; Gh. Mănușu-Adameșteanu, **Contribuții arheologice și numismatice la istoria Dobrogei în perioada 969-1204**, vol. I-II, teză de doctorat, București, 1998; G. Custurea, in Pontica, 19, 1986, p. 273-278; E. Oberländer Târnoaveanu, Monnaies byzantines des VII-e - X-e siècles decouvertes à Silistra dans la collection de l'academicien Pericle-Papehagi, conservers au Cabinet des Medailes du Musée National d'Histoire de Roumanie, CN, 7, 1996, p. 97-126; G. Custurea, in Pontica, XXIV, 1991, p. 379-393; G. Custurea, N.S. Andronescu, in Pontica, 14, 1981, p. 221-236; Gh. Poenaru-Bordea, R. Ocheșanu, in SCIVA, 31, 1980, 3, p. 377-396; Gh. Mănușu-Adameșteanu, in **Omagiu a Dinu Adameșteanu**, Cluj Napoca, 1996, p. 235-239;
40. G. Talmățchi, in Cercetări Istorice, XVII/1, Iași, p. 164-170;
41. DID, II, p. 431;
42. I. Barnea, Șt. Ștefănescu, **Din istoria Dobrogei. Bizantini, români și bulgari la Dunărea de Jos**, vol. III, București, 1971, p. 80 (în continuare DID III);
43. S. Brezeanu, **O istorie a Imperiului Bizantin**, București, 1981, p. 360;
44. DID, III, p. 19;
45. C. Paraschiv, in BCSS, 2, Alba Iulia, 1996, p. 163-171;
46. G. Talmățchi, in BCSS, 3, Alba Iulia, 1977, p. 92;
47. V. Vătășianu, **Istoria artei feudale în Țările Române**, I, București, 1959, p. 512-513;
48. După unele păreri Dobrotici nu a depășit în nord localitatea Gura Dobrogei, vezi O. Iliescu, in Pontica, 4, 1971, p. 375;
49. A. Vertan, G. Custurea, in Pontica, 21-22, 1988-1989, p. 383, nr. 1323;
50. Ibidem, p. 383, nr. 1324;
51. G. Buzdugan, O. Luchian, C.C. Opreșcu, **Monede și bancnote românești**, București, 1977, p. 102;
52. Ibidem, in Pontica, 14, 1981, p. 344, nr. 346;
53. J. Hovari, in Történelmi Szemle, 1981, p. 430-449; G. Custurea, I. Custurea, in BSNR, anii 1986-1991, nr. 134-139, p. 161;
54. Ibidem, p. 167-170; A. Vertan, G. Custurea, in Pontica, 12, 1979, p. 242, nr. 107; Ibidem, in Pontica, 16, 1983, p. 316-317;

55. G. Custurea, I. Custurea, loc. cit., p. 170-171;
56. Ibidem, p. 171;
57. Ibidem, p. 171; A. Vertan, G. Custurea, in Pontica, 12, 1979, p. 242, nr. 109;
58. G. Custurea, I. Custurea, loc. cit., p. 172;
59. G. Custurea, in Peuce, 10, 1991, p. 555-558;
60. Idem, in Pontica, 20, 1987, p. 237-254;
61. M. Maxim, in Revista de Istorie, 36, 8, 1983, p. 808;
62. A. Gheată, in SISEE, 1, 1974, p. 92-94;
63. B. Murgescu, **Circulația monetară în Țările Române în secolul al XVI-lea**, București, 1996, p. 73;
64. G. Talmatchi, C. Paraschiv-Talmatchi, Mărturii documentare despre Hârșova în perioada secolelor XIV-XIX, **Analele Dobrogei**, V, nr. 2, 1999;
65. R. Ciobanu, in BMI, 1, 1970, p. 30;
66. Menționăm că descoperirile monetare otomane nu mai sunt din nou prezentate, ele fiind enumerate la nota 4, alături de celelalte descoperiri;
67. D. Ciobanu, Monede medievale descoperite în Dobrogea (sec. XVII-XVIII), **Analele Dobrogei**, 5, nr. 2, 1999, sub tipar;
68. Ibidem;
69. G. Custurea, loc. cit.;
70. Ibidem;
71. Ibidem;
72. Ibidem;
73. A. Vertan, G. Custurea, in Pontica, 21-22, 1988-1989, p. 384, nr. 1346, 1347;
74. Mark Bloch, in Annales d'histoire economice et sociale, 5, 1938, p. 1-12.

**APPROCHE STATISTIQUE DES MONNAIES GRECQUES,
ROMAINES, ROMANO-BYZANTINES ET MÉDIÉVALES DE LA
COLLECTION D'ANA CRĂCIUN
(MINA CONSTANTZA)
Résumé**

Les auteurs procèdent à une analyse statistique d'un important inventaire monétaire provenant d'une collection privée - Ana Crăciun -, à côté d'autres pièces découvertes toujours à Hârșova, dans un espace assez vaste, à l'intérieur et aux alentours de la localité, pièces déjà publiées. On y examine des émissions grecques, romaines, romano-byzantines, bizantines et médiévales, en relation étroite avec le phénomène économique, les deux plans se complétant souvent réciproquement, se trouvant, d'autres fois, en positions contraires, mais faciles à être expliquées sur le plan militaire ou politique.

Cette circulations monétaire, identifiée à des moments chronologiquement différents, peut offrir des données concrètes, convaincantes et qu'on pourrait transformer en résultats en mesure de refléter aussi les phénomènes économiques.

MONEDE MEDIEVALE DESCOPERITE ÎN DOBROGEA (sec. XVII-XVIII)

Alături de informațiile furnizate de tezaure, descoperirile din săpăturile arheologice sau periegeze, colecțiile particulare au contribuția lor la studierea circulației monetare și a legăturilor comerciale dintr-o anumită zonă. Descoperirile monetare din Dobrogea, precum și multe din colecțiile particulare au fost publicate în cronicile¹ sau sinteze² privind diferite perioade istorice, fără ca acest subiect să fi fost epuizat.

Contribuția noastră se înscrie în valorificarea unor descoperiri monetare care, la un moment dat au ajuns în colecții particulare, la rândul lor aceste colecții devenind proprietate a MINAC, prin donații și achiziții. După cum se va vedea, aceste colecții nu au avut o temă specifică, ele cuprinzând monede bizantine și medievale emise în spații geografice diferite. Asupra unora dintre aceste colecții avem informații relative privind zona de colectare a pieselor așa cum este cazul colecției prof. M. Dae³ din Medgidia formată din piese descoperite în aceeași zonă și colecției Ana Crăciun formată în perioada interbelică, cuprinzând piese din zona Hârșova, colecție achiziționată de muzeu în 1977 și valorificată parțial⁴. Piese din colecțiile A. Ionescu⁵, Buzea și Alexandrescu⁶, furnizează numai parțial informații asupra locului de descoperire. Din parcurgerea catalogului se poate observa diversitatea nominalurilor și a emitentilor acest lucru oglindind varietatea monetară a zonei.

Emisiunile bizantine din aceste colecții se adaugă numeroaselor descoperiri de monede izolate sau tezaure. Din prima epocă de circulație a monedei bizantine secolele V-VI, avem o piesă de 20 nummia de la Iustin II. Asupra circulației monetare din această zonă rămân valabile concluziile avansate de Gh. Poenaru-Bordea și Radu Ocheșeanu într-un studiu din 1980⁷.

Emisiunile de folles din secolul XI sunt de asemenea, obișnuite pentru circulația dobrogeană ca de altfel și emisiunile lui Manuel I⁸.

Piese de sorginte poloneză care pătrund începând cu secolul XVI în circulația monetară din Țările Române sunt, prezente în aceste colecții, astfel de emisiuni fiind frecvente în circulația monetară la sfârșitul secolului XVI și începutul secolului XVII în Dobrogea⁹. Piese poloneze sunt prezente în descoperiri izolate¹⁰ dar și în tezaurele de la Hârșova¹¹, Viile¹², Silistra¹³, Enisala¹⁴.

Printre aceste piese remarcăm două falsuri din vremea lui Sigismund III

epocă în care moneda poloneză a avut o largă circulație în Pen. Balcanică și a fost imitată și falsificată frecvent¹⁵. Emisiunea moldovenească din timpul lui Dabija imită un șiling de Riga pentru Gustav Adolf, alăturându-se altor descoperiri de acest gen din Dobrogea¹⁶.

Din seria monedelor de proveniență central europeană regăsite în componența acestor colecții merită amintit talerul-leu al orașului Campen, posibil descoperit în zona Medgidia. Aceste emisiuni alături de talerii-lei ai Provinciilor Unite și talerii orașelor germane constituie apariții frecvente în tezaurele de secol XVII din Țările Române¹⁷ dar și în descoperiri izolate¹⁸.

Piesa nr. 58, taler ragusan din secolul, al XVIII-lea se încadrează, de asemenea, în circulația monetară dobrogeană¹⁹.

Prezența pieselor rusești²⁰ din aramă, de valoare mică își are explicația în frecvența campaniilor rusești în Țările Române în tot cursul secolului XVIII. Cea mai timpurie monedă rusească este o kopeică emisă de Petru I (1696-1725). Toate piesele sunt din aramă cu excepția monedei de 20 kopeici aparținând Ecaterinei II (1762-1796). Aceste monede pătrund în spațiul dobrogean în urma războaielor ruso-turce, a crizei politice din secolul al XVIII-lea și mai puțin datorită unor activități comerciale.

Dovada acestui fapt este prezența lor masivă începând cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea odată cu deschiderea conflictului ruso-turc din 1768-1774. Trecerea sau staționarea trupelor rusești prin Dobrogea a însemnat pe lângă distrugeri, jafuri și rechiziții, ultimile fiind plătite cu o monedă de slabă calitate care a provocat tulburări financiare grave²¹.

Alături de moneda rusească apar și emisiuni germane ale principatelor Baden-Durlach (nr. 60) și Bavariei (nr. 59), monede ce intră în circulația dobrogeană prin filieră hasburgică²², dovedind interesul economic și politic al imperialilor pentru zona Gurilor Dunării și a Mării Negre.

Moneda otomană este prezentă în aceste colecții cu emisiuni din secolele XVII-XVIII. Remarcăm o piesă rară în circulație "onluk"²³-ul emis de Mustafa I pentru a înlocui asprul tot mai devalorizat²⁴. Piesele nr. 39 și nr. 41 respectiv 1/2 gurus (de asemenea rar), emise de Mustafa II la Izmir și 1/2 zolta emis de Ahmed III se alătură unor descoperiri izolate dobrogene, dar astfel de nominaluri sunt prezente și în tezaurul de la Cernavodă²⁵. Monedele emise de Mustafa III, Abdulhamid I și Selim III le regăsim în descoperirile izolate de la Hârșova,²⁶ Topraisar²⁷, Isaccea²⁸, Agigea²⁹.

Chiar dacă monedele ce constituie aceste colecții nu sunt spectaculoase, ele pot să confirme datele furnizate de documente privind situația economică și politică a Dobrogei, în diferite perioade istorice.

CATALOG

Imperiul Bizantin

Iustinus I

1. AE ♂ 1,98g, 13mm
MIB I, p. 104, nr. 32, €
Constantinopol, Δ a: 522-527
Col. E. Buzea. Inv. 65838

Iustin II

2. AE ↓5,04g, 19x17mm
MIB II, p. 101-102, nr. 68
tip general, K
Thesalonica, a. II = 566-567
Col. M. Dae. Inv. 57183

Mihail IV

3. AE ↓ 5,86g, 27,5mm
Dow. III, 2, p. 681 cls.C
Col. E. Buzea. Inv. 56835

Constantin X

4. AE ↓ 6,05g, 30x26mm
Dow. III, 2, p. 777, cls. 2
Col. E. Buzea. Inv. 56834

Manuel I

5. AE ↓ 73g, 21x19,5mm
M. Hendi, p. 119, pl. 16, 10-13
Constantinopol, em. IV, var. C
Col. E. Buzea. Inv. 56836

Rusia

Petru I

6. AE. Kopeica7,11g, 26mm
Chaudoir, pl. 12,1, Moscova, 1709
Col. A. Crăciun. Inv. 34512

Ana Ivanova

7. AE. Denga, 8,13g, 26mm
RPH, p. 17, nr. 31, 1734
Col. A. Crăciun. Inv. 34513

8. AE. Denga, 7,93g, 26mm
RPH, p. 17, nr. 31, 1737
Col. A. Crăciun. Inv. 34518
9. AE. Denga, 6,73g, 25mm
RPH, p. 17, nr. 31, 1739.
Col. A. Crăciun. Inv. 34518

Elisabeta Petrovna

10. AE. Denga, 6,55g, 23,5mm
Craig 2b, Moscova, 1745
Col. A. Crăciun. Inv. 40639
11. AE. Denga, 7,27g, 25mm
Craig, 2b, Moscova, 1747
Col. A. Crăciun. Inv. 34514
12. AE. Denga, 8,4g, 25mm
Craig 2c, Ecaterinburg, 1748
Col. A. Crăciun. Inv. 34522
13. AE. Denga, 7,50g, 25mm
RPH, p. 25, nr. 56, Ecaterinburg, 1749
Col. A. Crăciun. Inv. 34516
14. AE. Denga, 6,98, 25mm
Craig 2c, Ecaterinburg, 1750
Col. A. Crăciun. Inv. 34524
15. AE Denga, 9,58g, 25mm
Craig, 2c, Moscova, 1753
Col. A. Crăciun. Inv. 34529
16. AE. 2 kopeici, 22,95g, 30,8mm
Craig, 8, Ecaterinburg, 1757
Col. A. Crăciun. Inv. 345365
17. AE. 2 kopeici, 18,03g, 31,5mm
Craig, 7.1, Ecaterinburg, 1757
Col. A. Crăciun. Inv. 34536
18. AE. 2 kopeici, 19,85g, 31mm
Craig, 7.2, Moscova, 1758
Col. A. Crăciun. Inv. 34534
19. AE. 5 kopeici, 49,38g, 40,5mm
RPH, p. 27, nr. 67, Ecaterinburg, 1761
Col. A. Crăciun. Inv. 34545

Ecaterina II

20. AE. 5 kopeici, 52,29g, 42mm
Craig 59.1, Ecaterinburg, 1765

Col. M. Dae. Inv. 57170

21. AE. 2 kopeici, 18,88g, 34mm
RPH, p. 45, nr. 132, Ecaterinburg, 1769
Col. A. Crăciun. Inv. 34541
22. AE. 5 kopeici, 52,45g, 41mm
Craig 59.3, Ecaterinburg, 1772
Col. M. Dae. Inv. 57167
23. AE. 5 kopeici, 49,18g, 41mm
Craig 59.3, Ecaterinburg, 1775
Col. M. Dae. Inv. 57168
24. AE. 5 kopeici, 51,17g, 41,5mm
RPH, p. 47, nr. 138, Ecaterinburg 1778
Col. A. Crăciun, Inv. 34549
25. AE. 5 kopeici, 49,39g, 40mm
Craig, 59.3, Ecaterinburg, 1780
Col. A. Crăciun. Inv. 34546
26. AE. 5 kopeici, 48,87g, 40mm
Craig 59.3, Ecaterinburg, 1784
Col. A. Crăciun. Inv. 34528.
27. AE. 5 kopeici, 50,22g, 41,8mm
Craig, 58.3, Ecaterinburg, 1785
Col. A. Crăciun. Inv. 34543
28. AE. 5 kopeici, 48,68g, 40mm
Craig, 58.3, Ecaterinburg, 1785
Col. A. Crăciun. Inv. 34542
29. AE. kopeica, 17,92g, 30,5mm
Craig, 58.3, Feodosia, 1787
Col. A. Crăciun. Inv. 34532
30. AE. 2 kopeici, 17,59g, 32,5mm
Craig, 58.3, T-M, Feodosia, 1788
Col. A. Crăciun. Inv. 34539
31. AE. 5 kopeici, 58,80g, 43,2mm
Craig, 58.3, Ecaterinburg, 1789
Col. M. Dae. Inv. 57171
32. AE. 5 kopeici, 46,09g, 42,5mm
Craig, 59.2, Anninsk, 1793
Col. A. Crăciun. Inv. 34544
33. AE. 5 kopeici, 56,88g, 44mm
RPH, p. 46, nr. 437, Anninsk, 1794
Col. A. Crăciun. Inv. 34548
34. AR. 20 kopeici, 3,87g, 24,5 mm
RPH, p. 51, nr. 151, Petersburg
Col. A. Crăciun. Inv. 34719

Pavel I

35. AE 5 kopeici, 56,88g, 44mm
RPH, p. 62, nr. 190, Ecaterinburg, 1798
Col. A. Crăciun. Inv. 34527

Imperiul Otoman

Mustafa I

36. AR. Onluk, 2,11g, 15,5mm
NP, nr. 381-383, 1031 H
Col. E. Buzea. Inv. 56845

Suleyman II

37. AE. Mangăr, 1,70g, 19mm
NP, nr. 475, Constantinopol, 1099 H
Col. E. Buzea. Inv. 56845
38. AE. Mangăr, 1,32g, 19mm
NP, nr. 471, Constantinopol, 1099 H
Col. E. Buzea. Inv. 56846

Mustafa II

39. AR. 1/2 gurus, 9,27, 28,5mm
NP, nr. 491, Izmir 1106 H
Col. A. Ionescu. Inv. 54691

Ahmet III

40. AR. Para, 0,60g, 14mm
NP, nr. 523, Constantinopol, 1115 H
Col. M. Dae, Inv. 57189
41. AR. 1/2 zolta, 9,35g, 27,5mm
NP, nr. 521, Constantinopol, 1115 H
Col. M. Dae. Inv. 57187

Mustafa III

42. AR Para, 0,45g, 15mm
NP, nr. 636, Constantinopol 1171 H
Col. E. Buzea. Inv. 56842
43. AR. Akçe, 0,48g, 15mm
NP, nr. 644, Misir 1171 H
Col. E. Buzea. Inv. 56843
44. AR. Gurus, 18,73g, 38,5mm

- NP, nr. 635, Constantinopol 1171 H
Col. A. Ionescu. Inv. 54695
45. AR. Para, 0,37g, 15mm
NP, nr. 639, Constantinopol 1171 H
Col. Buzea. Inv. 56844

Abdulhamid I

46. AR. Para, 0,37g, 15mm
NP, nr. 638, Misir 1187 H
Col. E. Buzea. Inv. 56841

Selim III

47. AR. Findik, 3,18g, 23mm
NP, nr. 694, Constantinopol 1203 H
Col. M. Dae. Inv. 57188
48. AE. Onluk, 2,82g, 23mm
NP, nr. 710, Constantinopol 1203 H
Col. E. Buzea. Inv. 56840

Polonia

Sigismund I

49. AR. Groș, 3,02g, 25mm
Gumovski, tip 484
Col. E. Buzea. Inv. 56857

Sigismund III

50. AE. 3 groși, 1,80g, 20,5mm
fals argintat
Col. M. Dae. Inv. 57186
51. AE. 1 1/2 groși, 1,25g, 17,5mm
fals
Gumovski tip 972-973
Col. E. Buzea. Inv. 56852
52. AR 1 1/2 groși, 0,76g, 19mm
Gumovski, nr. 972, 1622
Col. E. Buzea. Inv. 56855
53. AR. 3 groși, 2,46g, 21mm
Gumovski, p. 190, Olkusz, 1597
Col. E. Buzea. Inv. 56856

Ioan Casimir

54. AE. 6 groși, 3,17g, 24mm
Gumovski, nr. 1694, 1661
Col. E. Buzea. Inv. 56858

Gdansk

Sigismund III

55. AR. Ort, 7,52g, 29mm
Gumovski 1391, Gdansk, 1623
Col. M. Dae. Inv. 57185

Riga

Gustav Adolf

56. AE. Șiling, 0,39g, 14,5mm
fals Dabija
Col. E. Buzea. Inv. 56851

Campen

57. AR. Taler, 28,14g, 43mm
A. Delmonte, p. 230, nr. 862, 1683
Col. M. Dae. Inv. 57184

Ragusa

58. AR. Taler, 28,14g, 43mm
Reșetar, p. 265, nr. 2809, 1762
Col. A. Ionescu. Inv. 54687

Bavaria

Karl Theodor

59. AR. 3 kreutzeri, 44g, 18,2mm
Craig, p. 115, nr. 59
Col. A. Crăciun. Inv. 34487

Baden-Durlach

Karl Friederich

60. AR. 10 kreutzeri, 3,49g, 33mm
Craig, p. 110, nr. 11, 1769
Col. A. Crăciun. Inv. 34492

1. R. Ocheseanu, G. Papuc, Pontica 5, 1972, p. 476-485; iidem, Pontica 6, 1973, p. 351-385; iidem Pontica 7, 1974, p. 395-417; iidem Pontica 8, 1975, 1975, p. 429-447; iidem Pontica 9, 1976, p. 215-237; A. Vertan G. Custurea Pontica 12, 1979, p. 237-240; idem, Pontica 13, 1980, p. 347-367; iidem Pontica 14, 1981, p. 331-357; iidem Pontica 15, 1982, p. 275-293; iidem Pontica 16, 1983, p. 301-321; iidem Pontica 17, 1984, p. 245-257; iidem Pontica 19, 1986, p. 297-311; iidem Pontica 21-22, 1988-1989, p. 369-386; iidem Pontica 25, 1992, p. 381-399; iidem Pontica 28-29, 1995-1996 p. 321-323; G. Custurea, A. Vertan, G. Talmatchi, Pontica 30, 1997, p. 371-387; Ernest Oberländer-Târnoveanu, Peuce 8, 1980, p. 499-513; idem Peuce 9, 1984, p. 267-278; Gh. Manucu Adameşteanu Peuce 10, 1991, p. 575-586; idem Peuce 12, 1996, p. 295-320; idem Pontica 25, 1992, p. 399-417; idem Pontica 26, 1993, p. 267-271.
2. I. Custurea, G. Custurea, BSNR, nr. 134-139, 1986-1991, p. 161-174; R. Ocheseanu, Gh. Poenaru-Bordea, SCIVA, 313, 1981, p. 377-397; Ernest Oberländer-Târnoveanu BSNR, 124-128, 1976-1980, p. 236-296; idem, BSNR, 75-76, 1981-1982, p. 271-313; idem, Irina Oberländer-Târnoveanu, SCIVA, 32, 1981, 1, p. 89-110.
3. T. Papasima, Pontica, 24, 1991, p. 395; Colecția prof. Mircea Dae a fost donată M. C. după decesul colecționarului, de d-na prof. Dumitra Dae.
4. A. Vertan, G. Custurea, Pontica 15, 1988, p. 278-281, nr. 245-512; iidem Pontica 16, 1983, p. 311-317, nr. 750-771, 791-811, 825-832; iidem Pontica 17, 1984, p. 253, nr. 1022-1002; iidem Pontica 20, 1987, p. 245-284, nr. 13, 18, 25, 28, 29-32, 37-39, 45, 46, 48, 52, 55, 58, 62, 83, 86, 87, 134; iidem Pontica 21-22, 1988-1989, p. 381-383, nr. 1323-1329, p. 384, nr. 1338-1340, p. 384, nr. 1346, 1347; G. Custurea Peuce 10, 1991, p. 555-557.
5. A. Vertan, G. Custurea, Pontica 21-22, 1988-1989, p. 358-386, nr. 1358-1366.
6. Idem, Pontica 19, 1986, p. 297, nr. 1025-1034, p. 289-300, nr. 1036-1079, p. 300, nr. 1081-1100; iidem Pontica 21-22, 1988-1989, p. 383, nr. 1330-1335.
7. Gh. Poenaru-Bordea, R. Ocheseanu, SCIVA, 31, 3, 1980, p. 377-397.
8. Ernest Oberländer-Târnoveanu, RESEE, 30, 1992, 1-2, p. 41-60.
9. Idem. C. Opait, Peuce, 9, 1984, p. 267-280; I. Custurea, G. Custurea, op. cit., p. 161-176.
10. Ernest Oberländer-Târnoveanu, Peuce, 8, 1980, p. 511, 512; idem, C. Opait, Peuce, 9, 1984, p. 277, 278; I. Custurea, G. Custurea, op. cit., p. 161-174.
11. G. Custurea, Peuce, 10, 1991, p. 555-558.
12. Idem, A. Murat, Pontica, 12, 1979, p. 207-219.
13. I. Custurea, G. Custurea, op. cit., nota 9.
14. G. Custurea, Crisia, 8, 1978, p. 531-536.
15. E. Condurachi, BSNR, 37, 1943, 91, p. 71-77; I. Custurea, G. Custurea, op. cit., p. 162-163, A. Vertan, G. Custurea, Pontica 21-22, 1988-1989, p. 383, nr. 1324-1329, 1331. Se cunosc exemple de tripli grosi polonezi purtând efigiile regilor Ștefan Bathori și Sigismund al III-lea Vasa descrierea acestora o găsim la C. Moisil "Banaria lui Dabija Voda" în BSNR 12, 1915, p. 55-56; I. Țabrea "Originea și activitatea banariei lui Dabija Vodă de la Suceava" în CNA, 13, 1938, p. 74. O. Iliescu "Solidi valahi vulgo dumnicze" în SCN, III, 1960, p. 319-320;
16. A. Vertan, G. Custurea, Pontica, 21-22, 1988-1989, p. 384, nr. 1324-1329 și nr. 1331-1335.
17. Lista tezaurelor o găsim la C. Știrbu, A-M. Velter, E. Păunescu, CN. 6, p. 162-189 și în **Actes du XI Congrès International de Numismatique**, Louvain-la-Neuve 1993, p. 50.
18. Ernest Oberländer-Târnoveanu, Peuce, 8, 1980, p. 511, nr. 173, 184, 511, 512; idem, C. Opait, Peuce, 9, 1984, p. 278, nr. 208, 210, 211; A. Vertan, G. Custurea, Pontica, 16, 1983, p. 318, nr. 840-842; G. Custurea, Pontica 20, 1987, p. 249, nr. 151, p. 250, nr. 163-163, 167; B. Mitrea, BSNR, 70-74, 1976-1980, p. 605, nr. 354.
19. E. Condurachi, op. cit. p. 71-77.
20. A. Vertan, G. Custurea, Pontica 12, 1979, p. 242, nr. 111-113; iidem. Pontica, 14, 1981, p. 345, nr. 355, p. 349-350, nr. 381, 382-413.
21. Alături de moneda rusească de aramă întâlnim și emisiunile de Sadagura, a căror descriere completă o găsim la G. Buzdugan, O. Luchian și C. C. Oprescu **Monede și bancnote românești**, București 1977, p. 102-105.

22. E. Condurachi, op. cit., p. 71-77; I. Moga, "Politica economică austriacă și comerțul Transilvaniei în sec. XVIII" în AIIN Cluj, VII, 1937-1938, p. 144, G. Custurea, Pontica, 20, 1987, p. 237-255.
23. Acest nominal face parte din prima emisiune de "onluk" și împreună cu paraua și beslik-ul, aveau rolul de a înlocui treptat asprul devalorizat. N. Pere, **Osmanlılarda madeni paralar** Istanbul 1968, p. 146.
24. T. Gemil, RI, 30, 1977, 8, p. 1436; M. Maxim, CN, 5, 1983, p. 129-152.
25. G. Custurea, Pontica, 11, 1978, p. 253-258; A. Vertan, G. Custurea, Pontica, 21-22, 1988-1989, p. 386.
26. Ibidem, Pontica, 14, 1980, p. 347, nr. 365; Pontica, 13, 1980, p. 359, nr. 222.
27. Ibidem, Pontica, 16, 1983, p. 316, nr. 819.
28. Ibidem, Pontica, 13, 1980, p. 359, nr. 223, 224; Ibidem, Pontica, 21-22, 1988-1989, p. 385, nr. 1355.
29. Ibidem, Pontica, 13, 1980, p. 356, nr. 187, 188; Pontica, 14, 1981, p. 346, nr. 360.

MONNAIES MÉDIÉVALES DÉCOUVERTES EN DOBROUDJA (XVII-e - XVIII-e SIÈCLES)

Résumé

L'auteur présente 60 monnaies byzantines et médiévales provenues des collections privées constituées en Dobroudja. Pour chaque groupe d'émissions, l'auteur fait des renvois à des découvertes similaires du territoire de la province trans-danubienne. Bien que le lieu de la découverte ne soit pas connu pour la totalité des pièces, celles-ci s'encadrent dans la circulation monétaire habituelle de Dobroudja.

Abréviations:

N.P. : Nuri Pere, **Osmanlılarda Madeni Paralar**, Istanbul, 1968.

R.P.H.: R.P. Harris, **Guide Book of, Russian Coins 1725-1982**, Vriezeveen, 1983.

A. Delmonte : A. Delmonte, **Le Benelux d'argent**, Amsterdam, 1967.

Reșetar : M. Reșetar, **Dubrovacika numizmatik**, 1924.

Gumowski : M. Gumowski, **Handbuch der Polnischen numismatik**, Graz, 1960.

6

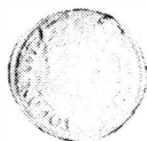
36

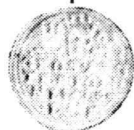
49

50

53

57

Monede medievale descoperite în Dobrogea

EVOLUȚII ECONOMICE ȘI SOCIALE

PORTURI DOBROGENE : ISACCEA ȘI MĂCIN - repere istorice -

ISACCEA

Pe malul drept al Dunării, la mila 56, în apropierea ruinelor cetății antice Noviodunum, renumită bază navală a flotei romane de pe Dunăre, se află portul Isaccea. Situat într-o zonă pomenită pentru prima dată în istorie, în legătură cu trecerea armatei persane în 514 î. H., pe un pod de vase peste Dunăre, în timpul expediției îndreptate împotriva sciților¹, portul Isaccea devine cunoscut în perioada evului mediu, când i se atribuie și numele, cu rezonanță turcească.

Organizat ca punct fortificat de la fluviu, căci aici în perioada evului mediu timpuriu a fost construită o cetate, întărită de Mircea cel Bătrân, portul Isaccea dispunea în acel timp și de un important vad de trecere ce-i conferea importanță comercială, situat la Oblucița².

După căderea Dobrogei sub stăpânire otomană, Isaccea se va număra printre cele opt cazale, de pe teritoriul Dobrogei, care au rămas până în secolul al XIX-lea. În secolul al XVIII-lea, la Isaccea s-au construit mari hambare, care cumula zaharele provinciei și ale țărilor române, de unde erau dirijate spre Imperiul Otoman.

La începutul epocii moderne, portul era destinat în special, expedierii la Constantinopol, a unor mărfuri de tipul cerealelor și lemnăriei³.

În acest sens, este edificator raportul viceconsulului englez Charles Cunningham, referitor la comerțul danubian din anii 1837-1838, din care reiese că la Isaccea se încărcau în vederea exportului mari cantități de lemn de stejar și alte esențe lemnoase, pentru construcții navale⁴.

Dar în ciuda activității de export destul de intense, acest punct de pe Dunăre nu va cunoaște amenajări portuare importante în prima jumătate a secolului trecut. Abia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, portul înregistrează o oarecare dezvoltare fiind întreprinse câteva lucrări de amenajare.

După înființarea Serviciului român de navigație fluidă, prin construcția unei clădiri destinată Agenției N.F.R.⁵, portul intră la începutul secolului nostru, în traficul obișnuit de mărfuri și pasageri, ce se realiza pe Dunăre, urmând să cunoască o nouă dezvoltare după primul război mondial. În perioada interbelică în acest port a fost construit un cheu cu o dană, iar la malul liber, au fost amenajate alte trei dane. În aceeași perioadă, când, în afară de Agenția N.F.R. la Isaccea funcționau o Căpitanie de Port, un Oficiu

de Vamă, un Serviciu Hidraulic și o Agenție S.R.D⁶, exportul portului era constituit din produse ca: lemn, tutun, vin, fructe, miere și cereale, în timp ce importul consta din produse manufacturiere, coloniale, mobilă etc.

După al doilea război mondial, portul Isaccea nu va suferi îmbunătățiri esențiale, până în deceniul nouă, când, subordonat Tulcei, va cunoaște construcția de cheiuri și dane, necesare transporturilor pe fluviu, de cherestea, cereale și piatră, de la cariera Isaccea.

MĂCIN

Situat pe malul drept al brațului Măcin, la km. 181, portul Măcin a luat naștere pe locul anticului Arrubium, în evul mediu reprezentând un important punct de tranzit pentru mărfurile provenind din Principate, care erau dirijate spre piete otomane. Despre ce reprezenta acest port în perioada medievală, există puține mărturii, dintre care se remarcă notele de călătorie ale contelui francez D'Antraigues, de la 1779. În aceste note, despre Măcin se fac următoarele precizări: "Acest orașel este situat într-o poziție agreabilă, pe culmea unui mic deal în pantă lină spre Dunărea, care curge la numai 200-400 pași de aici. Peste tot se văd pășuni și vite multe ..."7.

Deși în această sumară descriere, nu se fac referiri la existența unui port în mica localitate de la Dunăre, totuși, alte surse documentare de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, menționează traficul comercial fluvial din această zonă. Astfel, într-un document referitor la comerțul dunărean din perioada anilor 1837-1838, viceconsulul englez Charles Cunningham preciza faptul că "la Măcin acostează anual 70÷100 nave turcești care încarcă produse românești aduse pe Dunăre cu vase de tip "gabare"8.

Despre ce fel de produse încărcau aceste nave, aflăm din alte documente ale vremii, că era vorba în principal de cereale și lemnărie, produse care luau drumul Constantinopolului.

Ca și alte porturi și acest port a cunoscut o oarecare dezvoltare începând cu a doua jumătate a secolului trecut⁹, mai cu seamă după războiul de independență, când a trecut în proprietatea statului român. În această perioadă portul Măcin a cunoscut unele amenajări portuare, iar la începutul secolului nostru dispunea și de o Căpitănie. Tot în acești ani, în momentul în care, una dintre cursele regulate ale Serviciului N.F.R. a fost stabilită între Brăila și Măcin, în acest port a luat ființă și o agenție a serviciului de navigație fluvială¹⁰, dovadă a existenței aici a unui trafic important de mărfuri și pasageri.

Până la al doilea război mondial, portul nu a cunoscut amenajări, dispunând doar de un ponton pentru acostarea vaselor și de o platformă amenajată la mal în mod natural, care permitea formarea a 4 dane pentru operațiuni de încărcare și descărcare. Mărfurile tranzitate prin acest mic port

dunărean au fost diverse: produse petroliere, lemn brut și prelucrat, minereuri, alimente, produse de manufactură, cărbuni, ponderea deținând-o pentru perioada interbelică, cerealele și derivatele lor.

În perioada postbelică, constituirea unei platforme industriale la Măcin și exploatarea rocilor de construcții din carierele Măcinului, au favorizat și dezvoltarea portului din acest oraș dobrogean.

NOTE

1. Lt. col. M. Drăghicescu, **Istoricul principalelor puncte pe Dunăre de la Gura Tisei până la Mare și pe coastele Mării de la Vama la Odesa**, București, 1943, p. 376.
2. N. Bârdeanu, D. Nicolaescu, **Contribuții la istoria marinei române**, vol. I, Editura științifică și enciclopedică, București, 1979, p. 83.
3. **Ibidem**, p. 150
4. Sarlat Callimachi și Vlad Georgescu, **Une source anglaise relative au commerce sur le Danube (1937-1938)** in "Revue Roumaine d'Histoire", III (1964), nr. 2, p. 274.
5. N. Bârdeanu, D. Nicolaescu, **op. cit.**, p. 208.
6. **Raport statistic de mișcarea porturilor României și de efectivul vaselor marinei comerciale pe anul 1933**, București, 1934, p. 115.
7. Cristian Ermei Popescu, Stanciu Barbălată, Anton Dumitru-Jean, **Navigația Fluvială Română o firmă pentru toată Dunărea**, Editura Porto-Franco, 1990, p. 85,
8. Scarlat Callimachi și Vlad Georgescu, **op. cit.**, p. 274.
9. N. Bârdeanu, D. Nicolaescu, **op. cit.**, p. 150.
10. **Ibidem**, p. 208,

PORTS OF DOBRUDJA: ISACCEA AND MĂCIN

Abstract

The author makes a concise description of the historical past of the two Danubian harbours situated on territory of Dobrudja: Isaccea and Măcin. The history of these ports from the ancient times up to our present days is marked by the modern times which have represented the beginning of some port improvements and a period of increase of merchandise trafic, especially after the Independence War.

O VECHIE FAMILIE DE MOCANI LA CONSTANȚA

Familia Ion Zaharia Blebea.

În anul 1850 agronomul Ion Ionescu de la Brad a străbătut Dobrogea de la un cap la altul și a putut evalua cu ochii specialistului starea populației, a drumurilor, precum și posibilitățile de dezvoltare a întregii zone. Probabil că trimiterea lui de către guvernul sultanului Abdul Mecid, sfătuit de unele cancelarii europene, nu a fost întâmplătoare; Dobrogea fiind o importantă barieră tactică, în calea conflictelor Ruso-Turcești, în iminenta perspectivă a unei noi conflagrații.

Venind dinspre Varna în Dobrogea, Ion Ionescu de la Brad a întâlnit în cele peste 190 de sate străbătute, o importantă comunitate românească, unde românii erau numiți "*moldoveni*"¹. Acești moldoveni făceau parte din "*sintetza etnică românească*" numiți și dicieni, munteni, transilvăneni, turcuieni, turcani, cojani și mocani, despre care vorbește C. C. Giurescu², intercalați împreună cu alte naționalități, semnalate procentual de Ionescu de la Brad și în harta etnografică a Dobrogei.

În călătoria sa a ajuns și la Constanța. Într-o scrisoare din același an adresată lui Ion Ghica, Ion Ionescu de la Brad spunea textual: "*Aici (la Constanța s.n.) am dat de fiul celui mai bogat Mocan din kasan (=judet), anume Zaharia Blebea*". Într-o scrisoare ulterioară spunea: "*Mocanii cei mai însemnați din Dobrogea sânt: .....; în kasanul Kiustengei: Hagi Poenaru, Zaharia Blebea, Jălea Dutzul, Iacob Craiu*".³

Printre ei Ion Zaharia Blebea pe care-l vom numi "*tatăl*" (s.n.).

Din documentele amintite coroborate cu cercetări recente în arhive și cunoscând personal familia Blebea din Constanța, am aflat și alte amănunte familiare, inclusiv un tablou al arborelui genealogic al familiei Blebea. Din acest tablou am aflat că Zaharia Blebea amintit de Ionescu s-a numit Ion, născut la Caramurat (Mihail Kogălniceanu de azi, fost Ferdinand I), care a trăit între 1829 și 1905.

Date despre tabloul arborelui genealogic și documentele cercetate legate de familia Blebea, încercăm să le prezentăm mai departe.

Ion Zaharia Blebea tatăl, a fost fiul lui Zaharia Blebea (bunicul s.n.) provenit dintr-o familie de mocani, care se stabilise cu familia și cu stăna ca mocan sudit (supuși străini protejați de consulul austriac de la Varna), în Dobrogea.

Bogatul mocan dobrogean de care pomeneste Ionescu, Zaharia Blebea bunicul, născut probabil în 1810 în Cernatu Brașovului, cu o avere evaluată la 1800 de ovine, 165 cabaline și 75 capete de bovine, era într-adevăr cel mai

bogat mocan din kazaua Constanța; după o "*Condică de economii de oi ardeleni aflători în Bulgaria*", întocmită în 9 octombrie 1845 la Galați, de cancelaria Consulatului Austriac⁴.

Din documentele familiei Blebea aceștia locuiau la Caramurat.

În Dobrogea însă au existat mocani și mai bogați printre care preotul Ioan Verzea, George Buzatu și Nicolaus Burduloi la Hârșova, George Golia, frații Ion și Constantin Moroian la Babadag, ș.a., conform condicei austriece.

Din Cernatu Brașovului s-au stabilit în Dobrogea 102 mocani dintre care în jud. Constanța 49 de mocani, în satul Ferdinand I (fost Caramurat) locuind la data anchetei din 1940 întocmită de către D. Șandru, 174 familii originare din Ardeal. A fost în 1940, satul cu cele mai multe familii ardelene din jud. Constanța⁵.

Revenind la informațiile oferite de Ionescu în 1850, Zaharia Blebea (bunicul), proprietarul târlei de la Manda Suhat (valea Cuza Vodă spre satul Defcea azi Gherghina s.n.) specificat în kazaua Constanței, avea o avere estimată la 5000 lei, față de Radu Bercaru de la Kartal (Vulturul s.n., kaza Hârșova) 11.000 lei, Ghe. Buzatu 6.000 lei, Radu Jălea de la Gherdași (prob. Seimenii Mici s.n., unde acesta avea 200-300 de cai) 5.000 lei. Acesta evalua la un galben o oaie și la 15 galbeni un cal conform scrisorilor către Ion Ghica⁶. Probabil acesta a făcut o echivalență între leu și galben ca monede.

Despre prezența lui Zaharia Blebea tatăl, pomenit de Ion Ionescu de la Brad la Constanța în anul 1850, nu avem alte informații nici din documente nici de la familie.

El apare la Constanța la 30-31 de ani în calitate de comerciant, funcție cu un statut mai liber, care i-a permis să-l însoțească pe agronom chiar în ziua întâlnirii, la Cernavoda. Din documentele familiei, Blebea tatăl a fost comerciant la Constanța toată viața.

Pe la sfârșitul sec. al XVIII-lea la Constanța se înființase un punct comercial și administrativ denumit generic "*echelle*", deschis țărilor creștine pe teritoriul imperiului otoman, acesta pe lângă înțelesul de schelă a portului⁷, astfel că în 1787 orașul era reședința unui Agă (șef de departament) de unde se exportau grâne spre Constantinopol, prin portul nesigur al orașului⁸.

Evenimentele politice au făcut ca în 1809 orașul să fie distrus de către trupele rusești ale gen. Bagration, prima mare distrugere din cele ce au urmat, adusă orașului.

În 1821 orașul se reface și locuitorii se întorc la casele lor, astfel că în orașul Constanța, ar fi putut să locuiască o populație de 2000 de suflete, după evaluarea cpt. von Moltke viitorul mareșal prusac, aflat în trecere prin oraș, după pustiitorul război Ruso-Turc care s-a purtat între 1828-1829⁹, a doua și cea mai mare distrugere adusă orașului de trupele gen. Platov¹⁰.

Între 1834 și 1854 la Constanța se aflau 40-50 de case "*părăsite de locuitori*"¹¹, "*cocioabe în jurul unei mori de vânt*"¹², "*cu stăpân sau fără*", "*cu portul stricat*", "*cu mudirul Hagi Mehmed*", dar cu o oarecare activitate comercială

deoarece "de Sf. Dumitru în urmă (1849 s.n.) se spârseseră în port două corăbii"¹³. Printre animatorii comerțului local era și Ion Zaharia Blebea tatăl.

Evenimentele petrecute în jurul anului 1850 până la realipirea Dobrogei la România în 1878, l-au găsit pe Ion Zaharia Blebea la Constanța, în calitate de comerciant, amintit sporadic de dr. Camille Allard¹⁴, ca furnizor al armatei franceze de la Constanța și Palazu Mare, în timpul războiului Crimeii și apoi cu prăvălie după 1870, în timpul când la Constanța au venit englezii Companiei care a construit portul.

Tabloul arborelui genealogic al familiei Blebea, a fost întocmit de către Nicolae Blebea (1873-1970) *mai jos II. 12*, profesor de chimie, fostul director al Liceului Coriolan din Botoșani, iar păstrătorul acestui tablou este Iulian Blebea (n. 1921) *mai jos III.5.5*, nepotul bogatului mocan Ion Zaharia Blebea tatăl întâlnit de Ion Ionescu de la Brad.

Dintr-un document aflat în fondul primăriei din Arhivele Naționale filiala din Constanța din noiembrie 1879, un grup de petenți: "*... parte economi de vite și parte agricultori...*" veniți la Constanța, s-au adresat prefectului Remus Opreanu cu rugămintea de a li se repartiza locuri de casă contra cost, pentru: "*a se stabili aici în orașul Constanța, ... unde comuna oferă locuri de casă tuturor acelor familii care ar dori să se stabilească aici*"¹⁵.

Cererea colectivă este semnată de Ion Zaharia Blebea tatăl (1829-1905) (1000 stânjeni pătrați; 1 st. = aprox. 2 m); Ion I. Blebea fiu (1852-1884) (1000 st. pătrați); Irimie Er. Popa cumnatul lui Ion Zaharia tatăl, fratele Stâncăi Eremia (1836-1919) din familia Popa de la Bilarlar (Dorobanțul jud. Constanța), soția lui Ion Zaharia tatăl (un pogon); Stoica Bellu (1846-1894) ginere, soțul Mariei Blebea (1854-1942) fiică (600 st. pătrați); Zaharia Blebea fiu (1856-1950), (ditto, 600 st. pătrați); de Ion N. Buttu (500 st. pătrați); și de Ion Ciceu (1000 st. pătrați), aceștia doi probabil rubedenii apropiate sau tovarăși.

În intenția prefectului Remus Opreanu a fost dorința de a înființa la Constanța, o suburbie românească formată din 30 de familii, iar grădina Beledie (parcul Teatrului Ovidiu) să devină centrul orașului¹⁶. La 19 ian. 1880 prin Jurnalul C.M. se aprobă propunerea prefectului și cu un ordin al M.I. se aprobă vânzarea condiționată a locurilor de casă¹⁷.

Rezoluția autografă a prefectului pe cererea colectivă care a fost adresată primarului A. Alexandridi și consiliului local a fost: "*Se înaintează d-lui primar rugându-se a face ca onor consiliu să se pronunțe asupra cererii. S-ar putea hotări să se dea locuri reclamanților pe calea Mircea cel Mare începând de la marginea actuală a orașului, pe partea dreaptă, vis a vis de grădina Beledie. D. arhitect va face planul convenit ... Onor consiliu va fixa și condițiile sub care cesiunea de pământ li se va face reclamanților, hotărând prețul fiecărui lot.*"¹⁸.

Petiționarii de mai sus locuiau la Constanța de multă vreme, dar conform cutumei și legilor regimului turcesc în care pământul aparținea de drept Sultanului, drepturile tuturor locuitorilor orașului au venit în contradicție cu

regimul proprietății individuale, restabilit de noua autoritate românească din Dobrogea de după realipirea din 1878.

După numai patru luni, la 23.03.1880 alți 15 locuitori din oraș solicită ca arhitectul să împartă loturile supuse vânzării (prima posibilitate de a atrage venituri în fondurile primăriei), în suprafețe de min. 1000mp, în plus să se prevadă un loc pentru școală și să se construiască un sediu nou pentru primărie, care să fie: "... corespunzătoare chemării unui oraș port la mare ..." și "... corespunzător demnității numelui de român".¹⁹

Toți petiționarii fiind oameni cu stare au obținut până la finele lui 1879 locurile de casă, Ion I. Blebea, Ion Blebea și Stoica Bellu pe str. Sinagogei (azi Str. Dr. Cantacuzino), între str. Ovidiu și viitorul bd. Elisabeta, dar și Ion Zaharia Blebea tatăl pe str. Mircea cel Mare, acolo unde s-a deschis mai târziu str. Smârdan.²⁰

Prețul cu care câțiva ani mai târziu s-au vândut loturi de 200-800 mp a fost cuprins între 10 bani și un leu pe mp (moneda în aur) cu plata integrală, cu condiția de a se construi locuințe în termen de doi ani²¹.

Extras din tabloul arborelui genealogic al familiei Blebea²²

I. Ion Zaharia Blebea tatăl, m. la Caramurat (M. Kogălniceanu, fost Ferdinand I) (1829-1905.26.01). căsătorit în 1850 cu Stanca lui Eremia de la Dorobanțul (Bilarlar). (1836-1919). Au avut 13 copii.

II. A doua generație Blebea născuți la Constanța și Caramurat.

II. 1. Ion Blebea fiu(1952-1884) nec.

II. 2. Maria Blebea fiică (1854-1942. 06.12); căs. în 1873 cu Stoica Bellu. (1846-1896). Denumită mătușa. Au avut 6 fete și 3 băieți. În 1882 Stoica Bellu a fost ales consilier al Primăriei orașului Constanța. Proprietar de terenuri la Vultur 150ha și Șiriu.

II. 3. Zaharia Blebea fiu (1856-1950); c. 1880 cu Cornelia Ciută n. la Caramurat din fam. de mocani Ciută (m. 1941). Au avut 10 copii, 3 băieți și 7 fete. Moștenitorul moșiei Blebea din zona Tatlageac (23 August).

II. 4. Reveica Blebea fiică (1858-1941); c. cu Iacob Avesalem Vlad, din familia de mocani Vlad stabiliți la Ostrov și Bugeac (1846-1888). Au avut 5 băieți și o fată.

II. 5. Ștefan Blebea fiu (1860-1927. 02); c. cu Maria Harț (1891- 1968.03.15). Au avut 3 băieți și 3 fete. Fost primar la Caramurat, care a avut moșie de 400 de ha la Techirghiol și 360 ha la Corbu de Sus.

II. 6. Eremia Blebea fiu. (1862-1930); c. cu Elena Zlătescu. au avut 2 fete.

II. 7. Eufrosina Blebea fiică (1864-1867); m. copil.

II. 8. Emilia Blebea fiică (1867-1874); m. copil.

II. 9 Eufrosina Blebea fiică (1869-?); c. Vasile Vlasie; rec. Mihai Popescu.

II. 10. Vespasian Blebea fiu (1871-1954); nec.

II. 11. Lucreția Blebea fiică (1875-1885); m. copil.

II. 12. Nicolae Blebea fiu (1873-1970); c. Lucreția Pillat (1878-1919). Au avut un băiat și o fată. Profesor de chimie la Botoșani, autorul tabloului genealogic al familiei Blebea.

II. 13. Iulian Blebea fiu (1877-1956); c. Paula Constantinescu (?-1953).

Proprietar de terenuri la Cumpăna și Valu Traian.

III. A treia generație Blebea.

Descendenții Mariei Blebea.

III. 2.1. Otilia Bellu nepoată (1874-1930.12.30); c. 1894 cu Matei Țigoi (1861-1946.07.10).

III. 2.2. Maria Bellu nepoată (1876-1943.11.06); c. Vasile Gologan (1865-1941.07.11). Din o cunoscută familie de dobrogeni, proprietari de terenuri la Crucea, Șiriu, Dorobanțul.

III. 2.3. Aurelia Bellu nepoată (1876-1953.02.28); c. cu Octavian Moroianu (?-1946.12.30).

III. 2. 4. Emilia Bellu nepoată (1878-1961.04.04); c. 1901 cu Constantin Batter. (1874-1946.12.21). A avut un fiu pe Alexandru Batter avocat (1904-1928), domiciliat în Constanța str. Al Lahovari nr. 10.

III. 2.5. Traian Bellu primul nepot (1880-1916.07.16); c. cu Cornelia Pană (1878-1953.05.01).

III. 2. 6. Remus Bellu nepot (1883-1917.06.29); c. 1914 cu Virginia Pătlăgeanu.

III. 2. 7. Lucreția Bellu nepoată (1886-1950.03.05); c. cu Gr. Năstăsescu (m. 1910); rec. Ion Oțelea.

III. 2. 8. Eufrosina Bellu nepoată (1890-1943.05.03); c. Ion Dima.

III. 2. 9. Vasile Bellu nepot (1895-1961.12.09); nec. Avocat, domiciliat în Constanța str. Mircea nr. 10. Fost prefect liberal 1934-1937 în gouv. Tătărescu. Urmând a fi arestat în 1950, a trăit ascuns în București la rude până la deces.

Descendenții lui Zaharia Blebea, primul fiu.

III. 3. 1. Ion Blebea nepot (1882-1936); nec. Proprietarul a 1000 ha. la Alibichioi și Chirnogeni, cel mai înstărit dintre nepoți.

III. 3. 2. Aurora Blebea nepoată (1884-?); c. 1907 cu Vasile Orghidan (?-1924).

III. 3. 3. Ovidiu Blebea nepot (1886-?); c. Augusta Cicei (?-1949).

III. 3. 4. Cornelia Blebea nepoată (1888-1941); c. 1914 cu Ion Nițescu (1881-1954.07.26).

III. 3. 5. Lucreția Blebea nepoată (1890-1973); nec.

III. 3. 6. Horațiu Blebea nepot (1882-?); c. cu Ana Gheorghe.

III. 3. 7. Silvia Blebea nepoată (1894-1916); nec.

III. 3. 8. Eufrosina Blebea nepoată (1898-?); c. cu D. Băișoiu.

III. 3. 9. Otilia Blebea nepoată (1900-1907).

III. 3. 10. Olga Blebea nepoată (1902-1953.05.22); nec.

Descendenții Reveicăi Blebea

III. 4. 1. Gheorghe Vlad nepot (1877-1950); c. cu Anastasia Pungă (1884-?).

- III. 4. 2. Valeria Vlad nepoată.
  - III. 4. 3. Valeriu Vlad nepot.
  - III. 4. 4. Axente Vlad nepot (1878-1929); c. cu Sofia Nicolau (1882-?).
  - III. 4. 5. Ion Vlad nepot (1881-1911).
  - III. 4. 6. Victor Vlad nepot (1885.03.09-?); c. cu Ecaterina Alexandrescu (1888-?)
- Descendenții lui Ștefan Blebea.**

- III. 5. 1. Traian Blebea nepot (1911-1971.12.04); c. cu Maria Teodorescu.
- III. 5. 2. Otilia Blebea nepoată (1910-?); c. cu I. Amăreanu (1912-?).
- III. 5. 3. Dumitru Blebea nepot (1914-1941).
- III. 5. 4. Maria Blebea nepoată (1914-?);
- III. 5. 5. Iulian Blebea nepot (1921.03.22); c. cu Vera Suslu (1922.03.23).

Păstrătorul tabloului genealogic al familiei Blebea. domiciliat în str. Smârdan nr. 16.

- III. 5. 6. Lucreția Blebea nepoată (1924); c. cu I. Bolma.

Descendenții lui Eremia Blebea.

- III. 6. 1. Otilia Blebea nepoată.
- III. 6. 2. Maria Blebea nepoată.
- III. 6. 3. Titi ?

Descendenții lui Nicolae Blebea.

- III. 11. 1. Livia Blebea nepoată (1909-1960); c. 1930 cu Marcel Lamoure (1905-1961).
- III. 11. 2. Horia Blebea nepot (1914-1919).

Din generația a patra a familiei Blebea fac parte 45 de strănepoți ale căror vârste se întrepătrund cu ale unchilor și nepoatelor. Prima strănepoată Valeria Bellu (1895-?) căsătorită cu Lascăr Spoială în 1920 și ultima strănepoată Grațela Bolma n. 1952. Generațiile a cincea și a șasea cuprind un număr nedefinit de descendenți răspândiți în Constanța și în lume.

Registrul bisericii ortodoxe din comuna Mihail Kogălniceanu conține primele date de naștere sau de deces ale familiei, mulți fiind înhumați în cavoul familiei. Cavoul păstrează o inscripție cu caractere greceti, ale numelui primilor decedați, acolo unde și Iulian Blebea (III. 5.5.) dorește să fie înmormântat.

De reținut este că majoritatea membrilor familiei au fost de vârstă longevivă, s-au căsătorit cu predilecție tot cu descendenți de familii de mocani și foarte puțini au ieșit din hotarele jud. Constanța.

Astfel o familie de români stabiliți în Dobrogea pe la începutul secolului trecut, au transmis din generație în generație numele familiei Blebea, constituindu-se după presupunerea noastră **drept cea mai veche familie de origine românească din orașul Constanța.**

NOTE

1. I. Ionesco de la Brad, 1850, **Excursion agricole dans la plaine de la Dobroudja**, VIII + 124p., Constantinopol. Traducere publicată în *Analele Dobrogei*, 1922, nr. 1, p. 97-187; **idem**, **Carte ethnographique d'une partie de la Dobroudja**, în volum. Cu un comentariu al hărții de prof. Vintilă Mihăilescu. Identificarea denumirilor vechi și actuale și a numărului satelor ne aparține, fiind subiectul unei lucrări monografice în curs de apariție.
2. C.C. Giurescu, f. a., **Știri despre populația românească a Dobrogei în hărți medievale și moderne**, Ed. Muzeul Regional de Arheologie al Dobrogei, p. 5.
3. D. Șandru, 1946, **Mocanii în Dobrogea**, București; Anexe partea I-a, 2, 11.
4. **idem op. cit.**, Anexe p. I-a, VII, în document la nr. crt. 2, Zaharias Blebia (bunicul s.n.) de 35 de ani, din Cernatu Brașov, **idem op. cit.**, familia se afla înainte de 1857, de când Nicolae Țarcă fost 8 ani anterior vice consul onorific, i-a luat sub oblăduirea sa. Mocanii se aflau de 15-20 de ani în Dobrogea. Anexe VIII, p. 91, 91.1, 139; **idem op. cit.**, Anexe, VIII, nr. 2. 5, 6, 11, 12, *passim*.
5. **idem op. cit.**, Tablou 3, cu mocanii proveniți din jud. Brașov; Tabloul 6, cu repartizarea mocanilor în satele din jud. Constanța; **idem op. cit.** Anexe VIII, nr. 12, p. 141.
6. **idem op. cit.**, Anexe p. I-a, p. 140-141; și p. 61, 89.3.
7. Termenul francezesc **echelle** al zonei comerciale, cf. Larousse; Taitbout de Marigny, 1830, **Portulan de la mer Noire et de la mer d'Asov ou description des côtes de ces deux mer a l'usage des navigateurs**, nr. 7, **Plan de la rade de Kustendje dans Bulgarie**, Atlas, Odessa; Planul este publicat în *Analele Dobrogei* 1997, serie nouă, an III, nr. 1, Zizi și Petre Covacef, **Vechi amenajări portuare la Constanța**, fig. 2, p. 21.
8. M. D. Ionescu, Dobrogeanu, **Dobrogea în pragul veacului al XX-lea**, Buc. 1904. Citat la notă din Peyssonel, **Commerce de la Mer Noire**, 2 vol.
9. K. von Moltke, **La campagne des Russes dans la zone Europeene de la Turquie, dans 1828-1829**. Vol. II, Ed. Dumaire, Paris 1854, p. 79-80.
10. J. Michel, 1862, **Les travaux de defense des Romans dans Dobroudja et le retranchement connu sous le nom. Memoire de la Soc. des Antiq. de France**, T. 5, 3, Paris.
11. **op. cit.**, nota 9.
12. Marin Rareș, *Analele Dobrogei*, 1934, p. 54-67, citat din X. H. de Hell.
13. **op. cit.**, nota 1, p. 113-114.
14. Camille Allard, 1857, 1859, 1864, **Mission medicale dans la Tartaria - Dobroudja**, Paris; **La Dobroudja**, ed. Ch. Danniol, Paris; **La Bulgarie orientale**, ed. Adrien Le Clerc et Ch. Dillet, Paris.
15. Arhivele Naționale Buc. 1988, **Din Tezaurul documentar dobrogean**, București. **Doc. nr. 22**, nov. 1879; **idem**, Arh. Naț., Constanța, fond Primărie, dosar, 16/1880, f. 22 orig.; D. Șandru, **op. cit.**, p. 87.1;
- idem op. cit.**, p. 54, Irnimie Er. Popa împreună cu Ion Zaharia tatăl au fost proprietarii moșiei Blebea de la Moșneni-Tatlageac jud. C-ța, în supraf. de 2735 ha, plus balta Blebea; **idem op. cit.**, p. 53. Prin Gh. Popa de la Peștera satul Veteranu, proprietarul a 180 ha de teren, fiul lui Irnimie Er. Popa de mai sus, autorul P. C. se înrudește cu familia Blebea pe linie maternă, ca strănepot, după Florica, sora tușei Vasilica soția lui (ambii + 1952 în deportare).
16. Arhivele Naționale Buc., **op. cit.**, **Doc. nr. 23**, Raportul prefectului R. Opreanu către M. I. Buc. din 17 dec. 1879 cu planul orașului transmis la Buc.
17. **idem, op. cit.**, **Doc. 27**, Ordin al M. I. din 24 ian. 1880.
18. **idem, op. cit.**, **Doc. 22**; Arhivele Naționale București, fond microfilme Franța, rola 64, c. 116. Primul primar al orașului Constanța, A. Alexandridi, a fost ginerele lui Crestovich Pașa, Guvernatorul Rumeliei Orientale. Acest pașă la 70 de ani, în trecere prin Constanța la 10 oct. 1885, s-a plimbat cu barca pe mare în 4 ore de sejur, însoțit de Printul Cuza, fiul lui Alex. Ioan Cuza, ambii aflați în trecere cu vaporul Narento spre Constantinople. Din raportul lui

U. de Chausserie, fost consul al Franței la Constanța.

19. **idem**, Doc. nr. 30.

20. Arhivele Naționale filiala Constanța, fond Primărie, **dosar 11/79**, f. 95; d. 18/79, p. v. 44, 56, 199; d. 16/1880, f. 22.

21. **idem**, dosar 43/1894, f. 6-14 orig.; **ibidem**, Doc. 127, 16.08.1894.

22. Extrasul din tabloul arborelui genealogic a fost coroborat cu informații verbale familiare și adus în concordanță cu volumul Mocanii în Dobrogea, **op. cit.** de mai sus.

ON OLD HIGHLANDERS AT CONSTANTZA

Abstract

The old family Blebea of Constantza, was identified by Ion Ionescu de la Brad in the 1850th. The genealogical table of this family, ist a live life of the Constantza, because all members of the first generation was bom in the Constantza town and in the Caramurat (M. Kogălniceanu), The actual members of this family, located to the 16 Smârdan str. in Constantza city.

INFLUENȚA CĂII FERATE CERNAVODĂ-CONSTANȚA ASUPRA TRAFICULUI DE CEREALE DERULAT PRIN GURILE DUNĂRII (opinii la 1859)

Prin tratatul de la Adrianopol (1829), Rusia își asigurase gurile Dunării și deplina libertate de navigație pe fluviu, iar pe baza Convenției de la Petersburg (1840), dintre Rusia și Austria, acest drept fusese acordat tuturor statelor. În fapt însă, Rusia nu era interesată de asigurarea condițiilor de navigație favorabile la gurile Dunării; canalul Sulina, folosit anterior de turci, este lăsat să se impotmolească, astfel că adâncimea sa, care în anul 1844 era de unsprezece picioare, s-a redus la nouă picioare, în 1850 și la doar șapte picioare în anul 1854.¹

La neglijența rușilor privind asigurarea navigabilității pe brațul Sulina se mai adăuga o măsură bizară a aceleiași administrații: instituirea unei carantine la gura Sulina, în virtutea căreia mărfurile nu erau dezinfectate pe loc, ci transportate la Odesa pentru această operațiune, urmând să revină apoi la Sulina.

Aceste fapte demonstrau dorința Rusiei de a reduce traficul pe la gurile Dunării, atrăgându-l spre portul Odesa precum și aceea de a zădărnici acțiunile Austriei întreprinse pentru acapararea comerțului dunărean și din bazinul Mării Negre. Kogălniceanu amintea și el zvonul potrivit căruia, în timpul ocupației militare a Principatelor autoritățile rusești ar fi blocat intenționat gurile Dunării.²

Dacă Rusia nu avea nici un interes comercial sau politic, de a asigura desfășurarea în bune condiții a traficului pe brațul Sulina, alte două mari puteri erau foarte interesate de aceasta: Austria și Marea Britanie. Dificultățile întâmpinate de diplomația austriacă în privința obligării Rusiei de a executa clauzele convenției de la 1840, vor îndemna și Compania austriacă de navigație pe Dunăre, să caute alte soluții tehnice, pentru a evita gurile Dunării. În acest sens ea înființează un punct de transbordare la Cernavoda, de unde, cu ajutorul unui serviciu de poștă terestru, mărfurile ajungeau la Constanța, iar apoi cu vasul maritim al aceleiași societăți, la Constantinopol sau Varna. Sistemul acesta a fost abandonat după patru ani, în 1844, fiind puțin rentabil.³

După pacea de la Adrianopol, englezii descoperă, practic, regiunea Mării Negre și a Dunării inferioare, zonă în care Bulgaria, Serbia, Basarabia, Ungaria, Slovenia, dar mai ales Principatele Române, dispuneau de capa-

cități productive agricole importante, oferind în același timp o vastă piață de desfacere pentru industria engleză. Într-un raport publicat la Londra în anul 1859, inginerii englezi Liddle și Gordon, prevăzând dificultățile cauzate de dominația politică a Rusiei asupra gurilor Dunării, propuneau construirea unei căi ferate între Cernavodă și Constanța, unind astfel Dunărea cu Marea Neagră și asigurând accesul Angliei la viața economică a acestor ținuturi.⁴

Poate nu este lipsit de interes să amintim că anterior se inițiaseră proiecte privind săparea unui canal pe același traseu, ca fiind cel mai scurt, și nu atât problemele tehnice cât mai ales condițiile politice și impedimentele financiare au făcut să se renunțe temporar la acea idee. Chestiunea unei alte ieșiri la mare frământa și pe fruntașii români din acea vreme, încă la 1850, răspunzându-i lui Ion Ionescu de la Brad, Nicolae Bălcescu opta pentru varianta unui "drum de fier", "în loc de canal la Kiustenge".⁵

În primăvara anului 1858 încep lucrările la calea ferată Cernavodă-Constanța, concesionate de Înalta Poartă unei companii engleze, ce avea un capital de 300.000 lire sterline (divizat pe acțiuni). Apariția acestei noi variante de scurgere a cerealelor din țările dunărene spre Mare, a fost resimțită ca o concurență, de recent înființata Comisie Europeană a Dunării, care din anul 1856 apăra interesele marilor puteri la gura Dunării, uneori în detrimentul țărilor riverane. Astfel, în ședința din 29 august 1859, la propunerea delegatului Prusiei, Bitter, se discută implicațiile căii ferate ce se construia la acea dată asupra traficului cu cereale derulat prin portul Sulina, însărcinându-se cu elaborarea unor rapoarte în această problemă, doi specialiști ai acestui organism: Ch. A. Hartley, inginerul șef și J. Fahrenholtz, secretarul contabilității.

În executarea acestei dispoziții, la invitația comandantului Kern, ing. Hartley se imbarcă la bordul vaporului austriac "Taurus", împreună cu consilierul Becke, ajungând astfel la Cernavodă, de unde începe examinarea "căii ferate în construcție între Constanța și Cernavodă, precum și lucrările hidrotehnice din portul Constanța".⁶ Vom prezenta în continuare principalele idei ale raportului întocmit de inginerul Hartley în urma acestei călătorii și înaintat Comisiei Europene a Dunării, la Sulina în ziua de 29 octombrie 1859. Ca primă remarcă, autorul constată că voiajul dintr-un port oarecare situat în amonte de Cernavodă, la Constantinopol, ar fi scutit de parcurgerea a 384 km.⁷ Analizând lucrările proiectate pentru portul Constanța (pe baza datelor furnizate de Barklay, inginerul supraveghetor al Companiei engleze), Hartley crede că "dacă aceste lucrări sunt incontestabil de natură a ameliora portul, sunt departe în același timp, de a asigura comerțului facilitățile fără de care noua întreprindere nu ar face o concurență redutabilă transportului pe apă la Dunărea de Jos".⁸ Portul Constanța era afectat de vânturile din NE și E, ce produceau "furtuni mai mari la Constanța decât la Gurile Dunării, distanța parcursă de vânturi fiind mai mare (cu 94 km pentru vânturile din NE și cu 432 km pentru cele din E.).

După Hartley, "intrarea într-un port artificial, într-o poziție atât de expusă, ar fi frecvent dificilă și ar necesita adeseori ajutorul remorcherelor cu vapori".⁹

La acea dată, lemnul de construcție și cerealele reprezentau principalele mărfuri ce se exportau în cantități considerabile, pe la Gurile Dunării; ținând cont că transportul lemnului se făcea sub formă de plute, singura marfă ce ar fi putut să fie atrasă pe altă cale de transport o constituiau cerealele. Producția anuală pe care Principatele Române o furnizau la export în acea vreme se cifra la două milioane quarters*, din care două treimi proveneau din Valahia și o treime din Moldova și partea meridională a Basarabiei. Exportul Bulgariei nu reprezenta decât 200.000 quarters în medie anual, (porturile de imbarcare fiind Măcin și Silistra), această cifră fiind de fapt inclusă în totalul inițial. La Brăila se concentra grâul produs de Valahia, la Galați cel furnizat de Moldova, iar la Reni și Ismail producția Basarabiei inferioare.

În ceea ce privește exportul cerealelor din portul Galați, precum și din cele situate în aval, acesta nu ar fi putut fi deturnat de la Gurile Dunării, atâta vreme cât (la prima vedere se poate observa), Galațiul se situa la Jumătarea drumului dintre Sulina și Cernavoda, astfel că șlepurile încărcate nu aveau decât "să coboare fluviul pentru a ajunge la Sulina, în timp ce ar trebui să urce pentru a se întoarce la Cernavodă și în primul caz navigația lor este favorizată, dar întârziată în al doilea caz, de un curent cu viteza de 2-3 noduri pe oră". În concepția lui Hartley, se putea conta deci "numai pe exportul integral provenind de la est de Siret, deci pe o cantitate anuală de 650.000 quarters, care vor trece în mod sigur, fie pe brațul Sf. Gheorghe, fie pe cel al Sulinei, ameliorat sau nu, în ciuda tuturor facilităților de transport care se vor putea prezenta într-o altă direcție oarecare. La această cantitate putem adăuga oricând cele 250.000 quarters, cifra medie a grâului care ajunge anual la Brăila pe uscat. Obținem deci un total de 900.000 quarters, care, în orice situație, trebuie, să fie exporați pe la Gurile Dunării".¹⁰

În ceea ce privește grâul provenind din Valahia superioară și din Bulgaria, alegerea variantei favorabile privind portul de export, se putea face, în concepția lui Hartley, după trei criterii: siguranța, rapiditatea și economia.

Hartley pornea de la premiza că toate lucrările privind ameliorarea brațului Sf. Gheorghe (în valoare de 15 milioane franci) vor fi executate și tot grâul va veni în șleपुरi, bărci, pentru a fi încărcat pe vas sau depozitat în vederea încărcării, în portul Sf. Gheorghe.

El considera portul Sf. Gheorghe mult mai sigur în fața condițiilor atmosferice decât portul Constanța, cu toate îmbunătățirile ce urmau a fi executate la acesta din urmă.

În ceea ce privește facilitățile la încărcare, mari magazii de grâne urmau să fie construite de Compania căii ferate, la gara de la Dunăre, pentru chiria

cărora comercianții urmau să plătească sume care, deși monetare, trebuiau să asigure recuperarea cheltuielilor companiei. Transportul urma să fie organizat astfel: la sosirea unui vas în portul Constanța, o telegramă se expedia la Cernavodă unde urmau să fie luate măsuri pentru încărcarea imediată a mărfii cerute, pe vagoanele care o transportau apoi la Constanța, unde se descărca direct în calele vaselor. Viciul sistemului, după cum considera Hartley, consta în necesitatea construirii unor magazii imense la Cernavodă și în numărul mare de vagoane necesare (de exemplu, 70 de vagoane pentru a transporta 2000 quarters, la un vapor mare), situația devenind și mai dificilă dacă intrau mai multe vase simultan în portul Constanța. În acest sens vedea necesar a se construi mari spații de depozitare și la Constanța.

Dimpotrivă, rapiditatea încărcării nu ar fi fost supusă vreunei limite la gura Sf. Gheorghe, spunea Hartley; vasele puteau lua încărcătura direct din porturile fluviului sau de la gura fluviului, unde, dacă se construiau magazine, exportul putea fi efectuat tot anul, ca și la Constanța, ținând cont că gura fluviului rămânea liberă, când partea de sus îngheța. În concluzie Hartley spunea: "Eu nu ezit să aleg calea fluvială celei ferate, pentru marea facilitare a transportului, avantaj care, după opinia mea face mai mult decât a contrabalansa surplusul de distanță parcurs între Delta și capul Kiustenge".

La acea dată cerealele se transportau de la Brăila și de la Galați cu șlepurile care le descărcau la bordul nevelor aflate în rada Sulinei, cu o cheltuială de 2 franci per quarter; în vara anterioară (1858) 250.000 quarters (decii 1/8 din totalul cerealelor), fuseseră încărcate astfel. Acest sistem de încărcare la radă, în ciuda influenței vremii nefavorabile, permitea ca vapoarele mari, ce nu puteau trece de bara Sulinei, să participe totuși la acest comerț. Condițiile s-ar fi îmbunătățit considerabil, spunea Hartley, în cazul noului port de la Sf. Gheorghe, când un remorcher ar fi putut tracta câte 5000 quarters la voiaj, câte două voiaje în fiecare din cele 32 săptămâni consecutive de lucru anual.

Lipsit de date privind tarifele ce urmau să fie aplicate pe calea ferată construită de englezi, Hartley face unele calcule complicate în urma cărora constată că "drumul de fier va oferi o cale mai economică pentru cerealele imbarcate în amonte de Rasova, de îndată ce traficul anual se apropia de 400.000 quarters".¹¹

Hartley compară situația de la Gurile Dunării cu cea de la gurile Vistulei și Oderului, nu numai pentru că și ele servesc pentru scurgerea cerealelor, ci și pentru că fluviile respective se varsă, ca și Dunărea, într-o mare fără maree. Calculând urcarea taxelor pentru vasele ce urmau să intre pe brațul Sf. Gheorghe (cu un canal mai adânc), Hartley nu ține seama (cum sigur recunoaște) de posibila diminuare a navigației ca urmare a deschiderii traficului pe calea ferată Cernavodă-Constanța. El remarcă, în consecință: "Este inutil a mai observa în această privință, că tot ce se câștigă la Marea Neagră pe calea ferată se răsfrânge prin diminuarea activității de transport prin gurile Dunării și că, prin consecință, drepturile ce se vor impune ca urmare a

amenajărilor pe fluviu, trebuie să crească proporțional. Din acel moment, dacă sfertul exportului total este deturnat de la calea apei în favoarea căii ferate la Constanța, taxa aplicabilă la Gurile fluviului trebuie să fie ridicată de la 0, 65 f, la 1 f per quarter și Compania (n.n. Engleză) se va găsi, ca urmare, conform ipotezei mele, în măsură de a reduce tariful său la 1,67 f per quarter, în timp ce cheltuielile de transport până la Gura Sf. Gheorghe și drepturile de incasat la această gură s-ar ridica la 2,35 f per quarter, pentru cerealele expediate dintr-un punct în amonte de Cernavodă."¹²

În opinia lui Hartley, concurența reală pe care calea ferată o putea face Gurilor Dunării, depindea de lucrările de modernizare începute în portul Constanța. În cazul în care se va construi un bazin inferior, perfect adăpostit, precum și o cale ferată dublă și nu s-ar înregistra creșteri cantitative ale exporturilor de cereale din Principate, atunci, considera Hartley, "concurența căii Constanța poate afecta serios, din punct de vedere comercial, rezultatul tuturor cheltuielilor importante ce vor avea ca obiect ameliorarea uneia din gurile Dunării." Conform calculelor făcute de Hartley, însă, perspectiva ca portul Constanța să realizeze îmbunătățirile necesare cu o sumă mai mică decât cea necesară pentru obținerea unei adâncimi suficiente la Gura Sf. Gheorghe, era îndepărtată, astfel că nu se punea problema unei concurențe serioase a căii ferate de la Dunăre la Mare.

În ce privește al doilea aspect, privind creșterea producției de cereale exportabile a Principatelor, aceasta era legată, în concepția sa, de crearea unui sistem interior de căi ferate bine dezvoltat, ce ar lega districtele îndepărtate de porturile dunărene, cheltuielile de transport reducându-se, ar duce apoi la creșterea volumului exportului și a întregii activități comerciale.

În ceea ce privește raportul întocmit de J. Fahrenholtz, secretarul contabilității, înaintat la 30 octombrie 1859, Comisiei Europene a Dunării, privind cantitățile medii de cereale exportate prin porturile de la Dunărea inferioară și mijlocie, precum și asupra cheltuielilor de export din diferite porturi de încărcare până la Sulina precum și asupra modificărilor posibile la aceste cheltuieli ca urmare a deschiderii liniei ferate Cernavodă-Constanța, se baza pe cifrele obținute de la autoritățile și comercianții din Brăila și Galați, ajungând la rezultate asemănătoare cu cele ale lui Hartley, cel puțin privind cantitățile exportate.

Putem reține de aici datele următoare:¹³

* quarter = măsură engleză egală cu 2,9 hectolitri

ANUL	Cerealele exportate din BRĂILA	din GALAȚI
1855	896 300 quarters	1 221 000 quarters
1856	643 500 quarters	1 125 200 quarters
857	471 900 quarters	846 800 quarters
1858	357 500 quarters	1 276 000 quarters

Ca și Hartley, Fahrenholtz apreciază că deschiderea căii ferate Cernavodă-Constanța nu va afecta cantitățile de cereale exportate prin cele două porturi de mai sus. În ceea ce privește tarifele percepute de Societatea de Navigație pe Dunăre (privilegiată la această dată), se estima că în condițiile deschiderii drumului de fier, concurența putea deveni periculoasă, ducând la reducerea tarifelor sale, atât cât va fi posibil.

Datele incomplete însă, precum și opiniile divergente exprimate de comercianții cu care Fahrenholtz lusase legătura la Brăila și Galați îl împiedică să tragă concluzii privind influența noii căi ferate traficului de la Dunărea de Jos. Statisticile din acea perioadă sunt și ele incomplete, astfel Comisia Europeană a Dunării a început să țină o statistică a mărfurilor ieșite pe la Sulina, abia din anul 1868. În ce privește numărul vaselor ieșite pe la Sulina, aceasta a fost de 2508 în anul 1858, de 2704 în 1859 și 3491, în 1869, cu un tonj general crescând an de an.¹⁴

Pe teritoriul Principatelor Române, suprafețele cultivate cu cereale cresc și ele, de la 1.998.104 ha în anul 1862, la 2.262.823 ha, în anul 1879.¹⁵ Cât despre calea ferată Cernavodă-Constanța, rolul ei se va vedea practic, după 1895, când se va da în folosință și podul peste Dunăre, care va face treptat, din Constanța, cel mai mare port al României.

NOTE

1. C. Baicioanu, "Le Danube", Paris 1917, p. 40.
2. Ibidem
3. Ibidem, p. 41.
4. Ibidem, p. 47.
5. I. Bitoleanu, Gh. Dumitrașcu, "Dobrogea în corespondența lui N. Bălcescu", în "Studii și cercetări dobrogene", Constanța 1971, p. 174.
6. Arhivele Naționale Galați, fond Comisia Europeană a Dunării, Protocoale, dosar 8/1858-1861, f. 59, 89.
7. Ibidem, f. 83.
8. Ibidem, f. 84.
9. Ibidem
10. Ibidem, f. 85.
11. Ibidem, f. 87.
12. Ibidem, f. 88.
13. Ibidem, f. 89.
14. C. Baicioanu, op. cit., p. 118.
15. Ibidem, p. 116.

L'INFLUENCE DES CHEMINS DE FER CERNAVODĂ-CONSTANȚA SUR LE TRAFIC FERROVIAIRE DE CÉRÉALES DÉROULÉ PAR LES BOUCHES DU DANUBE (OPINIONS DE 1859)

Résumé

La construction des Chemins de fer entre Cernavodă et Constantza par les Anglais, ainsi que la modernisation du port de Constantza, deux travaux commencés en 1859, ont posé devant les membres de la Commission Européenne du Danube un problème important. Sur leur demande, l'ingénieur en chef de cette commission-là, Ch. A. Hartley et le secrétaire de comptabilité, J. Fahrenhotz, ont étudié les travaux effectués par les Anglais et ils ont estimé leurs conséquences possibles sur le trafic de céréales déroulé par le bras de Sulina.

A cette époque-là (1859), leurs conclusions étaient optimistes, la nouvelle voie d'exportation des céréales roumaines n'étant pas l'alternative rentable à celle de Sulina.

CATALOGUL CĂLĂTORILOR DIN SECOLUL AL XIX-lea ÎN DOBROGEA

- O contribuție la bibliografia Dobrogei -

Unul dintre izvoarele folosite în lucrările de istorie cu parcimonie și suspiciune îl constituie notele și însemnările de călătorie, acest material stufos, inegal, subiectiv, uneori superficial, interesant sau plat, captivant sau anost, relevant sau banal care completează informațiile de primă mărime cum sunt documentele sau presa oficială.

Există însă situații în care, nu numai că aceste izvoare sunt utile, ci chiar sunt singurele cu privire la un eveniment, o localitate, o regiune sau o țară la un moment dat.

O astfel de situație o întâlnim și în cazul Dobrogei sub stăpânire otomană. Credem că notele de călătorie despre Dobrogea, numeroase în secolul al XIX-lea, pot schița fresca unui veac de istorie și toate la un loc - însemnări, studii, hărți, opusuri - ne pot conduce la o imagine de ansamblu plină de pitoresc, noutate și adevăr istoric.

Călătorii au fost oameni din toate categoriile sociale, având profesii diverse, un anumit bagaj de cultură și care au plecat de acasă din plăcerea de a colinda lumea, din interes sau cu o anumită misiune. Ei și-au asumat toate riscurile unei călătorii, disconfortul și oboseala pentru bucuria de a vedea alte locuri și alți oameni și de a-i immortaliza prin cuvântul scris.

Datorită unor împrejurări istorice nefavorabile, arhivele Dobrogei fie că au dispărut, fie că, aflate în alte țări sunt greu sau imposibil de abordat și, în această situație, foarte mulți dintre cei ce s-au oprit asupra studiului istoriei Dobrogei în sec. XIX, au apelat masiv la asemenea izvoare.¹

Din acest motiv considerăm utilă întocmirea unui catalog care să inventarieze științific mulțimea călătorilor din secolul al XIX-lea în Dobrogea. Catalogul constituie un instrument tehnic de lucru pentru cercetătorul care vrea să regăsească rapid o sursă asupra unui anume subiect din istoria Dobrogei în veacul trecut.

Demersul nostru a început cu întrebarea "Cum era Dobrogea înainte de 1878?". Răspunsul l-am căutat în scrierile călătorilor din secolul al XIX-lea. Sintetizând informațiile oferite de diverși călători putem schița un interesant și variat tablou istoric.

Condițiile mai grele decât în restul teritoriului românesc au imprimat Dobrogei unele aspecte specifice asupra cărora vom face câteva considerații.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, în politica lor de restaurare a puterii centrale, sultanii au întreprins o serie de reforme ale căror efecte s-au resimțit și în Dobrogea. Inaugurată de Mahmud al II-lea (1808-1839) politica

reformatoare a fost continuată de Abdul Medgid (1839-1861) și a vizat regimul juridic al proprietății cu repercusiuni favorabile asupra locuitorilor dobrogeni.² În schimbul unei taxe de punere în posesie (tapú), țăranii români care aveau statutul de "raia" primeau drept de folosință veșnică a pământului statului (mirié), plăteau impozitul anual (haraci sau cizié), dădeau dijma din produse (beylik) și prestau un număr de zile de lucru.³ Discriminarea etnică, religioasă, abuzurile administrației, războaiele dese au împiedicat însă aplicarea deplină a acestor reforme.

În perioada de care ne ocupăm Dobrogea era o provincie de margine a Imperiului Otoman, inclusă în pašalâcul de la Dunăre cu sediul la Rusciuk, pe teritoriul căreia s-au desfășurat trei războaie importante: războiul ruso-turc din 1828-1829, războiul Crimeii (1853-1856) și războiul din 1877-1878. Dobrogea a fost transformată în coridor de trecere, câmp de luptă și a devenit obiectiv al politicii expansioniste practică în această parte a Europei.

În conjunctura internațională complicată, dificilă și contradictorie, Dobrogea ca spațiu geografic a căpătat o importanță de prin rang legată de ceea ce s-a numit în istorie "criza orientală".⁴

Această realitate istorică este probată și de interesul manifestat de unii călători din acea epocă, veniți cu misiune sau numai în trecere prin Dobrogea. Orientarea spre această zonă și-a găsit expresie în apariția a numeroase descrieri, note, articole despre locurile și oamenii provinciei transdanubiene. Astfel de lucrări, adevărate izvoare istorice ne dezvăluie evoluția așezărilor umane, toponimia, tabloul etnic, viața economică, instituții, obiceiuri dobrogene.

În ceea ce privește populația Dobrogei este cunoscută slaba ei prezentă în teritoriu, așa încât la 1828, un ofițer turc face o descriere care nu poate fi pusă la îndoială "țara pe care am traversat-o, Dobrogea, nefiind decât un pustiu cum nu se întâlnește în nici o parte în Europa, populația fiind foarte puțin numeroasă, cam cinci locuitori pe km²".⁵

Din punct de vedere etnic este atestată prezența populației majoritare românești, urmașă a populației romanice, numită "dicieni", la care se adaugă "cojanii" (moldoveni) și "mocanii" (ardeleni) stăpânind masiv cursul Dunării, dar și interiorul Dobrogei. Prezența celorlalte etnii este legată fie de colonizări, exoduri pricinuite de războaie, fie de alte evenimente întâmplătoare, cert este că Dobrogea a fost și este un mozaic etnic, având ca element de bază pe cel românesc.⁶

În domeniul economic Dobrogea a fost un important furnizor de cereale și produse animaliere al Imperiului Otoman, așa se explică de ce autoritățile de la Constantinopol au încredințat inginerului agronom și revoluționarului român Ion Ionescu de la Brad, misiunea de a face în 1850 un studiu economic în această provincie.⁷ Era nevoie de un remediu pentru ameliorarea producției agricole grav afectată de dese războaie care au pustii pământul dobrogean mai ales în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Libertatea

comerțului stipulată prin tratatul de la Adrianopol din 1829 a orientat Dobrogea spre economia românească în așa măsură încât integrarea în circuitul economic național după 1878, a fost rapidă.

În planul instituțiilor, moravurilor, sistemului de legi, normelor juridice, Dobrogea a cunoscut particularitățile societății feudale din imperiul care a stăpânit-o aproape 500 de ani. Peste sistemul administrativ oficial a funcționat tradiția locului derivând din obștea țărănească românească.

Semnificativă este și folosirea limbii române în administrație ca și viața cotidiană, după cum relatează cei mai mulți călători.

Posibilitățile de a se manifesta sub raport cultural, atât pentru români cât și pentru alte naționalități nemusulmane, au fost precare mai mult din cauza vitregiei vremurilor decât a persecuțiilor sau restricțiilor stăpânitorilor. Sărăcia și indolența orientală au făcut dificilă viața spirituală în Dobrogea (școli, biserici), dar nu imposibilă, așa încât înregistrăm și pe acest plan în jurnalele de călătorii, elemente contradictorii: în ciuda distrugerilor suferite, locuitorii dobrogeni au construit lăcașuri religioase și chiar școli, au adus preoți și învățători.

În acest cadru general istoric se plasează relatările călătorilor din secolul al XIX-lea, impresiile lor încredințate tiparului căpătând în perspectiva timpului valoarea unor documente despre realitățile dobrogene din acea epocă.

Având în față o mulțime deschisă de informații cu caracter istoric care nu este exhaustivă și nu epuizează documentarea semnificativă pentru Dobrogea secolului trecut, vom inventaria autori și lucrări de călătorie în ordine cronologică.

Este un catalog de semnalare, cu nume și titluri reprezentative care se încadrează în tipologia cataloagelor bibliografice.

1. Lechevalier, J. B. (1800): "Voyage de la Propontide et du Pont Euxin", Tome II, Paris, 1800.

2. Lord Bentinck W. (1801): Note de voiaj. În: Hope, Trevor J. "Călători englezi în principatele române", "Secolul XX", 10-12, 1978.

3. Adam Neal, dr. (1805 și 1806): "Voyage en Allemagne, en Pologne, en Moldavie et en Turquie". Tome II, Paris, 1818. Traduit de l'anglais par Ch. Auguste.

4. Pușkin, A. S. (1821): "Lui Ovidiu".

5. Béarn, Hector de (1828-1829): "Quelques souvenirs d'une campagne en Turquie", Paris, 1828.

6. Ramsay, Gustav Adolf (1829-1830): Jurnal de război.

7. Nyberg, Frederik (1829-1830): Jurnal de război.

8. Parthenie, ieromonah rus (1831): "Din călătoriile ieromonahului Parthenie prin Moldova în jumătatea întâia a veacului XIX. "Traducere din rusește de arhimandritul; Visarion Puiu. Văleni de munte, 1910.

9. Moltke Helmuth von mareșal (1837): "Lettres de Maréchal de Moltke sur l'Orient". Traduit de l'allemand. Paris, 1872. "Campagne de russes dans la

Turquie en 1828 et 1829", Editura Dumaine, Paris, 1854.

10. Colson, Felix (1839): "Coup d'oeil rapide sur l'état des populations chrétiennes de la Turquie d'Europe".

11. Boué, Ami (1840): "La Turquie d'Europe en observations sur la géographie la géologie, l'histoire naturelle, la statistique, les moeurs, les coutumes, l'arhéologie, l'agriculture, l'industrie, le commerce, les gouvernement divers, le clere, l'histoire et l'état politique de cet empire", Paris, 1840.

12. Vincke, Karl von (1840): "Valea Cara-Su", Traducere dr. C. Brătescu. In: "Analele Dobrogei", 3, nr. 2, apr.-iun. 1922, p. 303-308.

13. Czajkowski, Mihai (1841): In: Gh. Platon., "Informații noi privind teritoriul și populația Dobrogei în prima jumătate a sec. XIX", "Anuarul Institutului de arheologie și istorie A. D. Xenopol, Iași, 1968, p. 203-206.

14. Andersen, Hans Christian (1841): Însemnări, în: R. V. Bossy "Mărturii finlandeze despre România", 1937; Marcel Romanescu "Andersen în România", "Revista fundațiilor", 8, nr. 1, ian. 1941, p. 177-185.

15. Grillparzer, Franz Serafim (1843): Jurnal. In: Eugen Păunel "Calea dunăreană și dobrogeană a lui Grillparzer în anul 1843", "Analele Dobrogei", 15, 1935, p. 107-118.

16. Valon, Alexis de (1842-1843): In: C. Karadja "Călătoria unui francez Aexis de Valon prin Dobrogea", Revista de istorie, 1928, p. 364-365.

17. Kraszewski, I.I. (1843): Însemnări.

18. Smancini, G. (1843): "Scorsa piacevole in Grecia, Egitto, Turchia, sul Danubio e da Vienna alla Lombardia descritta e corredata di note per servire anche di guido a viaggiatori. Milano, 1844.

19. Koch, dr. Karl (1843-1844): "Wanderungen in Oriente Warhen der iahre 1843 und 1844". In N. Iorga "Cernavoda și Constanța în prima jumătate a sec. XIX, după descrierea călătorului germăsan Karl Koch", Editura Casa școalelor, București, 1929.

20. Doussault, Charles (1845): "La Dobroudja". In: L'illustration, 23, nr. 591, 24 iun. 1854, p. 395-396.

21. Alecsandri, Vasile (1845): Jurnal.

22. Hommaire de Hell, Xavier (1846): "Voyage en Turquie et en Perce", Paris, 1860 (călătorie executată din ordinul guvernului francez în anii 1846, 1847 și 1848). In: Marin Rareș "Xavier H. de Hell. Un călător francez în Dobrogea în 1846", în "Analele Dobrogei", 15, 1934, p. 54-67.

23. Gabriel, L. (1849): "Danube, Nyl et Jourdain. Souvenirs et impressions de voiage par ...", Paris, 1864.

24. Rey, William (1849): "Malul dunărean al Dobrogei".

25. Sazerac, H. L. (1849): In: Simona Vârzaru "Dunărea ilustrată - Prin țările române, călători străini din sec. al XIX-lea", Ed. Sport-Turism, București, 1984, p. 123-126.

26. Ionescu de la Brad, Ion (1850): "Excursion agricole dans la plaine de la Dobroudja, par ..." Constantinople, 1850. În... :Analele Dobrogei", 3, nr. 1,

ian.-mart. 1922. Traducere F. Mihăilescu.

27. Urquhart, David (1850): secretarul ambasadei britanice la Constantinopol: Memoriu.

28. Boucher de Perthes (1851): "Voyage à Constantinople par l'Italie, la Sicilie et la Grèce". Tome I. Paris. 1853. În: I. Conea, Boucher de Perthes Voyage à ..., in "Analele Dobrogei", 15, II, 1925, p. 179-273.

29. Engelhardt, Ed. (1853): Însemnări. Comisia Europeană a Dunării.

30. Harret, Mihail (1851): "Notiții din călătorie de la Galați la Atena în an 1851" ... Iassi, 1853.

31. Carlisle, George William, conte: Canal și cale ferată Dunăre-Marea Neagră.

32. Quesnoy, dr. F./ (1854): "La Dobroudja. De Varna à Custendje". În: "L'Illustration", 24, 1854, p. 215-216; 235-237.

33. Cabrol, dr. (1854): misiunea franceză a mareșalului Saint Arnaud. "Memorii". În: N. Iorga "România cum era până la 1918". Moldova și Dobrogea, București, 1940.

34. Sprat, T. (1854): Proiect canal Dunăre-Neagră.

35. Spencer, cpt: "Malul dobrogean al Dunării. Canalul". (1854)

36. Allard, Camille dr. (1855): "La Dobroudja. Souvenirs d'Orient". Paris. 1859. (Ed. Ch. Douniol) și "Mision médicale dans la Tartarie-Dobroudja", Paris, 1857.

37. Lalanne, Leon ing.: Misiunea franceză (1855).

38. Michel, Jules ing. (1855): Misiunea franceză, "Les travaux de défense des romains dans la Dobroudja. Kustendje et le retranchement connu sous le nom de Fossé de Trajan ... pendant la Mision danubienne. Paris f.a.

39. Blondeau, Eugène (1855): Misiunea franceză. În: A. Pop "Un călător francez în Dobrogea: Eugène Blondeau", Comunicări de istorie a Dobrogei, 1980, p. 91-92.

40. Biddulph, M. A. (1855): Canal Dunăre-Marea Neagră.

41. Cunningham, Charles (1855): viceconsul Galați; Canal Dunăre-Marea Neagră.

42. Flumm, Emil (1855): antreprenor cariere de granit, Măcin.

43. Bois-Robert, I. D. (1857): "Nil et Danube. Souvenirs d'un touriste. Egypte, Turquie, Crimée, Provinces Danubienne, Paris, f. a.

44. Forester, Thomas (1857): "The Danube and the Black Sea Mamoir on their junction by a raylway between Tchernavoda and a free port at Kustendje", London, 1857.

45. Barkley, Henry C. (1857). "Between Danube Sea or five years in Bulgaria", London, 1876.

46. Lejean, Guillaume (1857-1858) și (1867-1868): "Ethnographie de la Turquie d'Europe. Gotha. 1861.

47. Hamm, Wilhelm, dr. (1858-1859): În: N. Iorga "Călătoria lui W. Hamm ...

istoria românilor prin călători", vol. IV, ed. II; C. Caradja "Un neamț despre țara noastră în anul 1858", "Analele Dobrogei", VII, 1926, p. 85.

48. Kanitz, F. (1860-1880): "La Bulgarie danubienne et le Balkan. Études de voyage (1860-1880)", Paris, 1882.

49. Talleyrand (1857): nepot al diplomatului T. despre Kustenge, corespondența adresată contelui Walewski.

50. James, Jerry (1860-1868): antreprenor; "Octoih", Pecineaga, 6 apr. 1868.

51. Cuza, Al. I., (1860 și 1864); în "Viața lui Cuza Vodă", Iași, 1912.

52. Bolintineanu, Dim, (1860 și 1864): "Voyage à Constantinople de SAS, Alexandre Jean, Prince Regnant des Principautés Unies", Extrait du Curier d'Orient, f. a.

53. Ioanne et Isambert (1861): "Itinéraire historique et archéologique de l'Orient", 1861.

54. Wallace, Sigmond dr. (1864): "Sur le Danube de Vienne à Constantinople et aux Dardanelles." Vienne. 1864.

55. Davilla, Carol dr. (1864): suita domnitorului A. I. Cuza.

56. Ernest, Louis dr. (1865): "Kustenje". L' Illustration. Tome XLV. 1865, p. 74.

57. Mor, Désiré (1865 și 1870): antreprenor francez la Iglița.

58. Carol I, principe (1867): Memorii.

59. Peters, K. F. (1864-1867): "Grundlinien zur geographie und geologie des Dobrudscha". Wien. 1867. În: Al. Arbore "O încercare de reconstituire a trecutului românilor din Dobrogea". Analele Dobrogei, 3, nr. 2, 1922, p. 237-291.

60. Dejardins, Ernest (1867): "Voyage archéologique dans la région du bas Danube", Paris, 1868.

61. Avril, Adolf d' (1868): "De Paris à L'Ille des Serpents, à travers la Roumanie, la Hongrie et les bouches du Danube", par Cyrille, Paris, 1876.

62. Bălășescu, Nifon (1870-1874): "Românii din Turcia". În: "Cărțile sățeanului", 2, 1878 (p. 27-32; 127-130; 139-143); "Biserica și școala", vol. I, București, 1877.

63. Kinston, W. B. (1874): Comisia Europeană a Dunării.

64. Martin Felix (1873): "Le bas Danube et les Principautés danubiennes".

65. Alfred de Caston (1877): "Voyage dans la Dobroudja. La vérité sur les hommes et les choses. Bucarest, 1878.

66. Dick de Lonlay (1877-1878): "En Bulgarie. 1877-1878, Paris, 1883.

67. Hogguer, baron d'(1879): "Renseignements sur la Dobroudja. Son état actuel, ses ressources et son avenir", Bucarest, Ed. Soccec, 1879.

68. A. Ubicini (1877): "La Dobroudja et la Delta du Danube". În: "Revue de Géographie, tome IV, Delagrave, Paris, 1879.

69. Leon Bosny (1880): etnograf francez.

70. Eminescu, Mihai (1881): scrisoarea către Veronica Micle.

71. Burada, Theodor (1880): "Generalități privind Dobrogea".

72. Aman, Theodor (1880).

73. Grigorescu, Nicolae (după 1880).
74. Brândză, Dimitrie (1880): "Studiu despre vegetație Dobrogei".
75. Zamfirescu, Duiliu (1880): Însemnări de călătorie prin Dobrogea.
76. Jooris, J. (1881): "La situation économique de la Roumanie et de la Dobroudja", Bruxelles, 1881.
77. Nazarettean, J.A. (1882): "Notițe istorice și geografice asupra provinciei Dobrogea", 1882. În: "Journal de Bucarest".
78. Montandon, A. (1884): "Excursion en Dobroudja", Angers, 1887.
79. Schuchardt, Carl dr. (1884): În : "I. Georgescu, O călătorie de Crăciun în Dobrogea", "Analele Dobrogei", 7, 1926, p. 74-81.
80. Basarabescu, Șt. (1884): "Jurnal". În revista "Contemporanul", sept. 1884.
81. Mirea, G.D. (1884): a pictat biserica episcopală "Sf. Petru și Pavel".
82. Amante, Bruto (1884): studiu "Una visita a Kustendie (antica Tomi) sul Mar Nero", 1885.
83. Grozescu, Vasle (1886): publicist - descrierea băilor de mare.
84. Delavrancea, B. St. (1887): "Șapte zile la Constanța". Note constănțene. Memoriu Pro Nasone. În: "Opere", vol. 6, București, 1970, p. 113-134.
85. Bart, J. (Eugeniu Botez) - (1890): "În Deltă", București, f. a.
86. Antipa Gr. (1880): Însemnări - Delta Dunării.
87. Henția, Sava (1895): pictor.
88. Richard, A. de (1895): "La Roumanie à vol d'oiseau", Bucarest, 1895.
89. Vlahuță, Al. (după 1895): despre podul de la Cernavodă.
90. Napoleon, Ath (1896): "Insulele Dunării dobrogene"; "Cursul Dunării pe teritoriul Dobrogei"; "Afluenții și bălțile Dunării", "Solul Dobrogei".
91. Gubernatis, Angelo de (1898): "Studiu despre România și români".
92. Lincherdopol I.R. (1900): "Excursiune în Dobrogera", București, 1901.
93. Pittard, Eug. (1901): "Dans la Dobroudja (Roumanie). Notes de voyage", Gêneve, 1902.
94. Iorga, N. (după 1900): "România cum era până la 1918. Vol. II. Moldova și Dobrogea. Ilustrată de Alina Iorga. București. 1940.
95. Sanielevici, H. (după 1900): "Icoane fugare". București. 1921.
96. Sadoveanu, Ion Marin (1895-1900).

NOTE

1. N. Iorga: "Istoria românilor prin călători, București, 1981; "Sate și oameni din Dobrogea la 1855". În: "Analele Dobrogei", 3, 1922; "România cum era ea până la 1918", vol. II, București, 1940; Al. Arbore: "La culture roumaine en Dobroudja", Bucarest, 1938 (extras din "La Dobroudja"); "Noi informațiuni etnografice, istorice și statistice asupra Dobrogei și a regiunilor basarabene învecinare Dunărei. În: "Analele Dobrogei", XI, 1930; Gh. Platon: "Informații privind teritoriul și populația Dobrogei în prima jumătate a sec. XIX. În: "Anuarul Institutului de istorie și arheologie A. D. Xenopol", Iași, 5, 1968; C.C. Giurescu: "Știri despre populația românească a Dobrogei în hărți medievale și moderne", Muzeul regional de arheologie, Dobrogea, 1966; M.D. Ionescu: "Dobrogea în pragul veacului XX", București,

- 1904; "Dobrogea cincizeci de ani de viață românească", București, Cultura Națională, 1928; T. Mateescu: "Documente privind istoria Dobrogei (1830-1877)", București, 1975; "Permanența și continuitatea românilor în Dobrogea", București, 1979; A. Ghiață : "Les roumains en Dobroudja au milie du XIX siècle d'après les informations de I. Ionescu de la Brad". În: "Revue des études sud-est européennes", 15, 1977; "Toponimie și geografie istorică în Dobrogea medievală și modernă". În: "Memoriile secțiunii de științe istorice a Academiei", București, 1979; N. Ciachir "Contribuții la istoria Dobrogei", Rev. Arhivelor, V, 1962; I. Georgescu "Dr. Carl Schuchardt. O călătorie de Crăciun în Dobrogea". În: "Analele Dobrogei", 7, 1926; Marcel Romanescu "Andersen în România". În: "Revista Fundațiilor", 8, nr. 1, 1941; Bogdan Păunel "Calea Dunării și Dobrogei a lui Grillparzer", În "Memoriile secțiunii de științe istorice a Academiei R.S.R., tom V, 1980; A. Pop "Un călător francez în Dobrogea. Eugène Blondeau". În: "Comunicări de istoria a Dobrogei", Constanța, 1980; S. Vârzaru "Prin țările romane. Călători străini din sec. al XIX-lea", București 1984; C. Cioroiu "Călători la Pontul Euxin", București, 1984; "Stampe euxine în relatări de călătorie". În: "Analele Dobrogei", I, 1, 1995; "Călători străini despre țările române", vol. 1-8, 1980-1984; Dan A. Lăzărescu "Imaginea României prin călători", vol. II, 1986; Gh. Dumitrașcu, Biserici și mănăstiri românești în Dobrogea până la 1878", Fundația Șaguna, Constanța, 1996.
2. Gh. Platon "Istoria modernă a României", București, 1988, p. 110-111.
  3. Ibidem; vezi și T. Mateescu "Documente privind ...".
  4. Simona Vârzaru, op. cit., p. 11.
  5. Gr. Dănescu "La Dobroudja. Études de géographie physique et ethnographique", Bucarest, 1903; A. Ghiață "Toponimie ...", p. 28-61.
  6. Al Arbore "La Dobroudja", p. 29.
  7. A. Rădulescu, I. Bitoleanu, op. cit., p. 242.

LE CATALOGUE DES VOYAGEURS DU XIX-e SIÈCLE EN DOBROUDJA (UNE CONTRIBUTION À LA BIBLIOGRAPHIE DE LA DOBROUDJA)

Résumé

L'importance des informations offertes par les journaux, notes et souvenirs de voyage concernant l'histoire de Dobroudja au XIX e s. a conduit a la naissance d'un ouvrage qui puisse inventorier de telles sources. La mise en ordre chronologique des auteurs - voyageurs qui on écrit sur la Dobroudja du siècle dernier, recouvre la liste de travaux publiés jusqu'à présent.

Sans être exhaustif, ce catalogue bibliographie offre un instrument de travail à ceux qui étudient l'histoire de Dobroudja.

ORAȘUL CONSTANȚA LA 1884 DESCRIS ÎN CARTEA "LA ROMANIA" DE BRUTO AMANTE

Autorul cărții "La Romania", Bruto Amante¹, a fost fiul "unui distins filoromân, Errico Amante, pășind pe urmele părintești, iubind România". În acest fel este prezentat autorul de către Clelia Bruzzesi, profesoară de limba italiană la Școala Centrală de Fete din București, în prefața la cărțulia intitulată "Ovidiu în exil"² ce conține traducerea sa în limba română, a ultimilor 4 capitole ale cărții și cuprinzând impresiile din călătoria făcută la Constanța în 1884 venind din Italia prin București, dorind să descopere eventualele urme ale lui Ovidiu la locul său de exil.

Nu este lipsită de interes redarea unei scurte biografii a lui Errico Amante fiind în strânsă legătură cu activitatea fiului său. A trăit între 1816-1883; mare patriot, a luptat pentru independența țării sale pe câmpiile lombarde contra Austriei. A fost închis, apoi exilat, până în cele din urmă fiind integrat în magistratură, devenit senator, recunoscându-i-se meritele sale patriotice alături de calitățile sale spirituale. Interesul său pentru ginta latină l-a determinat să înființeze "Confederațiunea Latină" (1870-1873) având două scopuri: 1. unirea forțelor latine din Europa pentru a se opune unei posibile uniri dintre pansilvania și pangermanism; 2. dorința de a face cunoscute în lume importanța și meritele României. "În sudul Italiei - scrie fiul său și autorul cărții menționate - la începutul secolului, se ignora existența geografică a României. E. Amante, admirator al măreției romane și cercetător al descendenței României din acea civilizație și măreție, a întrevăzut profundele afinități (cu ginta latină) și a fost admiratorul sincer al României. A scris sute de articole pentru a face cunoscută această țară și pentru a demonstra necesitatea legăturilor mai strânse între aceasta și Italia, în cartea sa "**La Nuova Carta d'Europa in Relațiune colle Razze Latina**" (Torino, 1867) și în care arată amplu importanța politică a României în relațiile cu alte interese ale latinității, fiind santinela (latină) în Orient. Românii își vor aminti cu bunăvoință, dacă nu cu recunoștință - adaugă autorul-fiu - despre opera cu care a vrut să onoreze numele lor și pentru revendicarea drepturilor lor istorice și politice". Iată - un motiv în plus - pentru a include acest fragment biografic în textul comunicării, împreună cu expresia postumă a sentimentelor noastre de "recunoștință", persistente după un secol și jumătate.

Bruto Amante, autorul cărții, s-a născut la Neapole în 1852. L-a secumdat pe tatăl său atât în momentele de "vicisitudine ca și în diferitele sale reședințe"². Prenumele Bruto i-a fost dat de nașul său Francesco de Sanctis, "cel mai ilustru scriitor critic al Europei"¹, dorind ca aceasată alegere să aibă semnificația unui "protest contra tiraniei timpului"¹. Și-a făcut studiile

juridice la Roma, devenind un remarcabil jurist; autor al mai multor cărți cu subiecte variate, publicist la mai multe ziare, a fondat la Roma revista "Confederațiunea latină" (1883) după moartea tatălui său, continuând activitatea și aprehensiunile acestuia. A fost secretar al cabinetelor particulare ale mai multor miniștri.

Interesul și dragostea sa pentru România, urmărind să dezvolte legăturile dintre țara sa și România, "depărtata soră a Italiei"², l-au determinat să viziteze România în 1884 și apoi să scrie această carte. Remus Opreanu, pe care l-a cunoscut la Constanța, citat de mai multe ori în carte, se exprimă astfel despre lucrarea autorului italian: "Este o lucrare frumoasă, importantă și erudită. Fără îndoială că această operă este cea mai completă și cea mai exactă ce s-a scris până azi asupra chestiunii ubiquității orașului Tomis. Eleganța stilului precum și claritatea argumentației fac din această monografie o lucrare de valoare incontestabilă"².

Cartea "La Romania" are următoarea dedicație:

Alla memoria di mio padre
Apostolo infaticabile nel
propugnare
di fronte al movimento
delle razze
Germana e Slava
L'unione e la grandezza
De populi latini
Queste pagine
ereditate d'affetto per
la Romania
Consacro

Memoriei tatălui meu
 Apostol neobosit
 în apărarea
 față de mișcarea
 raselor
 Germană și Slavă
 pentru Uniunea și măreția
 Popoarelor latine
 Aceste pagini
 moștenire de afecțiune
 pentru Romania
 Le consacro

Cartea conține 18 capitole, are 302 pagini, cu ilustrații, referindu-se la date de istorie, precizări de ordin etnografic, munții Carpați, viața la București, costume naționale, limba română, mișcările științifico-literare, poezia și literatura română, baladele populare, condițiile economice și diferitele instituții, Carmen-Sylva, femeii scriitoare (referindu-se la Principesa Elena Ghica cu pseudonimul Dora d'Istria, Veronica Micle și alte poetese uitate de trecerea vremii), revoluția lui Horia.

Scopul călătoriei lui Bruto Amante în România este arătat de autor în a găsi urme - dar atât de îndepărtate în timp încât mai degrabă această inițiativă apare ca o utopie - ale marelui exilat roman pe țărmul tomitan: "pentru a lua cunoștință de documente". Dar chiar el, autorul, își exprimă îndoiala asupra reușitei expediției sale având în vedere exploatarea "pe un teritoriu tulburat în urma atâtor invaziuni"².

Această investigație era strâns legată de precizarea dacă vechiul Tomis -

locul exilului - s-a aflat pe locul orașului Constanța, adică lămurirea chestiunii "ubictivității" orașului Tomis, autorul trecând în revistă multe din ipotezele istorice ale localizării orașului antic în diferite zone ale țărmului Mării Negre. Alături de argumente științifice peremptorii, autorul se referă și la motivarea ridicării statuii lui Ovidiu la Constanța, inițiator fiind prefectul orașului Remus Oprescu. Ori această inițiativă nu putea lua naștere, susține autorul, dacă n-ar fi existat suficiente premise pentru a localiza Constanța ca locul de exil al marelui și nefericitului poet, adică vechiul oraș Tomis.

Călătoria în România. Autorul a plecat spre România la 6 septembrie 1884 trecând prin Viena, Pesta, Belgrad, ajungând la București unde a vizitat muzeul cu "importante lucruri găsite chiar în Dobrogea și ilustrate de d-l G. Tocilescu". La 1 octombrie a plecat spre Giurgiu-Smârdan și apoi a continuat călătoria cu vaporul Orient, pe Dunăre, până la Cerna-Vodă, fără a mai preciza dacă la Constanța a ajuns - foarte probabil - pe calea ferată.

Ultimele 4 capitole ale cărții sunt dedicate explorării țărmului constantean. În primul dintre acestea **Ovidiu în exil** face mai multe și scurte considerații despre cauzele exilului, afirmând că este aproape imposibil să le cunoaștem căci însuși poetul nu le-a dezvăluit.

În următorul capitol - **Pretinsul Tomis este Constanța la Marea Neagră** - trece în revistă o bogată argumentație asupra ubicvității orașului antic. Înfățișează apoi unele aspecte și date despre orașul ce vizita. Redăm unele paragrafe și fragmente, din traducerea menționată, constatând viziunea realistă și umanistă a autorului: "Constanța, principalul oraș al Dobrogei, va dobândi în foarte scurt timp o mare importanță ... se află la jumătatea drumului între Constantinopol și Odesa, va rivaliza și poate chiar va întrece, ca poziție maritimă, pe acest din urmă oraș și va deveni cea mai bună și mai căutată schelă (sic) a Mării Negre ... Constanța are strade lungi și largi; pe amândouă părțile sunt deja și se vor mai construi încă bune edificii. Casele sărace au fost cu totul dărâmate în anul 1878 de Bulgari, în războiul Ruso-Turc, iar cele ce mai rămân, din cauza unor speculații private, sunt gata să se transforme în edificii bogate și comode ... În timpul verii Constanța devine locul de petrecere al societății românești; ea este Livorno al României și de aceea îmbunătățirile clădirilor sunt foarte rezezi. D-l prefect Oprescu a nivelat câteva străzi, pe altele le-a sistematizat, a construit pe țărmul mării frumosul bulevard Elisabeta în care se găsesc pavilioane, grădinițe, bănci, lăsând pretutindeni urme de înțeleaptă activitate. Numele vechi și barbare ale străzilor au fost substituite cu nume care reamintesc istoria locală și civilizația ce înflori și a succeda". Menționând în continuare numele noi ale unor străzi principale (str. Elena, Traiană, Marcu-Aureliu, Remus Oprescu), se referă la construcția hotelului Carol I de către o companie engleză și care a costat un milion și jumătate.

"În anul 1880, după o statistică prelucrată atunci, în Constanța și în district erau: 14.884 (Români (adică 23,34% din întreaga populație menționată),

14.947 Turci, 22.584 Tătari, 8.429 Bulgari, 2607 Greci, 322 Lipoveni."

Describe unele obiceiuri ale Lipovenilor care își lasă barbă pentru "a nu contraria unul din scopurile naturii și astfel ar ofensa-o"; fatalismul lor: "care este ambientul aproape general al Orientului".

"În provincie se află și alți locuitori, de alte naționalități, care cu totul formează 64.902 suflete". Combate datele lui Moltke (care scrisese că Dobrogea nu are decât 20.000 suflete) și afirmă că "cele 2 districte (județe) Constanța și Tulcea au o populație de 120.000 locuitori ... De la 1878, populația Constanței, care era de 3000 de locuitori, și-a însoit numărul iar elementul românesc s-a răspândit foarte mult ... S-au mai creat alte comune noi: Făgărașul nou, Caramurat, Urluia, Cara-Coiun, formate din imigranți, mai cu seamă români din Transilvania. Elementul musulman continuă să fie încă viu în satele de prin prejur. Românii tratează pe turci ce cea mai mare toleranță, ba încă-i favorizează foarte mult; ei au în Constanța două biserici, cu minaretele lor. Se află acolo, de asemeni, o capelă destinată cultului celor 300 de locuitori catolici și statul înaltă, cu propria sa cheltuială, un templu ortodox foarte mare". Există două comune locuite doar de Bulgari, altele exclusiv de Tătari.

"Aerul este bun la Constanța - continuă autorul - și pământul Dobrogei, care se crede indeobște a fi băltoș, cum sunt bălțile Pontine din Italia, n-are decât vreo câteva bălți pe lângă Cernavodă". Autorul se referă apoi la monumentul de la Adamclissi, fără însă a-i atribui semnificația ce i se dă astăzi: "o mare construcție de piatră, în formă circulară, ce pare a fi un turn veche, dărâmat pe jumătate. Basoreliefurile reprezintă trofee, fapte războinice, costume barbare. Remus Opreanu îl localizează în timp pe vremea Persilor ("Persianilor") "cu prețioase resturi depuse în muzeul din București".

Se referă apoi la "Valul lui Traian" subliniind că "nu e vorba despre construcții datorite Împăratului Traian, căruia poporul îi atribuie tot ce lovește ochiul sau imaginația"; sunt construcții făcute de căpitani împăratului Valente, pentru a se opune invaziei Goților ce au copleșit Imperiul în anul 376. "Englezii, construind drumul de fier dintre Cerna-Vodă și Constanța, au stricat foarte mult acest monument, luând din el blocuri ce podeau valul; ei transportară de acolo epigrafe și suvenire de mare importanță. În linie paralelă (cu Valul) se văd sute de mici movile cu o înălțime medie de 6-7 metri. Unii cred că aceste movile trebuie să fi conținut sau chiar conțin încă morminte, dar nici o descoperire însemnată n-a venit să confirme această ipoteză. Numărul acestor movile este foarte mare; se ivesc în mai multe direcțiuni și s-ar zice că înlocuiesc lipsa desăvârșită de arbori în acele întinse câmpii. Se pare că opera artificială a omului voia să se substituie celei bine făcătoare a naturii care în acele locuri, obiect al unor neconținute deprădări (prădăciuni) nu se (mai) putea manifesta nici într-un chip. Câmpia presărată cu movile și înconjurată de puține și sărace colibe, triste, din cauza grămezilor de ruine (case dărâmate de Bulgari în 1878) prezintă în același

timp un spectacol straniu și trist care face să dorim ca acelui demon distruc-
tor care a străbătut până acum acele ținuturi, să-i succedă, în timp îndelun-
gat, ingerul păcii și cu dânsul să nască sădiri (de arbori) și case, astfel că
acelei pustietăți să i se substituie fertilitatea și prezența omului".

Aflând că pe lacul Sutghiol se găsește o insulă ce poartă numele poetului,
autorul a întreprins o vizită și în acest loc, descriind-o în penultimul capitol
al cărții sale: **Pe lacul Sutghiol; excursie la insula lui Ovidiu**. "După d-l
Opreanu, acest nume (al insulei) i-a fost dat de un englez pe când se con-
struia drumul de fier de la Constanța la Cerna-Vodă." În excursia la această
insulă a fost însoțit de 3 conștănțeni, plecând din oraș prin strada Traiană.
Comuna Anadalcioi era compusă din 30-40 de familii, populație redusă la
o treime după războiul Ruso-Turc. "Într-acele triste întâmplări, Bulgarii
lăsară și aci înspăimântătoare urme de barbarie ... dărâmături de case dis-
truse; ... nenumărate movile, în linie aproape paralelă cu parii telegrafului.
Copaci nu sunt deloc, se văd numai niște mărăciunișuri pe care Turcii îi culeg
ca să încălzească soba în timpul iernii. Această absolută lipsă de vegetație imi
aducea aminte de disperatul strigăt al poetului:

Non ager hic pomum, non dulces aducat avas,
Non salices ripa, robore monte virent.

Palaz era un sat turcesc cu vreo 60 de case, adică aproape 250 de locuitori
... copiii cu sprâncenele și unghiile vopsite după obiceiul local.

"Insula, ce aparținea lui Ibraim-Effendi, nu a primit, probabil, nici un
vânător; prezenta un straniu spectacol: sute de vulturi, mii de corbi și de
porumbei sălbatici, cu strigăte asurzitoare și insuportabile. Copacii sunt în
mare parte stejari foarte vechi, ici-colo peri sălbatici, fagi, câteva vițe, iar pe
jos cucută. În mijlocul insulei se află o grămadă mare de pietre care pare să fi
fost transportate pentru vreo mare clădire. În fața insulei se văd pe țărm
multe case răspândite ce formează satul Kanara (stâncă). Autorul descrie cu
multe amănunte locuința lui Ibraim-Effendi și unele obiceiuri. A trebuit să
aștepte să intre în casa acestuia până ce nevasta a părăsit locuința, căci femeia
turcă nu poate primi în casă un bărbat. Autorul consemnează cum gazda sa
din Constanța, dr. I.C. Drăgescu, i-a relatat că "la o bolnavă (turcoaică) i s-a
permis cu greu să-i ia pulsul și cu nici un chip nu i-a putut vedea chipul
acoperit".

În sfârșit, în ultimul capitol **Tradiții și legende; un monument poetului
iubirii**, autorul se referă la monumentul lui Ovidiu, opera sculptorului italian
Ferrari, redând componența comitetului care a militat pentru ridicarea sta-
tuiei, atât de cunoscută: Remus Opreanu președinte; colonelul Chirițescu; dr.
I. C. Drăgescu; M. Coiciu, directorul poștei; M. Paulinescu, președintele tri-
bunalului; G. Paleologu, funcționar vamal; A. Alexandridi, "sindaco", pri-
mar; A. Dan, subprefect al circ. Constanța; S. Cepraga, casier; I. Nestor, direc-
tor de școală. Lista de subscripții publice, de la baluri și tombole, a însumat
15.625 lire, iar din partea Ministerului Instrucției Publice s-au primit 6.000.

"Este inutil de a observa, adaugă autorul, că o asemenea sculptură a fost făcută aproape gratuit". În continuare el își exprimă părerea că epitaful monumentului nu a fost bine ales de către sculptor, dezvăluind tristețea poetului:

Hic ego qui jaceo, tenerorum lusor amorum

Ingenuo perii Naso poeta meo.

At tibi qui transis, ne sit grave, quisquis amasti

Dicere: Nasonis molliter ossa cubent

Eu, care-aici odihnesc, Nasone, al dulcilor dragosti

Bard neferice, pierii jertfă talentului meu.

Tu, trecătorule, dacă și tu iubit-ai vreodată, nu-ți cadă

Greu a spune: tihnit osul să-ți fie, Ovid !

(după St. Bezdechi)

ci ar fi trebuit să-l aleagă pe următorul:

Quem fortuna dedit Roma sit ille locus;

Inque Tomitana jaceam tumultus arena.

Soarta a făcut ca Roma să-mi dea acel loc;

Unde m-a aruncat opera mea la Tomis.

(traducere liberă)

care "să amintească tomitanilor din toate timpurile că acest monument nu este al poetului care a criticat patria lor, ci al aceluia care a iubit-o și venerat-o ca pe Roma însăși și a glorificat-o, cântând-o în limba ei proprie. Iar în plus, s-ar asocia numele Romei cu cel al Tomisului, adică Italia cu România, România orientală cu România occidentală"¹.

Celebra statuie ne aduce permanent aminte că genialul poet, relegatul Romei, și-a trăit ultima parte a vieții pe aceste meleaguri și prin exilul său, atât de aspru, a înobilat pentru totdeauna pe toți urmașii vechilor tomitani cu care a fost contemporan. Impresionanta statuie reprezintă însemnul peren al acestei innobilări.

NOTE

* Membru al Societății medicilor scriitori și publiciști din România.

1. Bruto AMANTE - La ROMÂNIA, Bruto Amante editore, Roma 1888 (exemplar cu autograful autorului pentru avocatul Traian Constantinescu, primar, cu ocazia celei de a doua vizite la Constanța în anii 1920 - donat Bibliotecii județene Constanța de autorul acestei comunicări).

2. Clelia BRUZZESI - OVIDIU ÎN EXIL, edit. Librăriei Secec, București 1889 (două ediții).

LA VILLE DE CONSTANTZA EN 1884 DÉCRITE DANS LE LIVRE "LA ROUMANIE" PAR BRUTO AMANTE

Résumé

Le livre "La Roumanie" de Bruto Amante a été écrit après la visite faite par l'auteur, en Roumanie en 1884, grâce à sentiments philo-roumains hérité de son père, le sénateur Errico Amante, admirateur de la latinité et de la gent latine, la Roumanie notamment. Quatre des chapitres du livre se réfèrent à la visite faite à Constantza, essayant de découvrir d'éventuelles traces de l'exil d'Ovide dans l'ancienne ville de Tomi. L'auteur présente certains aspects de la ville, mentionnant les destructions faites par les Bulgares pendant la guerre Ruso-turque de 1877-1878, souligne l'essor de la ville sous la nouvelle administration roumaine (en 6 ans seulement), remarque l'attitude bienveillante envers les minorités (surtout des Turcs et des Tatares). L'élément roumain était de 23, 34% dans le département de Constantza.

La description de l'"Ile d'Ovide", sur le lac Sutghiol, pleine d'oiseaux sauvage, la propriété d'un Turc, est vraiment intéressante.

Finalement, il parle de la statue du grand poète latine, érigée par le sculpteur italien Ferrari, statue qui nous rappelle sans cesse - nous l'affirmons à présent - l'âpre exil du relégué de Rome dans ces contrées qui a ennobli tous les successeurs des anciens Tomitains, ses contemporains.

CONSTRUCȚIILE EXECUTATE ÎN PORTUL CONSTANȚA PÂNĂ LA PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

(urmare din AD,S.N., an II, nr. 1, 1996)

I. Administrația Portului Constanța noul antreprenor general.

Prima etapă a lucrărilor de construcții s-a adjudecat prin licitație publică internațională de către firma Adrien Hallier din Franța, care a oferit un preț de dumping de 21-23% sub valoarea devizului general. (Anexa I. 1).

S-a constatat la puțin timp după contractare că firma Hallier deși cu o bună eligibilitate internațională, proprietara unor utilaje și a unor tehnologii performante pentru acea dată, s-a prezentat la Constanța fără un studiu prealabil al zonei, al condițiilor meteorologice.

Ori regula de la Constanța este că trei luni pe an, nu se poate lucra afară din cauza frigului, șase luni nu se poate lucra pe mare deoarece bate puternic vântul și un an de zile trebuie să cauți în Dobrogea o bună carieră de piatră sau o pădure exploatabilă cu lemne pentru construcții.

În egală măsură firma nu a dispus de personal suficient de execuție. În 1876 sub antrepriza Companiei Engleze la portul Constanța lucrau 350 de muncitori pentru toate activitățile portuare, în majoritate bolnavi de malarie¹.

Organizarea firmei Hallier.

Firma Hallier a avut o reprezentanță în București pe lângă M.L.P. și un șantier de construcții la Constanța. Șeful acestui șantier a fost Wolff Biehler, inginer alsacian.

Tactic Adrien Hallier a intenționat să tegiverseze lucrările de bază ale portului, pentru ca să oblige administrația românească să accepte condițiile impuse de constructor, în privința înlocuirii betonului puțolanic din blocurile prefabricate, cu beton de ciment tip Portland. Automat se majora valoarea prețurilor unitare, implicit a devizului general. Înlocuirea puțolanei adusă din insula Santorin din Grecia, care era și liant și nisip în același timp, pentru completarea granulometriei betonului, cu două noi materiale, nisip de Dunăre, plus Cimentul Portland importat din Anglia în butoaie de 60 kg, modifica total devizul general.

Astfel se schimbau condițiile generale (Anexa I.5), implicit contractul cu alte termene și valori.

Strategia firmei Hallier a fost de a lucra cu subantreprenori, aleși dintre firmele care nu s-au calificat la licitație. Acest sistem permitea lui Hallier să

negocieze cu subantreprenorii, prețuri unitare care nu erau explicit enunțate în deviz, navele tehnice și celelalte utilaje necesare care se închiriau, fiind în averea firmei.

Subantreprenorul pentru construcția liniei ferate Constanța-Canara și liniile din port pentru betoane și descărcări piatră, a fost A. Pellerin cu șeful de lucrări E. Bounevoy. Șina de cale ferată a fost adusă din Belgia.

Liniile s-au construit până în martie 1896, racordul în linia curentă la cantonul 3+900 (azi în punctul din oraș din intersecția Pasaj Cumpenei din linia națională Constanța-București, fiind făcut de Direcția Generală C.F.R.

Subantreprenorul pentru deschiderea carierei de piatră de la Canara și de montare a două concasoare de 400 mc/oră, a fost firma Baldari.

Tot această firmă a construit până la 6 aprilie 1896, trei cuptoare de var. Calitatea varului contestată de Administrație, s-a rezolvat abia după 1899.

În carieră lucrau 50 de minieri și 15 manevranți.

Subantreprenorul lucrărilor de dragaje și derocări a fost firma Lageweld&Co.

Șantierul Hallier a amenajat în port organizarea de șantier, centrala de betoane, un pod bascula și trei gropi de stins var.

Primul transport de piatră din carieră s-a făcut abia la 15/27 iulie 1896.

Primul transport de puțolana a venit în 8 iunie 1896.

Constructorul a solicitat defalcarea prețurilor unitare pentru plăți parțiale, dar Administrația a refuzat conform condițiilor la contract.

Pentru activitatea constructorului administrația a pus la dispoziție terenul necesar în port și un front de chei de 135 m, pentru navele tehnice ale constructorului din totalul de 335 m al portului, danele 13/11 de azi, loc în care se afla carantina veterinară și vaporul sanitar. Aici s-a construit un plan inclinat pentru blocuri și cala de halaj.

După cincisprezece luni de la semnarea contractului, firma Hallier nu turnase nici un bloc din beton cu mortar de puțolană, deoarece prin tergiversare dorea să forțeze mâna administrației române de a modifica soluția de folosire a mortarului de puțolana, cu mortar cu ciment Portland. În 1896 s-au turnat 340 de blocuri, primele șase blocuri fiind montate în corpul digului dinspre larg în ziua de 29/11.12.1896.

Ion I. C. Brătianu la acea dată Ministrul Lucrărilor Publice a încercat la 21.03.1899 fără succes, să concilieze primul termen al Variantei I minimale la contract, prin decalarea cu un an a terminării construcției, de la 10.07.1899 la 10.07.1900 peste capul corpului de diriginți, dar Adrien Hallier a renunțat la contract prin o telegramă de la Paris în 23.03.1899. A urmat procesul Hallier.

Ca urmare a procesului, Administrația a fost dotată cu utilajele rămase de la firma Hallier, care în alte condiții trebuiau cumpărate de pe piața internațională și aduse la Constanța pe mare. (Anexa I.6, lista utilajelor).

La această listă s-au adăugat și utilajele navale rămase de la compania

engleză, cumpărate de Statul Român în 1882 și aflate în exploatarea portului. (Anexa II).

II. Organizarea activității de construcții portuare din România.

II.1. Corpul de diriginți de șantier între 1895-1899.

Direcția Serviciului de Studii și Construcții de la București, a avut la Constanța un Serviciu hidraulic de diriginți, care în perioada 1895-96 a fost condus de un inginer străin Luden, provenit probabil de la fosta companie engleză. Începând cu 1 martie 1897 la conducerea serviciului hidraulic a fost numit inginerul P. A. Zahariade², cu gradul de inginer șef, care va deveni cel mai apropiat colaborator de la Constanța a lui Saligny.

Fără să aibă vreo legătură cu ce s-a petrecut între București și Paris, inginerul șef al corpului de diriginți de la Constanța, P. A. Zahariade, a sistat unilateral lucrările la 27.02.1899, cf. art. 36 din condițiile fundamentale la contract (Anexa I.5). A fost o formă provizorie de continuare a lucrărilor pe cheltuielile firmei Hallier până la soluționarea litigiului, de către corpul de diriginți.

Noțiunile de antreprenor și de antrepriză erau foarte vagi la începutul secolului, astfel că s-a preferat folosirea termenului de execuție în regie proprie, asupra modalității de continuare a lucrărilor.

Astfel corpul de diriginți de la Constanța s-a transformat direct în antreprenor, respectiv antreprenor general, forul tuteler de la București.

Serviciul hidraulic de diriginți avea următoarea organizare:

Secția I-a topometrie-geodezie, marcaje și semnalizări, a fost condusă de ing. Max Wegener³. Trasarea direcției digurilor și aliniamentele viitoarelor lucrări de cheiuri, operațiuni de maximă răspundere, intrau în sarcina beneficiarului, a serviciului hidraulic.

Secția a II-a de urmărire a lucrărilor de dragaje-derocari, ridicări hidrografice, recepția fundurilor pentru pozarea masivelor de piatră la diguri și la cheiuri, a fost condusă inițial de F.S.G. Lussy, apoi de ing. Ghe. Constantinescu.

Secția a III-a de construcții propriu-zise, se ocupa cu urmărirea montării blocurilor artificiale din beton la diguri și la cheiuri, precum și a zidăriilor din coronamentul zidului de gardă al digului din spre larg și al cheiurilor, care includeau un tunel zidit pentru conducte de apă și cabluri electrice. Secția a avut în conducerea ei pe inginerul Grigore A. Balș, inginerul C. Negruzzi și maestrul Puklisky.

Secția a IV-a de urmărire a fabricării betoanelor și a turnării blocurilor prefabricate, a fost condusă de inițial de inginerul G. M. Popescu și apoi de cunoscutul ing. Ioan Păslă.

Secția a V-a de urmărirea extragerilor de piatră din cariera Canara (Ovidiu), producerea de piatră spartă în două concasoare de 400 mc/oră, inclusiv transportul pe calea ferată de la Canara la port, a fost condusă de

II.2. Ministerul Lucrărilor Publice constructor și beneficiar.

Din cauza eșecului construcției de la Constanța prin firma Hallier, Direcția de Studii își schimbă conducerea în 1897 și apoi titulatura în 1899 și prin comasare cu Serviciul Docurilor în 1901, devine Direcția Generală a Porturilor și Comunicațiilor pe Apă - P.C.A., organism nou creat în suprastructura Ministerul Lucrărilor Publice, în fruntea căruia a fost numit Anghel Saligny.

Reorganizarea ministerului a inclus și Serviciul Maritim Român - S.M.R. care înființat din 1895 a trecut la P.C.A. la 1 aprilie 1906. Sub această formă de organizare s-a lucrat la portul Constanța până după al doilea război mondial. Sediul central al acestor instituții s-a aflat în București pe Bd. Elisabeta nr. 31.

Direcția P.C.A. nou înființată cu cele două compartimente naționale de construcții fluviale și maritime, a cuprins la București, Direcția de Studii și Proiectări, Direcția de Contabilitate și Direcția de Construcții.

La Constanța a funcționat Șantierul Portului Maritim.

II.3. Șantierul Portului Maritim - S.P.M.

Fără a aduce modificări importante în organizarea secțiilor de dirigenți (II.1), acestea au fost transformate în șantiere de construcții cu rangul de secție, care pe parcurs s-au transformat în Divizii S.P.M. iar șefii de secții au căpătat rangul de inginer șef de divizie, aceste subunități devenind organisme cu o anumită autonomie la angajarea muncitorilor.

După datele recensământului din 1895, orașul Constanța avea o populație de 10.419 locuitori.

Între 1900-1904 administrația românească preocupându-se de formarea de muncitori prin atragerea lor din județ și din țară, a făcut să lucreze la port 100 de muncitori constructori, 150 de marinari numai pe navele tehnice și peste 500 de muncitori ca marinari deservenți, docheri, muncitori la silozuri și la calea ferată.⁴ Un sfert din populația orașului depindea de port.

Între 1899-1904 portul a căpătat contur (AD. II.nr.1.p. 107, fig. 7), devenind o incintă sigură iar cheiurile au devenit funcționale, într-un termen care poate fi considerat foarte scurt. Aceasta în raport cu utilajele neperformante ale epocii de început, a folosirii aburului ca forță motrică independentă la Constanța. De remarcat că la acea dată, nicăieri în România nu s-au aflat concentrate atâtea utilaje acționate cu forță aburului ca la Constanța. Aici se aflau peste 40 de utilaje cu sute de cai putere ca forță motrică, locomotivele de la calea ferată fiind în număr de 12-15 buc.

În același timp numărul de nave comerciale care au venit să opereze în port, s-a mărit în deplină concordanță cu creșterea producției de cereale a țării și cu dezvoltarea mijloacelor de transport cereale spre port, peste noul

pod de cale ferată de la Cernavodă, inaugurat în 1895.

Fără măsuri deosebite de organizare și de dotare cu personalul superior tehnic, S.P.M. a devenit începând cu 1901 Direcția Portului Maritim Constanța - D.P.M., cu divizii nou create în subordine.

Ca ajutoare ale ing. P.A. Zahariade numit din 1900 director al S.P.M. Constanța, au venit pe rând ing. Mihai Romniceanu subdirector al D.P.M. Constanța și apoi ing. Grigore A. Cazimir, care a condus portul până la ocuparea lui, de către armata germano-bulgară din toamna lui 1916.

Noua organizare a portului pe divizii a cuprins:

Divizia I-a cu ing. Grigore A. Balș și ing. C. Negruzzi ca executanți, a preluat toate obligațiile șantierului de construcții S.P.M., de continuare a mobilării portului cu diguri, cheiuri, platforme și instalații. A continuat execuția lucrărilor de dragaje și de derocări pentru adâncirea bazinelor nou create. Divizia a fost coordonată în continuare de ing. Zahariade, mai ales între 1900-1904, când s-au atins ritmuri de construcții de diguri și cheiuri, greu de atins și în zilele noastre cu utilajele moderne.

Divizia a II-a numită și divizia de exploatare portuară, a preluat operațiunile de încărcare descărcare la nave, mecanizarea operațiunilor, și magaziile de pe platforme. Divizia a primit în dotare noile silozuri și mai apoi centrala electrică a portului, dar abia după anul 1913, ing. Mircea Protopopescu șeful subdiviziei de exploatare nave comerciale și pilotaj, împreună cu ing. Dumitru Ghe. Vernescu șeful subdiviziei instalații electro mecanice, au reușit să pună divizia și exploatarea portuară pe picioare.

Divizia a III-a atelierele de reparații. Divizia s-a reorganizat pe baza și în apropierea remizei de reparații material rulant, vagoane de marfă și locomotive, construite de compania engleză între 1859-1870. Folosind cala de ridicare nave din colțul danei 13/12 construită între 1892-1895 de ing. Max Wegener și modernizată cu trolii de firma Hallier, la care se vor adăuga noile ateliere de turnătorie, cazangerie, tâmplărie și instalații navale, divizia a ajuns să lucreze cu 200 de muncitori cazangii și instalatori în 1904.

Divizia a IV-a de prepararea betoanelor și turnarea prefabricatelor. Aceasta a fost o activitate care s-a întrerupt doar pe durata primului război mondial. De la început Divizia a fost condusă de ing. Ion Pâslă, până la decesul acestuia din anul 1916 mort în luptele de la Topraisar. În subordinea Diviziei a IV-a a intrat și activitatea de exploatare a carierei de la Canara, de producere și de aprovizionare cu piatră a tuturor construcțiilor portuare.

De numele ing. Ioan Pâslă se va lega definitiv construirea zidului de sprijin al falezii de la Cazinou, cuprinsă între poarta 1 și curba falezii din fața Hotelului Carol I, sediul actual al Statului Major al Marinei Militare, terminat la dimensiunile și traseul de azi în anul 1906.

Calea ferată din port a fost exploatată de Direcția Generală C.F.R., care începând cu 1880-1882 a preluat întreg sistemul național de căi ferate, iar din 1899 a preluat și liniile portuare parcul de material rulant și de locomotive ale

companiei engleze și ale firmei Hallier. Calea ferată s-a ocupat permanent de toate transporturile pe calea ferată, inclusiv de construcțiile de linii ferate și de dotările cu material rulant și clădiri. Lucrări în afara devizului general al portului.

III. Proiectul Portului Constanța. Varianta definitivă.

III.1. Devizul general din 1895.

La data întocmirii devizului general ofertă în 1895, prezentat licitației internaționale, în valoare de 20.500.000 lei în aur (Varianta I-a), această sumă reprezenta echivalentul a 10.000 vagoane convenționale de grâu. Din această sumă valoarea construcțiilor hidrotehnice ale portului era de 12.318.022,25 lei. Contractul cu firma Hallier s-a încheiat cu valoarea de 9.731.237,58 lei reprezentând rabatul de 21% acordat de firma Hallier la data licitației. Apoi în 1897 prin introducerea în deviz a unor lucrări suplimentare, valoarea maximală a devizului hidrotehnic s-a majorat la 25.000.000 lei, cu un rabat de 23%, din totalul Variantei a II-a de 42.000.000 lei⁵.

Moneda națională, având oarecare stabilitate, a făcut ca devizul general să nu sufere modificări după falimentul firmei Hallier și să rămână devizul general al portului până la terminarea sa, de la recepția din 1911.

III.2. Portul Constanța în viziunea lui Anghel Saligny.

În calitatea sa de director și de șef de proiect, Anghel Saligny împreună cu specialiștii săi, au prefigurat o nouă concepție asupra funcționabilității generale a portului, a încadrării sale în ansamblul provinciei dobrogene și la racordarea portului la sistemul de căi ferate și drumuri naționale, în concordanță cu dezvoltarea exporturilor.

Soluțiile adoptate s-au dovedit eficiente, principiile lor rămânând valabile și astăzi, dovadă fiind cel puțin traseul căilor ferate și al drumurilor nemodificate până în zilele noastre. Acestea au fost:

- Includerea bazinului de petrol în incinta portului.
- Supralărgirea molului danelor 0-5 la 50 m lățime.
- Molul vechi al danelor 6-7; 9-10, cu laturi paralele.
- Avansarea cheiului de nord cu 50 m spre bazin pentru a evita derocările scumpe și greu de executat.
- Renunțarea la amplasamentul calei de halaj și a formei de radoub (docul uscat) din colțul danelor 13/12 și prelungirea cheiului de nord cu 120 m.
- Prelungirea cheiului silozurilor cu 190 m și renunțarea la cele trei estacade perpendiculare pe chei din mijlocul bazinului.
- Amplasarea a patru magazii cu silozuri la frontul de chei nou creat.
- Amplasarea viitorului șantier de reparații nave, cu cala de halaj și docuri uscate, în fundul bazinului de lemnărie, acolo unde azi se află bazinul docurilor plutitoare.
- Ideea accesului prin tunel a căii ferate din port.

- Rotirea generală a celor trei moluri de la vest, pentru ca liniile ferate să pătrundă direct la moluri fără curbe forțate cu manevră greoaie.
- Alinierea capătului celor trei moluri și a bazinului de petrol, paralele la pasa de intrare în port.
- Fundații pe piloți din lemn de stejar impregnați pentru silozuri.
- Folosirea prefabricatelor din beton ca boiandrugi și buncăre la silozuri.
- Prelungirea bazinelor de lemnărie și de cărbuni cu 250-300 m, pentru creșterea frontului de acostare și de reducere a umpluturilor la platforme.
- Ideea construirii conductei de petrol Băicoi-Constanța după sistemul american "pipe lines", lansată în 1899 și aplicată abia după 1913 cu p.i.f. după război în 1919.
- Soluții de consolidare a malurilor falezelor de nord și nord vest precum și soluții de consolidare a falezelor orașului Constanța pe latura de la Cazinou și pe latura de est a orașului.

O lucrare de asemenea anvergură este rezultatul unui colectiv de tineri ingineri calificați la această lucrare, care au devenit apoi profesori la Școala Națională de Drumuri și Șosele.

III.3. Caietul de sarcini. Cartea de identitate a construcției.

Caietul de sarcini elaborat până în 1895 sub conducerea lui I.B, Cantacuzino, folosit la licitația internațională, a rămas să fie respectat și de S.P.M. Constanța în antrepriza proprie a P.C.A.

Aceste prevederi au rămas valabile și în zilele noastre, singura modificare majoră fiind cea cu privire la compoziția betonului. Liantul de puțolană fiind înlocuit cu cimentul Portland.

Modificările ulterioare la secțiunile digurilor și cheiurilor s-au încadrat în caietul de sarcini și s-au făcut cu ocazia construirii noului Șantier Naval între 1973-1978, apoi în 1985 la diguri și în final în 1994 la cheiuri.

Pământul de Santorin de tip puțolanic.

Puțolana recomandată de Vitruvius în sec. I d. Chr. ca liant natural, aflată în împrejurimile orașului Pozzuoli, Italia, se folosește în stare naturală ca liant în combinație cu varul hidratat și piatra spartă. În contact cu apa de mare noul amestec devine un beton practic indestructibil. (Betonul roman)

În stare naturală puțolana se mai găsește în bazinul Mării Egee, fiind exploatat în cantitate mai mare și pentru export, în insula Santorin (Thyra).

Puțolana dacă nu este alterată în depozitele superficiale din carieră, este curată, omogenă și fără impurități, poate fi păstrată în incinte închise vreme îndelungată. Calitatea ei se determină într-o eprubetă; praful vulcanic amestecat cu apa de mare, se decantează după o vreme în trei zone distincte în funcție de granulometrie. La fund zona de nisip 30%, la mijloc prafuri fine argiloase 50%, deasupra zona mai puțin densă, cu piatra ponce 20% din volum.

Cuburile de probă fabricate din praf de puțolană cernută în site cu 64 ochiuri/cmp, în proporție de 100% praf, 1/3 var hidratat și apă de mare 40%, încercate la tracțiune în laborator, trebuie să dea rezultate care să nu fie inferioare valorilor de:

- 2,5 kg/cmp după 28 de zile pentru probele ținute în aer.
- 7,5 kg/cmp după 90 de zile pentru probele în contact cu apa de mare.

Rețeta de fabricare a betonului pentru blocuri artificiale masive din beton, folosind mortar de puțolană este următoarea:

- 0,87 mc piatră spartă de 2-7 cm diametru.
- 0,55 mc puțolană.
- 0,2 mc var gras în pastă.

- raportul A/C uzual este de 0,35-0,40 la amestecul în maneje. Roțile manajelor (betoniere cu ax vertical și role de amestecare) vor avea o greutate de cel puțin 20 kg/cmp de lărgime al ovezilor axei de rotire.

Rezistența la compresiune pe cuburi de probă de 20x20x20 cm trebuie să fie de minim 25 kg/cmp la 30 de zile de la fabricare. În laborator s-a obținut și 54 kg/cmp.

La prima vedere este un liant mai ieftin deoarece înlocuiește nisipul din beton, dar este slab productiv datorită timpului îndelungat de priză și a volumului mare al spațiului de depozitare pentru puțolană. La prețurile din 1935, puțolana de Santorin descărcată la Constanța costa 200 lei/mc, față de nisipul de Dunăre care costa 325 lei/mc.

Varul trebuie stins și ținut minim trei luni în gropile de var. Un var de calitate s-a obținut de la cuptoarele portului de la Carol I (Nicolae Bălcescu de azi) sau de la Ester (sat desființat).

Betonul din puțolană turnat în straturi de 10 cm a fost compactat cu maiul de mână. Blocurile prefabricate trebuiesc ținute în cofraje pentru întărire pe pista de turnare, de la 75 de zile până la trei luni, după aceia blocul urmând a fi folosit la montaj în corpul digului sau al cheiului.

Montarea blocurilor artificiale în lucrare.

Blocurile din beton au fost prefabricate pe o pistă netedă din beton, într-un poligon special amenajat la poarta 2, pe locul actual al clădirilor Atelierele de Reparații ale portului, cu file de rulare pentru macarale de tip pod rulant și macarale de tip Bardor echipate cu lanțuri de ridicare a benelor cu beton proaspăt și al blocurilor artificiale finisate. (Anexa III, 10, 11, 12) Blocurile se încărcau pe vagoneti de tip Truck cu platforme joase, vagoneti care transportau blocul finisat la gabarele port bloc, cu ajutorul cărora, blocurilor erau duse la locul de punere în operă, la diguri sau la cheiurile verticale.

Blocurile artificiale din beton s-au fabricat în patru tipuri principale, betonul fiind turnat în cofraje spațiale din lemn cu renuri pentru ridicare cu lanțuri de tip Gall. Cablurile multifilare din sârmă au apărut mult mai târziu.

Tip 1 - 4,50x2,00x1,75 m; V=15,75 mc; G=38t.

Tip 2 - 4,00x2,00x1,75 m; V=14,00 mc; G=34t.

Tip 3 - 3,50x2,00x1,75 m; V=12,25 mc; G=30t.

Tip 4 - 3,50x2,00x1,25 m; V= 8,75 mc; G=21t.

Gabaritul blocurilor trebuia să se încadreze în capacitatea de ridicare a macaralelor. Macaraua Titan de 40t montată pe file de rulare pe coronamentul digului dinspre larg, la cota +1,50 m, (Anexa III, 8), sau al macaralei plutitoare cu două corpuri de 40t.

Blocurile artificiale din beton au fost montate în corpul digurilor în trepte după sistemul englezesc la digul dinspre larg, sau aruncate "pel mel" după sistemul franțuzesc la digul dinspre sud, în funcție de adâncime. Treptele au fost protejate cu berme din anrocamente de diferite categorii. Blocurile artificiale din beton de sub apă au fost confecționate din beton de puțolană și var pastă hidratat. Blocurile artificiale din zona de variație de nivel și cele de deasupra nivelului mării au fost confecționate din beton de ciment. Aceasta a fost o modificare ulterioară fără modificarea devizului general.

Toate betoanele turnate pe loc cu fața văzută, au fost placate cu zidărie din moloane din piatră fasonate, sau din piatră brută rostuite. A se vedea la interiorul portului parametrul vertical al zidului de gardă, în lungul drumului de la poarta 1 la dana 0 a portului (Cuibul Reginei) și paramentele verticale ale coronamentelor fronturilor de chei.

IV. Construcții portuare la Constanța până la primul război mondial.

IV.1. Diguri de adăpostire, digul dinspre larg și digul dinspre sud.

Digul dinspre larg a fost construit pe o lungime de 1377,56 m, până la curba batimetrică de -9m, cu 7 tipuri de profile transversale succesive. (Anexa III, 1)

Profilul 1 pe o lungime de 24 m este suprapus peste vechiul dig început dar neterminat de către compania engleză în 1861-62.

Profilul 2 aplicabil pe o lungime de 156 m. Este protejat la exterior cu două blocuri în trepte tip 2 și 3, și berma din anrocamente de categoria III-a tip blocuri naturale de 3-5 t/buc. La interiorul platformei, filtru invers cu anrocamente de categoria I-a tip piatră brută, de până la 50kg/buc.

În acest profil la 60 m de la rădăcina digului din punctul de la poarta 1 numit Vraja Mării, s-a montat un bloc tip 1 turnat special. În interiorul blocului într-un locaș, s-a plasat un tub din bronz care conține un exemplar din pergamentul comemorativ, semnat de Regele Carol I și de suita Sa cu ocazia inaugurării lucrărilor de construcții ale portului, la 16 octombrie 1896⁶. La data inaugurării oficiale a portului firma Hallier a pus în dificultate administrația portului, deoarece nu se turnase blocul inaugural. Blocul a fost turnat de Serviciul de Dirigenți cu mortar de ciment din rezerva portului.

Locașul este acoperit cu o placă de marmură cu inscripția "16 octombrie 1896". Peste această placă s-a turnat coronamentul monolit placat cu moloane

rostituite, lat de 2 m la cota de nivel de +5,20 m. (1904)

Profilul 3 aplicabil pe 74,50 m.

Profilul 4 aplicabil pe 360 m.

Profilul 5 aplicabil pe 225,56 m.

Profilul 6 aplicabil pe 537, 50 m este profilul tip caracteristic. Pe un miez format din 4x2 rânduri întreșute de blocuri tip 2 așezate pe masiv de anrocamente de categoria a III-a nivelate la -1,55 m, protejate la exterior cu 6 rânduri cu 9 blocuri tip 1, 2 și tip 3, în trepte de la cota -8,25 la cota +1,75 m. Berma de la baza ultimului bloc de la fund, a fost protejată împotriva alunecării cu blocuri naturale din piatră de categoria IV cu greutatea de 5-10 t/buc.

Zidul de gardă lat de 6 m format din zidărie de piatră brută placată cu moloane rostituite, apoi din beton simplu la cota +7,0 și bordura la 7,80 (1967). La interiorul portului un filtru invers din piatră categoria II-a, blocuri naturale până la 1 t/buc.

Profilul 7 a fost digul Farului Mare în prelungirea digului dinspre larg, aplicabil pe 341 m, digul destinat protecției antebazinului. A avut aceeași structură ca P 6 la exterior, miezul digului și coronamentul rămase la +2,80 respectiv 3,70 m, inclusiv capul de dig care pivotează la far în trepte spre interiorul bazinului. Azi profilul 7 este înglobat în cheiul Danei de Pasageri.

Digul dinspre larg s-a executat între 1896 și 1904.

Între 1901 și 1903 s-a construit **digul de intrare** în port cu o lungime de 119,28 m, cel cunoscut ca dig al farului roșu, pe care s-a construit mai târziu în 1928-1929, clădirea Cuibului Reginei. S.P.M. Constanța în 1902 a construit un mic pavilion cu un singur nivel, unde au fost invitate să locuiască la Constanța pe timpul verii Regina Elisabeta și Principesa Maria, într-un loc liniștit și-auster. (Anexa III, 3)

Principalele volume de lucrări în Digul dinspre larg:

- Beton simplu turnat pe loc: 2.253 mc.
- Beton simplu turnat în blocuri artificiale: 130.270 mc.
- Zidărie aparentă din moloane sau piatră brută: 17.471 mc.
- Anrocamente de categoria I-IV-a: 151.717 mc.
- Volum total: 301.711 mc.

Valoarea lucrărilor înglobate în digul dinspre larg de 7.963.623 lei, la care s-a adăugat 194.000 lei valoarea celor 119 m ai digului farului roșu de la intrare.

Digul dinspre sud inclusiv digul de apărare de la vest. (Anexa III, 2)

Între 1895-1899 firma Hallier a construit 600 m din digul de apărare dinspre vest al platformelor.

Între 1900-1901 S.P.M. Constanța a construit restul de 243 m din digul de apărare. În același an construiește în continuare 100m din digul dinspre sud. Apoi în 1902 se execută 200m, iar în 1903 restul de 350 m.

- Beton simplu turnat în blocuri artificiale: 19.680 mc.

- Zidărie aparentă din piatră brută: 3.195 mc.
  - Anrocamente de categoria I-IV-a: 94.455 mc.
  - Volum total: 117.240 mc.
- Valoarea lucrărilor de la digul dinspre sud de 1.050.000 lei.

IV.2. Cheiuri verticale pentru acostarea navelor. (Anexa III, 5)

Graficul realizărilor fizice și valorice la cheiuri.

Denumirea Cheiului	Caracteristici Destinație	Anul construcției lungimi	Valoare lei
Cheiul digului de larg	La 50 m vest de dig	1899-1900 =35 m	
-	L tot. =706m	1901=215m	
-		1902-1903=270m	
-		1904=186m	
Total valoare,			1.402.179
Cheiul molului vechi	Dana 10, digul englez. 1864	=220 yd	
-	Dana 9, prelungire	1901=140m	
-	Dana 8, capul de mol.	1901-1902=70m	
-	Dana 7, pe lat. de sud	1904=73m	
-	Dana 6, după război		
Total valoare,			818.600
Cheiul de nord al bazinului vechi	Danele 14-16	1904=380m	
-	Dana 13	1901=1902=120m	
Cheiul S.M.R. în fața gării maritime	Danele 11-12 după război		
Total valoare,			1.607.180
Cheiul silozurilor	Danele 17-19	1903-1904=200m	
-	L=337 m	1908=137 m	
Total valoare,			852.625
Chei mol cereale și vite	Danele 20-22	1909-1910=350 m	
-	Danele 23-26 fără coronament	1911-1912=600 m	
Total valoare,			1.456.487
Cheiul molului permtru cărbuni	Danele 36-38	1909-1910=455 m	
Total valoare,			818.573
Bazinul de petrol	În interiorul bazinului		
Cheiuri pereate cu chei vertical pe 40 m la mijlocul pereului.	Danele D-F pe lat. sud	= 270 m	
	Danele E-C pe lat. nord	= 300 m	
	Latura de vest, fund bazin.	= 115 m	

(Anexa III, 4)

Intrarea cu poarta flotantă = 40 m

Dana A inclinată pe lat. est = 180 m

Dana B inclinată pe lat. sud = 250 m

Total lungimi la bazinul de petrol = 1115 m

Total valoare,

2.322.195

=====

IV.2.1. Barca pentru scafandrieri

Toate montajele de blocuri artificiale din beton sau a blocurilor naturale de categoria III și IV, de sub apă s-au executat cu scafandrieri echipați cu costume de tip greu, cu aerul pompat din pompe manuale aflate în barca pentru scafandrieri.

Munca scafandrului de sub apă este cea mai grea muncă manuală, pe care o poate depune un om. Este comparabilă poate cu a cosmonauților care ies în spațiul extratmosferic. El este omul pe a cărui conștiință se bazează o construcție de o valoare extraordinară. Pierderea stabilității la un chei vertical datorită neglijenței sau nepriceperii unui singur om practic imposibil de verificat, este de neimaginat. Scafandrul lucrează pe pipăite, deoarece sub apă la o construcție portuară și la 10-20 m adâncime vizibilitatea este nulă. Precizia scoaterii la suprafață a unui front de chei, admite toleranțe de ordinul a max. 5 cm. Și asta cu blocuri de 40-100 de tone.

O barcă are 5 marinari în echipaj. Scafandrul cu o formă fizică deosebită, un călăuzier, un telefonist și doi marinari pompagii. Costumul de scafandru din pânză cauciucată este dintr-o singură bucată, ca o șalopetă cu ciorapi. Echiparea se face pe la gulerul din cauciuc natural elastic. Scafandrul își îmbracă costumul până la genunchi; apoi fiind în poziția în picioare, este îmbrăcat forțat la o comandă, de ceilalți patru marinari care-i ridică costumul trăgând de gulerul elastic, cu diametrul mai mic decât lățimea umerilor. Pe flanșa metalică ce se atașează după echipare la guler, se montează o cască sferică cu flanșă pereche din tablă de cupru cu patru șuruburi. Casca are la interior priza de aer cu supapă de admisie într-un singur sens, o altă supapă de evacuare a aerului consumat aflat la o presiune mai mare ca a aerului atmosferic, care se menține prin mișcări laterale spre dreapta de lovire cu capul, cu o capsulă telefonică cu microfon, precum și un vizor din sticlă specială care se înșurubează la cască înainte de a se intra în imersiune. Pentru ca sticla vizorului să nu se aburească, scafandrul scuipe pe sticlă. Parâma călăuză este singura măsură de siguranță a scafandrului, confecționată din o parâma din cânepă de Manilla, ce se leagă la brâul scafandrului, fiind independentă de tubul de aer matisat împreună cu firul telefonic, care este atașat la cască. Ambele legături sunt manevrate de marinarul călăuzier, ce are în mână viața scafandrului. Pentru asigurarea scufundării scafandrului echipat în costumul ce se umflă ca un balon, dacă scafandrul nu reglează debitul de aer, se atașează pe umeri două greutateți din plumb de 20 kg și bocanci de fier în picioare. Regula este că atunci când un scafandru tocește un rând de

bocanci, trebuie să iasă la pensie.

La Constanța de peste 100 de ani de lucru sub apă cu scafandri, nu s-a întâmplat niciodată vreun accident. Dar rareori scafandri apucă să-și mănânce pensia peste 50-55 de ani. Este efectul azotului atmosferic care se dizolvă în sânge. Statuia scafandrului aflată în port nu este întâmplătoare.

Lucrul în clopotul scufundător diferă de cel cu scafandri, deoarece într-o incintă închisă (cheson) bine fixat pe fundul mării, muncitorii intră fără costume speciale, aerul fiind pompat de la suprafață. Aici apare mai frecvent cunoscuta boală de cheson pe care o dobândesc toți cei care folosesc aerul comprimat pentru respirație, scafandrii sau chesonierii.

IV.3. Bazinele portuare

Au avut următoarele adâncimi:

- Antebazinul la intrarea în port, protejat de digul de 341 m al Farului Mare cu o adâncime generală de 10,50-11,50 m, la geamandura de amerizare.

- Bazinul digului dinspre larg aferent danelor 0-5 și 6-7, cu adâncimea cuprinsă între 7,50 și 9 m spre dana zero.

- Bazinul vechi al danelor 9-10, 11-13 (cheiul S.M.R.); 14-16, cu adâncimea de 7,50 m respectiv 8,50 m.

- Bazinul silozurilor al danelor 17-21; H=8,50 m.

- Bazinul molului de lemnărie și pentru cereale și vite al danelor 23-26, cu adâncimea de 8,50 m.

- Bazinul molului pentru cărbuni al danelor 36-38, cu adâncimi de 9,00 m.

- Bazinul de petrol cu adâncimi de 9-10 m la intrarea în bazin.

Suprafața totală a bazinelor portuare în incinta protejată diferă de la autor la autor, datorită perioadei în care a publicat informația, deoarece ultimul bazin închis cu cheiuri s-a terminat în anii 1965-1968, din dana 35. La acest chei s-a aplicat o soluție diferită de caietul de sarcini, de turnare, a blocurilor de chei prefabricate, utilizându-se blocuri tip Ravier, forme spațiale asemănătoare unei nicovale, dar de 15-20 tone/buc.

Până la primul război mondial suprafața îndiguită a bazinului de manevră interioară, diferită de suprafața bazinelor specializate a fost de 74 ha.

De la adâncimi de 3-5 m, prin dragaje și derocări s-a ajuns în bazine de la 8,50 la 11,50 m.

Volumul lucrărilor de dragaje s-a ridicat la 1.544.000 mc, material scos cu ajutorul drăgilor echipate cu cupe pe tren de lanțuri cu eclise, de pe fund și transportat în afara portului cu șalande remorcate cu fund basculabil, în lungul țărmului spre sud până la poarta 6, acolo unde în anii 1965-1980 s-au amenajat platformele Portului Constanța etapa de Extindere spre Sud. Cea mai mare cantitate de dragaje s-a executat cu Draga România, dragă cu capacitate de dragaj la 10 m adâncime, iar lestată la pupa până la 11,50 m.

Dragajele s-au executat în paralel cu construcțiile pentru diguri și cheiuri,

dar special pentru adâncirea bazinelor între 1904-1912.

Valoarea lucrărilor de dragaje a fost de 2.466.774 lei.

IV.4. Terasamente și umpluturi în platforme.

Pentru majoritatea umpluturilor făcute în port s-a folosit pământ scos din falezile care mărginesc portul, așa cum scrie și în caietul de sarcini.

Pe lângă faptul că s-a dat aspect civilizat falezelor orașului prin nivelarea prăbușirilor, după 1904 s-au început și lucrările de consolidări ale malurilor orașului.

La umpluturile platformelor s-a folosit și pământul rezultat din excavațiile de la tunelul de cale ferată și alte surplusuri de pământ din oraș.

Până în 1916 s-au realizat umpluturi pe 137 ha, principalele platforme fiind pentru cheiuri 21 ha, pentru liniile de cale ferată 8,60 ha și șosele 5,40 ha, pentru ateliere și instalații pentru betoane 57 ha, apoi completarea umpluturilor de la poarta 2 executate anterior, pentru silozuri 1 ha și pentru bazinul de petrol 11 ha. Platformele umpluturilor nefolosite au fost de 25 ha, între poarta 3 și poarta 4 pe la baza fazei.

Volumul total al umpluturilor în platformele portului au fost 1.470.000 mc.

Valoarea lucrărilor pentru platforme a fost de 4.529,247 lei.

IV.5. Consolidări de maluri și sistematizări de falez.

Taluzele falezelor care limitează portul de la est la vest, au fost succesiv consolidate de către S.P.M. Constanța, care a colaborat foarte bine cu Primăria orașului la sistematizările malurilor.

Între 1904-1916 s-au consolidat 400 m de faleză între Poarta 2 și Poarta 4, prin drenuri colectoare perpendiculare pe taluze, care descărcau apele de infiltrații la drenuri longitudinale. Toate aceste drenuri au fost legate la canalizarea generală a portului, care descarcă și apele pluviale de pe platforme la mare, în umpluturile filtrante din spatele cheiurilor.

Valoarea lucrărilor de consolidări falez a fost de 784.600 lei.

IV.6. Șosele de acces în port, drumuri și platforme.

Până în 1916 drumurile au atins o lungime totală de 6500 m. Din oraș se intra în port pe la Poarta 1 pe șoseaua împietruită și apoi pavată cu piatra cubică pe str. Marinarilor ca și în zilele noastre, iar din 1914 pe la Poarta 3, pe drumul numit "Drumul în Serpentină". Drumul de centură al portului de la baza fazei, deși creionat din 1890-95 prin capul de tragere al căii ferate a carierei, s-a construit pe traseul de azi între Poarta 4 și Poarta 1 a portului între 1963-1964.

IV.7. Farurile vechi ale portului Constanța.

Farul Genovez (Anexa III, 15)

Prima imagine a farului apare în vederea făcută de *Dr. Camille Allard* în

1855 la Constanța, în timpul războiului Crimeii, cu ocazia prezenței în oraș a unui contingent de trupe franceze. După desen farul are aproximativ forma și dimensiunile de azi. Este probabil ca farul pe locul și la forma din 1855, să fii existat și în 1828, deoarece apare pe o vedere datorată lui *Hector de Bearn*, al treilea atașat al Franței pe lângă curtea Țarului Nicolae al II-lea. (După I. C. Băcilă, 1923, "Pictori francezi prin țara noastră 1828-1856"; G. Oprescu, 1926, "Țările Române văzute de artiștii francezi sec. XVII-XIX"). Reconstrucția farului pe același amplasament s-a început în 1856 de către *Artin Aslan*. Coordonatele farului sunt: Lat. 44° 10'; lg. 28° 41'. Farul a avut lumină albă continuă, asigurată cu gaz aerian la o lampă Bunsen, cu o vizibilitate de 9,5 Mm. Vigia din cupru a cupolei farului de azi este de forma celei originale. Înălțimea farului după restaurarea din 1948, este de 21 m peste nivelul mării. Turnul farului are o bază rectangulară până la 3,50 m înălțime și octogonală în rest. În interior este cilindric cu trepte din piatră în spirală. Farul s-a aflat în funcțiune până în 1913, dată după care Farul Mare al portului a fost cunoscut și a intrat în avizele pentru navigatori. În vedere mai apare și geamia *Mahmudia* reconstruită în 1822, pe locul unei alte geamii aflată la Constanța în 1651 (Evlia Celebi).

Farul englez al digului din portul Constanța. (Anexa III, 16)

Compania Engleză a lui J.T. Barckley care a construit primele lucrări de port la Constanța începând cu 1860, a amenajat la capătul digului de apărare înglobat azi pe colțul actualelor dane 8-9, un far simplu cu o lampă cu gaz aerian de vizibilitate redusă. Farul apare într-o litografie din colecția *Academiei* datorată cpt. I. Caralea din anul 1880. Acest far rudimentar a fost folosit până în 1905, la gura de intrare în port, ca far al poziției digurilor, în paralel cu *Farul Genovez*. În imagine apare bazinul portului cu o sumedenie de nave tehnice și comerciale, care operau la cheiul din lemn al portului, construit sub amplasamentul de azi al Gării Maritime, în fața unei magazii supraetajate pentru cereale. Se disting cele șase compartimente ale silozurilor de cereale, aflate la marginea falezii, cu descărcarea din vagoane pe str. Ovidiu la partea superioară și transferul la vapoare după prelucrare în siloz, pe la baza din port a silozului. Un grup de vagoane cu locomotivă coboară pe taluzul falezii dinspre fosta gară a orașului, pe lângă atelierele de reparat vagoane cu coșul de fum al forjei, spre platforma portuară. În oraș se disting clădirea *Curtii de apel* (fost castel Regal), actuala judecătorie a orașului; *casele Harris* 1, 2, 3 pe amplasamentul de azi al Băncii Agricole; casa din piatră cu donjon englezesc, cunoscută drept casa Alleon de lângă liceul Mihai Eminescu; *biserica Sf. Nicolae* cunoscută anterior drept *biserica Bulgară*, minaretul *geamiei Mahmudia* de pe str. N. Titulescu de la Hotel Intim și minaretul altei geamii neidentificate în prim plan. În imagine apare și *Farul Genovez*.

Farul Regele Carol I. Farul mare al portului Constanța.

Farul mare a fost construit la capătul digului principal între 1902-1904

intr-un turn din beton monolit de 21,75 m înălțime peste nivelul mării și are atașată spre nord casa farului.

Construcția este placată cu moloane în două culori alb și negru, din granit aduse de la cariera *Turcoaia (Iacob Deal)*, etanșate la rosturi cu tole din tablă de plumb.

La exterior are ornamente din bronz.

Spre sud efigia *Regelui Carol I*, spre nord efigia *Împăratului Marcus Ulpius Traianus* și spre est la larg, inscripția "*Portul Constanța mării și apărare de valurile mării sub domnia Regelui Carol I*".

Construcția casei farului în formă de trunchi de piramidă are 10 m peste nivelul platformei digului, iar turnul exagonal al farului cu vigia se află la 21,75 m peste nivelul mării.

Instalația electrică automată montată în casa farului a avut în vigia din cupru cu geamuri de cristal, lămpi și oglinzi rotitoare de tip Carcel, dublată cu instalații de acetilenă. Eclatul de clipire a fost de 1 sec. lumină la 2 sec. întuneric, care măturau 360° indiferent de poziția observatorului. Vizibilitatea maximă a farului pe timp favorabil a fost de 13 Mm.

Farul a funcționat non stop din 1904 până în 1980, de la ora 18 la 6 iarna-vara.

Geamandura de amerizare.

La câpătul digului de larg la o lungime de 250 m s-a aflat geamandura de amerizare a navelor pe poarta de intrare în port, poziție ce trebuia ocolită pentru ca navele să nu eșueze pe capătul digului submers. Geamandura a fost echipată cu lumină albă neîntreruptă cu acetilenă și fluier cu aer comprimat în butelii pentru ceață.

Farul Roșu și Farul Verde.

Construite pe muzorelele guri de intrare în port de 160 m lățime, au fost instalate în construcții tronconice din metal. Lumina cu eclat regulat de 1 sec. clipire la 2 sec. întuneric, colorate cu sticle din cristal, verde la vest și roșu la est, se aprindeau simultan. Lămpile se aflau montate în vigii metalice la 11 m peste nivelul mării cu o vizibilitate de 3-5 Mm. La clădirea farului roșu s-a aflat sirena de ceață a portului poreclită de portuari "*vaca portului*", unde serviciul se făcea în schimburi săptămânale. Sirena cu aer comprimat de clasa a II-a cu un sunet răgușit, care se auzea în tot orașul, funcționa cu sunete alternative de 8 sec/min.

Farul de la Tuzla.

Construit pentru siguranța navigației în 1900, a fost montat într-un turn metalic cu zăbrele, traversat la interior de o conductă tubulară din metal vopsit alb-negru, până la o înălțime de 60,90 m. Vizibilitatea farului a avut 20 Mm. Eclatul dublu de lumină a fost de 2x0,5 sec. consecutive de la 1,5 sec. clic la 7,5 sec. întuneric. Farul a fost în funcțiune până în 1970 când a fost pus în funcțiune farul din centrul orașului Constanța, care în avizele pentru navigatori arată azi poziția portului Constanța.

Farul de la Capul Midia.

Construcție metalică tubulară din 1938, cu o înălțime de 8 m de la sol. Vizibilitatea de 10 Mm cu eclat automat cu acetilenă de 0,5 sec. la 3,5 sec. pauză.

Farul de la Gura Portiței.

Construcție metalică din 1946 cu o înălțime de 13 m de la sol.

Vizibilitatea de 11 Mm cu eclat automat cu acetilenă de 0,3x4 sec. la 0,7x3+5,7 sec. intuneric.

Valoarea lucrărilor de construcții și de instalații la faruri, sirene și alte semnale, a fost până în 1916 de 510.702 lei.

ANEXA I.

DOCUMENTELE LICITAȚIEI INTERNAȚIONALE DIN 1895

Anexa I.1. Procesul verbal încheiat la susținerea licitației.

(redactat autograf în limba română)

Astăzi, 18/30 iunie 1895, la orele 3 după amiază, în prezența noastră Ministru lucrărilor publice, asistat de D. secretar general al Ministerului și de D. director al serviciilor idraulice, s'au deschis ofertele privitoare la construirea portului Constanța.

Invitându-se toți sumisionarii prezenți a declara dacă mai au oferte de făcut, rezultatul a fost cel următor:

1) **Societe des constructions de Batignolles**, (1) unu la sută scăzământ din prețurile devizului, cu mici condițiuni specificate în ofertă. Societatea mai oferă construirea tuturor lucrărilor hidraulice, cu (9) nouă la sută peste seria prețurilor și în timp de (7) șapte ani.

2) **Casa Hersant**, oferă (6,25) șase lei și douăzeci și cinci centime la sută sub prețurile devisului. Casa Hersant oferă un scăzământ de (9,50) nouă și cincizeci la sută sub seria prețurilor în caz de a se accepta modificățiuni la proiect în sensul ofertei.

3) **Casa Fives-Lille**, oferă un scăzământ de (2,10) doi lei și zece centime la sută, aplicabil la toate prețurile devisului. Casa Fives-Lille mai face două (!) propuneri de schimbări la proiect, fără modificare de preț.

4) **D. Adrian Hallier**, oferă un scăzământ de (21) douăzeci și unu la sută sub prețurile totale unitare. D. Hallier mai face o propunere pentru toate lucrările idraulice cu un scăzământ de (23,80) douăzeci și trei lei și optzeci de centime mai jos de cât devisul și cu condițiunile arătate în ofertă.

5) **Casa Vloker & Bos**, oferă (10) zece la sută peste prețurile devisului.

6) **Casa Bartissol**, oferă (7,10) șapte lei și zece bani scăzământ sub prețurile devizului. D. Bartissol mai propune o modificare în proiect, grație căreia ar face toate lucrările suplimentare cu prețul total a forfait de douăsprezece milioane trei sute optsprezece mii douăzeci și doi lei (12.318.022).

7) **Societatea Veneto**, oferă (2,48) doi lei și patruzeci și opt centime scăzământ din prețurile devisului. Societatea Veneto face o propozițiune subsidiară, comportând modificațiuni în urma cărora ar putea face lucrarea cu un scăzământ de (5,85) cinci și optzeci și cinci la sută scăzământ.

8) **D.nii Juhl, Langeweld & Co**, oferă un scăzământ de (14,10) patru spre zece lei și zece centime scăzământ din prețurile devisului.

Toate casele ofertante au depus în același timp condițiile provizorii respective.

Rezultatul definitiv se va comunica celor în drept după studii amănunțite ce se vor face de către serviciul idraulic.

Drept care s-a încheiat prezentul proces-verbal, semnat și de părțile prezente.

(ss). Ministrul Lucrărilor Publice. Al. Marghiloman.

Directorul serviciilor idraulice I. B. Cantacuzino.

Secretar general al Ministerului M. Capuțineanu.

(ss). Antreprenorii (8 semnături în numele firmelor menționate).

Anexa I.2. Jurnalul Consiliului de Miniștri pentru împuternicirea semnării contractului de execuție, cu firma care a adjudecat licitația.

(Redactat dactilografiat)

JURNAL

Consiliul Miniștrilor în ședința de la 27 iunie 1895 (stil vechi s.n.) luând în deliberare referatul D-lui Ministru ad-interim la lucrările publice cu Nr. 8622, relativ la licitațiunea ținută în ziua de 18/30 iunie anul curent, pentru darea în întreprindere a lucrărilor portului Constanța, evaluate de pe devis la suma de lei 12.318.022,25.

Având în vedere că pentru această licitațiune au fost convocate, conform art. 68 din legea comptabilității publice 10 case speciale, din care s-au prezentat la concurs 8 case.

Având în vedere că din toate ofertele și propunerile subsidiare, oferta cea mai avantajoasă este cea a casei Adrien Hallier et Dietz Monin din Paris, care propune a executa lucrările astfel cum sunt prevăzute în devis cu un scăzământ de 21% sub prețurile unitare.

Pentru aceste cuvinte consiliu, în virtutea Art. 77 din legea asupra comptabilității publice, aprobă rezultatul acestei licitațiuni și autorisă pe D-nu Ministru ad-interim la lucrările publice a încheia contract cu sus zisa casă, în limitele sumei aproximative de lei 9.731.237 bani 58 (noue milioane șapte sute trei zeci și unu mii două sute trei zeci și șapte lei și cinci zeci și opt bani) la care se reduce valoarea lucrărilor în urma scădământului oferit la licitațiune.

(ss) în original (membrii guvernului cu semnături autografe)

L. Catargi
A. Marghiloman
Al. Lahovari

Take Ionescu
C. Poenaru
M. ....

Anexa I.3. Scrisoarea de participare la licitație a firmei Adrien Hallier.

Adrien Hallier
Entrepreneur de Travaux Publiques
61, Rue de l'Arcade
Paris.

L'entrepreneur soussigné, repondant a l'invitation que lui a faite le Gouvernement roumain, par lettre No. 1220 des 20 avril/2 mai 1895, de concurira l'adjudication des travaux de construction du port de Constantza a l'honneur de declarer qu'il s'engage a executer tous les travaux indiques dans les projets et devis qui lui ont ete communiques, comportant une depece totale prevue montant a la somme de 12.318.022,25 lei (douze millions trois cent dix-huit mille vingt-deux lei, vingt cinq bani) et ce conforement aux cahiers des conditions generales et speciales pour la construction du dit port, ainci qu'aux conditions enoncees dans la lettre sus rapele, No. 1220, moye-nent un rabais de 21% (vingt un lei pour cent lei) s'appliquant a tous les prix unitaires des dits devis.

Bucarest, le 18/30 Juin 1895,
Approuve l'eriture ci dessous
(ss) Adrien Hallier

(Documentul are apostila originală a lui Al. Marghiloman din 18 Junie'95
"Ne varietur", n.n.)

**Anexa I.4. Contractul incheiat între Ministerul Lucrărilor Publice și firma
Adrien Hallier, pentru construcția portului Constanța.**
(Redactat dactilografiat)

Timbru fixu. 10 Lei

CONTRACT pour l'execution des travaux du PORT DE CONSTANTZA

Entre le Ministre des Travaux Publique de Roumanie d'une part; et
Monsieur Adrien Hallier, Entrepreneur de travaux publics d'autre part; a été
convenu et établi ce suit:

Monsieur Adrien Hallier, après avoir pris connaissance des charges relatifs à la construction du port de Constantza et de la ligne de chemin de fer à la carrière de Canara, s'engage à exécuter les travaux y relatifs conformément aux documents sus-indiqués, qui font partie intégrantes du présent contrat.

Le Ministre des Travaux publics s'engage à effectuer les paiements des sommes dues à Monsieur Adrien Hallier, conformément aux stipulations et conditions des cahiers des charges.

Monsieur Adrien Hallier s'engage à terminer les dits travaux jusqu'au 10 juillet s.n. mille huit cent quatre-vingt dix neuf.

Le ministre des Travaux Publics s'engage à remettre à l'Entreprise assistant après la signature du contrat la carrière et les terrains stipulés aux cahiers des charges.

Pour assurer l'exécution des obligations que l'Entreprise prend à sa charge par le fait du présent contrat, Monsieur Adrien Hallier a déposé à la Caisse de Dépôts et Consignations de Bucarest un cautionnement en titres roumains d'une valeur nominale de lei 616.124 (six cent seize mille cent vingt quatre lei) représentant 5% de la valeur totale des travaux.

Toute contestation qui pourrait s'élever entre le Ministère de Travaux Publics et l'Entreprise sera réglée et jugée d'après les lois et par les tribunaux de Roumanie.

A cet effet Monsieur Adrien Hallier a élu domicile légal pour toute la durée de présent contrat, à Bucarest.

Faite en double exemplaire et signée à Bucarest le 10 juillet n.s. 1895.

Le Ministre des travaux publics (ad interim).

(ss) A. Marghiloman

Le Directeur

des services Hydrauliques

(ss) I.B. Cantacuzino

L'Entrepreneur,

(ss) Adrien Hallier

Article additionnel

Conformément au résultat de l'adjudication M. Adrien Hallier s'engage à exécuter les dits travaux avec un rabais de 21 p% (vingt et un pour cent) sur les prix de devis montant à 12.318.022 lei 25 bani soit 9.731.237, 58 lei.

Le ministre des travaux publics ad interim

(ss) A. Marghiloman

L'Entrepreneur

(ss) Adrien Hallier

Le Directeur des services hydraulique

(ss) I. B. Cantacuzino.

Anexa I.5. Extras din Condițiile Generale și din Condițiile speciale anexă la contract, care au stat la baza preluării în antrepriză a lucrărilor de construcții.

Art. 15. Dacă în cursul executării lucrărilor va fi trebuință să se modifice proiectul în mai mult sau mai puțin, întreprinzătorul este dator să primească și să execute aceste schimbări, însă numai după un ordin înscris al inginerului său sau al arhitectului diriginte și în condițiile următoare:

a) Sporul sau scăzământul să se facă la lucrări de felul celor prevăzute în proiect și pentru care s-au fixat prețuri în seria care s-a avut în vedere la adjudicațiune.

b) Sporul sau scăzământul să nu covârșescă mai mult de 20% din valoarea totală a contractului, afară de o dispoziție contrară a condițiilor speciale ale întreprinderii.

c) Sporul sau scăzământul să nu fie mai mare de 50% din condițiile trecute în estimățiune pentru fiecare fel de lucrare.

Condiții speciale:

Par. 60. Reducerile și sporurile eventuale ale cantităților lucrărilor contractate de care antreprenorul este obligat să se ție, sunt cele prevăzute în art. 15 din condițiile generale. Pentru orișice spor care întrece această proporție, antreprenorul rămâne libver să refuze executarea, iar Direcțiunea rămâne atunci liberă să execute lucrarea în regie, sau printr-un alt antreprenor.

Art. 36. Dacă în cursul executării lucrarea va merge încet, încât din lipsă de materiale, de lucrători în număr suficient, din neaplicarea reparațiunii de lucrări date întreprinzătorului, sau din orice altă cauză, astfel ca să se poată prevedea că ea nu se va termina la epoca fixată prin contract, sau că nu se vor efectua lucrări pentru sumele afectate din buget în fiecare an, administrațiunea în urma raportului inginerului sau a arhitectului, va prescrie întreprinzătorului măsurile de luat pentru activarea lucrărilor acordându-i un termen pentru aceasta.

Anexa I.6. Lista utilajelor și dotărilor preluate de Administrația portului Constanța, ca urmare a cumpărării lor după procesul Hallier.

Nave tehnice și de serviciu.

- Remorcherul Jullieta.
- Remorcherul Taurus.
- Draga maritimă cu cupe (godeuri) Castor. Viitoarea dragă România.
- Draga refulantă Pollux.
- 3 Mahoane cu clapetă: Gjornen, t'Zwaantje, Zeeweend.
- Macara plutitoare de 40 t.
- Clopot scufundător metalic pentru lucrul sub apă al scafandrilor.
- 6 Gabare din lemn pentru transportul pietrei la lucrare.
- Deroșeza cu pilon metalic de 7 tone.

- 2 portblocuri de 100 t capacitate (două - trei blocuri din beton). (Anexa III, 14)

- 6 bărci de scafandri cu pompe.
- 2 bărci cu motor.
- 3 gabare basculante tip Paupier de 20 t.

Material rulant.

- 11 locomotive cu abur diferite.
- 100 de vagoane normale de 10 t, vagoane basculante și platforme.
- 180 vagoneti tip Decauville cu liniile aferente pe diguri și la cheiuri.
- 26 truck-uri (vagoneti) platformă joase de 40 t, pentru transport bene cu beton proaspăt și blocuri în poligonul de prefabricate și la gabare pentru cheiuri.

Instalații de șantier în poligon, la diguri și în Cariera Canara.

- Cala de halaj nouă montată la dana 13/12.
- Macara pe boghiuri pentru montarea blocurilor la dig Titan de 40 t.
- Macara portal tip Bayreuth pentru manevrarea cuvelor cu beton la turnarea în prefabricate din poligon. (Anexa III, 12)
- Macara de 40 t montată la punct fix pentru încărcarea blocurilor de beton în portblocuri.
- 2 macarale tip Brador, porticuri pe boghiuri, pentru transportul prefabricatelor din poligon la încărcare. (Anexa III, 13)
- Centrala de fabricare a betonului din puțolană sau ciment 5-8 mc/oră.
- Instalații de stingere a varului.
- 3 concasoare cu fălci în cariera Canara.
- Locomotivă cu ecartament îngust Wolff, pentru transportul cuvelor de beton de la centrala de betoane la poligon.
- 4 locomobile Veier & Richmond generatoare de abur.
- 3 guri de șaland pentru încărcarea pietrei sparte la gabare.
- Ateliere de turnătorie, tâmplărie și cazangerie.

Toate aceste nave tehnice și utilaje de serviciu au fost menținute în funcțiune, până la primul război mondial când marea lor majoritate a fost furată de către ocupantul portului, distruse sau înstrăinate în Bulgaria și la Istanbul.

Recuperarea lor a fost parțială după război.

Anexa I.7. Devizul general al construcției.

Varianta minimală cu termen 10 iulie 1899. Durata de execuție 5 ani.

Varianta maximală semnată la 10 iulie 1896. Durata de execuție încă 2 ani.

Devizul în extenso cu întreaga bibliografie a subiectului este publicat în vol. Cercetări Marine, nr. 29-30, 1996-1997, Ed. I.R.C.M. Constanța, p. 486-487.

ANEXA II. Inventarul Companiei Engleze rămas la Constanța după cumpărarea portului de către Statul Român în 1882.

(Extras din dosarul Primăriei nr. 58/1930, filiala Arhivelor Naționale Constanța).

- Portul, cheiurile, jetelele, farul principal, farul cel mic de pe jetelă. (v. AD. An II, serie nouă, nr. 1, p. 103, fig. 2);

- Două macarale cu abur, 6 macarale pentru brațe (vinciuri), și o mare cantitate de material precum: scripete, macarale, sonete complete, lanțuri și unelte diverse.

- Un mare vapor de dragaj cu abur.

- Un vapor remorcher de o capacitate de 700 quartere care remorchează un elevator cu aburi pentru încărcarea bastimentelor în radă.

- Două vapoare din fier cu supapă cu o capacitate de 100 tone de balast din dragaje. (Într-o fotografie a unui ziar german din anul 1877, aceste șalande se află în prim planul imaginii, având sistemul cu lanțuri de deschidere a porților, culisant pe o grindă curbă peste magazia de balast).

- Două vapoare semănând cu cele precedente de 40 t fiecare. (șalande cu porți pe fund, folosite prin anii 1960-1975 la salubritizarea portului, pentru gunoiul de la nave. Pontonier a fost celebrul Victor Stângă, un aventurier care a vândut un vapor, fără să fie al lui s.n.).

- Mai multe luntre.

- Bouches cu ancore și lanțuri fixe (ponton port ancoră al drăgii).

Magazine de grâne la Constanța.

- 1 bloc de 6 magazine de grâne din piatră de 30.000 quartere. Magazinele zidite pe faleza de vest a orașului, cele din imaginea fig. 7. Azi fiind demolate se păstrează un fronton ce servește ca zid de sprijin al falezei unde se disting cele 6 compartimente.

- 1 bloc de 3 magazine de grâne din lemn situat pe chei, cu linie ferată sub acoperiș pentru a ușura descărcarea, cu o capacitate de 40.000 quartere.

- 1 bloc de 8 magazine mici de grâne din piatră cu o capacitate de 5.000 quartere.

Terenuri. La Constanța 62 ha din care ocupat cu calea ferată 42 ha.

- Calea ferată la cheiuri și la jetele de 17 km din care linii existente la racorduri 7 km și 10 km la cheiuri.

- 7 plăci turnante la cheiuri și la magazinele de grâne.

- Material rulant: 9 locomotive; 1 vagon salon; 2 vagoane cl. I; 3 vagoane cl. II; 5 vagoane cl. III; 1 vagon mixt cl. II-III; 300 vagoane mixte pentru grâne și mărfuri diferite; 10 furgoane; 1 vagon pentru cai; 2 pluguri de zăpadă.

- Ateliere: 1 atelier de cazangerie; 1 mașină de nituit; două foale de forjă mecanică; una nicovală mare și una menghină; una presă fixă și una presă mobilă; atelierul de ajustaj; prese pentru finisare la cald; mașina pentru șuruburi; sfredel mare, sfredel cu filet; mașina de netezit; mașina pentru

strâns bandaje la vagoane; atelier de forje; ferăstrău circular; 4 ateliere de fonderie; 5 ateliere de tâmplărie; 6 rezervoare cu unt de lemn de 3 mc capacitate.

- Locuințele companiei pentru personalul superior.

- Sediul direcției Companiei (la statuia de azi a lui A. Saligni de la Poarta 1). Aici a funcționat halta de cale ferată Ovidiu.

- Casa Blundt fosta școală a Companiei (actuala casă de piatră a C.F.R. cumpărată și restaurată de către Alleon sub numele care este cunoscută, de pe str. C.A. Rosetti). La parterul ei a funcționat și halta Thetis, de pe linia ferată de vilegiatură cuprinsă între halta Ovidiu și Băile de la Vii.

- Capela protestantă (demolată de sediul actual a Muzeului Marinei, fosta Școală Navală).

- Casa hotel al Companiei amplasată la Poarta 3 pe str. Traian, transformată în spital militar la 1880. Restaurată și azi. În curtea casei se afla și biroul vamal (bariera de sud a orașului), a cărui firmă se citește și azi, privind dinspre port.

- Casa nr. 1 locuința lui Edward Henry Harris, fostul director al Companiei (fosta terasă Farul, actualul amplasament al sediului Băncii Agricole la 2).

- Casa nr. 2 locuința lui Henry Guarracino (Terasa Farul).

- Casa nr. 3 locuința lui Ștefanio Papaioanopoulos (idem).

Locuințele companiei pentru maiștri și muncitori străini.

- 18 locuințe în 9 corpuri de clădire situate între str. Tomis și parcul arheologic, demolate de primărie începând cu 1922 cu ocazia sistematizării str. Carol (Tomis) și Scarlat Vârnăv (fosta stradă din fața gării vechi a orașului). Din acestea au rămas primul corp în spatele magazinului Grand cel original la Bd. Tomis și cel restaurat în parcul arheologic.

ANEXA III. Comentarii la lista ilustrațiilor.

Fig. 1. Secțiune transversală prin digul dinspre larg.

Profilul tip caracteristic a ultimului tronson al digului la volum maxim. Țesătură din blocuri de beton tip 1, 2 și 3. Peste nivelul apei s-a turnat un strat de beton simplu cu o grosime de 2 m, cu rolul de egalizare a rosturilor dintre blocuri și de rigidizare a ploturilor de lucru lungi de 10 m.

Între 1983 - 1985 treptele exterioare ale digului au fost consolidate cu o carapace din stabilopozi de 4,5 -20 t/buc., peste o manta din blocuri de piatră naturală cu rol de egalizare, de la Vraja Mării până la dana zero.

Fig. 2. Secțiune transversală prin fostul dig dinspre sud.

Digul s-a construit în continuarea digului de apărare a umpluturilor de la vest. Soluția de frângere spre capăt a traseului digului, a fost necesară pentru includerea în interiorul portului a bazinei de petrol.

Capătul digului între profilele 2, 3 și 4 a fost demolat în 1975, cu ocazia construirii bazinului de armare al S.N.C.

Fig. 3. Fostul dig al farului roșu de la gura de intrare în port.

Digul având rolul de limitare a propagării valurilor în interiorul portului, a fost construit cu parament vertical tip sparge val, protejat la bază cu o manta de blocuri naturale mari de categoria IV-a.

Gura de intrare în port a avut între muzoare o lățime de 160 m.

Între profilul 1 și 2 s-a construit în 1929 Cuibul Reginei Maria, actualul Muzeu al Portului.

Digul a fost demolat parțial la aliniamentul danei zero, fiind inclus în platformele supralărgite al danei Roll on - Roll off (Ro-Ro).

Fig. 4. Fostul bazin de petrol.

Bazinul a fost proiectat cu cheiuri la o adâncime de - 9 m, exclusiv pentru exportul de țiței și produse finite din petrol românești. A fost bazinul care a sporit capacitatea de trafic a portului cu peste 3 milioane de tone/an. Amenajarea de tip mixt cu cheiuri verticale izolate între taluze perechee, a premers soluțiile moderne aplicate la posturile de petrol actuale, unde nu sunt necesare platforme de circulație, ci doar conducte și racorduri flexibile la conducte. Danele operative A, B, C, D, E, F, au permis operarea simultană a minim șase nave încărcate prin pompă.

La intrarea în bazin poarta flotantă de 40 m lățime, manevrată cu cabluri și apoi cu remorchere, asigura o protecție împotriva incendiilor ce se puteau propaga în acvatoriul portuar.

La capătul digului dinspre sud s-a construit farul verde și locașul sirenei de ceață.

Fig. 5. Secțiuni tip caracteristice prin cheiurile portului.

Fronturile de chei din întreg acvatoriul au fost amenajate cu parament vertical la diferite adâncimi, în funcție de specializarea danei. Patul de chei s-a amenajat din piatră de diferite categorii sortată, nivelată cu ajutorul scafandrilor. Sub primul rând de blocuri al zidului de chei, s-au pozat saci de ciment, care prin priza de sub apă au asigurat un plus de stabilitate față de componenta momentului de răsturnare. Zidăria din blocul din beton tip 1 și 2, până la 0,50 m peste nivelul mării, a avut în spate o umplutură din piatră nesortată de carieră. Coronamentul cheiurilor care a aliniat și nivelat rosturile blocurilor montate, s-a construit din zidărie de piatră cu față văzută pe o înălțime de 2 m, până la cota generală a portului de +2,50 m, în tronsoane de 33 m lungime.

În coronament s-a amenajat un tunel de 1,40x1,15 m boltit, pentru instalații de apă și electrice, la care s-a renunțat după al doilea război. În mijlocul fiecărui tronson de coronament s-a montat un bolard (baba) pentru legarea

navelor, cu o capacitate de tracțiune de 75 tf., rezultată din presiunea velică a vântului asupra navei legate la chei.

Întreg frontul de cheiuri de la dana zero la dana 10, pe latura de maximă eficiență dinspre est, a fost consolidat prin avansare în bazin cu 25 m, cu un rând de blocuri de chei fundate la -11 m. Operațiunea s-a executat între 1992 - 1995.

Fig. 6. Secțiune prin cheiurile mixte de la fostul bazin de petrol.

Pentru construcția zidului de chei și pentru racordarea zidului cu pereul de piatră dintre danele izolate, s-au executat o serie de blocuri speciale diferite de cele tip. În dana A unde țesitura molului de cărbune și alte materiale de masă privită în plan, avea nevoie de o stabilitate deosebită, zidul de chei s-a construit în contrapantă pentru stabilitate la împingerea din umpluturile din spatele cheiului și vibrația din efectul valurilor. La danele izolate C, D, E, F, coronamentul cheiului s-a construit din beton monolit. Tunelul pentru instalații, de data aceasta cu un debit sporit de apă pentru incendii, a fost menținut.

Fig. 7. Aspect general în portul Constanța între anii 1890-1892.

În prim plan silozurile de cereale cu 6 magazii pe 3 nivele, nefuncționale(!). Construite de englezi între 1864-1868, fără o evaluare a posibilităților tehnice de racordare cu calea ferată, silozurile nu puteau prelua cerealele descărcate pe platforma superioară din str. Ovidiu (denumirea din epocă), pe la partea inferioară din port, în vagoane, pe la bunkere, pentru a fi duse la vapor. Linia de cale ferată și vagoanele nu aveau gabarit în curbă. Urmează spre sud stația C.F. din port cu două peroane, cu magazii de coletărie, poștă și telegraf. Telegraful funcționa pe linia Constanța-Tulcea unde se racorda cu telegraful spre Galați -Iași-Cernăuți-Viena. În plan apropiat podul metalic din spatele viitoarei clădiri a Primăriei, ce traversa viroaga din Piața Ovidiu și pe sub care se intra în port. În dreapta atelierele de reparat material rulant și locomotive, coșul de fum al turnătoriei, cele care asigurau întreținerea mecanismelor pentru întreaga linie ferată de la Constanța la Cernavoda. Cele trei magazii de cereale cu etaj și rampă de urcare C.F., construite între 1870-1874, au înlocuit silozurile englezești, lăsate în paragină până la incendiul din 1896, care le-a premers demolarea. Silozarea și prelucrarea cerealelor se făcea după descărcarea din vagoane la etaj, iar preluarea lor cu hamalii portuari în coșuri din răchită pe la parter, direct spre vapor la cheiul din lemn al portului englezesc.

Fig. 8. Macaraua Titan de 40tf (1000 tm) pentru montarea blocurilor din beton în digul dinspre larg.

Macaraua de fabricație britanică a fost adusă de firma Hallier. Funcționarea macaralei a fost asigurată de cele două grupuri electrogene de

400 v cc aflate în prim plan. Deplasarea macaralei la punctul de lucru se făcea prin înaintare pe o filă de rulare, cu boghiuri acționate electric. Trenul de alunecare al cârligului pe brațul macaralei lung de 25 m a fost acționat cu lanțuri tip Gall, cu manevrantul în nacelă, paralel cu deplasarea blocului spre locul de punere în operă.

Fotografia a surprins exercițiul de punere în operă a primului bloc inaugural din 16 octombrie 1896. Blocul inaugural din cârligul macaralei, este cel care conține pergamentul cu mesajul Regal.

Regimul de deplasare al macaralei a fost zilnic dus-întors, pentru a preveni distrugerea macaralei la furtuni, pe digul neconsolidat. După montarea unui plot de 10 m (5 blocuri) la nivelul apei, macaraua turna cu ajutorul benelor, stratul de beton simplu egalizator de 160 mc al coronamentului. Treptele exterioare ale digului se realizau la retragerea macaralei, după ce cu gabarele basculante se realiza miezul digului, din anrocamente de categoria a II-a. În fundal Casa Pilot cu etaj, demolată între cele două războaie mondiale, aflată pe actualul chei de la barcagii. În fața ei clădirea administrației cu un turn. Peretele de la rădăcina digului este cel din zilele noastre, de la Vraja Mării.

După terminarea digului macaraua Titan a fost montată în lungul danelor 23 - 24, unde a fost folosită la descărcarea pieselor grele de pe vapoare. Macaraua a fost demontată și casată în 1957.

Fig. 9. Organizarea de șantier a firmei Hallier în anul 1896-1897.

Profitând de umpluturile executate anterior în port, firma Hallier a amenajat baza de producție pe toată suprafața construită de compania engleză.

Depozitul de ciment, puțolana și gropile de var, au ocupat toată platforma, cu transporturi ineficiente foarte lungi în interiorul bazei.

Varul se fabrica în cuptoare arse în satul Ester (sat desființat de lângă Târgușor), de unde se transporta cu carele la Canara, apoi cu vagoanele la port. Stingerea varului s-a făcut în gropi amenajate în port, de pe escada din plan. Puțolana importată din Santorin a fost depozitată în magazia din stânga. Contractul încheiat a obligat partea română să cedeze mari suprafețe din port, cea ce a condus la demolarea magaziiilor de cereale cu un etaj, de lângă cheiuri. Ca urmare exportul de cereale prin port s-a redus considerabil, cu daune pentru partea română. Revenirea la exportul normal s-a făcut abia în 1902, după realizarea primelor cheiuri de exploatare.

În imagine blocurile din beton încărcate pe vagoane pregătite pentru transport la macaraua Titan de 40 t, pe digul dinspre larg abia început. Digul englezesc (viitoarea dană 9-10), draga România, macaraua flotantă cu cadru superior, clopotul scufundător, deroșeuza (viitoarea Victoria), barje, cala de ridicat nave, casa pilot care va fi supraetajată.

Fig. 10. Planul de situație al șantierului de betonaj în anul 1908.

Noua bază de producție gândită și reamenajată de S.P.M. în anul 1900, pe actualul amplasament al Spitalului din port și al Uzinei de reparații de la poarta 2. Accesul vagoanelor cu piatră concasată de la cariera Canara (Ovidiu) se făcea pe la tunelul de intrare în port de la poarta 4, construit și pus în funcțiune de C.F.R. între 1902-1904.

Pe noul amplasament baza de producție a funcționat până în anul în 1940, după care a fost mutată la poarta 3, sub faleza spre tunel.

Pe locul fostei organizări de șantier s-a amenajat poligonul de turnare blocuri din beton, care au avut nevoie de suprafețe mari pentru perioada de priză a betonului fabricat cu puțolana.

Fig. 11. Fabrica de betoane în anul 1908.

Betonul proaspăt preparat a fost transportat în bene pe vagoane platformă la poligonul de turnare.

În fundal o locuință de raport, clădirea Tribunalului și clădirea Prefecturii.

În prim plan ing. Gr. Cazimir, directorul S.P.M.

Fig. 12. Poligonul de turnare al blocurilor din beton în anul 1908.

Macaraua capră tip Baykenthalimentată cu cc. 400 v. Blocurile se turnau în cofraje din lemn pe funduri platformă izolate tot din lemn.

În prim plan ing. Gr. Cazimir și ing. Ioan Păslă (dr), șeful secției betoane și cariere. În fundal magazia cu etaj din dana 6-7.

Fig. 13. Macaraua de manevre a blocurilor pe pista de turnare tip Bardor.

Pe pista de turnare blocurile erau păstrate de la 30-90 de zile în funcție de liant (ciment sau puțolana), de unde încărcate pe vagoane platformă joase (truck), erau duse spre locul de montaj pe uscat la macaraua Titan, sau pe apă la macaraua cu două corpuri flotantă pentru montajul în zidurile de chei.

De remarcat dispozitivul de prindere a blocurilor în macara, care a fost și este o mare problemă a constructorilor de porturi.

Această bijuterie de utilaj păstrată în inventarul Secției Căi Navigabile până în 1970 (2 buc.), au fost casate și tăiate la fier vechi și din greșala mea, (P.C.), regretabilă tardiv, ca șef al secției.

Fig. 14. Gabara port bloc fixă de 150 tone.

Gabară port bloc încărcată cu trei blocuri, spre locul de montare la cheiuri. În spate se află un tren de vagoane platformă pentru blocuri de chei.

În oraș se distinge Casa cu lei abia terminată, Casa de piatră cu donjon (fosta școală a companiei engleze) în reconstrucție fără acoperiș.

Casa albă din prim plan a fost clădirea biroului diriginților, ulterior biroul tehnic al portului.

Fig. 15. Farul Genovez în anul 1855 după C. Allard.

Vizibil evident în stânga imaginii cu orientare spre sud, farul Genovez are nevoie ca data de pe actuala placă a monumentului, să fie reconsiderată, la 1822 (v. în text, p. 154).

Intrarea în far se făcea printr-o ușa cu boltă, orientată spre NV, diferită de cea de azi cu orientarea SV.

În mijlocul așezării o uliță pornea din actuala Piață Ovidiu, pe traseul actual al străzii Muzeelor.

În prim plan ghizdul unei fântâni "suitor" ce scotea apă din galeria subterană, aflat azi sub clădirea Muzeului de Arheologie. În dreapta se află geamia Mahmudia reconstruită în 1822 pe actuala str. N. Titulescu, în fața hotelului Intim de azi. Probabil în același an (1822) a fost construit și farul Genovez, în cadrul aceleași investiții de fortificare, acordate orașului Kustendje de Sultanul Mahmud al II-lea (1808-1839).

Incinta orașului a fost distrusă în anul 1829, de armata gen. Platov la rasul cazmalei (J. Michel) după războiul ruso-turc. În fundal casa Mudirului, între cele 40 de case întâlnite de Ion Ionescu de la Brad în 1850.

Fig. 16. Portul Constanța în anul 1880.

În "Constanța după natură". Litografie 206x450 mm, des. Cpt. I. Caralea, Litografia H. Markworst, stampă Gr. II, Caralea 1, 2, 1880, B.A.R.

Farul englezesc amplasat la capătul digului de apărare (danele 8-9), cu linie C.F. pe coronament, farul rudimentar cu lampă cu gaz aerian Bunsen, a fost folosit până în 1905, în paralel cu farul Genovez. În bazinul portului deformat ca suprafață, cu cheiuri din lemn și dig de limitare în stânga, demolat cu greutate în 1901, o sumedenie de nave tehnice și comerciale operau la cheiul portului, în fața magaziiilor de cereale aflate sub amplasamentul de azi al Gării Maritime. În oraș se disting clădirea Curtii de Apel (fost castel Regal), casele Harris 1, 2, 3, în stânga, gara orașului cu etaj median, casa de piatră a companiei cu donjon englez, silozurile de cereale, biserica Bulgară (Sf. Nicolae), geamia Mahmudia, și minaretul unei geamii neidentificate. Trenul de vagoane care coboară arată tehnologia de lucru în port. (vezi Farurile Portului Constanța, Rev. Magazin de filatelie cartofilie și numismatică, An. V, nr. 7-8 iulie-august 1999).

Fig. 17. Portul Constanța în anul 1866.

Fotografia este extrasă din colecția prof. de latină Carol Blum, care a funcționat până în anul 1950 la Liceul Mircea cel Bătrân. Compania engleză a construit atelierele de reparat material rulant și coșul turnătoriei, ca punct terminus al liniei ferate Cernavoda-Constanța, fără liniile de acces pe platforma portuară. Pentru digul din prim plan s-a lucrat din greu la transportul pământului, cu ajutorul carelor tractate de animale. Locomotiva are la remorcă cele 6 vagoane de clasă ale companiei.

În oraș au început să apară locuințe din zidărie. În fundal se distinge sediul companiei engleze, pe locul actual al statuii lui Anghel Saligny.

NOTE

- * P.C. inginer. Șef al secției de Căi Navigabile pentru dragaje, derogați și nave tehnice 1968. Director tehnic al șantierului de construcții hidrotehnice, la construcțiile digurilor și cheiurilor din porturile Constanța și Midia 1978. Director general al șantierului ecluzei de la Cernavodă 1983.
N.B. Vezi bibliografia generală la temă, publicată integral în Vol. 29-30, Cercetări Marine, Ed. I.R.C.M. Constanța, anul 1996-1997. P. Covacef, **Le port de Constanța**, p. 474-510.
1. Arhivele Naționale București, fond microfilme Franța, rola 18. Rapoarte ale lui Urbain de Chausserie consulului Franței la Constanța, adresate Ministerului de Afaceri Străine al Franței (1886). Mulți erau bolnavi și de lues.
  2. P. A. Zaharide inginer român născut la Turnu Severin, fiul lui N. Zaharide șeful atelierelor de reparat vagoane. A absolvit Politehnica din Berlin. Sub conducerea lui Anghel Saligny a proiectat pentru Primăria Constanța, digurile de protecție a malurilor de est ale orașului, digul Y de pe Plaja Modern și fostul dig de la Plaja Trei Papuci, ambele executate între 1933-1938. Proiect original aflat în arhiva Muzeului de Arheologie Constanța.
  3. Maximilian Wegener inginer asistent la gara din Bacău în 1885. Cf. Vol.I-II, **Construcții pentru Transporturi, monografie**, Ed. Ministerului Transporturilor, 1986.
  4. Arhivele Naționale filiala Constanța, **fond Direcția de Navigație Maritimă Constanța**: D. 1/1878-1933; 1, 2, 3, 4/1895-96; 5/1900; 2, 4/1909; 2/1913-19; și **fond Primărie Constanța**, D. 48/1896-97.
  5. Portul Constanța, o sută de ani de la inaugurarea lucrărilor de construcții, (I), în **Analele Dobrogei serie nouă**, an II, nr. 1, 1996, p. 100-101.
  6. Textul pergamentului comemorativ, cf. Valentin Ciorbea, **Portul Constanța 1896-1996, monografie**, planșa 1, Ed. Fundației Andrei Șaguna, Constanța.

LE PORT CONSTANTZA

LES CONSTRUCTIONS EXÉCUTÉES DAND LE PORT DE CONSTANTZA AVANT LA PREMIÈRE GUERRE MONDIALE

- Résumé -

La firme Hallier ayant renoncé à continuer la construction du port de Constantza, le Ministère des Travaux Publics se réorganise pour continuer la construction du Port en entreprise.

A Constantza, on organise la Direction du Port Maritime, qui, par sa Division I, prend en charge le domaine des constructions, et par d'autres Divisions spécialisées a réussi la tâche d'exploiter l'activité portuaire.

La construction du port pendant la première décennie du XXe siècle trace des étapes au cours desquelles on résout des problèmes de dotation et d'exploitation, le trafic portuaire atteint jusqu'à la première guerre mondiale étant satisfaisant pour la production propre du pays.

La description en exclusivité des constructions, avec beaucoup de détails techniques caractéristiques pour les ports, présente aux lecteurs d'aujourd'hui

d'hui les intentions des ingénieurs, qui effectuent des projets techniques dant les années 1895-1900, de se conformer au cahier d'études et on y justifie les évaluations du devis général.

La IIème étape aboutit en 1916 quand on met le point à une série de constructions portuaires qui ont crée les prémices d'un trafic estimé à 6.000.000 t/an, à la suite de la première guerre mondiale.

L'ouvrage, restreint dans la mesure du possible, met en valeur informations et documents des archives et des bibliothèques, concernant les constructions du port de Constantza, datables de la première décennie du XXe siècle, utiles aux étudiants des Facultés de Constructions Hydrotechniques Portuaires et Administrations du Port de Constantza pour l'inventaire des constructions, inventaire nécessaire à la paye des amortissements.

CONSTANTZA HARBOUR

Abstract

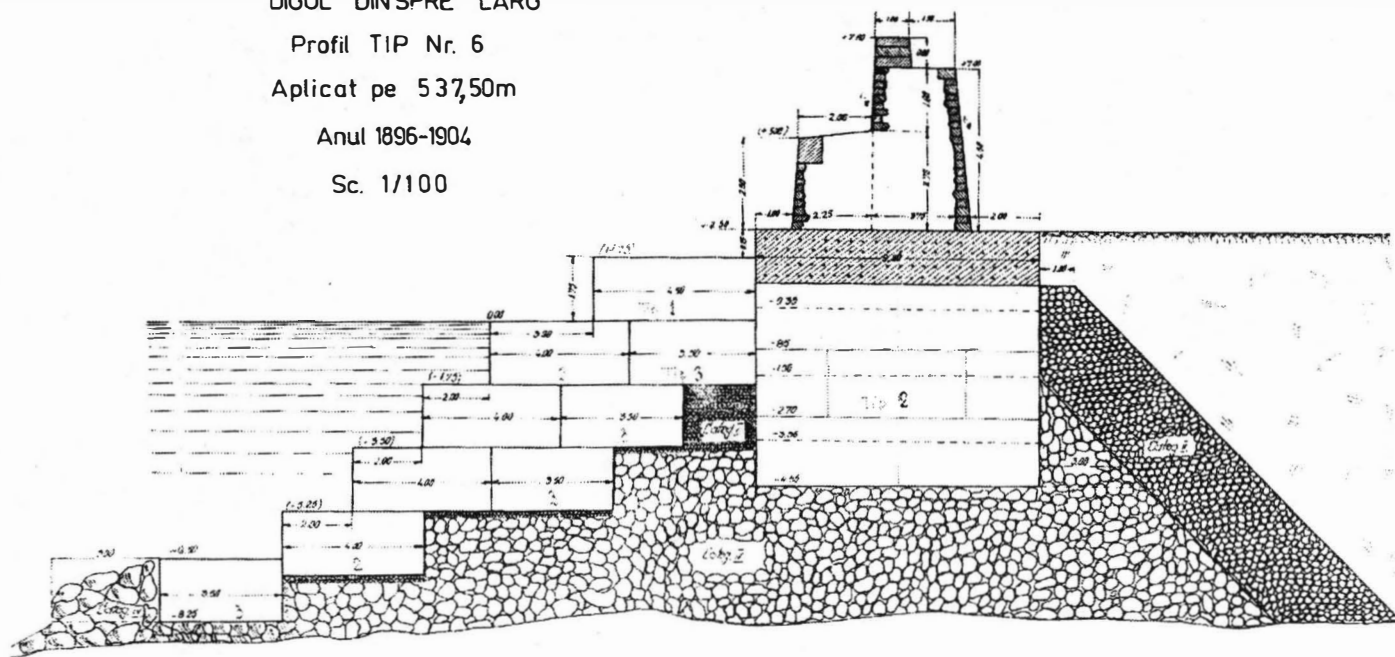
The construction works of the Constantza Harbour, under the direct administration of the Romanian State, were officially inaugurated in the presence of King Carol I and of the Romanian Government on the 16th of October 1896. Here are therse presented the first and the second phases of the modern harbour constructions, beginning on 1896 to 1916.

The annexes I, II and III, are contain the undiscovered record, general estimate to this phases and technical illustrations in the harbour and in the Constantza city.

The historical commentary in ilustrates annexa III, are originally comment.

Key words: historic, Constantza Harbour

Fig. 1. Secțiune transversală prin digul dinspre larg.

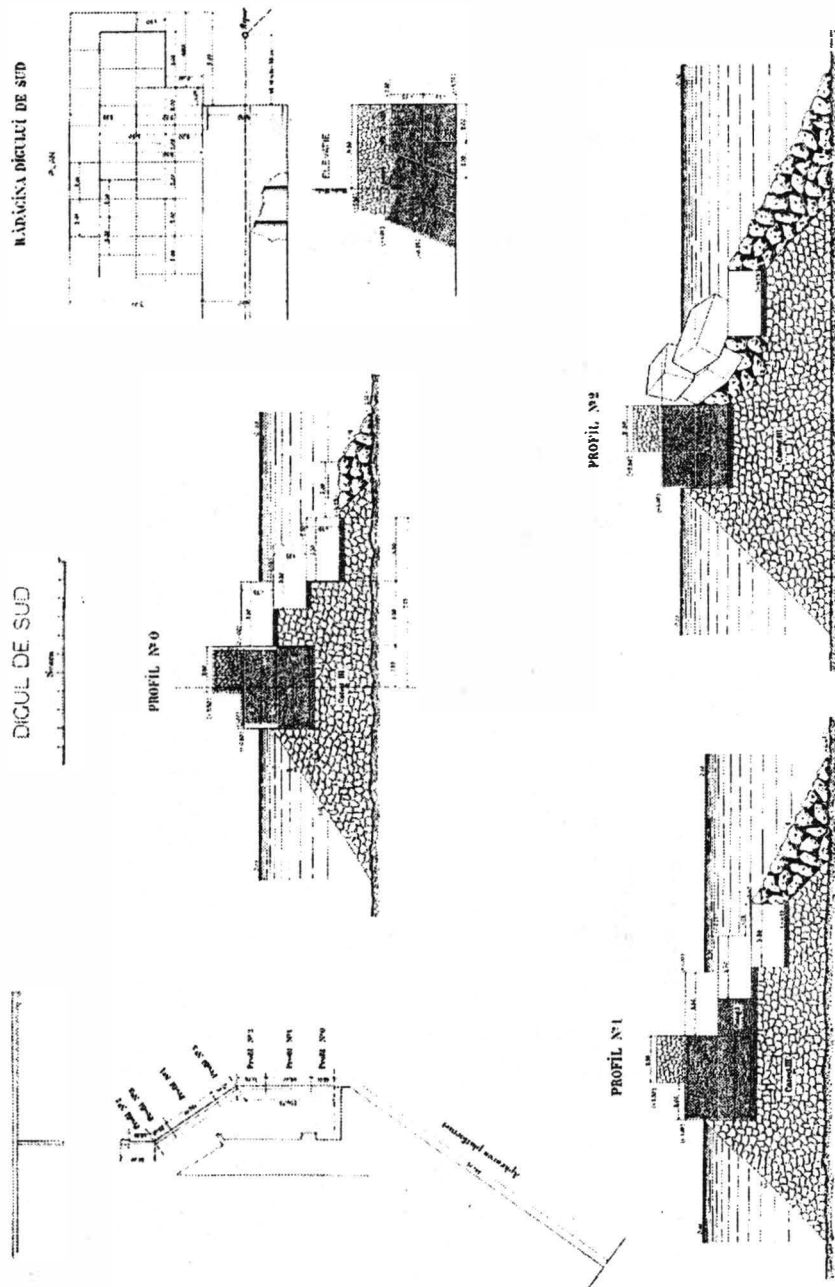
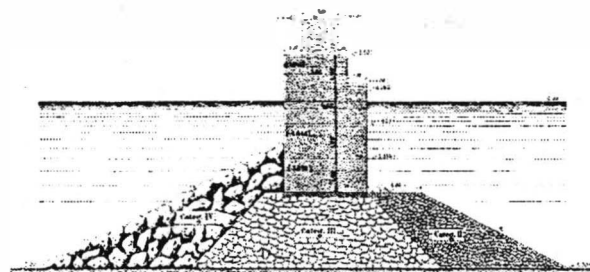

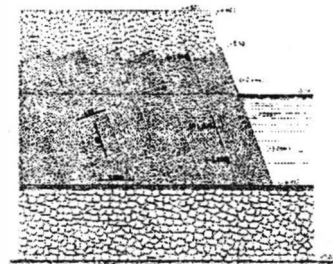
Fig. 2. Secțiune transversală prin fostul dig dinspre sud.

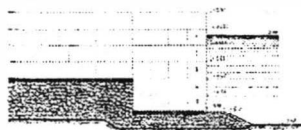
PROFIL Nr 1

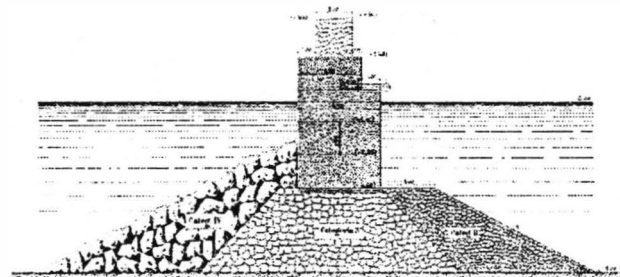
SECȚIUNE ÎN LUNG

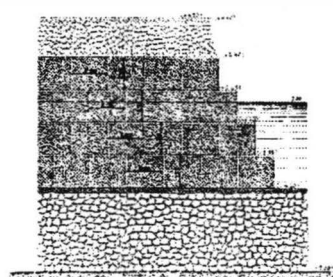
SECȚIUNE ÎN LUNG DIN CĂMINUL CĂMIN

PROFIL Nr 2

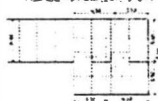
SECȚIUNE ÎN LUNG

PLANUL RÂNDUIRICI 1 B 8

PLANUL RÂNDUIRICI 3 B 4

PLANUL RÂNDUIRICI 5 B 5

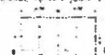

Fig. 3. Fostul dig al farului roșu de la gura de intrare în port.

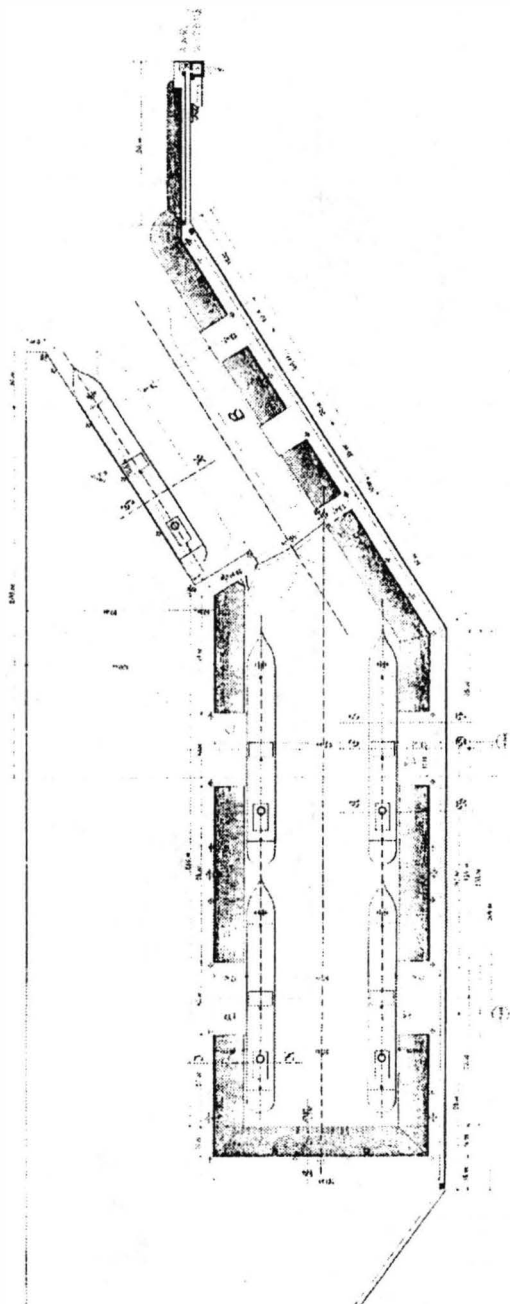
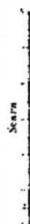

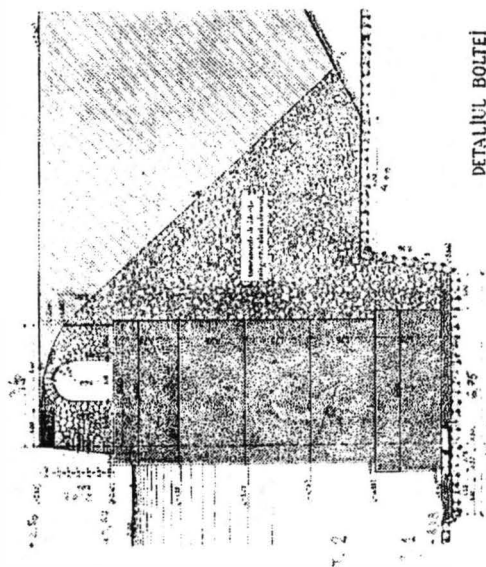
Fig. 4. Fostul bazin de petrol.

PORTUL CONȘTANTA

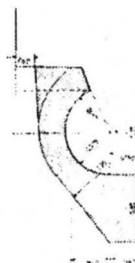
CHEUR

PROFIL FONDAT PE STÂNCĂ

DETALIUL BOLTEI

PROFIL FONDAT PE ARGILĂ

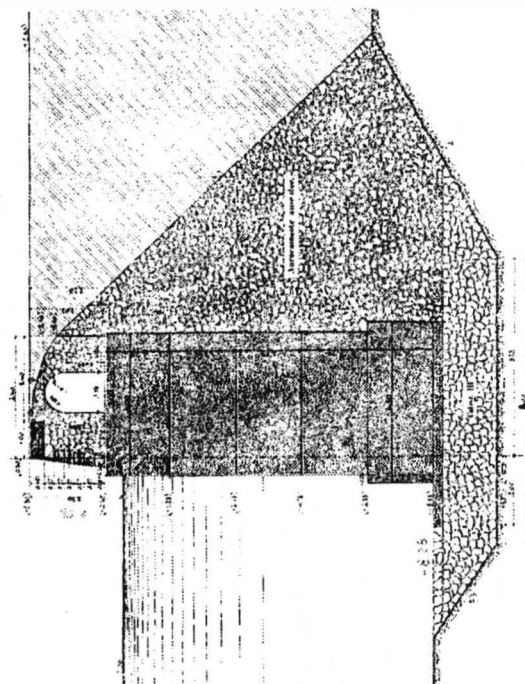

Fig. 5. Secțiuni tip caracteristice prin cheiurile portului.

PORTUL CONSTANTA

Bazinul de Petrol

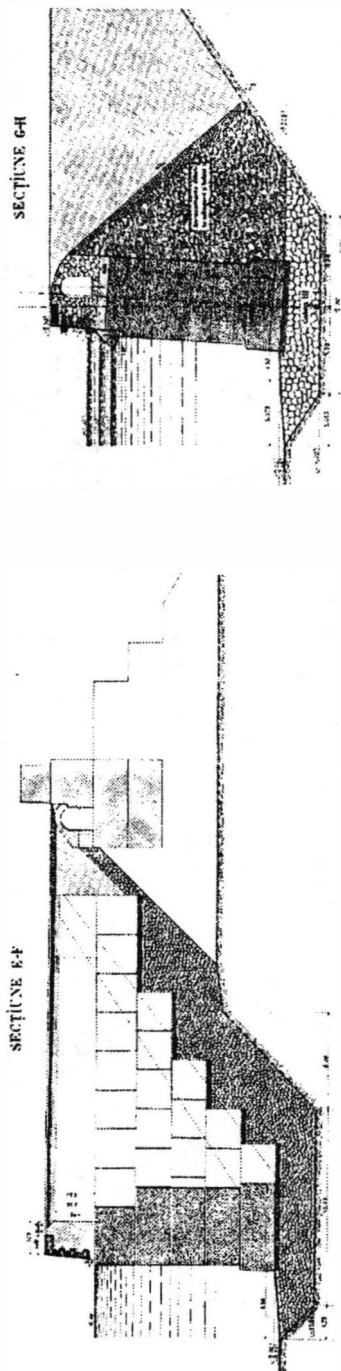

Fig. 6. Secțiune prin cheiurile mixte de la fostul bazin de petrol.

Fig. 7. Aspect general în portul Constanța între anii 1890-1892. (vezi Anexa III)

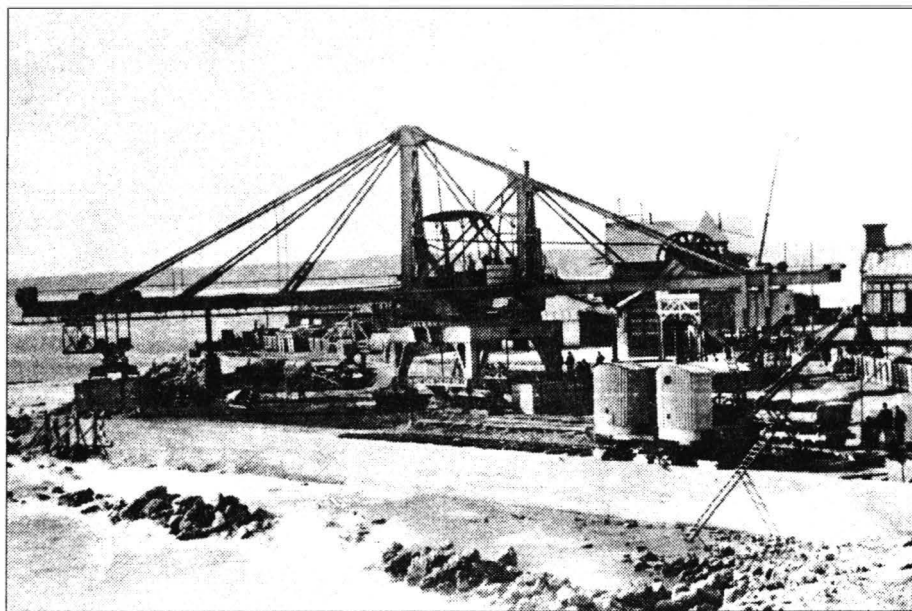

Fig. 8. Macaraua Titan de 40 tf (1000 tm) pentru montarea blocurilor de beton în digul dinspre larg

Fig. 9. Organizarea de șantier a firmei Hallier în anul 1896-1897.

PLAN DE SITUAȚIE AL ȘANTIERULUI DE BETONAJ

ÎN CAMPAANIA ANULUI 1908

SC 1:2000

Șantierul Betonaj

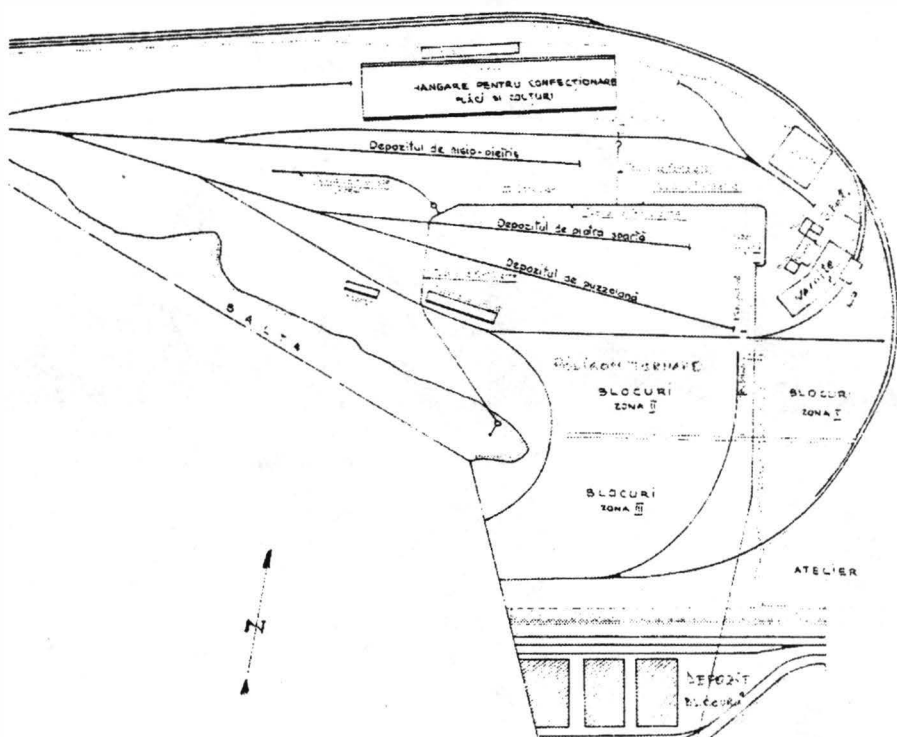

Fig. 10. Planul de situație al șantierului de betonaj în anul 1908.

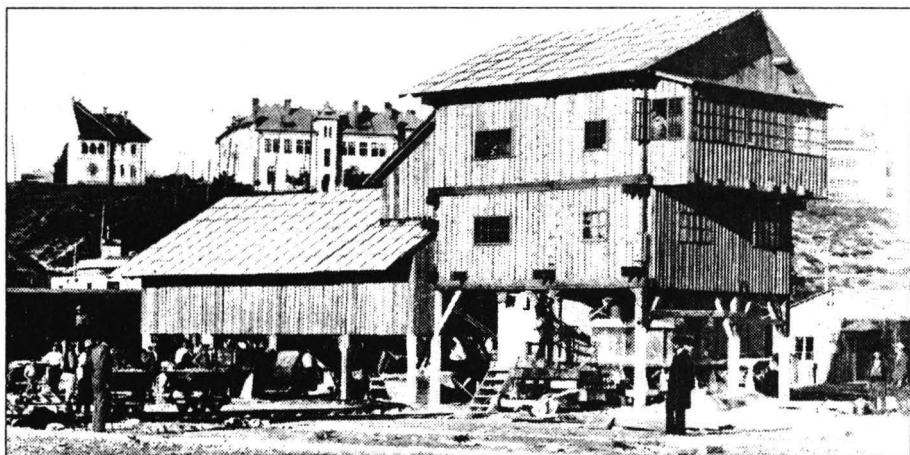

Fig. 11. Fabrica de betoane în anul 1908.

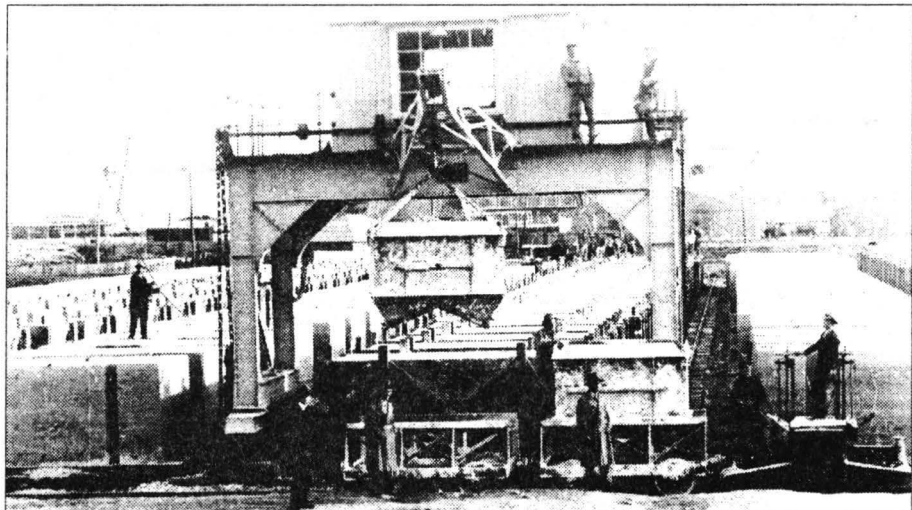

Fig. 12. Poligonul de turnare al blocurilor din beton în anul 1908.

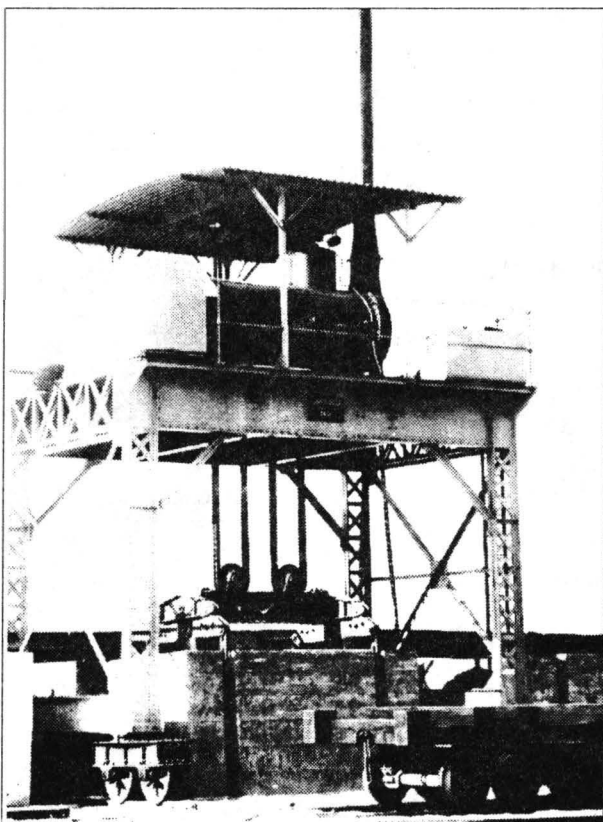

Fig. 13. Macaraua de manevrare a blocurilor pe pista de turnare tip Bardor.

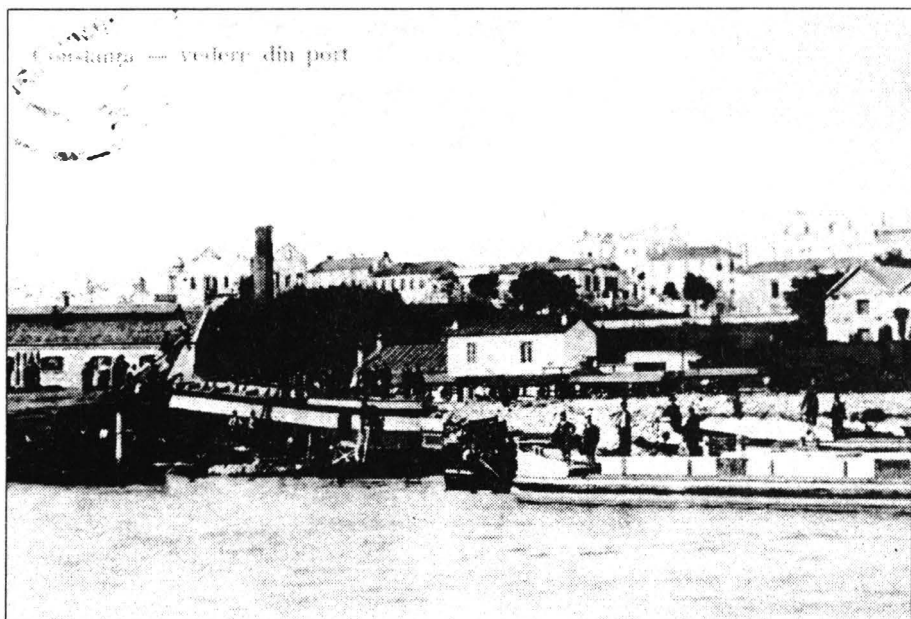

Fig. 14. Gabara port bloc fixă de 150 tone.

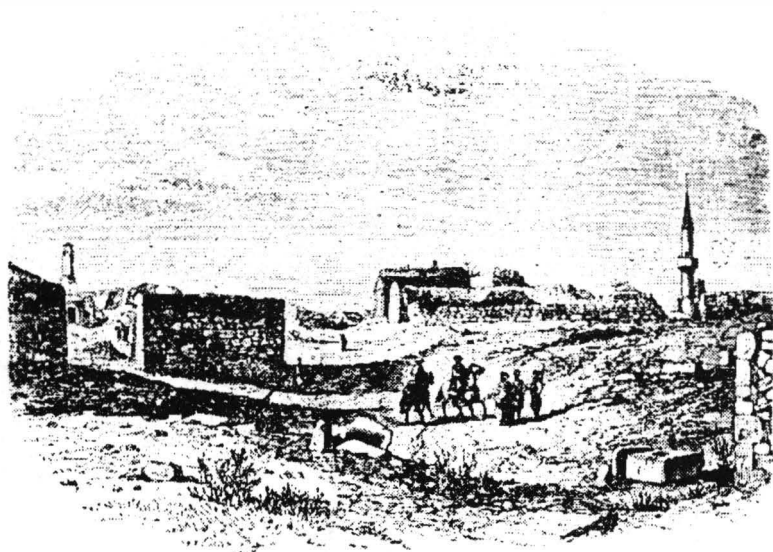

Fig. 15. Farul Genovez în anul 1855 după C. Allard. (vezi Anexa III)

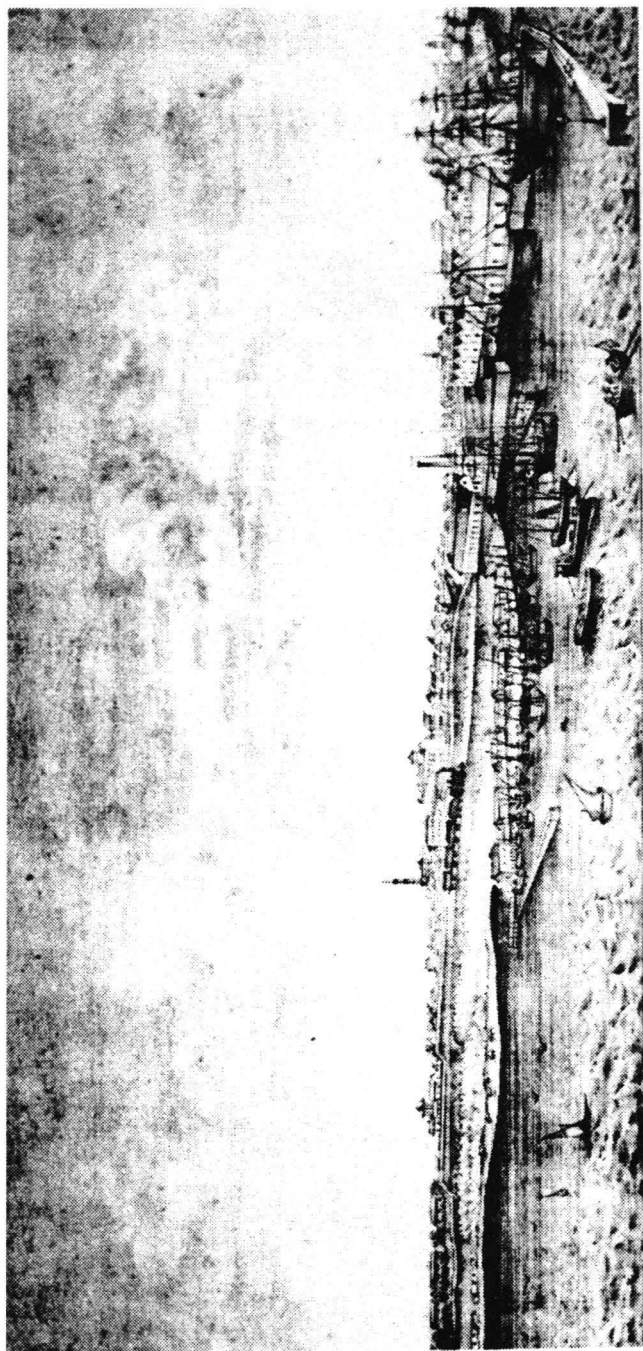

Fig. 16. Portul Constanta în anul 1880. (vezi Anexa III)

Fig. 17. Portul Constanța în anul 1866. (vezi Anexa III)

MIJLOACE DE COMUNICAȚII MODERNE ADOPTATE DE MARINA MILITARĂ ROMÂNĂ LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA

1. T.F.F.* ȘI MARINA

Era comunicațiilor moderne începe cu telegraful electromagnetic inventat în 1837 de americanul Samuel Finley Bresse Morse (1791-1872). Același inventator a elaborat și alfabetul care i-a purtat numele, primul mesaj codificat fiind transmis la 24 mai 1844.

În 1858 a fost finalizată instalarea primului cablu transatlantic, între Irlanda și Terra Nova. În martie 1876 s-a născut telefonul, inventat de Graham Bell.

Telegrafia și telefonul au fost primele sisteme rapide de comunicare la distanțe mari dar la sfârșitul secolului trecut, ca urmare a diverselor experiențe cu unde electromagnetice, interesul s-a concentrat asupra telegrafiei fără fir.¹

În 1886, fizicianul german Henrich Hertz a demonstrat o interpretare fizică a ecuațiilor câmpului electromagnetic date de Maxwell, că oscilațiile de înaltă frecvență produc un efect la o anumită distanță de sursă, de unde și adjectivul "hertziene" adăugat undelor electromagnetice.

Studiile și descoperirile francezului Brauly, englezului Lodge și rusului Popov au precedat descoperirea telegrafiei fără fir de către fizicianul italian Guillermo Marconi (1874-1937). G. Marconi s-a născut la 25 aprilie 1874, în orașul italian Bolonia, crescând într-o casă de țară, cunoscută în prezent ca vila Grifone, situată pe culmea unui deal, înconjurată de podgorii și călătorind în mod frecvent în portul Livorno al cărui ambient naval îl fascina și unde se afla Academia Marinei Italiene. Niciodată nu l-a părăsit dragostea sa pentru mare, care peste ani va deveni principalul său poligon și cel mai iubit refugiu. Marconi nu a fost niciodată un student emitent, nici măcar nu a reușit să intre în Academia Navală din Livorno. A studiat în particular, a citit totul despre electricitate și despre experiențele lui Hertz, pe care a încercat să le reproducă acasă. Un alt eșec a fost picarea la examenul de admitere în Universitatea din Bologna. Un prieten profesor i-a pus la dispoziție biblioteca și laboratorul său, Marconi dedicându-se studiilor și progresând ca autodidact. Îl fascina ideea comunicării globale. Visa să transmită mesaje pe calea aerului la mari distanțe și cu viteza luminii, fără a fi nevoie de cabluri între transmițător și receptor. Se gândea să dezvolte experimentul lui Hertz utilizând aceleași unde pentru o telegrafie fără fir la mare distanță.

Și-a început experimentele în podul vilei Grifone transmițând dintr-o încăpăre în alta. Era necesar să mărească distanța; a modificat aparate și a făcut mai multe probe, până când, încet-încet acele "vibrații electrice" au tra-

versat câmpiile italiene din jurul casei sale, de fiecare dată mai departe: de la fereastra vechiului pod al casei lansa semnale, pe care fratele său le detecta în limitele moșiei lor. Marconi era un om practic: el și-a propus ca obiectiv utilizarea undelor electromagnetice pentru a transmite mesaje.

Luna septembrie a anului 1895 se apropia de sfârșit și, la numai 21 de ani, Marconi a obținut o "legătură" la distanță de câteva sute de metri utilizând drept antenă o placă metalică. La puțin timp a atins un kilometru, depășind obstacolele terenului.

De acum avea nevoie de un sprijin oficial pentru a continua. Autoritățile italiene nu au manifestat interes pentru acest subiect, și în februarie 1896, Marconi și mama sa erau la Londra, unde, grație unor demersuri familiale a luat contact cu savanți și oameni de afaceri englezi; drept urmare la cererea Poștei, Armatei și Marinei la 27 iulie 1896 a făcut porimele demonstrații publice obținând și primul brevet pentru "Sistem de telecomunicații fără fir (T.F.F.) pe baza utilizării undelor electromagnetice".

În 1901 Marconi a realizat prima radiotransmisiune telegrafică transatlantică.

T.F.F. au fost parcă predestinate oamenilor mării. În martie 1899 undele electromagnetice de frecvențe radio au traversat Canalul Mânecii; mai mult, s-a pentru prima dată radioul în manevrele navale cu echipe instalate pe navele Royal Navy, schimbând mesaje până la distanțe de 75 Mm.

În același an 1901, Marconi a plecat în S.U.A. pentru a transmite Regata "Cupa Americii" și a face probe T.F.F. pentru marina americană. Marea provocare a fost Cornwallles, până în San Juan de Terra Nova, pe o distanță de peste 35090 km, cu o purtătoare de frecvență 313 KHz, o putere de 10 Kw și captarea semnalului printr-o antenă lungă de 120 metri legată de un zmeu.

Radioul a început să progreseze pe scară mondială. "Valva cu doi electrozi" termoionică a lui Fleming, "audion"-ul lui Lee de Forest, modulația lui Fessenden și efectul regenerator al osciloscopului local descoperit de Armstrong au marcat noi trepte pe scara evolutivă a utilizării radioului.

Un accident dramatic, petrecut în zorii zilei de 3 martie 1899 a atras atenția lumii întregi asupra importanței radioului pentru securitatea maritimă. Pe o ceață densă, nava far "East Goodwin Sands" a fost abordată de vaporul "Mathews" plecat din Londra. Echipajul acestuia a putut fi salvat datorită mesajului de urgență transmis prin radio de la bord.

La începutul secolului XX, marinele de război au conștientizat impactul comunicațiilor radio în tactica și strategia navală.

Comunicațiile la mare distanță, imposibile până atunci, aveau să multiplice enorm eficacitatea operațiilor navale. În 1900 flota S.U.A. stabilea legătura fără dificultate până la 36 Mm între cuirasatele "New York" și "Massachusetts" în timpul unor manevre.

Dificultățile pe care le prezenta în Europa utilizarea undelor electromagnetice au impus o reglementare a T.F.F., care a dat primele roade prin

Tratatul de la Londra din 1912 în care se stabilea, printre altele, frecvența de 166,7 KHz (1800 m) pentru radiotelegrafia navală.

Dezastrul "Titanicului" la 15 aprilie 1912 a fost cel care a schimbat în mod decisiv T.F.F. (Marconi instalase pe navă un emițător T.F.F.) transformând-o dintr-o curiozitate științifică într-o necesitate vitală. Câteva nave cu radio, precum "Carpathia" au primit mesajul de ajutor și s-au dus în zonă pentru a aduna naufragiații.

În timpul primul război mondial, T.F.F. a prestat primele sale servicii militare, care deși nu au fost decisive, au demonstrat importanța pe care le-o rezerva viitorul.

Până în anii '20, flota S.U.A. a folosit echipamente radio M.F., în banda de frecvențe de la 50 la 1500 KHz.

Pe la mijlocul anilor '20 a trebuit să se abandoneze această bandă în favoarea radiofuziunii comerciale, actuala și familiara bandă radio A.M. De asemenea, a început exploatarea noii tehnologii de comunicații pe unde scurte (H.F.) și, când s-au perfecționat rămânând frecvența de 500 KHz pentru primirea mesajelor internaționale, exclusiv de ajutor. Mai târziu s-au adoptat benzile V.H.F. și U.H.F. datorită necesității comunicațiilor tactice cu bătaie scurtă și interceptării dificile de către inamic, cu avantajele creșterii canalelor, puterii joase de transmisie, echipamentelor mai mici și în special antenelor foarte reduse în dimensiuni și mase și care asigură un contact vizual perfect între nave.

Era comunicațiilor prin satelit a apărut ca alternativă a comunicațiilor H.F. la mare distanță dar avându-se în vedere vulnerabilitatea sateliților de comunicații, nu s-au abandonat total legăturile H.F. clasice.

De la începuturile radioului s-au construit echipamente pentru îmbunătățirea direcționării undelor electromagnetice și utilizarea lor pentru localizarea navelor pe mare. Ulterior, în timpul primului război mondial, radiogoniometrele au fost utilizate pentru localizarea submarinelor germane.

Marele impact al radioului s-a produs în S.U.A. la 30 octombrie 1938, în noaptea de Halloween, cu un program de Orson Wells la C.B.S., versiune radiofonică a "Războiului Luminilor" de H.G. Wells. A fost atât de reală emisiunea, încât publicul a reacționat prin a fi convins de realitatea invaziei marțienilor, producându-se scene de panică între radioascultători, care au prezentat apoi multe cereri de daune și prejudicii fizice și morale. Aceasta s-a întâmplat evident, în Statele Unite.

La 7 decembrie 1941, în același CBS și de același Orson Wells a fost întrerupt programul muzical care se transmitea, pentru a anunța că japonezii atacaseră Pearl Harbour, anunț primit cu neîncredere de radioascultători.

2. T.F.F. ÎN MARINA ROMÂNĂ

În toamna anului 1905, director al Serviciului Maritim Român era comandorul Ion Coandă, s-au instalat primele stații T.F.F.: o stațiune de coastă dea-

supra tunelului de la Constanța și câte una la bordul vapoarelor poștale "Principesa Maria", "Regele Carol" și "Romania". La celelalte nave ale S.M.R. s-au instalat aparate T.F.F. treptat, odată cu construirea lor².

Patentul acelor instalații era Branly-Popp: emițătorul de joasă frecvență, cu scânteie, receptorul cu coheror, înregistrator grafic și sonerie de apel³. Bătaia acestor stații era de maximum 200 mile. Totuși funcționarea lor lăsa mult de dorit - cu toate că erau puține pe atunci în mările pe care le străbăteau - din cauza imperfecțiunii aparatelor de recepție care înregistrau orice descărcări atmosferice.

La finele anului 1911, s-a introdus recepția cu detectoare cu cristal de pirită, iar după război recepția cu lămpi și emițătoare cu scântei s-au generalizat⁴.

La începutul anului 1912, introducându-se recepția cu detectoare electronice, comunicațiile T.F.F. au devenit mai sigure iar legăturile mai îndepărtate, noaptea putându-se comunica satisfăcător între Constanța și vapoarelor S.M.R. care navigau în Mediterana și chiar aflate în portul Alexandria⁵.

Dacă primele instalații T.F.F. erau considerate doar obiecte de curiozitate și de lux, cu timpul însă încrederea în utilitatea lor a crescut mereu, ele devenind mai apoi indispensabile necesităților navigației.

Această minunată invenție a pus capăt și zvonurilor alarmante pe timp de furtună și pelerinajului la S.M.R. al persoanelor care așteptau îngrijorate sosirea cu vapoarele noastre, a celor dragi, comunicărilor prompte prin T.F.F. justificând din timp orice întârzieri față de itinerar⁶.

La începutul secolului XX, stațiile T.F.F. de port de la Cernavodă, Călărași și Giurgiu au utilizat echipamente XYZ, model 1908, patent "TELE-FUNKEN", cu raze de acțiune de la 60 până la 120 km⁷.

Primul radiofar românesc s-a înființat la Constanța, în anul 1936, avea în dotare un emițător radio tip Marconi's Wireless Telegraph Co Ltd. London⁸. Această stație de emisie de fabricație engleză transmitea automat litera C, inițiala portului Constanța. Era folosită și ca stație de transmitere a mesajelor, avertismentelor meteo, radiogramelor. Putea transmite și manual prin sistemul Morse, având o bătaie de 50Mm⁹.

În patrimoniul Muzeului Marinei Române se regăsește o parte din tehnica de transmisiuni utilizată în Marina Română la începutul secolului: aparat telegrafic MORSE (1877), emițător radio MARCONI (1936), centrală telefonică cu 36 numere, centrală telefonică ERICKSON cu 58 numere, stație radiofar direcțional tip MARCONI (model 1921).

De asemenea, în Muzeul Științei și Tehnicii din Iași se păstrează Stația de radiocoastă "STANDARD" CONSTANȚA.

* T.F.F. telegrafie fără fir.

1. Martinez Ratero, Jose G. - Historias de la mar, Revista General de Marina, Spania, Iulie 1998, p. 51-63.
2. Raymond, François - Radionavigație și radioghidaaj, traducere de căpitan Radu Drăgănescu din Aeronautică, Editura Contemporană, București, 1943, p. 47.
3. Petrescu, N. Tiberiu - T.F.F. Radiotelegrafia și radiotelefonie. Diferitele lor aplicațiuni și organizarea radio-internațională a României Mari, Tipografia "Poporul", București, 1923, p. 21.
4. Bucholtzer, Corneliu - Telegrafie și telefonie fără fir. Prin imagini și fără formule matematice pe înțelesul tuturor, imprimeria Statului, Chișinău, 1926, p. 54.
5. A. Ciontu ș.a. - Pagini din Istoria Electronicii și Telecomunicațiilor, Editura Națională, 1998, p. 88.
6. Dor, G. - Cronica T.F.F. în "Orizontul Maritim", an I, nr. 1, iunie 1934, p. 150.
7. Greavu, Cornel - Exponate inedite în Muzeul Marinei Române în Momente din Istoria Marinei Române. Lucrări de cercetare, Muzeul Marinei Române, 1985, , p. 189-190.
8. Manual de telegrafie fără sârmă cuprinzând descrierea stațiunilor T.F.S. de la uscat și de pe monitoare, Tipografia "Buciumul Român" Spiridon Gheorghii, Galați, 1915, p. 35.
9. Direcția Generală a Poștelor, Telegrafelor și Telefoanelor, Direcția Telegrafie, Instrucțiuni pentru executarea serviciului telegrafic intern, București, 1945, p. p.75.

SMR Serviciul Maritim Român înființat în 1895

VHF foarte înaltă frecvență

UHF ultra înaltă frecvență

MOYENS DE COMMUNICATIONS MODERNES ADOPTÉS PAR LA MARINE MILITAIRE ROUMAINE AU DÉBUT DU XX-E S.

Résumé

Parmi les nombreuses localités qui ont prêté leur à des navires appartenant à la Marine Roumaine il y a Constantza aussi, le port le plus grand du bassin de la Mer Noire.

C'est ainsi que, le long d'un siècle, 8 vaisseaux (1 remorquer, 2 cargos, 1 trawler, 2 navires-base, 1 dock flottant et 1 drague aux coupes) ont servi dans la flotte nationale roumaine ayant ce nom. La rétrospective chronologique est accompagnée d'une brève présentation des circonstances dans lesquelles ces unités navales sont entrées et ont servi dans la Marine Roumaine.

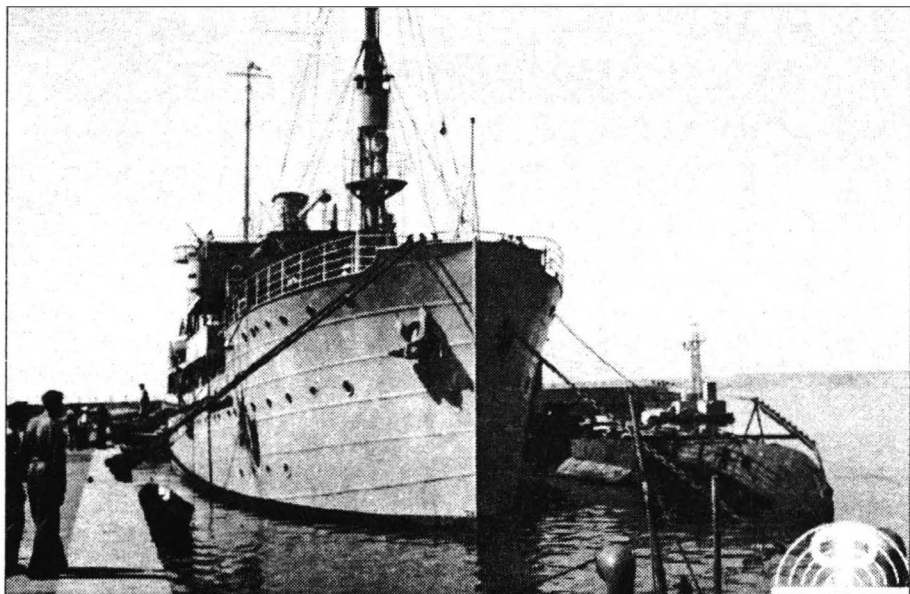
Photo:

1. Les trawlers "Constantza" et "Galatzi".

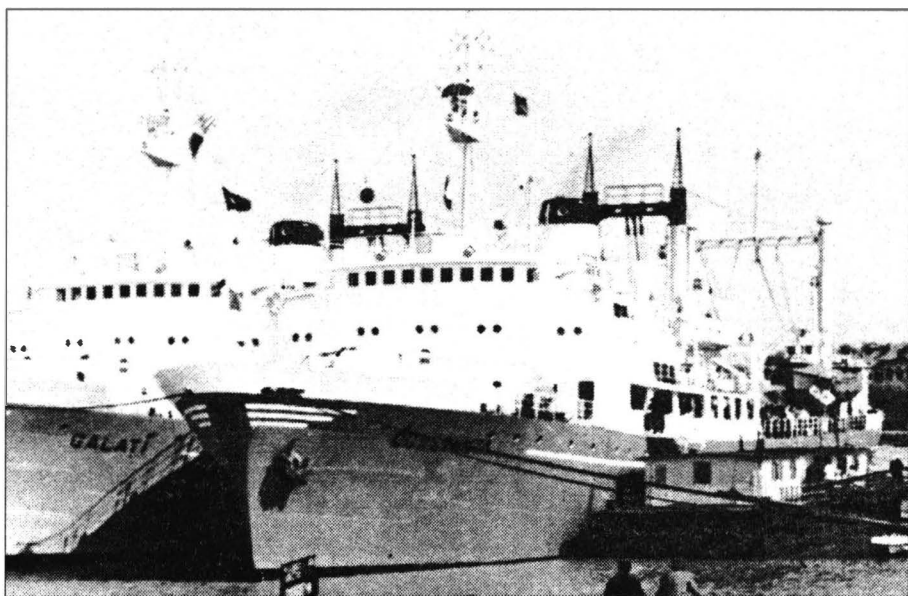
La collection Marian Moșneagu.

2. Le navire-base "Constantza" et le sous-marin "Delfinul" dans la zone zéro, dans le port de Constantza - 1941.

La collection du Musée de la Marine Roumaine.

Traulerele "CONSTANȚA" și "GALAȚI" - Colecție Marian Moșneagu

Nava bază "CONSTANȚA" și submarinul "DELFINUL"
la dana zero în Portul Constanța - 1941.

CONSEMNĂRI DESPRE DOBROGEA ÎN JURNALUL INEDIT AL CĂPITANULUI CONSTANTIN SĂNĂTESCU (1915)

Generalul Constantin Sănătescu a fost, prin însărcinările pe care le-a îndeplinit: atașat militar la Legația Română din Londra, comandantul Regimentului de Escortă Regală, Comandantul Brigăzii a III-a de Cavalerie din Cernăuți, Subșef al Marelui Stat Major, Comandant militar al Capitalei în ianuarie 1941, Comandantul Corpului IV Armată care a intrat în Odessa la 16 octombrie 1941, Șef al Casei Militare Regale și Mareșal al Palatului în 1943-1944, Prim-ministru de la 23 august până la sfârșitul anului 1944, Șef al Marelui Stat Major și Inspector General al armatei până în anul morții, 1947, una dintre personalitățile militare proeminente ale primei jumătăți a secolului al XX-lea.

Autorul însemnărilor zilnice care fac obiectul acestei comunicări, se trage dintr-o veche familie boierească din Gorj, familie a cărei "diplomă de inobilare" datează din 1717¹. Tatăl său, Gheorghe Sănătescu, militar de carieră, a luptat ca voluntar în războiul din 1877 și ca general de divizie în războiul din 1916-1918, la care au luat parte cei patru fii ai săi.

Constantin², fiul cel mare al generalului Gheorghe Sănătescu, s-a născut în 1885, la Craiova. A urmat cursurile liceelor din Craiova, Tr. Severin și Iași, apoi Școala Militară de la București, pe care a absolvit-o în 1907, cu gradul de sublocotenent. A fost repartizat la Regimentul 5 Roșiori din Tr. Severin iar în 1910 a devenit instructor, cu gradul de locotenent, la Școala de Cavalerie din Târgoviște. O serie de amănunte din viața lui Constantin Sănătescu sunt relevante pentru aprecierea considerațiilor pe care autorul le-a făcut în jurnalul întocmit în acei ani. A fost excelent călăreț, participând la numeroase concursuri hipice militare sau, ca jocheu, în cursele civile. La 22 mai 1911, de pildă, a câștigat "Premiul armatei". În 1913 a luat parte la campania din Bulgaria. A fost avansat la gradul de căpitan și, în 1915, a fost mutat la un regiment din Tulcea.

Militar de carieră, Constantin Sănătescu a fost totodată un intelectual rafinat. Relevantă în acest sens este analiza pe care o face "limitelor" de redare a naturii prin mijloacele artei, literaturii și muzicii, în încheierea capitolului consacrat descrierii misiunii în nordul Dobrogei. Când ajunge în apropierea cetății genoveze de la Heracleea, de lângă Enisala, C. Sănătescu se întreabă: "Cum aş dori să pot reda acest colț din natură în care mă găsesc, cu siguranța ce stăpânește în îngânarea nopții ce vine cu ziua ce ne părăsește, cu schimbul de culori și lumină observat în orice moment. Zadarnică îmi e străduința, căci văd cât de departe sunt de adevăr. Natura este alcătuită din

mistere și nu se poate reda și când mă gândesc că sunt atâția care susțin că arta ar fi mai presus decât natura; eu, dimpotrivă, o găsesc mult inferioară. Dacă am ajuns la această concluzie este că nu m-am luat după unul și după altul ci fiindcă am umblat mult, am văzut multe, am citit cele mai grozave opere de artă a tuturor literaturilor, am vizitat galerii celebre și am auzit orchestre divine. Când am cutreerat Louvrul de la un cap la altul, când am rămas ținut privind în față "Venus de Milo" și "Victoria de Samotrake", când în salonul "Carré" surâsul Giocondei mi-a mângâiat ochii, și când am citit descrierea Luxemburgului din "Les Misérables" al lui Hugo și aceea a grădinii "Paradon" din "La faute de L'abbé Mouret" al lui și când am auzit Furtuna de Weber executată de orchestra Cazinoului municipal din Nissa, trebuie să mărturisesc că am căzut în extaz și am rămas pe gânduri mult timp, însă revenind la realitate și examinându-mi această stare sufletească, mi-am dat atunci seama că totuși arta e neputincioasă față de natură. Gândesc că marii artiști au simțit această inferioritate a artei față de natură și la terminarea operei de artă n-au avut mulțumirea deplină³. Iubea literatura și a scris, el însuși, câteva schițe în 1914 pe care le-a publicat în "Revista Cavaleriei". "Citea mult, chiar și atunci când se afla în linia întâi a frontului său zilnic din timpul primului război mondial consemnând nu mai puțin de 50 de titluri de cărți, majoritatea în limba franceză. Citea cu aceeași ușurință în germană, pe care o învățase, copil fiind, de la guvernanta sa austriacă; sau, mai târziu, în engleză. Acestea sunt principalele elemente pe care le avem în vedere atunci când analizăm însemnările căpitanului Constantin Sănătescu cu privire la situația geografică, economică și socială a Dobrogei în preajma intrării României în război.

Ca ofițer în comanda regimentului din Tulcea din 1915, Constantin Sănătescu s-a aflat în preajma primului război mondial în contact nemijlocit cu realitățile sociale și economice ale Dobrogei. În timpul războiului a luat parte mai întâi la luptele din Dobrogea, Muntenia și Moldova, iar apoi la cele din Basarabia, înaintând în fruntea escadronului pe care îl comanda, până la Tighina. Prin amabilitatea doamnei Simona Ghițescu-Sănătescu am avut posibilitatea să consultăm jurnalul întocmit de tatăl său Constantin Sănătescu începând începând din 30 septembrie 1915 până la 15 mai 1918, extrăgând pentru comunicarea de față partea care se referă la Dobrogea acelei epoci, la economia agrară și la viața satului dobrogean. Dincolo de constatările cu caracter militar, căpitanul Constantin Sănătescu, om de formație culturală europeană și având reale inclinații literare, legat strâns prin familie de lumea satului, ne oferă informații importante cu privire la Dobrogea.

Capitolul din Jurnal consacrat Dobrogei este intitulat "**În preajma Razelmului. Note de drum**" și se referă la misiunea pe care a îndeplinit-o începând de la 30 septembrie 1915, când pleacă din Tulcea, până la 12 octombrie, la Babadag, Despre Babadag, Constantin Sănătescu spune:

"Numele orașelului înseamnă în turcește "mama pădurilor", dar nu cu

înțelesul ce acest cuvânt are în bazmele noastre, fiindcă în aceste regiuni erau cele mai renumite păduri ... Pornesc apoi razna să văd și acest orașel, ultimul ce mai aveam de văzut în Dobrogea ... Urc dealul păduros și din vârf privesc la orașelul așternut în vale, tăiat drept în două de șoseaua națională ... Mă uit la această lume liniștită, cu obiceiuri simple, ce-și duce viața fără multă zbu-ciumare și nu știu zău dacă în aceste clipe nu aș schimba viața în care trăiesc, plină de formalism nesuferit, de râvnă și invidie, cu viața tihnită și simplă a micului orașel"⁴.

Comisia pentru inspectarea și clasarea rechizițiilor în plasa Babadag era alcătuită din căpitanul Constantin Sănătescu, caporalii Zaharia și Bacevarov, și un vizitiu⁵.

Jurnalul ne introduce, din primul moment, în lumea rurală dobrogeană, în atmosfera satului de aici, relevându-ne calitățile literare deosebite ale observatorului fin care a fost căpitanul Constantin Sănătescu.

Jurnalul ne introduce, din primul moment, în lumea rurală dobrogeană, în atmosfera satului de aici, relevându-ne calitățile literare deosebite ale observatorului fin care a fost căpitanul Constantin Sănătescu.

"Curios colț de țară și această Dobroge! Pământul ei atât de frământat și cu atâtea dealuri pietroase o face să se deosebească de pământul de dincolo de Dunătre. Apoi sate mari și frumoase ascunse în fund de văi, care au rămas ochilor decât la câțiva pași, îi dau un aspect feeric. Peste Dunăre satele sunt cuibărite pe coaste de dealuri, căci acolo sunt ploi dese și râuri multe cari se umflă primăvara mâncând fundul văilor, din care cauză satele au fost silite să se cațere cât mai sus, în vreme ce în Dobrogea, ploile sunt mai rare, iar râuri n-ai să întâlnești de-ai umbla zile întregi, deci nu e pericol de revărsare și satele pot sta în tihnă pe fundul văilor, mai ales că vânturile bat cu tărie și fără întrerupere. Fiecare caută așezământ acolo unde este mai ferit ..."⁶.

Acțiunea de inspectare a rechizițiilor din plasa Babadag i-a prilejuit căpitanului Constantin Sănătescu cunoașterea realităților satelor dobrogene a căror descriere, alături de alte surse de epocă, ne dă posibilitatea să cunoaștem imaginea de acum aproape un veac a vieții rurale, a specificului zonei, a construcțiilor și a obiceiurilor locului. Autorul jurnalului ne prilejuiește întâlnirea cu Jurilovca, cu morile de vânt aflate încă în funcțiune, cu vestitele cherhanale "locul unde se duce cu barca pește prins în baltă", cu bisericile și cu oamenii locului.

Despre Jurilovca, Constantin Sănătescu scrie: "Nu este un sat obișnuit Jurilovca, căci cu casele-i chipeșe, vâruite în alb și chenăruite în albastru după gustul lipovenesc, cu stradele pietruite și mărginite de trotaluri, cu plantația-i bogată, îl fac să iasă din comun. Numai vorbesc de poziția ce ocupă, căci risipit pe dealul locului, casele coboară până în marginea, iar șoseaua, după ce se lasă de vale, se-mplântă în baltă alcătuiind un fel de chei ...". Jurilovca "este poate cel mai însemnat loc al pescăriilor noastre din care cauză Administrația a găsit motiv să cionstruiască un minunat palat pentru

administrator. Din drum cercetat, palatul ce răsare în coasta dealului cu numeroase ferestre ce privesc în largul Goloviței până în depărtate mare. Lux și iar lux este deviza ce ne călăuzește când ridicăm câte o clădire de-a statului”⁷.

Cele mai interesante informații cuprinse în **Jurnal**, se referă la piscicultură și la legislația care o reglementa și care aprecia Constantin Sănătescu, a avut efecte negative asupra acestei importante ramuri a economiei României.

Descrierea vieții pescărești este de un pitoresc deosebit. Găzduit de bătrânul Zaharia, cel mai vestit pescar din aceste ținuturi, căpitanul Constantin Sănătescu scrie: "Seara ne așazăm la masă, unde un castron cu borș de nisetru ne face cu ochiul. Aici mâncarea peștelui este un lucru obișnuit, căci după borș vine plachia sau marinata, apoi iar nisetru la grătar; nu s-a descoperit prăjitura din pește căci sigur ar fi al patrilea fel la o masă în Jurilovca. Și minunate sunt aceste mâncări mai ales că vinul de Sarica nu lipsește după masă, căci cine era să știe mai bine decât un pescar, că peștelui îi place să inoate în vin".⁸

În jurnal sunt descrise și aspecte din viața lipovenilor, hramul unei biserici lipovenești, deosebit de sugestive fiind observațiile cu privire la conviețuirea autohtonilor cu celelalte etnii din zonă.

"Lipovernii sunt cei mai iscușiți pescari, oameni vrednici, gospodari, de aceea satele lor au o înfățișare plăcută. Câștigă bune parale, dar și băutori de frunte ca ei mai rar. Sunt foarte evlavioși și în mijlocul satului se ridică o falnică biserică ... Lipovenii se-mpart în două secte: unii care n-au popă, numiți "bispopovi"; ceilalți au popă, numiți "popovi" ... Am picat tocmai bine în acest sat, căci fiind hramul bisericii, s-a strâns lipovenie din toate părțile. A venit și episcopul lor. Cum lipovenii nu au seminar, atunci fiecare sat își alege pe unul dintre ei ca popă, iar dintre popi se alege un episcop care își are reședința la Slava Rusă de lângă Babadag. Ciudate lucruri se-ntâmplă cu popii lipoveni, iară episcopul de azi a fost în tinerețe hoț de cai, apoi pescar, într-o bună zi se pomeni popă, ș-apoi episcop"⁹.

În călătoria pe care o face în nordul Dobrogei, Constantin Sănătescu a trecut printre altele, prin Caramanchioi, Sarichioi - satul galben pe turcește - renumit înainte pentru viile sale, prin Zebil, sat azvârlit pe malul de miază-noapte al lacului Babadag, cu case mărunte acoperite cu stuf de baltă, prin Enisala "un sat păcătos într-o poziție pitorească, ai cărui locuitorii aveau o reputație "detestabilă" deoarece fiecare a suferit puțin câte o condamnare", și Babadag.¹⁰

"Cutreierând Dobrogea - nota Constantin Sănătescu - mai la tot pasul se întâlnesc ruine de cetăți, marelă a timpurilor de nesiguranță, căci aceste pământuri numite în vechime "Scitia Minor". au fost drumuri pe unde s-au năpustit rând pe rând hoarde barbare, pârjolind locurile pe unde treceau. Locuitorii pașnici, ca să fie la adăpost, trebuiau să dureze aceste cetăți".¹¹

Prin bogata și diversă informație pe care o cuprinde și datorită calităților

literare deosebite, jurnalul căpitanului Constantin Sănătescu reprezintă un document important pentru cunoașterea zonei de rând a Dobrogei la începutul veacului al XX-lea.

NOTE

1. C. Giurescu, **Material pentru istoria Olteniei sub războiul austriac**, vol. II, București, 1944, p. 431, 465, 466.
2. C. Sănătescu, **Jurnal**, cu o prefață de Simona Ghițescu-Sănătescu, Ed. Humanitas, București, 1993, p. 5-9.
3. C. Sănătescu, Jurnal manuscris, p. 19-20.
4. **Ibidem**, p. 26.
5. **Ibidem**, p.1.
6. **Ibidem**, p. 2-3.
7. **Ibidem**, p. 6-7.
8. **Ibidem**, p. 8.
9. **Ibidem**, p. 9.
10. **Ibidem**, p. 10.
11. **Ibidem**, ...

NOTES SUR LA DOBROUDJA DANS LE JOURNAL INÉDIT DU CAPITAINE CONSTANTIN SĂNĂTESCU (1915)

Résumé

L'article présente quelques opinions sur la Dobroudja, comprises dans le journal de 1915 appartenant au capitaine Constantin Sănătescu.

Bien que ce soit l'ouvrage d'un militaire de carrière ce journal reflète avec des procédés littéraires le monde rural dobroudjien, le spécifique de la zone, les constructions et les coutumes de l'endroit.

Constantin Sănătescu s'avère être un intellectuel raffiné qui offre des informations riches et diverses sur des localités qui offre des informations riches et diverses sur des localités de Dobroudja, sur les localités de Dobroudja et les occupations des habitants et surtout sur la pisciculture.

Grâce à sa riche documentation et aux qualités littéraires incontestables, le journal du capitaine Constantin Sănătescu est une source importante pour la connaissance de la zone du nord de la Dobroudja au début du XX-e s.

PREZENȚA LA CONSTANȚA A BIZANTINOLOGULUI VASILE GRECU ÎN TIMPUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

În galeria istoricilor români care au desfășurat o bogată activitate în domeniul bizantinisticii în perioada de după primul război mondial până la începutul deceniului VIII al secolului nostru, profesorul Vasile Grecu ocupă un loc foarte important prin realizărilor sale pe tărâm științifice și didactic.

Profesorul Vasile Grecu provenea dintr-o familie de țărani înstăriți din comuna Mitohul Dragomirnei (județul Suceava) așezare aflată la o distanță de 12 Km de Suceava, pe drumul care duce spre orașul Siret, unde se află și mănăstirea Dragomirna ctitoria mitropolitului Anastasie Crimca, a marelui logofăt Luca Stroici și a fratelui acestuia Simion, mare vistier ridicată în 1602. El a văzut lumina zilei la 31 iulie 1885 ca fiu al lui Emanuel Greciuc și al Anei Burac.

După absolvire școlii populare în satul natal tânărul Vasile Grecul, care în acea vreme purta numele de Greciuc, nume rutenizat de autoritățile locale, și-a continuat studiile la Suceava la liceul greco-oriental din acest oraș (azi liceul "Ștefan cel Mare") încheiate cu succes în anul 1905. La îndemnul și cu sprijinul profesorului său Simion Florea Marian, valoros etnograf, folclorist și istoric român bucovinean (1847-1907) Vasile Grecu a urmat studiile superioare mai întâi la Universitatea din Viena (1905-1907) și apoi la Universitatea din Cernăuți (1907-1909) unde la Facultatea de Filozofie de la aceste universități a avut prilejul să dobândească cunoștința temeinice în domeniile: istorice, filologie clasică și filozofie de la cadre didactice de renume în acea vreme precum: profesorii Hans von Armin, P. Kretschner, W. Kubitschek, W. Weich, F. Judel etc.¹

După absolvirea studiilor universitare Vasile Grecu - un amănunt mai puțin cunoscut de biografii săi -, a efectuat în anul 1908 o specializare la Universitatea din Berlin, unde a audiat cursurile de filologie clasică ale celebrului profesor Ulrich Wilanowitz-Moellendorf.²

Ca mulți tineri absolvenți ai studiilor universitare din vremea sa Vasile Grecu a îmbrățișat cariera didactică funcționând pe rând ca profesor suplinitor la Gimnaziul nr. 3 de stat din Cernăuți, apoi ca profesor titular la Gimnaziul de stat din orașul Câmpulung Moldovenesc în anii 1910-1914, după cum reiese din arhiva păstrată la acest gimnaziu, azi liceul "Dragoș vodă". La această din urmă unitate școlară el a predat elevilor la catedră limba și literatura latină pe timpul când aceasta se afla sub conducerea directorului dr. Daniil Werenka (1847-1920)³, cunoscut în rândul intelectualității din Bucovina ca un pasionat cercetător în domeniul științelor istorice.

Pe timpul cât a funcționat ca profesor la Câmpulung Moldovenesc, profesorul Vasile Grecu și-a constituit o familie, el căsătorindu-se în 1911 la Pătrăuți cu Victoria Morariu, fiica binecunoscutului preot și istoric totodată Constantin Morariu.⁴

După izbucnirea primului război mondial în vara anului 1914 profesorul Vasile Grecu a părăsit Bucovina trecând în Regatul României în luna octombrie același an împreună cu colegul său profesorul D. Logigan pentru a nu fi obligat să se înroleze în armata austro-ungară și să lupte, eventual, împotriva fraților săi români. Stabilît temporar la București el a fost încadrat prin decret regal din 9 decembrie 1914 în funcție de corector la Direcția generală a publicației "Monitorul Oficial"⁵ pentru a avea un mijloc de existență. Apoi, și-a continuat activitatea didactică în învățământul secundar din patria sa adoptivă, relativ curând ca profesor suplinitor suplinitor la Liceul "Mircea cel Bătrân" din Constanța în primăvara anului 1915, unde a predat limba latină.⁶

Desprins din climatul familial din Bucovina el s-a adaptat fără dificultăți de limbă și mentalitate societății românești constănțene. Titularul catedrei de limba latină de la liceul "Mircea cel Bătrân" fusese profesorul Marin Lișcu, detașat încă din 1914 la liceul militar de la mănăstirea Dealul de lângă Târgoviște. Acest periplu din viața profesorului Vasile Grecu la Constanța mai puțin cunoscut până azi, a durat până în vara anului 1916, când România a ieșit din starea de neutralitate și în alianță cu puterile Antantei a declarat război puterilor Centrale, Austro-Ungaria și Germania participând activ la operațiile militare angajate pe frontul european din răsăritul continentului. El ne-a permis să aflăm pe baza materialului documentar inedit aflat în Biblioteca Academiei Române unele amănunte privind cariera didactică a acestuia desfășurată la liceul "Mircea cel Bătrân" din Constanța. De asemenea ne-a permis să urmărim și activitatea sa științifică și publicistică. Astfel în scrisorile sale adresate cumnatului său scriitorul Ilie Torouțiu⁷, rezultă că el a expediat numeroase articole pentru ziarul "Neamul românesc" care apare la Vălenii de Munte condus de marele istoric Nicolae Iorga. În această corespondență expediată din Constanța, profesorul Vasile Grecu se arăta foarte interesat de desfășurarea evenimentelor politice și militare, în care era implicat în acea vreme pământul său natal din Bucovina, care devenise teatru de operații militare pe care se confruntau armatele a două mari imperii europene: cel austro-ungar și țarist.⁸

După cum se știe în primul an de război 1914-1915 luptele dintre armatele celor doi beligeranți au început la 7 august 1914 în zona localităților Boian, Mahala, Rarancea și Toporăuți. După ce la 30 august 1914 orașul Cernăuți a fost evacuat de armata austro-ungară capitala Bucovinei a fost ocupată după câteva zile de avangarda armatei țariste la 2 septembrie.

Atunci, aflată în ofensivă armata țaristă a înaintat până la 1 septembrie până la orașul Storojineț, atingând linia Siretului la orașul Siret. Ocupația rusă n-a

durat mult timp deoarece după o lună de zile o contra-ofensivă austro-ungară a recucerit teritoriul pierdut temporar la 21 octombrie 1914. La rândul ei armata țaristă dezlanțuind și ea o contraofensivă a rupt frontul austro-ungar și la 26 noiembrie același an a reocupat orașul Cernăuți înaintând apoi spre apus până la Storojineț și Mestecăniș.

După cum se știe în iarna anului 1914-1915 confruntarea austro-ungară-țaristă a cunoscut forma războiului de poziție, dar în februarie 1915 armata austro-ungară a declanșat o nouă ofensivă reușind să reocupe orașul Cernăuți la 15 februarie. După această dată linia frontului dintre cei doi beligeranți s-a stabilizat timp de mai bine de un an până în iunie 1916.

Aflat la Constanța profesorul Vasile Grecu solicita cumnatului său Ilie Toronțiu cât mai multe știri despre evoluția operațiilor militare din Bucovina precum și știri despre rudele sale rămase la Mitocul Dragomirnei și Pătrăuți. Astfel în scrisoarea din 6 februarie 1915 el îl întreaba pe acesta cu îngrijorare: "de pe acasă nu știi nimic? de când cu întoarcerea vechii stăpâniri (adică cea austro-ungară, n.n.) de atunci nu mai primesc nici o știre, se vede căsunt mai precauți și nu merg așa deseori pe la Burdujeni ; dacă ai vreo veste, te rog, să să mi-o scrii și mie". În altă scrisoare din 12 februarie 1915 profesorul Vasile Grecu scria aceluiși "Azi am primit veste de la P. (adică Pătrăuți). Rușii s-au retras și pe acolo, duminică vor fi 4 săptămâni. Erau cazaci. S-au purtat bine. Unui om care le-a ajutat a mână caii pe drumul de lângă țințirim i-au dat 5 lei. Spuneau bieții cazaci, care erau foarte necăjiți, că oameni buni ca în P(ătrăuți) n-au întâlnit nicăieri; casa pădurarului de lângă pădure au aprins-o și omul care era l-au bătut foarte, deoarece au aflat (la el) o pușcă și patroane (cartușe) în casă și el tăgăduise". În continuare Vasile Grecu mai face și unele reflecții asupra exceselor săvârșite în timpul războiului. "mi se pare - scrie el - că la astfel de fapte trebuie reduse cele mai multe din sălbătici-ile povestite de gazete; și când te mai gândești că o mulțime de spioni rămași în urmă vor fi atățând oamenii la împotrivire".¹¹ Urmărind desfășurarea operațiilor militare el scrie la 22 iunie 1915 cumnatului său Ilie Toronțiu următoarele: "Ce spui că ofensiva rușilor a fost oprită la Iacobenii"¹². Într-o altă scrisoare tot di luna iunie 1915 el povestea o întâmplare cu conținut dramatic petrecută în Bucovina relativ la retragerea rușilor, aflată de la cei din satul lui, în felul următor: "am mai auzit că feciorii lui Tonțiu au murit toți patru, Ștefan Scarlat (tatăl lor, n.n.) a înnebunit. Îndată după luptă el a mers la căpitan și i-a zis (urmează în scrisoare un text în limba germană care tradus are următorul conținut, n.n.) "Domnule căpitan, vă înștiințez că eu cu propria-mi mână am ucis 160000 de ruși, prin urmare războiul s-a sfârșit, acum se poate încheia pace". În continuare, Vasile Grecu mai scris în românește "căpitanul a văzut îndată ce-i cu el, l-a luat cu binișorul și nu-l mai slăbește dij laude"¹².

În scrisorile sale expediate din Constanța în anul 1915 profesorul Vasile Grecu mai cerea cumnatului său să-i procure o ediție în limba franceză de la

librărie Hachette textul dramei lui Euripide intitulată "Iphigenia din Taurida" cerută de un coleg de al său de la liceul unde funcționa, profesorul Gr. Roșu care predă limba elină și care dorea să citească această operă dramatică în limba franceză.¹³ Dar pentru că acest coleg constănțean nu cunoștea limba franceză, acesta l-a rugat pe el să-l învețe această limbă; în schimb drept recompensă s-a oferit să-l învețe pe Vasile Grecu limba elină. Cu acest prilej aflăm din această scrisoare când și unde a învățat limba greacă de care s-a folosit mai târziu în cercetările sale de bizantinistică și mai ales pentru editarea în text bilincv (grec-român) a mai multor cronici bizantine.¹⁴

În corespondența sa profesorul Vasile Grecu a manifestat interes pentru o rudă de a sa prin alianță, Leca Morariu, care în acea vreme se afla la Viena.¹⁵ De asemenea din aceste scrisori inedite am mai aflat știrea că profesorul Nicolae Iorga urma să vină la Constanța la 8 februarie 1915 pentru a ține în acest oraș o conferință. Într-o altă scrisoare profesorul Vasile Grecu relatea despre colaborarea sa la mai multe reviste cu articole, ca de exemplu la "Revista Bucovinei", la revista "Flacăra", la revista Vestitorul satelor", ultima care apărea la Fălticeni.¹⁷

Și despre climatul din orașul Constanța se relatează unele știri în această corespondență. De exemplu în scrisoarea din 6 februarie 1915 acesta scria "Pe aicea sau (este) vreme admirabilă, de primăvară sau (este) furtună pe mare de crezi că acuși o să te spele cu tot cu Constanța"¹⁸; în alta din iulie 1915 scria "de altfel aud că pe acolo e mai răcoare decât pe aicea, unde asuzi și stând în mare".¹⁹ Tot așa la 22 iunie 1915 el scria "pe aici (este) o vreme admirabilă. Sunt fericit că cunosc organizația și felul de fi al școalei de aici ca apoi să-l pot aplica imediat în Bucovina românească."²⁰ În fine în scrisoarea din vara anului 1915 el nota "pe la noi e acum frumos, sunt brânduși".²¹

Cercetând cu atenție corespondența profesorului Vasile Grecu expediată din Constanța în 1915 am constatat că el semna cu un nume fictiv și anume "V. Oprea". De asemenea în scrisori numele rudelor sale erau schimbate, de exemplu pe soția sa o numea "Vica", iar pe cumnatul său "Ite Iliescu". Credem că el a procedat în acest fel pentru ca autoritățile austro-ungare din Bucovina să nu provoace neplăceri acestora deoarece el era un cetățean al Imperiului austro-ungar, atunci refugiat în România. În această corespondență am mai putut afla că în scurtul răstimp petrecut la Constanța el s-a consacrat din plin și muncii științifice în sensul că a tradus nu mai puțin de patru opere ale unor clasici ai literaturii elene și latine precum Platon, **Symposion (ospățul sau discuțiile asupra iubirii)**, București, 1915; Marcus Tullius Cicero, **Cuvântare pentru arcellus**, București, 1915; Marcus Tullius Cicero, **Cuvântare pentru apărarea pentru Titus Annius Milo (Promilone)**, București, 1915; Cornelius Nepos, **Căpitani străluciți și neamurile străine și viețile lui Marcus Porcius Cato și a lui Titus Pomponius Atticus**, București, 1915.²²

În concluzie ne exprimăm mulțumirea de a fi aflat noi amănunte despre

activitatea didactică și științifică a profesorului Vasile Grecu pe timpul prezenței sale la Constanța în timpul primului război mondial. După părerea noastră această perioadă relativ scurtă din viața sa remarcă printr-o grijă permanentă de a-și îmbogăți cunoștințele profesionale, prin interesul manifestat asupra desfășurării operațiilor militare pe meleagurile natale din Bucovina și prin publicarea de lucrări cu caracter didactic.

NOTE

1. Datele biografice despre profesorul Vasile Grecu sunt încă incomplete în literatura actuală, vezi Șerban Tanașoca, **Le 80-eme anniversaire du professeur Vasile Grecu**, în "Revue des etudes du sud-est europeennes", 3-4/1965, p. 379-384 împreună cu o bogată bibliografie a operei sale; Gh. Cronț, **Vasile Grecu** (necrolog), în "Revista de istorie", 5/1972, p. 1127-1130; Șerban Tanașoca, **Vasile Grecu** (necrolog) 1885-1972, în "Revue des etudes du sud-est europeennes", 4/1972, p. 725; Florin Constantiniu, **Vasile Grecu 1885-1972**, în "Enciclopedia istoriografiei românești", București, 1979, p. 163-164; Constantin Șerban, **Vasile Grecu. Extrase din jurnal**, în "Codrul Cosminului", serie nouă, 1/1995, p. 270-273.
2. Constantin Șerban, Vasile Grecu. Extrase din jurnal (II), în "Codrul Cosminului", serie nouă, 2/1996, p. 433-439; Jurnalul lui Vasile Grecu se păstrează la Biblioteca Academiei Române, secția Manuscrise împreună cu o mare parte din arhiva sa personală.
3. Constantin Șerban, **Dr. Daniil Werenca, Topografie der Bukowina zur Zeit ihrer Erwerbung durch Oesterreich (1774-1786)** ... Czernowitz, 1895, în "Codul Cosminului" serie nouă, 1/1995, p. 348-352.
4. Din această căsătorie au rezultat doi fii, primul Viorel născut în 1912, al doilea Victor născut în 1914, pe friontul de la Odessa în al doilea război mondial. Relativ la momentul în care tânărul Vasile Grecu a cunoscut-o pe Victoria Morariu, el a notat într-unul din jurnalele sale următoarele: "309 august 1908, la sfîntirea Casei Naționale din Pătrăuți. În ziua aceea am petrecut momentele cele mai fericite din viața mea. Atunci mi-am hotărât pentru totdeauna scopul și direcția vieții mele pentru viitor. Unul pentru altul să trăiască și unul pe altul să se ferească, e cel mai frumos scop al vieții pe care urmându-l fiecare poate fi fericit, vezi biblioteca Academiei Române, Arhiva Vasile Grecu, I, mss. 3; moartea fiului său Victor l-a afectat dureros pe profesorul Vasile Grecu. Cățiva ani mai târziu în 1944 el a dedicat fiului său una din lucrările sale de bază "Viața Sfântului Nifon (București, 1944), în care a consemnat următoarele cuvinte". Cu aceeași durere neîncetată și cu aleași dor neîmplinit închin și această lucrare amintirii atât de vii a dulcelui meu copil Victor (Biușca) prieten credincios și camarad nedewspărtit adormit întru Domnul în urma rănilor primite în luptele de la Friedental Odessa din septembrie 1941 în etate de 27 de ani".
5. Biblioteca Academiei Române secția manuscrise, Arhiva Vasile Grecu, IV, Acte 78.
6. Ion Făiter, **Liceul "Mircea cel Bătrân" din Constanța, 1896-1996**, Constanța, 1996, p. 246.7, Ilie Toronțiu era căsătorit cu Elvira, o altă fată a lui Constantin Morariu..
8. vezi mai pe larg în lucrarea lui Teodor Bălan, **Bucovina în războiul mondial**. Cernăuți, 1929.
9. Biblioteca Academiei Române, secția manuscrise Arhiva Vasile Grecu, S 23(2) XXXVI.
10. **Idem**, S 23(3) XXXVI.
11. **Ibidem**
12. **Idem**, S 23(8) XXXVI.
13. **Idem** S 23(4) XXXVI
14. În anii 50 în calitate de cercetător principal la Institutul de Istorie "Nicolae Iorga" al Academiei Române din București am avut cinstea să fiu coleg la aceeași secție cu profesorul Vasile Grecu. Atunci am remarcat puternica lui forță de muncă și mai ales înalta sa pregătire în domeniul bizantinisticii ca urmare a publicării într-un timp relativ scurt a mai multor cronici bizantine, în ediție critică și cu text bilincv greco-român și anume Laonic Chalcocondil, **Expuneri istorice**, ediție critică, București, 1958; Giorgios Ducas, **Istoria turco-**

bizantină 1341-1462, ediție critică, București, 1958; Critobul din Imbros, **Cronica privind domnia lui Mahomed al II-lea**, ediție critică, București, 1966; Constantin Porfirogenetul, **Carte de învățătură pentru fiul său Romanos**, București, 1971.

15. Biblioteca Academiei Române, secția manuscrise, arhiva Vasile Grecu, S 23(5) XXXVI.
16. **Idem**, S 23(2) XXXVI.
17. **Idem**, S 23(9) XXXVI
18. **Idem**, S 23, S 23(2) XXXVI.
19. **Idem**, S 23(6) XXXVI.
20. **Idem**, S 23(7) XXXVI.
21. **Ibidem**
22. **Idem**, S 23(2) XXXVI in scrisoarea din 6 februarie 1915 el scria despre una din aceste cărți următoarele "eu am un volumaș pentru Biblioteca pentru toți sau Biblioteca Minervei tradus și scris pe curat".

LA PRÉSENCE DU BYZANTINOLOGUE VASILE GRECU À CONSTANTZA, PENDANT LA PREMIÈRE GUERRE MONDIALE

Résumé

L'auteur se propose de présenter la personnalité du byzantinologue Vasile Grecu et il offre à la fois des détails intéressants concernant la biographie et l'activité didactique et scientifique de celui-ci au temps de sa présence à Constantza pendant la première guerre mondiale. Dans cette courte période de sa vie, passée dans la ville située au bord de la mer, il s'est fait remarquer par le soin permanent d'enrichir ses connaissances professionnelles, par l'intérêt pour le déroulement des opérations militaires en Bucovina, sa terre natale, et par la publication de certains travaux à caractère didactique.

CONSTANȚA ÎN ONOMASTICA NAVALĂ ROMÂNEASCĂ

Onomastica parcului de nave românești nu putea exclude existența de-a lungul vremii a unei suite de nave reprezentative care să onoreze prin istoricul lor numele celui mai mare port maritim al României, Constanța.

Astfel, la 31 martie 1887, cu ordinul telegrafic al Ministerului de Război nr. 428 comunicat de Comandamentul Flotei cu nr. 2643, au intrat în serviciul Inspectoratului Navigației și Porturilor vaporul "CONSTANȚA" și pilotina "MANGALIA", aparținând Ministerului Lucrărilor Publice (M.L.P.)¹. Presat de nevoia de a dispune de o navă de salvare pentru a veni în sprijinul vaselor comerciale care eșuau pe coastele vest-pontice, precum și de un vas mai mic pentru pilotaj. M.L.P. a comandat firmei franceze "Claparede" remorcherul "CONSTANȚA". Nava a fost construită la Nantes, iar motorul de 125 C.P. în atelierele din St. Denis. Livrată în 1887, nava avea un deplasament de 200 tone, lungimea 75 metri și viteza de 12 Nd. Deservit de 2 mecanici și 4 fochiști, motorul dezvoltă 50 de rot./min., având un consum de 6 tone de cărbuni la 24 de ore².

Datorită lipsei de marinari de profesie, M.L.P. a preferat marinarii militare echipajelor străine, astfel încât aceste două bastimente au fost armate cu militari, urmând ca diferența de soldă de la uscat la ambarcarea să fie suportată de beneficiar³.

Bastimentul "CONSTANȚA" a fost comandat de căpitanul Constantin Georgescu, acompaniat de sublocotenenți I. Brătianu, Vasile Iorgulescu și N. Catargi.

Aceste vase au rămas armate de Flotilă de la 31 martie 1887 până la 1 iunie 1888, an în care au fost predate M.L.P., întrucât Flotila nu avea personal suficient pentru armarea bastimentelor proprii cât și pentru a îndeplini numeroasele misiuni încredințate.

Ulterior, M.L.P. și-a recrutat marinarii din cei demobilizați de Marina Militară. Bazat la Constanța, remorcherul omonim va executa serviciul de supraveghere și de remorcaj în folosul flotei naționale de-a lungul coastei, între Sulina și Mangalia.

La 27 aprilie 1898 a intrat în parcul de nave al S.M.R. cargoul "CONSTANȚA", construit în Șantierul Naval "Howaldtswerke" din Kiel-Germania. Nava avea următoarele caracteristici: deplasamentul - 5100 tone, lungimea - 86,67 metri, lățimea - 12,23 metri, viteza medie - 10,3 Nd., semnalul distinctiv - H.B.S.G.⁵. Cargoul a deservit până în august 1914 linia Dunăre-Siria și a fost vândut în 1932⁶.

În anul 1950, România a susținut activitatea "Savromtransportului",

înființat la 19 iulie 1945, cu patru cargouri noi, printre care și "CONSTANȚA" (600 twd), construit în Șantierul Naval "O. Buda" din Budapesta⁷. Nava avea următoarele dimensiuni: lungime - 59,725 metri, lățime - 9,02 metri, pescajul - 3,3 metri, viteza - 9,5 Nd. Cargoul "CONSTANȚA" a navigat sub numele inițial până în anul 1963, după care a fost rebotezat "TULCEA".

În anul 1964 au fost achiziționate primele două traulere moderne de 2000 twd - "CONSTANȚA" și "GALAȚI", construite în Șantierul Naval Hitachi Zosen Innoshima din Osaka. Nava a fost folosită pentru pescuit în Oceanul Atlantic - Vest Africa și avea următoarele caracteristici: lungime maximă - 93,10 metri, lățimea - 15,60 metri, pescajul - 4,95 metri, deplasamentul - 2039 tdw, viteza - 12,5 Nd.⁸

Și în Marina Militară numele Constanței a avut o rezonanță aparte. Astfel, la 20 iunie 1931 șosea în țară, sub comanda căpitan-comandorului Alexandru Bardescu, secondat de căpitanul Alexandru Dumbravă, nava-bază pentru submarine "CONSTANȚA", lansată la apă la 8 noiembrie 1928 în Șantierul Naval "Quarmaro" din Fiume (actualul Rijeka).⁹

Nava avea un deplasament de 2300 tone, lungimea - 77,32 metri, lățimea - 11,28 metri, pescajul - 4,10, viteza - 13 Nd., raza de acțiune 12000 Mm și era dotată inițial cu 2 tunuri de 102 mm și 2 tunuri A.A. de 40 mm.

Botezul N.M.S. "CONSTANȚA", intrată prin ordinul de zi nr. 22/27 iulie 1931 al Inspectorului General al Marinei în ordinea de bătaie a Diviziei de Mare, s-a făcut la 15 august 1931 când s-a serbat cu un fast deosebit "Patronul Marinei". La sărbătoarea marinarilor români au participat M.S. Regele, M.S. Regina Marioara a Iugoslaviei, Marele Voievod Mihai, A.S.R. Principele Nicolae, precum și miniștri Argetoianu, Ghica, Vălcovici, general Partenie, secretar general al Ministerului Armatei și căpeteniile Marinei - viceamiralul Vasile Școndrea și contraamiralul Ioan Bălănescu.

După ceremonia religioasă, viceamiralul Vasile Școndrea a dat citire actului de botez, semnat de membrii familiei regale prezenți la ceremonie, cu următorul conținut:

Carol al II-lea,

Prin grația lui Dumnezeu și voința națională, Rege al României, în a cinsprezecea zi a lunii august a anului mântuirii 1931 și al cincilea an al domniei mele, s-a desăvârșit în portul Constanța binecuvântarea navei-bază pe care am botezat-o eu însumi, dându-i numele de "Constanța", pentru a întări credința că portul Constanța a purtat notoc primelor noastre începuturi marinărești și ca el prin adăpostul și instalațiunile sale tehnice a înlesnit dezvoltarea unităților de mare.

*Încredințez această navă marinarilor mei pentru a apăra hotarele maritime ale țării și a purta pavilionul românesc în țările cele mai depărtate.*¹⁰

Regina Iugoslavia a fost cea care a eliberat sticla de șampanie care s-a spart de babordul navei.

Municipalitatea a oferit navei un frumos vas de bronz. Oaspeții de onoare

au luat pânzul la bordul navei "CONSTANȚA".

După ce a executat mai multe marșuri de instrucție cu elevii Școlii Navale în Marea Neagră și Marea Mediterană, nava-bază "CONSTANȚA" a plecat la Fiume pentru a aduce în țară submarinul "DELFINUL".¹¹ Datorită rezilierii contractului, nava a revenit în portul Constanța la 4 ianuarie 1932, după ce înfruntase o aprigă furtună în vecinătatea Insulei Aegina.

În paralel cu activitatea de instruire marinărească a cadetilor, nava a constituit suportul mobil a numeroase expediții științifice de hidrografie la care au participat dr. Popovici, dr. Zaharia Popescu, dr. Nicolae Gavrilescu ș.a.

Din 1936, odată cu sosirea submarinului "DELFINUL", "CONSTANȚA" și-a început activitatea specifică, în timpul războiului oferind logistică și vedetelor torpiloare.

La 5 septembrie 1944, a fost preluată de Flota Roșie odată cu celelalte bastimente românești aflate în portul Constanța. Iată ce raporta la 8 septembrie 1944 căpitanul Grigore Ciolac, comandantul Grupului Submarine și Vedete Torpiloare:

"În dimineața zilei de 5 septembrie a.c. către orele 04.45, elemente din infanteria marină sovietică încadrate de ofițeri de marină și având comandant-șef un amiral rus, au intrat la bordul celor două submarine "RECHINUL" și "MARSUINUL" și la nava-bază "CONSTANȚA", dezarmând echipajele sub amenințarea de a fi împușcate în caz de nesupunere. Subsemnatul mă aflu la nava-bază unde am fost dezarmat de doi ostași ruși și dus la contraamiralul rus pe comanda navei-bază. Prin intermediul căpitanului Țurcan N., contraamiralul rus mi-a pus în vedere următoarele: <<Comandantul sovietic a hotărât sovietic a hotărât ocuparea navelor românești deoarece nu suntem bine pregătiți pentru a sigura flancul stâng al Armatei Roșii, fapt ce s-a dovedit prin torpilarea vasului "Oituz" în port și a navei de război sovietice în regiunea Tuzla de către submarinul german>>.

[...] Am adunat ofițerii în fumoarul navei-bază unde în fața contraamiralului rus am comunicat cele de mai sus. La întrebarea dacă este ceva care vrea să plece de la bord, toți ofițerii mi-au răspuns că vor să rămână mai departe la bord, pentru a duce lupta comună alături de Marina Sovietică"¹².

De reținut că tot "CONSTANȚA" s-a numit și docul plutitor construit în Șantierul din Lübeck în 1937, intrat anul următor în proprietatea Direcției Porturilor Maritime Constanța și o dragă cu cupe livrată U.R.S.S. în primul an de aplicare a Convenției de Armistițiu cu România (12 septembrie 1944-12 septembrie 1945), evaluată la 41.400 U.S.D.¹³

Ștabela purtătoarelor de inscripții omonime pe bordaj, schelă și comandă este preluată în anul 1980 de escortorul "CONSTANȚA" (281). Construită de Șantierul Naval Brăila, această modernă navă-bază autoprofusată are un deplasament de 3500 tone, lungimea - 108 metri, lățimea - 14 metri, pescajul - 4 metri și viteza - 14 Nd.

În perioada 25 septembrie - 20 octombrie 1991, nava a executat un marș

de instrucție în Marea Mediterană și a participat la festivitățile dedicate celebrării lui Cristofor Columb în portul Genova-Italia.¹⁴ Între 9-12 octombrie 1991 a făcut o ecală oficială și în portul francez Toulon. Astfel, exceptând nava-școală "MIRCERA", "CONSTANȚA" a fost prima noastră navă militară care a ieșit din bazinul Mării Negre a naviga în Mediterana, după 1939.

NOTE

1. Locotenent-colonel Mihail Drăghicescu, **Istoricul Flotei Române**, în "Marea Noastră", nr. 6/1938, p. 209.
2. Arhiva Istorică Centrală, Fond M.L.P., Dosar 10/1885, fila 17.
3. Locotenent-comandor Constantin Ciuchi, **Istoria Marinei Române în curs de 18 secole. De la împăratul Traian până în al 40-lea an de domnie a Regelui Carol I**, Tipografia "Ovidiu", H. Vurlis, Constanța, 1906, p. 242-243.
4. Ibidem, p. 375.
5. Ibidem, p. 386-387.
6. Apud. **Anuarul S.M.R.**, 1 octombrie 1939, **Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională**, București, 1940, p. 4.
7. Valentin Ciorbea, Carmen Atanasiu, **Flota Maritimă Română. Un secol de istorie modernă (1895-1955)**, Editura Fundației "Andrei Șaguna", Constanța, 1995, p. 179.
8. Registrul Naval Român, **Albumul tipurilor de nave**, f.a., p. 65.
9. *Jane's Fighting Ships*, 1953-1954, Sampson, Low, Marsten & Co. Ltd, Naval Publishers, London, p. 295. Vezi și *Les Flottes de Combat*, Societe D'Editions geographiques, Maritimes et Coloniales 17, Rue Jacob, Paris (a VI-a), 1938.
10. Fond documentar Muzeul Marinei Române, M.S.S., **Jurnalul Istoric al Diviziei de Mare, 1901-1934**, p. 383-384.
11. Cristian Crăciunoiu, **Corăbii străbune**, Editura Sport-Turism, București, 1983, p. 178-183.
12. Fond documentar Muzeul Marinei Române, **Jurnalul de operații al Comandamentului Forțelor Navale Maritime, perioada 23 august-26 septembrie 1944**, p. 77.
13. Notă asupra discuțiilor româno-sovietice de la Comisia Aliată de Control asupra pretențiilor sovietice de aplicare a prevederilor Armistițiului și a sancțiunilor promovate de partea sovietică în caz de neexecutare, București, 13 ianuarie 1945, în Arhivele Statului din România, România și armistițiul cu Națiunile Unite. Documente, vol. II, Coordonator Marin Radu Mocanu, București, 1995, p. 152.
14. Comandantul Marinei Militare, Registrul istoric, vol. I/1989, p. 147.

PROGRAME DE DOTĂRI NAVALE ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

Marina militară, parte componentă a dispozitivului de apărare al noilor realități teritoriale ale României, după primul război mondial, i s-au stabilit misiuni noi, determinate de organizarea apărării unui litoral întins de la Capul Caliacra la Limanul Nistrului. În acest context, conform noilor structuri militare ale țării, marina a înregistrat perfecționări și dotări corespunzătoare misiunilor primite.

Dacă Divizia de Dunăre dispune din 1907 de 4 monitoare și 8 vedete fluviale, ca importante forțe ale acestei mari unități a Comandamentului marinei, Divizia de Mare, cealaltă mare unitate, era aproape inexistentă sub raportul potențialului naval mai ales după ieșirea din serviciu, în decembrie 1919, a crucișătorului "Elisabeta" și a canonierei "Grivița"¹.

În aceste condiții autoritățile române fac demersuri către Șantierul naval din Neapole-Italia, pentru a onora comanda făcută încă din 1914 pentru construirea a 4 contratorpiloare și a unui submarin.

Navele fiind construite au fost folosite de italieni în acțiunile navale din primul război mondial, livrând la 1 iulie 1920 statului român² contratorpiloare cunoscute în marina noastră sub numele de distrugătoarele "Mărăști" și "Mărășești".

Forța navală maritimă, unitate subordonată Diviziei de Mare, a primit în compunerea sa la 15.01.1920, 4 canoniere dragoare, construite în Franța, purtând nume de eroi marinari: "Slt. Ghiculescu", "Lt. Lepri", "Cpt. Dumitrescu" și "Lt. Cdor. Stihî"³.

Forța de luptă a flotei militare maritime crește prin constituirea Grupului Torpiloarelor format din 6 nave primite la 19 ianuarie 1921 de la fostul Imperiu Austro-Ungar, drept reparații de război. Acestea au fost "Viforul", "Vârtejul", "Vijelia", "Sborul", "Smeul" și "Năluca"⁴.

Mai sunt achiziționate și vedete antisubmarine M.A.S., cumpărate din Italia.

Forța Navală Fluvială, subordonată Diviziei de Dunăre, își sporește potențialul naval la 9 decembrie 1920 prin intrarea în compunerea sa a 3 monitoare în contul despăgubirilor de război de la fostul Imperiu Austro-Ungar. Aceste monitoare au purtat numele de "Ardeal", "Basarabia" și "BUcovina" cu un deplasament apropiat de primulwe 4, intrate în serviciu în 1907, cu o dotare artileristică asemănătoare, astfel vor forma o ascadră de 7 "Fortărește plutitoare", cum mai erau apropiate aceste nave blindate⁵.

În cadrul aceluiași program de dotări al marinei, precum și a cooperării cu Forța Navală Maritimă, în 1920 se constituie Escadrila de Hidroaviație,

având în componere 29 de aparate din care 9 capturate de la Budapesta iar 20 achiziționate din Franța⁶ pentru ca în 1929 să fie cumpărate din Italia, aparate tip Savoia-Marchetti.

Baza acestei escadre a fost pe lacul Siut-Ghiol, mai întâi în două hangare folosite de germani în primul război mondial, pentru ca apoi pe malul opus micul golf, să se construiască în anii 30 altele noi care se pot vedea și astăzi în punctul numit Palazu, unde se află baza de pregătire marinărească a Academiei Navale.

Se constată totuși o slabă dotare navală în Marina militară română în primii ani după realizarea statului național român, față de misiunile incredințate, fapt ce determină Inspectoratul General al Marinei să întocmească planuri ample de înzestrare, eșalonate pe mai mulți ani.

În octombrie 1929 se elaborează un studiu intitulat "Expunere de motive pentru Programul nostru naval" în care se arată că, "adoptând o politică navală adecvată cu interesele ce le avem la Mare, România nu se va abate nici un moment de la politica pacifică, prin excelență, pe care o urmărește mai mult ca oricare țară în Orientul european fiindcă nu are nimic de revindecă de la vecinii săi, ci numai de apărat ceea ce-i aparține".

Se preciza ca Programul naval să cuprindă importante dotări și anume:

- 2 crucișătoare ușoare;
- 8 distrugătoare;
- 12 submarine;
- 12 nave anti-submarine;
- 12 vedete torpiloare;
- 8 baterii de coastă cu piese de calibre între 75-120 mm.

De asemeni se preconiza amenajarea unei Baze Navale și cumpărarea unui doc flotant sau construirea unui doc uscat, pentru carenarea navelor militare⁷.

Drept urmare în anii 1930-1931 se fac studii și documentări de către o comisie engleză și ofițeri din cadrul Serviciului Hidrografic al Marinei Române pentru construirea Bazei navale pe lacul Tașaul sau pe lacul Tâbăcărie.

Acest program naval nu s-a putut materializa datorită dificultăților financiare în care se afla țara, mai ales în anii crizei economice.

Totuși, ca urmare a unei comenzi din anul 1926, făcută Șantierului naval din Neapole-Italia, la 7 septembrie 1930 sosesc la Constanța două contratorpiloare.

În ziua de 27 mai 1931 în prezența unor personalități marcante printre care: Nicolae Iorga - președintele Consiliului de miniștri, general Ștefănescu-Amza - ministrul armatei, Episcopul Gherontie a Tomisului, Principele Nicolae, Mihai Voevod de Alba Iulia și a comandantului marinei viceamiral Vasile Școndrea, are loc în portul Constanța botezul navelor amintite cu care ocazie Regele Carol al II-lea, în cuvântarea avută, dă numele "Regele

Ferdinand" și "Regina Maria" "pentru a aminti de Regele făuritor al României Mari și ca simbol al iubirii mării și a unei mândre fiice de marinar". În încheierea cuvântării sublinia să "încredințez aceste două nave marinarilor mei pentru a veghea și păzi hotarele maritime ale țării, brăzdând mările pentru a purta pavilionul românesc în țările cele mai îndepărtate"⁸.

În același an, 1931, intră în dotarea flotei militatre române nava-bază "Constanța" construită în șantierul italian din Fiume⁹.

Același șantier construiește concomitent cu nava-bază, submarinul "Delfinul" dar care nu intră în compunerea flotei române în anul 1931, conform contractului, ci în anul 1936 după mai multe tergiversări¹⁰.

Un moment important în creșterea potențialului de apărare al independenței și suveranității naționale a României l-a constituit înființarea în noiembrie 1936 a Ministerului Aerului și Marinei, menit să coopereze întreaga activitate maritimă și aeriană a națiunii.

Această nouă structură a forțelor aerului și marinei într-un minister unic a fost determinată de necesitatea constituirii unui organism competent cu atribuțiuni bine stabilite în condițiile în care tendințele agresive ale unor state din Europa se manifestau concret, mai ales după instaurarea nazismului în Germania. drept urmare, preocuparea pentru dezvoltarea marinei militare prin mijloace proprii, va crește.

Astfel, în anul 1937, Ministerul Aerului și Marinei, solicită Șantierului Naval Galați construirea mai multor nave militare, în special submarine. Comanda a fost refuzată întrucât șantierul nu dispunea de o dotare tehnică corespunzătoare pentru astfel de construcții. Ca urmare s-a trecut la reorganizarea acestuia, prin prelucrarea sa de către uzinele Reșița.

Toate operațiunile referitoare la dezvoltarea șantierului au fost declarate lucrări "de urgență publică, în interesul țării". În cadrul acestei operațiuni s-au realizat importante construcții: hala de confecționat, de fasonat, cea a turnătoriei, cala betonată de la Dunăre, fabrica de oxigen, macaraua fixă de 60 t.f. etc.

O altă realizare care a creat noi posibilități dezvoltării marinei militare o constituie înființarea în anul 1938 a "Fondului Național al Marinei". În baza acestuia, s-au majorat cu sută la sută taxele de export și cu două sute cinci zeci la sută cele pentru mărfurile și produsele importate. Veniturile obținute intrau în Fondul Național al Marinei folosindu-se pentru dezvoltarea flotei maritime și fluviale, amenajarea porturilor, bazelor navale, apărarea coastelor, construcții de nave etc.

Drept urmare, Șantierul naval Galați lansează la apă în iunie 1939 nava puitor de mine "Amiral Murgescu", prima navă militară construită în țara noastră.

Același șantier naval începe asamblarea a 2 submarine "Rechinul" - torpilor și "Marsuinul" - minier, care au fost operative în anul 1943.

În același scop al creșterii potențialului de luptă al marinei militare încep

lucrările de modernizare a monitoarelor care se dovedeau depășite față de progresele tehnice ale vremii.

Astfel, monitoarelor tip Kogălniceanu" (1907) li s-au transformat căldările propulsoare pentru ardere cu păcură, în loc de combustibil solid, de către Atelierele mecanice a Societății "Concordia", tunurile de 120 mm calibru, care aveau o bătaia de 12 km, au fost schimbate cu același tip Skoda, de modernizare a monitoarelor care se dovedeau depășite față de progresele tehnice ale vremii.

Astfel, monitoarelor tip "Kogălniceanu" (1907) li s-au transformat căldările propulsoare pentru ardere cu păcură, în loc de combustibil solid, de către Atelierele mecanice a Societății "Concordia", tunurile de 120 mm calibru, care aveau o bătaie de 12 km, au fost schimbate cu același tip Skoda, de același calibru, dar care aveau o btaie de 20 km.

Țevile acestor tunuri au fost fabricate la uzinele Skoda din Pilsen, dar montate de Arsenalul marinei din Galați, iar muniția fabricată la Uzinele Reșița.

În anul 1938 s-au executat reparații generale la distrugătoarele "Mărășești", "Ferdinand" și "Maria", la monitoarele "Bucovina", "Ardeal", canonierele "Stihi" și "Lepn", precum și la torpiloarele "Smeul" și "Năluca".

Pentru a continua tradiția pregătirii ofițerilor de marină, la bordul unui velier, revista "Marea Noastră" a Ligii Navale Române face apel către toți iubitorii mării și ai marinăriei să se realizeze o colecție pentru strângerea fondurilor în vederea comandării unui nou velier, primul ieșise din serviciu în 1926. Comandat în Germania, în șantierele din Hamburg, nava-școală "Mircea" sosește la Constanța pe 17 mai 1939.

Așa încât Marina Română serbează în acest an trei importante evenimente și anume: 90 de ani de la terminarea construirii clădirii instituției noastre, 60 de ani de la intrarea în serviciu a actualei nave școală "Mircea" și 30 de ani de la înființarea acestei instituții muzeale, unice în țară.

NOTE

1. Arh. M.Ap.N., fond Div. de Mare, dosar nr. 3/1919-1920, f. 423.
2. Arh. M.Ap.N., fond C.M.M., dosar nr. 388/1931, f. 26.
3. Arh.M.Ap.N., fond C.M.M., dosar nr. 388, f.26.
4. Ibidem.
5. Ibidem.
6. Ibidem, dos. nr. 309/1920, f. 279.
7. Arh. M.Ap.N., fond C.M.M., dosar 348, 1930/1931, f. 204.
8. Jurnalul istoric al Diviziei de Mare, f. 380.
9. Ibidem.
10. Relatările primului comandant al navei, comandor Victor Voinescu.

PROGRAMMES DE DOTATIONS NAVALES PENDANT L'ENTRE - DEUX - GUERRES

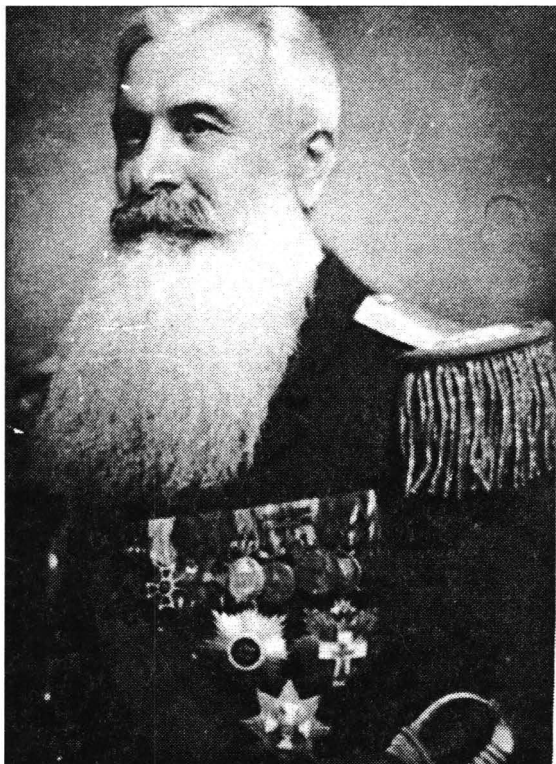
Résumé

La constitution de l'Etat National Roumain au premier décembre 1918 a eu pour conséquence, pour la marine, l'accroissement du potentiel de défense, ayant en vue aussi l'augmentation de l'étendue du littoral maritime depuis le Cap Caliacra jusqu'au Dniester.

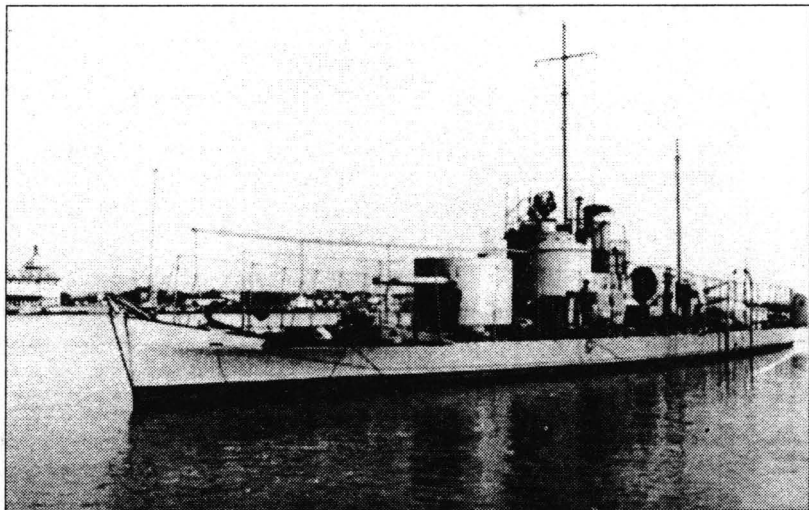
A cet égard on a proposé plusieurs programmes de dotations navales, mais, à cause des difficultés financières de la Roumanie, on ne les a matérialisés que dans une mesure réduite.

Pendant cette période de l'entre - deux-guerres, beaucoup de navires de combat parmi lesquels: destroyers, canonnières, sousmarins, vedettes lance-torpilles entrent en dotation et des constructions navales militaires commencent par les propres forces.

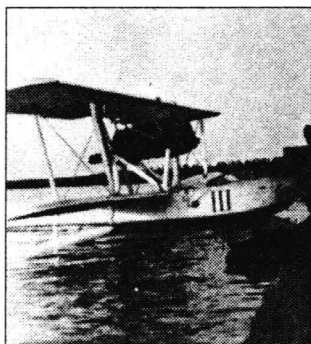
Parmi ces efforts financiers à échelle nationale, s'inscrit également l'effort de continuer la préparation des marins au bord d'un nouveau voilier. Par la suite, au moins de mai 1939 à Constantza arriva le symbole de la marine - le Navire-Ecole "Mircea".

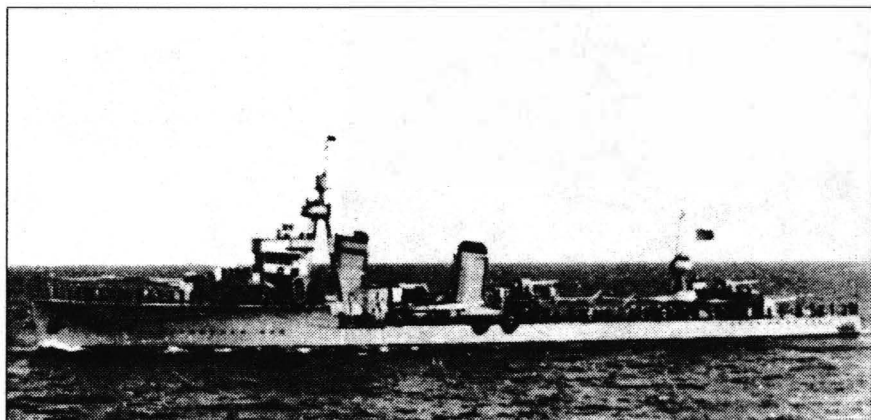
Viceamiral
ȘCONDREA VASILE,
Comandantiul Marinei
1925-1933

Minitorul "BUCOVINA"

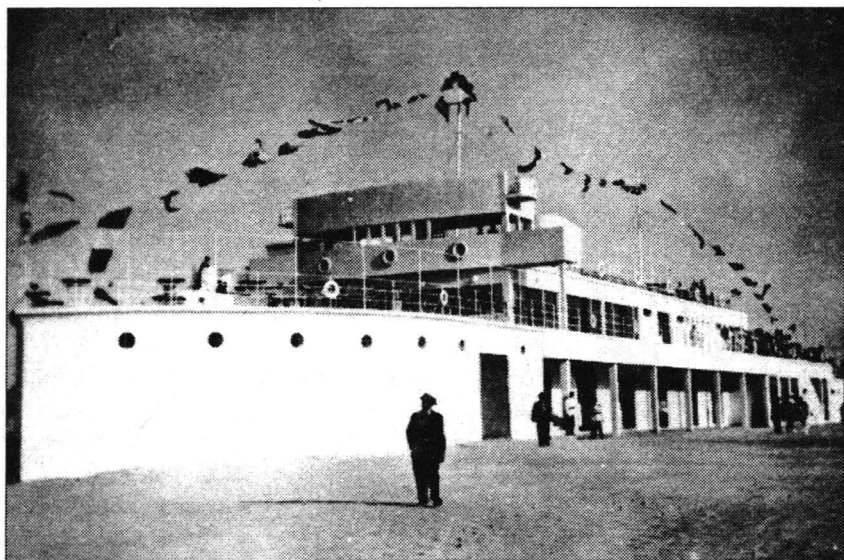

**Hidroavion
SAVOIA-MARCHETTI**

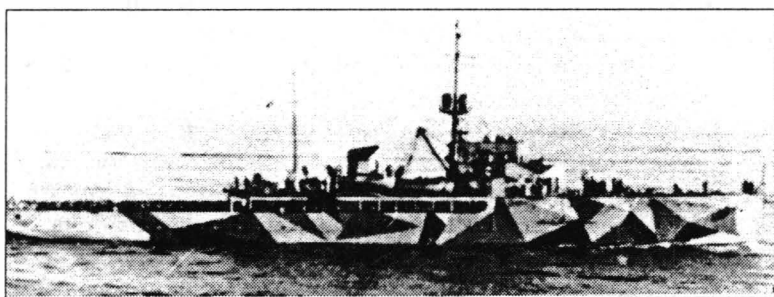

Distrugătorul "REGELE FERDINAND"

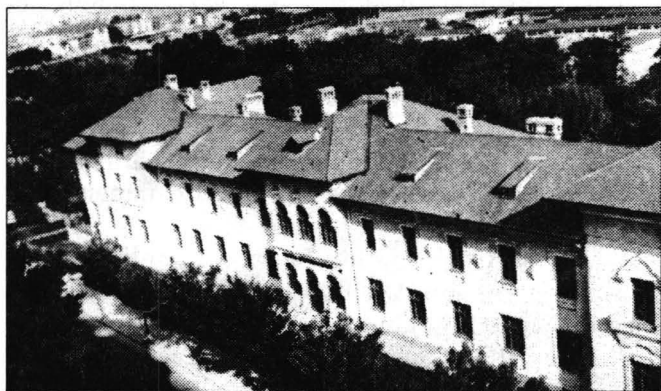

"CASA VAPOR" din Mamaia - 1938

Puitor de mine "AMIRAL MURGESCU" - vopsit in tehnica camuflajului.

**Muzeul
MARINEI
ROMÂNE**

DIN VIAȚA PORTUARĂ A CONSTANȚEI (1944-1947)

Derularea evenimentelor în spațiul românesc, în speță, în cel dobrogean, după 23 august 1944, ne relevă interesul sporit manifestat de armata sovietică (angrenată în acea vreme în ceea ce poate fi numit "schimbul de hegemonie" din sud-estul Europei) pentru unul dintre obiectivele maritime de maximă importanță ale zonei: Portul Constanța.

Este limpede astăzi, poate mai mult ca altădată, că în contextul "planificat" de virtualul ocupant sovietic, Portul Constanța, prin poziția sa, avea o importanță geostrategică considerabilă pentru continuarea "eliberatoarelor" trupe ale Armatei Roșii, pe "ruta ducică", spre Balcani.

Dobrogea devenea la finele lunii august 1944 "zonă de operații" de "staționare" sau de "tranzit" (în documentele epocii) pentru efectivele sovietice de ocupație, Portul Constanța fiind luat în stăpânire în scurt timp de la sosirea lor, pe mare și pe uscat, în teritoriu.

În scrisoarea cpt. lt. Mircea Papazoglu adresată viceamiralului sovietic Ilia Ilici Azarov - cel care a condus formațiunea de nave sovietice în Marea Neagră și a intrat în Portul Constanța, prin barajul de mine - este redat, cu lux de amănunte, drumul celor două vedete române (nr. 7 și nr. 5) comandate de autorul actului și de către lt. Emil Apostolescu. A fost, fără îndoială, un drum nu lipsit de peripeții dacă avem în vedere defectarea vedetei nr. 5 (care de altfel, se va întoarce în portul Sulina), deviația mare și imposibilitatea reglării busolei vedetei nr. 7, în condițiile intrării cu formația de nave sovietice (6 motocanoniere) prin barajul de mine "cu farurile de coastă stinse și pe o mare - după cum se exprima cpt. lt. Mircea Papazoglu - destul de montată".¹

În cele din urmă, "în jurul orelor 1-2 noaptea", toate navele amintite au reușit să intre cu bine în Portul Constanța, acostând la cheul din fața Gării Maritime.²

Evenimentul a fost marcat de clipe de încordare certe deoarece, așa cum scria același ofițer amintit "spre uimirea mea, pe cheu nu se află nimeni care să ajute la acostarea navelor, acest oficiu făcându-se de către marinarii mei care au sărit pe mal, încă din timpul acostării, ei prinzând parâmele de la navele sovietice".³

După "circa 1/2 oră, au sosit în port la locul acostării amiralul Horia Măcellariu însoțit de lt. comandorul Boris Levitki, care știa limba rusă".⁴

Oficialitățile sovietice i-au cerut amiralului român aplicarea imediată a următoarelor măsuri: blocarea tuturor carburanților pentru aprovizionarea navelor sovietice, instalarea de ofițeri sovietici "controlori" la bordul navelor

române, interzicerea mișcărilor navelor române în port sau în afara lui, predarea tuturor depozitelor "de orice natură" germane autorităților sovietice, comandanților sovietici Serpov și Kovel punându-li-se la dispoziție, în urma unor cereri imperative: situația barajelor de minime, situația dragajelor marine, situația navelor germane plecate din Portul Constanța și a celor române aflate în port și în afara sa.⁵

Pe 2 septembrie 1944, comandamentul sovietic sista toate legăturile telefonice și telegrafice ale Constanței cu Tulcea și București; pe 3 septembrie generalul Morguno (numit de sovietici comandant al bazei navale Constanța) "vizita" principalele puncte strategice ale portului, pentru ca o adoua zi la orele 21.20, trupele sovietice să ocupe porțile de intrare în port "obligând grănicerii români să se retragă".⁶

În urma unui incident naval soldat cu torpilarea cargoului "Oituz" de către un submarin german (scufundat la Dana 22) și a unui dragor sovietic, aflat în marș spre Portul Constanța, autoritățile române au fost acuzate de către cele sovietice, de "sabotaj și complicitate".⁷ Sub acest pretext, în ziua de 15 septembrie 1944, orele 4.00 sovieticii au urcat la bordul navelor românești din port, au dezarmat ofițerii și maistrii pe care i-au debarcat apoi și reținut, o vreme, în Gara Maritimă. În memoriile sale, generalul adj. Gheorghe Mihail, șeful de stat major al armatei române de atunci, indignat de faptul că "Marinei Române Regale i s-a făvut marea dezonoare ca echipajele române să fie debarcate de pe vase și înlocuite cu trupe sovietice"⁸ mărturisea că "imediat am făcut raport primului-ministru de a demisiona din funcția ce mi-a fost dată pentru că nu înțelegeam să-mi vărs sângele pentru o cauză comună alături de ruși, iar rușii, să-mi captureze flota, să ia unități române prizoniere".⁹

Răsfoind documentele de arhivă, constatăm cu destulă ușurință "destinul" comun al Portului Constanța și al Marinei Române atât în zilele premergătoare cât și după semnarea Convenției de Armistițiu de la Moscova din 12/13 septembrie 1944 prin care României i s-au impus obligații imense și nemeritate din punct de vedere material și nu numai.

Situația Portului Constanța, ca de altfel și a Marinei Române nu poate fi apreciată singular, ruptă de contextul național, ci, mai degrabă, într-o acceptabilă integrare a sa în ceea ce s-a numit efortul general al României pentru aplicarea Convenției de armistițiu.

Nu avem încă în această fază a cercetării o imagine totală, exactă a integrării Portului Constanța în acest efort general al țării pentru executarea armistițiului și e puțin probabil ca aceasta va putea fi realizată lesne. Totuși, având în vedere capacitatea și importanța economică a portului putem aprecia dimensiunea imensă a efortului și a pierderilor acestui important obiectiv ocupat de sovietici pentru o bună perioadă de timp.

La nivel național, cheltuielile ocazionate de punerea la dispoziția Înalțului Comandant Sovietic a tuturor porturilor românești, a instalațiilor portu-

are și a serviciilor din porturi reprezentând "remunerarea utilizării acestor mijloace", în interiorul august 1944-martie 1947, însumează 12,367.822.642 lei.¹⁰ "Mâna de lucru în porturile Românierei a reprezentat nu mai puțin de 7.300.000.000 lei însemnând "prețul" plătit de statul pentru manipularea diverselor lucrări și materiale, încărcări și descărcări de vase etc. Din această sumă, numai dragajul la mare "privind securitatea navigației precum și lucrările preliminare în vederea ridicării barajului" (de mine n.a.) pentru aceeași perioadă amintită, s-a cifrat la 380.020.456 lei.¹¹

În același volum de plăți suportate de statul român "lucrările executate de portuarii conștanțeni între ianuarie-aprilie 1945 la vasul de mare sovietic "Tancul Kremlin", adus de organele sovietice din porturile caucaziene pentru a fi reparat în portul Constanța", au reprezentat 1.451.000.000 lei¹² (această sumă a reprezentat valoarea "reparației capitale" a vasului sovietic, datată 10 martie 1962)¹³.

În același context, o altă mărturie e de la începutul anilor șaizeci (purtând semnătura lui Constantin Parus) evidențiază faptul că "în acele zile - imediate momentului intrării sovieticilor în port - Șantierul Naval Constanța (foarte afectat în infrastructura sa de bombardamentele din august 1944) cunoștea noua administrație militară sovietică în frunte cu maiorul Gulim".¹⁴

Primul vas sovietic de mare tonaj, nava "Firuz" avariata în apele Mării Negre a fost andocat în portul Constanța în vederea reparațiilor capitale. În șantier, până la această navă "nu fusese executat un volum atât de mare de lucrări, o lucrare de proporții serioase".¹⁵

Șantierul Naval Constanța a asigurat în această perioadă executarea de reparații la 440 de aparate, nave și mașini de luptă.¹⁶

Controlul aproape absolut exercitat de sovietici asupra Portului Constanța s-a repercutat negativ asupra vieții portuare în ansamblul ei nu numai asupra activității economice specifice. Astfel, în raportul nr. 87.625/21 decembrie 1944 al Corpului Grănicerilor, Serviciul Paza Frontierelor, către Marele Stat Major Român Secția a II-a, se consemna faptul că "în ziua de 20 decembrie 1944 a plecat din Portul Constanța un vapor rusesc erau imbarcate 50 de familii de lipoveni din comuna Năvodari, județul Constanța. Acești lipoveni, la plecarea din port, nu au fost controlați de nimeni atât Vama cât și Poliția de Frontieră nu exista (sediul Poliției de Frontieră fusese mutat în strada Carol din Constanța sovieticii ocupând de la începutul lunii septembrie Gara Maritimă n.a.).

Referitor la plecarea lipovenilor din țară, nu avem nici o dispoziție superioară iar unitățile de grăniceri din Portul Constanța nu au putut executa nici un control.

Vă rugăm a dispune ca organele Generale ale Poliției și Vămii să fie reinstalate în port și să-și reia atribuțiile legale.¹⁷

Eforturile autorităților române de a reinstaura controlul românesc asupra activității portuare s-au izbit de refuzul constant al sovieticilor fapt demon-

strat între altele și de un raport al Chesturii Poliției Constanța din 3 ianuarie 1945 care sublinia faptul că "maiorul Orlov refuză să ne pună la dispoziție Gara Maritimă, vechiul sediu al Comisariatului de Poliție a Portului Constanța".¹⁸ În ziua de 5 martie 1945, chestorul șef al poliției Constanța, Ion Zendic raporta - în direcția celor deja menționate - că "până în prezent comandantul sovietic din localitate nu a aprobat reinstaurarea Comisariatului de Poliție Constanța-Port".¹⁹

Prin Ordinul nr. 8895/21 mai 1945 al Direcției Generale a Poliției "în conformitate cu dispozițiile Comisiunii Aliate de Control (Sovietic), orice intrare sau ieșire din țară (pe calea apei n.a.) (era) condiționată de aprobarea acelei comisiuni ...".²⁰

În iulie 1945, Poliția Portului, Căpitania și Vama erau tot evacuate paza frontierei fiind asigurată "parțial" de grănicerii români asistați de ocupantul sovietic. Această situație a durat până în primăvara anului 1947, lucru ce a provocat pierderi greu de apreciat statului român.²¹

Într-o altă ordine de idei, un veritabil eveniment în viața celui mai important port la Marea Neagră al României l-a constituit sosirea în Portul Constanța în ziua de 15 aprilie 1945 a vasului "ALAVANZORA", vas "aflat sub pavilion britanic, aducând la bord un număr de peste 250 diplomați și refugiați politici cehoslovaci din Anglia".²² Șeful Inspectoratului Regional de Poliție Constanța, Grigore Eremia, raporta forurilor superioare, cu acel prilej, că "din grup fac parte domnii Clementi și Prohasca, miniștrii fără portofoliu în actualul guvern ceh, colonelul Kumpert, fost în două rânduri atașat militar la București".²³

Grupul a fost întâmpinat de prefectul Constanței, Victor Dușa, reprezentantul Comisiei Aliate de Control la Constanța, maiorul Uralov și de generalul Dima, comandantul Garnizoanei Dobrogea.

Victor Dușa, în stilul său obedient față de ocupantul sovietic, a apreciat că "eliberarea Cehoslovaciei a fost posibilă numai datorită sacrificiului Armatei Roșii"²⁴ și mai apoi al armatei române. Generalul Dima a considerat obiectiv contribuția armatei române, în vreme ce maiorul Uralov a accentuat rolul sovieticilor de "eliberatori" ai popoarelor Europei arătând că "numai datorită sacrificiului Armatei Roșii, reprezentanții Cehoslovaciei libere pot da astăzi mână cu reprezentanții României democratice".²⁵ Neașteptat însă "reprezentanții cehoslovaci s-au mărginit a rosti cuvinte de circumstanță fără a aminti măcar numele Armatei Roșii sau al Mareșalului Stalin".²⁶

În finalul raportului sau despre acest eveniment, șeful Inspectoratului Regional de Poliție Constanța remarcă aceeași "omisiune" sesizată și în cazul diplomaților cehoslovaci, la "Dl. general Dima, care nu a amintit deloc de participarea Armatei Roșii la eliberarea Cehoslovaciei"²⁷ fapt care i-a atras "mustrea" de rigoare din partea maiorului sovietic Uralov.

În sfârșit, un ultim eveniment din viața Portului Constanța asupra căruia

vom stăruii l-a constituit prezența vasului "Andrew Stevenson" în apele teritoriale românești. Cu privire la acest eveniment, prin chestorul Poliției Constanța, raporta șefului său ierarhic, la 5 martie 1947, că "atât comandantul vasului "Andrew Stevenson", cât și membrii de pe vasul american susmenționat, care a adus mărfuri pentru Crucea Roșie Română, a atras atenția Comisarului Poliției Port Constanța, din momentul acostării, că ei doresc ca aceste mărfuri să fie în întregime împărțite poporului român, întrucât au informații ca mai mult jumătate vor fi luate de către sovietici, dat fiindcă ei știu că mnoi suntem ocușați și manevrați de către URSS. De la stewardul vasului s-au luat informații că la Istanbul, autoritățile de acolo, duc o campanie de discreditare față de țara noastră"²⁸ și că există convingerea că "în România situația este dictată de către sovietici".²⁹

Era aceasta, o consemnare de facto privind starea de ocupație sovietică asupra României, implicit asupra Dobrogei și a celui mai important port al României la Marea Neagră.

NOTE

1. Biblioteca Academiei Române. **Arhiva Istorică**, fond 9, dosar 598, f. 8-15.
2. Ibidem
3. Ibidem
4. Ibidem
5. **"23 August 1944. Documente (1944-1945)**, vol. IV, "București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985, p. 28.
6. Ibidem, f. 15-13.
7. Ibidem.
8. BARAI, fond 9, dosar 1009, p. 211.
9. Ibidem
10. Ibidem, dosar 534, p. 995.
11. Ibidem, p. 996.
12. Ibidem, p. 997.
13. Ibidem, dosar 43, f. 73.
14. Ibidem
15. Ibidem
16. Ion Alexandru, **Economia României în primii ani postbelici (1945-1947)**, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, p. 65.
17. Arhivele Naționale Constanța, **Fond Inspectoratul Regional de Poliție Constanța**, dosar 86/1944, f. 79.
18. Ibidem, f. 75.
19. Ibidem, f. 86.
20. Ibidem, dosar 92/1945, f. 21.
21. Ion Alexandrescu, op. cit., p. 73.
22. Arhivele Naționale Constanța, **Fond Inspectoratul Regional de poliție Constanța**, dosar 133/1945, f. 5.
23. Ibidem
24. Ibidem
25. Ibidem
26. Ibidem
27. Ibidem, f.6.
28. Ibidem, f. 230.
29. Ibidem

SUR LA VIE PORTUAIRE À CONSTANTZA (1944-1947)

Résumé

La Marine Roumaine militaire et civile ainsi que toute la vie portuaire de Constantza ont été gravement affectées par l'occupation soviétique instituée au début du mois de septembre 1944, en Dobroudja.

Au cours de la période 1944-1947, dans le port de Constantza on a exécuté des travaux, dont uns d'employeur, mais pour la plupart c'étaient en faveur de l'armée soviétique.

Le port de Constantza a été visité en avril 1945 par plus de 25 diplomés et réfugiés politiques tchécoslovaques d'Angleterre, arrivés sur le navire "ALAVANZORA" sous pavillon britannique. La préfecture de Constantza leur a préparé un accueil spécial. Enfin, la présence du navire "ANDREW STEVENSON", sous pavillon américain sur la côte roumaine de la Mer Noire, au mois de mars 1947, a représenté un événement important pour la vie portuaire de Constantza. Les membres de cet équipage, qui y ont apporté des fournitures pour la Croix Rouge Roumaine, ont exprimé à cette occasion conclusion que "en Roumanie la situation est dictée par les Soviétiques".

VIATA POLITICA

EVOLUȚIA MIȘCĂRII LEGIONARE ÎN DOBROGEA ÎNTRE ANII 1934-1936

Aducerea la putere, la începutul lui ianuarie 1934, a guvernului Gh. Tătărescu, era modalitatea prin care regele Carol al II-lea și camarila acționau în direcția creării, în timp, a condițiilor pentru instalarea unei domnii autoritare. Speculând și adâncind disputele între aripa tinerilor liberali, conduși de Gh. Tătărescu, și cea a "bătrânilor", al cărei lider era Dinu Brătianu - adversar declarat al tendințelor autoritarisme monarhice, Carol al II-lea intenționa subminarea unității și forței celui mai important partid politic al acestei perioade - P.N.L. Sprijinindu-l și cultivându-l pe Gh. Tătărescu, regele făcea pasul către metamorfozarea, în timp, a noului guvern într-unul personal.

Procesul inculpaților legionari în asasinarea lui I. G. Duca s-a desfășurat la București între 19 martie și 5 aprilie 1934. Întrucât cercetarea asasinatului a fost dată în competența instanțelor militare, în Ordonanța Consiliului de Război al Corpului II Armată, (care a judecat procesul) era specificată acuzația de complot pentru cei trei asasini, dar și pentru presupușii autori morali, între care, alături de Corneliu Codreanu, generalul Gh. Cantacuzino-Grănicerul, Ion Moța, Nichifor Crainic, figurau și liderii legionari dobrogeni - Virgil Ionescu și Victor Silaghi, ambii foști candidați pe listele Gărzii de Fier pentru alegerile parlamentare din decembrie 1933, primul în județul Constanța, al doilea în județul Tulcea. Judecați pentru complicitate la complot, urmau să fie și studenții legionari constănțeni Mircea Rizescu și Constanța Stănciulea¹.

Virgil Ionescu fusese arestat la Sinaia, imediat după comiterea asasinatului, în baza unor acuzații potrivit cărora ar fi primit de la Codreanu misiunea să supervizeze acțiunea². În legătură cu Victor Silaghi, cercetările poliției stabiliseră că acesta îl însoțise pe Codreanu la unele întâlniri cu legionarii implicați direct în asasinat.

Procesul s-a desfășurat sub presiunea mai multor acte de amenințare întreprinse de legionari asupra guvernului sau asupra unora dintre martorii acuzării. Printre avocații inculpaților a figurat și liderul legionar Nicolae Șeitan din Constanța - fost candidat pe listele Gărzii de Fier pentru alegerile parlamentare din decembrie 1933, care s-a înscris în apărarea lui Corneliu Zelea Codreanu³.

Unii membrii ai completului de judecată au influențat martorii ce acuza-seră inițial conducerea "Gărzii de Fier" de implicare în organizarea asasinatului să renunțe la această atitudine⁴. Ei au acționat potrivit sugestiilor regelui, care era interesat, pe de o parte, să nu determine pe gardiști la noi

atentate - de astă dată împotriva propriei persoane sau a cercului apropiat de relații - și pe de altă parte, să atragă de partea sa pe legionari ca masă de manevră pentru viitoarele sale jocuri politice.

Au fost condamnați la muncă silnică pe viață numai cei trei asasini. Toți ceilalți inculpați, în frunte cu Corneliu Zelea Codreanu au fost eliberați. Propaganda legionară a făcut din cei trei adevărați eroi: au fost denumiți <NICADORI> (NI - de la Nicolae Constantinescu; CA - de la Ion Caranica, DOR - de la Doru Belimace), li s-au dedicat cântece, le-a fost admirat și glorificat curajul, s-a vorbit despre ei ca despre niște martiri politici. Eliberarea celorlalți inculpați a fost apreciată ca o victorie împotriva guvernului, iar recunoștința pentru poziția favorabilă a regelui - profundă. Generalul Petrovicescu, membru al completului de judecată (ce va deveni ministru de interne în viitorul guvern național-legionar) s-a înscris ulterior în Mișcarea legionară.

Semnificativ a fost faptul că după brutală eliminare a lui Duca și după "procesul NICADORILOR", Legiunea a câștigat în popularitate și s-a fortificat sensibil⁵.

Au început să se îndrepte spre ea, inclusiv în Dobrogea, nu numai studenți, dar și tineri intelectuali, țărani, muncitori. Nemulțumirile sociale profunde înregistrate, mai ales la nivelul grupurilor și categoriilor sociale locale cu venituri mici și mijlocii - determinate de deteriorarea condițiilor de trai, corupția din viața politică și administrație, jocurile politice sofisticate și nu de puține ori meschine - care urmăreau satisfacerea unor înguste interese de grup sau de partid, în numele celor naționale au fost elemente care au facilitat răspândirea legionarismului. Promovarea unui naționalism de forță, radical menit să redea, cel mult declarativ, demnitatea națională adesea batjocorită de elementul etnic străin, mai ales bulgar, în Dobrogea de Sud și promovarea unui model etic, de inspirație creștin-ortodoxă vor fi utilizate drept argumente pentru crearea de simpatii legionare în Dobrogea.

Pentru a se da satisfacție opiniei publice bulversate de asasinarea fostului prim ministru, la 7 aprilie 1934 a intrat în vigoare Legea pentru apărarea ordinii în stat, ce avea un evident conținut antilegionar. Potrivit acesteia se crea posibilitatea dizolvării oricăror grupuri politice ce urmăreau "distrugerea violentă a ordinii politice de stat"; se apreciau ca infracțiuni purtarea de uniforme, costume, steaguri, ținerea de adunări, formarea de cortegii, adunarea de fonduri pentru continuarea activitatea grupărilor dizolvate⁶. Astfel, aproape toate activitățile ce constituiau arsenalul propagandistic legionar erau sancționate de lege. Jurnalul Consiliului de Miniștri din 9 decembrie 1933 prin care se dizolvase "Garda de Fier", era abia în acest mod ratificat. Legea avea însă să fie destul de repede "uitată" de guvernanții liberali care vor adopta măsuri inegale și contradictorii la adresa Gărzii - când severe, când tolerante, în funcție de interesele regale.

În Dobrogea a crescut în această perioadă anvergura acțiunilor propa-

gandistice și organizatorice legionare. S-a început refacerea structurilor teritoriale dezorganizate prin ample măsuri represive ce au urmat asasinării lui I. G. Duca și s-a acționat pentru construirea altora noi. Comandanții legionari ce scăpaseră "prigoanei" prin ascunderea în reședințe conspirative, împreună cu cei eliberați din închisori, au trecut la sistematice acțiuni organizatorice. Prin curieri speciali se ținea o permanentă legătură cu "Centrul" legionar din București, de unde se primeau instrucțiuni precise, în sensul reorganizării⁷.

Relațiile dintre "Centru" și organizațiile teritoriale dobrogene se realizau și prin corespondență, folosindu-se în acest sens drept "căsute poștale" diferite locuri apreciate a asigura conspirativitatea și eficiența. Pe adresa uneia dintre acestea, Cofetăria "Bulevard" din București, al cărei patron era macedo-român, legionarii macedo-români din Caliacra trimiteau sau primeau corespondența pentru sau de la conducerea legionară din Capitală, ce conținea ordine, direcții de acțiune, stări de fapt și situații specifice.

În vara lui 1934 emisari legionari din București - de fapt, în majoritate studenți din județele dobrogene, ce studiau în capitală - au trecut la organizarea de manifestări legionare, în care implicau și pe reprezentanții locali ai Frățiilor de Cruce. Acțiunile întreprinse erau în aceeași notă de nesupunere față de somațiile autorităților - conform prevederilor legii pentru apărarea ordinii în stat, din 7 aprilie 1934 - și se finalizau prin altercații cu forțele de ordine și arestarea propagandiștilor legionari⁸.

Preocuparea pentru subordonarea și controlarea structurilor organizatorice studențești de către legionari era pe deplin justificată de strategia atragerii spre Mișcare a unei părți importante a studențimii, ce putea fi influențată, în acest sens, prin organele ei de conducere. Sub acoperirea acțiunii deschise pentru crearea unui nou cadru social-politic în care interesele de importanță națională ale tineretului român să fie în mod real promovate, se acționa în aceste medii pentru indoctrinarea în spiritul legionarismului, apreciat ca singurul în măsură să rezolve criza politică, socială și morală pe care o traversa țara.

Ca urmare a incisivității dovedite în urmărirea acestui scop, elementele legionare au preluat într-un timp relativ scurt conducerea cercurilor studențești dobrogene și au obținut apoi funcții importante în Centrul studențesc București, unde acționau de regulă acestea, și la nivelul Uniunii Naționale a Studenților Creștini Români, atrăgând aprecierile lui Codreanu. Astfel, după ce legionarul constănțean Eugen Teodorescu a deținut, în prima parte a anului 1934, funcția de adjunct al șefului Centrului studențesc București, el a preluat-o ulterior pe aceea de secretar al Departamentului de presă-informații și propagandă al UNSCR. Ca șef al redacției ziarului legionar "Cuvântul studențesc", ce apărea la București (în care publicau, alături de lideri legionari, și personalități culturale apropiate Mișcării, precum Nae Ionescu și Nichifor Crainic), Teodorescu a acționat intens pentru atragerea unui număr însemnat de studenți dobrogeni ce se găseau în

Capitală⁹.

În vara anului 1934 s-a desfășurat la Tulcea congresul Federației studenților dobrogeni. Federația era deja controlată de legionari, prin ocuparea posturilor de conducere ale cercurilor studențești din Constanța, Tulcea, Durostor și Caliacra de către elemente cu convingeri sau simpatii legionare¹⁰. Scopul congresului era, la prima vedere, acela de a dezbate și de a adopta o linie de conduită comună față de identificarea și promovarea mijloacelor de soluționare a problemelor de integrare socio-profesională cu care se confrunta tineretul universitar, dar și a celor economice și politice naționale, față de care studențimea dobrogeană simțea nevoia să ia atitudine. În realitate, se urmărea consolidarea elementelor de orientare legionară la conducerea federației și influențarea participanților în direcția sprijinirii unei "soluții legionare" pentru problemele invocate.

Pentru facilitarea aprobării de către autorități a organizării congresului, în condițiile existenței legii pentru apărarea ordinii în stat, îndreptate expres împotriva grupărilor politice extremiste, s-a recurs la soluția desemnării drept președinte de onoare a lui Mihail Manoilescu. Autoritatea sa didactică și științifică, relațiile apropiate pe care le avea cu regele, dar mai ales promisiunile sale făcute autorităților de a nu permite transformarea congresului într-o tribună de promovare a extremismului legionar printre participanți, au determinat obținerea aprobărilor necesare. Tonul manifestărilor a fost însă tipic legionar, prin afișarea ostentativă a ținutei legionare, prin cântece ce preamăreau pe asasinii lui Duca și prin atacarea deschisă a Elenei Lupescu. Manoilescu, câștigat cu acest prilej pentru ideile legionare, avea să se fotografieze cu mândrie la sfârșitul congresului în cămașă verde, să doneze bani pentru repararea unei mici tabere legionare de lângă Eforie și să constate "...seriozitatea, onestitatea în gândire, aplicația științifică în cercetarea problemelor regionale și naționale, dar și ... același divorț sufletească iremediabil și plin de făgăduieli între tineret și vechea lume a politicii"¹¹.

Cu prilejul unei consfătuiri a vârfurilor legionare, desfășurată la 25 septembrie 1934 la București, s-a luat decizia intensificării acțiunilor de răspândire a legionarismului în Dobrogea, cu ajutorul studenților macedo-români aflați la studii în București.

S-au trasat în acest sens sarcini precise, având în vedere influența gardistă benefică pe care aceștia o puteau exercita mai ales în zonele de concentrare ale macedo-românilor.

Anul 1934 a marcat o anumită stagnare a numărului aderenților legionari la nivel național. Dacă în 1933 unele estimări ale Poliției de Siguranță evidențiau existența a 28.000 legionari, în 1934 estimările acestora făceau trimiteri la 20-30.000.¹²

Statisticile întocmite de autorități cu referire și la situația gardiștilor din unele județe dobrogene, evidențiau 14 funcționari de stat ce aderaseră în

ultimul timp în județul Constanța la Garda de Fier și 15 elevi ce făceau parte din "Frățiile de Cruce" (4 la Constanța și 11 la Cernavodă).

În legătură cu numărul de cuiburi legionare din județele dobrogene, la sfârșitul anului 1934, o altă statistică întocmită de autorități la nivel național evidenția numai 59 de astfel de structuri, din cele 1.544 existente în 60 de județe din țară (Constanța - 25, Tulcea - 20, Durostor - 5)¹³. În județul Caliacra, potrivit situației în cauză, nu figurau structuri legionare. Măsurile represive întreprinse de autorități în anul 1934 asupra legionarilor dobrogeni au făcut ca numărul cuiburilor legionare și membrilor acestora să nu crească față de anul 1933.

La 10 decembrie 1934, Codreanu i-a cerut generalului Gh. Cantacuzino-Grănicerul să fondeze - la expirarea termenului legal de un an de la dizolvarea "Gărzii de Fier" - un partid nou, în care membrii Mișcării să poată activa într-o manieră legală. La 20 martie 1935, noua formațiune politică a fost înregistrată la Comisia Electorală Centrală. Ea se numea Partidul "Totul pentru Țară"¹⁴. Titulatura fusese sugerată, după cum avea să declare generalul Gh. Cantacuzino-Grănicerul, de însuși regele Carol al II-lea.

Partidul era forma politică de manifestare a Mișcării. În timp ce Gh. Cantacuzino-Grănicerul nu era decât liderul formal al partidului, Codreanu își păstra pentru sine funcția de șef suprem, preferând însă o poziție mai discretă, ferită într-o oarecare măsură de frontul politic oficial, din care se angaja să asigure orientarea strategică și să supervizeze educația legionară.

Au fost create 13 "regiuni", în general pe dispunerea vechilor provincii istorice, compuse din structuri subsecvente, care - pe sistemul ierarhic de subordonare de sus în jos erau următoarele: "organizații județene", de "plasă", "garnizoană" (pentru orașele mici și localitățile rurale; în orasele mari și în Capitală, structura corespondentă garnizoanei era "familia de cuiburi", mai multe familii formând un "sector") și cuibul.

"Regiunea Dobrogea" era compusă din organizațiile județene Constanța, Tulcea, Durostor și Caliacra.

La nivel județean activitatea partidului era condusă de un "stat major", alcătuit din comandant, adjuncți ai acestuia, șef al propagandei și comisiei electorale, șef al publicațiilor legionare, responsabil cu promovarea doctrinei, un lider al "Frățiilor de Cruce" - formate din tineri din învățământul secundar și apreciate ca adevărate pepiniere pentru formarea viitoarelor cadre ale partidului -, funcționari ce aveau atribuțiuni pe linie de secretariat, arhive, legătura cu teritoriul arondat, centralizarea fondurilor din cotizații, donații și activități comerciale și publicistice.

La nivelul Regiunii legionare Dobrogea s-a acționat cu aceeași grijă ca în rest pentru prevenirea cooptării în partid de elemente neavenite - infiltrate de mișcarea comunistă sau cu comportament necorespunzător - care să compromită sau să discrediteze Mișcarea. S-a instituit de aceea, un sistem strict de stagi, recomandări și promovare, care să permită, pe de o parte, ținerea

sub control a evoluției pe scară ierarhică a cadrelor pentru prevenirea infiltrării de elemente infidele, iar pe de altă parte, pentru consolidarea spiritului de ordine și a unității de concepție și acțiune în jurul liderului Corneliu Codreanu¹⁵.

Constatările șefilor de structuri județene legionare rezultate în urma inspecțiilor realizate în zonele date în competență, cu privire la activitățile organizatorice și propagandistice, făceau obiectul unor rapoarte periodice înaintate conducerii centrale, cu referiri concrete la stările de fapt întâlnite și cu propuneri pentru optimizarea acestora. În acest sens, în perioada constituirii Partidului "Totul pentru Țară", un raport al liderului legionar dobrogean Nicolae Șeitan, evidenția progresele înregistrate în structurarea formațiunii în județul Constanța, determinate, inclusiv, de folosirea ascendentului moral pe care-l reprezenta participarea familiilor unor "martiri" legionari la acțiunea de propagandă; în același timp, se făceau referiri la starea de neimplicare a unor fruntași legionari din județul Tulcea în extinderea structurilor legionare, ce se cerea corectată urgent prin intervenții decise¹⁶.

În urma sesizării unor situații negative, în zonele de manifestare a acestora erau trimiși legionari cu experiență imputerniciți de conducere care urmau să raporteze cauzele fenomenelor constatate - inclusiv eventualele legături cu grupări obediente unor partide potrivnice - și care să fundamenteze măsurile corective necesare¹⁷.

Legalizarea Mișcării legionare sub forma Partidului "Totul pentru Țară" a dat imbold apariției de noi structuri legionare în toate județele dobrogene și de dezvoltare a celor deja existente. Localitățile urbane în care legionarii dispuneau de resurse umane și materiale în dezvoltare (Constanța, Mangalia, Cernavodă, Tulcea, Silistra, Bazargic, Balcic etc.) au devenit baze de răspândire a legionarismului în zonele rurale adiacente. La sate, acțiunile propagandistice erau promovate, cu predilecție, de intelectuali rurali (învățători, preoți) cunoscuți organelor de ordine pentru simpatiile lor gardiste anterioare, care utilizau atitudinile favorabile Mișcării conturate în diferite medii sociale locale sau relațiile personale pentru crearea și dezvoltarea de centre de organizare ale noului partid.

Constituirea filialelor județene ale partidului în Dobrogea s-a realizat în prezența unor delegații reprezentative numeric, constituite prin convocarea legionarilor din diferite localități; în astfel de ocazii se miza pe crearea unor momente a căror solemnitate studiată urma să determine la membrii noii formațiuni sporirea implicării în extinderea acesteia pe toate palierele vieții sociale locale. Nelipsite slujbe din bisericile reședințelor de județe la care legionarii se deplasau încolonați sub conducerea șefilor lor, cântând și purtând steaguri tricolore, urmau să dea forța morală noului experiment politic legionar care își aroga menirea de a evolua sub semnul ortodoxismului și al marilor interese naționale.

Reducerea într-o anumită măsură a fermității acțiunilor represive întreprinse de autorități asupra legionarilor, dar și necesitatea sporirii popularității organizației legionare a determinat elaborarea de către conducerea acesteia a unei strategii pentru dezvoltarea, la scară națională, începând cu primăvara și vara anului 1934, a inițiativelor anterioare de înființare de tabere de muncă.

În condițiile perpetuării stării de asediu, introdusă la 30 decembrie 1933, și ale existenței diverselor îngrădiri pentru manifestarea liberă a acțiunilor legionare, cuprinse în legea pentru apărarea ordinii în stat din 7 aprilie 1934, Codreanu a găsit soluția taberelor de muncă pentru reluarea și chiar intensificarea reorganizării și propagandei legionare. Se sconta pe lista unor texte legale care să interzică expres munca în tabere constituie special în acest sens și pe câștigarea, în sprijin, a opiniei publice față de implicarea legionarilor în activități lucrative în folos obștesc.

De la patru tabere legionare în 1934, numărul acestora s-a ridicat la douăzeci în 1935. Tabăra ce funcționa în comuna Cotiugenii Mari din Basarabia era condusă de liderul legionar dobrogean Traian Puiu¹⁸.

În vara lui 1935 Codreanu a întemeiat pe malul mării tabăra de la Carmen Sylva, care în scurt timp a devenit cea mai importantă din țară; între 5 iulie și 10 septembrie peste 800 de legionari din toate regiunile au lucrat sub directă coordonare a "căpitanului" Corneliu Codreanu la consolidarea malurilor, construirea de drumuri, canale pentru scurgerea apelor etc. Tabăra de muncă era concepută de liderul "Mișcării", așa cum reiese dintr-o proclamație adresată tuturor legionarilor, emisă la Carmen Sylva, în august 1935, ca o școală de formare a caracterului legionar și o modalitate de educare, în special a tineretului, specific românească fără corespondent pe măsură în alte state europene. Viața aspră trăită cu sentimentul regenerator al muzicii prestate în comun, care dă tărie și coeziune sufletească colectivităților umane, era menită să determine acea forță spirituală integratoare, creatoare a "omului nou" al solicității legionare viitoare.

Printr-o circulară elaborată de Codreanu la 31 mai 1935, intitulată "Primii pași în tabără Carmen Sylva", se instituiau 14 centre de aprovizionare cu alimente a taberei, dispuse în toate cele patru județe dobrogene; cu sarcini precise în vederea derulării corespunzătoare a măsurilor de aprovizionare fuseseră investiți șefii structurilor legionare zonale, care aveau libertatea de a folosi metodele și mijloacele pe care le credeau de cuvință în acest sens¹⁹. Pe toată perioada verii se realizau contacte între șefii Mișcării prezenți în tabără și lideri legionari din împrejurimi sau din alte regiuni ale țării, prilejuri cu care se raporta primilor situația activităților organizatorice și propagandistice derulate și se stabileau coordonatele evoluției acestora.

Dar, activitățile specifice vieții de tabără nu urmăreau numai organizarea și eficientizarea educației membrilor Legiunii - ele se adresau într-o bună măsură și celor indeciși în a o sprijini încă sau indiferenți până la un moment

dat față de destinația mesajului legionar. Marșurile desfășurate în uniforme și sub autentice imperative caze în zonele de apropiere, serbările încheiate cu focuri de tabără și cântece patriotice, distribuirea de manifeste și publicații legionare, vizau răspândirea ideologiei legionare și recrutarea în perspectivă de noi aderenți din rândul turiștilor ce-și petreceau vacanțele pe litoral sau al localnicilor invitați cu interesantă generozitate în tabără, mai ales în zilele de sărbătoare.²⁰

Între 6 decembrie 1935 și 5 aprilie 1936 Codreanu s-a retras la ferma Frunzescu și a scris lucrarea memorialistică "Pentru legionari", apărută la 1 octombrie 1936 și considerată "cartea de căpătâi a Mișcării Legionare". Cu referire la mesajul acesteia, autorul se adresa cititorilor legionari: "Eu vreau ca voi, soldați ai unor altor orizonturi românești, citind aceste amintiri, să recunoașteți în ele propriul vostru trecut și să vă aduceți aminte de luptele voastre. Să re trăiți suferințele indurate și loviturile primite pentru neam."²¹.

În baza ordinelor transmise de la Centru în toamna anului 1935, tuturor organizațiilor din țară, liderii legionari dobrogeni s-au preocupat de intensificarea activității propagandistice în mediile intelectualilor, muncitorilor și țăranilor din zonele de responsabilitate pentru crearea de structuri ale Partidului "Totul pentru Țară", în care să se înscrie cât mai mulți membri. În egală măsură, s-a trecut la întocmirea de "liste negre" cu cei care se opuneau Legiunii, pentru pedepsirea lor la momentul oportun.

La 12 noiembrie 1935 s-a desfășurat la Tulcea primul congres al Partidului "Totul pentru Țară", la care au participat peste 400 delegați ai tuturor organizațiilor acestuia. În prezența generalului Gh. Cantacuzino-Grănicerul, participanții au adus elogii personalității lui Codreanu, apreciat pentru contribuția sa deosebită la promovarea "intereselor neamului românesc"²². Au fost abordate în context elemente de strategie politică, vizând propaganda legionară, categoriile sociale avute în atenție pentru reușita acesteia, atitudinile ferme ce trebuiau luate în cazul provocărilor din partea autorităților etc.

Liderii legionari din Dobrogea de sud, în majoritate de origine macedo-română, au acționat cu hotărâre în această perioadă pentru atragerea coloniștilor macedo-români din zonă, dar și pentru atragerea macedo-românilor din afara granițelor, care intenționau să se stabilească definitiv în țară. Începau astfel să le câștige simpatia și să creeze condiții de înregistrare a unora dintre ei în Mișcare. În mai multe articole publicate la finalul anului 1935 în ziarul "Legionarii" din Bazargic, al cărui proprietar era avocatul Cola Ciumetti, se făceau referiri la lupta redacției, alături de cea a ziarului "Buciumul" din același oraș, pentru evitarea situației în care Cadrilaterul ar deveni "o mică Bulgarie, sub suzeranitate de formă românească".

"Distrugerea a tot ce este străin de neamul românesc", "stărnirea ploșnițelor ce sug vloga poporului român (iredentiștii bulgari - n.n.)" și "ridicarea masei obijduite care s-a identificat cu mizeria" se dorea o adevărată

profesiune de credință a redacției ziarului "Legionarii"²³. Se acționa, între altele, prin articolele publicate în cele două ziare, pentru: sensibilizarea autorităților publice de a atribui numai coloniștilor macedo-români terenurile disponibilizate prin emigrarea turcilor din Cadrilater; repatrierea tuturor macedo-românilor de peste hotare, punându-li-se la dispoziție mijloacele de transport necesare și cele trebuitoare pentru așezarea în Cadrilater²⁴; anularea tuturor datoriilor coloniștilor macedo-români către stat, provenite din impozite agricole și comerciale.²⁵

Prin intermediul ziarului "Legionarii" ce apărea în Bazargic, generalul Gh. Cantacuzino-Grănicerul, liderul Partidului "Totul pentru Țară", era informat periodic despre măsurile cu caracter represiv întreprinse de autorități asupra unor legionari din țară și a protestat în acest sens pe lângă Comandamentul General al Jandarmeriei și Prefectura Județului Caliacra. Cola Ciumetti, l-a asigurat permanent pe șeful său de la Centru, prin ziarul "Legionarii", devenit un veritabil mijloc de comunicare, de întregul devotament al legionarilor din județ și a solicitat protecția conducerii Mișcării pentru elementele sale fidele din Cadrilater²⁶.

Anul 1936 a fost cel al unei prodigioase activități de creare de noi structuri legionare în Dobrogea și de dezvoltare a acelor care deja ființau.

La mijlocul lunii februarie s-a constituit organizația județeană din Caliacra a Partidului "Totul pentru Țară". Majoritatea membrilor noii structuri legionare erau macedo-români. Liderul proclamat al acesteia - avocatul Cola Ciumetti, directorul ziarului "Legionarii" - a numit șefii organizațiilor locale, cerându-le desfășurarea unei intense activități propagandistice printre coloniștii regăteni.

În județul Constanța, avocatul Nicolae Șeitan a polarizat o serie de elemente intelectuale din mediile urbane și rurale, unele, membre sau simpatizante cu o anumită vechime ale Gărzii de Fier - cu sprijinul cărora a asigurat proliferarea structurilor legionare. Preocupări susținute au dovedit în acest sens preoți și învățători din Topraisar, Viișoara, Viroaga, Șura Dobrogei, Dulgheru, Bărăganul, sprijiniți în întreprinderilor lor și de anumite elemente simpatizante ale Mișcării legionare care au dorit să-și păstreze anonimatul de teama unor măsuri ce ar fi putut fi luate de autorități împotriva lor.²⁷

Pentru simpatizanții care din anumite motive nu doreau să activeze față (membri ai anumitor formațiuni politice ce nu și-ar fi putut exprima deschis afinitățile legionare, funcționari din administrația publică locală, diferite persoane care se fereau să intre în atenția poliției de siguranță sau jandarmeriei) s-au creat așa-numitele "cuiburi financiare"²⁸ ai căror membri sprijineau material organizațiile legionare printr-un sistem ce le asigura conspirarea identității.

Anumite preocupări - nu toate semnificative - au existat și pentru crearea de structuri legionare în rândul femeilor sau pentru implicarea acestora în dezvoltarea unor curente de opinie și atitudini de simpatie față de Mișcare în

mediile frecventate. Au acționat în acest sens studenți originari din localități dobrogene care veneau în contact cu ideile legionare în centrele studențești unde acționau și rude apropiate (soții, surori etc.) ale unor avocați ce s-au implicat în procese în care figurau ca inculpați elemente legionare sau chiar ale unor funcționari din administrația publică și din sistemul justiției ce manifestau discret simpatii legionare²⁹. Nu a existat însă o strategie precisă în această direcție și nici alocarea de mijloace propagandistice sau logistice semnificative, astfel că Mișcarea legionară feminină dobrogeană a rămas într-o poziție secundară.

O intensă activitate de indoctrinare legionară s-a realizat, în această perioadă, la nivelul tineretului, apreciat a reprezenta - prin instrucție și educație oportună și eficientă - investiția strategică a Mișcării legionare. În acest sens, activității în "Frățiile de Cruce" i s-a acordat o atenție deosebită. În cadrul acestor organizații, tinerii din școlile secundare erau educați în spirit legionar, pentru a pregăti ulterior aderarea firească, odată cu admiterea în universități, în structurile legionare studențești. În unele licee din Bazargic și Silistra, "frățiile" primeau periodic instrucțiuni scrise, semnate de șeful FDC pe țară, Gh. Istrate, transmise prin curieri speciali - persoane de încredere, ce făceau legătura între Centru și provincie. Activitățile specifice derulate la nivelul acestor structuri erau sintetizate în rapoarte înaintate structurilor ierarhice centrale.

În Dobrogea de Sud, majoritatea componentilor Frățiilor de Cruce erau macedo-români, descendenți ai coloniștilor veniți mai ales din Macedonia grecească, în cursul deceniului al III-lea³⁰. Ședințele se țineau săptămânal în locuri care asigurau siguranța participanților - uneori, la marginea localităților, în aer liber - și constau în lecturarea unor pasaje din lucrările liderilor și ideologilor Mișcării, în discuții lămuritoare pe marginea acestora, în definitivarea unor elemente de microstrategie legată de punctarea, selecționarea și recrutarea de noi membri și de achitarea cotizațiilor. Sumele rezultate din acestea erau vărsate periodic, prin mandat poștal la Centru. Regularitatea participării la ședințe și a plății cotizației erau elemente constitutive de bază ale sistemului de verificare a loialității membrilor³¹.

Grupurile FDC locale luau parte și la activități de instruire și propagandistice de amploare, organizate la nivel național.

Prin mijlocirea legăturilor directe și a schimbului de experiență între reprezentanți ai FDC din toată țara, dar și prin încadrarea într-un program strict și sever de pregătire se urmăreau crearea și cultivarea unor calități fizice și morale care să permită angrenarea totală, la nevoie, în acțiunile ordonate de conducerea Mișcării legionare. Marșurile FDC ocupau un loc distinct în activitățile de pregătire și este semnificativ în acest sens cel la care au participat, în vara anului 1936, între 600-800 membri FDC din țară, desfășurat în Dobrogea, pe distanța Carmen Sylva-Șabla³².

Anul 1936 a fost caracterizat de apologetii legionarismului, drept anul

taberelor și șantierelor de muncă legionare. Intensele eforturi organizatorice întreprinse de liderii legionari sub privirile când îngăduitoare, când resemnate din cauza lipsei unor texte legale sancționatorii ale autorităților, au determinat împânzirea tuturor celor 71 de județe ale țării cu tabere și șantiere de muncă legionare. Cele 200 astfel de obiective, în care au lucrat peste 3000 de legionari, stăteau mărturie în acest sens³³. Conform ordinele venite de la "Centru", studenții legionari dobrogeni, veniți în vacanță în zonele de origine, urmau să acționeze, asemenea colegilor lor din alte zone ale țării, pe linia unui adevărat misionarism legionar; ei erau instruiți să utilizeze acumulările de ordin ideologic dobândite în cadrul cercurilor legionare studențești pentru educarea în același spirit a celor pretabili a fi înregimentati în Mișcare.

Pentru crearea și stimularea unui curent de opinie favorabil, mai ales în mediul rural dobrogean, acolo unde schimbarea de mentalitate politică se producea mai greu ca urmare a manifestării cotidiene a unui pregnant spirit conservator, tradiționalist, propagandistii legionari urmau să speculeze nevoile și dificultățile inerente lumii satului din acea vreme, angajându-se în construirea ad-hoc de mici șantiere legionare. Munca dezinteresată, în folosul obștesc, pentru repararea de biserici, poduri, drumuri, case, determinarea respectul oamenilor simpli ai locului și contura speranța canalizării simpatiei dobândite astfel spre un viitor sprijin electoral. Șefii cuiburilor legionare, pe raza de competență a cărora se desfășurau activitățile lucrative respective, raportau apoi cu rigurozitate conducerilor organizațiilor județene și "Centrului" din București specificul și rezultatelor muncii prestate³⁴.

Tabăra de la Carmen Sylva a funcționat pe toată perioada verii anului 1936: peste 1.000 legionari din toate zonele țării, aparținând diferitelor corpuri legionare - elevi ai școlilor secundare, membri ai Frățiilor de Cruce, reprezentanți ai cercurilor studențești, inclusiv studenți membre ale cetățuilor legionare, Corpului "Răzleți" etc. au participat, în serii de câte două săptămâni, la programele de educație legionară specifice instituite de comanda Mișcării. Începând cu 15 iunie, tabăra a fost condusă personal de Corneliu Codreanu, element ce evidenția importanța acordată acestuia pentru instruirea cadrelor necesare conducerii celorlalte tabere legionare din țară. Contactele legionarilor veniți din diferite zone cu conducerea Mișcării au fost folosite pentru punerea primilor în cunoștință de cauză cu strategia pe care Legiunea urma să o adopte față de grupările naționaliste vaidistă și cuzistogoghiștă, față de opoziția politică țărănistă promovată de Iuliu Maniu, Biserica Ortodoxă, dar și probleme de ordin organizatoric și social legate de continuarea admiterii în Mișcare a studenților, muncitorilor și femeilor³⁵.

În contextul intensificării acțiunilor propagandistice legionare desfășurate de participanții la tabără, au luat amploare manifestările ce evidențiau clare tendințe de instruire cu caracter paramilitar: marsuri în formație militară și în acorduri patetice și incitatoare de cântece legionare prin localitățile balneare din apropiere - Eforie, Carmen Sylva, Techirghiol -

și exerciții de pregătire fizică și tragere cu arme de foc, introduse în programele de pregătire colectivă, începând cu 1936³⁶.

Între 15 iulie - 1 august 1936, sub comanda directă a lui Codreanu, s-a desfășurat la Carmen Sylva un stagiul de pregătire special al conducătorilor Corpului Frăților de Cruce - la care au participat 300 reprezentanți ai 56 grupuri FDC din țară -, având ca obiectiv instruirea, după severe criterii de disciplină legionară pentru formarea și dezvoltarea spiritului de supunere și sacrificiu în numele idealurilor politice și social-morale legionare.

Elemente semnificative cu privire la organizarea, componența și aria de răspândire a structurilor legionare din județele Durostor și Caliacra în anul 1936, dar și asupra metodelor și mijloacelor de derulare a activităților specifice acestora, în comparație cu cele ale cercurilor comuniste locale, pot fi evidențiate din analiza rapoartelor periodice înainte de parchetele tribunalelor din Silistra și Bazargic către Parchetul General al Curții de Apel Constanța.

În 1936, la nivelul județului Durostor, organizațiile legionare erau constituite în majoritate din elemente macedo-române, răspândite mai ales în mediul rural (Aidemir, Cocina, Frășari, Cainargeaua Mare, Atmangeaua Tătărească, Gramoștea etc.) și dintr-un număr restrâns de intelectuali din orașele Silistra și Turtucaia.

Pentru o mai bună conspirare a activităților organizatorice specifice, ordinele eșaloanele superioare erau transmise verbal pe linie ierarhică, evitându-se pe cât posibil documentele scrise, care ar fi putut ajunge în posesia organelor de ordine cu prilejul numeroaselor percheziții efectuate. Era dificil astfel să se găsească probe sau indicii care să justifice trimiterea în judecată sau condamnarea elementelor legionare³⁷.

Ca și în Durostor, în județul Caliacra, majoritatea membrilor Partidului "Totul pentru Țară" o constituiau macedo-românii - printre aceștia figurând unii studenți și elevi ai școlilor secundare - ce activau în Bazargic, Balcic, Caverna, Bazaurt, Ceamurlia, Denicler, Ciobanu etc.

Informațiile de care dispuneau parchetele menționate evidențiau, în mod realist, creșterea sensibilă a numărului studenților legionari și a ariei de cuprindere a reprezentării structurilor legionare, mai ales în zonele rurale locuite de macedo-români³⁸. Activitatea legionară era orientată preponderent spre sensibilizarea opiniei publice cu privire la necesitatea dizolvării partidelor politice - ale căror dispute erau apreciate ca sterile, determinate de orgolii și interese de grup, consumând și deturnând energiile naționale de pe făgașul lor firesc. Îndepărtarea elementelor străine (bulgari, evrei etc.) din administrația, finanțele, industria și comerțul locale constituia un alt deziderat al mesajului legionar. Speculând disputele, interesele de grup sau toleranța manifestată la nivelul autorităților românești, elementul etnic bulgăresc - mai ales - potrivit concepției legionare, ocupa poziții avantajoase în domeniile menționate, achiziționa terenuri etc., la adăpostul cărora își intensifica atitudinile revizioniste și separatiste.

Acțiunile propagandistice legionare, în Dobrogea de Sud făceau trimitere la necesitatea întreprinderii de măsuri ferme pentru întreținerea conștiinței naționale și promovarea românismului, ca urmare a presiunilor revizioniste bulgare ce-și găseau sprijin în grupurile de etnici bulgari din zonă și la cea a îmbunătățirii situației economico-sociale a țărânimii și muncitorimii - în dorința convingerii acestora de "atenția" pe care le-o acordă Mișcarea.

Pericolul iredentismului bulgar era apreciat ca fiind cu atât mai grav cu cât era patronat și coordonat de cercuri de interese și presiune externe ce acționau pe linie politică. Anticomunismul - ca element distinct al doctrinei și ideologiei legionare - viza cu precădere, în acest sens, în județele Durostor și Caliacra, structurile și activitățile organizatorice și propagandistice extremiste de stânga, între care Organizația Revoluționară Dobrogeană (D.R.O.) excela printr-un "scop special: alipirea Dobrogei la o Bulgarie comunistă"³⁹.

Ca și poliția de siguranță sau jandarmeria, procuratura avea atribuții specifice pentru cunoașterea, prevenirea și contracarea activităților extremiste de dreapta sau de stânga. Parchetele de pe lângă tribunalele din Constanța, Tulcea, Silistra și Bazargic și cel de pe lângă Curtea de Apel Constanța înaintau periodic organelor ierarhice - în baza unor ordine emise în acest sens - situații cu privire la mișcările extremiste de dreapta sau de stânga, zonele în care acestea se manifestau, elemente componente, procese intentate, efectele măsurilor de represiune întreprinse, propuneri cu privire la utilizarea celor mai potrivite mijloace pentru prevenirea sau limitarea acestor fenomene⁴⁰.

Din cele 59 de cauze penale înaintate de Parchetul Tribunalului Caliacra, cu referiri la mișcările extremiste de sorginte politică, în perioada 1933-1936, 56 au fost soluționate: 43 prin condamnări (36 elemente comuniste și 15 elemente gardiste) și 13 prin achitări (7 elemente comuniste și 6 elemente gardiste)⁴¹.

La Tribunalul Constanța, în aceeași perioadă, fuseseră judecate 66 procese referitoare la infracțiuni contra liniștii publice și siguranței statului, din care 21 au fost soluționate prin condamnări și 40 prin achitări (majoritatea achitărilor priveau infracțiuni la liniștea publică săvârșite de elemente legionare). Din analiza situațiilor înaintate de parchetele de pe lângă cele două tribunale Parchetului Curții de Apel Constanța, rezultă atitudinea, de regulă, intransigentă a judecătorilor față de extremismul comunist și anume indulgență față de manifestările cu caracter legionar⁴².

Conducerile structurilor legionare dobrogene au acordat o atenție specială indoctrinării specifice a tinerilor. Aceasta era continuată și după finalizarea cursurilor școlare, respectiv, după parcurgerea etapei de pregătire în cadrul "Frățiilor de Cruce".

Instruirea legionară se desfășura și pe perioada satisfacerii de către tineri a serviciului militar. Liderii organizațiilor județene din sudul Dobrogei, au

dat în acest sens, instrucțiuni precise tinerilor macedo-români cu convingeri legionare ce au fost încorporați în contingentul 1936, să continue activitățile organizatorice și propagandistice gardiste în unitățile militare în care fuseseră repartizați. După o perioadă de acomodare cu regimul de cazarmă, noii încorporați urmau să treacă la constituirea de cuiburi legionare printre soldați, a căror bază era formată din elemente ce trecuseră prin etapa "Frăției de Cruce", dar la care erau atrași și tineri ce nu mai avuseră până atunci contact cu ideile legionare.

Gradații urmau să fie influențați să accepte unele forme de manifestare legionară ale soldaților (intonarea de cântece specifice cu prilejul efectuării de marșuri sau altor împrejurări etc.).

În situația în care tinerii șefi de cuiburi legionare din viața civilă erau încorporați pentru satisfacerea serviciului militar, se luau din timp măsuri de înlocuire a acestora în funcțiile pe care le dețineau, pentru asigurarea permanenței actului de comandă.

Centrele legionare din Bazargic și Silistra țineau o strictă evidență a soldaților gardiști, care după satisfacerea serviciului militar, urmau să primească noi sarcini organizatorice, respectiv formarea unor cuiburi aparte de cele din care făcuseră parte anterior încorporării⁴³. Organele specializate ale jandarmeriei și poliției de siguranță aveau la rândul lor evidența elementelor legionare ce activau în unitățile militare derulau măsuri specifice pentru supravegherea acestora.

Acțiunile propagandistice legionare au vizat și în această perioadă crearea unui curent de opinie favorabil Mișcării prin evidențierea respectului față de valorile ortodoxiei creștine și mai mult, prin asumarea acestora ca deziderat moral și social-politic legionar. Procesionile unor grupuri legionare la hramul mănăstirilor dobrogene (Cocoș, Cilic, Dervent) sau de ziua Legiunii - 8 noiembrie - la catedralele din Constanța și Tulcea, când se oficiau slujbe religioase în memoria eroilor martiri legionari, în prezența drapelurilor naționale și ale Partidului "Totul pentru Țară", erau făcute să impresioneze atât opinia publică, cât și pe legionarii participanți, cu privire la menirea "singurei mișcări structurate religioasă".

Sub conducerea unor lideri locali, în curțile sau în apropierea mănăstirilor sau bisericilor, aveau loc după participarea la oficierea serviciilor religioase, adunări solemne la care se cuvânta despre dezideratele luptei legionare: înlăturarea necinstei și imoralității guvernanților; lupta contra partidelor politice - angajate în dispute sterile, lipsite de conținut patriotic, animate doar de interese înguste de grup, în dauna celor naționale; lupta împotriva pericolului evreiesc și a forțelor oculte, reprezentate de francmasonerie⁴⁴. Ritualul depunerii jurământului legionar - cu mâna ridicată deasupra capului - de a nu părăsi luptele începute și cântecele legionare intonate de hramul mănăstirii Cilic - județul Tulcea la 15 august 1936, veneau să sporească o atmosferă voit solemnă și să fixeze afectiv idealurile legionare⁴⁵.

Elementele din rândul preoțimii rurale dobrogene - nu puține la număr - se apropiau de Mișcare, în acea perioadă, pentru crezul național și creștin-ortodox afișate de ideologia legionară.

Participanți mai întâi la oficierea de slujbe religioase pentru pomenirea morților - fie ei și "martiri legionari" - în comunitățile umane pe care le deserveau - în virtutea atribuțiilor specifice - sau la sfințirea unor așezăminte de utilitate publică ridicate de elemente legionare locale, unii preoți erau atrași, apoi sistematic spre promovarea legionarismului. Influența exercitată asupra lor era uneori incununată de succes atunci când se întemeia pe simpatii anterioare sau când idealurile social-morale și politice personale se identificau cu cele legionare. De aici și până la utilizarea ascendentului moral al acestor preoți - asupra comunităților umane pe care le păstoreau - pentru promovarea concepțiilor legionare, nu mai era mult.

Conduita lor era încurajată de atitudinea uneori permisivă și tolerantă,, pe care a manifestat-o conducerea Bisericii Ortodoxe Române față de implicarea elementelor legionare în construirea sau repararea de lăcașuri de cult în diferite zone ale țării.

Recurgerea la violență ca mijloc de intimidare sau eliminare a adversarilor politici a fost utilizată de Mișcarea legionară și în anul 1936.

La 16 iulie, un grup de zece legionari conduși de constănțeanul Ion Caratânase - au asasinat la Spitalul Brâncovenesc din București pe Mihai Stelescu, devenit în ultima vreme adversar al lui Codreanu. Crima înfăptuită cu o cruzime rar întâlnită - asupra lui Stelescu s-au tras 36 gloanțe -, a fost apreciată de vârfurile Mișcării ca o pedeapsă binemeritată, administrată unui trecător. În nota obișnuitelor sale aprecieri laconice, Corneliu Codreanu - aflat atunci în tabăra legionară de la Carmen Sylva - avea să afirme: "Profesorul Cuza avea obiceiul să spună: „Nu aprob. Nu dezapro. Constat>>. Eu ori aprob, ori dezapro. Acum aprob".⁴⁶

Grigore Pihu, lider al legionarilor macedo-români din Durostor, aflat atunci la București, cu prilejul unei întruniri a legionarilor din Sectorul I Galben, afirma la rândul său: "oricine ar fi făcut aceasta ... cu conștiința unui act de epurație morală a societății ... un om care și-a călcat jurământul ... trebuie eliminat din societate. În cazul trădătorului Stelescu, legionarii nu și-au făcut decât datoria".⁴⁷

Propaganda legionară a făcut destul de repede din cei zece asasini - denumiți "decemviri" - un ideal de eroism al tineretului legionar. Inclusiv în rândul studenților dobrogeni ce activau în București, crima ajunsese să fie glorificată ca un act de răspundere morală și de bravură. În "Memoriile" sale, Nichifor evidențiază în acest sens că "o nebulă neagră, pusese stăpânire pe tinerele creiere".⁴⁸ Tinerii erau fanatizați în cultul asasinatului și violenței. Procesul "Decemvirilor" a început la 15 aprilie 1937; opt dintre ei au fost condamnați la muncă silnică pe viață, printre care și constănțeanul Ion Caratânase.

Până în 1936, atenția pe care o acordase conducerea Mișcării legionare pentru atragerea muncitorimii în rândurile sale nu fusese una specială.

Existaseră preocupări pe linia constituirii de cuiburi legionare în marile centre urbane, în unități industriale de diferite profile, încă din 1933, dar muncitorimea nu fusese până atunci o categorie socio-profesională prioritară în strategia răspândiri legionarismului.

Prima garnizoană muncitorească legionară din Dobrogea s-a constituit la Constanța în același timp cu structuri similare din alte centre urbane (București, Arad, Galați, Brăila).

Cu referire la acțiunile în acea perioadă pentru dezvoltarea structurilor legionare la nivelul muncitorimii constănțene - liderul legionar local Eugen Teodorescu, devenit în vara lui 1937 șeful CML Constanța - afirma că s-a încercat, prin această inițiativă punerea muncitorilor într-o poziție de adversitate față de comunism, întrucât semnificația majoră a organizației legionare era lupta împotriva comunismului⁴⁹.

Mediul din care provenea masa de muncitori atrasă spre Legiune, era, de regulă, cel rural, unde exista o rată importantă a șomajului neinregistrat. Fermitatea și capacitatea lor superioară de organizare era menită acum să depășească implicarea elementelor studențești și țărănești în promovarea intereselor legionare.

Pentru câștigarea acestei categorii sociale ideologii au introdus puncte specifice doleanțelor ei în doctrina legionară: apărarea dreptului la muncă - în conformitate cu capacitatea profesională particulară, dreptul la salariu suficient, dreptul la asistență medicală, dreptul la activitatea sindicală, dreptul la profit, conform rezultatelor muncii⁵⁰.

NOTE

1. "Dobrogea Jună", anul XXX nr. 39-40 din 20 martie 1934.
2. ASRI Constanța, Fond D, Dos. 202, vol. 3, f. 253; vezi și "Dobrogea Jună", anul XXX, nr. 43 din 23 martie 1934.
3. ASRI Constanța, Fond D, Dos. 202, vol. 2, f. 169.
4. Nichifor Crainic, **Zile albe, zile negre. Memorii**, Casa de editură "Gândirea", București, 1991, p. 278.
5. Zigu Ornea, **Anii treizeci. Extrema dreaptă românească**, Editura Fundației Culturale Române, București, 1995, p. 209.
6. Constantin Mocanu, Ioan Scurtu, Doina SMârcea, **Documente privind istoria României între anii 1918-1944**, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1995, pp. 407-408.
7. ASRI Constanța, Fond D, Dos. 202, vol. 2, f. 101.
8. **Ibidem**, f. 303.
9. **Ibidem**, vol. 3, f. 260.
10. **Ibidem**, ff. 87-88.
11. Mihail Manoilescu, **Memorii**, vol. II, Editura Enciclopedică, București, 1993, p. 364; vezi și ASRI Constanța, Fond D, Dos. 202, vol. 3, f. 87.
12. Dragoș Zamfirescu, **Legiunea Arhanghelul Mihail de la mit la realitate**, Editura Enciclopedică, București, 1997, p. 206.
13. **Ibidem**, p. 206.

14. Horia Sima, **Istoria Mișcării legionare**, Editura "Gordian", Timișoara, 1994, p. 101.
15. ASRI Tulcea, Fond D, Dos. 178, vol. 1, f. 304.
16. ASRI Constanța, Fond D, Dos. 202, vol. 2, f. 138.
17. **Ibidem**, f. 41.
18. **Ibidem**, p. 142.
19. Corneliu Zelea - Codreanu, **Circulări și manifeste 1927-1938**, Colectia "Europa", Munchen, 1981, pp. 38-39.
20. ASRI Constanța, Fond D, Dos. 202, vol. 2, f. 270.
21. Cronologie legionară, Colectia "Omul Nou", 1953, p. 100.
22. Dragoș Zamfirescu, **op. cit.**, p. 216.
23. "Legionarii", anul III, nr. 26 din 15 decembrie 1935.
24. **Ibidem**, nr. 21 din 1 octombrie 1935.
25. **Ibidem**, nr. 26 din 15 decembrie 1935.
26. **Ibidem**, nr. 20 din 15 septembrie 1935.
27. ANC, Fond Parchetul General al Curții de Apel Constanța, Dos. 9/1936, f. 75.
28. **Ibidem**, f. 73.
29. ASRI Constanta, Fond D, Dos. 202, vol. 2, f. 107.
30. **Ibidem**, vol. 3, ff. 75-76.
31. **Ibidem**.
32. **Ibidem**, f. 76.
33. Dragoș Zamfirescu, **op. cit.**, p. 217.
34. Corneliu Zelea Codreanu, **op. cit.**, p. 42.
35. Horia Sima, **op. cit.**, p. 143.
36. ANC, Fond Parchetul General al Curții de Apel Constanța, DSos. 9/1936, f. 74.
37. ANC, Fond Parchetul General al Curții de Apel Constanța, Dos. 9/1936, f. 81.
38. **Ibidem**, f. 78.
39. **Ibidem**, f. 81.
40. **Ibidem**, f. 77.
41. **Ibidem**, f. 78.
42. **Ibidem**, f. 75.
43. ASRI Constanța, Fond D, Dos. 202, vol. 1, f. 251.
44. **Ibidem**, vol. 4, f. 123.
45. **Ibidem**.
46. ASRI Constanța, Fond D, Dos. 202, vol. 3, f. 266.
47. **Ibidem**, vol. 1, f. 256.
48. Nichifor Crainic, **op. cit.**, p. 285.
49. ASRI Constanța, Fond D, Dos. 202, vol. 2, f. 123.
50. Nicolae Roșca, **Miscarea legionară și problema muncitorească**, Editura "Carpați", Madrid, 1981, p. 19.

THE EVOLUTION OF THE "IRON-GUARDIST" MOMENT IN DOBRUDJA BETWEEN 1934-1936

Abstract

The year of 1934 was marked by a stagnation in the process of creating - in every socio-professional milieu existing in Dobruja - of more and more substantial legionary basis, process initiated in 1933. The main cause for it was the fact that the authorities acted towards strengthening their fight against the legionary movement, taking into account the emergency state declared after the assassination of the first liberal prime minister, I. G. Duca.

The next year (1935), on the contrary, being protected by the concessive

regime of King Carol II (who was interested to use the legionary element for a manoeuvre mass, in order to achieve his autocratic goals), the legionary structures existing in Dobruja resumed their developing process.

The fact that legionary movement succeeded in being again legalized - by creating a new party, "Everything for the Country" -, it spurred the appearance of new legionary structures in all the four counties of Dobroja and also the development of the existing ones. The legionary regional structure of Dobruja - one of the 13th existing at the national level, created in 1935 -, consisted in several legionary counties: Constanza, Tulcea, Durostor and Caliacra.

The legionary propaganda, relying on human and material resources - superior to those of the previous period -, was addressed to members of different social and professional categories (e. g. high-school pupils, students, peasants, office workers, workers, intellectuals, military, clergymen) who chose to join the legionary movement driven by the uncertainty and lack of expectations of their daily existence. This is the reason why they were using different techniques, such as: the legionary working camps - the one existing at Carmen Sylva being the most important of them -; the distribution of legionary propaganda works and leaflets; propaganda marches across Dobrujan localities; specific training within the framework of the legionary nests.

The strength of the nationalism and anti-communism promoted by Dobrujan legionaries, between 1934-1936, the severe criticism directed by them against the democratic parliamentary regime had frequently made them resort to anarchical and violent means and acts, in order to accomplish the legionary political and social goals they were having in view.

The fact that they had often come into conflict with the local authorities determined a climate of social and political tension - that was also characteristic to the other regions of the country -, which led to a severe undetermination in people's confidence in the democratic regime and also the confidence of the Dobrujan population regarding the ability and will of the local authorities to solve the crisis that Romania had come to at that time.

DIN GEOPOLITICA UNEI ZONE. ACȚIUNI SUBVERSIVE ȘI INTERESE STRĂINE ÎN DELTA DUNĂRII (1940-1944)

A existat, indiscutabil, un interes deosebit în anii celui de al doilea război mondial pentru stăpânirea gurilor Dunării, a brațelor sale întinse spre mare și implicit, asupra mereu celui mai tânăr ținut românesc - Delta Dunării, din partea celor doi protagoniști ai scenei războinice mondiale din acea vreme, în acea zonă: Uniunea Sovietică și Germania. Cel puțin pentru primul "protagonist", în ceea ce ne privește, orice mijloc în vederea atingerii acestui scop nu a fost neglijat. De aceea, pentru a înțelege importanța mai mare sau mai mică a zonei Deltei Dunării în contextul acțiunilor pe care le avem în vedere, nu putem să nu apreciem remarcabilele consemnări ale lui Hans Kissel, autor al unei interesante lucrări-document dedicate "catastrofei" germane în România anului 1944. Autorul german menționat reușea în acea lucrare o foarte documentată descriere a obiectivului în discuție, urmărind minuțios traseul Dunării spre vărsarea ei în Marea Neagră: "În dreptul gurilor celor două brațe principale, a celui nordic - Chilia - și a celui sudic - Sf. Gheorghe -, sunt așezate pe un teren nisipos și uscat, între mare, fluviu și mlaștină, două orașe mici - Vâlcov și Sf. Gheorghe.

Brațul Chilia, care preia 63% din volumul total al apelor, se răsfiră mai jos de Ismail în numeroase brațe secundare, care, după ce se reunesc din nou la Chilia, se despart apoi încă o dată, pentru ca, puțin înainte de Vâlcov, grinduri uscate de nisip să le silească să-și adune pentru ultima dată apele într-o albie comună. Imediat după Vâlcov, începe ultima răsfirare în numeroase brațe, care fac să înainteze în Marea Neagră o proaspătă deltă-avantaj.

Din restul de 37% al volumului de apă primit de brațul Sf. Gheorghe, 7% este preluat mai jos de Tulcea de către brațul Sulina. Acest braț mijlociu, cel mai sărac în apă și în depuneri aluvionare a fost îndreptat artificial și este întreținut pentru traficul vaselor de mare tonaj prin dragare, la peste șapte metri adâncime. La gura sa se află orașul Sulina, care trăiește în întregime de pe urma navigației. (...) În marea sa majoritate, Delta Dunării e o regiune de mlaștini și de lacuri ..."¹

"Ca zonă terestră de operații, Delta Dunării poate fi luată în considerare numai în caz cu totul excepțional, atunci când e complet înghețată. În mod obișnuit ea constituie, împreună cu ultima porțiune a cursului inferior al Dunării - cea cuprinsă între Galați-Tulcea - un sector - barieră întins pe 140

km, de cea mai mare eficacitate împotriva oricărui inamic venind din direcția nord."²

Din această perspectivă - am îndrăzni să o numim - geostrategică, Delta și Gurile Dunării au interesat profund în anii 1940-1944 Statul Major al Armatei Sovietice. Astfel, generalul Constantin Sănătescu, numit de Conducătorul Statului român de atunci, generalul Ion Antonescu, Șef al Comisiei Române pentru fixarea frontierei între URSS și România (rezultat al notelor ultimative din 26-27 iunie 1940) arăta în "Jurnalul" său: "Am fost tratați tot timpul foarte civilizată, însă lucrările mergeau greu de tot din cauza relei credințe a rușilor, care nu voiau să respecte înțelesul notei ultimative acceptate de guvernul român. Intențiile ruse erau să ne îndepărteze complet de la brațul Chiliei, al cărui talveg fusese pe vremuri frontiera dintre cele două state. În luna octombrie, a fost nevoie să ne deplasăm în Delta Dunării, pentru a face unele sondaje relativ la talvegul brațului Chiliei și, deși toate măsurătorile dovedeau teza susținută de noi, nu am putut ajunge la un rezultat, din care cauză nu am vrut să închei un protocol scris. Am stat în Moscova până la 16 decembrie, fără a putea să-mi îndeplinesc misiunea."³

Ca o simplă coincidență, un an mai târziu, în aceeași zi, Stalin alături de care se afla nelipsitul Molotov, propunea la Moscova șefului Foreign Office-ului, Anthony Eden un mai puțin cunoscut "Treaty of Establishment of Mutual Agreement Between the USSR and the Great Britain in the Solution of Post-War-Questions and on their joint Actions to Maintain Security in Europe after the termination of the War with Germany". La punctul (articolul) 9 al protocolului adițional (ce purta sigla "confidential" - pare-se o modă a timpului) Stalin cerea în mod expres "transferul către URSS a Deltei Dunării și a celor trei brațe ale sale".⁴ ("9. In respect of Romania it is found expedient: a) for the purpose of ensuring the USSR's security to transfer to the Soviet Union the territory of the Danube estuary and its three arms;")⁵.

Ar fi de amintit în acest context, acțiunile Armatei roșii în zona de legătură a Dunării cu Marea Neagră din vara anului 1941, după declanșarea operațiunilor armatei române pentru eliberarea Basarabiei și a Nordului Bucovinei ocupate de armata sovietică în urmă cu un an. Atunci, forțe din desantul maritim sovietic au ocupat satele din Deltă Lascăr Catargiu, Pardura și Chilia Veche.⁶

Reacția armatei române a fost rapid încununată de succes, satele amintite fiind eliberate patru zile mai târziu. După 21 iulie 1941, Divizia 10 Inf. a trecut Dunărea, unități ale sale intrând în Ismail, Chilia Nouă și Vâlcov și până la 26 iulie, a fost atinsă Cetatea Albă, act ce a echivalat cu eliberarea sudului Basarabiei.⁷ Trebuie spus că odată cu retragerea sovieticilor, NKVD-ul, care pregătise din timp echipe speciale compuse din basarabeni (români) și alogeni, acționase în vederea distrugerii prin foc sau dinamitare a multor obiective și resurse locale.⁸

Respingerea trupelor sovietice de ocupație, nu a însemnat pentru admi-

nistrăția civilă și militară românească sfârșitul greutăților. Armata Roșie crease un adevărat al doilea front, intern cu scopul vădit pentru dezorganizarea vieții economico-sociale și pentru dezorganizarea vieții economico-sociale și pentru realizarea unui climat de insecuritate în zonă. Organele NKVD recrutaseră înainte de război indivizi aparținând minorităților naționale, dar și pe unii basarabeni renegați ori indoctrinați de bolșevism pentru a acționa în direcțiile amintite. Aceste echipe fuseseră instruite în cadrul unor cursuri organizate la Chișinău, Odessa, Tiraspol sau Ismail, cursuri predate de ofițeri NKVD care își recrutaseră personal "elementele subversive", întreaga pregătire fiind asigurată de Centrul Informativ Operativ de la Odessa. "Elementele subversive" erau învățate să mântuiască diferite tipuri de arme, primeau lecții de orientare topografică și își însușeau, după posibilități, cunoștințe referitoare la tactica luptelor de "partizani". În acest sens, nu erau neglijate nici cunoștințele privind mărirea mijloacelor radio, a tehnicilor "diversificate" astfel încât "teroriști-partizani" născuți în laboratoarele NKVD-ului, mutate în alte centre din teritoriul sovietic în funcție de evoluția frontului în anii 1942-1943, erau gata să dea valoare maximă oricăror acțiuni preconizate.⁹

Datele pe care le deținem în momentul de față, ne pot oferi o sumară repertoriare a acestor tipuri de acțiuni desfășurate de indivizi și grupuri de indivizi instruiți de NKVD în anii războiului și plasați în Delta în scopul amintit. Reținem în această "ordine":

- acțiunile grupului lt. Jora în Delta și în județul Tulcea;
- grupul de 16 "partizani" conduși de cpt. Palisciuc și locțiitorul său politic, Grigore Stefanovici (Șlapak) Costea, "zis Grișa", care a acționat în zona Luncavița, la vest de Isaccea și comuna Nifon;
- grupul format din Vladimir Chiriac, Petru Crișanov (Sava Sidorenco) și Liuba Zaharovna-Mihailovna, conspirativ-Svetlana; cu acțiune în Isaccea;
- grupul format din Najarova Manea și Lighinova Maria - cu acțiuni în zona Niculițel;
- grupul lui Colicenco Nicolae Antonovici și Vasile Iscru care a acționat în zona Nifon-Cocoșu-Isaccea;
- acțiunile lui Vasile Naum, dezertor în URSS, parașutat în comuna Hamciarca, în munții Măcinului.

Din rapoartele SSI, Centrului de Contrasabotaj Galați sau ale Legiunii de Jandarmi Tulcea rezultatele acțiunilor desfășurate de aceste grupuri de "partizani" s-au concretizat în:

- atacarea și scufundarea unor convoaie germane de aprovizionare;
- scufundarea în zona Isaccea a vasului de pasageri Mihai Viteazul;
- interceptarea mișcărilor armatelor române și germane, informarea sovieticilor cu privire la armamentul din dotarea acestora, asupra lucrărilor de apărare, asupra transportului de trupe etc.
- înlesnirea minării Dunării de către armata sovietică.¹⁰

Ne vom opri în rândurile ce urmează asupra grupului condus de lt. Jora, "emblematic", am îndrăzni să-l numim, pentru tema noastră în dezbatere.

Din extrasul realizat după interogatoriul lui Afanasie Simionovici Macovețki, născut la Vâlcov, de profesie pescar, rezulta că acesta împreună cu alți 9 agenți instruiți în sensul celor amintite, au fost ambarcați la 10 noiembrie 1943, pe un submarin sovietic de tip mijlociu în portul georgian Batumi. La 21 noiembrie 1943, conform raportului col. Gh. Georgescu șeful Agenturii Dobrogea - sunt debarcați la 10 km nord de Portița. Întrucât la debarcare bărcile de cauciuc s-au spart, nu au putut debarca decât 7 dintre ei, restul de 3 fiind siuși să rămână la bordul submarinului.¹¹ Cei 7 erau: lt. Jora, originar din Ismail - șeful grupului, Colea-Nicolae Ticovski, Frida Avrumciunskaja, Victor, Afanasie Simionovici Macovețki, Anisiur Ivanovici Stanilov și Iacșa Iacob Ticovski. Ceilalți 3, rămași la bordul submarinului sovietic au fost necunoscuți: Mitea, Anatolie și Pavlic "un român din Bălți", după cum suna raportul în cauză.

Sunt de remarcat materialele aflate asupra lor, conform interogatoriului amintit, respectiv: un post TFF USA, 4 TFF mai mici, 6 bilete de voie - unele cu alb - cu ștampila Reg. 38 Inf. Galați, 6 pistoale simple, 6 pistoale mitralieră, 14 grenade și cuțite cu teacă de lemn. Materialele în cauză sunt o dovadă grăitoare a intențiilor belicoase ale celor debarcați de pe submarinul sovietic în Delta.

După cercetările efectuate, primul prins de jandarmii și grănicerii români la 9 decembrie 1943, a fost Afanasie Simionovici Macovețki.

A doua zi, un pluton al Legiunii de Jandarmi Tulcea a înconjurat lacul Furtuna din Delă, angajând un puternic schimb de focuri cu cei 6 agenți sovietici. Rezultatul: un plutonier de jandarmi rănit, iar agenții scăpați în stufărișul Deltei. "Pe la 11 decembrie, orele 16,30 - după cum informa șeful Agenturii de C. I. Dobrogea, col. Georgescu - agenții sovietici au fost iar descoperiți, de data aceasta pe grindul Papadia. După alte schimburi de focuri, agenții sunt iarăși scăpați. Pe 13 decembrie însă, este capturat al doilea "partizan" - Anisiur Ivanovici Stanilov (tot din Vâlcov). S-au găsit asupra lui: o busolă, un pistol mitralieră, un pistol automat și 50.000 lei în bancnote de 2.000 lei.

Stanilov s-a dovedit "foarte cooperant", declarând imediat organelor române de anchetă că grupul lor deja se divizase, încă din 12 decembrie 1943, lt. Jora și Frida plecând spre Pardina, Victor fiind împușcat de jandarmi, ceilalți urmând o altă direcție.

Din raportul col. Georgescu, rezulta în final că "agentul sovietic A. I. Stanilov este folosit de jandarmi drept călăuză în urmărirea celorlalți."¹²

În raportul Agenturii din 17 decembrie 1943, erau consemnate câteva probleme esențiale privind "misiunile grupului de partizani", cuprinse de altfel și în declarația lui Stanilov. Între acestea reținem pe cele referitoare la "informațiile cu privire la punctele de încărcare a vaselor, ce anume au la

bord, direcțiile, cu ce arme sunt dotate, ce escortă au, unde amplasate pichetele de grăniceri, ce corpuri de armată se găsesc în Delta".¹³ A. I. Stanilov recunoscuse că recrutarea grupului de agenți fusese executată de către organele NKVD.¹⁴

Practic, până la data de 17 decembrie 1943, din cei 7 agenți sovietici debarcați la Portița, la 21 noiembrie, numai 3 rămăseseră liberi: lt. Jora, Frida Avramciuskaia și Colea Nicolae Ticovski.¹⁵

Arestarea lui Andrei Ticovski, frate cu Iașa Ticovski și văr cu Nicolae Ticovski a dus la dezvăluiri importante în privința centrelor de pregătire ale agenților sovietici trimiși de NKVD în Delta. În declarația sa, Andrei Ticovski arată că la Suhumi și Krasnodarsk sunt și alți basarabeni instruiți în vederea venirii lor în zona Deltei, precum: Ivan Cojokaru, Andrei Tihomir sau Izeru Pintilie din Cahul.¹⁶

Cea mai completă imagine asupra modului în care au fost gândite instrucția, pregătirea și desfășurarea operațiilor grupului de agenți în Delta ne este "oferită" de Iacob (Iașa) Ticovski (vezi anexa).

În cele din urmă, conform raportului nr. 979/22 decembrie 1943, se înaintau de către Agentura Dobrogea, fotografiile - probe la dosar lt. Jora Frida Avramciuskaia și Colea Nicolae Ticovski împușcați la Mila 35 pe brațul Sulina - secției centrale de C. I.¹⁷

Odată cu anihilarea celor 7 agenți sovietici, au mai fost arestați alți 5 complici "frați sau rude" ale "partizanilor" sovietici din Delta.

Prin Sentința Curtii Martiale din 7 martie 1944, Afanasie Macovețki, Anisiur Ivanovici Stanilov (ambii din Vâlcov) și Iacob (Iașa) Ticovski din Tulcea au fost condamnați la moarte și la plata a câte 10.000 lei cheltuieli de judecată, ultimului fiindu-i confiscată și întreaga avere, Complicii deferiți justiției militare române au fost: Evsei Ivanovici din Dunavăț, condamnat la moarte în contumancie; Andrei Ticovski (din Vulturul-Vai de Ei) la 15 ani muncă silnică și Spiridon Ticovski (din Tulcea) la 10 ani muncă silnică. Au fost achitați din lipsă de probe Alexei și Demente Ticovski (ambii din Tulcea).¹⁸

Cei condamnați la moarte, ca de altfel și complicii lor, au avut parte de șansa momentului 23 August 1944, a decretului de amnistie de la finele aceluia "august în flăcări", sentințele nemaifiind executate. Astfel că Afanasie Macovețki s-a întors la Vâlcov în fosta RSS Moldovenească; la fel "a pățimit" Anisiur Stanilov, în vreme ce Iașa Ticovski a devenit un "onest" salariat la Întreprinderea Piscicolă Tulcea.

În 1950, osemintele celor trei agenți sovietici împușcați la Mila 35 au fost strămutate de la cimitirul Eternitatea din Tulcea, la Cimitirul Eroilor Români și Sovietici căzuți în cel de al Doilea război mondial ... la datorie.¹⁹

1. Hans Kissel, DIE KATASTROPHE IN RUMANIEN 1944, CATASTROFA DIN ROMANIA in 1944, Darmstadt, Editura "Wehr und Wissen", 1964, p. 24.
2. Ibidem, p. 25.
3. Constantin Sănătescu, Jurnal, București, Editura Humanitas, 1993, p. 23.
4. Oleg Rzheshevsky, The grand alliance. New documents and comentaries, in 1945: Consequences and sequels of the second world war, p. 23-24.
5. Ibidem.
6. Ioan Scurtu, Constantin Hlihor, **Complot împotriva României 1939-1947**, București, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, 1994, p. 47.
7. Ibidem, p. 62.
8. Ibidem, p. 84.
9. Ibidem, p. 88-89; vezi Anatol Petrencu, **Basarabia în al doilea război mondial 1940 -1944**, Chișinău, Editura "Lyceum", 1997, p. 77.
10. Biblioteca Academiei Române (BAR). Arhiva Istorică, fond nr. XIII, dosar nr. 396, p. 8, 9.
11. Ibidem, p. 20.
12. Ibidem, p. 22.
13. Ibidem, p. 23.
14. Ibidem.
15. Ibidem, p. 25.
16. Ibidem, p. 26.
17. Ibidem, p. 31.
18. Ibidem, p. 17.
19. Ibidem, p. 10.

ANEXA

Biblioteca Academiei Române (BAR). Arhiva Istorică, fond XIII,
dosar 396, f. 32-35.

COPIE REZUMATIVĂ

Declarația lui Iacob - zis Iașa-Tihovski

Născut în Tulcea în anul 1913, contingent 1935, făcut armata la Regimentul 2 artilerie grea, București. De profesie pescar și șofer. Părinții decedați la Tulcea, are 4 frați și o soră:

Andrei la Vulturul
Grigore la Tulcea
Demente la Tulcea
Serghei la Tulcea
Ecaterina la Tulcea

În Iulie 1940 a fost concentrat la Reg. 2 artilerie grea, dislocat la Medgidia. A stat în concediu o lună, fiind bolnav, nu s-a mai prezentat la regiment. Fiind în poziție de dezertor, de frică de a nu fi deferit Curții Marțiale, a trecut cu barca la Ismail, predându-se la sovietici.

După 3 zile petrecute liber, s-a angajat șofer la primăria din Ismail. Aici s-a întâlnit cu varul său Colea Tihovski, care dezertase și el înaintea sa și tre-

cuse în Basarabia.

În ianuarie 1941 i s-a oferit un post de șofer la un colhoz din Bacu și părăsește Ismailul. În această situație nu rămâne prea mult, întrucât bate un contabil la Bacu și este condamnat la 2 ani temniță, și închis la închisoarea din Bacu la finele anului 1942.

În închisoare Iașa a fost vizitat de 2 ofițeri sovietici, unul din N.K.V.D. și altul din marină, care l-au interogat asupra Deltei Dunării și i-au propus să călăuzească niște oameni prin Deltă. El a acceptat. După aceasta a fost dus la Soci (Caucaz) la o gazdă, unde l-a găsit pe vărul său Colea, cu care nu se mai văzuse de la Ismail.

Colea era acolo de un an și învăța radio-telegafia (emisie-recepție). Zilnic ofițeri sovietici îl învățau pe Colea radio-spionaj. Iașa a fost instruit puțin.

În august 1943 Colea și Iașa sunt duși la Ciumceri, unde Colea a construit două bărci pescărești. Iașa i-a ajutat.

La 5 Noiembrie 1943 a fost urcat, împreună cu Colea și Pavlic (român din Bălți) într-o mașină și cu Frida (originară din București) și au fost duși la Suhumi. Lui Pavlic i s-a dat o pușcă fără zgomot.

La 6 Noiembrie 1943 seara, la Suhumi, într-o casă, mai cunoaște alți 6 oameni. Cu acest prilej, s-a dat o masă (banchet) de către lt. colonel Ivanov (șeful Serviciului de spionaj din Suhumi - care le-a prezentat pe șeful lor - Lt. Jora, spunându-le că la 8-9 noiembrie 1943 vor fi imbarcați pe un submarin și trimiși spre România.

La 8 Noiembrie 1943, sunt duși cu un camion la Ciumceri. S-au imbarcat la Ciumceri pe un vas motor și de acolo au fost duși la Poty. Au luat cu ei două bărci de cauciuc cu lopețile lor și cele 2 bărci făcute de Colea, alimente pentru o lună, pistoale mitralieră, pistoale, muniții, grenade, aparate emisie-recepție și haine.

La Poty au fost imbarcați pe un submarin cu care au fost transportați până la Batum, unde au fost debarcați în larg și duși cu un vas motor în port, unde s-au imbarcat pe un alt submarin.

În seara de 15 Noiembrie 1943, au pornit spre România, cu indicația că vor debarca la Nord de gura Portița.

La 21 Noiembrie 1943 au debarcat în barcă, la cca 2 km de mal. Bărcile de cauciuc s-au spart la umflat și de aceia au rămas din grup 3 tovarăși pe submarin, numai 7 pornind spre mal, atingând grindul Perișor.

Bărcile (de lemn) le-au pus în stuf, fiind grele, fapt ce i-a determinat să fure două bărci de la gura Dranovului. Au pus bagajele și le-au transportat în laciul Dranov. Au tatonat 2 nopți până au găsit gura canalului Principele Ferdinand pentru a cobori spre brațul Sf. Gheorghe.

Odată Iașa și Colea s-au rătăcit de restul grupului, dar au găsit gura canalului, au intrat în canal, au trecut pe lângă cherhana și au așteptat grupul, care i-a găsit aici, fiind condus (grupul) de un pescar ce purta o căciulă albă.

La 1 km de intrarea în brațul Sf. Gheorghe au tras bărcile la mal.

Șeful grupului Lt. Jora și pescarul au cercetat malul pentru a identifica situația pazei grănicerești.

Iașa s-a urcat în barca mică, iar Afanasie în cea mare. Restul mergeau pe jos.

"Pescarul ne-a spus să mergem tot timpul pe malul stâng, căci pe malul drept sunt grăniceri." (a declarat Iașa)

Jora, i-a dat pescarului 2000 lei, ulterior Jora afirmase că i-ar fi dat pescarului 4000 lei.

Ajunși la gura canalului ce se varsă în Dunăre, grupul s-a urcat în bărci și a pornit-o în susul Dunării, până la gura Litcovului și prin Litcov au ieșit în lacul Gorgova.

Pescarul din Dranov le spusese că aici pe Litcov nu patrulează grăniceri.

În prima zi Iașa și Macovețki s-au dus în lacul Gorgova pentru a căuta pescari spre a se aproviziona cu pește.

Fiind furtună mare nu au trecut lacul, ci au luat-o pe jos, pe margine și au dat de pescari, ce făceau borș pescăresc.

Unul din pescari - moș Gheorghe Costache cu un băiat al său (pescarul Badiu Com Mahmudia) l-a recunoscut pe Iașa. Cu acest pescar, erau și 2 pescari lipoveni cu 2 copii (pescarii erau tot din Mahmudia). Cei doi partizani au mâncat și au luat și 2 kg de pește. A doua zi Afanasie și Colea au plecat, cu barca, la fratele lui Iașa (Andrei Tihovski) pentru a-și procura pâine, făină și mălai. S-au înapoiat cu 8-10 kg mălai, 1 kg pâine și cu promisiunea că a doua zi vor primi pește.

A treia zi Colea și Jora s-au dus la Andrei la Vulturul și au adus 5-6 kg pește și raci. Ei i-au dat lui Andrei atunci 50.000 lei pentru a le cumpăra de la Tulcea alimente, cazane de tuci și plăpâmi.

La 4 Decembrie 1943 partizanii și-au dus bagajele cu lotcile pe o gârlă spre brațul Sulina. Pe gârlă s-au întâlnit cu Andrei care i-a înapoiat lui Jora cei 50.000 lei, motivând că e chemat în concentrare. Andrei a rămas surprins când l-a întâlnit între partizani și pe fratele său Iașa.

La rugămintea Lt. Jora pescarul Andrei i-a scos pe partizani la Dunăre.

La insistențele lui Iașa, Andrei a acceptat până la urmă să ia 30.000 lei (5000 lei erau pentru el) să cumpere partizanilor alimente, țuică, slănină, pansamente, vată etc.

Colea i-a dat 10.000 lei spre a-i da din partea sa lui Spiridon Tihovski (fratele lui Colea) tot pentru a le procura alimente și scule de pescuit, cu rugămintea ca și Spiridon să vină odată cu Andrei - la locul întâlnirii - adică pe lacul Corciovata. Întâlnirea a fost fixată pentru Joi-Vineri 9-10 Decembrie 1943.

Cu acest prilej, Andrei, le-a dat partizanilor și un tarpan pentru tăiat stuful, avertizând-i totodată că pe malul Dunării patrulează grănicerii și că peste 3-4 case este pichetul lor. Tot el i-a informat că pe malul celălalt nu se

patrulează și că este, deci, mai multă siguranță pentru dâșii.

Grupul partizanilor a intrat în Dunăre coborând la vale pe brațul Sulina, apoi au intrat prin Dunărea Veche în lacul Furtuna și apoi în lacul Cărciova, de unde au intrat pe o gârlă inundată. Aici și-au descărcat bagajele și au poposit până la 10 Decembrie 1943, construind o colibă de stuf la cca 500 metri de locul unde poposiseră inițial.

La 9 Decembrie 1943 Lt. Jora l-a trimis pe Afanasie după pește în lacul Furtuna, cu indicația de a se inapoia până la prânz, fiindcă în aceeași zi lașa și Colea trebuiau să se întâlnească cu Andrei și Spiridon. Negăsindu-i pe aceștia la locul întâlnirii lașa și cu Colea s-au întors la tabără, urmând ca a doua zi - vineri 10 decembrie 1943 - să meargă din nou la locul întâlnirii.

Partizanii văzând că Afanasie nu mai apare s-au gândit că ori a fost prins (cum de fapt se întâmplase), ori că a plecat acasă, (termenul scris de lașa este "a fugit") la Vâlcov.

Vineri 10 decembrie 1943 partizanii au început să se mute cu bagajele în coliba construită din stuf la cca 500 m de locul așezării inițiale. Toți cărau, numai Colea păzea cu un pistol mitralieră.

La ultimul transport de bagaje, Colea le-a spus partizanilor că 6 inși în două bărci au apărut în fața sa. El i-a somat și i-a întrebat ce caută, cine sunt. Oamenii au răspuns pescari. Colea i-a somat să plece de îndată că nu au ce căuta în acel loc. (N.N. Cei șase erau jandarmi îmbrăcați în haine pescărești.)

Partizanii în urma acestui incident neplăcut, au ținut o ședință în colibă, în care s-au hotărât ca a doua zi - 11 decembrie 1943 - să-și mute tabăra în alt loc.

În aceeași zi însă, după ședința din colibă, auzind focuri de pușcă mitralieră, trase la cca 800-1000 m de tabără, fapt pentru care au luat în grabă strictul necesar și câteva pistoale mitralieră și au fugit prin baltă. În acest fel au scăpat pentru moment de jandarmi.

La 12 Decembrie 1943 jandarmii i-au descoperit din nou pe partizani și au reluat focul. Au răspuns de data aceasta și partizanii. Au trebuit să reînceapă fuga. Lașa s-a despărțit de grup, fugind în altă parte și a rătăcit 7 zile prin Deltă cu gândul să se predea. Îndreptându-se către Domnița Maria, lașa a dat de niște oameni care spuneau că urmăresc parașutiști. Atunci lașa le-a spus că el este parașutist și i-a însoțit până la postul de jandarmi, unde s-a predat.

Lașa Tihovski mai arată în declarația sa că Frida Avrumciscaia trebuia să plece la București, ori la Galați și lașa și Colea la Sulina, dar declară că nu știe pentru anume ce.

Tot lașa în declarația sa mai informează că: după debarcarea partizanilor de pe submarin a luat legătura cu Suhumi, transmitând că au ajuns cu bine la mal.

Mai arată, deasemeni că locul de aprovizionare a partizanilor cu arme, alimente etc. era gridul Stipoc, loc ce fusese indicat de Jora, prin telegramele cifrate ce se emiteau.

**DE LA GÉOPOLITIQUE D'UNE ZONE. ACTIONS SUBVERSIVES
ET INTÉRÊTS ETRANGERS DANS LE DELTA DU DANUBE
(1940-1944)
Résumé**

Du point de vue strategique, la domination des Bouches du Danube et de ses bras vers la mer a représenté un intérêt indéniable pour l'armée soviétique pendant les années de la deuxième guerre mondiale.

Dans le Delta du Danube, surtout après la bataille de Stalingrade à la suite de laquelle la combativité soviétique s'est accrue visiblement, la N.K.V.D a envoyé de nombreux groupes d'agents prêts à des actes de sabotage dirigés contre les armées roumaines et allemandes. Pas mal d'entr eux connaissaient très bien la zone étant pour plupart habitants des deux rives du Danube, d'habitude d'origine russo-lipovean (c'est-à-dire population d'origine russe qui habitait le nord de la Dobroudja).

Le document en question présente quelques-unes des actions organisées par les agents mentionnés, dans le Delta du Danube, à la fin de 1943, tout en insistant sur le groupe dirigé par le lieutenant Jora d'Ismaïl, annihilé par l'intervention en force des gendarmes et des soldats de la garde des frontières.

DREPTURILE CONSTITUȚIONALE ALE STRĂINILOR ÎN ROMÂNIA*

INTRODUCERE

Problema drepturilor străinilor nu este una nouă. Încă din antichitate, drepturile străinilor erau mai puține în raport cu cele ale cetățenilor: în Grecia, se făcea distincție între "cetățeni" și "meteci" (străini), în Roma, între "cetățeni" și "peregrini" (ca să nu mai menționăm "sclavii").

În zilele noastre, conceptul a căpătat din ce în ce mai multă importanță, în special din cauza procesului continuu și tot mai complex de migrare a persoanelor și grupurilor, din motive economice, dar și persoane care sunt victime ale războiului, ori persecutate pentru convingerile lor politice sau religioase. În cadrul acestui proces, Europa a jucat un rol special. În era post-colonială, Europa a reprezentat o atracție specială pentru persoanele ce făceau parte din fostele sale colonii. Mai departe, procesul de integrare europeană care s-a concretizat în Uniunea Europeană a avut loc într-o perioadă când Europa a devenit din ce în ce mai atractivă pentru cetățenii statelor nemembre ale Uniunii, atât pentru efectele sociale și economice pozitive ale integrării, cât și pentru posibilitatea de a evita criza (mai ales economică) din țările lor de origine.

Fenomenul imigrării politice - și poate mai important - al celei economice, a devenit mai evident în momentul în care statele Uniunii Europene își integrează pe scară largă economiile lor¹, în special după Actul Unic și rezultanta Piață Unică stabilite în 1993, noua rețea realizată de Tratatul de la Amsterdam și introducerea monedei unice și când, în final, au fost eliminate treptat frontierele interne, cu influență, de asemenea, asupra fenomenului migrării persoanelor.

Problemele create de imigrare au avut impact ulterior și asupra crizei economice care a afectat economia europeană de la sfârșitul anilor '80 și care numai la mijlocul anilor '90 a părut să fie în curs de soluționare. Astfel de probleme, care în alte timpuri mai favorabile ar fi fost probabil asimilate mai ușor, au căpătat o putere distrugătoare chiar, determinând contraste puternice, însumate de filozoful Habermas în expresia "welfare chauvinism" (șovinism al bunăstării).

Ca răspuns la aceste probleme, statele europene au trebuit să ia în considerare necesitatea îmbunătățirii continue a legislației lor interne, dar și a instrumentelor juridice internaționale. Tratatul de la Roma, ca și cele ulterioare - Maastricht și Amsterdam - au fost în permanență completate de alte înțelegeri, acorduri și convenții internaționale (de exemplu Schengen), toate

urmărind să creeze un cadru juridic european, comun, mai bun.

Toate aceste evoluții comportă particularități economice, sociale, demografice, culturale, dar această lucrare se concentrează pe probleme juridice care au rezultate din aceasta, din perspectivă românească.

O mențiune specială ar trebui făcută în legătură cu schimbările politice din statele din estul și centrul Europei, cu un efect direct asupra politicii comune europene referitoare la drepturi și libertăți - atât sub aspectul legislației internaționale, precum și recunoașterea și aplicarea lor practică, ca și alte probleme, precum dreptul la azil și imigrația.

DREPTURILE CONSTITUȚIONALE ALE STRĂINILOR

A. Terminologie

În primul rând, ar trebui să observăm că analiza asupra drepturilor constituționale și, mai precis, asupra drepturilor constituționale garantate străinilor nu ar fi putut evita o revedere sintetică a clasificării persoanelor fizice, folosind cetățenia drept criteriu de delimitare. De aceea, această secțiune a lucrării trebuie privită ca o scurtă introducere asupra conceptului de străin, și apoi, în subsidiar, dar mai în detaliu, asupra drepturilor străinilor conferite de Constituția României.

Înainte de a face referire în mod direct asupra prevederilor românești, am putea menționa că dreptul comunitar, ca și doctrina juridică, tinde să dividă cetățenii în trei categorii principale:

- cetățenii fiecărui stat membru al Uniunii Europene;
- rezidenții-cetățeni ai celorlalte state ale Uniunii Europene;
- străinii **stricto sensu**, cetățeni ai statelor care nu sunt membre ale Uniunii Europene.

Merită observat aici că am putea identifica o subclasificare în cadrul ultimei categorii. Ne referim la cetățenii statelor care au încheiat un acord bilateral cu unul din statele Uniunii Europene. Aceasta se referă în mod special la cetățenii provenind din statele foste colonii (adică fostele colonii ale Franței, Olandei, Marii Britanii, Portugaliei, Spaniei ...).

Regatul Unit al Marii Britanii comportă o altă situație particulară - aceea a cetățenilor provenind din statele făcând parte din Commonwealth. Potrivit legislației Regatului Unit, imigranții din statele Commonwealth-ului nu sunt străini, dar ei sunt supuși controlului imigrației.

Doctrină italiană² are o optică chiar mai "națională" asupra definiției diferitelor tipuri de străini, desigur, fiecare cu un statut legal diferit:

- o categorie, considerată ca fiind nu foarte relevantă pentru această analiză, este reprezentată de așa-numiții italieni care nu aparțin republicii, adică oameni care din punct de vedere al tradițiilor culturale și familiale aparțin "nației" italiene, dar care, din motive diferite, nu sunt cetățeni italieni. Constituția Italiei dă acestor persoane dreptul de a fi tratate ca și cetățenii

pentru anumite scopuri, ca de exemplu, accesul la funcții publice și poziții electice;

- a doua categorie se referă la străini care sunt cetățeni ai Uniunii Europene și care se pot bucura de toate drepturile și libertățile acordate de tratate și legislația comunitară, în condiții de egalitate aproape echivalentă cu cea a cetățenilor țării;

- o a treia categorie este reprezentată de străini care cer drept de azil, care, în Italia, ca și în alte state, au o poziție privilegiată în comparație cu alți străini;

- ultima categorie este aceea a străinilor care nu au o situație particulară sau de drept comun, definiți în mod uzual ca cetățeni ai statelor terțe (extra-comunitari). Doctrina italiană include în această categorie și apatrizi, în conformitate cu art. 17 din Convenția de la New York referitoare la statutul apatrizilor, distincție ce ar putea fi relevantă când unele prevederi legale urmează să fie aplicate în mod diferit celor două subcategorii de cetățeni din afara Comunității Europene.

În sfârșit, literatura juridică internațională menționează, de asemenea, distincția între persoanele cu o singură cetățenie³ și cele care au două (sau chiar trei) cetățenii. Problema naționalității multiple a fost și subiectul unei politici comune de reprimare, rezultată, de exemplu, în Convenția pentru schimb de informații referitoare la obținerea naționalității, încheiată la Paris în 1964.

În ceea ce privește doctrina românească, distincția generală se face între cetățeni și străini. Astfel, **străinul** este în general definit ca fiind **persoana care nu are cetățenia statului unde își are reședința**. Această definiție îi include nu numai pe **cetățenii străini**, dar și pe **apatrizi**. Această distincție pare să aibă o oarecare relevanță, întrucât aceste două categorii de străini sunt menționate de legea fundamentală română - Constituția⁴. De asemenea, literatura juridică românească menține încă această distincție.

În continuare vom considera, din perspectivă românească și în legătură directă cu subiectul acestei lucrări, ca străini (ne-cetățeni) persoanele care nu au cetățenie română, fie că sunt cetățeni străini, fie că sunt apatrizi.

În general, Constituția României⁵, ca majoritatea celor europene, recunoaște (aceiași) drepturi și libertăți fundamentale pentru străini, ca și pentru proprii săi cetățeni. Dar analiza legii fundamentale completată cu cea a celorlalte legi interne ar da ocazia să se observe că prevederile legale referitoare la străini sunt supuse schimbării, ca necesitate și reacție la creșterea numărului, ca și diversificarea problemelor internaționale și interne care-i includ și pe străini. Restricții noi privesc imigrația, de exemplu. O lege nouă privind regimul străinilor - cetățeni și apatrizi - a fost votată deja de către Senat⁶ și se speră votarea ei în curând de către Camera Deputaților. Dispoziții speciale din această lege se referă la persoanele ce provin din state cu tendințe de emigrare. În completare, ar trebui menționate și tot mai multe

voci care reclamă un tratament legal preferențial pentru cetățenii europeni din statele membre ale Uniunii Europene, expresie și a efortului statului român de integrare în structurile comunitare.

Pași importanți și inovatori, ca și o schimbare în structura statutului străinilor pot fi remarcați. Ne referim aici la drepturile recunoscute acestora, ca și la garanțiile legale și jurisdicționale ce le sunt oferite. Drepturile conferite străinilor sunt, în fapt, acelea care privesc viața și activitățile umane cotidiene, dar aflate întotdeauna sub rezerva ordinii publice, care ar putea justifica un control mai atent, în numele ideii potrivit căreia străinii nu dețin totalitatea drepturilor conferite cetățenilor unui stat.

Așa cum s-a arătat deja, Constituția României, ca și legile subsecvente acesteia, recunoaște aceleași drepturi fundamentale pentru străini ca și pentru cetățenii români. Aceasta are o influență decisivă pentru Rechtsstaat (statul de drept) ca întreg. Cât privește aceste consecințe, putem identifica trăsăturile caracteristice, ca și semnificația și importanța drepturilor fundamentale:

- a) Efectul imediat al drepturilor fundamentale;
- b) Drepturile fundamentale obligă puterile și autoritățile publice: toate aceste autorități au obligația să respecte drepturile fundamentale.

B. Drepturile fundamentale ale străinilor

Considerăm că o analiză de detaliu a drepturilor străinilor ar trebui să includă și o revedere a **tipurilor de tratament sau regim legal** recunoscute de dreptul și practica internațională, împărtășite și de doctrina română:

1. **Regimul național**, care stabilește un tratament egal pentru cetățeni și străini, însemnând asceleași drepturi și libertăți sociale, economice, culturale și civile, fiind exceptate drepturile politice și dreptul la accesul la o funcție sau demnitate publică.

Chiar dacă străinilor li s-a conferit acest tip de regim, se acceptă în general că drepturile lor pot fi limitate de către stat, din motive de securitate. Străinul care se bucură de acest regim nu poate fi obligat, de asemenea, să facă parte din forțele armate române.

2. **Regimul special**, care constă în anumite drepturi recunoscute pentru unele categorii de străini și în anumite domenii de activitate, drepturi care sunt garantate prin legi interne și convenții internaționale;

3. **Regimul bazat pe clauza națiunii celei mai favorizate**, prin care se acordă cetățenilor unui stat străin, în baza unor tratate internaționale, regimul cel mai favorabil care a fost acordat resortisanților unui stat terț⁷; acest tip de tratament este bazat mai ales pe convenții comerciale și de navigație;

4. **Regimul mixt**, care este o combinație între cel dintâi și cel de-al treilea tip de tratament.

În literatura juridică și-a mai făcut loc și opinia potrivit căreia ar trebui să

li se acorde străinilor un tratament internațional minim - **internațional standard of treatment**⁸.

Prima observație pe care am putea-o face este aceea că legea fundamentală română face referiri directe la străini: de fapt, ei sunt menționați aparte de celelalte două categorii de persoane, respectiv cetățenii români și românii care nu sunt rezidenți pe teritoriul României.

În al doilea rând, atât doctrina română, cât și cea europeană nu sunt unanime în ceea ce ar putea fi o listă exhaustivă a drepturilor fundamentale conferite sau care ar putea fi conferite străinilor. Oricum, o mare majoritate a autorilor aderă la următoarea clasificare a drepturilor fundamentale constituționale, listă care ne permite să identificăm acele drepturi garantate direct sau indirect străinilor:

a) Drepturi (prevederi) comune pentru cetățeni și străini: Art. 18, alin. 1 al Constituției române prevede că "Cetățenii străini și apatrizii care locuiesc în România se bucură de protecția persoanelor și averilor, garantată de Constituție și de alte legi".

Drepturile fundamentale și constituționale garantate în mod egal pentru cetățenii români și străini privesc dreptul la viață și integritate morală și fizică, dreptul la educație, libertatea individuală, dreptul la o detenție legală, dreptul la o expropriere legală, libertatea de expresie, dreptul la informație, libertatea de asociere, drepturile legale de sănătate publică, cultură, mediul înconjurător.

Considerarea că aceste prevederi se aplică egal cetățenilor și străinilor rezidenți pe teritoriul aceluiași stat se bazează pe formularea generală a textului constituțional. Acesta se referă fie la "orice persoană/ființă umană", fie la "persoanele".

b) Drepturile și libertățile conferite și garantate numai cetățenilor: dreptul de a alege și de a fi ales, accesul la funcțiile și demnitățile publice, dreptul la petiție, dreptul la libera circulație și reședință pe teritoriul național (cu câteva particularități care vor fi analizate mai jos), dreptul și obligația de a apăra patria, dreptul la securitate socială, dreptul de a nu fi extrădat sau expulzat.

c) Drepturile care sunt prevăzute în termeni impersonali, precum "Este garantat(a)/se recunoaște dreptul/libertatea", și care sunt caracterizate de o evidentă transcendență¹⁰ dreptul la întrunire și la manifestație, dreptul de proprietate și dreptul la moștenire, dreptul la libera inițiativă etc.

Este important să amintim că acordurile și tratatele internaționale ratificate de România completează regimul juridic al străinilor, iar ele sunt considerate parte a sistemului intern de drept. În acest sens, art. 20, alin. 2 din Constituția României prevede că: "Dacă există neconcordanțe între pactele și tratatele privitoare la **drepturile fundamentale ale omului**, la care România este parte, și legile interne, au prioritate reglementările internaționale".

Am putea încheia această secțiune prin a observa că prevederile constituționale românești referitoare la regimul juridic al străinilor trebuie obliga-

toriu avute în vedere în relație cu legile și reglementările subsecvente, întrucât ele dezvoltă și completează legea fundamentală, oferind, ca rezultat, o imagine mai largă a cadrului legal al acestei categorii de drepturi și de persoane la care ele se referă.

B. CONSIDERAȚII PARTICULARE ASUPRA CĂTORVA DREPTURI CONFERITE PRIN CONSTITUȚIE

A) Dreptul de ședere și de liberă circulație pe teritoriul României

Art. 25 alin. 2¹¹ din Constituția României garantează expres dreptul de a-și stabili domiciliul sau reședința numai pentru cetățenii români. În completare, proiectul de lege privind regimul juridic al străinilor recunoaște drepturi similare pentru străinii aflați temporar, sau care-și au reședința pe teritoriul României, dar sub rezerva împlinirii unor condiții prealabile.

Cum art. 25 alin 1¹² din Constituția României privind dreptul la libera circulație nu precizează că se referă numai la cetățeni români, se consideră că acesta are o aplicabilitate generală.

E necesar a menționa aici că aceste drepturi trebuie avute în considerație în legătură directă cu alte condiții și restricții speciale interne referitoare la străini și care sunt menite să conserve securitatea națională¹³. În acest sens, străinii trebuie să informeze poliția locală, în termen de 48 de ore, cu privire la stabilirea lor în regiune. Această regulă se aplică străinilor care nu fac parte dintr-o delegație oficială sau nu se află la invitația unor autorități publice, ori care participă la întâlniri științifice, conferințe etc., când nu există o asemenea obligație de a informa autoritățile (art. 15 din proiectul de lege privind regimul străinilor). De asemenea, străinii nu-și pot stabili reședința în zone de securitate.

Proiectul de lege privind regimul străinilor prevede, de asemenea, că străinii proveniți din țările cunoscute drept surse de imigrație trebuie să prezinte o invitație autenticată de la o persoană fizică sau juridică română prin care acestea din urmă se obligă să suporte integral, din punct de vedere material, șederea străinilor în România. Această prevedere poate fi privită ca una foarte strictă (chiar discriminatorie), dar ea va fi instituită ca un instrument legal de prevenire a imigrației cu care și statul român se confruntă, mai ales în ce privește străinii venind din Asia sau Africa și nu este o prevedere cu totul singulară, din moment ce majoritatea statelor europene au adoptat măsuri legale similare.

Mai mult, în timp ce problema imigrației (ilegală) se ascute, devine tot mai necesară dezvoltarea unei poziții tot mai consistente și mai largi de prevenire a fluxului continuu de imigranți, condiție care include dispoziții noi, menite să reglementeze situația legală a străinilor, dar și să armonizeze legislația internă cu cea a altor state.

Măsuri comune, bazate pe prevederi legale similare, au stârnit deja ceva opoziție, dar ele au avut ca efect un rezultat pozitiv împotriva imigrației ilegale. Aceste ultime considerații privesc mai ales țările membre ale Uniunii Europene, dar un efort similar este de remarcat, fără îndoială, și în celelalte țări europene.

În ultimii zece ani totul s-a schimbat. Chiar dacă în câteva țări europene imigrația a fost un fenomen semnificativ din anii '50 pentru motive de dezvoltare economică (de exemplu, Germania, Olanda, Belgia), sau pentru motive politice (Germania, Franța), mai recent imigrația a afectat toate statele europene, chiar și pe cele cum este România, tradițional sursă de emigrație. Statele est-europene nu mai sunt doar țări de tranzit spre statele vest-europene, dar ele au devenit țări de imigrație. În plus, chiar dacă în materie de imigrație (mai ales în ce privește imigrația ilegală) există multe convenții internaționale, acestea aproape niciodată nu au forță juridică, așa încât o ratificare printr-un act al Adunării Legislative naționale (precum Parlamentul, Dieta, Duma etc.) este considerată necesară.

B) Dreptul la muncă

Dreptul la muncă este unul dintre drepturile sociale care reclamă o acțiune pozitivă a executivului, în scopul realizării sale efective (și progresive); mulți autori consideră că acest drept nu poate fi definit nici măcar ca un drept legal¹⁴. Dreptul la muncă este considerat drept cel mai bun exemplu, întrucât acesta nu dă dreptul legal la o muncă (înțelegând prin aceasta obligația corelativă a statului de a asigura locuri de muncă pentru toți), ci obligă statul să adopte o politică menită să asigure un nivel al șomajului cât mai scăzut. Aceasta aserțiune este adevărată pentru dreptul la securitate și asistență socială, care nu dă, ca atare, dreptul legal la ajutor de șomaj de o anumită valoare, dar care obligă guvernul să asigure un nivel general - uneori precizat - de securitate specială. Acestea trebuie privite drept considerații generale, referindu-se în mod egal la cetățenii unui stat, cât și la străinii aflați pe teritoriul acestui stat.

Este știut că dorința de a găsi un loc de muncă a devenit motivul general al imigrației de câteva decenii deja. Dacă problema nu este una nouă pentru țările din vestul Europei, țările est-europene s-au confruntat cu acest fenomen în ultimii 10 ani. Sindicatele din aceste din urmă state nu sunt încă îngrijorate în legătură cu posibila competiție dintre străini și naționali, după cum se întâmplă în celelalte state europene. Dar, desigur, problema nu este deloc simplă.

Prevederile generale ale Constituției ar trebui luate în considerare în legătură cu proiectul de lege amintit. Art. 38 alin. 1 din Constituție prevede că "dreptul la muncă nu poate fi îngrădit. Alegerea profesiei și alegerea locului de muncă sunt libere." Proiectul de lege referitor la regimul juridic al

străinilor, în Capitolul III - "Angajarea în muncă a străinilor" - descrie activitățile care pot fi efectuate sau nu de către străini.

În primul rând, persoanele juridice sau instituțiile ale căror activități sunt importante pentru apărarea sau siguranța națională nu pot angaja străini. Apoi, persoanele care doresc să muncească au nevoie de un permis de lucru, ce poate fi emis numai în baza unei vize de lucru. Ministerul Muncii și Protecției Sociale eliberează acest permis de lucru și emiterea acestuia poate fi refuzată străinului care a intrat în România în baza unei alte vize - cea turistică sau de tranzit (art. 40, alin. 1).

Legea română nu stipulează o ordine preferențială referitoare la emiterea permisului de muncă (ca de exemplu în legea spaniolă, în favoarea persoanelor care dețin deja un asemenea document și care solicită reinnoirea lui) și nu face nici un fel de distincție referitoare la țara de origine a applicantului (ca în legislația altor țări din Uniunea Europeană).

Aceste noi reglementări referitoare la permisul de muncă sunt în conformitate cu cele ale altor state europene și ele au scopul să echilibreze noua disciplină privind accesul la muncă al străinilor și al tratamentului legal subsecvent, cu o planificare primară a imigrației, care este expresia necesității tot mai evidente a introducerii unor filtre și a altor instrumente cu privire la imigrația nediferențiată din alte state.¹⁵

C) Dreptul de proprietate

Art. 41 alin. 2 din Constituție arată că "proprietatea privată este ocrotită în mod legal de lege, indiferent de titular" dar prevederea este completată de o a doua parte "Cetățenii străini și apatrizii nu pot dobândi dreptul de proprietate asupra terenurilor". Această prevedere, care se regăsește și în art. 47 alin. 1 din legea nr. 18/1991 a fondului funciar este considerată prea strictă și chiar nedemocratică de către o mare parte a analiștilor. Se considera ca necesară schimbarea acestor prevederi restrictive care au deschis multe discuții nesfârșite și contradictorii.

Prevederile citate privesc atât persoane fizice, cât și juridice care nu au cetățenie/naționalitate română și domiciliul/reședința în România. De aceea, persoanele juridice străine care au dorit să înceapă sau să dezvolte o afacere în România s-au plâns adesea de această prevedere restrictivă, dar este o soluție pentru rezolvarea acestei restricții. Astfel, persoanele fizice străine sunt libere să înființeze o persoană juridică în România care va avea naționalitate română și care, pe cale de consecință, poate dobândi terenuri în România.

Prevederea de mai sus privind dreptul de proprietate asupra terenurilor se aplică și străinilor care au moștenit terenuri în România și care sunt obligați să le înstrăineze în termen de 1 an de la dobândire, calculat de la data moștenirii sau a dobândirii terenului sub sancțiunea că acele terenuri vor

deveni proprietate publică fără compensație prealabilă, în cazul nerespectării dispozițiilor legale menționate (art. 47 alin. 2 legea 18/1991).

D) Libertatea întrunirilor și dreptul de asociere

Articolul 36 privind libertatea de asociere are o aplicabilitate generală, întrucât prevederea constituțională nu face o distincție între cetățeni și străini: "Mitingurile, demonstrațiile, procesiunile sau orice alte întruniri sunt libere și se pot organiza și desfășura numai în mod pașnic, fără nici un fel de arme."

Articolul 37¹⁶ privind dreptul de asociere se referă la cetățeni, așa încât s-ar putea considera că străinii nu se bucură de acest drept. De fapt, se consideră, în general, că aceasta prevedere trebuie interpretată în sensul că străinii nu pot să se asocieze în partide sau organizații politice, dar ei pot înființa asociații culturale, în scopul păstrării identității și tradițiilor lor naționale și culturale. În acest sens, alin. 2 al art. 2 din proiectul de lege pe care îl comentăm arată că "străinii nu pot înființa partide politice, orice alte organizații sau grupuri cu scop politic, nu pot fi membri ai partidelor politice, organizațiilor sau grupurilor politice existente în România, nu pot iniția manifestări sau întruniri politice pe teritoriul național".

E) Libertatea conștiinței și de exprimare (art. 29 și 30)

Aceste două drepturi ar putea fi considerate ca alte două aspecte ale drepturilor culturale ale străinilor. Constituția română garantează drepturi egale pentru toți locuitorii de a profesa și practica propria religie, cu condiția ca libertatea de conștiință să fie manifestată "în spirit de toleranță și de respect reciproc" (art. 29 alin. 2). Străinii sunt liberi să folosească propria limbă și să mențină legăturile culturale cu țara lor de origine.

F) Dreptul la educație

Dreptul la educație este considerat o altă componentă a drepturilor culturale ale străinilor și poate contribui la prezervarea moștenirii lor culturale.

Sistemul educațional național românesc este deschis oricărei persoane care dorește să studieze, fără deosebire de cetățenia acesteia. El constă în instituții educative de stat și private. Elevii și studenții străini pot studia în România la orice nivel educațional, de la grădiniță până la educația academică - studii universitare și postuniversitare.

Educația este gratuită ca principiu numai pentru cetățenii români, astfel încât cetățenii străini care studiază pe cont propriu trebuie să plătească taxe de școlarizare, dar statul român oferă burse acestora. Asemenea burse sunt oferite în baza unor acorduri bilaterale. O categorie specială o formează

bursele oferite străinilor care sunt români de origine, dar care pentru diverse motive nu sunt cetățeni români.

Limba de studiu este româna, dar Constituția prevede ca "în condițiile legii, învățământul se poate desfășura și într-o limbă de circulație internațională" (art. 32 alin.2). Am putea exemplifica aici cursurile organizate pentru studenții străini ai multor facultăți de medicină, care sunt predate în integralitate în limbile engleză și franceză. Aceste prevederi nu trebuie confundate cu cele referitoare la minorități, care pot studia în limba lor maternă, la orice nivel educativ.

Pentru a încheia această scurtă analiză putem menționa că România este încă departe de situația care există în multe state vest-europene. Așa cum s-a arătat de către unii autori¹⁷, nici un stat membru al Uniunii Europene (pentru că astfel de state au cei mai mulți imigranți) nu a reușit să asigure o educație de bază adecvată copiilor muncitorilor imigranți. Aceiași autori apreciază că, dacă copiii imigranților primesc educație atât în limba și cultura țărilor natale, cât și în cele ale statului de emigrație, ei primesc prea puțin din fiecare dintre acestea. Așadar, se observă o preocupare pentru asigurarea posibilității unui acces nediscriminatoriu la educație al tuturor persoanelor, indiferent de cetățenie.

G) Dreptul la adopție

Acest drept nu este stipulat expres de către Constituție, dar considerăm necesară menționarea acestuia, având în vedere importanța și relevanța sa practică.

Este binecunoscut că problema adopției a stârnit multe controverse, întrucât procedura adopției internaționale, ca și viața copiilor în familiile de adopție au și scăpat de sub controlul autorităților române. Legile privind problema adopției au fost modificate și amendate, în scopul ocrotirii copiilor adoptați, dar ele au stabilit, de asemenea, o ordine de preferință.

Astfel, ultimele modificări (din aprilie și iunie 1998) ale legii privind adopțiile stipulează că străinii pot adopta numai copiii care se află în evidența Comitetului Român pentru Adopții și care nu au fost adoptați sau încredințați în România într-un termen de șase luni de la data înregistrării lor.

Când o persoană sau familie română și o persoană sau o familie străină doresc să adopte același copil, posibilitatea încredințării copilului persoanei/familiei române trebuie analizată cu prioritate de către Comisia pentru Protecția Copilului. Așa cum a decis și Curtea Constituțională¹⁸, "stabilirea subsidiarității adopției internaționale" față de cea națională, nu numai că nu dă expresie unei discriminări, ci reprezintă o puternică garanție a ocrotirii intereselor copilului. Faptul că prin lege se stabilește o anumită ordine de preferință nu reprezintă o discriminare, O atare discriminare ar

presupune excluderea totală a unei anumite categorii de persoane de la dreptul de a adopta, pentru motivul că ei sunt cetățeni străini sau cetățeni români domiciliați în străinătate. Or, legea nu exclude dreptul acestor persoane de a adopta copii români ci, dimpotrivă, îl recunoaște în condițiile arătate. Subsidiaritatea presupune aici o măsură de politică familială care este perfect compatibilă cu principiul interesului major al minorului care urmează a fi adoptat". De aceea, această prevedere legală nu trebuie privită ca o preferință obligatorie pentru cetățenii români care doresc să adopte un copil.

H) Drepturile politice

Precum majoritatea constituțiilor europene, cea română nu recunoaște drepturile politice pentru străini. Art. 34¹⁹ și 35²⁰ se referă expres la cetățenii români. Dreptul de vot și dreptul de a fi ales trebuie considerate în legătură cu dreptul la asociere, din moment ce constituția prevede că numai "cetățenii se pot asocia liber în partide politice ..." (art. 37, alin. 1)²¹.

I) Dreptul la azil

Art. 18 alin. 2 prevede că "dreptul de azil se acordă și se retrage în condițiile legii, respectarea tratatelor și a convențiilor internaționale la care România este parte".

Teoretic, orice cetățean străin poate solicita azil în România. Totuși numai cererile considerate drept fondate sunt luate în considerare. În plus, în prezent (la data elaborării lucrării), un fel de azil temporar este acordat refugiaților din Iugoslavia și Albania, care nu sunt refugiați din punct de vedere juridic, ci "numai" fug din calea războiului.

Chiar dacă proiectul de lege privind regimul juridic al străinilor (și ale cărei dispoziții vor fi aplicabile și solicitanților de azil) nu se referă expres la această categorie de străini, am putea considera că ei nu pot avea regim juridic superior celui acordat celorlalți străini care își au reședința în România.

Art. 19 din Constituție privește extrădarea și expulzarea, dar nu insistăm asupra acestor probleme în cuprinsul prezentei lucrări. Mai merită menționat, totuși, că extrădarea poate fi exercitată numai "în baza unei convenții internaționale sau în condiții de reciprocitate" (art. 19 alin. 2), potrivit legii fundamentale române.

CONCLUZII

Chiar dacă tendința recentă din dreptul internațional este aceea de a suprima distincția dintre cetățeni și necetățeni prin luarea în considerare cu prioritate a drepturilor omului, egalitatea este deficitară sub trei aspecte:

- cu privire la drepturile economice și sociale
- drepturile politice
- dreptul la reședință într-o țară străină.

În ciuda faptului că, de exemplu, tratatul Uniunii Europene a redus mult această diferență în ce-i privește pe cetățenii statelor membre ale Uniunii Europene, cetățenii statelor terțe se bucură numai de câteva dintre libertățile conferite primilor. Desigur, această diferență ar putea fi considerată chiar și mai mare atunci când luăm în considerare o țară din afara Uniunii Europene, precum România, referitor la drepturile străinilor, întrucât legile interne nu fac nici o distincție încă între străinii provenind din Uniunea Europeană și cei din afară. Dar această analiză este făcută pentru a demonstra că, teoretic (din punct de vedere juridic) și chiar practic, Constituția României și legile subsecvente au o structură europeană, iar străinii se bucură, în general, de aceleași drepturi ca și cetățenii, cu excepția celor mai sus menționate.

Posibilități variate, ca și probleme referitoare la protecția viitoare a drepturilor fundamentale și, în legătură cu aceasta, a drepturilor străinilor, ambele într-o țară anume (România, în acest caz) și în Uniunea Europeană, de exemplu, vor fi cu siguranță introduse. Ele se referă, desigur, la întrebările cruciale vizând metodele de protecție și alegerea instrumentelor, ca și la efectele așteptate ale opțiunilor alese.

Este de înțeles că discuția referitoare la conținutul și metodele protecției drepturilor fundamentale prin mijloace constituționale și altele legale subsecvente trebuie purtată în relație cu obiectivul urmărit prin această protecție; ar putea un instrument de protecție a drepturilor fundamentale să servească drept bază pentru revizuirea Constituției și act(e)iunilor statelor?

În loc de concluzii, putem spera numai că o mai mare atenuare a regimului străinilor în comparație cu cel al cetățenilor se va muta de pe planul intențiilor pe cel al realizării practice și că noțiunea de **persoană** va triumfa asupra celei de **cetățenie/naționalitate**.

NOTE

- *) Lucrarea a fost prezentată la **Fifth World Congress "Constitutionalism, Universalism and Democracy"**, of the International Association of Constitutional Law, Rotterdam (Olanda), 12-16 iulie 1999.
1. F. Manchini, **Politica Comunitaria e nazionale delle migrationi nell prospettiva dell'Europa sociale**, in Riv. Dir. Eur., 1989, p. 312; Id., **Il governo dei movimenti migratori in Europa**, in Giornale di dir. lav. e rel. ind., 1992, p. 233; D.O. Keefe, **The Free Movement of persons and the Single Market**, in Eur. Law Review, 1992, p. 8; D. Traina, **La libertà di circolazione dei lavoratori comunitari**, Milano, 1990.
  2. G.D. "Oratio, **Conditione dello straniero e "società democratica"**", Padova, 1994, p. 71.
  3. Distincția între "cetățenie" și "naționalitate" pare a fi tot mai puțin relevantă pentru cele mai multe doctrine, sub aspectul terminologiei, nu al conținutului, dar legile și doctrina române folosesc cei doi termeni în raport de persoana fizică (căreia îi corespunde cetățenia) și persoana juridică (căreia îi corespunde naționalitatea).
  4. Art. 18 din Constituția României: "(1) Cetățenii străini și apatrizii care locuiesc în România

- se bucură de protecția generală a persoanelor și a averilor, garantată de Constituție și de alte legi".
5. Constituția României a fost adoptată în 21 noiembrie 1991 și a intrat în vigoare după aprobarea sa prin referendum național, organizat în data de 8 decembrie 1991.
  6. Senatul a adoptat proiectul de lege privind regimul străinilor la 13 martie 1995 și acesta încă nu se afla în discuția Camerei Deputaților la data pregătirii acestei lucrări.
  7. V. *Annuaire de la Commission de Droit International*, vol. II, 2-eme Partie, 1979, p. 56-59.
  8. V.A. Roth, *The Minimum Standard of International Law Applied to Aliens*, New York, 1949.
  9. Acest drept special este considerat ca fiind strâns legat de dreptul la muncă și comportă câteva particularități.
  10. conform Constituției
  11. "Fiecărui cetățean îi este asigurat dreptul de a-și stabili domiciliul sau reședința în orice localitate din țară, de a imigra, precum și de a reveni în țară."
  12. "Dreptul la libera circulație, în țară și în străinătate, este garantat. Legea stabilește condițiile exercitării acestui drept."
  13. De exemplu, art. 19 din Constituția Spaniei rezervă dreptul la libera circulație numai cetățenilor spanioli, dar Legea privind Statutul Străinilor (la Loi d'Extranéité) recunoaște drepturi similare pentru străinii care își au reședința sau se găsesc temporar pe teritoriul țării, cu excepția zonelor de securitate.
  14. Lammy Betten "Protecția Drepturilor Fundamentale în Uniunea Europeană", Kluwer Law International, The Hague-London-Bonson, 1996, p. 22.
  15. M.P. Chiti, "Third Country Nationals and EU Law. Human Rights and Pluralism", în Revista Europeană de Drept Public, vol. 7-no. 3, 1995, p. 584. Profesorul Chiti se referă la imigranții provenind din statele nemembre ale Uniunii Europene, dar problema a devenit, fără îndoială, una de mai mare extindere.
  16. "(1) Cetățenii se pot asocia liber în partide politice, sindicate și în alte forme de asociere".
  17. Antoine T.J.M. Jacobs, Hans Zeijen, "Labour Law and Social Policy", Tilburg University Press, 1993, p. 44.
  18. Decizia nr. 62/21.IX.1993 a Curții Constituționale din România.
  19. Art. 34: "(1) Cetățenii au drept de vot de la vârsta de 18 ani, impliniți până în ziua alegerilor inclusiv".
  20. Art. 35: "(1) Au dreptul de a fi aleși cetățenii cu drept de vot care îndeplinesc condițiile prevăzute în art. 16 alin. 3, dacă nu le este interzisă asocierea în partide politice, potrivit art. 37 alin. 3".
  21. Pentru dreptul la asociere vezi mai sus.

BIBLIOGRAFIE

1. Lammy Betten, *Protection of Fundamental Rights in the European Union*, Kluwer Law International, The Hague-London-Boston, 1996;
2. I. Borrajo Iniesta, *El statuto constitucional de los extranjeros*, în volumul colectiv "Estudios sobre la Constitución española, Hommage au Professeur Eduardo Garcia de Enterría", Madrid 1991, II;
3. M.P. Chiti, *Third Country Nationals and EU law. Human Rights and Pluralism*, în *European Review of Public Law*, Vol. 7-No.3, 1995;
4. D. Clocotici, *Drept constituțional și instituții politice*, Ed. Europolis, Constanța, 1998;
5. D. Clocotici, *Drept internațional public*, Ed. Europolis, Constanța, 1998;
6. G. D'Oratio, *Conditione dello straniero e "società democratica"*, Padova, 1994;

7. Victor Duculescu, Constanța Călinoiu, Georgeta Duculescu, **Constituția României comentată și adnotată**, Lumina Lex, 1997;
8. Antoine T.J.M. Jacobs, Hans Zeijen, **Labour Law and Social Policy**, Tilburg University Press, 1993;
9. F. Manchini, **Politica Comunitaria e nazionale delle migrazioni nella prospettiva dell'Europa sociale**, in Riv. dir. eur., 1989;
10. F. Manchini, **Il governo dei movimenti migratori in Europa**, in Giornale di dir. lav. e rel. ind., 1992;
11. D. O'Keeffe, **The Free Movement of persons and the Single Market**, in Eur. Law. Review, 1992;
12. A. Roth, **The Minimum Standard of International Law Applied to Aliens**, New York, 1949.
13. D. Traina, **La libertà di circolazione dei lavoratori comunitari**, Milano, 1990.
14. **Constitution of Romania**.
15. **Annuaire de la Comision de Droit International**, vol. II, 2-eme partie, 1979, p. 56-59.

THE CONSTITUTIONAL RIGHTS OF NON-CITIZENS IN ROMANIA

Abstract

The paper begins with an analysis of the causes of the increasing necessity of creating a better legal framework of aliens' rights: the continuous and more complex process of movement of individuals and groups, for different reasons, migration that characterises not only the developed countries anymore, but the Eastern-European countries as well, formerly only a source of emigration.

The paper continues with a review of terminology regarding the topic - the notion of 'alien' (and its distinction from the other categories of natural persons, according with different criteria), the problem of citizenship, (i.e. multiple citizenship and stateless persons). The Romanian view upon these issues has a special reference.

The types of legal treatment (regime) of aliens are meant as an introduction to the part concerning a possible (but not necessarily exhaustive) list of the fundamental rights of non-citizens, again with direct reference to the Romanian constitutional provisions.

The paper gives particular consideration to several constitutional rights, such as: the right of residence and free movement within the Romanian territory, the right to work, the right to property, the freedom of assembly and the right of association, the freedom of conscience and of expression, the right to education, the political rights and, finally, the right of asylum.

The paper ends with a few conclusions, that concern the lacks of the highly desired future equality between nationals and non-citizens: with regard to economic and social rights, political rights and the right to reside in a foreign country, but also with the hope that the attenuation of the aliens' regime will move from the sphere of intention to that of realisation, so that the notion of the individual human being will prevail over nationality.

**CULTURA - ȘTIINȚA -
PERSONALITĂȚI CULTURALE**

PUBLIUS OVIDIUS NASO ȘI EPISCOPUL INOCHENTIE MICU CLAIN

Pare surprinzătoare această apropiere de nume, dar condiția de exil stabilește legături umane dintre cele mai neașteptate, însă explicabile. Ruperea de solul natal și lipsa perspectivei unei întoarceri acasă, constituie o dramă trăită la fel de dureros, deși nuanțat, la distanță de secole.

Exilul este puntea care leagă, peste un interval de 1700 ani, pe poetul relegat la Tomis, de capriciul împăratului din Roma, și pe episcopul alungat din Transilvania la Roma, de capriciul împărătesei de la Viena. Între aceste două puncte obiective se tese specificul fiecărui destin. Tot așa cum

Între poeți e, însă, o sfântă legătură,

Măcar că fiecare pășește pe alt drum.

E chiar constatarea lui Ovidiu, citat de Inochentie:

Sunt tamen inter se communia sacra poetis,

Diversum quamvis quisque sequatur iter.

(Epistulae ex Ponto, II, 10, v. 17-18)

În scrisoarea (latinească) pe care Vlădica Inochentie Micu, înnobilit Baron Klein, o adresează succesorului său de la Blaj, episcopul Petru Pavel Aaron, la 27 noiembrie 1756, pateticul exordiu "**Nescio qua natale solum dulcedine cunctos ducit, et immemores non sinit esse sui**", este, de fapt, reproducerea unor versuri ovidiene (Pont. I, 3, v. 35-36), în traducerea primă: "Nu știu prin ce dulcime ne atrage pământul natal pe toți și nu ne îngăduie a nu ne aminti de el".¹

Inochentie Micu trecuse prin școlile iezuiților - în Colegiul din Cluj, între 1719-1724, fusese chiar repartizat în clasa de "poetică" (versificația)². El pose-da nu numai o bună cunoaștere a limbii latine, ci și a literaturii. Aceasta avea să îi ajute, în primii ani ai exilului roman, să-și găsească uitare și alinare în durerea sa, compilând o antologie poetică latină, care abia recent a fost tipărită, deși o semnalase încă la 1900 învățatul canonic Augustin Bunea.³

Antologia, **Carte de înțelepciune latină (Illustrium poetarum flores)**, autor Ioan Inocentiu Micu-Klein, Ediție de Florea Firan și Bogdan Hâncu, București, Editura Științifică, 1992, oferă mult material pentru cei ce vor continua **Bibliografia Ovidiană în România**, de Nicolae Lascu, publicată în revista "Pontica", numerele XXIII, XXV și XXVII. Noi ne limităm acum să o semnalăm.

Analizând fragmentul amintit din Pontice, reprodus de Inochentie, completat cu versurile următoare:

Nescio qua natale solum dulcedine cunctos

Ducit, et immemores non sinit esse sui.

Quid melius Roma? Scythico quid frigore peius?

Huc tamen ex illa barbarus urbe fugit.

În traducerea lui Teodor Naum:

Cu ce-i vrăjbește oare pe toți pământul țării,

De nu-l mai poate nimeni de-a pururea uita?

Ce bine e la Roma! ce rău e frigul scitic!

Și totuși, de la Roma, barbarul fuge-aici⁴

Era exact raportul invers între Ovidiu și Inochentie: primul, alungat din splendida Romă imperială, la Tomis, își dorea Urbea; dar înțelegea că și un scit, prizonier la Roma, tânjea după țara sa. Inochentie, din Roma grandioasă, păstrătoare a vestigiilor antice, îmbogățită prin monumentele Renașterii și cele baroce, se dorea, cu toată ardoarea sufletului, în modesta Transilvanie, în Blajul abia schițat. Nu e greu să ne imaginăm de câte ori va fi recitat, cu lacrimi în ochi, versurile ovidiene care exprimau sentimentele-i proprii.

Amândoi își proclamaseră inocența (Dante Aligheri folosisse despre sine formula **exul immeritus**); dar în timp ce Ovidiu pătimea pentru că nu avea încotro, Episcopul accepta exilul în spirit creștinesc: **Melius est enim innocenter pati, quam nocenter pati, nam si innocenter et patienter sustinemus, aeternae per ea vitae gloriam disponimus**.⁵

Ovidius apela la ajutorul prietenilor din Roma să îl ajute să se întoarcă acasă; iar Inochentie le trimetea vorbă compatrioților: " ...state fortiter **tanquam boni milites Christi, opponite vos murum pro domo Domini** ..."⁶

În timp ce Ovidius se plânge soției că

Slăbit și eu sunt astăzi de-atâtea suferințe

Vai mie! și-nainte de vreme-mbătrânit.⁷

Inochentie spune: "Și de va vrea iarăși Dumnezeu să mă cheme, măcar că îngreuiat cu bătrânețele, pentru binele de obște nu voi fugi munca și ostenală, ci iarăși voi încinge arma mea pe coapsa mea ..."⁸

Dar au și modalități comune în reacții: ambii cer să se argumenteze pedepsirea lor; în relațiile cu localnicii își exercită fiecare propria carismă: Ovidiu se apropie de tomitani prin poezie, Inochentie catehizează și alfabetizează pe soldații transilvăneni, dezertori din armata austriacă, aflători la Roma.⁹ Amândoi se tem să nu producă neplăceri prietenilor, din cauza corespondenței: în **Tristia** Ovidiu nu-și numește amicii, pentru a nu-i compromite în ochii puterii, iar episcopul exilat se teme, căci "nu aș vrea să cază cineva în urgie pentru mine"¹⁰ știind că îi este cenzurată corespondența.

Antologia amintită, **Illustrium poetarum flores**, este o grupare tematică a unor citate moralizatoare: de la **abstinentia** la **uxor**. Poetul cel mai citat este Ovidius, găsind autorul florilegiului în toate operele "poetului iubirilor gingașe", **tenerorum lusor amorum**, versuri pline de gravitate și îndemn la moralitate și bun simț. Este ușor de înțeles această "solidaritate" a exilaților.

Tot acest sentiment explică **pathosul** care străbate studiul dedicat lui Inochentie de Francisc Pall¹¹, și cele mai pline de sentiment și înțelegere pa-

gini scrise în evocarea lui Ovidius de un alt exilat - Vintilă Horia: romanul, onorat cu premiul Goncourt, **Dumnezeu s-a născut în exil**.¹²

În aparență, la timpul lor, și poetul și episcopul păreau a fi cei învinși. Poetul, alungat din Roma în plin triumf artistic, a dominat în cultura Evului Mediu; iar episcopul a inaugurat epoca modernă în istoria românilor.

Postum, Ovidius a primit reparația "oficială" prin procesul judecat la Sulmona, în 1967¹³, iar în 1997, osemintele lui Inochentie au fost primite la frontiera României cu onoruri militare, și acum se odihnesc în Catedrala Blajului, de el ctitorită.

Și nu am pierdut speranța că într-o zi, nu prea îndepărtată, se va descoperi la Constanța mormântul "protopărintelui nostru", cum îl numeau pe Ovidius peregrinii transilvani, în 1906, vizitatori ai Expoziției, și care mergeau și la Constanța să îi vadă statuia.

NOTE

1. Zenovie Păclișanu, **Corespondența din exil a episcopului Inochentie Micu Klein**, 1746-1768. Buc., Cultura Națională, 1924. Academia Română, p. 116.
2. Francisc Pall, **Inochentie Micu-Klein. Exilul la Roma**. 1745-1768. Vol. I-II, p. I și II. Fundația Culturală Română - Centrul de Studii Transilvane, Cluj, ed. Viața Creștină, 1997, V, vol. I, p. 216.
3. Augustin Bunea, **Din istoria românilor. Episcopul Ioan Inocențiu Micu Klein**, 1746-1768. Tip. Arhiepiscopiei, Blaj, 1900, p. 268-9. El văzuse manuscrisul în 1893, cu ocazia unui pelerinaj la Roma.
4. **Illustrium Poetarum flores**, p. 384-385. **Pont.**, I, 3, v. 35-38. Trad. T. Naum.
5. Scrisoare din 27 iun. 1757, **apud** Păclișanu, p. 117.
6. Scrisoare din 26 febr. 1763, **Ibid.**, p. 136.
7. **Pont.** I, 4, v. 19-20. Ovidiu, **Scrisori din exil**. Trad. T. Naum, București, ESPLA, 1957.
8. Scis. 21 apr. 1764, **apud** Păclișanu, p. 138.
9. **Ibid.**, p. 117.
10. Scris. 4 martie 1758, **ibid.**, p. 117.
11. Vezi nota 2.
12. Vintilă Horia, **Dieu est né en exil**. Trad. rom. Al. Castaiug, Craiova, Ed. Europa, 1990.
13. **Processo a Ovidio**. Italia Editoriale, Sulmona, 1968.

PUBLIUS OVIDIUS NASO ET L'ÉVÊQUE INOCHENTIE MICU CLAIN Résumé

L'auteur présente ce rapprochement de noms ayant pour point de départ la condition d'exil qui établit des ressemblances humaines des plus surprenantes mais explicables. L'exil est le pont qui relie à un intervalle de 1700 ans le poète relégué à Tomi par le capricieux empereur de Rome et l'évêque chassé de Transylvanie à Rome par le caprice de l'impératrice de Vienne. Entre ces deux repères objectifs se tisse l'originalité de chacun de leurs destins.

En apparence, à leur temps, le poète aussi bien que l'évêque semblaient être les vaincus. Pourtant le poète chassé de Rome en plein triomphe artistique a dominé la culture du Moyen Âge et l'évêque a inauguré l'époque moderne dans l'histoire des Roumains.

VIAȚA CULTURALĂ A ROMÂNILOR DIN DOBROGEA PÂNĂ LA 1878

Viața culturală a românilor din Dobrogea se încadrează în trăsăturile spirituale ale poporului român, cu deosebirea că, stăpânirea străină, fără nici o afinitate cu creația românească, a împiedicat dezvoltarea culturii scrise. Elementele comune ce apar, mai ales în creațiile populare, mai ușor de transmis, reflecta o dată în plus, legăturile strânse și pe acest plan al românilor din întreg spațiul Carpato-Danubiano-Pontic.

O formă importantă a rețelei de cultură a dobrogenilor a fost școala românească, față de care populația de aici a arătat un atașament deosebit. Deși nu a existat un regim al instrucției în care autorităților generale să le revină sarcina de a se îngriji oficial de partea serviciilor publice ale populației nemusulmane, învățământul românesc a cunoscut, înainte de războiul de independență, o însemnată dezvoltare. Centrele importante ale vieții culturale românești erau: Tulcea, Silistra și Turtucaia. Existau școli în limba națională și în mediul rural, unde trăia marea majoritate a populației românești din Dobrogea. Acestea erau organizate de preoți, călugări, dascăli de biserici, cărturari veniți de peste Carpați și Dunăre. Din școlile bisericești ce existau în Principate, plecau în toate direcțiile scriitori de cancelarie, preoți, dascăli. Unii mergeau prin sate și scriau scrisori, acte, și câteodată organizau și câte o școală de 2-3 luni de zile. Dunărea n-a fost o piedică, după cum n-au fost nici Carpații în calea acestor cărturari drumeți. Urmele activității lor se găsesc de la Maramureș la Arad, la Turtucaia, la Babadag etc. "Așa vor fi fost întâlniți pe drumuri dascălii pribegi, și îndreptați acolo unde rara lor indeletnicire avea preț, la Babadag, la Turtucaia ca și aiurea. Modești, cărturarii rătăcitori au muncit neștiuți și au murit uitați, deși faptele lor stau în rândul celor mai frumoase isprăvi de viteji." ¹

Majoritatea acestor dascăli erau originari din stânga Dunării, pentru că în Dobrogea nu era posibilă pe vremea aceea pregătirea de învățători. Observații pertinente despre școala românească din Dobrogea a făcut Ion Ionescu de la Brad. Referindu-se la dorința locuitorilor acestor provincii de a avea școli românești, agronomul precizează în **România Literară**: "pretutindeni, românii din Dobrogea simt nevoia de dascăli pentru a da învățătura fiilor lor. În câteva sate am găsit dascăli pe care îi țin ei, cu cheltuiala lor. Este cutare sat care nu s-a lăsat până nu a furat din Țara Românească un dascăl pe care îl țin românii la sânul lor mai bine de cum n-ar fi sinul lui Abraam." ²

Cea mai veche instituție românească de învățatură din Dobrogea despre care avem informații sigure este școala deschisă de dascălul Ioan la Cernavoda, înainte de 1766³. Cu o vechime la fel de mare, cu o activitate

neintrecută și îndelungată a fost școala românească de la Turtucaia la care face referire și Ion Ionescu de la Brad. Din cărțile bisericești păstrate de românii de acolo, s-a putut reconstitui aproape în întregime șirul dascălilor acestei școli⁴. Știri despre existența a numeroase școli românești din Dobrogea ne-au rămas din prima jumătate a secolului al XIX-lea și din ultimile decenii ale stăpânirii otomane. La Tulcea, capitala provinciei, funcționa o școală condusă de institutorul Constantin Adrian, original din Brăila⁵. În satul Pisica (MÂNCIN) era pe la 1860 învățătorul Ioan Buzdugan, care-și procura abecedare de la Galați și i-a învățat pe elevii lui alfabetul latin, ce se introdusese în România⁶. Școli românești mai erau la Casla (Tulcea), Zebil (Babadag), la Dăieni, Greci, Cerna, Seimenii Mari, Rasova, Nalbant, Topalu, Niculițel, (la aceasta face referire și Ion Ionescu de la Brad), Cochirleni - întreținută de mocani -, Cernavoda, în cartierul românesc Varos din Hârșova⁷. Un rol deosebit de important în viața culturală din Dobrogea l-a jucat școala românească de la Silistra, înființată în 1847 de dascălul Petrică Mihail, originar din același oraș. În însemnările sale el precizează: "anul 1847, martie I, m-am tocmnit la școală ca să învăț copii carte românească"⁸. În această funcție l-a găsit și Ion Ionescu de la Brad în 1850, având o școală, un local propriu, construit de locuitori, și un număr de peste 200 elevi⁹. Dascălul Petrică era un om învățat, cunoștea mai multe limbi, latinește, franțuzește, grecește, turcește. Astfel, el era interpretul și apărătorul creștinilor din oraș în fața autorităților musulmane. După moartea sa, în 1859, a fost urmat de fiul său, Costache Petrescu. El a organizat pe baze noi învățământul, nu numai la Silistra, ci în toată partea de SV a Dobrogei de-a lungul Dunării până la Hârșova și mai departe. În anul 1866 a creat un comitet școlar numit **Eforia Școlii române**, din care făceau parte cei mai de seamă reprezentanți ai românilor din oraș. Din documentele vremii aflăm și numele unora dintre ei: Ilie Mitache, Anton Tudor, Gheorghe Marce, Atanase Trandafirescu, Petre Ioanu¹⁰.

În anul următor **Eforia** crea autorităților din România ajutoare bănești, deoarece cu mijloace proprii nu-i puteau plăti nici salariul învățătorului. Tot din documente aflăm că școala din Silistra a primit de la Ministerul Instrucțiunii Publice și al Cultelor din București cărți, hârtie, condeie, un ajutor de 500 lei, ca și plata institutorului pe două trimestre¹¹. Relațiile cu ministerul român vor continua în același sens. Astfel, în 1870, la cererea aceleiași **Eforii**, trei elevi din Dobrogea vor fi primiți la școala normală din București ca "să poată în urmă deschide școli rurale împrejurul Silistrei"¹². Începând cu 1865, guvernul român trimitea la Silistra, poate și pentru alte școli din satele ținutului, câte 100 exemplare din orice carte didactică¹³. Școala din Silistra a mai fost susținută și de orașul Călărași, care dădea ajutoare bănești din bugetul sau și de primăria orașului Giurgiu. Pe la Călărași treceau și celelalte ajutoare de la București¹⁴. De la această școală, organizată

temeinic de Costache Petrescu, au pornit numeroși dascăli în întreaga Dobroge. În 1871 a fost înființată tot la Silistra și o școală de adulți, iar în 1874, în cadrul școlii de băieți, au funcționat două clase de fete cu învățătoare plătite de statul român. Tot statul român se îngrijea de pregătirea în continuare a cadrelor necesare învățământului dobrogean. Astfel, ne putem explica existența unor tineri dobrogeni în clasele superioare ale liceului **Matei Basarab** din București și în alte instituții școlare din România¹⁵.

O activitate deosebit de bogată s-a desfășurat și în vederea înființării de școli românești și în localitatea din preajma Silistrei, sau chiar mai departe. Așa, la 1863 a fost înființată școala de la Vaidomir, la 1864 cea de la Oltina, în 1869 la Aliman, Rasova, ca și la Ostrov, Hârșova, Bugeac, Satu Nou, Urluia, Beilicu etc. Pentru învățarea limbii turce de către romani aveau nevoie de relațiile lor cu autoritățile otomane, Costache Petrescu a întocmit un abecedar turco-român. El a fost tipărit cu ajutorul mitropolitului Grigore de la Silistra, în 1874 la Rusciuc, în tipografia vilaetului Tuna. Acest dicționar a fost de mare folos pentru elevii români din Dobrogea până la 1877. De asemenea, el reprezintă una dintre primele lucrări de acest gen din cultura românească. Un exemplar al acestei lucrări a fost trimis de autor cu dedicație la București lui B.P. Hașdeu¹⁶.

În anul 1878, când în urma tratatelor de la San Stefano și Berlin, Silistra a intrat în granițele Bulgariei, școala românească din acest oraș a fost închisă.

În ultimii ani ai stăpânirii otomane, misiunea organizării învățământului românesc pentru părțile de N ale Dobrogei a revenit lui Nifon Bălășescu.

În afară de recenzarea românilor din Dobrogea, Nifon Bălășescu s-a ocupat și de culturalizarea lor, înființându-le școli, rezultatele acestor întreprinderi fiind prezentate în câteva din articolele sale publicate în **România Liberă** în 1877 și în ziarul **Telegraful** din 6 noiembrie 1877¹⁷.

La Tulcea l-a mâhnit lipsa unei școli românești, cum și motivul invocat de notabili români că nu au cu ce plăti pe învățător, deși erau în orașul Tulcea 450 familii românești. l-a înduplecat totuși să-și facă școală după ce s-a angajat el însuși să le fie profesor. Școala s-a deschis la 16 august 1870. A înființat și o comunitate (Eforie) românească. Comunitatea românească din Tulcea avea în fruntea ei pe mocanul Manea Giuglea, care și-a jertfit o bună parte din avere pentru școala românească tulceană¹⁸. După moartea lui Manea Giuglea s-a format un comitet școlar din frunțașii orașului. Ei au introdus alfabetul latin și au înființat înainte de 1877 și o școală primară de fete având învățător pe Maria Gheorghiu¹⁹. Nifon Bălășescu devenind cunoscut în numeroase sate românești din părțile Tulcei, a fost rugat de săteni să le organizeze școli pentru copii, cu cheltuiala lor proprie. În acest scop el a obținut autorizație de la Ismail Kemal-bey pașa sangeacului Tulcea, că l-a și numit pe 13 ianuarie 1871 inspector (director al școlii române din Dobrogea) cu dreptul de a înființa școli române în toate comunele acestei "provincii". A înființat încă 20 de școli (în total 21 cu cea din Tulcea), după cum urmează: 6 în caza-

ua Hârșova, 12 în cazaua Măcin, 3 în cazaua Tulcea²⁰. Aceste școli românești au fost întemeiate cu efortul material al locuitorilor în următoarele localități: Tulcea, Niculițel, Isaccea, Hârșova, Gârliciu, Dăieni, Topalu, Măcin, Greci, Arzoclaul, Oisica, Garbanu (Garvan), Văcăreani, Luncavița, Rachieru.

Pledând pentru dezvoltarea școlii din Măcin, Nifon Bălășescu propune să se înființeze aici și o școală de fete "pentru învățătura copiilor de acolo". Pe lângă școala primară de fete va trebui să funcționeze și "o secțiune pedagogică unde vor învăța fetele ce vor fi obținut note bune și vor avea aplicare spre a ocupa statul învățătoresc", pregătindu-se "cu cele necesare spre a putea deveni bune institutoare pe la școlile comunale din Dobrogea, pe unde vor fi chemate"²¹.

Încercător în dezvoltarea ulterioară a învățământului dobrogean, el semnală necesitatea procurării a 3000 de abecedare. Ar fi putut, spune inimosul profesor, "înființa școli românești în toate satele locuite de români (72 - n.n.) dacă nu i-ar fi lipsit cărțile didactice²² (abecedarele)". În Dobrogea nu existau pe atunci nici tipografii, nici librării, ceea ce făcea aducerea cărților din stânga Dunării.

Problema învățământului românesc din Dobrogea se afla în preajma războiului de independență în atenția autorităților române, care acordau burse elevilor dobrogeni, sprijin material școlilor, manuale etc. Cu toate acestea, numeroase sate românești din această provincie continuau să fie lipsite de școli.

Astfel, statistica întocmită în 1879 la cererea guvernului român și realizată de primarii comunelor, pe baza realităților existente în fiecare localitate, atestă că în preajma eliberării de sub dominația otomană existau în Dobrogea numai 38 școli românești²³.

În general, făcând abstracție de scăderile epocii respective, "învățământul dobrogean a contribuit la ridicarea vieții spirituale, la cultivarea spiritului umanist, la înțelegerea și conviețuirea oamenilor, cât și la trezirea conștiinței de sine a naționalităților dominate din granițele acestei provincii"²⁴.

În general, făcând abstracție de scăderile epocii respective, "învățământul dobrogean a contribuit la ridicarea vieții spirituale, la cultivarea spiritului umanist, la înțelegerea și conviețuirea oamenilor, cât și la trezirea conștiinței de sine a naționalităților dominate din granițele acestei provincii"²³.

O importanță notabilă în dezvoltarea culturii naționale, și prin aceasta, a sentimentului național, au avut așezările ortodoxe ale românilor, care reprezentau prin ele inele o dovadă de permanență etnică atât în orașele cât și în satele Dobrogei.

Deși prima jumătate a secolului trecut a abătut asupra Dobrogei un cortegi teribil de calamități și războaie, în scurtele intervale de răgaz locuitorii își refăceau așezările, strângându-se în jurul simbolurilor de viață culturală proprie, școală, biserică, tradiție. În ciuda distrugerii suferite, niciodată românii nu au putut clădi atât de multe lăcășuri religioase ca în această

perioadă de tumult.

În momentul revenirii Dobrogei la statul național, în județele Constanța și Tulcea au fost înregistrate 18 și respectiv 24 de biserici românești, rod al sacrificiilor făcute în vremuri de suferință și frământări. Arse și reclădite, toate aceste lăcașuri au făcut să dăinuie cultul creștin al autohtonilor²⁵.

Din 1870 viața culturală națională a cunoscut modalități superioare de exprimare datorită inițiativei lui Costache Petrescu din Silistra. Acesta urmărea să realizeze o mișcare culturală mai largă decât școala, care să cuprindă toată Dobrogea și să antreneze pe toți fruntarii și cărturarii români din această provincie. El a luat contact direct cu "amabilii lui confrăți din Silistra, pe care îi mișca și îi zguduie, întinzându-și apoi mereu tot mai departe sfera cunoștințelor și prietenilor, cu tendința mărturisirii de a cuprinde toată Dobrogea într-o mișcare culturală pe care el o întrevădea ca o posibilitate indiscutabilă"²⁶. Astfel, în 1869 el pune bazele "Societății române pentru cultura și limba" pe care în 1870 o organizează definitiv cu regulamente statuate, registru și sigiliu propriu, alături de care acționau "Eforia" școlii și "Comunitatea bisericii românești". Potrivit statutului (art. 2) scopul "Societății" era de a:

- propaga prin toate mijloacele cele putincioase între românii din aceste părți învățătura limbii materne (române), a ajuta comunitatea română și Eforia Școalelor române de aici în afacerile și misiunea lor; a conlucra la dezvoltarea educației naționale și a apăra privilegiile ei".

- protejând școalele urbane și rurale din toată Dobrogea și stăruind a înființa o școală de fete în orașul Silistra.

- cerând și activând prin stăruințele sale înmulțirea și îmbunătățirea școalelor.

- ajutând pe junii școlari români lipsiți de mijloace de aici și din Dobrogea.

- stăruind a susține o școală cu 4 clase primare pentru juni sau adulți în orele de noapte iarnă și în zilele de sărbătoare, vara, și a completa biblioteca școlii în folosul național"²⁷.

Așa cum am văzut, o parte din aceste frumoase teluri au fost realizate, școala de adulți și cea de fete din Silistra, trimiterea unor tineri din România să-și continue studiile, înființarea unor școli românești etc. Pentru strângerea fondurilor necesare s-au făcut colecte atât prin satele dobrogea cât și prin România, s-au așezat "cutii de pomană" la biserici și școli, s-au trimis liste de subscripții până la Brăila și Brașov²⁸.

Societatea întreținea tinerii la școlile secundare din București, a întemeiat o bibliotecă, trimiterea învățători și cărți în satele românești. De asemenea a întreținut strânse legături cu oamenii de cultură din România, ca și cu fruntașii mișcării naționale din Transilvania. Dintre toate aceste personalități cităm V.A. Urechia, istoricul unionist care a corespondat cu Societatea, I.M. Rureanu, capitalul Dumitrescu, I. Minculescu și Ion Dumitrescu din București, C.G. Poenaru Bordea, G.I. Perieteanu, Iorgu Ionescu, Dumitru

Manole și Alexe Vines din Ialomița, N. Droc-Barcian și Enache Zamfir din Giurgiu, Dumitru Rădulescu, magistrat și C. Petrescu, inspector școlar al județelor Ialomița, Brăila și Râmnic, din Brăila; Gheorghe Mihăilescu, profesor la școala comercială din Galați și Diamandi I. Manole din Brașov²⁹.

Pe lângă aportul însemnat pe care l-a adus la dezvoltarea învățământului românesc din Dobrogea, Societatea a avut marele merit de a fi stabilit și consolidat trainice legături culturale cu românii de peste Dunăre și cu cei de peste Carpați, contribuind astfel la menținerea și accentuarea caracterului unitar al culturii naționale.

Așadar, având tăria conștiinței, că se afla în țara lor, românii din Dobrogea și-au întemeiat instituții de cultura, școlii, societăți pentru cultivarea și păstrarea limbii române. "Afirmarea pe tărâm cultural a românilor, în strânsă legătură și ajutați de către autorități, instituții și particulari din celelalte teritorii românești a contribuit la afirmarea conștiinței naționale din Dobrogea, făcând posibilă integrarea lor firească în lupta pentru unitate și independență³⁰.

NOTE

1. Apostol D. Culea, **Cât trebuie să știe oricine despre Dobrogea**, București, Editura Casei Școlilor, 1928, p. 96.
2. Ion Ionescu de la Brad, **Românii din Dobrogea**, în "România literară", Iași, nr. 2, 1855, p. 15.
3. Mateescu, Tudor, **Permanența și continuitatea românilor în Dobrogea**, București, 1979, p. 94.
4. Ioan Georgescu, **Învățământul politic în Dobrogea**, în "Dobrogea, 50 de ani de viață românească", p. 646.
5. I.N. Roman, **Pagini din istoria culturii românești în Dobrogea înainte de 1877**, Constanța, Institutul de arte grafice, Victoria, 1920, p. 11.
6. Ioan Georgescu, op. cit., p. 642.
7. Ibidem, p. 642-645.
8. I. N. Roman, op. cit., p. 11.
9. Ion Ionescu de la Brad, **Românii din Dobrogea**, p. 16.
10. Tudor Mateescu, **Documente privind istoria Dobrogei**, p. 246-247, 266-268.
11. Ibidem, p. 270-272.
12. Ibidem, p. 267-268, 270-271, 272.
13. Ibidem, p. 275-276.
14. Apostol D. Culea, op. cit., p. 104.
15. Ibidem, p. 106.
16. I.N. Roman, op. cit., p. 31.
17. Vasile Maciu, **Perieghiza profesorului Nifon Bălănescu la românii din Dobrogea**, în "Studii și articole de istorie" nr. XXXIII-XXXIV, București, 1976, p. 10.
18. Apostol D. Culea, op. cit., p. 97.
19. Tudor Mateescu, op. cit., p. 103.
20. I.N. Roman, op. cit., p. 7.
21. Apud. Vasile Maciu, op. cit., p. 11.
22. Tudor Mateescu, op. cit., p. 103.
23. Boncu Constantin, Boncu Natalia, Constanța, **Contribuții la istoria orașului**, București, 1979, p.28.
24. Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu, **Istoria românilor dintre Dunăre și Mare. Dobrogea**, Editura Științifică și enciclopedică, 1979, p. 259.

25. Ibidem, p. 260.
26. I.N. Roman, op. cit., p. 16.
27. I.N. Roman, op. cit., p. 21.
28. Apostol D. Culea, op. cit., p. 106.
29. I.N. Roman, op. cit., p. 24.
30. Gheorghe Dumitrașcu, **Dezvoltarea social-economică a Dobrogei între anii 1878-1900**, Constanța, 1971, p. 2

LA VIE CULTURELLE DES ROUMAINS DE LA DOBROUDJA JUSQU'EN 1878 Résumé

Par l'article en question, l'auteur se propose de mettre en évidence quelques aspects de la vie culturelle des Roumains de la Dobroudja jusqu'en 1878, mettant l'accent sur l'existence des écoles roumaines notamment à la campagne, où vivait la grande majorité de la population roumaine.

On mentionne quelques institutions roumaines d'enseignement des plus anciennes de Dobroudja, comme l'école fondée par le maître Ioan de Cernavoda, avant 1766, l'école roumaine de Turtucaia (à laquelle Ion Ionescu de Brad fait mention); il y avait encore des écoles roumaines à Casta (Tulcea), zebil (Babadag), Deleni, Greci, Cerna etc. On y parle aussi de l'école roumaine de Silistra, créée en 1847 par le maître Petric` Mihail. Son fils, Costache Petrescu, a le grand mérite d'avoir organisé sur de nouvelles bases l'enseignement dans toute la région sud-ouest de la Dobroudja et d'avoir réalisé un mouvement culturel qui comprît la Dobroudja toute entière.

.

ISTORICUL MUZEULUI DE ARTĂ POPULARĂ CONSTANȚA

Reconstituirea datelor fondării unei instituții implică un oarecare coeficient de risc, privind exactitatea lor; uneori consemnate chiar în contemporaneitate ele pot fi prezentate eronat, din lipsă de informații, de acces la documentul de arhivă, sau din cauza unor ciudate amnezii. Articolul de față este, în sensul celor de mai sus circumspect, revelator și probant prin relatarea cronologică a faptelor, demersurilor și inițiativelor care au concurat la înființarea colecției de artă populară a Muzeului de artă Constanța, devenită ulterior secție a acestuia și după 1989 instituția numită: Muzeul de artă populară. Dar, dincolo de documente, intervenția noastră se bazează și pe memoria "martorilor" implicați în acest demers, unii dintre aceștia persoane și personalități din Constanța contemporană.

Muzeul de artă Constanța, apărut el însuși, în 1960, ca secție a Muzeului regional de arheologie Dobrogea, din inițiativa și prin strădania directorului de atunci al acestuia- Vasile Canarache (1896-1969) avea, la rândul său în 1968, în subordine câteva secții: Muzeul de artă "Dinu și Sevasta Vintilă" din Topalu, înființat în 1960 pe baza donației doctorului Gheorghe D. Vintilă (1898-1978), originar din comună; Muzeul de artă Limanu, constituit pe baza amplei expoziții "Imagini din Dobrogea", locul fiind ales de către pictorul Ion Bițan (1924-1997), născut aici; Muzeul de artă Medgidia deschis în 1964, urmare demersurilor pictorului Spiru Chintilă (1921-1985), (dobrogean prin origine), muzeu care a cunoscut, în 1975, o spectaculoasă reorganizare prin deplina implicare a primarului de atunci al Medgidiei - Iftimie Elisei - însoțit de același entuziast care a fost Spiru Chintilă. În sfârșit, în 1968, pe baza unei importante donații a sculptorului dobrogean - Ion Jalea (1887-1983), a apărut Muzeul de sculptură ce poartă numele artistului, organizat cu sprijinul de specialitate al criticului Mihai Oroveanu, director acum al Art-Expo București.

Muzeul de artă din Constanța mai organizase, în 1963 Expoziția permanentă de la Babadag și Casa memorială Panait Cerna, în comuna natală a poetului. Aceste unități au devenit însă secții ale Muzeului Delta Dunării din Tulcea, în 1965, ca urmare a reorganizării administrative a țării.

Cât privește secția de artă populară a muzeului din Constanța, cu un alt profil decât cel al instituției coordonatoare însăși, a apărut datorită unui fapt absolut întâmplător, care a declanșat inițiative. În anii 1966, 1967 și 1968 directorul de atunci al Muzeului de artă populară al României, dr. Tancred Bănățeanu (1921-1985), însoțit de către muzeografi Gheorghe Nistoroiaia, Mircea Dumitrescu și George Anania au întreprins campanii ample de

achiziții selective, necesare completării colecțiilor muzeului din București. Însoțind această echipă în toate cele 5 deplasări care au cuprins întreaga Dobroge, am constatat existența în teren a unui important fond de obiecte de cultură materială aparținând populațiilor din zonă. El trebuia salvat imediat spre a preîntâmpina dispariția lui totală. Astfel, demersul nostru de atunci, pentru obținerea, în principal a fondurilor necesare achizițiilor a fost făcut către Comitetul Județean de cultură, for superior administrativ, aflat sub conducerea domnului Gheorghe Munteanu. Intervenția bazată pe un temei faptic (existența unui material în zonă ce trebuia salvat), avea și un temei de premiză-acela al ființării unor nuclee, unor ansambluri, de artă populară și etnografie, apărute în timp, pe lângă majoritatea muzeelor de artă sau de istorie, în toate județele țării.

Răspunsul solicitării noastre a apărut la mijlocul anului 1971, când am obținut localul vechii Poște, din Bd. Tomis nr. 32 și o minimă schemă de personal, care a însemnat un muzeograf, ocupat de Ileana Pitrescu, absolventă a FACULTĂȚII DE ISTORIE DIN IASI, PRECUM ȘI PERSONAL de supraveghere: Elena Barote și Maria Carp.

Așadar, apariția "Colecției de artă populară", devenită ulterior secție a Muzeului de artă a fost rodul acestor concluzii și al demersurilor menținute; profilul ei s-a conturat în timp, pe măsura acumulării materialelor, rigoarea de selecție operându-se prin expunerile ce au urmat și nu în acțiunea de salvare din teren. În acest scop, în ultimul trimestru al anului 1971 muzeograful Ileana Pitrescu a efectuat deplasării de recunoaștere și depistare. Achizițiile au început în 1972 și au continuat în teren până în 1979, dată de la care ele au fost făcute la sediu, prin comisia de achiziții construită în acest scop. (anexa 1)

Deschiderea șantierului Complexului hidroenergetic și de navigație Dunăre-Marea Neagră, a determinat mutarea centrului de interes către această zonă. S-au organizat trei campanii de cercetare în teren (fără achiziții) în iulie 1978, iulie și octombrie 1979, acțiune la care au participat, pe lângă muzeografii: D. Păuleanu, S. Rusu, Magiru M, din Muzeul constănțean și șase specialiști ai muzeelor de profil din București și Sibiu, conduși de dr. Cornel Bucur, director al Muzeului Dumbrava Sibiului. Materialul cules în teren, note, date etnografice, demografice, de așezări, arhitectură, ocupații, meșteșuguri etc., etc. din aceste trei campanii, au rămas cuprinse în caietele de teren (referindu-ne doar la instituția din Constanța) și peliculă foto, cel puțin până în 1984, cât au intrat în sfera noastră de interes. Atât în deplasările anterioare, cât și în urma celor de mai sus, instituția noastră a rămas deficitară în: inventarierea, dar și comunicarea elementelor de arhitectură care suscitau încă interes, a bisericilor, a fântânilor specifice sudului Dobrogei ș.a., ș.a. Această mare lacună s-a justificat atunci prin existența unui singur muzeograf al secției: din 1971 până în mai 1974 - Pitrescu Ileana căreia i-a urmat Magiru Maria din 1974 (care fusese angajată la Muzeul de artă

Constanța în octombrie 1971, unde s-a ocupat de biblioteca instituției. Absolventă a Facultății de istorie, domnia sa venea (ca și Pitrescu) din învățământ, anume, din comuna Alimanu, unde fusese repartizată. Abia în 1982 i s-a alăturat muzeografa Argentina Bărbulescu, absolventă a INSTITUTULUI DE ARTE Nicolae Grigorescu din București, Secția Istoria și Teoria Artei. În definitiv scopul propus atunci se atinsese: anume salvarea din teren a materialului încă existent, acumularea, inventarierea, preservarea, fișarea, conservarea și pregătirea lui pentru valorificarea prin expoziții.

Revenind la achiziții, vom preciza că ele s-au bazat pe criteriul valoric și documentar și, în ambele cazuri, pe acela al autenticității. Colecția acumulată s-a constituit preponderent din textile de interior, port și podoabă, de industrie casnică textilă, ca și de obiecte de uz casnic, aparținând populațiilor care au conviețuit aici: români, turci, tătari, macedo-români, lipoveni, bulgari. În cadrul primei categorii, de o frumusețe incontestabilă sunt ștergarele din comunele așezate pe malul Dunării, de la Oltina și Ostrov, până la Topalu sau Gârliciu, ca și unele piese de port. Și tot în această grupă se înscriu și textilele de interior sau podoabele din metal, deosebit de spectaculoase, ale populației turco-tătare. (anexa 2)

Așa cum reiese din cele de mai sus, anii 1972-1979 au constituit perioada de acumulare în teren. Cât privește valorificarea colecției, aceasta a început destul de târziu, fiind la început neacoperitoare pentru spațiul existent. În acest scop, colaborarea noastră cu Muzeul de artă populară din București a condus către deschiderea, în clădire, a unei ample expoziții de profil cu piese din patrimoniul acestei instituții, acțiune care a cuprins anii 1971-1975.

Valorificarea colecției dobrogene a început abia în 1975, printr-o expoziție care însă nu a durat decât 2 luni (februarie-aprilie).

Atunci, întreaga colecție a fost mutată la sediul muzeului de artă din str. Muzeelor nr. 12, într-o anexă din spatele acestuia, deoarece localul din bd. Tomis nr. 32 a fost preluat de către Muzeul Național de Istorie și Arheologie Constanța, aflat sub conducerea dr. Adrian Rădulescu. Domnia sa a dispus și dirijat atunci modificări interioare necesare unui circuit ideal spațiului ce urma să prezinte expunerea unei secții de istorie medie, modernă și contemporană, necesară atunci și pentru care muzeul avea, cu prisosință, material. Dar peste doi ani, prin obținerea clădirii fostei primării, din Piața Ovidiu, cu un spațiu suficient, în măsură să cuprindă și secția respectivă. În acest fel, în aprilie 1997 se reorganizează, din patrimoniul propriu, expoziția "Arta populară din Dobrogea", la unul dintre nivelele clădirii. Faptul a permis o colaborare intensă, mai ales în sezonul estival, cu diferite muzee de profil, din țară. (anexa 3).

Urmare creșterii, în timp a patrimoniului propriu, abia în 1983 s-a putut realiza însă expunerea dorită. Expoziția prezenta atunci (fie și cu unele lacune), o sinteză a ocupanților, a industriei casnice textile, elemente de port și de podoabă, ba chiar și o sală afectată creației populare contemporane,

dovadă a continuității, a unei tradiții. În acest din urmă scop doamna Maria Magiru, șefă a secției atunci a depus un efort concludent, printr-o colaborare de câțiva ani cu U.P.P.I Eforie Nord, dar și cu unele țesătoare din satele sudului Dobrogei.

În cei 14 ani de existență (analiza noastră cuprinde perioada 1971-1984), am urmărit și efectuat, transformarea unui material existent, în bun cultural teaurizat, grupat într-o colecție elocventă, chiar dacă parțial, datorită târziei declanșeri a acțiunii de teren. Totuși, secția de artă populară din Dobrogea a Muzeului de artă, s-a conturat atunci ca o demonstrație edificatoare privind viața și creația etniilor din Dobrogea, fapt susținut și de ideea tematică pe care "discursul" ansamblului expozițional din 1979-1980 îl evidenția în succesiunea sălilor, printr-un material îmbogățit în timp. Acel discurs releva, în bună măsură, unitatea, o anume continuitate și originalitatea culturii acestor etnii, interferențe și preluări de motive sau denumiri etc., rezultate ale conviețuirii lor pașnice, îndelungate pe aceste meleaguri. În acest fel secția de artă populară a Muzeului de artă Constanța din anii 1971-1974 nu s-a constituit ca o cronică muzeală complexă, ci ca o "parte" democratică, aflată în conexiune cu alte componente determinate, în principal istorice, privind perenitatea și continuitatea existenței noastre, alături de alte etnii, aici.

Apariția acestui mic nucleu muzeal oferă peste timp prilejul unor meditații asupra drumului parcurs, a muncii de numeroși membri ai colectivului muzeului de artă, muzeografi, dar și personalul auxiliar, care cu pasiune și energie au participat la campaniile din teren - D. Păuleanu, S. Rusu, S. Neagu, A. Cochină - personal de specialitate al muzeului de artă - apoi cei angajați ai secției: I. Pitrescu, M. Magiru, A. Bărbulescu, muzeografi și E. Manole, E. Cărlig, L. Șerban, N. Bratu - supraveghetori, care s-au ocupat de curățirea obiectelor, de organizarea depozitelor, de inventarierea și fișarea pieselor adunate, în sfârșit, de expunerea lor.

Acesta este istoricul real al formării colecției de artă populară din Dobrogea, secție a Muzeului de artă Constanța până în 1984, căci între anii 1984-1989 ea este, prin unificarea muzeelor, secție a Muzeului Național de Istorie și Arheologie Constanța, pentru că, după decembrie 1989 să devină, în 1990, Muzeu de artă populară, independent.

După această dată, prin achiziționarea unor valoroase colecții încheiate, precum cea de ceramică și covoare din toate zonele țării a reputei etnografe Elena Șecoșan (1900-1995), sau cea de icoane pe sticlă a regretatului critic de artă Theodor Ionescu (1917-1997), dar și a altor valoroase piese de port, țesături de interior ș.a. din diferite centre ale țării, profilul însuși al muzeului s-a schimbat, în tendința de a deveni o instituție care să prezinte, evident, lacunar, toate zonele țării.

În acest fel obiectele de cultură materială din Dobrogea apar în expunere parcimonios, într-o minoritate cifrică, concordantă caracterului spectacular, determinat pe care organizatorii îl vizează. Marea lor majoritate așteaptă, în

depozite, specialiștii secolului următor, care să elaboreze un studiu necesar al elementelor de cultură materială a Dobrogei. Căci ele sunt nu numai mărturia ci însăși rațiunea constiuirii secției din 1971, început care stă, evident, la baza Muzeului de artă populară de astăzi.

DEPLASĂRI ÎN TEREN PENTRU DEPISTĂRI ȘI ACHIZIȚII ARTA POPULARĂ

Anexa 1

1971	12 comune 12 deplasări fără achiziții	Pitrescu - 12
1972	23 comune și sate 31 deplasări 3 muzeografi	Pitrescu - 21 Cruțeru - 11 Cochina - 5 Pavel - 2 Bacarzis - 3
1973	6 comune și sate 8 deplasări 6 muzeografi	Pitrescu - 4 Cruțeru - 2 Magiru - 3 Cochina - 1 Rusu - 2 Pavvel - 1 Carp - 1
1974	40 comune 51 deplasări 10 muzeografi	Cruțeru - 10 Magiru - 10 Rusu - 10 Păuleanu - 10 Pavel - 10 Neagu - 3 Carp - 2 Cojoaca - 2 Bacarzis - 2 Neicu - 2
1975	2 comune 4 deplasări 2 muzeografi	Magiru - 4 Rusu - 4 Hoinaru - 1
1976	3 comune 3 deplasări	Magiru - 3 Rusu - 3

2 muzeografi

1977	5 comune 5 deplasări 3 muzeografi	Rusu - 5 Cosma - 1 Magiru - 5 Hoinaru - 1
1978	13 comune 23 deplasări 5 muzeografi de la M.A.C. 6 specialiști București - Sibiu	Cruceru - 20 Magiru - 23 Rusu - 23 Guță - 13 Nahabetian - 10
1979	10 comune 15 deplasări 2 muzeografi de la M.A.C. 6 specialiști București - Sibiu	Magiru - 15 Rusu - 10

COMPONENȚA COLECȚIILOR

Anexa 2

Port		Țesături de interior și uz cas- nic	Podo- be	Obiecte de uz casnic și ocupații						Icoane	Total general
				lemn	metal	ceramică	piatră	alte mat.	total		
ROMĂNI	157	939	-	135	67	8	4	24	250	145	1717
AROMĂNI	160	125	167	12	88	-	-	78	178	-	748
TĂTARI	199	642	62	15	72	2	2	-	91	-	1085
BULGARI	14	-	-	-	-	-	-	-	-	-	14
GRECI	-	-	5	-	-	-	-	-	-	-	5
LIPOVENI	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
	532	1706	174	162	227	10	6	102	507	145	3571

COMUNELE ÎN CARE S-AU FĂCUT ACHIZIȚII

ROMÂNI	AROMÂNI	TĂTARI
Alimanu	Beidaud	Albești
23 August	Ceamurlia de Sus	Amzacea
Băneasă	Cerchezu	Castelu
Chirnogeni	Cobadin	Ciocârlia de Sus
Cotu Văii	Cogealac	Ciocârlia de Jos
Cuza Vodă	Enisala	Fântânele
Dulgeru	Histria	Fântâna Mare
Dunăreni	Mihail Kogălniceanu	Gherghina
Gârliciu	Medgidia	Independența
Horia	Movilița	Mangalia
Limanu	Rimnic	Murfatlar
Lipnița	Runcu	Osmancea
Lunca	Săcele	Tâtaru
Mircea Vodă	Sarighioi	Techirghiol
Nistorești	Stejaru	Topraisar
Oltina	Viroaga	Tuzla
Ostrov		Valul Traian
Pantelimon		Valea Dacilor
Saligny		
Saraiu		
Satu Nou		
Seimenii Mari		
Seimenii Mici		
Stejaru		
Tichilești		
Topalu		

EXPOZIȚII

Anexa 3

1. 1971 iulie - 1972 septembrie / Arta populară din România / în colaborare cu Muzeul Satului și de artă populară din București.
2. 1974 mai - 1982 iunie / Arta populară din România / în colaborare cu Muzeul satului și de artă populară din București.
3. 1975 februarie - aprilie / Arta populară din Dobrogea / (Valorificarea patrimoniului propriu)
4. 1977 aprilie / Arta populară din Dobrogea (Valorificarea patrimoniului propriu)
5. 1978 mai - iulie / Scoarțe populare din județul Galați (parter) în colaborare cu Muzeul județean Galați.

6. 1978 iulie - 1979 iulie/Podoabe și găteala capului la costume populare/(parter) în colaborare cu Muzeul Satului și de arta populară București.
7. 1979 iulie - septembrie/Moda Bucureștiului de acum un veac (parter)/în colaborare cu Muzeul de istorie a municipiului București.
8. 1979 octombrie - 1980 mai/Arta populară din Dobrogea (parter și etaj)/valorificarea patrimoniului propriu.
9. 1981 mai - august/Arta neolitică în România (parter)/în colaborare cu consiliul Culturii.
10. 1981 august - 1982 iunie/Arta populară din Bucovina (parter)/în colaborare cu Muzeul județean Suceava.
11. 1982 iunie - 1983 iulie/Dialog etnografic Dobrogea - Banat/în colaborare cu Muzeul Banatului - Timișoara.
12. 1982 iunie - noiembrie/Nunta tradițională români (parter)/în colaborare cu Muzeul Satului și de arta populară București.
13. 1982 noiembrie - 1983 martie/Expoziția laureaților Festivalului Național Cântarea României din județul Constanța.
14. 1983 martie - iunie/Arta populară din Maramureș (parter)/în colaborare cu Muzeul din Sighetul Marmăției.
15. 1983 iunie/Civilizația rurală a Carpaților (parter)/în colaborare cu Consiliul Culturii/1983-1984/Arta populară din Dobrogea (etajul 1) Valorificarea patrimoniului propriu.

L'HISTORIQUE DU MUSÉE D'ART POPULAIRE DE CONSTANTZA

Résumé

La reconstitution des dates de la fondation d'une institution implique un certain coefficient de risque, quand à leur exactitude; parfois, signalées même à l'époque contemporaine, les dates peuvent être présentées de manière erronée faute d'information, d'accès au document d'archive ou à cause d'étranges annesies. Le présent article est, dans le sens des faits mentionnés, circonspécté, révélateur et probant par la présentation chronologique des événements, des démarches et des initiatives qui ont concouru à la constitution de la collection d'art populaire, du Musée d'art de Constantza, devenue ultérieurement une section de celui-ci et après 1989 institution appelée: le Musée d'art populaire.

La création de celui-ci pourrait occasionner dans le temps des méditations sur le chemin parcouru, sur le travail effectué par les muséographes et le personnel auxiliaire qui ont participé avec passion et énergie aux campagnes dans le terrain.

ÎNCERCARE DE ANALIZĂ CONTRASTIVĂ A DOUĂ OPERE CANTEMIRIENE

1.0. Studiul de față propune un posibil model de analiză contrastivă, întreprinsă la nivel sintactic, a două opere cantemiriene: **Historia Moldo-Vlachica** și **Hronicul a vechimei romano-moldo-vlachilor**.

1.1. Având ca suport demonstrația făcută de emitentul filolog Dan Slusanschi¹ cu privire la filiația celor două texte, respectiv faptul că **Historia Moldo-Vlachica** nu este o "ciornă", ci însuși textul care a stat la baza **Hronicului**, cercetarea noastră constă în demontarea mecanismului prin care s-a realizat, în mintea lui Cantemir, procesul de adaptare a unor structuri sintactice latinești la sistemul limbii române.

2.0. Precizăm că textul latin a fost preluat cu toate referințele critice și corecturile aduse de Dan Slusanschi (vezi nota 1), iar cel românesc, din ediția îngrijită de Grigore Tocilescu și apărută în 1901. De asemenea, ținând cont de filiația celor două texte, analiza va porni dinspre cel latin spre cel românesc.

2.1. Sistemul subordării latine este legat de existența a două serii paralele de propoziții: cele având drept predicat un verb ("verbale") și cele cu predicat un nume ("nominale"). Privite din perspectiva unei limbi indo-europene vechi cum este latina, subordonatele nominale sunt "propoziții cu statut deplin", având "un loc firesc" în structura sintactică a frazei, constituindu-se într-un sistem coerent, plin de vitalitate și aflat în concurență cu sistemul subordonatelor verbale. Subordonatele nominale latine "țin de valențele directe și de tipurile majore de subordonare"²: subordonarea față de predicatul regentei (completive; circumstanțiale) și subordonarea față de un nume din regentă (relative).

Limitele firești care se impun oricărui demers similar celui de față ne-au determinat să ne oprim asupra unui singur tip (dintre multiplele întâlniri) de organizare sintactică, și anume subordonatele nominale circumstanțiale și relative.

2.1.1. Subordonatele nominale circumstanțiale (care oferă concizie expresiei față de cele verbale ce clarifică precis nuanța circumstanțială) au avut, la origine, valoarea unui singur complement circumstanțial. Ulterior, această sintagmă s-a desprins de corpul propoziției în care era inclusă, devenind o parte de frază cu o valoare proprie, dependentă în ansamblul ei de verbul regent.³ Subordonatele nominale circumstanțiale au ca predicat un nume (substantiv sau adjectiv) în cazul ablativ, iar drept subiect tot un nume (substantiv, pronume, numeral substantivizat) de asemenea în cazul ablativ:

(Predicat regent) + Conjunție Φ + Subiect în ablativ + predicat un nume un ablativ.

2.1.2. Subordonata nominală relativă (participială relativă) are drept predicat un nume, respectiv un adjectiv verbal (participiu) cu potențial predicativ, acordat cu un nume din regentă. Fără a avea un element introductiv subordonator, acest participiu relativ (cunoscut în tradiția gramaticală sub denumirea de "participiu conjunct") reprezintă predicatul unei subordonate aparte, datorită complementelor și subordonatelor pe care le conduce. Structura participialei relative este:

(Nume regent) + Element de subordonare Φ + Predicat la participiu.

Destul de des, participialele relative pot primi nuanțe paralele cu ale unor circumstanțiale verbale (finale, cauzale, condiționale, concesive, modale), apropiindu-se, dar neconfundându-se, de ablativale absolute.⁴

2.2. Începând cu a doua jumătate a secolului al IV-lea p. Ch., vechea participială absolută în ablativ își află un concurent emfatic în așa-numitul "nominativ absolut" (dezvoltare impusă de uzul creștin a unui **nominativus pendens**, destul de curent întâlnit în textele ce se apropie de tonul limbii vorbite: Plautus, Cicero în scrisori, Petronius, textele tehnice ale latiniștilor târzii.⁵

2.2.1. Pe de altă parte, limba vorbită a manifestat tendința (realizată) de a înlocui participiul prezent conjunct (și dificultățile de acord) cu modul gerunziu în cazul ablativ.

2.2.2. Sintagma gerunzială din limba română este o soluție de redare a ablativului absolut latin, evoluția către ea fiind favorizată, poate, de existența celor două tendințe amintite sub 2.2.⁶

2.3. Sistemul sintactic al limbii române a moștenit aceste tipuri de subordonate, dar modelul tradițional al gramaticii românești nu le-a omologat ca atare, considerându-le nu propoziții, ci părți dezvoltate de propoziție. Având în vedere că, cel puțin în parte, participialele și gerunzialele românești sunt structuri sintactice cu subiect propriu și cu verb cu putere predicativă, s-ar putea vorbi și despre acestea ca despre niște subordonate aparte. Trebuie să se facă distincția între sintagmele care cuprind un verb la mod nepersonal, cu subiect propriu, și cele cu subiect comun cu al regentei. Când au subiect propriu, infinitivul, gerunziul și participiul românesc pot fi considerate predicate ale unor propoziții de tip diferit de cel al propozițiilor cu predicat la mod personal. Gramatica tradițională engleză le numește propoziții non-finite, spre a le deosebi de "propoziții finite".⁷ În lucrarea noastră, grupările care cuprind infinitivul, gerunziul și participiul vor fi numite **sintagme**. Sintagmele care cuprind subiecte proprii, așa-numitele propoziții non-finite din gramatica engleză, vor fi numite **sintagme absolute**.

3.0. Dimitrie Cantemir percepe legătura indestructibilă care există între limba latină și limba română și din punctul de vedere al acestor organizări sintactice; de aceea, în **Hronic**, preia modelul latin, amplificându-l. În timp ce gerunzialele absolute și participialele absolute au o pondere foarte redusă, sintagmele gerunziale relative se întâlnesc cu o mare frecvență. Vom urmări

in continuare aceste tipuri de structuri in cele două texte.

3.1. Ablativ avsolut - Sintagmă gerunzială relativă

"Parta de Tartaris victoria,	"Într-acesta chip craiul Laslău
rex Lasleus in Ungariam	făcând mare izsbândă ca aceasta
sedemque suam triumphans	și la scaunul său cu mare pohfală
revertitur."	întorcându-să, să fie vrut ..."

Ablativului absolut **Parta de Tartaris victoria** îi corespunde sintagma gerunzială **Într-acesta chip craiul Laslău, făcând mare izbbândă ca aceasta**, iar elementului predicativ suplimentar **triumphans**, care face parte din grupul verbal al verbului **revertitur**, îi corespunde grupul nominal **cu mare pohfală**.

De remarcat valoarea medială a verbului "revertitur", care se păstrează în forma reflexivă "întorcându-să" din textul românesc.

3.1.1. "... omni passione , sive amoris	3.1.1. "... de toată a sufletului pătimire carea
haec, sive odii sit, sublata ..."	veri din dragoste, veri din ură a ieși iaste
	obicinuită, de la noi rădicând ..."

Ablativului absolut **omni passione (...)** **sublata** îi corespunde gerunziala relativă **de toată a sufletului pătimire (...)** **de la noi rădicând**. Dorința de a găsi o formulă adecvată unui ablativ determină opțiunea pentru o formă prepozițională **de toată a sufletului pătimire**, în locul uneia fără prepoziție, care se impune datorită funcției sintactice de complement direct pe care o are substantivul "pătimire". Se remarcă, de asemenea, opțiunea pentru traducerea substantivului "passio" prin sintagma perifrastică "a sufletului pătimire", care amintește de expresia ciceroniană "perturbatio animi", prin care era tradus gresecul πᾰθος.

3.1.2. "Sabam deinde, hoc miraculo	3.1.2. "Sava de minunea aceasta de la
per Dei gratiam impetrato (...)	Dumnezeu înștiințându-să ..."
misisse."	

Ablativului absolut dislocând o completivă infinitivală îi corespunde o sintagmă gerunzială relativă al cărei subiect "Sava" este același cu subiectul infinitivalei latine "Sabam deinde (...) misisse".

3.1.3. "... illaesa conscientia puroque	3.1.3. "... ținând minte datoria giuruinței carea
animo ..."	cititorului nostru am dat, ne caută ori-ce,
	veri de bine, veri de rău de alții cu
	inimă ne vatămă."

Avlativului absolut **illaesa conscientia** îi corespunde, în textul românesc, sintagma gerunzială absolută **ținând minte datoria giuruinței**, extinsă prin atributiva **care a cititorului nostru am dat**. Pe de altă parte, ablativului absolut **puroque animo** îi corespunde un circumstanțial fără determinant **cu inimă**. Așadar structura latinească, alcătuită din doi membri cu statut egal, este redată în **Hronic** printr-o structură lărgită la nivelul frazei și printr-o structură concisă, generând, după tehnica contrapunctului, un ritm alert în text.

3.2. Ablativ absolut - Structură lărgită

"Ita Deo precibus Sabae placato ..." **Dumnezău** carile ascultă ruga
celor ce I se roagă în credință,
și a Săvii lacrimi văzând și
rugămintea ascultându-i ..."

Sintagmei latinești îi corespunde, în textul românesc, o structură lărgită la nivelul fiecăruia dintre cei patru membri, procedeul prin care se ajunge, de la un ablativ absolut, la două sintagme gerunziale relative:

Ita Deo	Dumnezeu carile ascultă ruga celor ce I se roagă în credință
Sabae	și a Săvii lacrimi
precibus ... placato	și ... văzând și rugămintea ascultându-i

Expresivitatea textului din **Hronic** este evidentă în raport cu cea a modelului său latin. Lui "precibus" îi corespund "ruga", "se roagă", "lacrimi", "rugămintea", iar participiului "Placato", "carile ascultă", "văzând ... și ascultând", pe lângă care trebuie evidențiată și atributiva "carile ascultă ruga celor ce I se roagă în credință", prin care sporește frumusețea stilistică a fragmentului, în contrast cu concizia textului latin corespunzător.

3.2.1. Posibilitatea exprimării în scris în limba maternă îi relevă abilități beletristice pe care caracterul științific al stilului din **Historia Moldo-Vlachica** le estompează, în vederea unei exprimări clare, fără digresii.

"... neminem Romanorum etiam iubente iustitia, morte mulctet ... "	"... nici un om, măcar cu ori ce felu de vină, de sabia sau de poronca lui să nu moară, măcar de l-ar da și dreptate, morții ... "
---	--

Pronumelui "neminem", lipsit de valențe expresive, îi corespunde grupul nominal "nici un om, măcar cu ori ce felu de vină". Ablativul absolut "iubente iustitia" este înlocuit cu un complement - "dreptate" -, iar substantivului "morte" îi corespunde o propoziție: "de sabia sau de poronca lui să nu moară". Sintagma "măcar de l-ar da și dreptate, morții" este, aparent, lipsită de logică. Soluția problemei este oferită de echivalența precizată mai sus, "iubente iustitia" - "dreptate". Topica firească este "măcar de l-ar da și morții, (după) dreptate".

3.3. Participială relativă - Sintagmă gerunzială

3.3.1. "Itaque rex Lasleus, dum Imperator suos negat, necessitate coactus ..."	"Pentru care lucru, văzând Laslău că împăratul nu mai primește la sine pe cei tălhari, asijdere temându-să ... "
---	--

Participiala relativă **necessitate coactus** este dezvoltată în textul românesc prin două sintagme gerunziale relative: **Pentru care lucru, văzând craiul Laslău (...)** **asijdere temându-să**. Între acestea se află completiva directă "că împăratul nu mai primește la sine pe acei tălhari", care corespunde circumstanțialei cauzale "dum Imperator suos negant".

3.3.2. "Decursu tandem temporis in Transylvania multa prole aucti, ita ut regione non possent amplius capi, montes (...) transcendisse et vacua tunc temporis illa loca occupasse."

"Si decia, cu cursul vremii, acolo înmulțindu-să și plodindu-să, și ne mai încapându-i locul, să să fie sculat unii din trănșii și trecând munții în ceastă parte, să fie aflat locurile (...) pustii și de oameni deșerte; și aducându-și decia și muerile și copii de la Ardeal, să să fie așezat cu totul pre acele pomenite locuri pustii."

Participialei relative **Decursu tandem temporis in Transylvania multa prole aucti** ii corespund, în **Hronic**, trei sintagme gerunziale relative: **Și decia, cu cursul vremii, acolo înmulțindu-să și plodindu-să și ne mai încapându-i locul**. Acestea preced verbul regent "să să fie sculat", situație care se repetă și în cazul celorlalte sintagme gerunziale: înaintea verbelor regente "să fie aflat" și să "să fie așezat" sunt dispuse subordonatele **trecând munții în ceastă parte**, respectiv **aducându-și de ciia și muerile și copii de la Ardeal**.

Comparativ cu textul latinesc, cel în limba maternă este caracterizat de un ritm mai alert și de o mai mare expresivitate datorită gerunziilor, ceea ce contribuie la sporirea efectului stilistic, pe de o parte prin simetria construcției, pe de altă parte, prin eufonie. Trecerea de la o participială relativă la trei sintagme gerunziale se face prin modificarea raporturilor sintactice din cadrul structurii **multa prole aucti**:

**multa
prole
aucti**

**înmulțindu-să
plodindu-să
ne mai încapându-i locul**

Față de un participiu prezent, având un complement subordonat în cazul ablativ și un determinant al acestuia, în textul românesc sunt utilizate trei gerunzii aflate în raport de coordonare.

3.3.3. "... ita verae historiae narrationes in stupidorum defraudatorumque ora **incidentes** in putidas execrabilesque fabulas perventuntur."

"... așé povestea a unei adevărate istorii, în urechile, și gurile a unor bășnuitori **căzind**, în putoase și grozave blojituri să prefăce."

Participialei relative **incidentes**, ii corespunde perfect, în **Hronic**, sintagma gerunzială relativă. Este interesant de remarcat aici faptul că grupului nominal "in stupidorum defraudatorumque ora" alcătuit dintr-un regent și două atribute în genitiv ii corespunde tot o structură ternară. "în urechile și gurile a unor bășnuitori", însă inversată, în sensul că un atribut în genitiv determină două substantive regente. Deci se păstrează structura, dar se schimbă raporturile sintactice.

3.3.4. "Rex Lasleu **cum suas copias parvas et dispersas haberet**, quomodo tam improvise malo occurrere queat nesciens et ab

"Craiul Laslău **văzându-să slab de oști și de puteri și mierându-să cum va face și cum va pute să ste împotriva a atâta mulțime** ! să fie trimis la împăratul Rămului ..."

imminens periculum attonitus,
legatos ad Romanorum Imperatorum (...) mittit."

Circumstanțialei cauzale și celor două participiale relative din textul latin le corespund două sintagme gerunziale relative și două completeive interogative indirecte. Fragmentul în limba latină, neutru din punct de vedere stilistic, devine, în varianta din **Hronic**, o expunere dinamică, în care stilul indirect se împletește cu cel indirect-liber.

3.4. Substantiv însoțit de prepoziție - Sintagmă gerunzială

Există câteva situații în care unui substantiv însoțit de prepoziție în textul latinesc îi corespunde o sintagmă gerunzială. Prezența verbului la gerunziu, în fragmentele din **Hronic**, are consecințe în ceea ce privește raporturile sintactice în interiorul enunțului.

3.4.1. "Ladislau tunc a Regibus et
praecipue a Romanorum
Imperatore suppetias **per**
legatos exenixe rogasse ..."

"... **și trimițând soli** pre la toți craii, și toți
domnii creștinești, și mai cu deadins la
Împăratul Râmului, să să fie rugat să-i
dé ajutoriu ..."

Substantivului în acuzativ cu prepoziție **per legatos** îi corespunde sintagma gerunzială trimițând **soli**. În acest fel, determinanții verbului "rogasse" - "a Regibus et praecipue a Romanorum Imperatore" - trec, în **Hronic**, sub regenta verbului "trimițând": "trimițând soli pre la toți craii, și toți domnii creștinești, și mai cu deadins la Împăratul Râmului". Singura excepție o reprezintă complementul direct "suppetias", căruia îi corespunde circumstanțiala finală "să-i dé ajutoriu". Aceasta este subordonată verbului "să să fie rugat", care corespunde verbului "rogasse".

3.4.2. "Tartaros vero **ad conspectum**
Ladislai et Hungarorum panico
terrore percultos illico, relicta
praeda, terga vertisse ..."

"Iară Tătarii **văzând că li s-au pornit**
Ladislău asupră, ca morții de frică, de
nemică altă apucându-să numai de fugă
să fie plecat ..."

Substantivului de origine verbală **ad conspectum** îi corespunde verbul la gerunziu **văzând**. Caracterul tranzitiv al acestuia atrage după sine prezența completeivei "că li s-au pornit Laslău asupră". Atributul în genitiv obiectiv "Ladislai", subordonat substantivului "conspectum" este păstrat, în textul românesc, ca subiect al completeivei directe. Deci autorul păstrează schema regent - subordonat, dar inversează rapoartele sintactice, adică obiectul devine subiect.

3.5. Propoziție cu verb la mod personal - Sintagmă gerunzială

Sintagma gerunzială corespunde, în **Historia Moldo-Vlachica**, și unor structuri cu verb la mod personal. Gerunziul este preferat în textul românesc datorită faptului că permite constituirea unor fraze lungi, care, pe de o parte duc la realizarea unor simetrii la nivelul frazei, pe de altă parte generează necesitatea unui efort în rezolvarea textului care capătă, în acest fel, "un caracter ezoteric".⁸

3.5.1. "... ubi cum plurimos Tartarorum

"... multime de dânsii în apa Siretului

undis suffocari ex altera ripa rex
vidisset vocatus est."

să să fie înneecat, **care** din **cela** **mal** pri-
vind craiul Laslău, să fie strigat."

Completivei infinitivale "plurimos Tartarorum undis suffocari" îi corespunde propoziția principală "multime de dânsii în apa Siretului să să fie înneecat". Circumstanțiala temporală **cum** (...) **ex altera ripa rex vidisset** corespunde sintagmei gerunziale relative **care** **din** **cela** **mal** **privind** **craiul Laslău**. Textul românesc păstrează verbele din corespondentul latin, însă în alte forme gramaticale, ceea ce determină schimbarea raporturilor sintactice la nivelul frazei:

suffocari

să să fie înneecat

vidisset

văzând

vocatus est

să fie strigat

3.5.2. "Saba igitur dum **ad castra Ladislai pervenisset et legationem suam devote illi obtulisset** nullo modo turbulentum Ladislai animum placare potuisset."

"Sava dară mitropolitul mărșălind la **tabăra** lui **Laslău**, și cu **mare umilință**, și cu **creștinească** **plecăciune** **solii** **dându-și**, să-l fie rugat, pentru ca să părăsască de **acea oaste**, fără nici o dreptate rădăcată."

Circumstanțialelor temporale **dum ad castra Ladislai pervenisset et legationem suam devote illi obtulisset** le corespund două sintagme gerunziale relative: **mărșălind la** **tabăra** **lui** **Ladislău**, **și cu mare umilință**, **și cu creștinească** **plecăciune** **solii** **dându-și**.

3.5.3. Sintagma gerunzială, mai frecvent ca cea relativă (în care verbul la gerunziu are același subiect cu verbul regent), și mai rar cea absolută (în care verbul la gerunziu are subiect propriu) reprezintă modalitate predilectă a lui Dimitrie Cantemir de a reda, în textul românesc, ablativul absolut și participiala relativă. Mai mult decât atât, sintagma gerunzială este preferată unor simple substantive sau unor propoziții. Gerunziul este preferat datorită avantajelor pe care le oferă la nivelul propoziției și al frazei: lipsa de acord, simetria arhitecturală, eufonia.

3.6. Topica abaltivelor absolute și a participialelor relative din **Historia Moldo-Vlachica** este foarte variată. Se remarcă totuși o anumită preferință pentru plasarea circumstanțialelor nominale fie la început de frază: "Quo a Ladislao audito, cum maximo invidiae furore accensum sibi parem non ferre", "Ita Deo precibus Sabae placato, nubibus quidem iubet", fie în interiorul frazei, dar la începutul seriei de subordonate: "et corrupta lingua cum Latina, quo hodie omnes Valachi utuntur, eosdem Dacos antiquos esse".

3.6.1. Participialele relative sunt, în general, plasate în interiorul regentelor lor, în vecinătatea numelui pe care îl determină: "Rex Lasles (...) quomodo tam improvise malo occurrere nesciens et ob immensum periculum attonitus, legatos ad Romanorum Imperatorem (...) mittit", "Lasleus igitur rex horum auctus latrorum auxilio adversus Tataros arma opponit."

3.6.2. În **Hronic**, autorul este mai puțin preocupat de structurile mozaicate,

de formele surprinzătoare și optează pentru sintagmele gerunziale plasate în fața regentei, servind la realizarea unor perioade ample și eufonice: "Și ase cărțile istoricilor într-o parte lăsând, de ale băsnuitorilor cu mare osirdie ne-am apucat". "Sava dară mitropolitul mergând la tabăra lui Laslău, și cu mare umilință, și creștinească plecăciune solii dându-și, să-l fie rugat ..."

3.6.3. În textele românești este evidentă intenția autorului de a păstra un model sintactic latin. Verbul este plasat în final, fără a afecta semantica enunțului, pentru că elementele subordonate îl susțin în imediata vecinătate: "pre carii Ulpie Traian de la Roma și din toată Italia aducându-i", "în urechile și gurile a unor băsnuitori căzând" etc.

3.6.3.1. Pe de altă parte, verbele la gerunziu sunt plasate în fața subordonatelor dependente direct "socotind că doar cu fuga va puté scăpa", "Țăranii văzând că li s-au pornit Laslău asupra", "cu mare izbândă la cetate întorcându-să, să fie poruncit".

3.6.4. Presiunea sistemului gramatical românesc îl determină pe autor să-și organizeze frazele la nivel macro și microstructural, astfel încât să nu lezeze inteligibilitatea acestora. Este o dovadă de maturizare artistică preocuparea pentru adecvarea conținutului la formă și căutarea unei căi de mijloc între fraza "brudie" românească și cea în limba latină, impletind elementul popular cu cel savant.⁹

NOTE

1. Dimitrie Cantemir, **Opere Complete**, Vol. IX, tomul I, **De antiquis et hodiernis Moldaviae nominibus și Historia Moldo-Vlachica**, prefată de Virgil Cândea. Ediție critică, traducere, introducere, note și indici de Dan Slușanschi, Editura Academiei, București, 1983.
2. Dan Slușanschi, **Sintaxa limbii latine**, vol. II, **Sintaxa frazei**, Ediția a doua, revăzută și adăugită, Editura Universității București, 1994, p. 16-17.
3. Id., *ibid.*, p. 37.
4. Id., *ibid.*, p. 76-78.
5. Dan Slușanschi, **Sintaxa limbii latine**, vol. I, **Sintaxa propoziției**, 1994, p. 40.
6. W. Meyer-Lübke, **Grammaire des langues romanes**, Traduction française par Eugène Rabet, A. Doutrepont et G. Doutrepont, 1890-1906, III, p. 20.
7. Mak Halliday, **An Introduction to Functional grammar**, Londra, 1985.
8. cf. Ion Istrate, **Barocul literar românesc**, București, 1982, p. 260.
9. Ovid Densușianu, **Evoluția estetică a limbei române**. Curs litografiat, 1929-1930, 1930-1931, p. 253.

APPROCHE D'ANALYSE CONTRASTIVE DE DEUX OEUVRES DE DIMITRIE CANTEMIR

Résumé

L'auteur propose un modèle d'analyse contrastive, au niveau syntaxique, de deux oeuvres de Dimitrie Cantemir: "Histoire Moldo-Vlachica" (L'Histoire moldo-valaque) et "La Chronique de l'ancienneté des Romano-moldo-valaques".

On y démontre, par des arguments philologiques, la filiation des deux textes, et on y explique le mécanisme par lequel D. Cantemir a adapté certaines structures syntaxiques latines au système de la langue roumaine.

On y explique aussi l'adaptation des subordonnées nominales circonstancielles et relatives.

D. Cantemir a bien saisi la relation indestructible qui existe entre le latin et le roumain, c'est pourquoi, dans la "Chronique", il poursuit le modèle latin, tout en l'amplifiant.

C'est lui (D. Cantemir) qui réussit une combinaison harmonieuse de l'élément populaire (roumain) avec l'élément savant (latin), témoignage de pleine maturité artistique.

.

PERSONALITĂȚI DE SORGINTE AROMÂNĂ ÎN ȘI DIN DOBROGEA

Între personalitățile pe care le-a dat provincia românească dintre Dunăre și Mare spiritualității naționale se numără și o seamă de figuri reprezentative de origine aromână. Sunt dificil de depistat datele privind trecerea sau situarea în Dobrogea a unor negustori sau călători aromâni câtă vreme aceasta s-a aflat sub dominația otomană. Totuși, la finele secolului al XVI-lea, un călător olandez, Giorgius Dousa descrie târgul Karasu pe locul Medgidiei de azi ca fiind populat nu doar de tătari, ci și de români. Ne apare interesant numele acestui călător, scris Dousa, dar evident pronunțat Dusa, poate chiar Dușa, care nu era, desigur, olandez, deși era în serviciul unor interese comerciale olandeze. Marele istoric Nicolae Iorga a subliniat originea sud-dunăreană a unui vestit cărturar de la începutul secolului al XVII-lea, Iosif Mesiodax sau Mesiodacul, din Cernavodă, devenit directorul Academiei grecești din București. Între 1793-1794, un Gheorghe Domusciu Dârstorean, adică din Dârstor sau Silistra (în Dobrogea de Sud), în calitate de diac la Mănăstirea Radu vodă din București, transcrie circa 1200 de documente ale acestui sfânt locaș, între care 14 în limba greacă, ceea ce atestă că era un bun cunoscător al acestei limbi. La 1870, fostul revoluționar ardelean de la 1848, cărturarul patriot Nifon Bălănescu vine în Dobrogea, la Tulcea, unde obține sprijinul și prietenia lui Ismail Bey, mutessariful sangeacului (districtului) Tulcea și înființează 21 de școli românești în tot atâtea vechi așezări dobrogene, dintre care 12 numai în cazaua Măcin. Studiile publicate despre acest aspect converg asupra faptului că cei doi se înțelegeau în același grai, în sensul că Ismail Bey era de origine sud-dunăreană, mai mult decât probabil aromână. În fine, prima cercetare folcloristică efectuată în Dobrogea, imediat după revenirea acestei provincii în cadrul firesc al statului român, în iarna anilor 1878-1879, aparține etnografului, muzicologului și teatrologului Teodor T. Burada, ieșean de evidentă soriginte aromână, care și-a prefăcut materialele folcloristice din satele dobrogene cu excursul deosebit de important din punct de vedere documentar intitulat "O călătorie în Dobrogea", apărut la Iași în 1880 ...

Revenită în matca firească a istoriei sale, Dobrogea va evolua nu numai material, ci și spiritual, la propășirea ei o contribuție remarcabilă având-o nu puțini negustori, medici, farmaciști, ca și oameni de litere, de origine aromână. Între figurile proeminente ale acelor ani de renaștere a Dobrogei am nota pe T. G. Dabo, peședintele Socieității de cultură și binefacere a românilor macedoneni, pe frații Mihail și Vasile Cotta, comercianți și flantropi, pe doctorii Achile Zissu sau Tașcu Sunda, pe profesorul Nicolae

Tacit, ca să dăm doar aceste nume. Între ele, o subliniere aparte merită scriitorul, publicistul, animatorul cultural Pentru Vulcan (1869-1922). De origine aromân, numele său real fiind Petru Ghinu, născut în Bitolia, vine în România la 1880 și, după studii liceale terminate la Craiova în 1891, face Facultatea de Drept din București. Se afirmă în revistele vremii: "Lumea nouă", "Adevărul ilustrat", "Epoca", "Povestea vorbei", din București, colaborează la "Familia", legând cu Iosif Vulcan o amicizie trainică. În urbea tomitană, ca funcționar la Prefectură, devine un intelectual de prestigiu, prin înființarea cercului literar și științific "Ovidiu" și a primei biblioteci publice, dar, mai ales, prin prima revistă culturală dobrogeană, "Ovidiu", care a apărut în 88 de numere, între 1898 și 1910. Am mai scris despre acest ctitor și deschizător de drum, așa că nu vom face decât să punctăm aspectele mai importante ale activității sale. A știut să atragă în jurul Cercului și în paginile revistei "Ovidiu" personalitățile epocii. În urma de manifestări organizate de Cerc deosebit de apreciate au fost conferințele ținute de Nicolae Iorga, Spiru Haret, I.L. Caragiale, V. A. Urechia, George Murnu și alte figuri de mare prestigiu. În paginile revistei au publicat Grigore Tocilescu (serialul "Monumentul triumfal de la Adamclisi"), Marin Ionescu-Dobrogeanu (serialul "Din geografia Dobrogei"), I. Popovici, G. Dem. Teodorescu, Marcu Beza, Nicolae Batzaria, Corneliu Moldoveanu, Dimitrie Nanu, Ion Gorun, G. Tutoveanu și alții. Petru Vulcan s-a străduit să impună atenției publicului și nume noi, de talente tinere, între acestea fiind poetul Nuși Tulliu sau Eleonora Predescu-Nour, pe care o numea, nu fără temei, o "Ada Negri a Dobrogei". Autor prolific el însuși, Petru Vulcan a publicat o serie de volume de poezie și proză, în românește sau în graiul părintesc aromân, demn de menționat fiind și astăzi volumul său "Lilice de la Pind", alături de evocările în proză "Icoane de viață" și "Armăna". Pe nedrept uitate, unele din aceste scrieri ar merita să fie adunate într-un volum antologic. Tot **Petru Vulcan**, între 1897-1906 a fost director literar al publicației bucureștene "Revista Poporului", fondată de Al. Spiru. A fost inițiatorul primelor Albume și Almanahuri din această parte a țării. În 1900, împreună cu T. G. Dabo, dr. Tașcu Sunda și Nicolae Tacit, a realizat și tipărit la Constanța un "Almanah macedo-român" în 160 pagini, care rămâne, cronologic, prima publicație de acest fel din Dobrogea. Conceput spre a fi de folos fraților aromâni din spațiul balcanic, Almanahul a avut un real succes, dovadă fiind continuarea lui, cu un alt **Almanah**, apărut în 1901-1902, în 184 de pagini. Tot lui Petru Vulcan îi revine meritul de a fi redactat și tipărit "Albumul național al Dobrogei", apărut în 1906, cu prilejul Jubileului Regelui Carol I, lucrare interesantă din punct de vedere documentar și astăzi ...

Un mare fiu al Dobrogei, savant de renume național și european, Oreste Tafrali (1876-1931) era, după date obținute de noi, de certă origine aromână. Născut la Tulcea, după studii universitare de arheologie și istoria arterelor incununate în Franța, devine profesor universitar la Iași, se remarcă în lumea

științifică prin cercetările sale de artă bizantină și susține numeroase conferințe în țară și străinătate. În 1906 a publicat volumul de evocări literare "Scene din viața dobrogeană", scriere de un farmec aparte, prin țesătura ei complexă, care reușește istoria, arta și peisagistica insolită a țărmului transdanubian într-un stil unic. În situația grea de la finele primului război mondial, când bulgarii încropiseră un guvern-fantomă al Dobrogei la Babadag, din niscaiva grădinari și învățători, când propaganda bulgară făcea "valuri" în unele publicații străine, alături de riposta dată de Nicolae Iorga în ziarul "Neamul Românesc", care apărea la Iași, de memoriile adresate Regelui Ferdinand de parlamentarii dobrogeni în frunte cu Ioan N. Roman și C. Alimănișteanu, savantul Oreste Tafrali a făcut cunoscută Dobrogea românească străinătății în adevărata ei lumină istorică și demografică, într-o lucrare documentară "La Roumanie transdanubienne", apărută la Paris. În treacăt fie spus, în această lucrare despre Dobrogea, țara lui Decebal și Mircea cel Bătrân, ca și în unele articole de mai târziu, Oreste Tafrali, ca, de altfel și Marin Ionescu-Dobrogeanu în 1928, a susținut o idee interesantă și la care subscriem, anume că numele Dobrogea nu vine de la Dobrotici și că nu trebuie căutată altă explicație, în pofida acreditării sale ca atare, între alții de Nicolae Iorga sau Constantin Brătescu. Nu credem că această chestiune este de natură a suscita o polemică de orgolii, ci, dimpotrivă, este cazul de a revedea contextul istoric în care Dacia Pontică apare cu numele Dobrogea, acest context fiind anterior lui Dobrotici. De aceeași părere era și Gheorghe Brătianu. Atragem atenția că, în documentele otomane, ca și în enciclopedii sau studii istorice turcești, numele Dobrogei apare sub forma **Dobruccia**, fiind evident că otomanii l-au preluat de la genovezi. Aceștia, întreprinzători neguțatori, care au făcut comertul la Constanța, Mangalia (numită de ei Pangalia sau Manegalia), ca și la Chilia etc., au numit teritoriul dintre Dunăre și Mare "locul unde arde soarele", aducă, pe limba lor: "dove bruccia il sole", prescurtând (în limbaj uzual): "Do bruccia" ... Întorcându-ne la savantul Oreste Tafrali, trebuie să mai menționăm pasiunea, strădaniile, sacrificiul cu care, ani de zile, s-a afirmat în editarea prestigioasei reviste "Arta și Arheologia". A fost un universitar respectat și un bun director al Muzeului de Antichități din Iași. A fost membru al multor societăți și institute de istorie și artă din străinătate. Lucrările sale consacrate antichității eline sau istoriei Imperiului Bizantin interesează și azi. Dar cea mai mare din admirațiile sale, până la capătul vieții, nu a fost lumea de miraje a Eladei, în care au răsărit zorii civilizației europene, nici strălucirea Bizanțului, ci peisajul insolit al Dobrogei natale, brăzdat de vitregiile veacurilor și aureolat de îngemănarea civilizațiilor antice, de simbioza daco-romană, care a pus o pecete eternă, de spirit și culoare, pe șirul lung de generații până la noi ...

Între personalitățile de origine aromână născute în Dobrogea nu putem uita pe Ovidiu Papadima, care a văzut lumina acestei lumi în comuna Mihai Viteazu, în 23 iunie 1909, fiind fiul unui distins profesor. Deși au trecut 90 de

ani de la nașterea sa și omul de cultură, exegetul, folcloristul riguros, eseistul rafinat Ovidiu Papadima a dispărut dintre noi, mass-media, preocupată mai mult de cancanuri politice, a omis regretabil această aniversare. Uităm, domnilor, dureros de repede, valorile spiritualității noastre. După ce a făcut liceul la Târgu-Mureș, scoțând, între 1927-1928 revista "Îndemnul", Ovidiu Papadima urmează Facultatea de Litere și Filosofie din București, terminată cu Magna cum laudae în 1931. Între 1933-1935 este asistentul marelui profesor Dimitrie Caracostea. Urmează o perioadă în care predă la Academia Comercială, ori este profesor la Oradea etc. În 1938-40 face studii de specialitate în Germania, unde obține licența în literatura germană va fi lector de literatura română la Universitatea din Viena, apoi șef de lucrări la Facultatea de Litere și Filosofie din București. În 1944, obține doctoratul cu lucrarea "Ideologia literară pozitivistă în literatura românească a secolului al XIX-lea". Din 1949 va lucra la Institutul de istorie literară și folcloristică al Academiei Române, condus de G. Călinescu. A fost, un timp, secretar de redacție la "Revista Fundațiilor Regale". În plan editorial, s-a remarcat încă din 1941 prin lucrarea sa "o viziune românească asupra lumii". Va publica apoi studiul "Neam, sat și oraș în poezia lui Octavian Goga", în 1942, reluat în 1944 în forma extinsă a unei monografii intitulată "Octavian Goga". Cronicar literar inzestrat și afirmat prin rigoarea morală a analizelor sale, Ovidiu Papadima își publică cronicile în volumul "Creatorii și lumea lor", în 1943. Un volum de referință al exegetului "Poezie și cunoaștere etnică", apărut în 1944. Ca atâți alți intelectuali de marcă, și Ovidiu Papadima a suferit persecuțiile regimului comunist, prigoană, ostracizarea. Își va relua preocupările intelectuale și publicistice în 1963, când publică un studiu despre Anton Pann. În 1974 vede lumina tiparului lucrarea sa despre "Ion Pillat". Cu acestea, însă, nu am epuizat nici pe departe lista lucrărilor sale. Variate ca tematică, dar păstrându-se în orizontul de valori și rigori specific personalității sale, lucrările lui Ovidiu Papadima rămân repere prețioase pentru cercetătorii din domenii ca etnografia și folcloristica, istoria și teoria literară, etica și estetica, bibliografia etc. Între acestea, de un interes constant, nealterat de trecerea vremii, atât pentru specialiști, cât și pentru publicul avizat, rămân lucrări ca: "Literatura populară românească" (1968), "Scriitorii și înțelesurile vieții" (1971), "Reviste literare românești din ultimele decenii ale secolului al XIX-lea" (1974), "Ipoteze ale iluminismului românesc" (1975) etc. O monografie consacrată lui "Henrick von Kleist", apărută în 1967, ne deschide posibilitatea de a vedea că Ovidiu Papadima ar fi fost și un exeget al literaturii germane sau ar fi putut realiza studii de literatură comparată, dacă traiectoria sa existențială nu ar fi fost contrecarată de urgia proletcultistă a epocii postbelice. Știm că a fost propus pentru Premiul Herder cum nu au lipsit invitațiile făcute acestui reputat exeget de către foruri academice de peste hotare. Din păcate, în țara pe care a iubit-o cu atâta evlavie și dăruire, nu i-a fost oferit un fotoliu la Academia Română, pe care a slijit-o cu marcată competență. Nu ar

fi târziu nici acum să i se acorde, post mortem, titlul onorific de academician, ca o recunoaștere, fie și tardivă a meritelor sale în cultura românească.

Ne oprim aici cu aceste însemnări asupra personalităților de sorginte aromână care s-au ridicat din orizontul provinciei transdunărene în cel național și universal deopotrivă, urmând să aducem, cu alte prilejuri, noi evocări de figuri reprezentative în și din Dobrogea către o lume pe care valențele spirituale o fac mai generoasă deschiderilor și cunoașterii în amplitudine.

PERSONALITÉS D'ORIGINE MACÉDONIENNE EN DOBROUDJA ET DE DOBROUDJA

Résumé

Parmi les personnalités données à la spiritualité nationale par la province comprise entre le Danube et la Mer Noire, il y a une multitude de figures de marque d'origine macédonienne.

L'auteur fait mention de l'activité culturelle importante déployée par Teodor T. Burada, muhail et Vasile Cotta, Achile Zissu, Tașcu Sunda, Petre Vulcan (Petre Ghinu) qui a créé la première revue culturelle dobroudjienne "Ovidiu", Oreste Tafrali (qui a fait connaître la Dobroudja roumaine à l'étranger, dans sa véritable lumière historique et démographique), Ovidiu Papadima (floklorite et essayiste raffiné) et d'autres.

Ces personnalités d'origine macédonienne se sont élevées de l'horizon de la province transdanubienne au niveau de l'horizon national aussi bien qu'universel.

FRAȚII TAMPOSI, DE LA PERIOADA ROMANTICĂ A A AVIAȚIEI CIVILE AMERICANE LA MARILE HOLDINGURI

Cine ar fi crezut, la începutul acestui secol, că din cătunul din munții Pindului, Avdela, în acea zonă a Greciei locuită din vechime de o populație romanică numită vlahi sau armâni, soții Nasi și Aspasia Tamposi vor înfăptui visul lor de a trăi în libertate, că acest vis, intruchipat ca un zbor, se va transmite fiilor lor, în America?! Sătui de asuprirea otomană și de vexațiunile cotidiene, de constrângerile exercitate asupra aromânilor de a se greciza, soții Nasi și Aspasia Tamposi hotărăsc să emigreze în America. În cătunul lor de munte, vor fi visat nopțile, sub puzderia stelilor, să facă această lungă călătorie în zbor, dar acest lucru era imposibil atunci. Legenda lui Icar plana încă asemenea unei fantasme irealizabile peste munți și mări. Primele încercări făcute de Blèriot, Santos Dumond, Traian Vuia, Aurel Vlaicu și alții, pe câmpul de la Issy les Moulinaux, de lângă Paris, deși temerare, abia lăsau să se întrevadă începutul transformării visului în realitate. Așa că soții Nasi și Aspasia Tamposi au făcut lungul, obositorul drum spre America, călătorind cu vaporul, din portul Salonic, numit de aromâni Săruna, pe Mediterana, apoi au traversat Oceanul Atlantic până la zarea de lumină, la pământul făgăduinței, dominat de Statuia Libertății din portul New York. După formalitățile de rigoare, soții Tamposi au făcut un lung drum cu trenul, străbătând America, până la granița cu Canada. Aici s-au stabilit în orașul Nashua, din statul New Hampshire, într-o zonă păduroasă, cu aer proaspăt, care le amintea de îndepărtatele locuri natale. Aromâni întreprinzători și destoinici, soții Tamposi s-au ocupat la început de realizarea unor instalații de prelucrarea bumbacului adus din sud, au făcut o fabrică textilă, apoi au trecut la prelucrarea pielăriei, ajungând să posede mai multe fabrici de încălțăminte, la Nashua și în alte localități. Dar visul zborului în libertate se va transmite fiilor lor, născuți în America, Nicolas, Jim și Sam.

În plină epocă romantică a zborurilor cu monoplanuri, Nick, Jim și Sam se vor afirma, din fragedă tinerețe, între pionierii aviației americane. Pasiunea lor pentru aparatele de zbor nu a fost întâmplătoare, avându-și izvorul în moștenirea lor valahă din munții Pindului. Nick, fratele mai mare, a luat primele lecții de zbor la vârsta de 12 ani, la 17 pilota singur, iar la 19 era deja instructor de zbor. Cei trei frați erau la curent cu orice noutate despre aparatele de zbor, au devenit buni mecanici, își cheltuiau toți banii câștigați în fabricile părinților pentru a achiziționa aparate și a organiza întreceri aviatice. Acele "mitinguri aviatice" din anii 1918-1920, par astăzi desuete, dar cine a văzut filmul "Acei oameni minunați și mașinile lor zburătoare", și-a

făcut, credem, o impresie măcar despre difixcultățile zborurilor și măiestria și curajul inegalabil al aviatorilor. Temerari și iscușiți, frații Tamposi s-au afirmat cu energie și consecvență în acest domeniu. Au devenit particulari, transportând, pe distanțe și trasee dificile, persoane avute, din America sau Canada. Au devenit apoi piloți comerciali, cu aparate, hangare și angajați proprii. Întreprinderea înființată de ei, **Nashua Aviation**, deținea în 1925, o flotă de 18 avioane de diferite tipuri, unele fiind echipate cu tălpi de schi pentru zăpezi, altele cu tălpi și flotoare pentru râuri și lacuri. Compania avea 23 angajați, deținea hangare pentru propriile aparate, cât și pentru alte firme, rezervoare de combustibil, echipamente de comunicație și de prognoză meteo, echipe de întreținere și securitate etc. Din 1925 până în 1940, frații Tamposi au deținut controlul complet al aeroportului din Nashua. Deși în acești ani pilotarea avioanelor era destul de dificilă, neexistând tehnica electronică de azi, frații Tamposi au înființat un serviciu charter, care putea transporta orice persoană în orice loc din Statele Unite și Canada. Prețurile de transport erau corespunzătoare pregătirii și iscusinței piloților. Un sudamerican, Ortega, a oferit 25 de mii de dolari americani (sumă enormă atunci) pentru a fi dus peste Oceanul Atlantic. Frații Tamposi au fost prieteni cu aviatori vestiți, care au venit să-i vadă la Nashua. Dintre ei, numim pe Charles Lindbergh, cel care a zburat pe un monoplan Ryann, într-o cursă solitară, de la New York la Paris, în 1927, ori pe Richard Chamberlain, între primii care au încercat să înconjoare lumea, care a venit la Nashua, oferindu-le aparatul său ... Între zburători exista o amicitie deosebită și fiecare se întrecea să-și arate măiestria și cutezanța. La Nashua, se întâlneau periodic, în reuniuni numite "Zborul în hangar", aviatori din America și Canada ... Adeseori, aviatorii trebuiau să zboare în regiuni necunoscute, cu hărți rudimentare, să decoleze sau să aterizeze pe piste improvizate etc. Frații Tamposi se pot mândri cu faptul că întreprinderea lor, **Nashua Aviation**, timp de 15 ani, nu a înregistrat pierderea sau deteriorarea niciunui aparat, și nici pierderi umane din rândurile pasagerilor. Tot frații Tamposi se puteau mândri cu Școala de pilotaj înființată de ei la Nashua, care a format sute de piloți încercați și zeci de instructori de zbor aleși dintre cei mai experimentați. I-au ajutat până și pe curieri să absolve clasele de zbor. Primirea la Școala de pilotaj se făcea în baza unui examen teoretic și practic de mare exigență. Cursanții trebuiau să aibe calitățile fizice și psihologice necesare încercărilor dificile ale zborurilor pe orice vreme, în orice situație, peste munți și văi, peste lacuri și păduri, peste zăpezi nesfârșite. Cursurile teoretice și demonstrațiile practice erau urmărite cu o exigență deosebită. Înainte de examenele de absolvire se organizau demonstrații, cursanții trebuiau să execute degajat toate tehnicile de zbor. Examenele scrise acopereau domenii ca: Principii de navigație aeriană, Aparate și motoare de zbor, Cartografie, Meteorologie etc. Teoria și practica zborului erau considerate inseparabile. În fine, examenele practice erau supervizate de Administrația Aeronautică Civilă și de Ministerul

Comerțului. Dacă Nick Tamposi s-a făcut cunoscut ca fondator al **Nashua Aviation**, Turnul de Control din Nashua purtând și astăzi numele său, fratele său, Jim, s-a implicat în dezvoltarea învățământului aeronautic, fiind unul dintre fondatorii Colegiului "Daniel Webster" din Nashua, care dedica o mare parte a procesului de învățământ aviației, de la teoria zborului, tehnicile de zbor și mecanică, la meteorologie, legislație, organizare și administrare. Recunoscut, peste ani, ca un pionier în acest domeniu, Colegiul "Daniel Webster" i-a conferit lui Jim Tamposi titlul de Doctor Onorific ... La Școala de pilotaj de la **Nashua Aviation**, apoi la Colegiul **Daniel Webster** s-a format crema personalului de pe liniile aeriene, după cum mulți dintre piloții antrenati de frații Tamposi au acționat cu eroism în misiunile grele din anii celui de al doilea război mondial ...

După cum este știut, aviația a avut o evoluție impetuoasă, proiectanți și ingineri constructori de avioane și motoare de avion, în fabrici tot mai bine echipate, contribuind la această evoluție. La finele anilor '20, începutul anilor '30, zborurile temerare cu monoplanuri, salturile acrobatică, aterizarea verticală fără motor, aterizările forțate pe terenuri aride sau înghețate, toate acele "minuni" care făcuseră faima "zburătorilor" romantici, lăsau locul zborurilor pe mari distanțe, cu caracter utilitar, de transport de pasageri și mărfuri. Dar calitățile deosebite ale aviatorilor rămăneau să fie luate în seamă, ca prioritate, deși tehnicile evoluau rapid. Nick Tamposi se va afirma în continuare, fiind consecvent vocației și pasiunii sale. La numai 22 de ani devine comandant la cea mai cunoscută companie aviatică din Statele Unite, **Pan American**, ales pentru calitățile sale, fiind, probabil, cel mai tânăr comandant din istoria acestei companii. Îndeobște, companiile aviatice nu acordă brevetul de comandant decât piloților cu o lungă și verificată experiență, trecuți de 40 de ani. Dar Nick Tamposi avea o solidă experiență și un talent de excepție. Pentru calitățile sale, șefii de state, mari businessmani, companii diferite, l-au solicitat de la **Pan American**, pentru a efectua zboruri considerate dificile sau de mare importanță. O astfel de cerere a venit din partea președintelui Braziliei, în urma căreia Nick Tamposi a efectuat un zbor deasupra pădurilor Amazoniene și, cu precădere, asupra ținutului rămas virgin și în parte necunoscut și până astăzi, numit Matto Grosso, misiune cu caracter științific, în cadrul căreia s-au luat repere, s-au făcut fotografii și filme, în vederea întocmirii unor hărți și studii. O altă solicitare a venit din partea președintelui Indoneziei, și, cu avizul lui **Pan American**, Nick Tamposi a întreprins o călătorie în jurul lumii, având ca punct de plecare Djakarta, capitala Indoneziei. Impresionați de timpul record în care Nick Tamposi și-a îndeplinit această misiune, care a însemnat practic parcurgerea în zbor a zeci de mii de kilometri, peste munți și oceane, la întoarcere, indonezienii i-au dăruit un set de masă lucrat artistic din argint și l-au înconjurat cu laude. Ajuns la o vârstă a maturității depline, Nick Tamposi a rămas fidel pasiunii sale, iar **Pan American** a continuat să-i acorde misiuni importante. Trebuie

arătat astfel, că, în plin "război rece", într-un moment în care oficialitățile americane încercau ameliorarea relațiilor cu țările estice, Nick Tamposi s-a remarcat din nou. El este cel care a inaugurat zborurile **Pan American** la București și Moscova, în 1967. Publicist dotat, în ziarele din New Hamshire, Nick Tamposi a relatat cu detalii inedite, pline de culoare, călătoriile sale, între care și cea din 1967, la București. Se pare că autoritățile bucureștene erau la curent asupra personalității lui Nick Tamposi, inclusiv asupra cunoștințelor sale de limba și cultura română, căci i-au făcut o primire impresionantă, similară cu a unui șef de stat, cu fanfară, grup folcloric, toasturi etc., prilej cu care Nick a oferit primarului Bucureștilor cheia orașului New York, din partea primarului megalopolis, Lindsay ... În august 1970, cu prilejul vizitei președintelui american Richard Nixon în România, aeronava prezidențială **Air Force One** a fost comandată de același ilustru pilot Nick Tamposi. Deși Casa Albă avea pentru **Air Force One** proprii săi piloți experimentați, se pare că însuși președintele Nixon l-a cerut de la **Pan American** pe Nick Tamposi ... Strălucitul pilot de origine aromână a descris în articolele sale memorialistice și alte călătorii, între care se înscrie și o impresionantă relatare a survolării întinderilor înghețate, întretăiate de fluvii, lacuri și păduri, ale Siberiei. În 1975, când cel mai mare dintre frații Tamposi, Nick, s-a stins din viață, familiile fraților Tamposi dețineau mari holdinguri în New Hampshire și Florida, dovadă a tenacității și priceperii lor nu numai în aviație, dar și în afaceri. Ca un fapt recunoscut în America, frații Tamposi s-au făcut remarcați în primele rânduri ale Partidului Republican, fiind lideri necontestati în statul New Hampshire. Cel mai mic dintre frații Tamposi, Sam, a primit înalte distincții federale. Fiica lui Sam Tamposi, Elizabeth, a fost secretară asistent de stat la Washington, în timpul administrației George Bush ... Poate că nu este lipsit de interes să mai arătăm, în finalul acestor însemnări, că frații Tamposi au fost și pasionați sprijinitori ai celui mai îndrăgit sport din Statele Unite, basseballul, fiind acționari la cunoscuta echipă de basseball Boston Red Sox ... Sperăm să venim cu noi aspecte ale evoluției acestei măndre ramuri aromâne din America într-o relatare viitoare.

LES FRÈRES TAMPOSI, DEPUIS LA PÉRIODE ROMANTIQUE DE L'AVIATION CIVILE AMÉRICAINE AUX GRANDS HOLDINGS

Résumé

En pleine époque romantique des vols à monoplane, Nick, Jim et Sam Tamposi se sont affirmés de leur tendre jeunesse parmi les pionniers de l'aviation américaine.

L'entreprise fondée par eux, NASUA AVIATION détenait en 1925 une flotte de 18 avions de différents types. Ils se sont liés d'amitié avec des aviateurs célèbres (Charles Lindbergh, Richard Chamberlain) et ils possédaient de grands holdings en New Hampshire et Floride, ce qui prouve leur ténacité et leur adresse non seulement en aviation, mais en affaire aussi.

Ils ont agi héroïquement au cours des grandes missions des années de la seconde guerre mondiale ainsi qu'en pleine "guerre froide" à un moment où les officiels américains essaient l'amélioration des relations avec les pays de l'Est.

Ils se sont fait remarquer dans le Parti Républicain, étant des leaders incontestables dans l'Etat New Hampshire.

Ce sont seulement quelques-uns des aspects de l'évolution de cette fière branche macédonienne de l'Amérique.

OFIȚERI DE MARINĂ ÎN ȘTIINȚA ȘI TEHNICA ROMÂNEASCĂ

Rândurile de față constituie un fragment dintr-un studiu mai amplu, care, sub titlul "**Dobrogea, marina și spiritualitatea românească**", încearcă să aducă în atenție contribuția marinarilor poeți, sciitori, ziaști, istorici sau inventatori la crearea aceluia focar de spiritualitate specifică, născut din oamenii Mării și din nemărginirea ei.

Având în vedere că o serie de date despre presa și istoriografia navală românească au văzut deja lumina tiparului, în cele ce vor urma ne vom opri asupra contribuției ofițerilor de marină la dezvoltarea științei și tehnicii românești, folosind, în acest scop, un număr important de documente originale pe care Muzeul Marinei Române are privilegiul de a le deține.

După cum înșiși autorii mărturisesc "lucrarea se adresează în egală măsură cadrelor didactice și de marină, specialistilor, ca și tuturor celor ce prin profesiune, prin interes, prin inclinații, sunt legați de navele destinate apărării patriei sau de numeroasele indeletniciri civile proprii mării și fluviului. În același timp ea este supusă atenției tuturor celor pe care istoria în general, evoluția marinei, în particular, îi pasionează publicul larg".

Cercetând izvoare și mărturii diverse, parcurgând o vastă bibliografie, în anul 1994, căpitan-comandor Valentin Ciorbea a publicat, la rândul său, o ambițioasă monografie a portului Constanța. Volumul, intitulat **Portul Constanța de la antichitate la mileniul III**, nu se rezumă la a prezenta istoria strictă a portului, ci analizează și conexiunile pe care le-a avut cu orașul dezvoltat în jurul lui, cu regiunea dintre Dunăre și Marea Neagră și celelalte zone ale țării. Lucrarea este scrisă într-un stil plăcut, bogat ilustrată cu imagini de epocă, schițe și planuri cărora li s-au adăugat anexe cu traficul și navigația în diferite perioade, ceea ce sporește interesul pentru studiul monografiei.

Toți cei interesați de istoria acestor meleaguri, specialiști din alte domenii preocupați de realitățile actuale și perspectivele portului Constanța, găsesc în lucrare răspunsuri la întrebările ce și le pun în legătură cu principala noastră poartă maritimă.

Este puțin cunoscut faptul că în domeniul științei și tehnicii marina română înregistrează prin oamenii ei adevărate performanțe unele în premieră națională și chiar mondială.

Este puțin cunoscut faptul că primele nave românești care au participat la cercetarea apelor Mării Negre au fost navele Marinei Militare.

În anul 1892 Grigore Antipa a primit din ordinul Regelui Carol I însărcinarea oficială de a face cercetări oceanologice în Marea Neagră, imbar-

cat pe nave ale Marinei Regale de Război. Spre surpriza și încântarea marelui savant ofițerii din marina militară, aflați alături de el, s-au arătat deosebit de interesați în acest domeniu de cercetare unii reușind chiar mai târziu, fie prin activități proprii, fie în colaborare cu oceanologi de renume, să aducă o contribuție meritorie la evoluția cercetărilor marine în România.

Privind retrospectiv aceste începuturi, Grigore Antipa scria: "mă gândesc la acei bravi ofițeri de marină de la bordul vaselor "Elisabeta", "Mircea", "Grivița", în tovărășia cărora, la începutul cercetărilor mele, am petrecut timpuri atât de plăcute în călătoriile de studiu în vara anilor 1893, 1894, 1895. În special păstrez o duioasă și recunoscătoare amintire în veci regretaților mei prieteni: amiralul Ilie Irimescu și comandor Pavel Popovăț, care în calitate, unul de comandant și altul de secund al crucișătorului "Elisabeta": mi-au dat ajutor atât de prețios pentru a-mi face cercetările ce mi-au făcut viața pe bord atât de plăcută în campania lor întotdeauna interesantă și instructivă".

De fapt, comandorul Popovăț, om cu aptitudini deosebite pentru matematică, cu înclinații către cercetare în diverse domenii, s-a reîntâlnit, nu de puține ori, cu Grigore Antipa, fie ca membri în diferite comisii întrunite pe probleme de navigație, fie ca reprezentanți ai țării în diferite organisme internaționale, unde îndeplineau misiunea de apărători ai intereselor României. Astfel, îl găsim în anul 1894 alături de Anghel Saligny, Grigore Antipa, comandor Nicolae Negrescu, într-o comisie specială reunită în vederea elaborării unui regulament de navigație pe Dunăre sau, în timpul primului război mondial, membru în Comisia Militară Română din Paris, ca, la încheierea armistițiului să treacă la Comisia de experți care a asistat pe reprezentanții noștri plenipotențieri la tratativele de pace. Aici s-a reîntâlnit cu Antipa, aflat în același forum ca specialist în problemele Dunării.

În perioada 1894-1898, Pavel Popovăț a făcut cercetări și a elaborat studii de hidrografie. A participat direct la ridicarea gurilor Dunării pe brațul Chilia și Stari-Stambul (1894) și la operațiunea de ridicare a coastei și plajei submarine a Deltei Dunării (1896). În anii următori a înaintat un memoriu referitor la înființarea și funcționarea unui institut hidrografic pe Dunăre și Mare (1897) și un altul referitor la sistemele ce se pot întrebuița pentru ridicarea Dunării.

Preocupări ce s-au înscris în sfera activităților de cercetare hidrografică au avut și numeroși alți ofițeri ai marinei române.

În campaniile de vară ale anilor 1898 și 1899 cu bricul "Mircea" și șalupa "Rahova", au fost efectuate noi lucrări hidrografice atât pe litoral cât și pe platoul continental al țărmului românesc. Rezultatele acestora au fost utilizate de un grup de ofițeri din marină, conduși de locotenent-comandor Alexandru Cătuneanu, la întocmirea primei hărți românești de navigație pe mare. Institutul **Harta Mării Negre - coasta României**, această deosebită realizare a fost tipărită la Paris, în cadrul Institutului de Hidrografie al Marinei Franceze, ca urmare a demersurilor întreprinse de comandantul

Marinei, contraamiral Ioan Murgescu, pe lângă atașatul militar al Legăției franceze. În 1900 harta a fost prezentată la expoziția din capitala Franței fiind premiată cu medalia de aur, pentru excelența și înalta sa ținută științifică. În 1929, harta a suferit unele mici corecturi, determinate de modificarea în timp a adâncurilor fundurilor prin depuneri, în zona Deltei Dunării. După această actualizare, harta a rămas în folosință până în anul 1952, când a fost înlocuită cu hărți noi, întocmite de Direcția Hidrografică a Marinei.

Lucrări de hidrografice și navigație referitoare indeosebi la Dunăre, a semnat și locotenent-comandor Mihail Drăghicescu. Folosind materialele culese în campaniile de instrucție practică din anii 1882 și 1883, executate cu navele "Fulgerul" și "Lebăda", Drăghicescu a întocmit în anul 1884 prima hartă românească a Dunării. Zece ani mai târziu harta lui Drăghicescu a fost reprodusă la scara 1 : 28000 pentru a putea fi completată cu rezultatul unor noi sondaje. Această hartă, menținută la zi, s-a folosit în marină până în anul 1904 și a stat la baza realizării **Rutierei Dunării**, editată în anul 1915. În contextul acelorasi preocupări. Mihail Drăghicescu a participat între anii 1885-1886, cu canoniera "Grivița", la executarea unor ridicări topografice în zona Sulina - gura Portiței cu scopul studierii lacului Razelm în vederea construirii unei baze navale absolut necesară în situația în care, în urma revenirii Dobrogei la țară, urma să se constituie o flotă militară maritimă.

Problemele de hidrografie au trecut cu timpul, în cea mai mare parte, în sarcina Marinei Militare, al cărui serviciu hidrografic se va ocupa și cu întocmirea altor documente de navigație.

În 1926, căpitanul Alexandru Stoianovici a lansat un apel pentru constituirea unui organ central care să "asigure bunul mers al serviciului de la mare", pentru "crearea unui serviciu hidrografic să se ocupe de toate chestiunile referitoare la practica navigațiunii. În anul 1927, aflat la conducerea acestui serviciu nou înființat, căpitanul Al. Stoianovici, execută pentru prima dată, cercetări și măsurători de curenți marini în zonele Chilia - Gura Portiței.

Serviciul Hidrografic al Marinei, cu sediul la Constanța, a întreprins cercetărilor, sondaje, măsurători de curenți și alte lucrări hidrografice, la început sub conducerea comandorului Al. Stoianovici și apoi a căpitanului Emil Grecescu.

În anii ce vor urma au continuat și cercetările marine efectuate la bordul unor nave militare, de către renumiți cercetători în domeniu, în colaborare cu ofițeri de marină.

Între anii 1934-1936, dr. N. Gavrilescu, de la Stațiunea Zoologică Marină - Agigea și căpitanul de marină Emil Grecescu, au desfășurat un ointens program de măsurători, asupra curenților și caracteristicilor fizico-chimice ale apei Mării Negre, la bordul navei bază "Constanța".

În aceeași perioadă Radu Ciocârdei, la bordul canonierelor Marinei Militare "Stihi Eugen" și "Ghiclescu" a întreprins cercetării în Marea Neagră sintetizate în volumul **Marea**, publicat în anul 1936. Lui Radu Ciocârdei îi

aparține premiera românească în folosirea curentometrului pentru cercetarea Mării Negre.

O deosebită importanță în domeniu au și lucrările elaborate de Viceamiralul adj. Preda Fundăteanu, doctor în drept, membru corespondent al Academiei de Științe din România. Acesta, în calitate de director special al Direcției Speciale Autonome a Dunării Maritime din Subsecretariatul de Stat al Marinei, dispunând de un vast material documentar, a publicat în anul 1944 cartea **Esirea la mare**. În lucrare autorul face o trecere în revistă a studiilor și cercetărilor cu caracter hidrografic întreprinse pentru stabilirea fenomenelor de la gurile Dunării, caută și propune soluții pentru realizarea definitivă a unei ieșiri la mare, "problemă de o importanță covârșitoare pentru orice țară". Trei ani mai târziu, în 1947, editează **Considerațiuni geofizice asupra fenomenului de la gurile Dunării și raportul lor cu problema desăvârșirii navigațiunii pe Dunărea maritimă**. Viceamiralul Preda Fundăteanu a semnat o operă originală bazată pe cercetări personale, importantă pentru istoria Dunării românești și care reușește să evedențieze atât problemele născute cu ocazia întreținerii ieșirii la mare în epoca respectivă, cât și cele născute din prefigurarea soluțiilor de viitor.

Lucrări care s-au distins prin ținuta lor științifică și varietatea domeniilor abordate a elaborat și contraamiralul Corneliu Bucholtzer, din 1934 director al Institutului Geografic Militar. Promotor al celor noi procedee geodezice și topografice, Corneliu Bucholtzer a fost autorul modelului de hărți și planuri directe de un tip nou care au servit la elaborarea viitoarelor hărți militare din dotarea armatei, model prezentat în broșura **Cum se face și se citește o hartă? Reproducerea hărților** (1935). Varietate preocupărilor științifice ale aceluiași autor este demonstrată de diversitatea titlurilor apărute sub semnătura sa: **Ce e marea?** (1925), **Telegrafic și telefonic fără fir** (Chișinău-1926), **Inițierea în radio** (București 1931), **Două conferințe de tactică și strategie maritimă** (București f.a.), **Matematici speciale și aplicate** (București 1936), **Geodfezie** (1937), **Calculul integral și geometria analitică** (1935).

O mare diversitate de probleme abordează și contraamiralul Cezar Boerescu în opera sa de o viață. Alături de lucrări în care se dovedește a fi preocupat de progresul și importanța Marinei comerciale române - **Chestiunea Serviciului Maritim Român, București, 1911 sau Influența Marinei Comerciale asupra civilizației** (f.a.) - Cezar Boerescu a publicat cărți în care dezvăluie calitățile unui adevărat om de știință: **Energia radiantă și gravitația** (1928), **L'énergie rayonnante et les mouvements des corps célestes** (1928), **Energia. Conferința** (1930), **La conservation de l'énergie et les mouvements des corps** (1931), **Efecte giroscopice și electromagnetice** (1933), **La gravitation et les mouvements de corpe célestes** (1933), **Note relative la gyro-dinamica aplicată** (1942), **Originea energiei seismice** (1942), **Mișcările corpurilor în spațiu** (1944), **Din minunilenaturii. Materia-Energia-Viața-Instinctul-Intellectul-Radio-activitatea-Gravitația** (1945).

Absolvent al Școlii de geniu maritim din Paris, căpitanul inginer, constructor de nave Ștefan Christescu s-a remarcat pentru aptitudinile sale deosebite către știință și tehnică. În iulie 1891 este numit la Arsenalul Marinei Militare din Galați funcționând, în aceeași perioadă, și ca profesor de fizică la Școala de marină din Galați. A îndeplinit numeroase misiuni și a efectuat călătorii de studiu în Franța, Anglia, Belgia, Elveția, Italia, Austro-Ungaria, Serrbia și Turcia. În mai 1894, trece în rezervă pentru a lucra în cadrul marinei comerciale, ajungând șef al Șantierului de construcții navale din Turnu-Severin și apoi în conducerea marinei comerciale române.

Opera lui Ștefan Christescu cuprinde lucrări în domeniul matematicii, matematicii, chimiei, istoriei, cosmogoniei. Prima sa carte, **Curbe integrale și fdiferențiale și instrumente de calcul** (Paris, 1889), dovedește reale aptitudini pentru matematicile superioare. **Constructions des machines a plusieurs expansions** (Paris, 1890), **Tratat practic de iluminat electric** (București, 1897) și **Tramvaiuri electrice** (București, 1905) sunt o mărturie a pasiunii autorului pentru cele mai noi realizări ale tehnicii din vremea sa.

Preocupat de propășirea marinei naționale, a publicat lucrarea **Priviri generale asupra istoriei marinei**, București 1893, cu o introducere privind utilitatea unei marine comerciale în România și a ținut numeroase conferințe la Ateneul Român și la Cercul militar din București, dintre care **România maritimă de ieri, de astăzi și de mâine** (1898) s-a constituit într-o adevărată pledoarie pentru viitorul marinei românești.

Numărul ofițerilor de marină care au adus o contribuție importantă la dezvoltarea științei și tehnicii românești este, bineînțeles, mult mai mare. Căpitan-comandor Nicolae Alexandrescu inginer naval și membru societar al "Anuarului de știință" din Franța, viceamiral Vasile Urseanu, fondatorul primului observator astronomic din București, sunt nume care, alături de toate celelalte, pot intra în palmaresul spiritualității românești.

Un alt domeniu al științei și tehnicii la al cărui progres și-au adus contribuția și ofițeri ai marinei române este aeronautica.

Printre eroii măreței epopei a aviației, alături de numele celebre se află și cele ale unor inventatori aproape necunoscuți, dar cu merite incontestabile în domeniu. Între acestea comandorul Pavel Popovăț și șeful mecanic Ion Paulat sunt marinari care, de drept, ar putea cere recurs la istoria aviației.

Este puțin cunoscută existența unei opere științifice de excepție, semnată Pavel Popovăț, operă care prezintă și argumentează științific una dintre invențiile fundamentale ale veacului nostru, **propulsia prin reacția directă**. Documentele descoperite la începutul anilor '80 și puse la dispoziția specialiștilor de către cercetători ai Muzeului Marinei Române, au trezit un deosebit interes determinând deschiderea unui proces de reconsiderare a rezultatelor obținute de acest emitent om de știință, proces care, atâta vreme cât acestea vor rămâne în patrimoniul unui grup restrâns de cunoscători și nu vor fi impuse lumii științifice internaționale, nu poate fi considerat

încheiat.

Lăsând la o parte faptul că în privința paternității motoarelor aeroreactoare există încă discuții, un lucru e cert.

Majoritatea specialiștilor și a lucrărilor de profil susțin debutul noii ere în aviație, era motoarelor aeroreactoare, în jurul anului 1930. O spune sir Geoffrey de Havilland recunoscută autoritate în materie, în prefața cărții **Propulsia prin reacție** (Londra, 1948) numindu-l deschizător de drumuri al acestei noi ere pe englezul Frank Wittle (1930), o spun germanii, opunându-i lui Wittle pe germanul Heinkel.

Așadar, în unanimitate anii '30. O unanimitate la care nu putea subscrie, deoarece documente recent aduse la lumină și cu indubitabilă valoare, demonstrează că am săvârși o eroare. O eroare de 23 de ani. Căci istoria motoarelor aeroreactoare începe de fapt, cu 23 de ani mai devreme, iar extraordinara idee de fapt, cu 23 de ani mai devreme, iar extraordinara idee a propulsiei prin reacție directă și-a aflat un strălucit promotor mult înainte de Wittle dsau Heinkel, în persoana unui român - Pavel Popovăț.

1907, anul în care se năștea Frank Wittle, este și anul în care Pavel Popovăț înregistra chiar în patria acestuia, Anglia, la firma "Feeny et Feeny", cererea de brevetare a propulsorului său cu reacție directă în domeniul aviației și în marină. În 1920 îl va rebreveta în Anglia prin aceeași firmă (cererea de brevet nr. 30629) și îl va brevetă în Franța (cererea de brevet nr. 526328 din 9 oct. 1920).

De ce Anglia?

"Popovăț a fost un matematician și fizician de valoare - scria N. Ionescu Johnson - și ca mulți învățați de la noi, a trebuit să treacă și el prin purgatoriul invidiei și al neînțelegerii, să lupte cu nepăsarea oficialităților și să rateze multe din posibilitățile sale ..."

În cazul Popovăț propulsia aeroreactoare nu-i doar inspirația dintr-un moment a unei minți inzestrate, ci și transpirația unei impresionante trude desfășurate cu mijloacele și după canoanele științei.

În anul 1912, Popovăț a publicat în susținerea brevetului său, o carte, studiu științific, intitulat: **Etude théorique des appareils à réaction - Application à la propulsion directe sur l'eau et l'air**, în a cărei prefață arată: "Se va vedea că elicea, cu cea mai mare îndreptățire orice alt propulsor pe care noi îl numim cu reacție indirectă, trebuie săa cedeze pasul propulsorului cu reacție directă. Până în prezent nu se cunosc teorii analitice complete asupra acestui ultim gen de propulsie și se poate spune că atât din punct de vedere teoretic cât și practic, chestiunea nu e mai avansată în epoca lui Heron din Alexandria".

Această carte aduce dovada că Pavel Popovăț ieșise în lume cu o idee complet nouă, înainte ca altineva să fie făcut acest lucru pe glob.

O lucrare impresionantă este și **Critique de propulseurs** pe care Popovăț o publică în 1917 la editura pariziană "Gauthier-Villard", după ce în anul

precedent publicase tot aici o broșură intitulată **Notions générales sur les appareils à réaction**, propunând și demonstrând lumii științifice și tehnice idei și soluții pe care această lume le va atribui peste ani altor personalități.

Nu cunoaștem ecoul pe care aceste lucrări l-au avut în epocă dar avem toate motivele să presupunem să din moment ce în Anglia această invenție era cunoscută, lui Wittle sau Hainkel sau oricărui ins de pe planetă, preocupat de perfecționarea mijloacelor de zbor, nu i-ar fi putut scăpa din bibliografie asemenea lucrări de absolută originalitate, tipărite și recomandate în catalog de o atât de recunoscută editură din acel centru cultural al Europei și al lumii care era la acea dată Parisul. Și ar fi absurd să nu accepți că, dacă prin 1930 omenirea și-a trecut în patrimoniul marilor sale cuceriri propulsia aerobică, aceasta s-a întâmplat datorită celor care, înainte de această dată, înainte cu 23 de ani, au avut ideea, au demonstrat-o și au luptat s-o impună.

Prof. dr. Victor Pimner, recunoscut specialist în probleme de propulsie, primul care, odată redescoperită, a cercetat opera lui Pavel Popovăț, este de părere că, pornind de la faptul că anul 1907 este anul depunerii brevetului de către Popovăț, lucrarea a fost elaborată cu cel puțin un an-doi înainte.

Este surprinzător, consideră domnia sa, că aceasta și-a pus problema reacției directe, mai mult, că i-a analizat științifice performanțele, când soluțiile de până atunci, chiar și mult după aceea, au utilizat doar elicea ca organ de propulsie. Singurul care, trei ani după Popovăț, în anul 1910, va realiza un sistem de propulsie cu reacție directă, va fi tot un român, Henri Coandă.

Așadar, Popovăț apare într-un spațiu alb, teoria și realizarea sa practică reprezentând o adevărată revoluționare a domeniului aviației, chiar a gândirii științifice a momentului.

În baza documentelor existente, afirmă prof. Pimsner "putem spune cu certitudine că Popovăț a realizat primul în lume un sistem teoretic dar și practic de reacție directă aplicabil la orice mediu fluid. A brevetat soluția sa cu reacție directă cu aplicație la nave aeriene și masrine. De asemenea, el este cel care a realizat pentru prima dată în lume performanțelor reacției directe în regim pulsatoriu și în regim continuu, arătând avantajele sistemului continuu și propunând, în același timp, o soluție practică valabilă la nivelul dezvoltării tehnicii din acea vreme pentru regim pulsatoriu.

Inventator de geniu, Pavel Popovăț s-a născut prea devreme sau a fost o victimă a nenorocului. Rămâne de elucidat. "Omul acesta rar - scria Jean Bart - așa de bine înzestrat, iubit și admirat de toți, avea două însușiri care, în același timp, puteau fi calități sufletești și defecte sociale în mediul în care trăia: o modestie exagerată și o extremă delicatețe sufletească".

Acest om, în aprilie 1932, își va curma firul vieții. O rece informație de ziar arată: "Comandorul Pavel Popovăț, fostul director al S.M.R., neputând face față plăților pentru închirierea unor vapoare, a preferat să se sinucidă, aruncându-se în valurile mării".

Un alr destin tulburător și categoric neîmplinit, l-a reprezentat și Ion Paulat, inventatorul unuia din **primele hidroavioane pe plan mondial, dar primul cu fuselajul-cocă și al primului tunel aero-dinamic** din sud-vestul Europei.

În timpul călătoriilor sale ca ofițer mecanic pe navele Serviciului Maritim Român, Ion Paulat află din presa străină despre zborul epocal efectuat de Traian Vuia la 18 martie 1906. Evenimentul a avut asupra sa o influență decisivă, canalizându-i încercările creatoare, manifestate de timpuriu, către o direcție precisă - aviația.

Metodic, sistematic, Paulat și-a orientat în așa fel activitatea încât să poată construi "un aparat de zburat ca al lui Vuia".

Intențias se concretizează în anul 1908, când aflându-se cu cargoul "Turnu-Severin" în portul Tanger, a văzut un nou tip de ambarcașione, un hidrogliser. "Reflectând mi-am zis: dacă ar avea aripi și-ar putea lua zborul imediat. De ce nu s-ar putea construi un hidroavion, care să poată decola și ateriza pe apă."

Ideile încep că capete formă, să devină studii de proiect, marcând începutul unei susținute și temeinice activități experimentale pentru construirea unui hidroavion. Pentru a-și ușura cercetările în acest domeniu, Paulat a construit în anul 1908 un tunel aerodinamic. Aici testează portanța diverselor profiluri de aripi necesare hidroavionului său hotărându-se pentru cel asemănător aripilor de gâscă, în formă de plan parabolică. Deosebit de important este faptul că acesta a fost rezultatul practic al primelor cercetări din lume făcute în tunel aerodinamic.

Materializarea planurilor elaborate timp de doi ani, necesita fonduri foarte mari. Ion Paulat face sacrificii materiale de care sunt capabili numai marii pasionați. Construcția aparatului a început "cu un capital de 2000 lei, reprezentând economiile făcute timp de 18 ani în S.M.R." bani care s-au epuizat repede. Asigurat că va primi din partea Ministerului de Război suma de 5000 lei Paulat a plecat în anul 1910 în Germania, la Frankfurt și Düsseldorf, pentru a cumpăra cele două motoare, elicele și cadrul de transmisie. Împrumutul promis nefiind onorat, nu a putut cumpăra decât un singur motor cu care s-a întors în țară.

Constanța a debutat în februarie 1911. În toamnă "hidroaeroplanul" terminat (cu un singur motor) era gata pentru a fi experimentat.

La 6 noiembrie 1911, la Galați, constructorul român Ion Paulat, a făcut un zbor demonstrativ cu aparatul său care pe lângă bărci avea și un tren de aterizare escamotabil. Deși conceput pentru a zbura cu două motoare, primul hidroavion românesc s-a ridicat la 35 cm înălțime de sol, parcurgând o distanță de aproximativ 38 m.

Un an mai târziu, în ianuarie 1912, americanul Glenn Curiss zbura la San Diego, în California, cu un hidroaeroplan cu cocă, amfibiu, lui Paulat rămânându-i gloria de a fi primul care a avut această idee.

Perseverent a căutat în continuare fonduri propunând-și să construiască un monoplan pentru demonstrație, urmând ca sumele câștigate să fie folosite pentru definitivarea hidroavionului.

La 6 iunie 1912, pe un teren de lângă Tecuci, Ion Paulat a făcut prima și ultima demonstrație de zbor cu monoplanul său. Zboară peste 3 km la înălțimea de 8 m la capătul cărora aparatul s-a prăbușit datorită unui viciu de construcție al motorului. Paulat nu va mai găsi nicodată resursele spirituale și mai ales materiale pentru materializarea proiectelor sale.

Cu toate eșecurile sale, presa străină a elogiât inventatorul român. Mai mult, el a fost vizitat de o comisie de specialiști germani, convinși că în urma decepțiilor suferite acesta își va vinde invențiile. Comandorul Aurel Negulescu a fost martor al răspunsului primit: "Nu am nimic de vânzare pentru străini". De fapt, în anul 1944, în "**Ziarul Științelor**" din 18 aprilie, în articolul intitulat **Din începuturile aviației la noi - monoplanul Paulat**, comandorul Negulescu scria despre greutățile întâmpinate de acesta, despre "nenorocosul constructor al cărui aparat dacă nu a putut zbura din cauza motorului și a sărăciei, concepțiile lui zboară azi aplicate de succesori care le-au găsit excelente".

Într-adevăr, dacă ar fi să alegem un exemplu, cel mai nimerit, pare a fi hidroavionul românesc realizat în anul 1925 de inginerul Radu Stoika (viteza medie 160 km/oră), construit pentru mări cu valuri toroidale (scurte, de formă concavă), cum este Marea Neagră, după modelul "aparaturii amfibiu", imaginat în 1911 de mecanicul Ion Paulat.

Despre realizările tehnice ale lui Ion Paulat au scris la timpul lor și revistele de specialitate străine. Revista germană "**Flug-Sport**" nr. 6/1911 a publicat planurile de construcție originale ale "hidroavionului Paulat", într-un articol despre pionieri mondiali ai hidroaviației. Primii, în ordinea prezentării sunt francezul Henri Fabre, românul Ion Paulat și americanul Glenn Curtiss.

În același an, cartea **Le Hydroaeroplan Paulat**, apărută la Paris, aducea elogiul aparatului său, în special "bărți", sistemul Paulat stând astăzi la baza unora dintre cele mai noi tipuri de hidroavioane.

Referent tehnic la Uzinele "Steagul Roșu" din Brașov, către sfârșitul vieții, este invitat, la 2 iunie 1954, la București, unde Academia Română îi recunoaște meritele.

Se vede primit de înalte oficialități ale acestui for și felicitat pentru activitatea sa de inventator. Bucuria este prea mare și nu rezistă. Face comotie cerebrală și moare.

Și după cel de-al doilea război mondial, prezenta ofiterilor marinei militare și comerciale în știința și tehnica românească continuă să cse facă remarcată.

În anul 1960 viceamiralul Petre Bărbuneanu, care, începând cu anul 1924, a predat primul curs de oceanologie la Școala Navală din Constanța, publică

lucrarea **Mările și oceanele pământului**, o sinteză a preocupărilor sale de o viață în cercetarea științifică a oceanului planetar.

În domeniul cercetărilor marine, îndeosebi al arheologiei submarine, se cuvine amintit și Constantin Scarlat, căpitan-comando care, într-o perioadă când nu existau încă instituții specializate în acest ultim domeniu, s-a dovedit un deschizător de drumuri, un remarcabil sportiv și un vrednic maestru. Preocupat de cunoașterea "țărmlui nevăzut al Mării Negre", lui Constantin Scarlat i se datorează primele indicații asupra unor probleme noi referitoare în special la vestigiile antice de sub apele litoralului nostru, descoperiri prezentate în numeroase studii de specialitate sau în lucruri ca: **Țărmlul nevăzut al Mării Negre** (1982), **Itinerariu subacvatic la Istru și Pontul Euxin** (1988), **Călătoriile în adâncuri** (1989).

Meritoriu pentru Constantin Scarlat este faptul că dedicându-sae cu pasiune meseriei de scufundător, a desfășurat o tenace stăruință în a o pune în serviciul științei. Meritul său este cu atât mai demn de prețuire cu cât nu s-a mulțumit să-și limiteze abilitatea de scafandru la o satisfacție științifică și sportivă personală, ci a căutat să facă școală, împărtășind cu generozitate unui mare număr de tineri de diverse profesii, valorile bogatei și rodnicei sale experiențe.

"Cunoașterea țărmlui nevăzut al Mării Negre - scria el - reprezintă un drum lung și din acest motiv nu numai descrierea lui sub forma unor comunicări științifice ne interesează, ci tocmai metodele și procedeele de pregătire pentru a 'merge' sub apă pe el, tocmai pregătirea viitorilor acvanauți pentru alte descoperiri importante în domeniul științei".

O preocupare specială au manifestat marinarii și în domeniul alcătuirii unor lucrări, unele cu caracter enciclopedic, de imediată utilitate specialiștilor români și străini, necesare oamenilor de știință și de litere, traducătorilor dar și marelui public în general.

Prima lucrare de acest gen fiind chiar prima publicată în limba română, a fost **Lexiconul maritim englez-român** cu termeni corespondenți în limbile franceză, germană, spaniolă, rusă - realizată de comandorii Gh. Bibicescu, Andrei Tudorică, căpitanii - comandori Gh. Scurtu și M. Cgiriță. Volumul abordează toate domeniile de specialitate care privesc construcțiile navale, comerțul și transportul maritim, navigația și arta marinărescă cu toate conexele ei, îndeplinind alături de rolul său utilitar și un rol cultural pe planul dezvoltării societății românești consemnând, definind și explicând terminologia de marină și de comerț maritim.

În anul 1979, comandorul Anton Bejan și căpitan-comandorul (r) Mihai Bujeniță scot de sub tipar **Dicționarul de marină**, lucrare însumând peste 5000 de termeni de navigație, artă maritimă militară, construcții navale, meteorologie nautică, terminologie a documentelor de marină, cuvinte învechite din limbajul marinăresc dar întâlnite și azi în lucrările de specialitate, cuvinte și expresii aparținând argoului marinăresc cu veche tradiție, termeni

noi corespunzători introducerii celor mai noi produse ale tehnicii navale pe navele românești. Rezultat al unor insistente și profunde investigații în principalele domenii constitutive ale marinei, Dicționarul se recomandă atât marinarilor, ca instrument de lucru în activitatea zilnică, cât și celor care atrași de vraja mării se străduiesc să-i pătrundă tainele.

În anii următori au continuat să apară lucrări similare alcătuite de ofițeri de marină: **Dicționar marinăresc** (1982) de locotenenți - comandoriile Manole și Gh. Ionescu, **Dicționar maritim român englez** (1985) de căpitani de cursă lungă Anton Beziris și Gh. Baboi, comandorul Constantin Popa și căpitan-comandorul (r) Gh. Scurtu, **Expresii marinărești în limbile engleză și română** (1992) de comandorul (r) inginer Constantin Popa.

În ultimele decenii cele mai numeroase contribuții s-au adus, însă, în domeniile de strictă specialitate. Ofițeri de marină ca viceamiralul Grigore Martes, comandant de cursă lungă Gh. I. Balaban, comandor Eugen Bălănescu, comandant de cursă lungă Liviu Neguț, comandor inginer Ion Miulescu, locotenent-major inginer Petre Iancu și mulți alții, excelenți specialiști în navigație și tehnică navală, au lăsat generațiilor contemporane lor și celor următoare adevărate lucrări de referință în domeniu, absolut necesare tuturor acelor care transformă mașinăria sub toate aspectele ei în profesiune de credință.

BIBLIOGRAFIE

IZVOARE

- Muzeul Marinei Române, Fond documentar, Mss, **Jurnalul istoric al Diviziei de Mare** (1901-1934)
- Loc. cit., Mss, fond Pavel Popovăț
- Loc. cit., Mss, fond Ion Paulat
- Loc. cit., Mss, fond Petre Bărbureanu

PERIODICE

- "**Marina**" (An I), Nr. 1 din 3 august 1987
- "**Revista Marinei**", An II, nr. 17 din august 1898
- "**Revista Maritimă**", An I, nr. 1 din martie 1900
- "**Buletinul Cercului publicațiunilor militare**", An I, nr. 28 din 3 noiembrie 1890
- "**Revista Marinei**", nr. 1, ianuarie, februarie, martie 1926
- "**România Maritimă și Fluvială**", An I, nr., noiembrie 1931, nr. 7-8 mai, iunie 1932 și An II, nr. 9, septembrie 1933
- "**Marea Noastră**", An V, Număr festiv, nr. 2-3/1937
- "**Flacăra**", An XXXVI, nr. 18 din aprilie 1987

LUCRĂRI GENERALE

- M. D. Ionescu-Dobrogeanu, "**Dobrogeanu în pragul veacului al XX-lea**"
Atelierele Grafice I. V. Docescu, București, 1904

LUCRĂRI SPECIALE

- Paul Abrudan, **Contribuții militare în Enciclopedia Română în 1898-1944**, în "Studii și materiale de muzeografie militară", nr. 4-5/1971-1972
- Grigore Antipa, **Marea noastră**, în "România Maritimă și fluvială" An I, nr. 9-10, iulie-august 1932
- Carmen Atanasiu, **Recurs la istoria aviației. Propulsia cu reacție - O idee românească brevetată la Londra**, în "Flacăra", An XXXVI, nr. 16 și 17 din aprilie 1983
- Carmen Atanasiu, **Neîndreptățiți ai istoriei aviației - Ion Paulat** în "Modelism", 1, 1985
- Carmen Atanasiu, **Dobrogea, Marina și spiritualitatea românească**, în Valori ale civilizației românești în Dobrogea, Constanța, 1993
- Gh. I. Balaban, **Manualul ofițerului de cart**, Editura Militară, București, 1953
- Gh. I. Balaban, **Conducerea navei**, Editura Tehnică, București, 1963
- Gh. I. Balaban, **Tratat de navigație maritimă**, Editura Sport-Turism, București, 1976
- Mihai Băcescu, **Cercetări fizico-chimice și Biologice românești la Marea Neagră efectuate în perioada 1954-1959**, în "Hidrologia. Lucrările Comisiei de Hidrologie, Hidrofiziologie și Ihtiologie", vol. III, Editura Academiei R.P.R., 1968
- Bălăbănescu E., Chiriac C., **Trigonometria sferică și aplicațiile ei în astronomia nautică**, Editura Militară, București, 1964.
- Georgeta Borandă, **Primă hartă românească de navigație pe mare**, în "Litoral" nr. 1, mai 1985
- Radu Ciocârdei, **Marea - Noțiuni de geografie fizică**, Liga Navală Română, București, 1936
- Radu Ciocârdei, **La circulation générale des eaux de la Mer Noire**, Editura "Socec et Co" S. A., București, 1938
- Valentin Ciorbea, Carmen Atanasiu, **Flota maritimă comercială. Un secol de istorie modernă**, Editura Fundației "Andrei Șaguna", Constanța, 1995
- **Dunărea de la Porțile de Fier la Marea Neagră. Hartă destinată a servi Navigațiunei** (Model Lt. colonel Drăghicescu din Marină), București, 1915
- Preda C. Fundăteanu (C.A.Adj.) **Ieșirea la Mare**, Tipografia "Modernă", București, 1944
- N. Gavrilescu, Z. Popovici, **Ergebnisse Der Unttersuchungsfahrter mit den Jahren**, 1934, und 1935, București, 1937
- Grigore Martes, **Aspecte ale automatizării conducerii forțelor și mijloacelor**, Editura Militară, București, 1970
- Grigore Martes, **Cibernetica în armată**, Editura Militară, București, 1964
- Griogore Martes, Miulescu Ion, Grad Vasile, **Automatica navală**, Editura Militară, București, 1970
- L. Neguț, **Meteorologie maritimă**, Editura Sport-Turism, București, 1981

- P. Popovăț. Etude théorique des appareils à réaction- application à la propulsion directe sur l'eau et dans l'air, Editura "Socec et Co A. S., București, 1912
- Constantin Scarlat, Țărnuțu nevăzută al Mării Negre, Editura Militară, București, 1982
- Stioanovici Al. (Cpt.), Considerațiuni asupra serviciului hidrografic al Marinei, in "Revista Marinei", nr. 2 aprilie, mai, iunie 1926

NAVAL OFFICERS IN THE ROUMANIAN SCIENCE AND TECHNICS

Abstract

The idea of a more ample paper about the presence of the naval officers in the Romanian spiritual life was born from the wish of the re-evaluation of the contribution of some military personalities to the enrichment of the national patrimony of cultural, scientific and technical values. Using a big number of original documents being in possession of the Romanian Naval Museum, the author intends to present some performances of these officers obtained for the first time in our country or in the world, a part of them from the field of aeronautics. In this last field of activity is to be remarked the contribution of commodore Pavel Popovatz, the man who anticipated the officer from merchant marine, Ion Paulat, the inventor of one of the first sea-planes of the world.

Nicu TIMPAN
Moise FILIPAȘ
Teodor PETRIMAN
Viorel TELETIN

AVIAȚIA ROMÂNĂ DIN DOBROGEA ÎNAINTE DE CEL DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

Perioada de început a aviației cu referiri la spațiul dintre Dunăre și Marea Neagră, deși bogată în evenimente, nu cuprinde totuși numărul de date care ar satisface pe pe deplin înscrierea într-un manual complet de istorie. Cu toate acestea vom prezenta succint cele mai importante momente care marchează tradiția zborului în Dobrogea, diminuând accentul pe perioada celor două conflagrații mondiale, unde numărul imens de participanți, concentrarea extrem de mare de tehnica, ritmul alert, aproape continuu, al confruntărilor necesită studiul aprofundat al unui număr considerabil de documente și, în același timp merită să fie prezentate în materiale de sine stătătoare.

Primul eveniment care deschide cronologia noastră reprezintă în același timp și una din activitățile de pionierat ale aviației mondiale. Este vorba de experimental privind utilizarea telegrafiei fără fir la bordul unui avion. Astfel, în anul 1912 sublocotenentul Ștefan Protopopescu efectuează primul zbor pe ruta București-Constanța și aici, împreună cu căpitanul Zaharia la sol și cu tehnicianul Gustav Rotlender în avion, încerca stabilirea unei legături unilaterale prin telegrafic fără fir.

"Gazeta Ilustrată" nr. 34 din 1912 ne relevă ca "o problemă pe care străinătatea nu a fost încă în stare să o rezolve și-a căpătat dezlegarea la noi cu aparate românești, grație străduințelor căpitanului Zaharia și tehnicianului Rotlender din Serviciul Maritim Roman. Este vorba de utilizarea marii invenții a lui Marconi, telegrafia fără fir, prin intermediul aeroplanului. Experimentele făcute deunăzi la Constanța au reușit pe deplin. S-au putut transmite cu ușurință și exactitate de pe aeroplan comunicări la o distanță de 30 Km". Bunele rezultate obținute cu aparatura românească nu au avut însă urmări practice. Aviația militară a fost dotată mai târziu cu aparate telegrafice cumpărate din străinătate.

Primul război mondial a permis acumularea unei bogate experiențe privind posibilitățile de întrebuințare a aviației. Ca urmare, în perioada interbelică și aviația militară română a cunoscut un amplu proces de dezvoltare și reorganizare. Astfel, începând cu anul 1919, ca organ de conducere pentru aviație în cadrul Ministerului de Război, există Direcția Superioară a Aeronauticii. Din 1924 a luat ființă Inspectoratul General al Aeronauticii ca organ de comandă și instrucție căruia i-au fost subordonate toate unitățile de

aviație, aerostate și artilerie antiaeriană, Direcția Superioară a Aeronauticii rămânând să coordoneze activitatea tehnică și administrativă. În anul 1932 Inspectoratul General se desființează, în locul lui creându-se Subsecretariatul de Stat al Aerului care trebuia să conducă și să administreze toate mijloacele aeriene naționale, mijloacelor de apărare contra aeronavelor și de protecție a navigației aeriene, mijloacele de întreținere necesare aeronauticii precum și supravegherea și controlul asociațiilor particulare și a oricăror manifestări particulare în acest domeniu, în România. În noiembrie 1936 se înființează Ministerul Aerului și Marinei, în funcția de ministru fiind numit inginerul Radu Irimescu.

Dar să ne întorcem puțin în timp revenind la aviația pe teritoriul dobrogean. În 1920 se înființează Hidroaviația Militară ce cuprinde inițial o escadrilă de hidroavioane cu baza în portul Constanța, dotată cu aparate de tip Bradenburg și U.T.Z.I. În 1924 Societatea de Transport Constanța obține aprobarea și comanda necesară pentru a construi 4 hidroavioane. Proiectul a fost întocmit de inginerul Radu Stoika iar prototipul, denumit Getta-Ras-1, construit în atelierul Societății de Transport din strada Griviței nr. 44 a fost încercat în zbor în ziua de 15 august 1924 de capitalul aviator Romeo Popescu, decolarea și aterizarea având loc pe hidroscala din portul Constanța. Până în 1926 Societatea a construit 4 hidroavioane Ras-Getta care au intrat în dotarea escadrilei de hidroaviație, după care, datorită faptului că statul român a preferat să comande astfel de aparate în Italia, după cum vom vedea ulterior, Societatea de Transport Constanța s-a văzut nevoită să-și înceteze prețul de fabricație. Dar avioanele Ras-Getta și-au îndeplinit misiunile cu cinste, evenimente mai importante legate de numele lor constituindu-le prezentarea la Expoziția aeronautică de la Praga din 1927 și anterior, raidul căpitanului Romeo Popescu cu decolorarea din portul Constanța și amerizarea pe lacul Snagov.

Pe baza decretului 3983 din 31 decembrie 1929 a fost organizată la Mamaia Școala de Tir și Bombardament Aerian, având sarcina perfecționii pregătirii de luptă a piloților în vederea executării, așa cum spune și titlatura, a tragerilor și bombardamentului aerian. În timpul școlarizării piloții efectuau pregătirea teoretică în sălile de instrucție, după care executau trageri reale cu mitralierele de bord, având drept țintă o mansa remorcată de avioane Potez 15 și 25, I.A.R.-38, I.A.R.-38.

Revenind la Hidroaviația Militară, în anul 1926 uzinele S.I.A. din Sesto Calende, Italia, au prezentat la Constanța hidroavionul Savoia-Marchetti S-59 din care Ministerul de Război a comandat un lot de 12 bucăți. Hidroscala din portul Constanța devenise improprie pregătirii personalului navigant astfel că în 1927 a fost construită o hidroscala pe lacul Siutghiol, Mamaia. În primăvara anului 1928, sosind din Italia hidroavioanele comandate, vechile aparate au fost scoase din serviciu. Totodată are loc și prima reorganizare a hidroaviației militare. Astfel a fost creat un Grup de Hidroaviație

format din 3 escadrile: Escadrila 1 de zbor, pe malul de es al lacului Siutghiol, Escadrile 2 Parc și Escadrila 3 Depozit dislocate la Anadalchio, unde se afla și Comandamentul Grupului. Tot din acest an au fost executate și misiuni de trageri și bombardament, precum și misiuni de cooperare cu Marina Militară.

La începutul anului 1930 Grupul de Hidroavioane a fost transformat în Flotila de Hidroaviație, iar pentru completarea dotării cu material volant s-a făcut o nouă comandă în Italia, care a fost onorată în 1932 și 1933 și cuprindea 14 hidroavioane Savoia-Marchetti S-62 Bis de Recunoaștere și Bombardament, 7 tip S-55 Torpiloare și de Bombardament și 6 tip S-56 de Școală și Antrenament. Tot în perioadă Flotila de Hidroaviație a fost reorganizată pe 3 escadrile cu următoarele destinații: Escadrila 1 Recunoaștere i Bombardament Ușor, Escadrila 2 Torpiloare și Bombardament, Escadrila 3 Școală și Antrenament. În același timp, la Palazu Mare, pe lacul Siutghiol a fost amenajată o modernă bază hidroaviatică cu trei ghidroscale echipate complet cu ambarcațiuni pentru manevrarea hidroavioanelor, pentru transportul acestora și pentru executarea operațiunilor de salvare din mare.

În perioada 1934-1936 activitatea Flotei de Hidroaviație a fost deosebit de intensă, concretizându-se în antrenarea echipajelor pentru executarea misiunilor de recunoaștere pe mare până la o distanță de 400-5000 Km, reglaje de tir în folosul Marinei Militare și a bateriilor de coastă, executarea de trageri și bombardament pe ținte plutitoare și ancorate.

În anii 1936-1938, în urma unui lung șir de accidente grave, s-a hotărât ca toate hidroavioanele să intre în revizie generală la I.A.R. Brașov. Pentru completarea dotării cu noi aparate Ministerul Aerului și Marinei a emis o comandă pentru construirea a 5 hidroavioane Savoia-Marchetti S 62 Bis, de către I.A.R Brașov și I.C.A.R. București, echipate cu motoarelor de rezervă aflate în depozit. Până în primăvara anului 1938 toate hidroavioanele au fost revizuite. La efectuarea acestei operații Șantierul Bazei de hidroaviație de la Palazu Mare a contribuit în mare măsură, executând revizia celulei hidroavioanelor care nu au putut fi transportate.

În toamna anului 1938 Flotila de Hidroavioane a participat cu toate forțele la manevrele Marinei Militare, moment soldat din nefericire și cu evenimente neplăcute, după cum vom vedea ulterior.

Pentru îmbunătățirea dotării Flotei, în 1939 Ministerul Aerului și Marinei a cumpărat din Italia un lot de 12 hidroavioane Kant 501 Z, construite în uzinele Monfalcone. Dispunând de un număr suficient de aparate, Flotila a fost reorganizată pe 4 escadrile: Recunoaștere; Recunoaștere și Bombardament Ușor; Torpiloare și Bombardament Greu; Școală și Antrenament.

Informațiile prezentate până acum au o puternică "aură militară" și asta din cauza faptului că aviația acestei epoci este, dacă nu în totalitate, atunci preponderent condiționată și subordonată armatei.

Totuși este perioada când aviația civilă de transport își face tot mai pregnant simțită prezența și la noi în țară. Anii 1929-1930 fiind perioada înființării Liniilor Aeriene Interne, între care și cea de pe ruta București-Constanța, din anul 1928, cu o distanță de 200 km.

- În perioada interbelică, aviatorii dobrogeni au făcut dovada bunei lor pregătiri profesionale prin zboruri de durată și îndrăznețe raiduri interne și internaționale, astfel:

- În ziua de 2 octombrie 1932, echipajul format din Mihai Pantazie și Gh. Grozea, după amenajarea unui Messerschmidt - 35 cu flotoare și rezervoare suplimentare, decolează și amerizează de pe lacul Siutghiol, după 12 ore, 2 minute, 5 secunde, stabilind un nou record mondial pentru hidroavioane, recunoscut de Federația Aeronautică Internațională.

- În 10 august 1934, la orele 15,30 decolează cu un hidroavion Savoia - Marchetti - 55 - 1000 H. P., echipajul format din Generalul de Divizie Hențescu V comandat; Lt. cdor Stănculescu și cpt. Borcescu piloți; Lt. mecanic Georgescu și Lt. mecanic Cheloni; radiotelegrafistul de bord M. Muha ei efectuând traiectul: Constanța-Istanbul-Bengazi-Tripoli-Alger-Barcelona-Nisa-Roma-Atena-Constanța.

- Un alt raid memorabil a fost executat în anul 1935 de o formație compusă din 3 aparate Savoia-Marchetti pe traiectul Constanța-Istanbul-Atena.

Hidroavioanele s-au înapoiat pe deasupra mării Egee, Marmara și Marea Neagră, fără escală, distanța fiind parcursă în 8 ore.

- În anul 1938, cu un hidroavion Savoia Marchetti S-55, se efectuează un raid pe ruta Constanța-Istanbul-Atena-Bengazi-Tripoli-Constanța.

Studiind presa acelor vremuri, întâlnim însă și evenimente care nu pot decât să aducă tristețe în suflet și care reprezintă tributul suprem plătit de aviatorii români în cucerirea pas cu pas a acestui domeniu, pe cât de fascinant, pe atât de riscant, care este zborul.

Astfel:

- Joi 29 octombrie 1925, în cadrul unui meeting de aviație a murit Aurel Biju. Meetingul programat la orele 15,00, s-a amânat pentru orele 17,00 când începea să se întunece.

- Miercuri 19 octombrie 1927 orele 10,00, pe un avion Potez, plutonierul aviator Andrițoiu Dumitru, se imbarcă împreună cu plutonierul observator Nicolau Vasile. La înălțimea de 150 m, li s-a oprit motorul.

Nicolau Vasile a fost scos mort de sub rămășițele avionului.

- Marți 14 august 1928, la Școala de Tir și Bombardament de la Mamaia, locotenentul Petre Diaconescu trebuia să execute o demonstrație de tir real pe manșă. La ora 9,30 decolează cu un avion Focker cu motor de 300 C.P. și înainte de tragerea reală, începe să execute în fața asistenței un zbor acrobatic la joasă înălțime, prăbușindu-se¹.

- Sâmbătă 4 mai 1929, locotenentul Săvulescu Alexandru de la Grupul de Hidroaviație Constanța, absolvent al Școlii Navale din Constanța (unicul fiu

al unei văduve) care executa un zbor de antrenament pe un avion Savoia-Marchetti 59 Bis, la amerizare, pe un tip calm, capotează, trupul fiind găsit după 10 zile.

- Miercuri 20 noiembrie 1929 orele 10, un hidroavion Savoia-Marchetti 17, pilotat de Grigore Teodorescu s-a prăbușit de la înălțimea de 800 m. Pilotul, cu toate că era legat în chingi, a fost găsit la 500 m de locul impactului.

- Marți 24 octombrie orele 18,00, cu un avion Savoya-Marchetti 62, se imbarcă pentru un zbor în tur de pistă, locotenent aviator Traian și locotenent Fetca, sublocotenent Stamatescu și Locotenent Cujba. La amerizare capotează.

Locotenent Traian și Locotenent Fetca sunt găsiți marți la orele 19,00, sublocotenent Cujba cu grave leziuni pe corp și lmba tăiată.

- În cadrul manevrelor Marinei Militare din anul 1938 luna octombrie, hidroaviație dobrogeană a dat una din cele mai mari jertfe - într-o săptămână au murit 6 ofițeri, 3 subofițieri și 1 soldat, datorită condițiilor meteorologice nefavorabile.

Pe 22 octombrie 1938 un hidroavion Savoia-Marchetti având la bord echipajul format din aviator Vișan Victor pilot, Lt. aviato Isvorschi Ștefan pilot secund, Lt. Niculescu Petre observator din Marina Militară și sergentul mecanic Simion au amerizar forțat pe lacul Razelm. Lt. aviator Isvorski Ștefan a fost găsit înghețat pe planul hidroavionului, iar ceilalți 3, înecați.

Pe 23 octombrie 1938, datorită acelorași condiții meteo nefavorabile, un alt echipaj format din Comandor Aviator Negru Constantin² pilot, cpt. Zapolski Sergiu din Marina Militară, observator, adjutant Haliliuc pilot secund și mecanicul soldat Istok, la amerizarea de pe lacul Siutchiol capotează.

Comandor Negru Constantin și cpt. Zapolski Sergiu, mor înecați; adj. Haliliuc moare de frig, iar soldat Istok scapă.

Cele relatate mai sus demonstrează că aviatorii și-au adus prinosul lor de jertfă spațiului dintre Dunăre și Mare această iubită Dobroge.

La 16 octombrie s-a desființat Ministerul Aeriului și Marinei și s-a înființat Subsecretariatul de Stat al Aerului, înglobat în schema de organizare a Ministerului de Război, eveniment ce coincide cu începutul unei noi epoci pentru aviația română, intrată acum în caruselului războiului.

NOTE

1. Piloții spun că "avioanele cu calități submediocre - sicrie zburătoare".
2. cpt. Negru Constantin a fost primul comandant al escadrilei de hidroavioane ce a luat ființă în iulie 1920 în portul Constanța. A comandat hidroaviația în perioadele: iulie 1920 - 1 ianuarie 1926; 18 aprilie 1930 - 24 august 1932; 25 octombrie 1937 - până la sfârșitul său tragic - oct. 1938.

BIBLIOGRAFIE

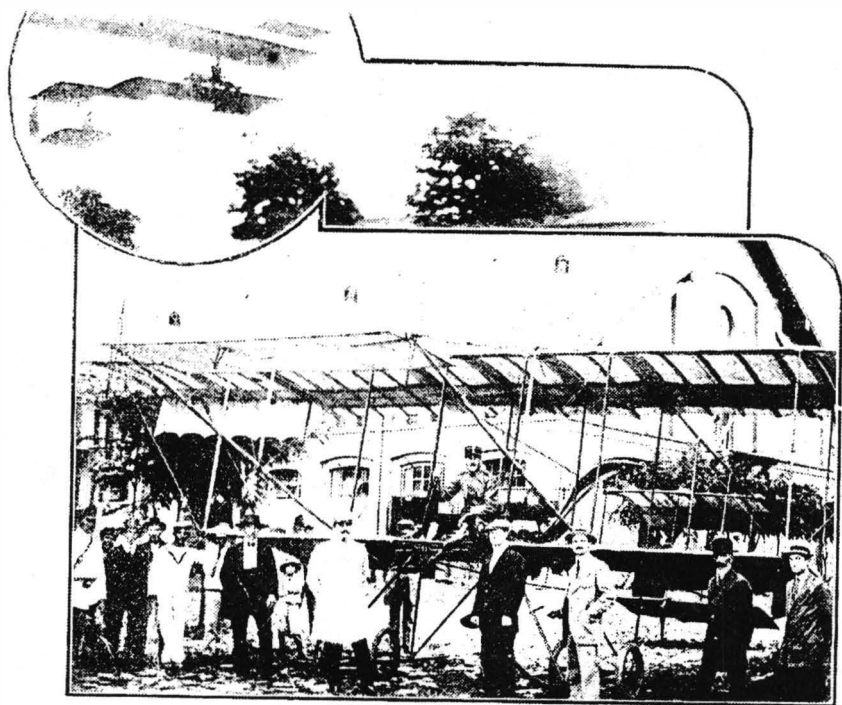
- *** Aripă Românești - Ed. Militară, 1996
- *** Construcții Românești - Ed. Militară, 1970
- *** Dacia - iunie 1925, august 1928, mai, noiembrie 1929
- *** Dobrogea Jună - octombrie 1925, octombrie 1927, iulie 1928, octombrie 1933
- *** Dobrogea Nouă - iunie 1969
- *** Gazeta Ilustrată - nr. 32 și 36, 1912
- *** Scânteia Tineretului - iulie 1968
- *** Sport și tehnică - nr. 2 și nr. 6, 1972
- *** Marea Noastră - octombrie 1934
- Mureșan Clemente   Prinții Văzduhului
- Zarioiu Gheorghe   Avioane și elicoptere

L'AVIATION ROUMAINE DE DOBROUDJA AVANT LA IIe GUERRE MONDIALE Résumé

Les auteurs présentent de manière succincte les moments les plus importants qui marquent la tradition du vol en Dobroudja diminuat l'accent sur la période des deux guerres mondiales.

On y mentionne des aspects de l'aviation roumaine de la Dobroudja liés à l'utilisation de la télégraphie sans fil, la création de l'Inspectorat Général de l'Aéronautique en tant qu'organisme de commande et instruction, la construction de 4 hydravions Ras-Getta à Constantza, à partir de 1924 (lesquels sont entrés dans la dotation de l'escadrille d'hydravions), la création, à Mamaïa, de l'Ecole de Tir et Bombardement Aérien, la constitution des Lignes Aériennes Intérieures (1929-1930), la création du Sous-secrétariat d'Etat de l'Air.

On y démontre aussi le fait que les aviateurs ont offert leur part de sacrifice à cet espace situé entre le Danube et la Mer Noire.

SUS : Biplanul Farman, pilotat de sublocotenentul Protopopescu, în zborul său la Constanța.

JOS : Sublocotenentul Protopopescu pe biplan, în momentul aterizării.

TRADIȚII ETNO-CULTURALE

CULTIVAREA CÂNEPEI, INULUI ȘI BUMBACULUI ÎN ZONA MANGALIEI

Așezată în partea de sud a orașului Constanța, la o distanță de aproximativ 50 km, zona Mangalia ocupă colțul de sud-est al podișului dobrogean. Aspectul general este de câmpie înaltă, calcaroasă, acoperită cu depozite groase de loess. Clima evoluează pe fondul general al climatului temperat-continental, prezentând anumite particularități legate de poziția geografică (Marea Neagră în est). Precipitațiile prezintă valori reduse - 377,8 mm anual¹. Cercetarea întreprinsă în toamna anului 1989 a avut drept scop studiul cultivării cânepii, inului și bumbacului în comunele Limanu și Albești. Comuna Limanu cuprinde satele: Vama-Veche, 2 Mai și Hagieni, iar din comuna Albești fac parte : Arsa, Coroana și Vârtop.

Istoricul așezărilor. Componenta populației. Ocupații.

Vestigiile arheologice scoase la iveală în necropola de la Limanu - vase ornamentate cu caneluri plisate, cupe cu picior înalt decorate cu linii incizate paralele atestă prezența omului pe aceste meleaguri din vremea neoliticului - cultura Hamangia².

Săpăturile arheologice începute în anul 1974 la Albești, de un colectiv al muzeului constănțean și continuate apoi an de an, au dat la iveală o importantă așezare elenistică, care ocupă o suprafață de aproximativ 12 ha aflată la o distanță de 2 km de actualul centru civic al comunei, în direcția sud-vest, pe promontoriul unei coline, apărută spre nord-est de râpi adânci³. Din componența inventariului arheologic al interiorului și exteriorul fortificației alături de ceramică de factură autohtonă și greacă, opaițe, amfore amintim greutatea ceramice pentru războiul de țesut de diferite dimensiuni, confirmându-se astfel practicarea țesutului.

Lipsește, din păcate, izvoarele istorice cu privire la întemeierea acestor localități, iar atestările documentare aparținând perioadelor ev mediu și modernă sunt foarte puține.

Primele așezări gospodărești pe vatra actuală a comunei Limanu datează din anii imediat următori războiului de independență când, o seamă de agricultori sau ciobani s-au stabilit, în condițiile reintrării Dobrogei în hotarele țării noastre, în satul numit Caracicola⁵. Toponimul, de origine turcească, este pus în legătură cu existența în valea ce despărțea satul în două - de la sud la nord - a unui codru de ulmi, copaci cu trunchiuri de culoare neagră⁶. În anii 1893-1894, satul a fost colonizat masiv cu oamenii veniți mai ales din județele Vlașca, Dolj, Buzău, Ialomița, cărora li s-a dat pământ. În

primul deceniu al secolului al XX-lea se poate vorbi de existența în vatra satului a unei așezări statornice, cu gospodării bine întemeiate aparținând în marea lor majoritate românilor. Schimbarea oficială în 1909 a toponimului de origine turcească este firească în condițiile noii realități demografice. Satul își ia numele de Limanu de la lacul Mangalia - liman pe malul mării. Tot în anul 1909 satul încetează să mai aparțină de localitatea Sarighiol, devenind comuna Limanu. Ca structură se încadrează în tipul satului adunat⁸. Gospodăriile rânduite pe străzi largi au curți deschise cu mici grădini în completare, înscriindu-se tipului de sat cu structură regulată dreptunghiulară⁹. V. Mihăilescu apreciind că în structură se reflectă ocupațiile¹⁰, remarcă că tipului adunat îi sunt caracteristice agricultura și creșterea animalelor. Deci la Limanu se dezvoltă aceste două tradiționale ocupații. Se cultiva meiul, orzul, secara, grâul și porumbul. S-au crescut multe oi pentru lapte, lână, carne și piei.

Albești-Sarighiol - compus din două sate: Acbaș (Cap Alb) în partea de est și în vest la o depărtare de 1 km Sarighiol. Aceste sate au fost unite în anii 1890-1891 prin așezarea în masă compactă a unei colonii de șvabi ce au emigrat din sudul Basarabiei¹¹. Menționăm că în satele Acbaș și Sarighiol alături de români trăiau și turco-tătari, greci. În anul 1940 colonia germană a părăsit satul plecând în Germania, iar gospodăriile lor au fost populate cu români aduși din Cadrilater (satul Șerpeni, jud. Caliacra). Așezarea coloniei de germani a dus la progresul economic al comunei. S-au construit case mari, acoperite cu țiglă, împrejmuite cu gard de piatră, ordonate pe străzi lungi și drepte - satul incluzându-se astfel în tipul de sat cu structură regulată dreptunghiulară. Ocupațiile de bază ale locuitorilor constau în agricultură și creșterea animalelor. Se cultiva mei, tutun, grâu, porumb. Caii s-au crescut în număr mare fiind apreciați pentru transporturi, fiind mai iuți și mai rezistenți la drum lung.

Cultivarea și prelucrarea cânepii, inului și bumbacului

Industria casnică textilă, ocupație rezervată aproape în exclusivitate femeilor, a cunoscut în Limanu și Albești o însemnată dezvoltare. Cânepa și inul - materii prime cu largă utilizare în cadrul industriei casnice textile sunt cunoscute pe teritoriul patriei noastre încă din antichitate¹². Cultura cânepii, inului, dar și a bumbacului a avut o pondere mare în economia agricolă a satelor cercetate, fenomen de altfel general în trecut, pentru majoritatea zonelor etnografice ale țării. Ele erau semănate în cantități corespunzătoare nevoilor gospodărești. Din datele oferite de D. M. Ionescu rezultă că în 1900, inul se cultiva în comuna Sarighiol (la acea dată cuprindea și Caracicula) pe o suprafață de 756 ha¹³. Prin ordinul circular nr. 46796/30 martie 1938, după cum ne informează un document din Arhivele Statului Constanța, s-au trimis primăriilor din cuprinsul județului "îndrumări pentru cultivarea plantelor textile. Pentru o mai bună reușită a propagandei în acest sens, primăriile vor

da tot concursul"¹⁴.

Din cercetarea întreprinsă, rezultă că inul se cultivă mai mult în Limanu, iar în Albești ponderea o avea cânepa. "Inul se cultivă unde i se părea omului locul mai bun, iar cu un an înainte să fie neșemănat"¹⁵. "Inul la Albești se cultivă foarte puțin că trebuia apă multă, pământ bun, că de nu crește mic, iar că să iasă fuior bun trebuie fibra lungă"¹⁶. Atât cultivarea cât și prelucrarea cânepii și a inului sunt supuse mai multor operații succesive și asemănătoare. "Inul se cultivă la câmp, iar cânepa mai mult în grădină, la marginea porumbiștei sau la capătul viei"¹⁷. Pentru cultura cânepii și a inului pământul era bine curățat, afânat ca să aibă aer și apă și era arat de 2-3 ori, toamna și primăvara, îngrășată cu bălegar. Înainte de semănat, pământul era săpat și grăpat ca să fie bine mărunțit, era curățit de buruieni, numai în aceste condiții planta creștea înaltă, subțire și fibroasă. Se cultivă atât cânepa de vară cât și cea de toamnă, ponderea însă o avea cea de vară "până la culesul porumbului o topeam și melițam"¹⁸. Culesul cânepii de vară se făcea până la 15 august, iar cea de toamnă se strângea în septembrie. Se recolta în mănunchiuri - "un mănunchi era făcut din câte tulpini cuprindeai într-o mână"¹⁹, care erau transportate acasă și puse la uscat. Cânepa de vară era lăsată 4-5 zile la uscat rezemată de gard sau de zidurile casei, apoi se curăța de floare și de frunzele din vârf. Cânepa de toamnă se lăsa 4-12 zile la uscat, așezată în căpițe pentru a nu se risipi. Urma operația scoaterii sămânței, care se obținea prin baterea cu bățul și se "păstra ca să se semene anul viitor"²⁰. Apoi, mănunchiurile erau transportate la topit. Prin topire se distrugea de către bacterii, o parte din scoarța lemnoasă, așa încât mănunchiurile deveneau libere și se puteau desface. Topitul avea loc la Albești, în pădure "la balta Cascaia o țineam 10 zile"²¹, ori acasă în bazin - "groapă căptușită cu pietre și umplută cu apă"²². În Limanu topitul se făcea în lacul Mangalia "atunci era apă dulce, o țineam 10 zile"²³. Mănunchiurile erau așezate unul lângă celălalt, pe un singur rând, având la capete altele, dispuse transversal "se punea întâi un lemn lung și după aceea pietre"²⁴, ca să nu fie luată de apă. Controlată din timp în timp, atunci când se constata că s-au topit "cunoșteam că sunt topite când se desfăcea fuiorul de pe tulpini"²⁵ erau curățate prin spălări succesive în apă "le spălăm până se făceau albe apoi le făceam surle și le puneam la uscat în picioare pe malul ghiolului și după aceea le aduceam acasă"²⁶. Dar uneori erau aduse direct acasă și puse la uscat "lângă peretele casei ori pe gard"²⁷. Astfel se pregătea cânepa și inul pentru melițat, operație prin care se înlătura complet partea lemnoasă. Melițatul se făcea în doi timpi, mănunchiul era apucat întâi de cotor, era bătut până la vârf, apoi se proceda invers. Această operație avea loc întotdeauna pe vreme de soare "ca să curețe fuiorul și să rămână cum e mătasea, îl melițam pe soare iute"²⁸. La Albești se folosea melița simplă cu o limbă, dar și cea fixată de un pom "puneam două scânduri de o parte și de alta a tulpinii salcâmului, iar la mijloc o scândură cu

un mâner ca să poți să bați bine"²⁹. În Limanu se folosea ca meliță și grindeiul de la plug "se întorcea cu coarnele în jos și se puneau o limbă de fier sau lemn la mijloc"³⁰. Alesul diferitelor calități de fire din masa fibroasă se făcea prin pieptănat-operatie simplă, dar extrem de importantă deoarece se separa de rest fuiorului. La Albești se folosea ca unealtă pieptănul "o pieptănam până ieșea fuiorul curat"³¹. Elementul principal al pieptenului îl constituie cele două șiruri de dinți din fier, prinși pe un suport lemnos în forma unei lopățele. În Limanu, pieptănul se făcea cu daracul - confecționat din patru scândurele, așezate în forma unui trapez, pe latura cea mai scurtă fiind prinși dinții de fier "il dădeam la darac cu dinți de fier până ieșea fuiorul moale"³².

Din cânepa și inul pieptănate ori dărăcite se obțineau două calități de materie primă: fuior și călți având destinații precise. Din fuiorul de cânepă "țeseam pânza pentru cearceaf, fețe de pernă, fețe de masă, ștergere de învelit pâinea. Fruntea cânepii o foloseam pentru urzeală"³³. Pânză țesută din fuiorul de in era întrebuințată pentru "cămăși, fețe de masă"³⁴. Din călți se făceau: preșuri, funii, saci, dar și pături "călții îi mai dădeam prin piepteni, îi torceam gros și făceam pături"³⁵. Fuiorul subțire și rezistent se făcea caier și se torcea cu furca de brâu și fusul. De pe fus firele treceau pe răschitor - prevăzut la capete cu două pene - peste care se trăgeau obținându-se sculele "se depăna pe răschitor se număra 30 fire și se făcea o jurubiță. Mai multe jurubițe (10-15, depinde de lățimea urzelii) formau un scul"³⁶. Ca să se înmoaie și să se țeasă mai ușor firele "se opăreau, de mai multe ori într-o zi cu leșie de cenușă"³⁷. Apoi se puneau la uscat pregătindu-se pentru țesut. Înainte de începerea țesutului propriu-zis se făceau unele pregătiri: se depănau, urzeau și năvodeau firele. Depănarea pe mosoare (cumpărate din târguri având forma unei țevi goale pe dinăuntru) se făcea cu ajutorul vârtelniței orizontale³⁸ (în Limanu) - capătul unui fir începea să fie depănat pe mosor cu ajutorul unei "sucale" formate dintr-o vergea de fier acționată de o roată mică, vergea pe care se pun mosoare. Învârtindu-se roata cu palma, firul se înfășura pe mosoare în mod uniform. În Albești, depănarea se făcea cu ceacărul³⁹ ce se compunea dintr-un cadru de lemn, în care se fixau pe două laturi paralele o vergea, pe care se învârtea țeava, având la capăt o roată cu mâner. În acest fel depănatul se desfășura mult mai simplu și mai economic, învârtitul roții atrăgând după sine, printr-un sistem simplu, învârtitul mosorului și implicit pe cel al vârtelniței. Firele puse pe mosor sunt pregătite astfel pentru țesut. Urzitul consta în înșirarea paralelă a unor fire, pe o lungime corespunzătoare cu cea a viitoarei țesături, cu singura grijă de a le încrucișa. În Limanu se practica urzitul cu "urzoiul"⁴⁰, dar și cel cu roata de urzit⁴¹. Urzoiul - instrument de lemn instalat în casă se compunea dintr-un lemn perpendicular, fixat mobil în grindă. Pe acest cadru se învârt două cruci verticale, perpendiculare una față de alta crestate pe latura exterioară pentru a prinde firele de pe mosoare - "se urzeau câte caturi doreai"⁴². Roata de urzit

simplă ca tehnică, de formă circulară, compusă din 4 scânduri fixate într-un suport. La roată urzitul se făcea în curte de femei specializate din sat. În Albești urzitul se făcea "pe gard", "cu țaruși" și cu "urzoiul"⁴³. Sistemul "pe gard" constă în pregătirea unei urzeli prin desfășurarea de pe mosoare a două fire care trec prin orificiile unei linguri se încrucișează și se trec apoi pe după 3-4 cuie care formează urzoiul bătut în gard. Urzitul "cu țaruși" se făcea în curte - 2 țaruși înfipti de la un capăt - alții doi la celălalt. Cu firele de pe mosoare, ținute între degete laolaltă, femeia trece de nenumărate ori de la un capăt la altul. Urmează apoi învelișul firelor pe un sul al războiului care necesită participarea a două femei - una învârtește sulul și alta ține capătul urzelii. Năvoditul constă în repartizarea firelor de urzeală la două sau mai multe ște, după care gospodina poate să încerce să țesă. Obiceiuri în legătură cu cultivarea și prelucrarea cănepei și inului nu am întâlnit în zonă. Relatările informatorilor despre cultivarea cănepei și inului menționate sunt atestate de existența în Mangalia a unei topitorii de in. Înființată în anul 1937 cu numele de Sudostropa, a fost proprietatea lui Jiloveanu. Atât cultivarea inului în zona Mangalia cât și existența izvoarelor de ape sulfuroase (ce apar din malul lacului, fie din micile peșteri formate prin dislocarea calcarului de către apa pătrunsă în crăpături), au favorizat funcționarea topitoriei în condiții optime. Apele sulfuroase au o temperatură care variază între 24-28° C, Sub sol-la aer liber fiind de 22° C⁴⁴ permanent indiferent de anotimp - lucru ce a permis amplasarea bazinelor de topit ale fabricii deasupra izvoarelor. La unele izvoare debitul este de 50 l/sec. În anul 1948 în urma naționalizării, topitoria de in a trecut în patrimoniul statului. La înființare topitoria deținea uzină electrică proprie, 20 melițe mecanice cu care s-a lucrat până în 1950, când au fost înlocuite cu o turbină. În 1980 datorită cantității mari de in ce necesita topit s-a înființat o secție nouă (pe șoseaua ce duce la Albești), cu funcționează cu 4 linii, folosindu-se și aici apa sulfuroasă provenită din puțuri realizate prin forări. Fuiorul obținut la Topitoria de in Mangalia este folosit ca materie primă de către Filatura Fălțiceni și Trainica Pașcani.

O altă fibră utilizată în cadrul industriei casnice textile este bumbacul. Din informațiile culese reiese că bumbacul a început să se cultive în zonă în jurul anilor 1930-1935 "il cultivam la câmp câte 1/4 ha, picherul fixa locul"⁴⁵. Pentru a putea obține o calitate mai bună de fibre, bumbacul era cultivat într-un pământ nisipos. După două arături, de toamnă și de primăvară, spre sfârșitul lunii aprilie, începea semănatul, care se făcea în culturi, la adâncime de 60 cm. "După câteva zile apăreau firele subțiri și începeam să prășim, la început pentru a le rări ca să rămână numai una sau două plante în cuib, apoi pentru a le asigura creșterea în înălțime pe o singură ramură"⁴⁶. Toamna se culegea "il adunam până dădea bruma, mai mult verde, îl aduceam acasă, la căldură, îl puneam la capătul sobei și îl lăsam până crăpau capsulele. Îl culegeam după-amiaza, dimineata era rouă și capsulele erau moi"⁴⁷. Apoi

bumbacul era suspus mai multor operații de prelucrare. Scoaterea semintelor se făcea cu mâna sau cu mașina (unealtă primitivă dar eficace, care prin vibrație înlătura semințele). Scărmănarea bumbacului se făcea cu arcul format dintr-o nuia din corn indoită semicerc și prevăzută la bază cu sârmă. Prelucrarea continua cu pieptănatul - se separau fibrele fine și subțiri pentru urzeală și cele groase pentru băteală - operație ce se făcea cu un darac obișnuit. Urma apoi presărarea bumbacului și formarea unor sculuri de fire de aceeași lungime. Acestea se torceau pentru urzeală răsucindu-se pentru mărirea rezistenței. Cele ce erau folosite pentru băteală, rămăneau întinse, se punerau pe vârtelniță și se înfășurau pe mosoare. La fel ca și inul și cânepa, bumbacul a avut în gospodărie multiple întrebuințări. Din pânza de bumbac țesută în casă s-au lucrat piese de port, fețe de masă, ștergere, perdele. Vorbind despre utilitatea bumbacului în cadrul industriei casnice textile nu putem omite impletirea dantelei cu croșeta.

În genere, operațiile de cultivare și prelucrare a cânepii, inului și bumbacului, uneltele folosite în cadrul acestei operații în zona Mangalia sunt similare cu cele pe care le găsim în majoritatea zonelor etnografice ale țării.

NOTE

1. V. Mihăilescu, **Geografia fizică a României**, Editura științifică, București, 1969, p. 79-82.
2. V. Volschi, M. Irimia, **Descoperiri arheologice la Mangalia și Limanu aparținând culturii Hamangia**, în Pontice, 1, 1968, p. 45-85.
3. A. Rădulescu, N. Cheluță-Georgescu, M. Munteanu-Bărbulescu, MCA, 13, Oradea 1979, p. 167-173.
4. A. Rădulescu, M. Munteanu-Bărbulescu, L. Buzoianu, **Importuri amforice la Albești (jud. Constanța): Heraclea Pontică**, în Pontice, 19, 1986, p. 36.
5. *** **Statistica din România, Indicele comunelor din Dobrogea**, București, 1879.
6. Al. P. Arbore, **Contribuții la studiul așezărilor tătarilor și turcilor în Dobrogea**, în Arhiva Dobrogei, II (1919), nr. 3-4, p. 218.
7. I. N. Roman, **Studiu asupra proprietății rurale din Dobrogea**, Constanta, 1907, p. 21.
8. V. Mihăilescu, **O hartă a așezărilor rurale din România**, în BSG, LIII, București, 1934, p. 373.
9. V. Butură, **Etnografia poporului român**, Editura Dacia, Cluj-NNapoca, 1978, p. 44.
10. V. Mihăilescu, **O hartă ...**, p. 373.
11. Al. P. Arbore, **Informații etnografice și mișcări de populațiune în Basarabia sudică și Dobrogea în veacurile XVIII și XIX**, Analele Dobrogei, 9, 1929, p. 1-12, I. Georgescu, **Coloniile germane din Dobrogea**, Analele Dobrogei, 7, 1926.
12. I. Barnea, **Meșteșugurile în așezarea feudală de la Garvân**, în SCIV, VI, 1955, 1-2, p. 10 și urm.; Gh. bichir, **Contribuție la cunoașterea țesutului în așezarea de la Garvân**, în SCIV, IX, 1959; Gh. Ștefan, și colaboratori, **Dinogetia**, București, 1967, p. 98 și urm.
13. M. Ionescu-Dobrogeanu, **Dobrogea în pragul veacului al XX-lea**, București, 1904, p. 725.
14. Arhivele Statului Constanța, fond Prefectura Constanța, dosar 21/1938.
15. Inf. Diogen Bițan, 92 ani, Limanu.
16. Inf. Muscalu Victoria, 67 ani, Albești.
17. Inf. Florica Radu, 82 ani, Limanu.
18. Inf. Muscalu Victoria.
19. Inf. Anica Elena, 73 ani, Albești.
20. Inf. Florica Radu.

21. Inf. Corodescu Catrina, 69 ani, Albești.
22. Inf. Anica Elena.
23. Inf. Diogen Bițan.
24. Inf. Florica Radu.
25. Inf. Corodescu Catrina.
26. Inf. Florica Radu.
27. Inf. Anica Elena.
28. Inf. Diogen Bițan.
29. Inf. Corodescu Catrina.
30. Inf. Florica Radu.
31. Inf. Muscalu Victoria.
32. Inf. Diogen Bițan.
33. Inf. Anica Elena.
34. Inf. Florica Radu.
35. Inf. Florica Radu.
36. Inf. Florica Radu.
37. Inf. Corodeanu Catrina.
38. Inf. Florica Radu.
39. Inf. Anica Elena.
40. Inf. Florica Radu.
41. Inf. Diogen Bițan.
42. Inf. Florica Radu.
43. Inf. Corodescu Catrina.
44. M. Botzan, **Apele în viața poporului român**, Editura Ceres, București, 1984, p. 321.
45. Inf. Diogen Bițan.
46. Muscalu Victoria.
47. Inf. Florica Radu.
48. Inf. Corodescu Catrina.

LA CULTURE DU CHANVRE, DU LIN ET DU COTON, DANS LA ZONE DE MANGALIA

Résumé

Les recherches entreprises en automne 1989 ont eu pour but l'étude de la culture du chanvre, du lin et du coton dans les communes d'Albești et de Limanu de la zone de Mangalia.

De la documentation faite, il résulte que le lin était cultivé surtout à Limanu, tandis que la culture du chanvre était plus importante à Albești. La culture du coton dans cette zone a commencé dans les années 1930-1935.

Le lin, le chanvre et le coton ont de multiples utilisations dans la maison paysanne.

Quant à la toile tissée à la main, on en a confectionné des pièces de vêtements et des textiles d'intérieur.

MOTIVAȚII SOCIALE ALE DISTORSIUNILOR STILISTICE ÎN ARHITECTURA ȚĂRĂNEASCĂ DIN DOBROGEA DE SUD-VEST

Abordarea, sub incidență analitică, a kitsch-ului în arhitectura țărănească presupune un stil serios și ferit, pe cât se poate, de efuziuni tradiționaliste. Faptul că, la 1919, în conferința "Asupra locuinței țărănești", Spiridon Cegăneanu acuza casa țăranului de precaritate salubritară, neglijând faptul că țăranul, în relația sa osmotică stabilită cu natura, găsise soluții perfect ecologice pentru funcțiile salubritare ale locuințelor, ca și recentul demers al omului de cultură Adrian Marino, care condiționează armonizarea satului românesc cu spiritul european de același argument al salubrității, denotă o surprinzătoare opacitate față de ceea ce reprezintă locuința țărănească, ca semn cultural exprimat în materiale definitive, în largă înțelegere a culturii românești. Maniera restrictivă de a vedea în casă doar spațiul locativ, dezbrăcat de semnificațiile lui simbolice, poate fi, la un moment dat, un act concesiv de filiație sincron dar și expresia unei noi colonizări, după atâtea pe care acest popor le-a răbdut, conform căreia un univers spiritual articulat cu maximă vigoare, trebuie excavat pentru a face loc unor fundații noi, conjuncturale și destinate încă de la început respingerii de care este în stare orice organism esențialmente viu. Anunțând încă de la început că mă voi feri de efuziuni tradiționaliste, vreau să spun în continuare că se impune o despărțire între efuziune, între umoarea bucolică și gândirea serioasă a originilor culturii noastre naționale. Trec peste alte citate care ar confirma, în chei de diverse facturi, această inițiativă și mă opresc la ceea ce scria Petru Comărnescu în revista "Criterion" (Nr. 1/15 oct. 1934) : "Cum să te împotrivești milioanele de oameni care au de partea lor forța naturii, vraja entuziasmului, credința în anumite obiective imediate, disponibilitatea de jertfă? Și de unde certitudinea că sub imperiul corectivelor rațiunii și a binelui universal și veșnic ei vor putea da mai mult decât altfel? Căci istoria ne arată limpede că tot ce s-a construit a trebuit să aibă temelia unei credințe absolute, fanatice, intolerante și viziunea realizării imediate și concrete."

Credința absolută, disjunsă între Dumnezeu ca entitate supremă a moralei și natură, ca entitate supremă a ființării (semnificată totodată în mitos prin "moralitatea naturii" ca expresie a dumnezeirii), concretul imediat ca ideal al devenirii sociale, sunt tocmai componentele structurale ale firii țărănești. Iar această fire a durat legilor imuabile ale comunității închise de tip sătesc în care intruziunile intelectualiste nu au putut fi altfel decât, pentru a-l cita din nou pe Comărnescu, oportuniste și negativiste. Și asta pentru că această comunitate de tip sătesc a fost întotdeauna în stare de extruziuni

intellectuale, contestabile, de altfel, în istoria biografică a inteligenței românești. A investiga, cu o firească pasiune, acest spectaculos și coerent sistem de mesaje culturale pe care îl semnifică spațiul comunității închise de tip rural și a-ți face cunoscute revelațiile este, cred eu, departe de efuziunea tradiționalistă și implică obligația seriozității responsabile.

Așa cum spuneam, comunitățile rurale au suferit, fie numai și doar și în ultimii două sute de ani, adică în răstimpul de cristalizare a societății moderne românești, o mulțime de "agresiuni". De la convertirea tramei stradale după schemele patrunghiulare impuse de colonizatorii austrieci și germani (sec. XVIII, XIX) în sud-vest și până la pătrunderea vigilentă a construcțiilor negustorești, acestea din urmă fiind cele dintâi care au oferit țăranului-arhitect ocazia de a se întâlni cu alte elemente de morfologie și stilistică decât cele cu care era obișnuit. Pe de altă parte, aceste construcții semnifică fisurarea comunității închise de tip țăranesc, exprimată în morfologia arhitecturii satești prin preluarea unor elemente stilistice de factură ornamentală (traforuri, urechi de stâlp, pazii, parapeti de prispă) considerate a fi potrivite pentru nevoia țăranului de a se individualiza pe scara reprezentării sociale. Tot aceste construcții au însemnat și primul mesaj adresat satului de către oraș în planul emancipării locative. Suntem încă în faza în care acest mesaj nu are un caracter perturbator. Primele trei decenii ale secolului nostru, considerate a fi decenii recuperatorii pentru etape de cultură și civilizație sublimă anterior sub presiunea conjuncturilor istorice-politice, au determinat apariția circuitelor de intense mesaje între sat și oraș, atomizarea comunității închise rurale, crearea unor circumstanțe favorabile pentru mistificarea stilurilor și morfologiilor arhitecturii țăranesti. Apare o diversificare a modularității locuinței țăranesti, o anumită exuberanță decorativă exprimată în mod special în folosirea ornamentală a pieselor traforate din lemn, cât și însușirea, fără o motivație expresă, a unor elemente de fațadă preluate din arhitectura orășenească (coloane, frontoane, ancadrame din stuc și cărămidă aparentă, jardiniere, balustrade de piatră și scări cu scafe de imbinare etc.). Nu întotdeauna aceste elemente proveneau din atelierele orășenești specializate în serializarea lor (mai ales a stucaturilor și a ornamentelor din piatră) ci erau "imitate" de meșterul țăran într-o manieră adesea parodică. Motivația acestui conglomerat de arhitectură tradițională și hibrizi stilistici se găsește în dorința meșterului țăran de a răspunde, ca întotdeauna, într-un limbaj propriu la pretențiile unei emancipări resimțite în întreaga societate românească. Efectul estetic este, în special pentru adepții păstrării tradiției, malefic. Iată cum vede Henry H. Stahl: "Într-adevăr, țăranii presupune o cultură organică, apucată din bătrâni și păstrată tradițional, trăită astăzi de o obște solidară de oameni care nu știu de existența altor culturi și nu și le pot închipui.

Dar această cultură, pe care noi nu am cunoscut-o și nici nu voim să o cunoaștem, a fost sistematic distrusă printr-o "culturalizare". Nu numai unde

vin cu drum de fier, ci mai ales unde vin cu școala, armata, partidele politice și piața ieftină și proastă a orașului se ofilește și moare țărâna. Ceiace îi ia locul este o copie a mahalalei mitocânești, care se întinde ca o lepră pe obrazul țării" ("Criterion" - nr. 2/1 noiembrie 1934). Dar tot el lansează în finalul acestui articol dubitația asupra dezvoltării ulterioare a civilizației țărănești ce nu poate fi înghețată în stadiul ei de relevanță muzeistică. Soluția istorică a coexistenței stilurilor este departe de a se formula, meșterul țăran fiind captivat de noul registru stilistic ce i se revelează și care își croiește drum dinspre oraș spre sat pe fondul unei bunăstări evidente în perioada interbelică; bunăstare care solicită un nou repertoriu de semne pentru individualizarea țăranului în noile raporturi instituite de mersul vremurilor.

Acesta este primul asalt al kitsch-ului asupra fondului imaculat de semne culturale păstrat în comunitățile închise de tip rural .

Al doilea asalt al kitsch-ului asupra spiritualității țărănești a început la puțin timp după încheierea celei de-a doua conflagrații mondiale, în primii ani ai deceniului cinci.

Acest al doilea asalt a fost cu atât mai nimicitor cu cât el s-a produs la nivelul celulei sociale, beneficiind de energii programatice. Deși este depistat cu ușurință la nivelul tuturor claselor și "păturilor" sociale, kitsch-ul social a îmbolnăvit iremediabil, cu predilecție satanică, comunitatea închisă de tip țăărănesc distrugând factorul ei intim de coeziune - **proprietatea particulară**. Lipsit de cele trei componente psihologice ale responsabilității sale sociale - sentimentul, simțul și instinctul proprietății, țăranul își pierde identitatea, locul într-un univers mitico-simbolico-religios pe care și l-a creat în timp printr-o intensă relație cu natura și, implicit, pământul, expresia materială a rațiunii sale de a fi. Dacă "proprietatea" l-a "întrădăcinat" pe țăran kitsch-ul postbelic îl "dezrădăcinează". În acest context motivațiile comunitare ale datinilor și obiceiurilor sunt aneantizate, în calendarele existențiale își pierd substanța, fiind vag conservate prin mimeză. Memoria simbolistică, depozit al întregii magii spirituale a vieții rurale, se atenuează până la o apropiată extincție, făcând loc unui pragmatism al supraviețuirii.

Acest proces extrem de rapid a cunoscut trei faze.

- În prima fază s-a instaurat obligativitatea cotelor în produse pentru micii proprietari agricoli. Aceste "dări" către stat au afectat în mod direct **sentimentul** proprietății. Sentimentul de proprietate, în context socializat, presupune atingerea pragului de maximă calitate a produsului obținut prin intermediul proprietății deținute și implicit, realizarea etajului de stabilitate a personalității și a prezentării ei adecvate pe scara de valori a comunității închise de tip țăărănesc. Sentimentul de proprietate este echivalentul imaginii satisfăcătoare a individului în raport cu propriile sale aspirații. Excluderea unui sistem de tranzacție a valorii duce rapid la decristalizarea sentimentului de proprietate, mimând optimismul ancestral al țăranului pe fondul speranței lui de mai bine întreținut propagandistic pe timpul schimbării

regimului politic și social. Țăranul deziluzionat resimte decepția și cade în pesimism. Iar pesimismul, după cum se știe, dizolvă valorile devenind una dintre principalele surse vitale ale kitsch-ului mai întâi social și apoi, prin efect indus, cultural. Componentele introspective și cognitive ale sentimentului primordial slăbesc, se extenuază lăsând loc resemnării fataliste și inproductive. Astfel, clasa micilor proprietari agricoli, echivalentă clasei de mijloc de la oraș, adevărata purtătoare a născuturii culturale, intră în zona dizgrației totale.

- În a doua fază este afectat simțul proprietății, faptul petrecându-se prin intermediul declanșării procesului de cooperativizare a proprietății țărănești. Nu insist asupra circumstanțelor istorice în care s-a petrecut acest proces, ele fiind, îndeobște, pe deplin cunoscute. Cel care stăpânește și administrează hrana deține în mod explicit pârghiile de manipulare a maselor. Puterea politică proaspăt instaurată nu putea trece peste acest fapt esențial. În consecință, în locul pieței libere a hranei, întreținută de clasa țărănească, a instaurat piața controlată de stat. Gospodăriile țărănești s-au redus la perimetre care nu mai justificau, în plan psihologic, simțul proprietății ci doar același simț al supraviețuirii de care am mai pomenit. Țăranul, devenit simbrias la stat și, în scurt timp, printr-un sistem investițional, debitor al acestuia, pierde sentimentul ceremonial al existenței sale și, odată cu acesta sentimentele moralității moto-simbolice pe care fusese întemeiată comunitatea țărănească de tip închis. Cu alte cuvinte, satul, în general, și locuința, în special nu mai sunt sanctuare de oficiere civică și familială ci devin simple adăposturi sociale. Imunitatea întreținută de rigorile tradiției dispare, lăsând câmp liber oricăror influențe. Comunitatea sâtească se sparge pierzând vocația eternității și lăsându-se în voia aleatorului.

- În a treia fază apar satele penitenciare și începe marea migrație a forței de muncă. Aceste două fapte ating decisiv instinctul de proprietate. Deportarea țăranilor din Banat în sud-estul Bărăganului crează o situație unică în istoria culturală a românilor. Dezrădăcinații se află în ipostaza de a recrea din nimic un univers material și spiritual aflat în sinea lor, un univers în care au viețuit după legi solide cuprinse în tradiții morale și religioase neafectate timp de peste două secole. În absența instinctului de proprietate ei nu au acționat ca transportatori ai unui model de civilizație ci ca indivizi preocupați de supraviețuire. Pe un pământ care nu le aparține ei nu au creat bunuri de spirit și, lucru mult mai grav, s-au resemnat acceptând hiatusul deprinderilor tradiționale. Nici un semn de cultură nu a supraviețuit acestei penitențe temporare. De altfel, după întoarcerea la baștină, satele penitenciare au dispărut pur și simplu. Absența transgresiei de datini și obiceiuri se înregistrează și în cazul migrației forței de muncă. Ca fenomen această migrație se petrece și în ziua de azi, un mare număr de români din est stabilindu-se în Dobrogea, Transilvania și Banat, fără ca aceștia să aducă în locurile de adopțiune, obiceiurile și tradițiile locurilor natale. Migrația de la

sat la oraș implică individul, în timp ce migrația de la sat la sat implică comunitatea familiară și are caracterul colonizării. Diferită de colonizarea ca punct terminus al traseelor transhumantei, aceasta fiind transportatoare de tradiții, migrația postbelică are, ca stare de mentalitate psihologică, derizoriul, refuzul integrării în comunitatea sătească adoptată exprimându-se prin absența respectului pentru tradițiile locale cărora nu le sunt cotrapuse tradițiile natale. Efectul este conflictual și are ca semnificație brizarea comunității sătești de tip închis. Această categorie a "străbunilor" este cea mai vulnerabilă la kitschul social și, în cele din urmă, la kitschul cultural. Semnificatul constă în sublimarea culturii tradiționale specifice comunității țărănești de tip închis care funcționează ca legitate morală prin exceptarea "martorilor". Pentru a explica psihologia instinctului de proprietate voi adăuga că între cele două instincte fundamentale deosebite de Freud: instinctele vitale (Eros) și cele letale (Thanatos), instinctul de proprietate se situează în prima categorie. Disparând acest instinct dispăre și iubirea.

Am separat aceste etape psihologice ale proprietății din rațiuni demonstrative. Ele, însă, s-au petrecut adesea simultan având ca efect cumulat permeabilitatea universului social și spiritual al satului la influențele dizarmonice exterioare. Minarea conștiinței țărănești prin distorsionarea principiului său activ - proprietatea, a condus la atenuarea capacității de electivitate a țăranului și benefica alianță dintre tradiție și modernitate, coexistența semnelor culturale furnizate de epoci evolutive diferite nu s-a putut realiza. Ca și altădată etape normale de înțelegere și asimilare au fost sărite, emanciparea comunităților sătești apărând ca un fapt artificial. Așa se face că tradiția este nevoită să facă față asaltului unor principii de modernitate nediscernute și, de cele mai multe ori să cedeze prin dispariție. În această conjunctură aria lăsată la îndemâna cercetătorului tradițiilor este din ce în ce mai restrânsă, alcătuiindu-se din acele sate și comunități care ori se află în afara traseelor agresiunii "civilizatoare", ori nu au fost colectivizate, ori s-au bazat pe nuclee etnice-religioase extrem de puternice, ori au fost apărate de Dumnezeu și Natură.

Iată acum, spre exemplificare, o listă sumară a mutațiilor pe care le-am constatat studiind arhitectura țărănească din Dobrogea de Sud, domeniu al tradiției în care, din fericire, se mai pot face analize comparative.

Astfel, au dispărut:

- olana învelitorilor;
- prispa deschisă;
- cerdacul, ceea ce indică o scădere a potențialului de colocvialitate, o închidere a țăranului în interiorul proprietății sale, dar și modificarea rostului curții ca spațiu ceremonial;
- stâlpii de prispă;
- urechile de stâlp traforate;
- paziile și parapetii traforați, în general utilizarea lemnului la

scenografia ornamentală exterioară a locuinței. În cazul renovărilor și restructurărilor, stâlpii de lemn sunt cofrați cu stuf și îmbrăcați în tencuială. În alte cazuri devin miez pentru stâlpi din zidărie de cărămidă;

- cămășile de fundație, explicația constând în alegerea terenurilor plate pentru construcție din rațiuni de economie a materialelor. Funcțiile cămășii de fundație sunt preluate de pivnițele subterane și de anexele gospodărești.

În general, fenotipurile tradiționale au suportat remodelări, adăugiri, iar spațiile matriciale sunt păstrate ca miez pentru noua modularitate a locuinței țărănești.

Au apărut:

- azbocimentul, tabla și, mai rar, tabla de aluminiu pentru învelitori;
- prispele închise cu geamlăc care devin adesea sediul unor activități gospodărești cotidiane;

- elementele de ornamentație zoomorfe sau fitomorfe, rozetele, bradul, laleaua, porumbelul, rândunica, cerbul, frunza de viță, incizate sau aplicate pe tencuiala stâlpilor și arcadelor, sau a ancadramentelor de la uși și ferestre, fără însă ca acestea să aibă conotația simbolică tradițională ci doar motivații estetice sau ludice;

- feronerie de protecție sau de înfrumusețare, aceasta din urmă la ușile principale;

- tâmplăria metalică, în special la geamlăcuri;

- placajele ceramice în culori violente;

- s-a modificat cromatica pereților exteriori și a lemnăriei, trecându-se de la raporturile cromatice alb/brunuri, griuri colorate, albastru la raporturi de galben/verde, roșu/ albastru în combinație cu griul tencuielilor de ciment, colorantul preferat fiind vopseaua de ulei.

Au rămas:

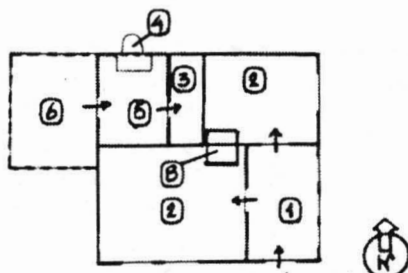
- ca materiale de construcție - chirpicul și piatra.

Această comparație între elementele dispărute și cele apărute odată cu instituirea noului stil al locuinței țărănești, poate fi sugestivă asupra modului în care s-au petrecut mutațiile genetice de gust în satele ultimelor patru-cinci decenii. Studiul ar putea continua extinzându-se asupra configurației gospodărești și a utilităților pe care le îndeplinește aceasta azi. Aspectul cu pricina nu face însă obiectul acestor rânduri. Voi descrie, însă, în puține cuvinte, cinci locuințe nu mai vechi de 35 de ani, care, după părerea mea, ilustrează satisfăcător ceea ce, din punctul de vedere al arhitectului țăran, s-ar putea numi "dezvoltări stilistice", iar din punctul de vedere al puritanului tradiționalist - "distorsiuni stilistice".

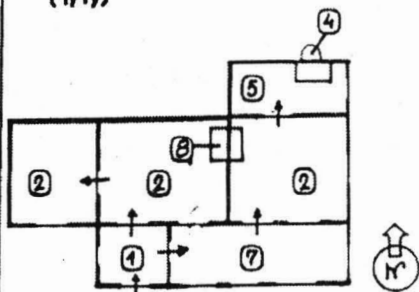
A) Casă nouă din Oltina - 1975

Conform Tabloului fenotipic al locuinței țărănești din Dobrogea de Sud, schema spațiului matricial corespunde unității complexe de locuire (tindă+două funcții), distorsiunea fiind semnificată de faptul că funcțiile nu

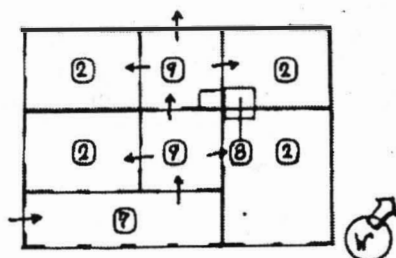
A OLTINA - CASĂ NOUĂ (1976)

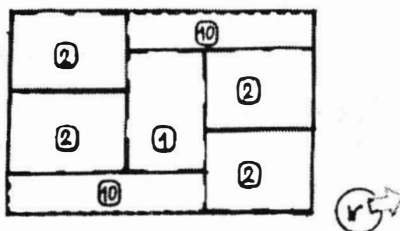
B RASOVA - REMODELARE ȘI EXTINDERE (1979)

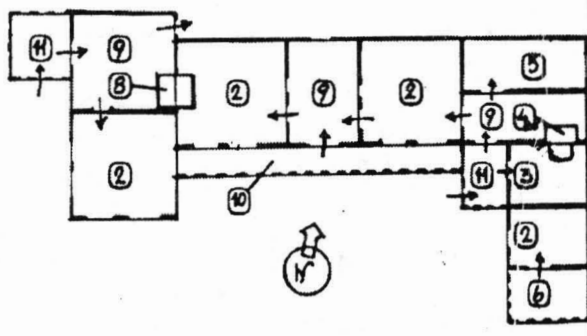
C NEGREȘTI - REMODELARE (1968)

D PĂRTOAIA - RECONSTRUCȚIE (1970)

E SATU NOU (OLTINA) - LOCUINȚĂ TRIMODULARĂ - EXTINDERI (1961)

1	NOI	●
2	CĂMĂRĂ	●
3	CĂMINĂ	●
4	CUPTOR	●
5	BUCĂTĂRIE	●
6	APLECĂTOARE DESCHISĂ	●
7	PRISĂ CU GEAMUL	●
8	SODĂ	●
9	TINDĂ	●
10	PRISĂ DESCHISĂ	●
11	RAMPĂ ACOPERITĂ	●

mai sunt dispuse, față de tindă, stânga/dreapta ci dreapta și perpendicular pe tindă (vezi desenul: 2-1-2). Unghiul astfel creat este umplut de o aplecătoare clasică în care sunt adăpostite bucătăria și cămara, tot aici fiind amenajat un spațiu pentru baie și avându-și locul o instalație calorică alcătuită din plită curentă și cuptor cu răsuflătoare exterioară. Casa este locuită integral de un nucleu familial compus din trei niveluri direct înrudite (tată+ mamă/ fiu/ fiu+noră). Camerele (2/2) sunt încălzite prin intermediul unei sobe cu corespondent. Ultimul etaj de vârstă (tată+mamă) locuiește într-o construcție monocelulară independentă de trunchiul principal de locuire. Tinda își pierde funcția de sediu al activităților gospodărești devenind spațiu de primire (hol). Elementul tradițional este reprezentat de aplecătorea închisă care se continuă cu o alta deschisă (6), care asigură funcționarea mecanismului gospodăresc.

B) Casă din Rasova - remodelare și extindere - 1979

Spațiul matricial este reprezentat de o unitate simplă de locuire (tindă + o funcție) cu prispă afrontată (vezi desenul: 1-7-2-2). Prin remodelare, prispa afrontată a fost împărțită în două: un spațiu de primire curentă (hol-1) și un spațiu neutru de primire (7) cu acces spre una dintre încăperi (2-dreapta). Prisma a fost integral închisă cu geamlăc. Iluminarea fostei tinde (doi centru) este indirectă. Extinderile constau din construirea unei noi camere (2-stânga), refăcându-se, aproape involuntar schema tradițională a spațiului matricial "unitate complexă de locuire" (tindă + 2 funcții) și din amenajarea unei aplecături închise ca bucătărie cu intrare din trunchi principal de locuire (5). Din vechea aplecătoare a fost păstrat cuptorul cu răsuflătoare exterioară. Camera rezultată în urma extinderii este neîncălzită. Vechea instalație calorică din tindă (cuptor mic+ plită curentă+sobă oarbă) asigură încălzirea spațiului locuit. Locuirea este parțială (2/2/5), nucleul familial fiind alcătuit din două etaje de vârstă (fiică/mamă+tată). Camera rece are funcție de tezur.

C) Casă din Negrești - remodelare - 1968

Această locuință păstrează foarte bine caracteristicile spațiilor matriciale tradiționale. Trunchiul inițial de locuire a fost alcătuit din două unități complexe afrontate. Faptul că unitatea situată spre curtea gospodărească este subdimensionată față de unitatea orientată spre traseul principal de circulație (uliță) arată că țăranul arhitect a avut în gând innobilarea aplecătorii prin sublinierea funcției sale de locuire, incluzând această aplecătoare sub șarpanta trunchiului principal. Este ceea ce eu numesc o "dezvoltare stilistică". Pe fațada principală a fost pozată o prispă afrontată. Remodelarea acestei locuințe constă din extinderea uneia dintre camere în spațiul prispei (2, dreapta/față) și închiderea prispei cu geamlăc. Locuința este semilocuită (două persoane aflate în rudenie îndepărtată). Cele două tinde sunt separate și doar tinda din spate este dotată cu o instalație calorică (cuptor mic+plită curentă+ sobă oarbă). Încăperile 2/față și tinda 9/față sunt în conservare.

D) Casă din Pârjoaia - reconstrucție - 1970

Înfățișarea acestei locuințe face extrem de dificilă depistarea schemei matriciale. Totuși, vechea locuință, datată în jurul anului 1900, era o unitate complexă de locuire (tindă+2 funcții) cu semiprispă. Reconstrucția a avut în vedere amenajarea trunchiului principal pentru un nucleu familial multieta-jat. Țăranul arhitect a ales soluția locuinței cu două fațade, fiecare dintre ele având câte o semiprispă. Astfel, tinda a fost extinsă, devenind spațiu de primire. Cele două încăperi inițiale au fost și ele mărite și apoi divizate în două. Camerele sunt încălzite cu ajutorul unor sobe cu corespondent fiind luminate direct. Locuirea este totală (tată+mamă/fiu/fiică/fiu+noră). E de subliniat eleganța soluției alese de către țăranul arhitect care, prin simetriile în diagonală obține un efect rafinat și un maximum de iluminare pentru cele două unități complexe afrontate.

E) Satu Nou (Oltina) - locuință trimodulară - extinderi, 1961

Cercetările efectuate în acest an în Satu Nou (Oltina) au revelat inventivitatea de care dă dovadă țăranul arhitect în domeniul jocului de volume locuibile. Spre deosebire de alte sate, aflate în același areal, în care am avut bucuria descoperirii formelor simple pe baza cărora am realizat Tabloul fenotipic, construcțiile din Satu Nou surprind printr-o originalitate specială în ceea ce privește modularitatea locuinței. În absolut toate locuințele cer-cetate am depistat nucleele tradiționale ale spațiilor matriciale. De altfel nici nu a fost prea greu intrucât aceste nuclee se aflau în general în conservare, locuirea făcându-se în spații adăugate. Locuința pe care o prezint este una dintre cele mai spectaculoase. Astfel, schema matricială este alcătuită dintr-o unitate complexă de locuire cu prispă afrontată (centru, 10/2/9/2). Acesteia i se adaugă în stânga o unitate simplă de locuire (tindă+o funcție), cu intrarea protejată de o rampă acoperită (11/9/2), iar în dreapta un complex alcătuit din două unități simple de locuire. Prima se află sub acea șarpantă cu trunchiul principal de locuire, având, însă, intrare separată protejată printr-o rampă acoperită (dreapta, 11/9/5). A doua este în extindere față de trunchi-ul principal de locuire, având o aplecătoare deschisă, o cameră și o cămară cu intrări separate (dreapta jos, 6/2/3). Deși întregul complex locativ se prezintă unitar, este clar că înfățișarea finală este rezultatul unor adăugiri făcute de-a lungul timpului. Interesant este faptul că structura acestei locuințe personalizează în mod clar tipurile de locuire și repartizarea etajelor de vârstă în spațiile create. În timp ce nucleul central pare a fi rămas în sta-diul de reprezentativitate socială, adăugirile laterale au fost intens locuite, ele fiind dotate cu instalații calorice. Cele două unități simple ilustrează elocvent retragerea ultimului etaj de vârstă al nucleului familial către adăpostul final. Pot spune aceste lucruri sprijinindu-mă pe cercetarea preliminară, certitu-dinile urmând să apară la finalizarea acestei cercetări.

Exemplele desfășurate mai sus vin întrucâtva să demonstreze că Heidegger avea dreptate când afirma că, în plan moral, construirea înseamnă

locuire, pentru că prin locuire omul se construiește în permanență. Pe sine și efigiile sale materiale în care îi este înglobat întregul univers sufletesc. Căci: "Locuirea este chipul în care muritorii sunt pe pământ".

Este inefficient să ne gândim că lucrurile pot rămâne în starea lor de puritate inițială. Sfinții părinți spuneau că iubim trecutul pentru că este spațiul copilăriei când ne-am simțit cel mai bine. Dar, din păcate, acest trecut, indiferent în cazul de față cu frontul compact al tradiției, se identifică dureros cu paradisul ce trebuie sacrificat. Întrebarea pe care mi-o pun este dacă chiar trebuie.

Istoria culturii omenesti se compune, din fericire, dintr-o mulțime de paradisuri succesive, unele născute dintr-o reacție de contestare a celor precedente. Cu toate acestea goticul s-a simțit bine în vecinătatea stilului clasic, iar barocul și rococo-ul, adevărate kitsch-uri în vecinătatea austerității clasice, au supraviețuit și ele. Ezeziile onirice ale lui Gaudi ascund în ele spiritul profund al unui mare artist, deși puțini contemporani au vibrat la stilul său neconformist de remodelare a imaginii arhitecturale. Așadar, această realizare în care suntem înglobați, se alcătuiește după legități istorice pe care nu le putem influența fără a rămâne în suflet cu indoiala că am greșit. Ceva, totuși, se poate face. Se poate lupta împotriva kitsch-ului social, împotriva întinării valorilor morale, împotriva alunecării spre derizoriu și pieritor, împotriva pesimismului echivalent cu un somn al rațiunii. Valorile tradiționale, bine apărute, pot coexista cu ceea ce produce timpul actual, urmând ca adevărul opțiunilor să fie autentificat de veșnicie. În 1907 Dumitru Drăghicescu scria în a sa "Din psihologia poporului român": "Negreșit că studiul psihologiei poporului român însemnează aproape exclusiv studiul psihologiei țăranului român. "Acesta ar putea fi un motiv pentru care cea mai importantă reparație adusă propriei noastre psihologii sociale, sumă de psihologii individuale, ar fi aceea de a reface motivația funciară a datinilor și obiceiurilor noastre. Din punctul meu de vedere și al domeniului în care mă mișc, bătălia va fi câștigată atunci când o casă se va ridica asemeni unui sanctuar dedicat vieții și întregului ei univers magic, iar nu asemeni unui adăpost pus sub semnul intemperiei de orice fel.

Până atunci, ca să închei, voi cita și eu, ca și H.H. Stahl, versul sibilinic dintr-un bocet hunedorean: "Draga maichii, după tine/imi pare și rău și bine".

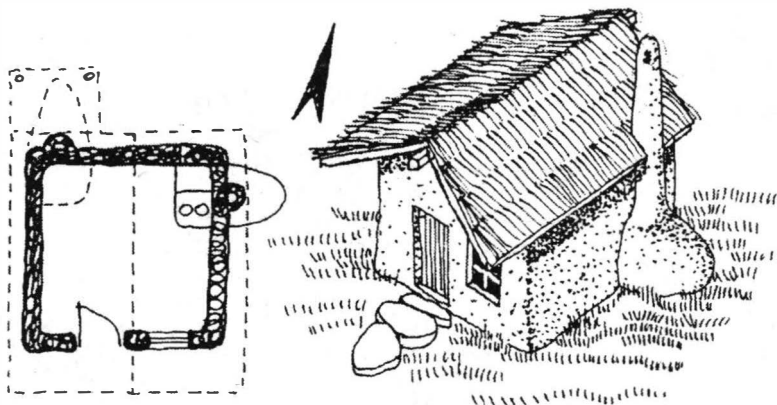
MOTIVATIONS SOCIALES DES DISTORSIONS STYLISTIQUES DE L'ARCHITECTURE PAYSANNE DE LA DOBROUDJA DE SUD-OUEST

Résumé

L'auteur démontre le fait que, pendant la période de cristallisation de la société roumaine moderne, les communautés rurales ont subi une série d'"agressions" qui se relient soit à la pénétration des commerçants dans cet espace, soit aux facteurs politiques déterminants.

L'assaut du Kitsch se déroule en trois étapes: la première - l'introduction des structures de centralisation (école, armée, chemin de fer etc.); la deuxième (à partir de la V-e décennie du XX-e siècle) - à signification politique, représente la destruction de la propriété paysanne et, en fait, le déracinement du paysan; la troisième (plus récente) - consiste dans la migration de la main d'oeuvre et la création des villages-pénitenciers.

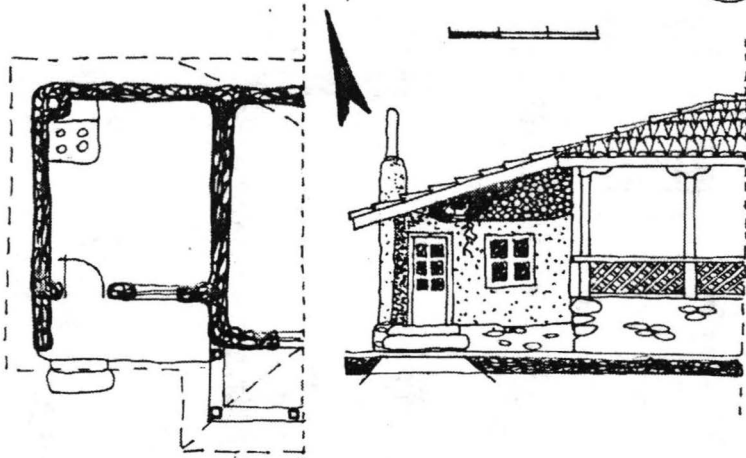
On y exemplifie, concrètement, les caractéristiques principales des trois étapes concernant surtout la Dobroudja.

CASA • arhetipul cu acoperire dacică (două ape), simplă (fără prispă), cu așezarea punctului de foc la N sau la E. Întălnită în toate gospodăriile tradiționale din zona dunăreană, Sudul Dobrogei și puncte de pe litoral; folosită ca bucătărie de vară (iarnă) și refugiu final al bătrânilor văduvi.

- * PÂRJOAIA • CONSTANȚA • cuplată la E
- * DUNĂRENI • CONSTANȚA • acoperire în patru ape
- * DĂILENI • TULCEA • cuplată la N

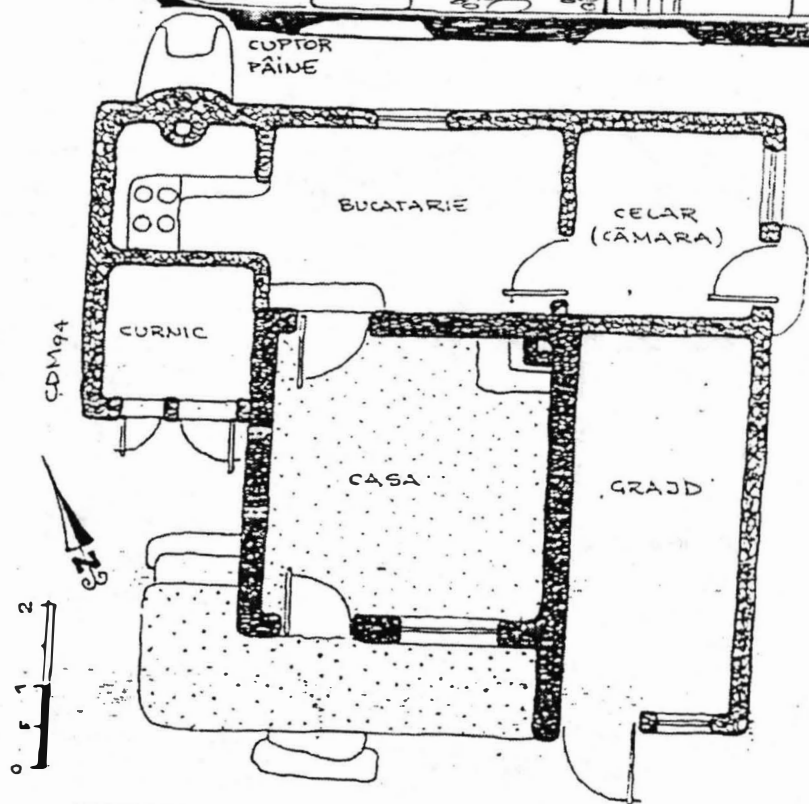
A1

CASA CU PRISPĂ • arhetip geto-dacic cu acoperire în două, patru sau o apă (caz particular atunci când e articulată altei unități de locuire). Utilizată ca bucătărie de vară (iarnă) ori ca refugiu final al bătrânilor văduvi.

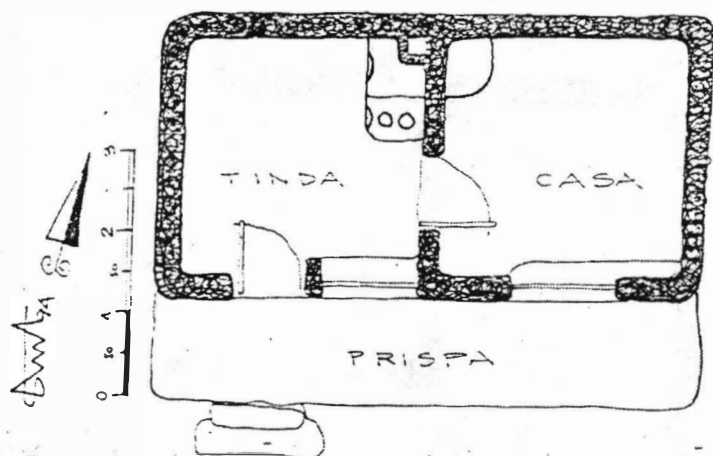
- * OLTINA • CONSTANȚA • cuplată
- * JURILOVCA • TULCEA • independentă
- * SOMOVA • TULCEA • independentă

A2

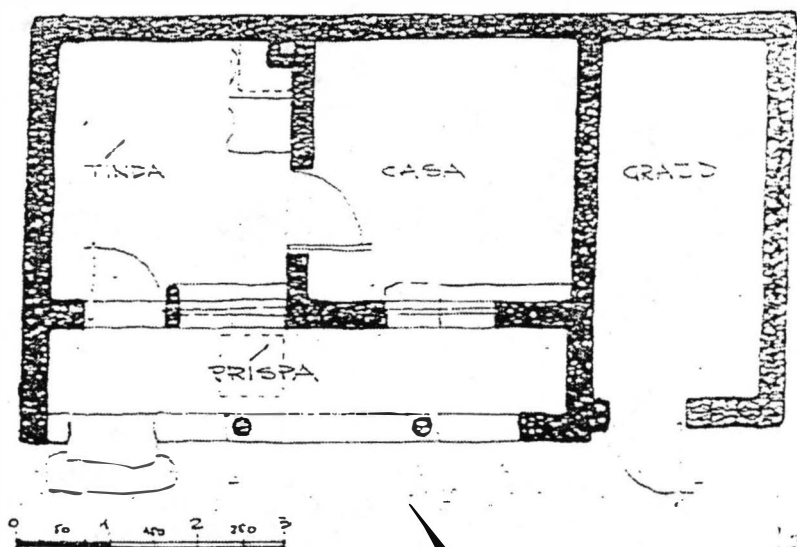
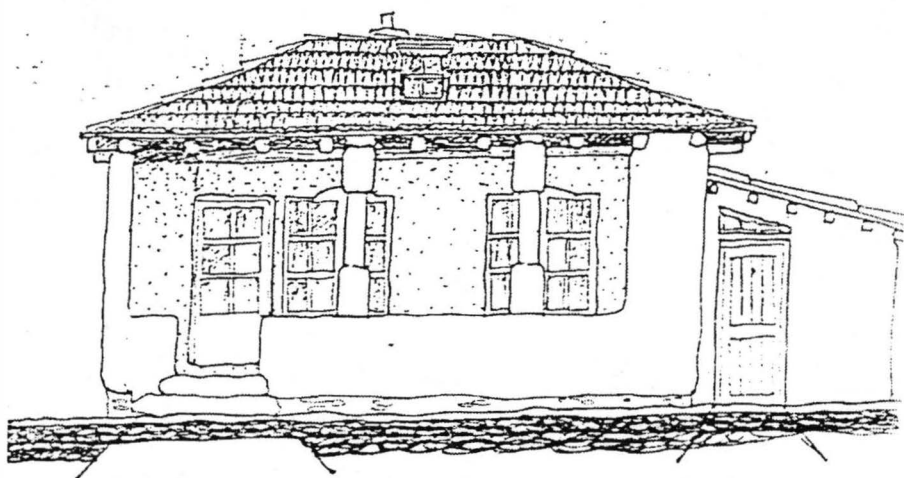
MODULARE DIN "CASA"
BĂNEAȘA - CONSTANȚA

Fig. A3

ARHETIP PROTOMÂN DE LOCUIRE, CU PRISPĂ FĂRA STĂLPI • TÎPIC DOBROGEANĂ • CU ACCENTUAREA GRINZILOR CONSOLĂ PESTE PRISPĂ (TĂBĂNITE ȘI VĂRUIȚE CA ȘI PERETII) • FAUREI • BĂNEASA • PRELUAT DE TURCI ȘI APOI DE ȚIGANI DE LA MEZOROMÂNII.

Fig. B 1

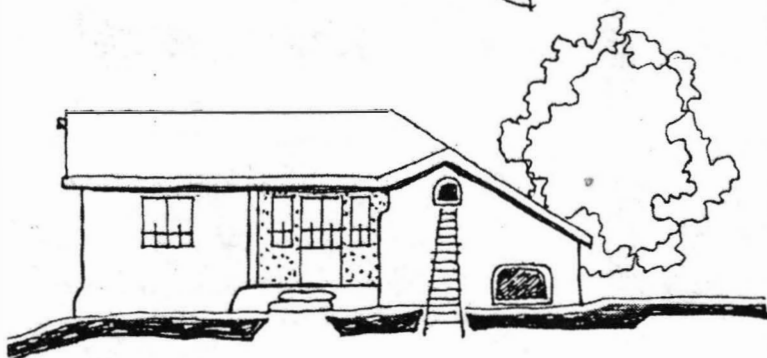
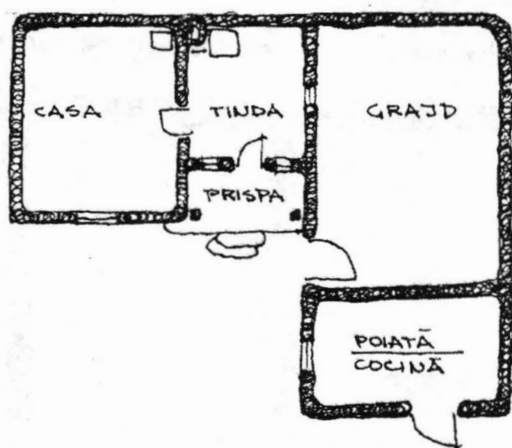

CELULĂ PRIMORDIALĂ ~ 1880 - CARVĂC -
 LIPUITA (REFĂCUTĂ 1925 CU AJUTORUL LUTULUI
 CU PLEAVĂ - PESTE LEMNUL PRISPEI)

TOATE CASELE VECHI, AZI ANEXE ÎN GOSPODĂRIE, AU ACOPERIȘ ÎN DOUĂ APE (CELELE PRIMORDIALE, SCUNDE, $h = 1,80 \sim 2,00 \text{ m}$).

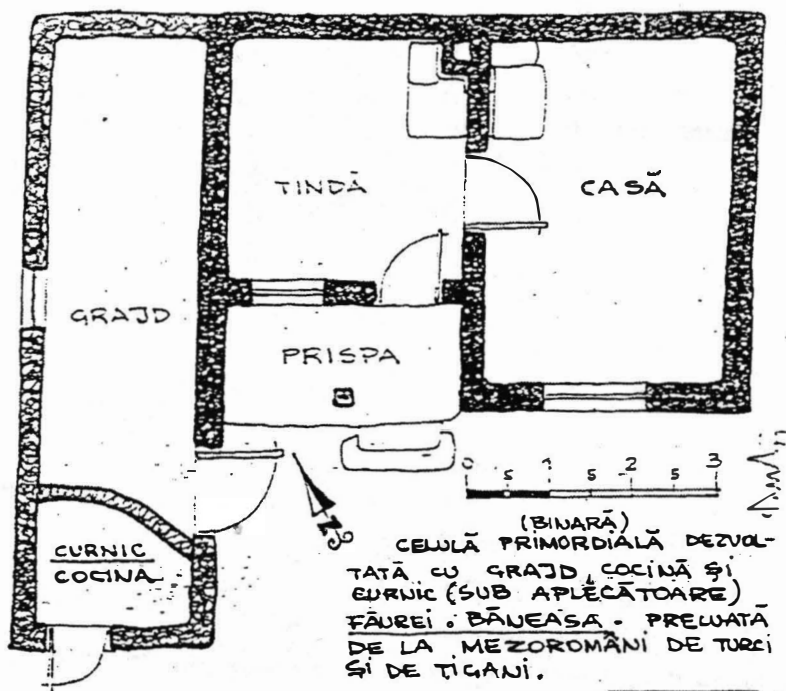
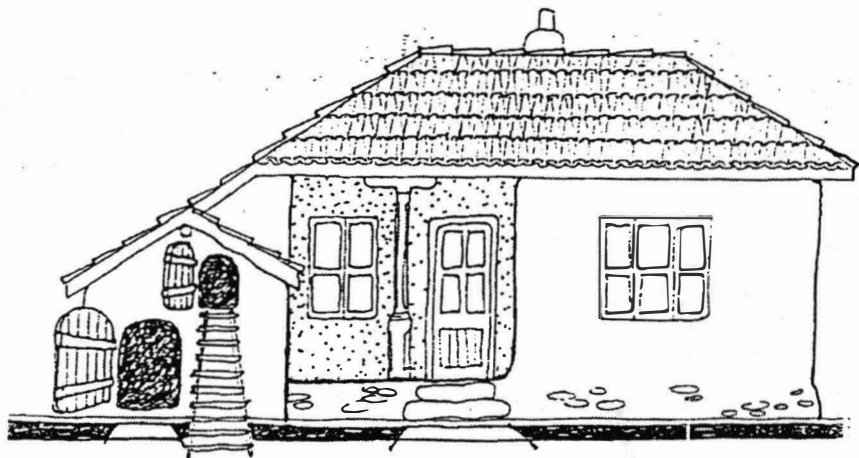
casa lui Nichifor Bălănică (Neculai - 96 ani)
DUNĂRENI (MĂRLEANU) • CONSTANȚA •

B₁₂

Am

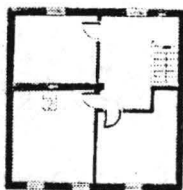
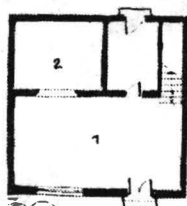
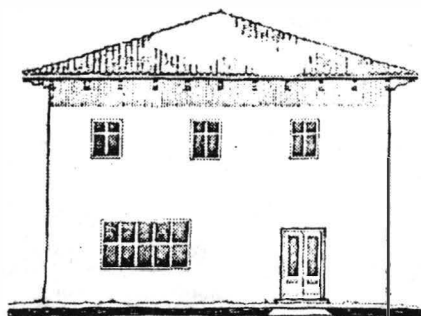
grinzi de salcâm, perpendiculare pe pereții longitudinali (axa est-vest) sau pe grinda tăci = CORDITE

DN 45

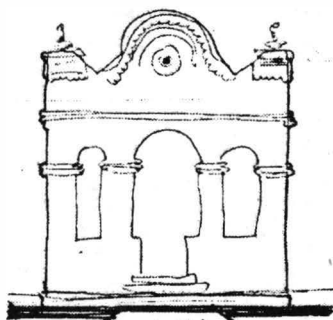
Fig. B 12

5/10

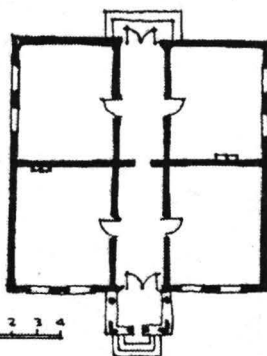

- INDEPENDENȚA (C-TA) 1908 • BRUTĂRIE PE PLAN PĂTRAT, AVÂND LA PATER SALĂ DE VÂNZARE (1) ȘI CUPTORUL (2), IAR LA ETAJ LOCUINȚA. ÎNVELITOARE PIRAMIDALĂ, CU STEAȘINA ÎN COLDOLE.

E1

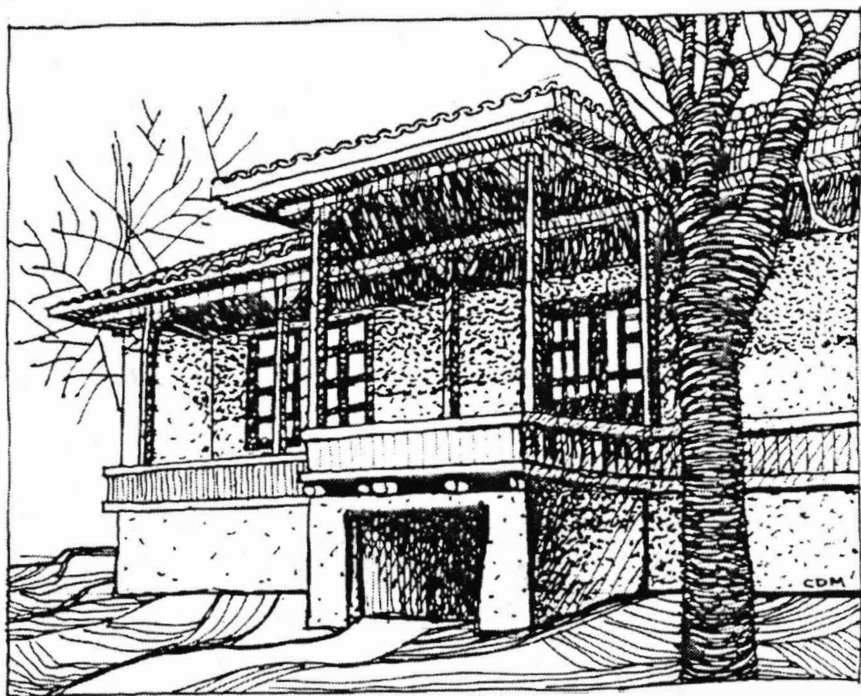

FRONTON LA PRISPĂ

- PETROȘANI (C-TA) • ~ 1930 (RENOUAT DE GH. ȘI ANA COJOC) - PIAȚĂ ȘI CĂRĂMIDĂ - ÎNVELITOARE PIRAMIDALĂ - LA PRISPĂ FRONTON DE ÎNȘPIRĂȚIE ORĂȘE NEASCĂ.

E2

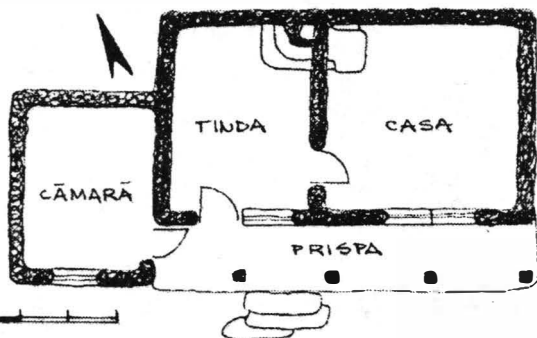
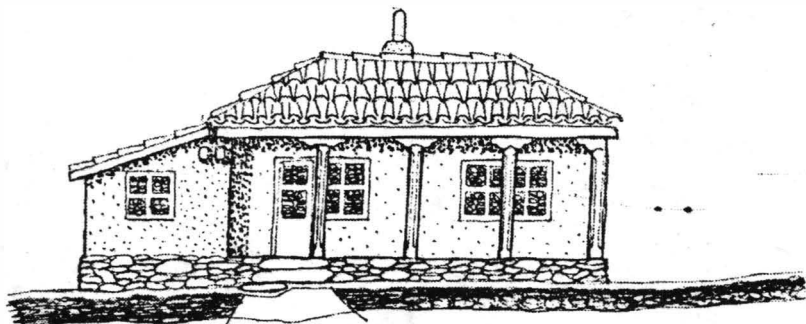
UNITATE TERNARĂ • OLTINA (C-TA) • CU PRISPĂ,
FOIȘOR ȘI BECI SUB TINDĂ.

5/25

ARHITECTURA VEST • DUNĂREANĂ

C7

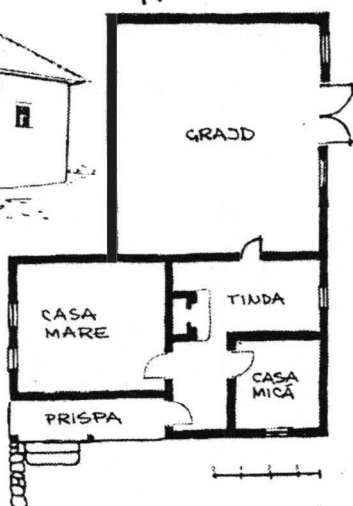
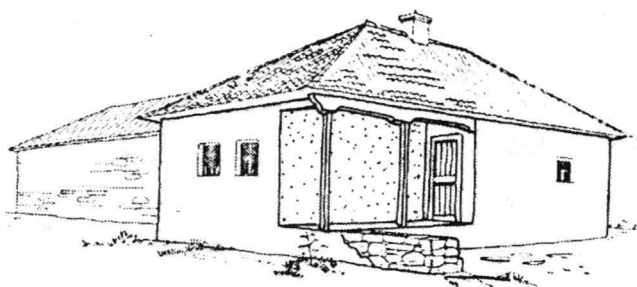
fig.
26

FENOTIP BINAR
CU ADAOS ADEXE
SUB APLECATOARE
SI PRISPA PE
SUD CU STĂLPI
FĂRĂ PARAPET.

OLTINA •
CONSTANTA

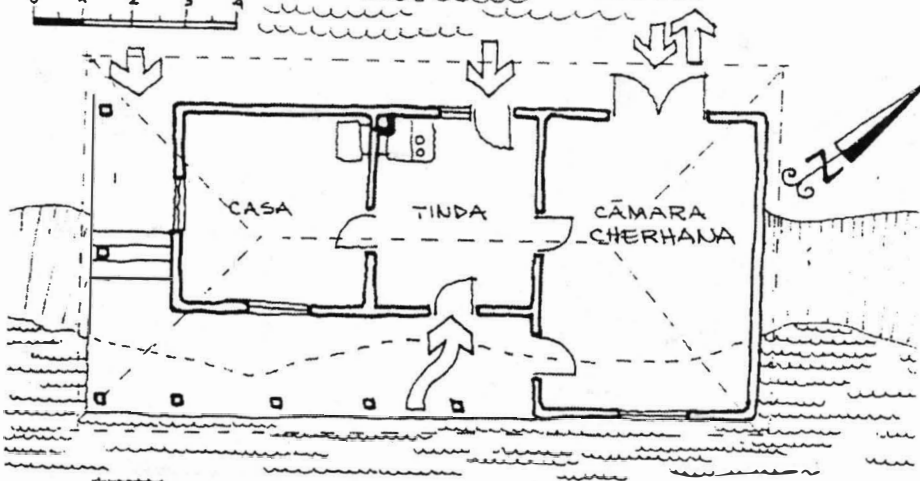
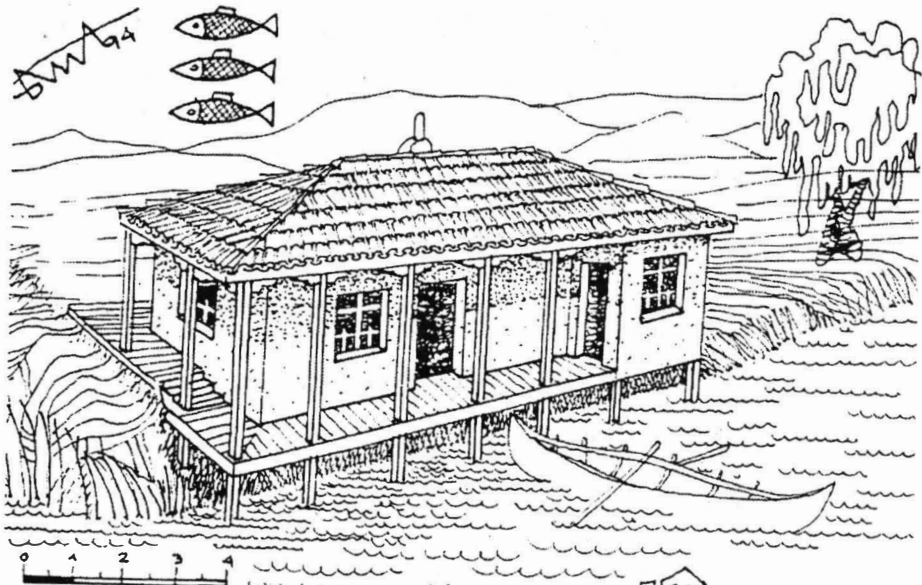
B13

TUZLA • CONSTANTA •

CASĂ VECHIE DIN PIAȚĂ, ACOPERITĂ CU
OLANE, CU PRISPA PARTIALĂ DE COLT, ÎNFIȘ
DATA, PE STĂLPI DE LEMN. CASA MICĂ, E ULTE-
RIOARĂ, PRIN ÎMPĂRTIREA TINDEI. ÎN SPATE,
LIPIT GRĂJDUL, CU ACCES DIRECT DIN TIN-
DĂ • CASĂ DE CĂRĂUȘ.

B15

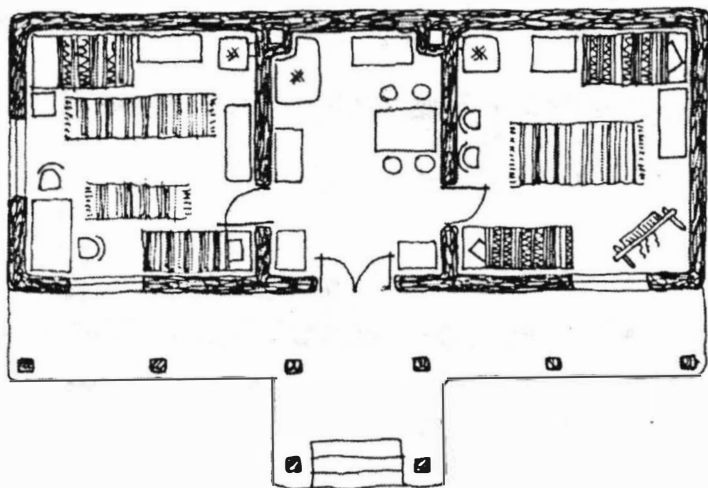
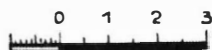
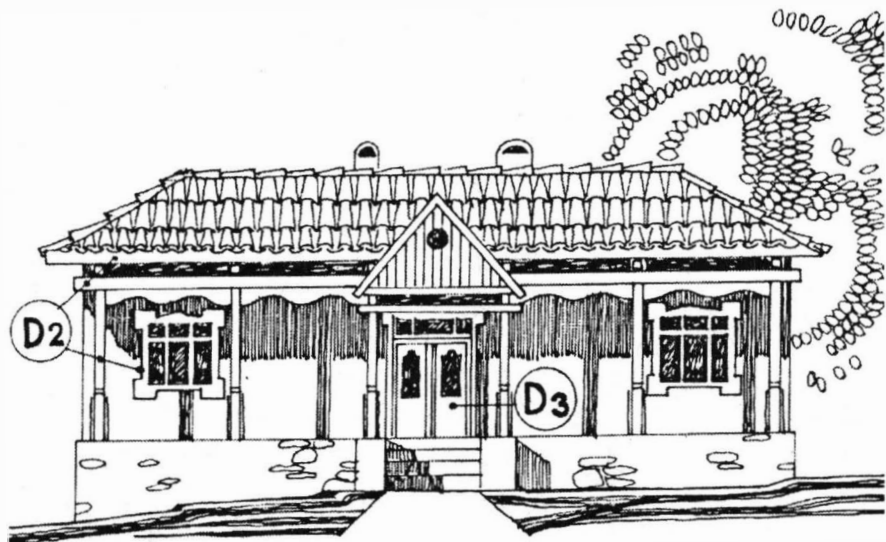

TIP

GOSPODĂRIE MILA 23

1. CASA
2. CHERHANĂ
3. GRAJD
4. ATELIER MARAȚOZE
5. BĂTĂTURĂ

Fig.
19

MIRCEA VODA ^{TIP}cca 1890
 CONSTRUITĂ 1924 DE PROPRIETAR • BELU DAVID •
 (DECEDAT) A CĂREI FAMILIE A VENIT PE LA 1890
 DIN ZONA CALĂRAȘI

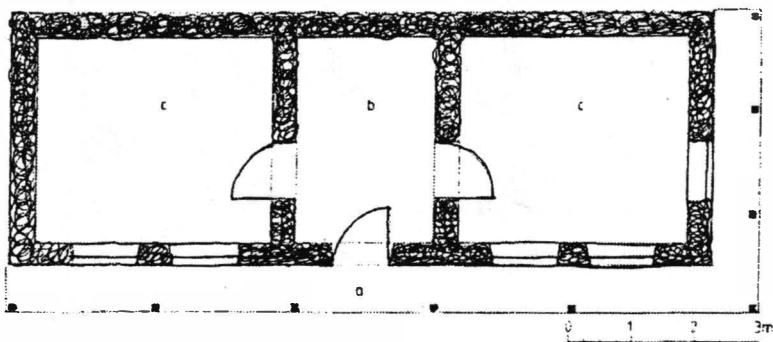

ELEVAT • CDMq2

1

2

58

LOCUIŢĂ SĂTEASCĂ
Crişan - jud. Tulcea
construită în 1930

1. PERSPECTIVĂ
2. PLAN PĂRTER

a. pridol
b. scut
c. cameră

perete: poartă
planşeu grinzi lemn
învelitoare: stuf

C9

CULT, LOCUIRE, ATELIER ÎN ARHITECTURA ȚĂRĂNEASCĂ DOBROGEANĂ

A căuta începuturile arhitecturii țărănești în construcțiile getice nu mai constituie astăzi o îndrăzneală neștiințifică. Primul argument vine din nenumăratele descoperiri arheologice. De șase mii de ani, culturile Hamangia, Boian și Gumelnița prezintă arheologilor evoluția firească a arhitecturii locuirii și cultului de la bordeiele și colibeale risipite pe terase joase și boturi de deal, până la locuința de suprafață, rectangulară, cu funcție de piatră și podele de lut bătut ori lemn despicat, pereți din lut pe impletitură de nuiiele ori zidiți din chirpic (tulă însoțită sau nearsă). Această locuință cu o singură cameră (**casa**) planimetric pătrată, întâlnită și astăzi frecvent în satele tradiționale (Oltina, Carvân, Canalia, Dunăreni, Negureni, Pietreni, Deleni, Albești, Seimeni, Mireasa, Corbu, Vultur, Dăieni, Niculițel, Jurilovca etc.), ca locuință bătrânească, de retragere după o anumită vârstă, s-a descoperit la Baia-Hamangia, Cernavodă, Medgidia, Albești, Pârjoaia, Cheia, Hârșova, Saligny, Mangalia, acoperind practic întregul teritoriu dobrogean, din neoliticul mediu și până în zilele noastre.

Al doilea argument este teoretic. Când Vasile Pârvan spune că "în general geții nu domină materialul plastic în nici un chip", el se gândește că civilizației getice (implicit celei țărănești) nu i-a fost hărăzit să ducă până la capăt, de una singură, experiențele sale industriale și constructive. Pe de-o parte, migratorii - pe de altă parte - ideologia proprie ca o stare de echilibru cu micro și macrocosmosul, total opusă celei atee - elene - a omului în perpetuă luptă cu natura "stihinică", a făcut ca civilizația țărănească să-și străbată drumul său, iradiind cultură și ideologie, sincronizându-se cu toate noutățile alogene ce nu intrau în contradicție cu menirea ei în viață. A nu mânia pe Dumnezeu, într-un parteneriat la existență, era și este unul dintre principiile de bază ale țăranului. Această civilizație continuă, care nu s-a realizat niciodată plenar, dar nici nu a înghețat ori decăzut, care ne-a lăsat și ne lasă mereu un mod de a gândi organizarea materiei și metodele unei tehnici perpetue, este parcă din principiile Vechiului Testament, "avant la lètre".

Tehnica imbinării materialelor locale, a pietrei cu lemnul și cu lutul, aplicată și azi în construcția rurală și la care, marile civilizații extensive și energofage se reîntorc ca la un **izvor al tămăduirii**, cu aerul că ele l-au inventat, a rămas aceeași de acum șase-șapte mii de ani. Sub denumirea de "**arhitectură ecologică**", nord-americanii se reîntorc la învățămintele bordeiului. Scandinaвии și sud-americanii studiază sub același pavilion ecologic, eficiența cărămizilor din lut nears (dobrogeanul - tulă însoțită ori arsă).

Peste multe mii de ani, țăranii noștri sunt printre puținii locuitori ai planetei, partizani ai stilului geometric în plastică, fapt ce duce logic spre nivele de sinteză maximă în mentalul unei culturi orale, spre alfabet și, implicit, cultură scrisă. Acest geometrism paleolitic este și azi dominant în plastica și arhitectura țărească. Obişnuiri a judeca opera de artă doar atunci când a ajuns - prin desăvârşire tehnică - la frumuseţe, nu ne dăm întotdeauna seama de drumul lung pe care gândul şi-l croieşte prin materie, pentru a ajunge la eficienţa şi splendoarea exprimării. Îndeobşte nu ne dăm seama ce mare şi neîntrecut laborator de încercări repetate avem prin mijlocirea culturii țăreşti. Ea perfecţionează formele, în strânsă legătură cu nevoile fruste ale vieţii, până când simbolul tăşneşte din util, până când frumuseţea se eliberează din laminările chinuitoare ale tehnicii. La români, acest proces este mai reliefant ca oriunde. Cine vrea să se împărtăşească din frăgezimea creaţiei, ori să fie în legătură nemijlocită cu cele mai adânci straturi ale trecutului n-are decât să privească viaţa satelor noastre mai izolate, de unde să preia soluţii nemuritoare pentru greşelile societăţilor postindustriale. N-au trecut decât opt ani de relativă normalitate şi cutumele prezente permanent în gena culturală a țăranului, încep să iasă din nou la suprafaţă. Pe când, în majoritatea cazurilor, drumurile civilizaţiilor trecute sunt înfăţişate prin vestigii îngheţate, la noi, în bună parte trecutul trăieşte în ingeniozitatea tehnică a zilei de azi. Şi cum bine zicea arhitectul G. M. Cantacuzino, unul din marii etnologi români, "pe marginea pădurii getice s-a început visul pe care-l trăim mai departe, în năzuinţele noastre civilizatorii. Un neam nu se explică, dar se constată, prin forţele sale creatoare. Geţii au fost un popor sedentar, paşnic, care se ruga unui singur Zeu. Aşa începe şi continuă istoria noastră".

Arhitectura țărească este astăzi, din păcate, privită ca o arhitectură de amatori, confundându-se adesea anonimatul creaţiei cu lipsa de profesionalism. O arhitectură depăşeşte însă amatorismul când satisface funcţiunea fizică (cultul, adăpostirea, producţia), dar şi pe cea psihică (relaţia armonică pe baze energetice cu Cosmosul). Atunci când arhitectura țărească ţine cont de reţeaua Hardman (loc benefic - loc malefic, răscruce, văltoră, deal-vale, traseele apelor subterane, cavităţi subpământene, naturale ori artificiale etc.) şi le pune în relaţie firească cu reţelele energetice ale corpului uman (somnul cu capul la nord, soba pe peretele nordic, prispa pe peretele sudic, patul unde doarme câinele şi nu unde doarme pisica etc.), ea nu e mai neprofesional făcută decât arhitectura zisă cultă, în care, de multe ori arhitecţi cu "diplomă" habar nu au de noţiunile elementare de fizică cuantică şi de formologie.

I se reproşează arhitecturii țăreşti lipsa proiectului iniţial. Dar algoritmul după care țăranul îşi aşează casa după soare, la adăpost de vânturile dominante, în armonie cu relieful şi clima, cu materiale de construcţie locală, în armonie cu gradul local de radioactivitate - propriu celui energetic al locatnicilor, acest algoritm nu este un proiect original şi original? Nu este un

arhetip ce s-a transmis oral, generațiilor de meșteri de-a lungul mileniilor? Dar este mai mult decât atât: în neolitic, machete de lut cu arhitecturi specifice (cult, locuire, atelier sacru ori profan) au circulat pe o arie cuprinsă între Asia Mică, nordul Africii, Italia, Alpi, Marea Nordului și Urali, învățându-i pe toți cum și de ce se construiește. Iată proiectul tip al arhitecturii țărănești.

I se reproșează Dobrogei că nu are un stil propriu în arhitectura țărănească, un stil pregnant și caracteristic, precum Gorjul, ori Bucovina, ori Ardealul. Nimic mai fals! Problema comportă mai multe aspecte: cel funcțional planimetric, al schemei încăperilor, îmbucarea relațională între diferitele trebuințe și aspectul volumetric, al fațadelor și al tratării plastice. În primul caz, ceea ce nu observă criticii, câteodată nici arhitecții, este faptul că în toată lumea care s-a dezvoltat după modelul iradiat din "vechea Europă", adică spațiul carpato-danubiano-pontic, arhetipul de locuire este același (o tindă și o casă curată, sau mare, câteodată legate cu o prispă, un cerdac, ori un foisor sau balcon); arhetipul funcționează în tot etnospațiul românesc, inclusiv în Dobrogea, evoluează unitar, cu inerente mici diferențe locale.

Materializarea unei viziuni, întruparea unei case într-un spațiu liber nu reprezintă o alegere întâmplătoare, o simplă aruncare de zaruri; alegerea exprimă în unitate trei identități: a gândului, a faptei și a trăirii (proiectant, constructor, beneficiar), definind de la început un loc și un timp - **continuumul spațiu-timp**. Arhitectura țărănească operează dintr-un început în patru dimensiuni: lungime, lățime, înălțime și durată. Vremea unei case se traduce prin durata existenței locatarului ei, cel ce-a ridicat-o în pragul nunții sale cu ajutorul întregii comunități și în care își manifestă toate riturile sale de trecere. Arhitectura țărănească este de fapt un vehicul al unei existențe umane în cadrul complexului riturilor de trecere, ce constituie viața sa. Integrată așezării, adică mediului cu patru dimensiuni (satului), purtătoare de personalitate și de istorie, acumulator și radiator de energii subtile dar determinante, entitate unică și irepetabilă precum viața unei ființe, fiecare casă deține un rol aparte, încărcat de sensuri în viața colectivității. Parafrazându-l pe Mircea Vulcănescu, putem spune că: **locul și vremea**, fiind dimensiuni ale lumii, sunt și **dimensiuni ale casei**; adică ele sunt mijloace prin care putem rândui, așeza, situa ființele ce locuiesc în ea. Cartea Ecclesiastului, atât de bine vorbitoare sufletului țărănesc, zice că dormitorul își are **vremea lui** și scula-tul își are vremea lui; iar vorbirea obișnuită spune că fiecare lucru își are vremea lui, așa cum fiecare lucru își are locul lui.

Casa, petrecându-se în spațiu și timp, nu este numai o arhitectură ierarhică de esență ontologică, ci și o devenire (un vehicul de trecere), o curgere. După cum gândul ființei ei se proiectează spațial sau temporal, casa este o petrecere prin lume ori prin vreme. Când spunem că e o arhitectură de esență, spunem arhetip; când spunem devenire, ne referim la fenotip; iar când spunem curgere, ne gândim la game fenotipale. Dezvoltările și preluările nefericite în plan funcțional, volumetric sau plastic a imprumu-

turilor alogene nedigerate bine se pot chema **hibrizi** (ca o adenda la artificialitatea și durata lor mică).

Casa, în sensul etimologic original, reprezintă arhetipul arhitecturii "înglobând în înțelesul ei trei noțiuni fundamentale: cultul, locuirea și atelierul" (dezvoltând criteriile de bază și de sens ale existenței: dialogul cu Dumnezeu, recuperarea energetică nocturnă și diurnă, precum și activitatea de supraviețuire materială). Arhitectura țărănească, în analiza ei răbdătoare, pleacă din intuiție, din rezultatele descoperirilor arheologice, din acuratețea măsurătorilor cu C14 redimensionate, adică din împăcarea codului de semne și simboluri valorice aflate în subconștientul colectiv cu tehnologiile ultra-moderne patronate de fizica cuantică. Casa, ca locuire, cult și atelier, rezumă esența însăși a arhitecturii țărănești, constituie formula ei condensată, algoritmul din care s-au desprins de-a lungul mileniilor toate celelalte programe de arhitectură (arhitecturi de generația a doua, a treia și a patra); casa e cipul ADN-ului arhitectural, calibrat pentru om ca entitate energetică (culturală și civilizatoare). Asemănarea "intâmplătoare" a arhitecturii țărănești dobrogene cu cele din zone cu care a avut continuu contacte (Bucovina, Basarabia, Transilvania, Ardeal, Banat, Oltenia, Muntenia, Cadrilater, Peninsula Balcanică), cu cele din zone cu care nu a mai avut contacte explicite în ultimii două-trei sute de ani (Sicilia, Sardinia, Corsica, spațiul elen, Asia Mică, Caucazul) vădește o continuă și uniformă **circulație a informației** în cadrul culturii populare dobrogene de **interferență și sinteză**, necesară pentru păstrarea echilibrului de toate felurile în această ipoteză de existență, care este lumea pământeană - unul dintre universurile posibile.

În privința celui de al doilea aspect, cel al volumetriei, al proporției formelor și al aspectelor plastice, aici numai un răuvoitor nu vrea să vadă inevitabilul stil dobrogean. Numai cine nu s-a plimbat la pas prin satele de pe malul drept al Dunării, pe la Ostrov, Canlia, Almalău, Carvân, Esehioi, Pârjoaia, Satu Nou, Mârleanu, Rasova etc., iar apoi prin satele din centrul sudic al Dobrogei, prin Dumbrăveni, Tufani, Cășla, Coslugea, Petroșani, Independența, Fântâna Mare, Pietreni, Deleni, Negureni etc., numai acela poate spune că cele două zone nu au aspecte tipice și diferențe între ele. Casele parter, placate cu piatră, ori zidite în întregime din piatră - din zona centrală, bogată în cariere (canarale) se diferențiază net sub aspect volumetric și plastic de cele cu etaj, ori numai parter, sclipitor de albe (var pe chirpic) din zona dunăreană, mai bogată în păduri, drept pentru care stâlpii prispelor și ai ceardacurilor sar în ochi, ca o variație stilistică; casele țărănești litorale sunt mai masive și orientate preferențial spre sud-vest (crivățul și brizele) și cu o altă compoziție a fațadelor. Peste tot însă, acoperișul cu pante line, având înălțimea construcției, precum și preponderența olanelor - dau caracterul net local al arhitecturii dobrogene. Pe de altă parte, casele din zona nord-dobrogeană, având înălțimea acoperișului - 1/2 din cea a construcției, caracteristică Moldovei de șes, Basarabiei, Transnistriei etc., preferată și de

lipoveni, cu decorul excesiv în lemn, pe motive fito și zoomorfe, cu învelișul preponderent din stuf, constituie alt aspect local caracteristic. Dar argumentul forte al originalității stilului dobrogean este prispa parțială, aliniată fațadei sudice (prispa infundată), flancată de două coloane (la început din lemn, mai spre timpurile noastre, din zidărie de chirpic, ori cărămidă, rotunjită și tencuită).

Pe lângă toate aceste critici în necunoștință de cauză, pe lângă lipsa de informații reale despre problemă, în lucrările de sinteză națională de istoria arhitecturii, istoria artei ori etnologie, cel mai supărător lucru îl constituie exemplificarea arhitecturii țărănești dobrogene în Muzeul Satului din București. Construcțiile expuse încă de la înființarea muzeului în 1936 și până astăzi, în număr de șapte, sunt total nesemnificative și nu acoperă simbolurile semnificative ale etnoarhitecturii dobrogene (dintre cele, dacă nu cea mai veche arhitectură țărănească din etnospațiul românesc). Iată istoria lor: între 1936 și 1947 erau trei și anume - casă de colonist din comuna Regina Maria, Caliacra (locuință tipică zonei litorale și central dobrogene - dispăruseră apoi în neant); gospodăria din comuna Pecineaga, Tulcea, semnificativă, dar dispărută și ea pentru totdeauna (1948); cherhanaua din comuna Jurilovca, Tulcea (existentă din 1936 și până azi); trecem apoi peste epoca stalinistă, în care Dobrogea nu a mai fost reprezentată de nici o construcție, exemplificând pofta politrucilor de anexare la imperiul neotărist; și ajungem la zilele noastre când Muzeul Național al Satului se exprimă dobrogean doar prin șase exponate din zona analizată și anume; gospodăria din comuna Jurilovca, Tulcea (obsesia filorusă), moara mică din comuna Enisala, Tulcea, Moară de vânt, comuna Sarichioi, Tulcea, cherhanaua din comuna Jurilovca, Tulcea, moară de vânt din comuna Valea Nucarilor, Tulcea și gospodăria din Ostrov, Constanța (în fine !). Și asta, în timp ce biserica țărănească de la 1608, din Pârjoaia (Constanța) e pe care să se disipeze în pământ, unicele cișmele din sud-vest se estompează în peisaj, casele înălțate din perimetrul dunărean își trăiesc ultimii ani ai tranziției, biserica țărănească de la Satu Nou (1829) (era s-o uit! uscat de enervare) este încă în stare de conservare (datorată localnicilor) excepțională, morile de apă (sec. XIV ap. Hr.) încă mai pot fi reconstituite arheologic și etnologic etc., etc. Revin cu ideea, demonstrată mai sus, a necesității stringente a unui Muzeu al Spiritualității Țărănești Dobroge, care pe lângă un firesc impact cultural, ar avea și un adjuvant impact turistic și economic.

Ca peste tot în spațiul de etnogeneză al poporului român, dicianul (țăranul dobrogean) a știut să-și exprime material spiritualitatea după criterii de energie benefică (acolo unde doarme câinele, nu acolo unde doarme pisica!), metode consonând cu cele ale fântânilor. Toate aceste principii ale arhitecturii țărănești (valabile în Vrancea, Buzău, Muscel, Gorj etc.), firești de mii de ani și în Dobrogea, fac parte din zestrea spirituală universală, pe același plan valoric, ontologic, cu conceptele ideologiilor asiatice și occidentale.

- PONTICA**, anuar al Muzeului de Istorie Națională și Arheologie Constanța, Vasile Pârvan, **GETICA**, ed. Meridiane, 1982.
- BIBLIA**, Institutul Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1968.
- Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu, **Istoria românilor dintre Dunăre și Mare - Dobrogea**, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1979.
- Nicolai Berdiaev, **SENSUL ISTORIEI**, ed. Polirom, Iași, 1996.
- Ovidiu Papadima, **O VIZIUNE ROMÂNEASCĂ ASUPRA LUMII**, ed. Saeculum I. O., București, 1995.
- Adrian Șuștea, **SPHAERA MUNDI**, ed. Meta, București, 1994.
- P.A. Michelis, **ESTETICA ARHITECTURII**, ed. Meridiane, București, 1982.
- Mircea Vulcănescu, **DIMENSIUNEA ROMÂNEASCĂ A EXISTENȚEI**, ed. Fundației Culturale române, București, 1991.
- Mircea Eliade, **PROFETISM ROMÂNESC**, ed. Roza Vânturilor, București, 1991.

CULTE, HABITAT, ATELIER DANS L'ARCHITECTURE PAYSANNE DOBROUDJENNE

Résumé

Chercher les commencement de l'architecture paysanne dans les constructions gètes ne représentent plus, à présent, une hardiesse scientifique.

Le premier argument vient des nombreuses découvertes archéologique, le deuxième est théorique. Des milliers d'années, nos paysans ont été, à côté de très peu d'habitants de la planète, les partisans du style géométrique en plastique. Ce géométrisme paléolithique est encore dominant dans la plastique et l'architecture paysanne. Dans ce travail, l'auteur mentionne le fait que, partout dans l'espace d'ethnogenèse du peuple roumain, le **decian** (le paysan dobroudjien) a su exprimer matériellement sa spiritualité selon des critères d'énergie bénéfique, méthodes en consonnance avec celle des fontainiers. Tous ces principes de l'architecture paysanne (valables dans les zones de Vrancea, Buzău, Muscel, Gorj etc.), naturels depuis des milliers d'années en Dobroudja aussi, font partie de la dot spirituelle universelle, au niveau du même plan de valeurs, anthologique, avec les concepts des idéologies asiatiques et occidentales.

INTENSITATEA RELAȚIILOR INTERETNICE LA NIVEL NAȚIONAL ȘI ZONAL

În existența lor de zi cu zi, de-a lungul timpului, persoanele de etnii diferite și grupările etnice ca atare și-au construit diferite modele de conviețuire.

Examinând diferite atitudini și comportamente interetnice, inclusiv în raport cu teritoriul pe care-l locuiesc, putem observa două mari tipuri sau modele de conviețuire interetnică. Un model de conviețuire bazat pe adoptarea unei perspective conflictualiste asupra vieții de zi cu zi, de separare pe criterii etnice a teritoriului de locuit și un model de conviețuire bazat pe perspectiva integrativă, de locuire comună a spațiului.

În primul model, modul de viață se bazează, cu precădere, pe separarea, segregarea și excluderea reciprocă a grupurilor etnice și sociale.

Cele mai cunoscute din cadrul acestui model sunt:

- teoria societăților pluraliste (în care secțiuni diferite ale "comunității" trăiesc, una lângă alta, dar separat, în cadrul aceleiași unități politice). În astfel de societăți membrii săi sunt separați în categorii sau grupuri pe baza unor criterii de limbă, rasă, etnicitate, religie, cultură etc.;

- pattern-uri distructive ale interacțiunii interetnice, conform acestor pattern-uri chiar dacă interacțiunea etnică cunoaște forme variate, ea va conduce în cele din urmă fie la violență, fie la opresiune. Printre tipurile de interacțiune distructivă sunt citate, mai ales, asimilarea forțată, expulzarea forțată și genocidul;

- teoriile democrației consociaționale a schimbului hegemonic. Principalele caracteristici ale democrației consociaționale se referă la coaliția liderilor politici, existența puterii de veto pentru toate comunitățile, atunci când este vorba de interesele lor vitale, un sistem de reprezentare proporțională în parlament și agențiile guvernamentale, o descentralizare politică prin care fiecare comunitate să aibă recunoscute anumite drepturi ca grup minoritar. Acestei teorii i s-a adăugat în special studiul țărilor din lumea a treia, principiul schimbului hegemonic prin care statul acționează nu ca opresor ci ca mediator - forță de alocare a puterii și bogăției astfel încât să fie evitată violența etnică. Principala slăbiciune a acestor teorii este aceea că au la bază ideologia conflictului și pun accentul pe interacțiunea elitelor, neglijând atât modalitățile individuale de conviețuire etnică cât și opinia publică.

Cel de-al doilea model - adoptat și propus - este cel al spațiului comun de viață bazat pe conlocuirea teritoriului. Adoptarea unui astfel de model

explicativ al relațiilor interetnice presupune acceptarea unei perspective integrative asupra vieții sociale având la bază o puternică interacțiune a grupurilor etnice și sociale în cadrul aceluiași spațiu (țară, regiune, localitate).

Plecăm de la ideea că, în viața de zi cu zi, persoanele și grupurile etnice își construiesc modele de conviețuire nonconflictuale. Aceasta înseamnă că, atunci când apar conflicte etnice diferite, acestea au primordial o cauzalitate socială și una pur etnică. Cercetarea noastră pornește de la experiența de viață a populațiilor, identificând intensitatea și tipurile de interacțiuni etnice care fac posibile modele de conviețuire etnică durabile, generalizabile. Numai pe această cale putem vedea în ce măsură anumite modele de conviețuire facilitează sau nu apariția unor conflicte etnice. Se poate determina astfel, în final, căile eficiente de interacțiune etnică armonioasă comparativ cu tiparele și instrumentele de interacțiune benignă.

Presupunem că modelele armonioase se bazează pe atitudini favorabile, toleranță reciprocă și interacțiune puternică între grupele etnice care locuiesc împreună același teritoriu.

Experiența istorică a conviețuirii pe teritoriul României a unor grupuri etnice diferite ne arată că avem de-a face cu modelul de locuire în comun sau de conviețuire a spațiului și nu cu cel de divizare sau separare a teritoriilor.

Ipoteza noastră, confirmată de datele de anchetă, este că în România, grupurile etnice au adoptat în esență modelul de conviețuire și conlocuire a teritoriului bazat pe interacțiune socială, sentimente interetnice favorabile, atitudine tolerantă și strategii de rezolvare pe cale pașnică a conflictelor.

În două sondaje naționale, din noiembrie 1995 și august 1997, s-au introdus întrebări specifice la relațiile interetnice care vizau:

- relațiile de rudenie și prietenie între persoane aparținând diferitelor grupuri etnice;
- "termometrul sentimentelor" față de diferitele grupuri etnice;
- toleranța (acordul) sau scala favorabilității populației în raport cu diferite drepturi ale minorităților din România.

S-a constatat că relația de rudenie și prietenie între persoane de etnii diferite, redau cea mai intensă interacțiune între diferitele grupuri etnice. Rudenia (care presupune relații bazate pe căsătorie) și prietenia (ca cea mai înaltă formă de interacțiune morală) reprezintă împreună, în acceptarea noastră, exigența maximă în raport cu care se formează nucleul conviețuirii sau locuirii comune a teritoriului. Răspunsurile la cele două întrebări - Aveți rude de altă etnie, în țară? și Aveți prieteni (alții decât rudele) de altă etnie, în țară? - arată că circa 15% din populația României consideră că are rude persoane de altă etnie și 35% că au prieteni de altă etnie, alții decât rudele. Această înseamnă că 45% din populația României este caracterizată de o rată înaltă a intensității relațiilor interetnice.

Rudenia este aproape egal distribuită în rândul bărbaților și femeilor.

Relațiile de rudenie afectează mai puternic populația de până la 55 ani, ponderi mai ridicate odată cu creșterea gradului de școlarizare, cu locuirea în urban comparativ cu ruralul (18% la 11%). De asemenea relațiile de rudenie sunt mai frecventate la grupurile etnice minoritare decât la populația majoritară. Analiza regională a relațiilor de rudenie între persoane de etnii diferite sunt mai frecvente în Dobrogea, Banat, Transilvania și Crișana-Maramureș, adică acolo unde locuiesc cu precădere mai multe grupuri etnice.

Distribuția prieteniei între persoane de etnii diferite prezintă, variații semnificative în raport cu structura socio-spațială, dar ca tendință, confirmă pattern-ul relațiilor de rudenie. Distribuția prieteniei dintre persoanele de etnii diferite afectează o parte mai mare a populației decât rudenia, și diferă în funcție de structura demografică a populației și chiar în plan zonal sau regional. Astfel, bărbații sunt într-o măsură mai mare (37%) în relații de prietenie cu persoanele de etnii diferite, decât femeile (33%).

În raport cu vârsta se observă că cei tineri au mai multe relații de prietenie decât cei vârstnici, ponderea celor care au relații de prietenie cu persoane de etnii diferite este de 42% în rândul celor de 18-30 ani, de 39% în rândul celor de 31-55 ani și de doar 21% în rândul populației de peste 56 ani.

Intensitatea relațiilor de prietenie cu persoane de etnii diferite este direct proporțională cu nivelul de educație, ponderea celor care au astfel de relații de prietenie fiind de 54% în rândul celor cu studii superioare, de 43% în cazul celor cu studii medii și de 25% pentru cei cu studii elementare.

În raport cu mediul rezidențial, cei mai mulți care au relații de prietenie cu persoane de etnii diferite se regăsesc în mediul urban (41%), comparativ cu ruralul (22%) fapt explicat și prin ponderea ridicată a unor grupuri etnice în orașe.

Este de reținut că deschiderea pentru prietenie cu persoane de etnii diferite vine, în principal, din partea grupurilor etnice minoritare situație datorată în principal contactului cu persoane de alte etnii. Totuși 29% dintre români apreciază că dețin relații de prietenie cu persoane de etnii diferite, ponderea acestora fiind mai mare în orașe tocmai datorită oportunităților de a avea astfel de relații.

Pe regiuni se confirmă ideea că acolo unde trăiesc mai multe grupuri etnice și relațiile de prietenie se înmulțesc ele fiind de peste 70% în Dobrogea, Transilvania, Crișana - Maramureș, 62% în Banat, 22% în București și numai în jur de 10% în Muntenia, Moldova și Oltenia.

Atitudinile față de grupurile etnice

Reprezentările sociale ale populației majoritare față de grupurile etnice se reflectă în atitudinile față de aceste grupuri, în general și față de drepturile lor la identitatea etnică, în particular.

Atitudinea față de diferite grupuri etnice și gradul de toleranță, a populației față de principalele drepturi prin care acestea își pot afirma identitatea

culturală poate fi mai bine înțeleasă dacă sunt analizate comparativ.

Ipoteza noastră este că, cu cât atitudinea față de un grup etnic minoritar este mai favorabilă cu atât toleranța sau recunoașterea drepturilor grupului respectiv este mai mare. Și invers. Cu cât atitudinea populației față de un grup etnic este mai puțin favorabilă cu atât recunoașterea și acceptarea acestui grup este mai mică, reprezentarea socială despre el oferind o imagine dominant negativă. Prin urmare, percepția pozitivă și percepția negativă a diferitelor grupuri etnice pot lua forma atitudini tolerante sau etnocentrice care, la rândul lor se concretizează în atracții sau respingeri, inclusiv în prejudecăți și stereotipuri specifice.

Ce arată datele? Care sunt sentimentele populației față de grupurile etnice minoritare? Cum sunt percepute drepturile minorităților?

Rezultatele unor sondaje reprezentative la nivel național efectuate de CURS în ultimii ani arată că atitudinile sau sentimentele românilor față de principalele grupuri minoritare sunt diferite de la un grup etnic la altul. Atitudinile românilor s-au dovedit a fi constant același, cu tendință, indiferent dacă au fost evaluate printr-o scală simplă de la foarte favorabile la foarte nefavorabile, prin scala distanței sociale față de grupurile etnice a lui Bogardus (adaptată de S. Chelcea) - tehnici utilizate în 1993 - sau prin intermediul termometrului sentimentelor cu o scală de la 1 la 100, 50 reprezentând sentimentele neutre. (Termometrul sentimentelor a fost utilizat în 1997).

Datele arată că populația majoritară are atitudinea cea mai favorabilă față de germani, apoi față de evrei (și similar cu evreii față de ucrainieni, lipoveni, bulgari, turci etc.), urmează atitudinea față de maghiari și, cel mai puțin favorabilă, atitudinea față de romi.

Astfel, atitudinea românilor față de germani este foarte favorabilă, 80% în 1993 și 62% în 1997 (când s-a aplicat termometrul sentimentelor) au sentimente pozitive și numai 5% în 1993 și 8% în 1997 au afișat o atitudine nefavorabilă.

O atitudine net favorabilă, chiar dacă cu valori mai reduse decât în cazul grupului etnic german, este cea față de evrei, ucrainieni, lipoveni, bulgari, turci etc.

Atitudinea populației majoritare față de maghiari (cel mai mare grup etnic minoritar din România, care deține 7,1% din populație, conform datelor recensământului din 1992) este, de asemenea favorabilă, dar ponderea sentimentelor nefavorabile este semnificativă, sugerând o balanță fragilă. Astfel, 51% din populație avea o atitudine favorabilă în 1993 comparativ cu 39%, ponderea celor cu atitudine nefavorabilă, iar în 1997, 35% aveau sentimente favorabile comparativ cu 34%, ponderea celor cu sentimente nefavorabile, la care se adaugă cei 28% cu sentimente neutre. De remarcat acest raport în care atitudinea favorabilă față de maghiari reprezintă tendința dominantă în psihologia populației se poate oricând răsturna.

La cealaltă extremă, a atitudinii mai puțin favorabile se află sentimentele populației majoritare față de romi (al doilea grup etnic minoritar, populația de romi sporind de la 24.656 în 1930 la 409.723 în 1992, respectiv de la 1,7% la 1,8%. Datele arată că 74% în 1993 și 78% în 1997 din populație avea sentimente nefavorabile față de romi.

Această balanță a atitudinii sociale față de romi este negativă în toate regiunile și pentru toate categoriile de populație.

Atitudinea predominant nefavorabilă nu este însă una de natură etnică, de respingere a grupului etnic. Populația majoritară acceptă în mare parte drepturile acestui grup la identitate etnică și chiar grupul etnic ca atare dar într-o măsură mai mică decât alte grupuri etnice.

Ceea ce respinge populația este un anumit "stil de viață", nu grupul etnic însuși. Este refuzul modului de a fi al unor romi, a specificului lor comportamental prin care, deseori, încalcă normele de conviețuire socială. Pe ansamblu, datele care atestă atitudinea și gradul de toleranță al românilor față de alte grupuri etnice au fost confirmate și prin aplicarea Scalei distanței sociale. Rezultă că românii nu manifestă atitudini xenofobe față de nici un grup etnic, căci nu adoptă atitudini de excludere din țară sau de acceptare a membrilor diferitelor grupuri minoritare numai ca vizitatori în România. Aceasta înseamnă că atitudinea românilor față de alte grupuri etnice este posibilă deși față de romi se consemnează cel mai scăzut indice mediu al scalei și deci o atitudine slab pozitivă. Românii îi acceptă pe romi în țară în calitate de cetățeni, colegi de muncă, dar acceptă într-o măsură mai mică să aibă vecini sau parteneri virtuali de căsătorie.

Cum sunt percepute drepturile minorităților?

În studiul conviețuirii etnice, analiza atitudinilor favorabile sau nefavorabile ne oferă numai o primă imagine a relațiilor interetnice. Este necesar să se vadă în ce măsură anumite opinii sau atitudini au un suport în populație, atunci când se pune problema drepturilor minorităților. De această dată, relația importantă este cea dintre majoritate și minoritate, și mai puțin dintre diferite grupuri minoritare, deoarece drepturile respective siunt solicitate grupului majoritar sau populației în întregul său.

Aprecierile populației majoritare privind necesitatea ca minoritățile să aibă drepturi care să le permită manifestarea propriei lor identități culturale au fost obținute printr-un pachet de întrebări specifice.

Ele au fost puse numai în legătură cu principalele patru grupuri etnice (minorități) respectiv maghiarii, românii, germanii și ucrainenii, acceptând că, dacă există anumite tendințe în răspunsuri, acestea ar putea fi extrapolate și altor grupuri etnice, unele mai puțin cunoscute de către marea masă a populației.

Datele sunt prezentate comparativ pe cele 4 grupuri etnice pentru fiecare drept în parte.

La întrebarea privind necesitatea ca cele 4 grupuri etnice să aibă propria biserică, răspunsurile sunt, pe ansamblu, favorabile. Astfel, ponderile românilor care sunt de acord cu acest drept sunt de 89% în cazul germanilor, 84% în cazul maghiarilor, 72% în cazul ucrainenilor și 49% în cazul romilor.

Ponderea celor care nu sunt de acord cu astfel de necesitate este semnificativă numai în ceea ce-i privește pe romi (40%), situație datorată poate și faptului că romii frecventează, de regulă, bisericile românești.

În ceea ce privește dreptul minorităților de a avea propria școală (în limba maternă) răspunsurile sunt, pe ansamblu, favorabile, ponderile românilor care nu sunt de acord cu o astfel de necesitate ridicându-se totuși la 29% în cazul maghiarilor, 23% în cazul germanilor, 32% când se raportează la ucrainieni și 47% (ceva mai mult decât cei favorabili) atunci când este vorba de romi. Situația existentă în prezent, când romii frecventează școlile românești, limba proprie fiind puțin vorbită și scrisă, ar putea să fie din nou o explicație a reținerii populației majoritare în ceea ce privește o astfel de necesitate. Desigur că, în explicația acestei situații, nu se poate face abstracție de atitudinea generală, în general nefavorabilă stilului de viață al romilor așa cum am arătat când am prezentat spațiul de conviețuire etnică.

Aprecieri foarte favorabile apar în ceea ce privește recunoașterea de către populație a necesității ca minoritățile etnice să aibă propriile **organizații culturale**. Ponderile celor care nu sunt de acord cu o astfel de necesitate sunt doar de circa 8% în cazul maghiarilor, germanilor și ucrainenilor și de 20% în cazul romilor.

În ceea ce privește **presa**, populația românească manifestă atitudine favorabilă minorităților, majoritatea fiind de acord cu necesitatea unei presei proprii pentru fiecare minoritate, inclusiv romi. Dezacordurile cu o astfel de necesitate nu depășesc 1/5 din populație, cu excepția romilor unde, împotriva unei astfel de necesități sunt 37% dintre subiecți.

Și în ceea ce privește dreptul minorităților de a avea **proprii reprezentanți în organele alese**, românii au o atitudine pozitivă. Astfel, ponderile celor care nu consideră că minoritățile ar trebui să aibă acest drept sunt sub 20% în cazul maghiarilor, germanilor și ucrainenilor (16%, 14% și respectiv 19%) iar în cazul romilor de 33%.

O situație diferită față de drepturile amintite anterior o prezintă aprecierile privind dreptul minorităților etnice de a avea **partide politice proprii** și de a avea **limba maternă recunoscută ca limba oficială**.

În ceea ce privește aprecierea necesității ca minoritățile etnice să aibă partide politice, în populația românească se manifestă două tendințe opuse, aproape la fel de puternice, cu diferențe de la un grup etnic la altul.

Astfel, în cazul germanilor și maghiarilor apare ușor dominantă tendința pozitivă, pentru germani 44,6% favorabil, 42,2% nefavorabil, iar pentru maghiari 44,2% favorabil, 44% nefavorabil.

În cazul ucrainenilor și romilor apare dominantă tendința nefavorabilă,

impotriva acestei necesități fiind 46% la ucrainieni și 54% la romi.

Dreptul ca limbile materne ale minorităților etnice să devină limbi oficiale, este singurul care primește atât pe ansamblu cât și în cazul fiecărui grup etnic în parte un răspuns nefavorabil, în proporție de peste 75%.

Datele sunt în concordanță și cu aprecierea populației privind dreptul minorităților (luate în ansamblu) de a folosi limba maternă în administrația locală și în justiție, din răspunsurile obținute rezultând că 78% nu consideră necesar acest lucru. Explicația posibilă nu poate fi oferită în afara situației reale existente, când limba oficială, legală (prevăzută în constituție) și reală (vorbită practic, de toată lumea) este româna. Răspunsurile la o astfel de întrebare, în condițiile în care minoritățile însele, cu excepția uneia, nu solicită un astfel de "drept", atestă că echipa de cercetare a căzut în capcana celor care caută în realitate probleme inventate în mintea lor.

Aprecierea necesității drepturilor amintite pentru minoritățile etnice prezintă anumite diferențieri semnificative pe regiuni sau zone și mai puțin pe categorii socio-profesionale. Astfel, atitudini favorabile privind dreptul minorităților etnice de a avea biserică și școală proprie apar cu ponderi mari (peste 90% în ceea ce privește biserica) în regiunile Transilvania, Crișana-Maramureș, Banat și orașul București, fapt ce confirmă rezultatele anterioare care arătau o atitudine mai favorabilă față de populația maghiară și minorități în general, în aceste regiuni. Pe ansamblu, atitudinea este mai favorabilă în ceea ce privește drepturile maghiarilor în regiunile amintite decât în altele. Orașul București se asociază acestor răspunsuri, populația sa exprimând opinii mai favorabile decât în alte regiuni.

Răspunsurile obținute la astfel de întrebări prezintă aceeași tendință și în cazul germanilor, respectiv atitudini mai favorabile se obțin tot în zonele în care aceștia trăiesc, deși în toate zonele se manifestă o opinie pozitivă puternic semnificativă.

În ceea ce privește atitudinea nefavorabilă privind necesitatea recunoașterii limbii materne ca limbă oficială în stat, diferențierea regională nu mai este semnificativă, atitudinea de acceptare apărând în proporții mici de sub 20% în toate regiunile. Este adevărat însă că posibilității de a utiliza limba maternă în administrație și justiție i se acordă o acceptare mai mare în Transilvania și Crișana Maramureș, dar nu peste 30% din populație.

Aprecierea necesității drepturilor amintite pentru grupurile etnice de ucrainieni și romi prezintă o diferențiere regională mai redusă. Orașul București este zona care oferă cea mai mare deschidere, comparativ cu regiunile istorice, pentru drepturile romilor și ucrainenilor, cu excepția "dreptului" care privește recunoașterea limbii materne ca limbă oficială în stat.

În concluzie, există o corelație pozitivă între atitudinea față de grupuri etnice și recunoașterea diferitelor drepturi ale minorităților prin care acestea își pot manifesta propria identitate culturală. Recunoașterea necesității drepturilor minorităților de a avea biserică, școală, organizații culturale, presă,

reprezentând în organele alese, partide etnice proprii etc. este funcție de atitudine mai mult sau mai puțin favorabilă pe care o are populația majoritară față de diferite grupuri etnice minoritare.

O imagine negativă, se traduce în atitudini mai puțin favorabile și într-o toleranță tot mai redusă privind drepturile de identitate culturală a etniei respective.

L'INTENSITÉ DES RELATIONS INTER-ETHNIQUES AU NIVEAU NATIONAL ET RÉGIONAL

Résumé

L'auteurs mentionne l'importance des relations inter-ethniques au niveau national et régional, les perception des droits des minorités.

Il y a une corrélation positive entre l'attitude envers les groupes ethniques et la reconnaissance de divers droits des minorités par lesquels celles-ci peuvent manifester leur propre identité culturelle. La reconnaissance de la nécessité des droits des minorités d'avoir leur église, leur école, leurs organisations culturelles, leur presse, des représentants dans les organismes élus, de propres partis ethnique etc. dépend de l'attitude plus ou moins favorable de la population majoritaire envers les différents groupes ethniques minoritaire.

OBICEIUL DESCÂNTATULUI ÎN ZONA LIPNIȚA - OLTINA

Descântatul este creația populară ce sintetizează, uneori într-o simbioză perfectă, trei mari categorii de fapte în proporții diferite: magice, religioase și empirice, operând o meditație între boală și forțe supranaturale prin intermediul descântatului, care, corespunzător oficiantului din rit, consideră lumea o rețea strânsă de hierofanii ce trebuie păzită în integralitatea sa cu ajutorul riturilor și ceremonialurilor. Atunci când ritmicitatea vieții este întreruptă, cauza produsă de această ruptură nu poate fi decât de natură transcendentă și este localizată în "bolnav", care devine exponentul stării anormale ce distruge armonia vieții și asupra căruia trebuie să acționeze practica magică. În plan cultural, descântecul este un factor de mediere între două forțe contrare, malefice și benefice, care reflectă structura duală a ființei umane, asigurându-i echilibru. Forțele malefice dezintegrează personalitatea umană, determinând-o să regreseze spre divinizare, dezordine, disoluție și sunt reprezentate de elemente ale realului concret (frig, curent, mâncare rea ori în exces ș.a.) sau de manifestări psiho-fiziologice (deochi, stres, frică, oboseală, nervi etc., foarte rar de forțe mitice - iele - și diavolești - diavolul, necuratul, duhuri rele).

Practicile magice, inclusiv descântecul, sunt precreștine, părți integrante ritmului vieții, rituri de inițiere și protecție, ce îmbinau magia cu empirismul. C. Clemen¹ considera că magia coexistă cu religia, în Egiptul antic efectul magic găsindu-se la baza rugăciunilor adresate zeilor în temple sau obținerii a ceva pentru morți în mormintele lor. Magia antică conținea o ramură malefică, goetică, devenită ulterior "magia neagră", și theurgia, respectiv "magia albă". Inițial aceste noțiuni nu se distingeau, iar biserica, care nu nega existența magiei în sine, a denunțat numai goetia ca pe o manifestare a diavolului. Tendința secolului nostru este de accentuare a elementului religios în detrimentul celui magic, cel empiric păstrându-și constanta, fenomen întâlnit și la alte genuri folclorice și benefic dintr-un anumit punct de vedere, pentru ca, adoptându-le, biserica le-a salvat de la dispariție. Pe de altă parte impunerea coloraturii religioase a golit practica de conținutul magic: gestul, mimica, întrebuințarea diferitelor obiecte și substanțe, poezia de incantație se constituie într-un ritual de o deosebită frumusețe, ce semnifică o anumită concepție existențială a țaranului român. Practica magică pentru alungarea secetei, Paparuda, de exemplu, care în realitate este un descântec mai amplu ca ritual, cu actanți, nu poate fi comparată, cel puțin ca expresivitate, cu slujbă făcută de preot la marginea câmpului.

Creațiile oculte și-au găsit cu greu locul în culegerile de folclor, căci cre-

cetătorii au manifestat o reticentă inexplicabilă față de acest segment valoros al creației populare, considerat, din nefericire, subproducție de la periferia culturii tradiționale, deși studierea componentei magice a culturii populare are o contribuție majoră în definirea spiritualității satești, iar mulți dintre oamenii de cultură au reacționat împotriva perspectivei unilaterale cu care era privit folclorul, complementaritatea sufletului țărănesc cu magia fiind afirmată cu pregnanță: "Oricâtă critică i s-ar aduce, e aproape sigur că ideea magicului nu va putea să fie niciodată izgonită din conștiința umană. Iar dacă va fi izgonită de aici, e sigur că ideea magicului va continua să palpite în subconștientul uman, înrăurind de acolo orientarea în consens cu cele mai alese simțăminte ale noastre"². Disprețul față de aceste producții folclorice s-a manifestat, poate cel mai evident, în mod indirect neglijarea lor de foarte mulți cercetători, cel puțin până la începutul secolului, când George Vâlsan trage un semnal de alarmă, oarecum tardiv, dar esențialmente necesar, de vreme ce toate aceste elemente vii ce formează viziunea magică a poporului român dispăreau de la un al la altul, devenind "supraviețuiri", cum spunea Tylor, dintr-o civilizație moartă într-una vie: "Dacă vom întârzia și de acum înainte la poezia populară, basme, ghicitori, la ștergere, obreje, străchini și furci crestate, atunci ce se numește străveche cultură populară va dispărea în mare parte fără să fie studiat"³. Dar apelul lui G. Vâlsan și al altor mari oameni de cultură a fost receptat selectiv, iar folclorul ocult nu a făcut până acum obiectul unor cercetări la nivelul celorlalte specii folclorice. Această tendință de a ocoli creațiile de natură magică a fost cu atât mai pregnantă în spațiul dobrogean, cu cât exista deja o anume rezervă în a considera populară de aici o entitate specifică. Cercetătorii (și zona a fost în atenția unor folcloriști de marcă: Teodor T. Burada, Elena Sevastos, Tudor Pamfile, Constantin Brăiloiu) s-au orientat cu precădere spre investigația folclorului poetic, muzical și, nota bene, coregrafic, neglijând, în general complet, proza - povești, povestiri, legende - și practicile magice, deși ținutul prin coordonatele sale geografice, istorice și culturale, se dovedește cel puțin la fel de generos ca celelalte. Începutul de bun augur, marcat de excepționala culegere din 1880 a lui Teodor T. Burada "O călătorie în Dobrogea", prima cercetare folclorică de tip monografic de la noi, ca un capitol rezervat descântecelor, nu a avut o continuare pe măsură, de vreme ce aceste creații populare nu fac obiectul niciuneia dintre cele 35 de culegeri de folclor dobrogean sau 20 de culegeri ori antologii de folclor românesc cu trimiteri la creația dobrogeană. În mod evident, dacă absența folclorului ocult din volumul "Folclor din Dobrogea", care materializează o amplă cercetare realizată în perioada 1936-1977 de Constantin Brăiloiu, Emilia Comișel și Tatiana Gălușcă-Crășmariu, se explică prin impactul acestui gen asupra ideologiei timpului (anul de apariție al volumului este 1985), o justificare pentru culegerile apărute până la al doilea război mondial este greu de găsit. De altfel și răspunsurile la chestionarele lui B.P. Hașdeu și Nicolae Densușianu, care, prin complexitate și

autenticitate, realizează cea mai fidelă imagine asupra culturii populare din această parte a țării, înregistrează aceeași omisiune⁴.

Folclorul magic din Dobrogea de Sud, cunoscut până astăzi, se reduce la 16 descântece și 7 leacuri, publicate în perioada interbelică în "Glasul satelor", "Noua revistă a Dobrogei" și "România de la Mare"⁵ și 11 descântece înregistrate în anul 1960 de profesorul Ion Faier de la Tudora Baron din satul Remus Opreanu și publicate în revista "Datina" nr. 4 din 1993, a Centrului creației populare Constanța.

Întrucât descântecul dobrogean este o creație aflată în stadiul de supraviețuire similar celui din alte zone ale țării, m-am oprit asupra lui - deoacamdată doar într-o arie restrânsă: Lipnița-Oltina - cu convingerea că în acest fel o parte din aceste creații vor fi salvate de la pierire prin conservarea lor documentară. Cercetarea de teren a început în anul 1995, când s-a realizat o informare asupra potențialilor informatori și s-au înregistrat descântecele de la Svetanka Șoricel din Oltina și s-a finalizat în vara anului 1996, cu înregistrarea celorlalte descântece și leacuri de la Adrian Gheorghe - Băneasa, Andrei Necula - Izvoarele - Cristea Savu - Canlia, Dumitru Anghel - Strunga, Lucia Dinu - Lipnița, Maria Savu - Canalia, Niță Filip - Coslugea, Stana Manea - Satu Nou. Cercetarea a fost îngreunată (materialul putând fi mai bogat) de lipsa de transparență a informațiilor, ceea ce era și de așteptat, de vreme ce credința generală este că descântecul nu trebuie spus nimănui, altfel își pierde efectul. În unele cazuri, cerbicia cu care descântătoarele își apărau "secretele" nu mai era generată de teama de a nu încălca legile nescrise interne ale speciei, ci de cauze legate de realitatea concretă: "Maică, da' dacă sunteți de la fisc?" (Maria Iordache - Băneasa; "Nu vă spun nimic, lăsați-mă-n pace că nu mai descânt, că de aia s-a-nbolnăvit băiatu' și l-a dus la București și o să moară" (Ana Munteanu - Canlia). În urma cercetării de teren au fost culese un număr de 23 descântece și 27 leacuri băbești sau descântece depreciate, considerate astfel pe baza observației că ele conțin ritualul magic specific descântecelor, cu excepția formulei orale. Multe dintre leacurile bătrânei Svetanka Șoricel din Oltina au fost inițial descântece, "rețeta" fiind însoțită de "rugăciuni" de alungare a bolii. Întrebarea dacă atunci când freca pecinginea cu zeama de la câțelul de usturoi tras pe fier ruginit nu zicea și "vorbe", răspunde afirmativ, recunoscând că le-a uitat: "Păi, le-am uitat, da' dacă mă cheamă la bolnav eu pot să fac și fără ele". De altfel, pentru că se practică tot mai rar, rolul descântătoarelor în comunitatea satească diminuându-se de la an la an, formulele orale încep să se restrângă, ajungând uneori a se reduce la porunca finală, prin care boala era avertizată că trebuie să lase bolnavul "Curat, luminat/Cum Maica Domnului l-a lăsat". Constatarea este evidențiată de compararea variantelor unor descântece. Ex.: cele ale descântecului de deochi, culese de la Lucia Dinu din Lipnița, Andrei Necula din Izvoarele, Svetanka Șoricel din Oltina și Niță Filip din Coslugea, la aceasta din urmă reducându-se la șapte versuri: "Maica Precista a plecat de

dimineată/La adunat rouă;/Rouă n-a adunat,/A adunat deochiul de la Cutare./De-o fi deochiat de femeie/Să-i crape țățele,/ De-o fi deochiat de bărbat/Să-i crape boășele!". Alteori reducția depășește simpla omisiune și apartenența creației la specie devine chiar îndoielnică: "În dreptul urechii bolnave zic de trei ori: Năjit spurcăjit/Ce ți s-a abătut/Ca fetei de măritat,/Ca băiatului de insurat"(Nița Filip din Coslugea). Nu numai formula orală, ci întreg ceremonialul suferă această tendință de "sărăcie" a ritualului magic. Fenomenul poate fi urmărit și explicat diacronic, dar depinde și de personalitatea agentului practicant: descântecul lui Andrei Necula din Izvoarele se remarcă printr-un ritual complex, în care fiecare obiect, gest și cuvânt își au locul lor bine justificat.

În zona cercetată nu se folosește termenul descântător/descântătoare, nici vrăjitor/vrăjitoare, persoanele care se indelețnesc cu aceasta practică fiind numite "cel/cea care face descânțece". În general, femeile care descântă (am întâlnit numai din bărbați) sunt cunoscuți în colectivitate, dar nu mai departe de perimetrul ei; foarte rar vin persoane din alte sate să fie descântate, dar atunci când se întâmplă de la distanțe foarte mici: la Nița Filip din Coslugea a venit să-i descânțe pentru alăptat o femeie din Canlia, sat vecin, la patru kilometri peste câmp.

Numărul creațiilor transmise de fiecare informator a fost restrâns, aceștia necunoscând multe descânțece; cele mai multe - opt - au fost culese de la Svetanka Șoricel din Oltina. Practicanții sunt în vârstă și declară că au învățat descânțecul de la părinți sau o rudă apropiată, care le-au transmis acest "dar", deoarece numai ei puteau să-l primească. O singură descântătoare, Stana Manea din Satu Nou, a învățat două descânțece dintr-o carte găsită la sora ei, fiind și singura dintre practicanți care nu este convinsă de puterea descânțecelor sale; de altfel la indemnul preotului din sat, pe care-l ajută la biserică făcând curățenie, nu mai descântă pentru că "mi-a zis părintele că nu e bine, a umbla cu descânțece e lucru rău, de la diavol și se supără Dumnezeu". ceilalți informatori cred că prin descânțece ei dețin puteri aparte față de restul oamenilor din sat, fiind singurii depozitari ai "darului" de a vindeca oamenii. Nița Filip din Coslugea e chiar indignată la ideea ca vreunul dintre descânțecul său să ar fi putut să nu aibă efect.

Deși interesul material a fost o condiție determinantă a practicii, nici unul dintre descântătorii întâlniți nu i s-a consacrat vreodată ca unei activități profesionale, în ultimele decenii, mai ales, practica devenind tot mai sporadică, întâmplătoare. Toți cei care descântă susțin că pentru aceasta trebuie dată o plată, altfel descânțecul nu-și face efectul. Mărimea plății, care poate fi în bani sau în produse, diferă de la caz la caz și de la localitate la localitate, nu există prețuri fixe, dar una dintre descântătoare se plângea că a ajuns să descânțe "aproape pe nimic, pe 500 de lei"⁶. Supărarea ei pare îndreptățită de vreme ce clienții sunt tot mai rari, unul-doi pe lună. De altfel, nu numai că nu se mai bucură în comunitate de faima de altădată, prestigiul lor erodându-se

de la an la an, dar în multe situații sunt desconsiderați și cei care apelează la ei, întrebând dacă oamenii se mai duc să li se descânte, un locuitor din Almalău răspunde că foarte puțini "numai cei foarte săraci, care n-au bani să meargă la Ostrov, la dispensar"⁷. Încrederea oamenilor în puterea descântecelor a fost erodată și de existența în zona cercetată a izvorului Tămăduirii de la Dervent, față de care același sâtean își exprimă o părere foarte interesantă, și care nu este singulară, despre interferența dintre știință și credință "Dacă ai o boală te duci la Călărași sau la București, iar la Izvorul Tămăduirii așa pentru sănătate, să-ți ajute Dumnezeu".

Descântecul ca structură magică exploatează efectele terapeutice ale unor elemente de floră și faună și puterile cunoscute sau mai puțin cunoscute ale naturii. De altfel, în Evul Mediu, când fenomenele magice erau foarte răspândite, se confruntau două concepții magice fundamentale: magia demonică, în care diavolul era cel invocat pentru săvârșirea acțiunilor și magia naturală, ce poate îndeplini aceleași acțiuni, însă utilizând în locul demonilor virtuțile naturii. Magia demonică intră în sfera religioasă, iar preoții și călugării fac practici similare descântecelor - molitve, exorcisme (exorcismele implorau sau exorcizau, adică porunceau diavolului, deci bolii, să iasă din pacient, întocmai ca descântecul care se adresează bolii sau agentului responsabil de boală să părăsească pe suferind), în timp ce magia naturală este un fel de știință - "știința care se ocupă de puterile oculte mai mult cele manifeste"⁸. Interferența magie-știință a fost sesizată la început de medicii care, stufiind etnoiatria, au propus o mai nuanțată cercetare a descântecelor; Valeriu L. bologa, eminent cercetător al istoriei medicinei românești, îndemână să studiem descântecul cu mult discernământ: "Nu trebuie să ne grăbim a azvârli disprețul nostru tratamentelor empirice populare; nu trebuie să le condamnăm în bloc cu prea multă ușurință și fără a le cerceta"¹⁰.

Utilizând procedee simple și eficiente de care beneficiază și astăzi practica terapeutică științifică, provenite în ultimă instanță din medicina populară, cei care descântă întrebunțează cu generozitate obiecte și substanțe, de regulă uzuale, aflate la îndemână, cărora în ceremonial le conferă un rol bine definit. Importanța acestora în economia practicii este evidențiată și de tendința de "imbogățire" a lor ca număr, comparativ cu formula orală care se restrânge. Dacă în cele 34 descântece și leacuri tipărite până acum se folosesc 62 obiecte și substanțe, numărul acestora ajunge în descântecul cules de noi în zona menționată la 84. Se apelează la:

- plante și legume: albăstrele, fenicul, măceș, mușetel, nălbă, cânepă, maghiran, mentă, cicoare, frunze de nuc, volbură, mac, salvie, rostopască, frunză de tutun, trestie, mărăcini, orez, morcov, ceapă, varză, fasole, cartofi, castraveți, usturoi;

- animale și păsări: seu de oaie, vezică de iepure, fiere de porc, untură, gândac de viță de vie, cămașa șarpelui, piele de nevăstuică, balegă de cal,

balegă de vacă, ou;

- obiecte: oala de lut, castron, strachină, tăciuni, cârpă, cuțit, mătură, cămașă, șorț, sfoară, chibrite, țeavă (de la războiul de țesut), lingură, ață, ac, andrea, căluș, hârtie, nuielușă, făcăleț, prosop, basma, creangă de alun, vată, pachet de țigări, fier ruginit, cenușă, funingine, mărăcine de grapă;

- lichide și produse alimentare: apă (neîncepută), cataplasma, vin, țuică, rachiu, spirt, ulei, sare, rouă, gaz de lampă, mămăligă, mălai, tărațe, zeamă de usturoi;

- obiecte de cult: cruce, tămăie, candelă, fum, strut de busuioc (mânunchi de busuioc).

Dintre aceste elemente frecvența cea mai mare o are apa, în marea majoritate a descântecelor apă neîncepută, adusă de la cișmea sau fântână, dimineața, înainte de răsăritul soarelui sau seara, după asfințit. Ea este descântată cu cuțit (găsit) sau cu cruce, fir de mătură ori tămăie, spunând Tatăl nostru și este folosită la ungerea părților bolnave, spălat și băut. Ca frecvență, după apă întâlnim cârpa (curată, de la cuptorul de pâine, de la pământul cu care se curăță cuptorul) - 10 apariții; oala de lut (strachina) - 6; crucea - 5; cuțitul (găsit, pentru descântat apa) - 4; vinul (roșu), câțelul de usturoi, oul și balega de vacă - câte 3 apariții și altele.

Deși practicile magice pretind condiții speciale de spațiu și timp, iar remediile populare cereau respectarea anumitor tabu-uri rituale (spațiu: numai anumite locuri prielnice; timp: segmente temporale determinate, de regulă, de semne astrale; agentul magic: să păstreze secretul practicii, să nu aibă relații sexuale înainte de ritual etc.; ceremonialul: să fie respectat codul de rituri tradiționale), cercetarea efectuată a arătat că astăzi cei care practică descântecul au renunțat, în general, la respectarea normelor impuse de această creație folclorică. În trecut, zilele prielnice pentru descântat erau luna, miercurea ori vinerea (creațiile culese de Ion Faiter în 1960 de la Tudora Baron din Remus Opreanu) și sâmbăta seara (Nița Filip din Coslugea: "În altă zi descântatul nu avea putere ..."), dar la data efectuării culegerii toți cei chestionați au afirmat că descânta atunci când suferindul le făcea solicitarea.

Ceremonialul difera de la practică la practică și cuprinde gesturi și acțiuni cerute de procedeul "terapeutic" la care se aplează, executate cu un anumit ritual, care conferă conotații magice. Acțiunea săvârșită de practicant asupra bolnavului prin intermediul obiectelor și substanțelor este precedată de o atapă premegătoare, care are rolul de a pregăti suferindul pentru intrarea în starea magică și de o potență, prin transfer magic, însușirile plantelor, animalelor, păsărilor și obiectelor utilizate la descântat. Gestul cel mai uzitat este semnul crucii, făcut cu mâna, mai rar cu un cuțit, asupra bonavului sau acdesoriilor cu care operează descântătorul. Frecvent este și descântatul apei neîncepute cu cuțitul, crucea sau un fir de mătură. Se mai întâlnesc stingerea a trei tăciuni și a trei chibrite în apă, confecționarea de noduri pe o sfoară,

certarea tărațelor și altele.

Acțiunile săvârșite în timpul descântatului preced, de regulă, formula orală și imbină conotația magică a gesturilor cu efectele terapeutice ale accesoriiilor utilizate. Astfel suferindul, anumite părți ale trupului său, de cele mai multe ori, părțile bolnave:

- este întins pe pământ și măsurat;
- stropit cu apa sfințită, vin, fiertură de plante;
- uns cu apă neincepută, fiertură de plante, seu de oaie, vezică de iepure, funingine amestecată cu untură de porc, piatră vânăta în albuș de ou bătută bine;
- înțepat cu mărăcini de grapă cu balebă de vacă (negii), un ac ars în foc (degetul mic), bob de orez de la balega calului (urciorul);
- frecat cu sare (gingiile), zeama de usturoi (pecinginea), degetele ude (fruntea), frecarea urechii până se înroșește;
- afumat cu cărpa de la pământul cu care se curăță cuptorul de pâine, cărpa de la cuptorul de pâine, înmuiată în fiertură de plante;
- atins usturoiul cu coada unei linguri infierbântate;
- tras cu spirt, țuică fiartă, apă neincepută.

De asemenea, se resucește buricul de la dreapta la stânga în sensul invers acelor de ceasornic de trei ori; se introduce în urechea de pe partea maxilarului dureros un câțel de usturoi înfășurat în vată înmuiată în țuică sau spirt; se pun pe părțile bolnave fierturi de diferite plante, fiere de porc sau varza acră, fasolea fără sare, fiartă și bătută, gândacul de viță de vie în apă neincepută, cartofi tăiați felii, felii de castraveți murați, balebă proaspătă de vacă, coaptă bine în spuză, rouă de pe frunza de viță de vie, mămăligă caldă, frunze de tutun legate în crpe, cărpe muiate în vin roșu.

În descifrarea mecanismului prin care practicile magice, ne referim, în cazul nostru, la descântec, acționează asupra suferindului, segmentul psihologic a fost prea puțin luat în considerație. În descântec practicantul, deși acționează asupra diferitelor părți fizice ale trupului orientează întreaga tensiune a ceremonialului spre psihicul bolnavului. Implicarea afectivă este atât de puternică, încât decântătorul se transformă într-un "erou liric"¹⁰, care, în funcție de boala și comportamentul suferindului, trebuie să găsească acele modalități de a-l impresiona într-atât pe cel descântat încât să-i producă șocul psihologic menit a-l vindeca prin autosugestie. Devenit conștient de puterile sale care pot înfrânge natura, descântătorul apelează la o gamă foarte largă de posibilități, concretizate într-un ritual foarte conservator, care trebuie să-l introducă în transă nu numai pe suferind, ci și pe el însuși, cei doi actanți urmând a comunica pe frecvența aceleiași realități virtuale: o lume pustie, opuse celei contemporane lor "unde oamenii nu umblă,/Unde popa nu toacă,/Căruțele nu scârțâie,/Cocoșul cântă,/Oamenii descântă" (Descântec de junghi - Andrei Necula din Izvoarele). Cel care descântă deține și codul de semne care indică momentul corespondenței dintre el și bolnav:

"Ajuns acasă la Cutare, fierbi câteva tulpini de cânepa verde în apa adusă de la cișmea, apoi stingi în ea trei tăciuni de viță (...). Dacă tăciunii se sting greu, se duc la fund înseamnă că a fost deocheat greu și nu-i trece; atunci repeți descântecul și-i pui la frunte cataplasma cu mentă și levănțică" (Descântec de deochi - Lucia Dinu din Lipnița; "Bețele aprinse se aruncă în cana cu apă și dacă se lasă la fund înseamnă că e deochiat; dacă nu se lasă la fund înseamnă că boala nu este de la deochi" (Descântec de deochi - Nița Filip din Coslugea).

Ambele acționând asupra fondului psihic, magia și religia sunt corespondente, prima fiind chemată să salveze spiritul, a doua sufletul. De altfel, descântecul se practica cu precădere pentru vindecarea acelor boli care sunt declanșate de unele dereglări psihice, ameliorarea ori vindecarea explicându-se prin faptul că ceremonialul provoacă suferinței un șoc care înlătură cauza ce a declanșat boala.

Formula orală, în versuri, este spusă cu voce scăzută, șoptit și se adresează spiritului (obiectele și substanțele sunt pentru trup), în speranța reechilibrului energetice a suferinței. Formula orală se legitimează prin puterea cuvântului. "Prestigiul de care s-a bucurat cuvântul a făcut ca el dsă fie prezent sub înfățișarea unor mesaje orale organizate practici magice, corespunzătoare diferitelor sfere de viață și activitate: riturile nașterii, riturile inițierii puberale (intrarea fecioarei în rândul femeilor - intrarea în horă - este precedată de descântecul horei)", riturile ceremonialului funerar (zoriile, cântecul bradului, cântecul cel mare), riturile ciclului calendaristic (colindele, plugșorul) riturile agrare (Caloianul, Paparuda). În descântec, mai ales, este folosit premeditat, edificând credința în imensa putere a limbajului; dispune în context ritual magic, cuvintele stârneau puteri de care nu era conștient limbajul curent"¹¹. Cuvântul deține ponderea structurală în descânțece, dar apare în toate celelalte forme de magie; "Cuvântul - notează Jeanne Favret Saada¹² - este o forță: prin cuvinte se face sau se desface un farmec se vrăjește sau se descântă o persoană. De fiecare dată partea instrumentală, cu toate că este importantă, nu reprezintă decât o logistică de sprijin". Cuvântul capătă însușiri deosebite, devenind tabu pentru cel care descântă; unul dintre informatori - Svetanka Șoricel din Oltina - rostind greșit un cuvânt, nu a vrut să-l îndrepte, la cugestia culegătorului, "deoarece așa este și dacă spun altfel nu mai are putere".

Formula orală este un ansamblu bine organizat, în versuri, care finalizează ritualul și își axează efectul magic pe poezia de incantație, incantația fiind, după Isidor, chiar o formă de magie care utilizează cuvântul, așa cum astrologia folosește poziția astrelor, alchimia - substanțele chimice, demonologia - demonii, iluzionismul - optica, vrăjitoria - obiecte, cifre etc. Conținutul textului rostit de descântător, în creațiile culese din Lipnița - Oltina, este o alegorie bazată pe personificarea bolii care întâlnește bolnavul sau peste care dă descântătorul și o alungă în altă lume, ireală "Unde pasărea nu ciripește./Unde florile nu înflorește,/Unde omul nu vorbește" (Descântec

de najit - Svetanka Șoricel din Oltina); "Câinii nu latră" (Descântec de bubă dulce - Nița Filip din Coslugea); "Unde negii nu seacă" (Descântec de najit - Stana Manea din Satu Nou); "Unde oamenii nu umblă,/Popa nu toacă,/Căruțele scârțâie,/Cocoșul cântă,/Oamenii descântă" (Descântec de junghi - Andrei Necula din Izvoarele). Atmosfera este una de haos, analog celui inițial, iar vindecarea ființei umane, ca sistem integrat universului, este sugerată cu ajutorul metaforei magice a cosmogenezei, fiind nevoie nu de revenire la starea de normalitate de dinaintea "bolii", ci de reconstrucția ab initio prin reintegrarea modelelor arhetipale.

Tehnica artistică predominantă este convorbirea cu boala pentru a părăsi suferindul, eșalonarea pe un registru foarte întins, de la haina elegantă a invitației: "Ieși deochi/Din gene,/Din sprâncene,/Din cap, din trup,/Din tot trupșorul lui" (Descântec de deochi - Andrei Necula din Izvoarele), până la tonul poruncitor care provine din faptul că descântătorul devine conștient de puterile sale, de posibilitatea de a învinge forțele malefice ale naturii: "Deochiurile nebunule/Deochiurile turbatule,/Cu vânt ai venit./Cu vânt să te duci" (Idem). Când omul crede că are de-a face cu dușmani dintre oameni, sentimentul de ură izbutește brutal, până la invectivă și blestem: "Fie Cutare/Deochiat de bărbat/Să-i crape boasele/Deocheat de femeie/Să-i crape obrazul/S-o răză lumea!/Fie de iarbă/S-o usuce,/Fie de apă/Să-i sece izvorul!" (Descântec de deochi - Svetanka Șoricel din Oltina). Alt procedeu artistic se referă la tehnica repetării numelui bolii și la enumerare, care produc armonii acustice deosebite ce potențează efectul incantatoriu: "De-o fi gălbenare din răceală,/Gălbenare din fierbințeală,/Gălbenare din necaz,/Gălbenare din inimă rea,/Gălbenare din deochi,/Gălenare din griji/Să iasă din Cutare/Din zgârciul nasului,/Din fața obrazului,/Din gene,/Din sprâncene,/Din dinți,/Din măsele,/Din inimă,/Din ficăți,/Și din față/ Să-i fugă greața/Să-i vie roșeață" (Descântec de gălbenare - Stana Manea din Satu Nou). Același incantatoriu, urmărind impresionarea cât mai puternică a suferindului, se realizează prin folosirea frecventă a numerelor fatidice: "Pe-o cărare rea,/Pe-o cărare scurtă,/Pe-o cărare învărtită/S-antălnit Maica Domnului cu nouă fete/Nouă fete din nouă sate,/Cu nouă săghii la spate,/Cu nouă ciumbere legate,/Și-a-ntrebat: - Unde-ați plecat voi,/Nouă fete din nouă sate,/Cu nouă săghii la spate,/Cu nouă ciumbere legate?/ - Am plecat la Cutare/Să-i luăm junghi/Din deochi,/Din cao,/Din corp, din mâini,/Din tot ..." (Descântec de junghi - Andrei Necula din Izvoarele)

Simbolismul cromatic, frecvent în genere în descânțete, nu se constituie într-o trăsătură specifică a universului poetic al descânțecelor din zona cercetată. În principal, culorile sunt monocrome și întemeiate pe analogie: se întâlnește monocronia în galben în descânțecul de gălbenare și alb în cel de albeață; policromatismul (trei culori) apare într-un singur descântec: "Pe podul de flori/Trece Sfântul Petru/Cu trei ogari după el:/Unu-i alb,/Unu-i

negru,/Și unu-i vânăț./Ăla negru ia durerea,/Ăla vânăț ia junghiul,/Și ăla alb ia albeața/Și o duce în pustietate ..." (Descântec de albeață - Andrei Necula din Izvoarele).

Finalul formulei orale îmbină, de obicei, două elemente: urarea de sănătate și numele celui/celeia care ar decide în ultimă instanță această însănătoșire. Urarea de sănătate arăta starea în care trebuie să ajungă bolnavul la sfârșitul ceremonialului și este axată pe expresia metaforică "curat, luminat", în combinație cu termeni poetici pentru sugerarea unei imagini luminoase, stenice. Descântătorul apelează la o gamă variată de posibilități: divinitate creștină, imaginea metalelor prețioase, metafora unor plante - "Să rămâie Cutare/Curat, luminat/Cum Maica Domnului l-a lăsat" (în 5 descânțece), "... treaz și curat/ca soarele luminat" (un descântec), "Ca argintul strecurat/Ca făina de grâu curat, /Ca strugurii din vii,/Ca poalele Sfintei Mării" (un descântec), "... liniștit/De Maica Domnului păzit" (un descântec), "Cum Dumnezeu l-a lăsat" (două descânțece); la celelalte 13 descânțece finalul este diferit. În trei descânțece formula de încheiere îl face conștient pe descântător că puterile sale sunt limitate în comparație cu cele ale Divinității, el fiind numai cel care intermediază vindecarea: "Descântecul de la mine/ Și leacul de la Maica Domnului".

NOTE

1. vezi I. I. Popa, **Contribuții la studiul practicii magice în Banat**, în "Folclor literar", Facultatea de filologie, Universitatea din Timișoara, 1967.
2. Lucian Blaga, **Despre gândirea magică**, București, 1941, p. 173.
3. George Vâlsan, **O știință nouă: Etnografia**, Cluj, 1927, p. 37.
4. Între cele 280 întrebări din Chestionarul lui Nicolae Denesușianu nu se află nici una referitoare la descânțece ori alte practici magice. Se consemnează numai un descântec de către învățătorul I. Negrescu din Parachioi (azi Băneasa), care transcrie numai formula orală.
5. **România de la Mare, anul 1934** - descânțece: de frică, nr. 17 din 19 martie; de chiroteală, nr. 22 din 23 aprilie; de deochi, de năjit, de vânt, nr. 23 din 30 aprilie; de chiroteală, nr. 24 din 7 mai; leacuri: de dureri de cap, nr. 19 din 2 aprilie; la buboi, la dureri de măsele, la durere de ochi, la junghiuri, la opăreli sau fripturi, la răceală, nr. 25 din 14 mai; **anul 1935** - descânțece: de spăriet, nr. 83 din 1 iulie; de bube dulci, de gălci, nr. 96 din 30 septembrie; **Glasul satelor, anul 1923** - descânțece: de gălci, nr. 1 din 1 martie; de deochi, de invânt, nr. 5-6 din 1-15 mai; **Noua revistă a Dobrogei**, nr. 3, februarie 1902 - descântec de sfrintie; farmec de a se face iubită.
6. În anul 1996, când o retribuție medie lunară era de 600.000 lei.
7. Nicolae Savu din Almalău, înregistrare din anul 1996.
8. Robert Muchembled, **Magia și vrăjitoria în Europa din Evul Mediu și până astăzi**, București, Editura humanitas, 1997, p. 18.
9. vezi Ion Făiter, **Descânțece din Dobrogea**, în "Datina", trimestrial de etnografie și folclor, nr. 4, ianuarie-martie 1993, p. 4.
10. cf. Ovidiu Papadima, **Structura artistică a descântecului**, în "Revista de istorie și teorie literară", tomul 14, anul 2, 1965.
11. Radu Răutu, **Tehnica analogiei în poezia de incantație**, în "Revista de etnografie și folclor", tomul 16, nr. 2, 1971.
12. Robert Muchembled, op. cit., p. 283.

LA COUTUME DE L'INCANTATION DANS LA ZONE LIPNIȚA-OLTINA

Résumé

L'incantation est la création populaire qui synthétise, parfois en symbiose parfaite, trois grandes catégories de faits en proportions différentes: magiques, religieuses et empiriques, procédant à une médiation entre la maladie et les forces surnaturelles par l'intermédiaire de l'incantation.

Puisque l'incantation dobroudjienne est une création trouvée à la limite de la survivance, similaire à celle des autres zones du pays, l'auteur s'est arrêté à cette coutume sur un aire restreinte: Lipnița-Olyina, ayant la conviction qu'ainsi, une partie de ces créations, au moins, seront sauvegardées par la conservation documentaire.

Les procédés utilisés pendant le rite de l'incantation précèdent, d'habitude, la formule orale et associent la conotation magique des gestes thérapeutiques des accessoires utilisés.

L'incantation fait appel à la divinité chrétienne, à l'image des métaux précieux, à la métaphore de certaines plantes. La formule finale de plusieurs incantations rappelle le fait que leur pouvoir est limité en comparaison avec celui de la Divinité, n'étant que l'intermédiaire pour obtenir la guérison: L'incantation vient de moi, / Le remède vient de la Sainte Vierge".

PATRIMONIU ECOLOGIC

ADMINISTRAȚIA REZERVAȚIEI BIOSFEREI DELTA DUNĂRII, VERSUS PREFECTURA JUDEȚULUI TULCEA

Nu stă în căderea noastră să facem aprecieri asupra importanței economice a Deltei Dunării.

Prefectura județului Tulcea într-un studiu din 1990, apreciază că "Delta Dunării, prin heterogenitatea ecofondului și a genofondului său, este recunoscută ca un unicat ecologic în categoria sistemelor ecologice de tip deltaic și în ecosferă.

Delta Dunării este o componentă majoră a patrimoniului național și universal, faspt unanim recunoscut de către comunitatea științifică națională și internațională de specialitate. Conservarea acestei componente interesează și obligă întreaga umanitate și decurge din World Heritage Convention, la care țara noastră a aderat prin Decretul nr. 180 din 30 martie 1990". În continuare specialiștii Prefecturii Tulcea dezvoltă implicarea protejării Deltei și a consecințelor maligne, ce rezultă din încălcarea normelor legale de exploatare.

Parlamentul României a adoptat o lege privind constituirea Administrației Rezervației Biosferei "Delta Dunării".

Contrar normelor legale, Prefectura Județului Tulcea a scos din domeniul public și a trecut în proprietatea unor societăți comerciale cu capital de stat, care urmau să se privatizeze, importante suprafețe de teren, lucii de apă, litoral maritim ba chiar a gurilor Dunării și a 7 km (în larg din Marea Neagră.

Administrația Rezervației Biosferei "Delta Dunării", în baza Legiui nr. 29/1990 privind contenciosul adminisatrativ, s-a adresat Prefecturii Județului Tulcea, pentru anularea deciziilor prin care suprafețele de teren și de apă au fost scoase din domeniul public și trecute în domeniul privat, prefectura Tulcea și-a menținut punctul de vedere și a respins cererea Administrației Rezervației Biosferei "Delta Dunării".

În continuare, Administrația Rezervației Biosferei "Della Dunării" s-a adresat Curții de Apel Constanța, solicitând anularea deciziilor ilegale ale Prefecturii Tulcea.

Am participat la soluționarea cauzei de Curtea de Apel Constanța, m în calitate de procuror de ședință și am susținut punctul de vedere al Administrației Rezervației Biosferei "Delta Dunării", solicitând anularea deciziilor Prefecturii Județului Tulcea.

Curtea de Apel Constanța prin sentința civilă nr. 51 din 12 iunie 1996 (dosar nr. 159/CA/1996), a respins cererea ca tardiv introdusă.

Împotriva acestei soluții, după ce m-am consultat cu domnul Traian Poenaru, procuror general adjunct la acea dată, astăzi procuror general, am

declarat recurs la Curtea Supremă de Justiție.

Argumentele prin care am combătut tardivitatea cererii, sunt de subtilitate juridică și nu-și au locul aici.

Am subliniat că au trecut din domeniul public, în cel privat: Lacul Razelm, Lacul Sinoe, Lacul Golovița, Lacul Babadag, Lacul Zmeica, litoralul maritim de la Zătovu Mare, până la Gura Buhazului (aproximativ 30 km), iar în larg marea teritorială până la izobata de 20 m (între 3 și 7 km în larg). De asemeni am mai menționat că au fost trecute din domeniul public în cel privat: Dunărea de la km 0, până la Ceatalu Sfântu Gheorghe - 110 km (brațul Sfântu Gheorghe, inclusiv Canalul Sondelor), Lacul Roșu, Lacul Puiu, brațul Sulina și apele teritoriale (nu se precizează limitele), brațul Chilia în întregime, precum și Dunărea de Tulcea, până la localitatea Grindu în amonte.

Au mai fost trecute în domeniul privat 21.231 ha fond forestier (inclusiv pădurea Letea, monument al naturii, care este considerată zonă de protecție integrală).

După calculele Administrației Rezervației Biosferei Deltei Dunării, anual statul era păgubit cu 53 miliarde lei, la cursul leului din 1995.

Am mai invocat prevederile art. 135 din Constituția României, conform căruia "Bogățiile de orice natură a subsolului, căile de comunicație, spațiul aerian, apele cu potențialul energetic valorificabil și acela ce pot fi folosite în interes public, plajele, marea teritorială, resursele naturale ale zonei economice și ale platoului continental, precum și bunuri stabilite prin lege, fac obiectul exclusiv al proprietății publice".

Deasemenea am mai invocat în susținerea punctului nostru de vedere și prevederile art. 5 din Legea nr. 18/1991 privind fondul funciar, referitor la regimul domeniului public.

Curtea Supremă de Justiție, prin Decizia nr. 910 din 19 mai 1998 și-a însușit punctul nostru de vedere, a admis recursul, apreciind că cererea Administrației Rezervației Biosferei "Delta Dunării" nu este tardivă, a desființat sentința Curții de Apel Constanța și a trimis cauza la aceeași instanță, pentru judecarea în fond.

Curtea de Apel Constanța prin Sentința civilă nr. 87 din 20 decembrie 1997, ținând seama și de concluziile reprezentantului parchetului, a admis cererea formulată de Administrație Rezervației Biosferei "Delta Dunării" și a anulat deciziile Prefecturii Județului Tulcea, de trecere din domeniul public în cel privat, a suprafețelor de terenuri și ape, enumerate mai sus.

Au rămas în domeniul privat: amenajările piscicole (bazine create artificial, în care crește peștele), digurile, cherhanalele, punctele de lucru, clădiri, bărci, vapoare, utilaje și mijloace de transport auto, fabrici de gheață și de prelucrare a peștelui, stații de pompare, platforme de lucru, spații de locuit, etc. care nu fac parte din domeniul public.

Am mai multe exemplare din Constituția României. La unul țin în mod

deosebit, fiindcă poartă autografele autorilor, parlamentari și juriști de înaltă calitate, dintre care unii îmi sunt apropiați. Timp de doi ani, cât a durat procesul, pe birou am ținut Constituția cu autografe și harta Deltei Dunării. Zilnic citeam textul din Constituție privind domeniul public și priveam harta Deltei.

Am participat, ca procuror de ședință, la numeroase și complicate procese. Procesul dintre Administrația Rezervației Biosferei "Delta Dunării" și Prefectura Județului Tulcea, cred că este cel mai kafkian, pe care l-am întâlnit.

Acest proces a avut ecouri în presă. Ziaristii au intuit miza mare și interesele mercantile și i-au acordat atenția cuvenită.

MEDALION

SIMION GAVRILĂ - 70 DE ANI !

Există "spații conservatoare", locuri "închise" în ele inele, ostile intrușilor de orice fel, care au nevoie de inteligență, dragostea și hărnicia unor adevărați mesageri culturali pentru a-și vădi spiritualitatea ascunsă, totuși profundă și vastă.

Prin excelență, Dobrogea este un asemenea tărâm.

Se afirmă că, în istoria ultimilor 120 de ani, complexul teritoriu dintre Dunăre, Deltă și Mare a primit în două rânduri bine-facerile "misiunilor apostolice" românești, fiecare având drept rezultat revenirea provinciei în rotundul spațiului carpato-danubiano-pontic și reracordarea la fenomenul cultural românesc.

La 1878, ca și la 1918, oameni devotați lor inșiși, ca oameni de cultură, apoi misiunii încredințate și nu în ultimul rând locurilor au săvârșit minunea retrezirii Dobrogei economice, social-politice și mai ales culturale. În primul caz, ei reușeau să scuture amorțeala unor patru secole și jumătate, în al doilea: recapitulând, în cel mai scurt timp, o istorie de 40 de ani, adică înlăturând efectele distrugerilor provocate în Marele Război și în cursul anilor de ocupație străină, apoi împlinind firesc directoarele progresului economic, social și cultural.

După al doilea război mondial, Dobrogea petrece din nou momente excepționale. Înjumătățită, ea trebuie să se refacă după alte distrugeri, suferind și radicala schimbare a orânduirii sociale (prin modalitățile și efectele arhicunoscute). Este epoca tulbure - dovedită, apoi, ca epocă de doliu - în care se vor a se schimba mentalități și tradiții seculare în numele "noilor idealuri" ce vor reuși să îngroape, timp de aproape o jumătate de veac, adevărata spiritualitate.

Și totuși, în acea perioadă de colaps istoric, au existat oameni care să urmeze cu cinste șirului marilor înaintași - pionieri și mesageri ai culturii, fondatori - iar Dobrogea, surprinsă de Război cu destule "pete albe" încă sălășuind pe harta ei culturală , va beneficia substanțial de aportul lor.

Este în firescul cuprinsului istoriei de până mai ieri a Dobrogei ca majoritatea figurilor ei exemplare, a corifeilor științei și culturii să nu se fi născut pe teritoriul său. (Poate că nu au avut răgazul necesar!) Este un adevăr simplu

ce caracterizează o epocă ... Și un truism: fiecare dintre acești oameni, având la început doar intenția, poate, de a poposi în Dobrogea, și-au legat definitiv activitatea, viața lor însăși de acest tărâm ...

Puțini sunt însă aceia despre care, privindu-le retrospectiv evoluția, să poți afirma că par a se fi născut și trăit o mică tinerețe doar pentru a se stabili într-o anumită Lume, strict aceea.

Este cazul lui GAVRILĂ SIMION.

Născut în comuna Adâncata (pe atunci, localitate prahoveană) la 18 octombrie 1928, el era, desigur, ursit să se împământenească dincolo de Dunăre.

Mentori-îndrumători a avut, de excepție: bineînțeles, părinții, învățătoarea Ecaterina Dumitrescu - de care și acum își amintește cu respect și recunoștință - apoi dascălii liceului N. Bălcescu (Ploiești): C.M. Răpeanu, N. Simache și, în sfârșit, profesorii ale căror nume sunt pe cale să devină epitețe, în științele istorice: Ion Nestor, Em. Condurache, A. Oțetea, Gr. Florescu ... Dar rețeaua de traiectorii-căutări, legând centre spirituale importante ale României (Ploiești, Cluj, București), poate paradoxal, își avea punctul de echilibru undeva, "la obârșiile Deltei" ...

La douăzeci și cinci de ani, Simion Gavrila este repartizat la Școala Normală din Tulcea - pe atunci doar reședință raională - ca profesor la cursul secundar.

Se copia, mai ales pentru sărăcăciosul crâmpei de regiune, o realitate a anilor următori Războiului Independenței: o palmă de loc, cu puține beneficii materiale și spirituale, primea, în misiune de apostolat, tineri intelectuali ...

Primii doi ani petrecuți la Tulcea au semănat, poate, cu anii unui exil. Dar din primăvara lui 1955 - când se întoarce o pagină de viață - începe scrierea unei adevărate epopei ale cărei implicații în progresul cultural al orașului nu se puteau măcar bănuși, pe atunci.

În 1955 Simion Gavrila este numit Director al unei instituții care cu greu îndreptățea să fie numită "muzeu": o sumă de obiecte înghesuite într-un spațiu de 30, 35 de metri pătrați, obiecte care ar fi trebuit să mărturisească despre evoluția vieții și a omului, propunându-și orizonturi vaste (științele naturii, arheologice, etnografie) dar având acel fond patrimonial sărac ... Tânărul istoric - conducător și unic muzeograf - a acceptat provocarea și în domenii prea puțin legate de cel în care își obținuse licența.

Stă în obișnuința - ca un reflex - a omului trăitor la sfârșitul mileniului să cântărească, să măsoare și să compare. Pentru o viață de om, cifrele - proporții rămân doar entități pe tarabă de cămătar.

Cine și cum ar putea să cuprindă activitatea depusă de Simion Gavrila, ca Director și muzeograf, în patruzeci și trei de ani de strădanie, activitate care își află rolul și concluzia prin existența actualului Institut de Cercetări Eco-Muzeale, instituție dispunând de aproape 1500 m.p. de spațiu de expunere împărțit în mai multe unități muzeale cu clădiri proprii ce reprezintă tot

atâtea secții de cercetare și conservare, în care lucrează peste 40 de specialiști?

Cum să evaluezi, în ce unități de măsură, eforturile prin care Simion Gavrilă a reușit să aducă în orașul dunărean pe unii dintre cei mai cunoscuți și recunoscuți cercetători din toată lumea, organizând nenumărate colocvii, simpozioane și congrese internaționale, evenimente care au adus notoritate Tulcei?

Și cum să trasezi o limită distinctă între organizator și savant? Câte ore sunt cuprinse într-o zi "obișnuită" a domnului Simion Gavrilă, dacă activitatea lui științifică se traduce, în teren, prin munca depusă la săpăturile arheologice din puncte ce acoperă o arie geografică largă, în Dobrogea de ieri și de astăzi: de la Isaccea la Beroe, de la Murighiol și Beidaud la Tichilești și Zebil? ...

Vastă activitatea, oglindită în lucrările pe care le-a publicat în țară - "Peuce" (anuarul Muzeului tulcean, coordonat de Simion Gavrilă), "Pontica", "Symposia Thracologica", "Materiale și cercetări arheologice, încă altele, multe - și în străinătate, la Viena, Chișinău, Bratislava, Stara Zagora, Liege și Atena, Belgrad și Freiburg ...

Neobositului cercetător, cum să-i numeri vacanțele, dacă lista participărilor la manifestările științifice de ținută este atât de lungă, încât doar lecturarea ei oferă imaginea unui mesager de excepție al culturii românești? Franța, Italia, Olanda, Turcia și Grecia, Bulgaria și Iugoslavia, Austria, Polonia, Danemarca sau Belgia, Rusia ... Și - fapt remarcabil! - acestea toate nu trec înaintea participărilor la manifestările organizate în țară: Tulcea, bineînțeles, Constanța, București, Cluj, Sibiu, Iași, Bacău, Drobeta Turnu-Severin ...

Bilanțul unei vieți pline?

Cifrele și cifrele proporții, titlurile și enumerările de orice fel, chiar însoțite de fraze explicative, rămân simple entități de galantar. Adevărul se află dincolo de acestea ...

DOMNULE SIMION GAVRILĂ!

Dacă este adevărat că "anii se cântăresc, nu se numără, la fel ca filele unei cărți", atunci, desigur, aveți o vârstă care vă permite să fiți contemporan stră-strănepoților Tulcei de astăzi, adevărații beneficiari ai operei dumneavoastră.

La mulți ani !

**LISTA LUCRĂRILOR DE SPECIALITATE PUBLICATE
DE DR. GAVRILĂ SIMION**

1. Cercetări arheologice de la Telița (în colaborare cu Gh. I. Cantacuzino, *Materiale și cercetări arheologice*, vol. VIII, pp. 373-383).
2. Cultura traco-getică în lumina izvoarelor arheologice descoperite în necropola de la Enisala (Peuce II, 1971, pp. 63-131).
3. Descoperiri arheologice pe grindurile din Delta Dunării (Peuce II, 1971, pp. 47-63).
4. La culture geto-dace du nord de la Dobroudja dans la lumière des découvertes d'Enisala (Academia Litterarum Bulgaria, Primus congressus Studiorum thracicerum, Thracia III, Serdicae, 1974), pp. 291-304.
5. Quelques remarques aux la civilisation gétique des centres et forteresses autochtones de Dobroudja à la fin du Hallstatt et au commencement du La Tène. Akademija Nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Posebam Isdanja, Knjiga XXIV Centar za Balkandoska Ispitivanja Kniga, G. Sarajevo, 1975, p. 237-248 (Mejdunarodni Kolokvij, Mostar, 1974).
6. Les Gètes de la Dobroudja Septentrionale du VI-e au VI-er siècle av. n.è., în *Thraco-Dacia, Recueil d'études à l'occasion du II-e Congrès International de Thracologie*, Bucarest, 4-10, sept. 1970.
7. Cetatea geto-dacă de la Beștepe, com. Mahmudia (Peuce VI, 1977, pp. 31-49).
8. Necropolele getice de la Enisala și Telița (Peuce VI, 1977, pp. 49-73).
9. Descoperiri noi pe teritoriul Noviodunensis (Peuce VI, 1977, pp. 123-149).
10. Un tezaur de monede republicane din Dobrogea, *Studii și cercetări de numismatică*, vol. III, (în colaborare cu C. Preda), pp. 545-546.
11. Tezaurul de monede romane imperiale descoperite la Isaccea și atacul gotic din vremea lui Gallienus, Peuce II, 1971, pp. 167-179. În colaborare cu C. Preda.
12. Săpături de salvare de la cimitirul roman de la Isaccea. În colaborare cu Exspectatus Bujor în *Materiale și cercetări arheologice*, vol. VII, pp. 391-400.
13. Grand trésor de monnaies et lingots des XIII-e et XIX-e siècle trouvé en Dobroudja Septentrionale; colaborare cu Octavian Iliescu în *Revue des études sud-est européennes* N. 1-2, tome II, 1964.
14. Necropola feudal-timpurie de la Nalbant în Peuce II, 1971, pp. 221-249.
15. Observații asupra unor probleme numismatice și economice la Dunărea de Jos în lumina unor tezaure monetare de la sfârșitul sec. al XVIII-lea și începutul sec. XIX, Peuce II, 1971, pp. 405-409.
16. Așezarea hallstattiană de la Beidaud - Tulcea, în Peuce, VIII, 1980, în colaborare cu Elena Lăzarcă, VIII, 1980, p. 37-54.
17. Șantierul arheologic Troesmis, în Peuce, VIII, 1980, VIII, 1980, p. 153(158)-288.

18. La ceramique de haute époque romaine de Noviodunum, lucrare prezentată la Colocviul Internațional de la Velico-Tărnovo, Bulgaria, 1979.
19. Un cuptor roman de ars bombarde la Telița, Peuce, IX, 1984, p. 67-75.
20. Desvcooperiri noi în necropola de la Noviodunum, Peuce, IX, 1984, p. 75-97.
21. Un Eros trouvé a Valea Teilor, departament de Tulcea-Peuce IX, 1984, p. 333-1937.
22. O nouă cultură de la începutul epocii bronzului pe teritoriul istropontic, Peuce X, 1991, p. 33-41.
23. Seaux romains de bronze trouvés à Noviodunum, Actes du VIII-e Colloque sur les bronzes antiques. Stara Zagora, 1984, Peuce, XII, Tulcea, 1996, p. 113-142.
24. Les bronzes figurés romains trouvés dans la région du Bas-Danube et la question du leur origine in Griechische und römische Statuetten und Akten der 9. Tagung über Bronzen, 21-25, april, 1986, Vien, pp. 365-379.
25. Les lampes romaines en bronze dans la Roumanie et la question de leur origine, Acten der 10. Tagung über antike Bronze - 1988, Freiburg.
26. Methodes de datation et de localisation des centres de production des bronzes romaines decouverts dans la region du Bas-Danube. Acta of the 12 th. International Congress on Ancient Bronzes, Nijmegen, 1992, -0 Provincial Museum G.M. Kam, Nijmegen, 1995, p. 215-228.
27. Elements de civilisation greque classique dans le monde getique de la zone istro-pontique, PRAKTIKA, Acter du XII-e Congrès International de Archeologique Classique, Athena, 4-10 sept. 1993, Athena, 1985, pp. 272-279, pl. 48-49.
28. Les getes du Bas-Danube à L'lage du fer: Leurs stations et leurs fortifications. Actes du XII-e Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistorique, Bratislava, 1-7 sept. 1991, vol. 3, Bratislava, 1993, pp. 283-290.
29. DasHügelgrad mit Schnurverzierten gefässen von Independența (Kreis Tulcea), in Beiträge zur Problematik der Schnurverzierten Keramik Südosteuropas, von Petre I Roman, Ann Dodd-Oprîtescu. Pál János, Mainz am Rhein, 1992, Col. Sonderdruck, p. 198-199, Tufel 17.
30. Trei piese romane de artă monumentală descopetite la Isaccea, jud. Tulcea, in Revista Monumentelor Istorice, LX, 2, 1991, p. 3-7.
31. Geții de la Dunărea de Jos și civilizația lor, in: Problemele actuale ale istoriei naționale și universale, Chișinău, 1992, p. 18-47.
32. Das Gräberfeld von Ciucurova, Thraco-Dacia, XVI, 1-2, București, 1995, p. 151-170.
33. O nouă Necropolă getică la Murighiol, jud. Tulcea, Peuce XI, 1995, p. 265-302.
34. Geneza civilizației geto-dace (sec. VII-V î.e.n.) in Symposia Thracologica,

7, Tulcea, 1989.

35. Geții și sciții dinspre Gurile Dunării, în *Carpica*, număr festiv închinat memoriei lui Vasile Pârvan, Bacău, 1993.

36. Patrimoniul cultural istoric al populației din zona Rezervației Biosferei Delta Dunării, în proiectul "Obiectivele de Management pentru Conservarea Biodiversității în Delta Dunării, în Programul Phare al Uniunii Europene, 1994, p. 13-17.

37. Așezarea Hallstattiană de la Tichilești, raport preliminar, Sesiunea de rapoarte - 1992, Iași - în *Peuce XIII* (sub tipar).

38. Le site de âCelic-Dere. Interpretation ethno-culturelles et implication dans la chronologie du Hallstatt final, în *Actes du Colloque International*, sept. 1993, Tulcea, 1997, sub press.

39. La population de la région du Bas-Danube aux VII-e - V-e siècles av. J. C. în *STARINAR*, N.S., XLIII-XLIV, 1992-1993, Beograd, 1994, p. 23-40.

40. Necropoles des Bouches du Danube: protiques, rituels funéraires et ethnicité, în *Nécropole et Pouvoir - Idéologies, pratiques et interprétations*, Actes du colloque. Théories de la nécropole antique, Lyon 21-25 janvier, 1995, Travaux de la Maison de l'Orient Méditerranéen, nr. 27, Paris, 1998, p. 167-190.

41. Necropola de la Celic-Dere, în *Analele Dobrogei*, SN, An I, nr. 1, Constanța, 1995.

42. Gêtes et Scythes aux Bauges du Danube în *Actes du XIII, International Congress of Prehistoric and Protohistoric*, 8-14 sept., 1996, Forlì-Italia, vol. 4, Forlì-Italia, 1996, p. 753-764.

43. Point de vue concernant une chronologie absolue de l'Âge du Fer au Bas-Danube, în *Actes du VII-e Congrès International de Thracologie*, Mangalia, Constanța, Tulcea, 1996, vol. II, București, 1999, sub pres.

44. L'architecture des tombes tumulaires du Celic-Dere - Al III-lea Colocviu International cu tema: "Costumes funéraires dans l'Europe du XIII-e ou IV-e S av. J. C. - Tulcea 15-20 sept. 1997, sub pres.

45. Rituri și ritualuri funerare practicate în necropola romană de la Noviodunum, Pontica, XXVII, Constanța, 1994, p. 91-105.

46. Natură și civilizație - Simposia Internazionale - Rovigo 5-7 marza, 1998.

47. The cultural historic heritage of the Danube Delta Biosphere Reserve (D D B R), International Workshop "Biodiversity in the Danube Delta Biosphere Reserve", România, 24.04. - 05.05.1995.

48. Cultures et groupes culturels dans le région du Bas-Danube de la fin du Bronze tardive, Colocviul International - Baia Mare, sept. 1998, sub pres.

49. Un tezaur de bronzuri descoperit la Casimcea și problema originii depozitelor de bronzuri din Dobrogea, Simpozionului PONTICA, 1998, sub pres.

50. Les peuples Indo-Européens à Bas-Dnube, Réunion UISPP, Université de

Liege - Gand, 16-19 dec., 1998, sub pres.

51. Coordonate istorico-geografice, capitol la vol: El. Secoșan și St. Pârâu, "Costul popular din jud. Tulcea", Tulcea, 1980, p. 8-14.

52. Delta Dunării, dincolo de imagini., text științific la albumul "Delta Dunării" de Ion Miclea, Buc. 1983.

53. Două tezaure de monede romane imperiale descoperite la Alba și Tulcea - la Al VI-lea Simpozion Național de Numismatică - la Tulcea, 19-20 mai 1989.

54. Das Donaudelta - Museum in Tulcea, in Neue Museumskunde Jahrgang 9, Heft 3 (1966).

55. Un nou punct de vedere în muzeologie, Peuce, II, 1971, p. 405-409.

56. Muzeul "Delta Dunării" (Forme și principii noi în organizarea unui complex muzeal la Tulcea, Revista Muzeelor, 3, 1972, p. 200-222; 238-240.

57. Proiectul de organizare a Ecomuzeului din Tulcea - (Zaghen), 10 vol.

58. Estimări previzionale asupra Dobrogei anului 2000, in Probleme Economice, XXVI, 1973, 7, p. 102-104; idem, 1974, 1, p. 120-121.

59. Un program de organizare de muzee ecologice la Dunărea de Jos - susținut în cadrul I.C.O.M. - 1992.

60. Organizarea Institutului de Cercetări Eco-Muzeale de la Dunărea de Jos - Tulcea (scop, formă și principii), în pregătire pentru Revista Muzeelor și Peuce.

Parteneriat cu străinătatea în activitatea de cercetare:

- Italia și Portugalia în proiectul ECOS OUVERTURES II, 1998-1999-2000

- Rovigo - Italia programul RAFFAELO - proiectul FLUMINA - Omul și marile fluvii

- Italia, Franța, Elveția etc. în proiectul RESIDE

- Cu universitatea Wales din Babgor - Anglia și Asociatic Arheologică Gwynedd, proiectul ECO TURISM

- Membru de onoare al Societății Numismatice Române

- Membru al Institutului Român de Tracologie

- Organizator și membru al Asociației pentru Cercetarea Monumentelor

Funerare Antice

- Membru al Societății Academice din România

- Membru în Biroul Uniunii Internaționale de Studii de Preistorie și Protoistorie

COMENTARII

NOTE DE LECTURĂ

Dacă este adevărat, așa cum am spus, că istoria poporului român este adânc implantată în geografia lui, că acest pământ a pătruns în fibrele ființei noastre fiindu-ne parte a devenirii și că în dialogul românilor cu umanitatea se regăsește nu numai durata existenței și a experienței ei, ci și pulsațiile vieții românești, înseamnă că, în cercetarea destinului istoric al poporului și al factorilor de permanentă care-l alcătuiesc, nu se poate face abstracție de factorul geopolitic.

Gh. Brătianu - el nu este singurul, însă este unul dintre cei mai autorizați -, constata în acest sens că, în istoria noastră, **"munții ocupați și marea închisă ne sugrumă libertatea și viața națională. Marea liberă și munții în mâinile noastre sunt pentru noi nu numai spațiul vital, dar condițiuni vitale, sunt elemente însăși ale existenței noastre"**. Este una din cele mai pătrunzătoare observații cu privire la legătura existență între geografia spațiului locuit de români și istoria care le-a călăuzit și le-a marcat destinul. Pornind de la dânsa, desprindem mai bine, poate, sensul aprecierilor formulate mereu, cu privire la Dobrogea, această provincie de peste Dunăre a României Mari. Înțelegem mai bine de ce, pentru români (pentru destinul și viața lor istorică), Dacia pontică, nu reprezintă un simplu atribut geopolitic, numai "o continuare, o întregire fizică, economică și politică a Daciei carpatice" (S. Mehedinți), nu doar "o împlinire firească a cetății carpatice și a ținutului dinprejur (C. C. Giurescu); a fost și este un **"complement esențial al patriei lor atât de organic unitară"** (R. Vulpe). Dacă pentru alte neamuri, provincia a fost doar o poartă dintr-un drum mai lung, un loc de refugiu (temporar), o fortăreață de apărare sau o bază pentru expansiune și influență, **"pentru românii** trăitori în spațiul carpato-danubian, teritoriul de dincolo de Dunăre a fost, mereu, **termenul final** al drumurilor lor, care, **toate**, se concentrează aici" (C. Brătescu).

Istoria acestui colț de țară scoate în relief faptul că funcția sa geografică, strategică și politică a fost diferită pentru stăpânitorii vremelnici și pentru acei pentru care provincia a fost atributul esențial al existenței. Astfel, cum N. Iorga o spune, pentru **greci**, Dobrogea a fost un simplu inel în **cîngătoarea de colonii**, iar pentru romani o **continuare spre nord** a Moesiei; pentru **bulgari**, ea a fost un accident al năvălirii, al cuceririi, pe care un accident de același fel putea să-l înlăture, o etapă spre uzurpare, substituirea Imperiului bizantin (prin bulgari), în timp ce pentru turci, provincia a fost un **bastion**, menit să asigure supremația Porții la Dunăre și Marea Neagră. **Pentru daco-romani și români**, însă, Dobrogea a fost, mereu, **"celălalt țărm al Dunării"**, fluviu unificator și dătător de viață.

Am formulat aceste observații generale pentru a putea înțelege cum - și în

cazul Dobrogei - istoria provinciei trebuie să fie aceea a permanenței românilor; argumentului cuceririi prin forță i se opune cel care se sprijină pe continuitatea existenței. Din nefericire, tribunalele lumii nu judecă asemenea procese; ele sunt lăsate pe rol, fiind transmise mereu, spre rezolvare, posterității.

Destinul nostru istoric, care, se știe, nu a fost puțin influențat de așezarea geografică, a făcut ca, multă vreme, românii să trăiască separați din punct de vedere politic, deși **poporul** și, apoi, **națiunea** s-au constituit și s-au afirmat în istorie prin elemente de unitate care nu au, sau au puține corespondente în alte istorii naționale. Din această cauză, până la **unirea cea mică**, din 1859, căreia i-a urmat alipirea Dobrogei, în 1878 și, apoi, după **Unirea cea Mare**, istoria acestui popor a fost fragmentată. Pentru a o reconstitui, au fost necesare scrierea unor istorii parțiale; o istorie a Moldovei, din care s-a desprins, apoi, cea a **Bucovinei** și a **Basarabiei**, aflate sub stăpânire străină. O istorie a **Țării Românești** (a Munteniei) și una a **Transilvaniei**, în care sunt cuprinse și celelalte provincii (Banatul, Crișana și Maramureșul). Istorii separate au fost posibile, în primul rând, pentru că Muntenia, Moldova și Transilvania au fost, multă vreme, entități politice proprii, Basarabia și Bucovina, incluse în structurile administrative țariste și habsburgice (cu mici excepții, în timp) și-au păstrat atribute politice distincte (ca și în cazul, cunoscut, al Transilvaniei) care îngăduie urmărirea și reliefarea unor istorii separate. **Olteniei**, și ei i s-a putut întocmai o istorie a perioadei în care s-a aflat sub stăpânirea coroanei habsburgice. Altă este, însă, situația **Dobrogei**.

De-a lungul istoriei, statutul său politic a fost diferit; acesta nu îngăduie, ca în cazul celorlalte provincii (rămase atâta vreme în afara hotarelor țării) scrierea unei istorii unitare. Cei doi autori (**Adrian Rădulescu** și **Ion Bitoleanu**), exegeți de aleasă ținută profesională, s-au străduit să ne ofere o sinteză, sprijinită pe cercetările proprii și pe numeroasele scrieri anterioare, intitulată, impropriu, credem practic, ea adună, ordonează și explică **toate** informațiile mai importante asupra acestei provincii, până în momentul în care, alipită României, Dobrogea își contopește istoria cu cea a **Țării**. Abundent și de valoare inestimabilă pentru perioadele romană și bizantină (în parte) deși fragmentar - materialul este foarte sărac pentru perioada evului mediu. Excepție fac informațiile privitoare la etapa istorică în care, sub domnia lui Mircea, hotarele Țării Românești s-au întins până la "Marea cea Mare".

De aceea, apreciind valoarea culturală și științifică a cărții, nu credem că titlurile celor două ediții (cele care au văzut lumina tiparului) sunt fericit formulate. Prima ediție este intitulată **Istoria românilor dintre Dunăre și Mare - Dobrogea** (București, Editura Științifică și Enciclopedică), iar cea de-a doua, care formează obiectul atenției noastre, mai ambițios, **Istoria Dobrogei**, Constanța, Editura Ex Ponto, 1998). În realitate, în ambele ediții, sunt cuprinse, comentate și valorificate **informațiile** și **materialele** existente care

pot servi la o istorie a Dobrogei. Aceasta nu poate fi desprinsă, separată, din contextul administrativ și politic din care a făcut parte și analizate ... Nu o îngăduie nici izvoarele, nici metodologia scrierii istoriei. Este limpede faptul, credem, că alcătuirea unei **istorii** presupune un mult mai complet orizont al cunoașterii.

O explicație mai cuprinzătoare în acest sens în **Cuvântul înainte**, ar fi eliminat lipsa de simetrie dintre titlu și conținutul cărții. Oricum, chiar fără să fie acceptată (poate fi susținută, foarte bine și ideea contrarie - cea a posibilității de scriere a unei asemenea **istorii**), observația se cuvine să fie avută în vedere. Un răspuns lămuritor, dezvoltat, este numai în folosul cercetării istorice. Așa cum se poate observa, cele două cărți - semnificativ - au apărut la două date aniversare. Prima, în 1978, la împlinirea a 100 de ani de la revenirea provinciei la România, iar a doua, în 1998, când **Țara** a sărbătorit 80 ani de la Unirea cea Mare, uitând, se pare, că tot atunci, se împlineau și 120 ani de la unirea Dobrogei. În aceste împrejurări a fost realizată o concentrare - e drept, savantă - a știrilor despre Dobrogea până în momentul alipirii provinciei la România, după 1878, dată după care s-a putut scrie **istoria integrării**, a dezvoltării Dobrogei, a rolului care i-a revenit în desfășurarea conflictelor politice și militare în care a fost angajată România.

Cartea se vrea - și este, în adevăr - o replică, o viguroasă replică a Dobrogei, frustată în orgoliul ei de faptul că oficialitatea nu a sărbătorit, cu aceeași recunoștință, intrarea sa în cuprinsul spațiului național, nu a înscris în cărțile de istorie și în calendarul aniversărilor naționale data de 14 noiembrie 1878, când Carol I a lansat proclamația către armată, căreia i-a revenit misiunea de a încorpora această **Dacie în miniatură** în cuprinsul țării.

Nu este, aceasta, un simplu orgoliu provincial; este o pretenție legitimă, menită să atragă atenția asupra faptului că actele istoriei trebuie apreciate și aniversate în acord cu importanța și valoarea lor și nu, doar selectiv, în raport cu beneficiile politice care pot decurge din apelul la ele.

Nu ne propunem să stăruim asupra conținutului cărții, valoros, în totalitate; ne interesează, în mod deosebit, semnificația unora din datele și faptele integrate în istoria provinciei.

În acord cu cele consemnate mai sus, apreciem că titlul cărții nu corespunde conținutului. O **istorie a Dobrogei**, care să răspundă rigorilor metodologice și științifice ale disciplinei, nu poate fi scrisă, în primul rând, din cauza poziției deosebite a provinciei în cuprinsul succesiunii stăpâniri politice. De asemenea, așa cum s-a notat și mai sus, lipsa materialului documentar - pentru unele perioade istorice, cel puțin - nu îngăduie decât reconstituiri realizate pe baza unor mărturii întâmplătoare, puțin edificatoare, de multe ori. **Istoria românilor din Dobrogea** înseamnă, în fond, urmărirea vieții personale, a transumanței, prin intermediul căreia provincia de peste Dunăre a fost menținută și integrată "avant la lettre" în perimetrul **Țării**.

Practic, cei doi autori, cu o acribie și o competență, cărora le acordăm

aleasa noastră prețuire, au selectat informațiile esențiale și au discutat problemele cele mai importante, cunoscute, de natură să ofere repere pentru reconstituirea unei istorii. Perioada care a urmat anului 1878, care cuprinde istoria **integrării** provinciei în structurile statului român, se apropie mai mult de cerințele metodologice solicitate de titlu.

Scrisă și pentru a satisface nevoia de cunoaștere a unui public cititor mai larg, în maniera în care este alcătuită, cartea respectă, însă, rigorile științifice ale scrisului istoric. Trimiterile (deși făcute în text), bibliografia și indicele o dovedesc formal. Selectarea informațiilor și rigoarea analizei izbutesc să ofere, în final, o construcție echilibrată și atractivă, în care cititorul obișnuit găsește tot ceea ce este necesar pentru a cunoaște trecutul Dobrogei, iar cercetătorul aprecieri și observații interesante și valoroase, rod al unor cercetări proprii. Cei doi autori sunt prea bine cunoscuți, atât publicului larg, cât și cercurilor de specialitate, pentru a mai avea nevoie de vreo recomandare specială.

Unul din paragrafele lucrării - **Apartenența Dobrogei - o polemică inutilă** (p. 338-343), expune atât ofensiva concertată a bulgarilor, fără răgaz desfășurată, cu scopul de a contesta legitimitatea hotărârii europene, după cum subliniază și **conduita defensivă** a istoricilor români, care sunt încredințați că dreptatea cauzei naționale este un argument suficient prin el însuși (p. 238). În intenția autorilor, cartea ar fi trebuit să fie scrisă **sine ira et studio**. Ne întrebăm, în ce măsură o istorie - mai ales, o istorie ca cea a românilor -, contestată de atâtea forțe imperiale sau voit imperiale, poate să fie receptată și redată **strict** în acord cu cerințele unui asemenea imperativ (chiar atunci când ea este - mărturisit - **sinceră** sau **adevărată**). Nu știm din surse directe cum sunt scrise istoriile vecinilor bulgari despre Dobrogea, dacă sub raport metodologic se distanțează de istoriile scrise de români. Oricât de obiectivi ne-am strădui să fim, istoria cere nu numai consemnarea evenimentelor, ci și judecata lor, cu argumentele științei, cu rațiunea, cu intuiția istorică ș.a. Sufletul nu poate însă să nu însoțească și să coloreze argumentele științei, atunci când este în joc istoria națională. Cu singura condiție, să nu le altereze, însă. Cei doi autori s-au străduit pe cât le-a stat în putință să respecte această regulă elementară a scrisului istoric.

Fără ca expunerea să reliefeze explicit, din capul locului, urmărirea **factorilor de permanență**, aceștia sunt reliefați mereu. Reprezintă răspunsul cel mai autorizat cu privire la apartenența provinciei; face inutile discuțiile oțioase, cu caracter umoral sau de interes politic. Întreaga istorie a Dobrogei probează permanența daco-romanilor și apoi a românilor; comunicarea continuă a oamenilor trăitori pe cele două maluri ale Dunării. Fenomenul tranșumanței și stabilirea continuă și masivă a românilor de-a lungul fluviului, continuitatea și dezvoltarea așezărilor românești, nu ar fi fost posibile fără existența regimului asupritor din Dobrogea, fără scutirile și avantajele acordate celor stabiliți aici de către autoritățile otomane (în secolele evului mediu

și la începutul epocii moderne).

Unul din momentele cele mai importante ale istoriei provinciei este, fără îndoială, momentul unirii cu Țara și a consacrării sale internaționale. Spre deosebire de Transilvania, Banat, Bucovina și Basarabia, unde mișcarea națională - inclusă în circuitul mișcărilor din "secolul naționalităților", elaborează, de multă vreme, încă, strategia politică a reîntregirii, sprijinită pe dreptul natural dar și pe "spiritul vremii", Dobrogea nu a fost și nici nu putea să fie inclusă în revendicările teritoriale ale mișcării naționale românești și nici nu și-a definit, practic, o mișcare similară, orientată în acest sens. În secolul al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea, afluxul de români - prin intermediul ocupațiilor pastorale - a fost foarte puternic. În preajma revoluției de la 1848 și după aceea și N. Bălcescu și I. Ionescu de la Brad (ei nu sunt singurii) constată existența unei puternice "vieți" românești în regiune, se pronunță în favoarea organizării acesteia în spiritul mișcării generale, naționale, a românilor.

Dobrogea era teritoriu turcesc, iar România se afla sub suzeranitatea Porții și garanția colectivă a Puterilor. Mișcarea națională din Țară avea drept obiectiv imediat independența și, în perspectivă, desăvârșirea unității. Considerentele politice - asupra cărora nu putem stăruia aici - nu îngăduim includerea Dobrogei ca obiectiv al mișcării naționale românești. De asemenea, nici în interiorul provinciei nu era organizată o mișcare politică orientată în acest sens. Condițiile nu erau pregătite, încă.

Guvernul României, oamenii politici care au condus lupta în finalul căreia a fost câștigată independența, au trebuit să facă față unei situații deosebit de complicate. În afară de faptul că, pe plan extern, țara se afla complet izolată din punct de vedere politic, din cauza evoluției "problemei evreiești", faptul că României nu i-a fost recunoscută calitatea de cobeligerantă, amenințarea la adresa **suveranității** țării pe intenția Rusiei (agreată de puterile garante) de a acorda României Dobrogea drept **compensație** în schimbul celor trei județe ale Basarabiei, au situat țara într-o situație extrem de delicată. Proclamarea unilaterală a independenței și strădania diplomației românești de a face distincție între **retrocesiunea** Dobrogei (pământ românesc) circumscrisă **politicii de compensație** și **reunirea** acesteia cu țara (formal recunoscută și înscrisă în Tratatul de la Berlin) au însemnat, dacă nu victorii diplomatice depline, cel puțin, puternice acte de afirmare ale spiritului național.

Atunci, lupta diplomatică s-a dus, firesc, pentru apărarea suveranității, amenințate de Rusia. Aceasta, pentru apărarea **prestigiului** său, se pronunța, cu obstinație, pentru "recuperarea" celor trei județe din sudul Basarabiei, alipite Moldovei în urma Tratatului de la Paris. Diplomație românească a pierdut lupta directă pentru apărarea suveranității țării (pentru Basarabia). În schimb, însă, a fost câștigată lupta pentru Dobrogea. În tratatul de la Berlin, termenii care desemnau **schimbul de teritorii** sau cel de **compensație** au fost înlocuiți cu cel de **reunire**. Nu era o simplă chestiune formală; reprezenta

expresia unei realități istorice, firești și necesare.

Particularitățile geopolitice ale dezvoltării sale și maniera în care a fost integrată în teritoriul național situează Dobrogea într-un alt registru decât acel în care se află mișcările naționale și reunirea cu România a celalalte provincii. Ambele registre, însă, exprimă la fel de subliniat fenomenul național românesc și se cuvin a fi studiate și apreciate în ceea ce le caracterizează și le definesc.

Desigur, cartea pe marginea căreia stăruim nu a putut să abordeze problema decât în liniile sale esențiale; la fel a fost înfățișată și "istoria Cadrilaterului", căreia nu i s-a putut conferi un spațiu mai larg decât îl solicita **sinteza**. Cele două **episoade** - importante în evoluția României moderne - sunt tratate limpede și echilibrat.

Dificilă de tratat în întreaga ei complexitate, este și problema **integrării** Dobrogei, în condițiile în care România, ea însăși, își construia structurile moderne necesare integrării în Europa. Este un proces care se desfășoară într-o manieră particulară, pe care autorii au reușit să-l prezinte la fel de echilibrat. Regimul excepțional sub incidența căruia a trebuit să fie situată Dobrogea până la începutul secolului al XX-lea, se afirmă, cu dreptate, nu a reprezentat o expresie juridică a guvernanților români, ci un **rău necesar**, dictat de starea de fapt, care nu a putut să fie schimbată imediat, prin simple norme juridice.

Importantă ni se pare și maniera în care a fost înfățișată **cultura** în spirit național din Dobrogea, până la 1878, în lipsa unei elite românești. Filiera populară prin care s-a răspândit a lipsit cultura acestei provincii; în schimb, însă, i-a conferit autenticitate și vigoare. Inexistența unei elite intelectuale explică și caracterul particular al mișcării naționale. Intențiile manifestate după 1848 de N. Bălcescu sau I. Ionescu de la Brad, cu privire la **organizarea vieții românești** a provinciei, exprima limpede starea de lucruri existentă.

Din cuprinsul cărții rezultă că este necesară rediscutarea în lumina motivațiilor contemporane - a unor numeroase alte probleme ale istoriei Dobrogei. Istoria perioadei totalitare face parte din rândul acestora. Autorul, domnul I. Bitoleanu, schițează câteva observații pertinente cu privire la istoria timpului nostru. Distrugerea complexului turistic de pe litoral, devastarea flotei și regresul economiei agrare dobrogene nu se înscriu, în nici un caz, printre victoriile regimului instaurat în 1989 - după cum nici **legendarul Hagi** nu este singurul însemn al progresului înregistrat în Dobrogea.

Sinteza celor doi autori, profesori la tânăra Universitate a Dobrogei, se cuvine a fi salutăată cu căldură, fiind o călăuză importantă în istoria provinciei de peste Dunăre și un excelent prilej de meditație responsabilă pe marginea istoriei noastre naționale. Cine parcurge **Istoria Dobrogei** își formează o imagine corectă asupra vechimii românilor, a continuității lor, a începutului creștinismului în spațiul care ne aparține, a conviețuirii pașnice și benefice a unor oameni care aparțin unei varietăți de civilizații și culturi.

Integrarea în structurile românești nu a însemnat **asimilare**; a fost realizată în respectul pentru celălalt și prin dialog constructiv, care fac din Dobrogea un exemplu demn de urmat pentru timpul pe care-l traversăm.

O carte, scrisă cu responsabilitate și acribie profesională, care nu este numai un important instrument de cunoaștere a trecutului; este, totodată și un îndemn, responsabil, pentru păstrarea, valorificarea și dezvoltarea uriașului patrimoniu cultural al acestei provincii binecuvântate, atât puternic integrată în conștiința timpului nostru.

O CARTE ÎN DISCUȚIE

Profesorii Adrian Rădulescu și Ion Bitoleanu au realizat o nouă Istorie a Dobrogei. Tipărită în excelente condiții grafice, bogat ilustrată, această monografie înfățișează istoricul provinciei în 17 capitole. În primele sunt prezentate mărturiile arheologice și informațiile istorice privind epoca paleolitică, cea nelitică, epoca bronzului, cele două epoci ale fierului - Hallstatt și Le Tène -, o atenție deosebită fiind consacrată traco-geților și de asemenea și cetăților grecești. Scitiei Mici în vremea lui Burebista i se acordă, de asemenea, un capitol.

În mod firesc, un amplu capitol, care însumează dimensiunile celor șase anterioare, înfățișează Dobrogea stăpânită de romani, el fiind urmat de alte trei, în care sunt urmărite destinate provinciei începând cu veacul al IV-lea, după ce provincia Dacia fusese evacuată de împăratul Aurelian, iar teritoriul dobrogean devenise provincia Scythia, pentru ca, în secolul VII, să devină o temă a Imperiului Bizantin, care, la sfârșitul secolului al X-lea va lua numele de Paradunavon sau Paristrion. Dobrogea fiind în calea migrațiilor, uneori, pe perioade mai lungi ori mai scurte, împărații de la Constantinopol i-au pierdut stăpânirea, dar, așa cum demonstrează primul dintre autori, dependența de Bizanț a fost întrecută doar temporar, Dobrogea fiind singura parte din teritoriul carpto-danubio-pontic care a rămas peste un mileniu sub dominația Romei ori a Bizanțului. Judicios sunt înfățișate momentele de prezență și stăpânire bulgare în timpul primului și celui de-al doilea țarat. Deosebit de interesante sunt analizele care sunt realizate privind mărturiile arheologice, viața religioasă - mai ales în ceea ce privește răspândirea și afirmarea creștinismului - și urmele culturale.

Prezența românească în istoria Dobrogei, este urmărită începând cu capitolul XI consacrat provinciei în vremea lui Mircea cel Bătrân. Potrivit profesorului Bitoleanu, otomanii au luat în stăpânire definitivă Dobrogea la mijlocul secolului al XV-lea, între 1445 și 1462, Delta adăugându-se în 1484. În două ample capitole, însumând peste o sută de pagini, este înfățișată stăpânirea otomană a Dobrogei, acordându-se o atenție precumpănitoare prezențelor românești, ca și evoluțiilor demografice.

Dobrogea anexată de la Țara Românească în secolul XV, este reîntrupată în statul român în 1878. Într-un capitol este urmărită această revenire, preluarea provinciei și stabilirea definitivă a graniței. Un amplu capitol prezintă dezvoltarea Dobrogei în cadrul statului național (până la sfârșitul primului război mondial). Analiza este complexă și pertinentă. Sunt trecute în revistă evoluția statutului provinciei, problema proprietății, problemele economice,

dar și cele cultural-confesionale. Războaiele balcanice și problema Cadrilaterului, avaturile Dobrogei în primul război mondial, dar și viața culturală și unele probleme legate de marină sunt și ele prezente. Capitolul următor este consacrat perioadei interbelice, încheindu-se cu pierderea Cadrilaterului. Și de data aceasta, autorul zăbovește asupra unei largi palete problematice, de la problemele economiei, la viața politică, un subcapitol fiind dedicat "colonizării" Dobrogei de Sud și de asemenea un altul problematicei cultural-științifice. Ultimul capitol înfățișează Dobrogea în perioada 1941-1989, trecându-se în revistă într-un subcapitol și evenimentele militare din timpul celui de-al doilea război mondial, dar cea mai întinsă parte a capitolului fiind consacrată ocupației sovietice, instaurării regimului comunist, Canalului Dunărea-Marea Neagră și istoriei provinciei în timpul regimului comunist.

Lucrarea este însoțită de o foarte utilă bibliografie, pe capitole și de un indice.

Autorii merită toate felicitările pentru efortul depus și pentru seriozitatea demersului lor științifice. Este o lucrare de mare interes și care va rămâne indispensabilă pentru oricine este și va fi preocupat de istoria dobrogeană. Un elogiu merită și Editura Ex Ponto pentru prestația ei. Apariția unor lucrări de acest fel, în timpurile complicate pe care le trăim, este un semn încurajator!

RESTITUIRI

VALERIAN PETRESCU - 30 DE ANI DE LA MOARTEA SA

VALERIAN PETRESCU (1898 - 1969)

PETRESCU Valerian, născut în com. Ștefănești-Ialomița pe 21 noiembrie 1898, fiind al cincilea fiu al preotului Enache Petrescu; plecat voluntar în primul război mondial. A urmat Facultatea de Drept din București. La început avocat, a continuat cariera în magistratură ca judecător, președinte de tribunal, consilier și procuror de Curte de Apel, mai mult în Dobrogea. Slujitor cu credință al profesiei, într-un spirit de dreptate împărtășit judicios și cu un temperament viu, a fost un pasionat vânător și publicist. Numele lui era prezent în "Neamul românesc", "Universul", "Adevărul", "Revista vânătorilor", și e legat de volumul *Kinegeticos*, apărut în anul 1937, cu impresii și descrieri cinegetice. Și-a dăruit din timp, cu pasiune, ca secretar al Comitetului "Pro-Eminescu" în scopul ridicării statuii poetului pe faleza mării și a inițiat editarea volumului *Omagiu lui Mihai Eminescu*, apărut pe 15-08-1934 cu ocazia dezvelirii monumentului. În 1949, refuzând să judece învinuiri nelegale și imagineare impuse de organele de partid din orașul Hârșova, a fost scos din magistratură și s-a angajat funcționar la MAT. În

1951 a fost arestat din gara Palas și chinuit 6 luni la Securitatea Constanța ca să recunoască învinuiri născocite reprezentând obsesii despre uneltirile burgheziei contra regimului comunist. Până la urmă l-au etichetat "un reprezentant al burgheziei ce a asuprit clasa muncitoare eliberată de exploatare", fapt ce i-a adus o pedeapsă administrativă de 3 ani. A trecut prin lagărele de exterminare prin muncă forțată de la Cernavodă, Galeș, Poarta Albă. eliberat, și-a continuat viața cinstită ca muncitor necalificat și apoi ca juristconsult. Și-a închinat viața culturii și dreptății, sacrificându-și familia care a suferit datorită lui. A murit la București pe 30 iunie 1969. A fost înmormântat la Călărași, lângă soția sa (decedată în 1968).

PEISAJUL DOBROGEAN

A sosit primăvara, în anul acesta, cu primele zile ale lui Aprilie. O primăvară adevărată, cum de multă vreme n-a mai sălășuit la noi, în Dobrogea.

S-a risipit frigul pe alte meleaguri, brumele groase și târzii n-au mai picat din slava de argint a cerului cu stele, iar zilele au urmat senine, cu soare și cu adieri de unde, născute printre pomi înfloriți, întinderile verzi ale câmpului și îmbrăcămintea nouă a crângurilor.

Ne-am putut bucura, așadar, de un anotimp suav, cu suvenirurile noastre din copilărie, pe care, pe care le regăsim alături de florile de meri și de cireși și cele de zambile, ale serilor cu denii și treceri pe subt epitaf, în săptămâna Patimilor.

Primăvara dobrogeană a fost vestită de cârduri timpurii de cocoare, de zboruri molatece de cocostârci albi și avane țipete de alte soiuri de păsări sălbătice, în nopți cuprinse de întuneric și iarnă. Stoluri nesfârșite de zburătoare ale cerului, care s-au luat la întrecere cu depărtările, au venit și au poposit la noi, în adâncurile bălților, în tărișul stufului și prin toate feritele locuri de larmă și oameni.

S-au ivit și cufundacii pe limpezișul apei; s-au auzit zvonuri și șuere de către pescari, ceea ce însemnează că au sosit fluerarii, becațele și becaținele. Într-un fund de ghiol cu apa de păcură, doi bulgări de zăpadă strălucitori la soare, se preling pe marginea stufului și sunt numai ei așa de mari. Au plecat într-o mică recunoaștere a împrejurimilor, căci perechea de lebede nu sunt păsări de rând ca celelalte, care să-și fixeze cuibul cu ouă, la întâmplare. Plutesc ca navele încărcate cu poveri grele, singure, fără Lohengrin, căci ele nu merg la plimbare, acum când trebuie să se îngrijească de viitor.

Lângă o salcie măreată înghițită de ape până la baza coroanei, se amestecă printre viguroasele crăci un grup de vreo douăzeci de lișițe, care scot strigăte ca loviturile produse într-un metal sonor. Au bănuți albi pe frunte și sunt vesele și vioaie că a venit primăvara cu raze de soare pe baltă. Mai departe se aud măcăituri de rațe nervoase, în cor, stridente și vestitoare că stufărișul se

află populat din plin.

Pe deasupra unui mlăjet des ca peria sau ca bețele de chibrit dintr-o cutie, se văd zboruri albe ca neaua, de păsări cenușii roșiatică, ce se întrec ca într-un joc de furnicar neînțeles. Într-acolo se află, cu siguranță, o colonie de stârci de toate felurile. E o activitate a se desfășura pe tăcute ca a albinelor dintr-o prisacă. E un du-te vino impresionant.

De prin împrejurul ghiolului, stuful și papura au înfățișare de sărbătoare. Primăvara le-a dăruit straie noi și tinerețe din belșug. Înălțimea lor, de la suprafața apei, ajunge spre vară până la doi, trei metri. Acolo, în împărăția trestiei, nu se poate intra cu lotca, decât cu foarte mare greutate. Pescarul, care s-ar încumeta să străbată țărișul, s-ar supune singure la cine știe ce chin.

Prin unele cotloane, pe unde apa e ceva mai mică apare și pluta, cu frunzele ei ca de palmier. Florile de ufăr sunt multe și răzătoare la soare, iar oamenii bălțiinici nu le iau în seamă. N-au pentru ei nici o frumusețe și potirul lor ca de spermanțetă nu le spune nimic. De aceea cresc, înfloresc și se trec, fără ca mâini gingașe să le adune și să le risipească prin glastre.

E prea frumoasă și interesantă aceasată natură din mijlocul apelor și singurătăților. Aici e o desfășurare de forțe lente, progresive și cu mare chibzuință, care aparține lui Dumnezeu.

Viața aici pulsează după legi anume, simple și unice în desăvârșirea lor.

Primăvara pentru noi vânătorii, la baltă, e un miracol. Ne cheamă acolo zborurilor și strigătele păsărilor, lumina și razele soarelui, voioșia pescarilor și întreg peisajul bălților.

Valerian Petrescu

BALCIC

*Scumpă Regină depun lângă inima
Ta, flori nemuritoare aduse din gradinele
copilăriei Tale de la Sf. Antonie-Malta,
pe care atât de mult le-ai iubit și le-ai
cântat.*

(Cuvinte de pe o jerbă de flori,
la un Potir de aur).

După ce ai străpuns câmpia Bărăganului cu un tren rapid, într-o zi insorită, locomotiva își micșorează înariparea roților și intră triumfal sub o boltă de horbotă, plutitoare în spațiu, țesută ca de un gigant din alte vremuri străvechi, oprindu-se curând într-o stație mică. Călătorul strein, cu elanul său spre evadări albastra, citește o clipită în pauza trenului un nume de gară atât de cunoscut: Cerna-Vodă.

Se află acum la porțile orientului țării.

Ochiul său iscoditor, cu privirea încordată, caută să străbată zările când gara a rămas în urmă și scrutează doar să găsească vreun vestigiu al unor vremuri apuse, care s-au profilat pe aici. În zadar se străduiește să

întâlnească ceva, o evocare în piatră, de templu sau de un vicus roman. Pretutindeni stăpânește procesul risipirii de veacuri a mărețiilor, în colbul lutului și al uitării. Intuiția sa adunată de prin cărți, îi va reaminti însă că sub așezarea orașului de azi, cu casele lui modeste, a înflorit cândva în negura timpurilor, o cetate romană de vigیلă pe Istru: Axiopolis.

Trenul îl duce în grabă și mereu înainte, pe o linie dreaptă și până să se reculeagă din noianul istoriei, a și descins la Tomis.

Marea albastră, cu sclipiri de smaragd, de argint și cu tălăzuiri de visuri, îl primește calmă, senină și cu irizări de crepuscul sau cu brtațe de spume, ușoare, și cu fluturări de năframe albe, în larg, care se topesc la țărm.

Ambianța de-aici e plină de soare, de evadare și de culoare.

Dar, marea la Constanța aparține mai puțin privitorului de pe țărm, decât aceea, de pildă, de la Capul Caliacra, Balcic sau Ecrene.

E impresionantă privită la Tomis, dar e unică și grandioasă de pe faleza cea mai înaltă a litoralului și parcă mult mai albastră la Ecrene și Balcic. E o problemă desigur de miraj, la care lumina și locul de unde o admiri participă hotărâtor.

Călătorul, însă, va rămâne cu el singur în rând de armonia frumuseților răspândite, cu o mare dârnicie în acel cuib de rai, care se cheamă Balcic.

Deoparte a lui, înălțări albe ca de zăpadă, sălașuri de îngeri și zâne, - dealuri pitorești coborâte de sus, la vremea pulberii în coame și falduri, care se prelungesc în altele mai escarpate, ce se modulează dealungul țărmului spre Valea Batovei, până ce se săvârșesc într-un podiș.

La sânul lor apar grămădite în estrade și amvonuri, vilele albe construite într-un alean, cochete și nobile, contrastând cu așezările vechi, patriarhale ale vieții orientale găsită aici. Ici, colo, vreun minaret amintește împăcarea de sine și înfățișarea versetului cu nemărginirea.

Dacă sosești aici pe vreme de seară, Balcicul e o revelație dintr-un psalm biblic, cu lumini pălpâitoare de candelă, care licăresc acolo, jos, în taina Dumnezeirii. Șoseaua coboară alături de o vastă prăpastie și te lasă ușor, pe nesimțite, într-un furnicar de oameni.

Priveliștea, de acum, e plină de animație și tremur, în timp ce religiozitatea Balcicului a rămas sus, sus de tot agățată pe vârfuri de lut.

Dar, a doua zi, marea și soarele te cheamă spre larg să plutești pe unde, odată cu inaripări de zefir sau zboruri de albatroși. Sineala albastră e unică și tremură în ea tot văzduhul. În pânzele lui Florian doar de găsești aceste frumuseți, așternute cu adevăr și cu un mare dar.

Gândul te mână îndată spre paradis, spre o grădină a Esperidelor și marea îți dezvăluie undeva un refugiu verde de arbori, în amfiteatru. Balcicul e o minune privit de pe mare, dar când undele te poartă spre Cuibul Reginei, apele devin și mai albastre, iar soarele zâmbește din corole de roze, din potire de crini și din toată fantezia exotică. Ghirlande de purpură, lujere cu flori mici și julticolore petrecute pe sub arcade, împodobesc deopotrivă

portaluri, vase romane adunate de pe tot cuprinsul Dobrogei, scări de piatră care se pierd în boschete. Palatul Tenha Invah, de o arhitectonică numai în piatră, orientală, e alcătuit din mai multe corpuri, fiecare cu înfățișare de măreție regală.

Într-un loc mai retras, în perspectiva unor pergole, apare într-un cadru arborescent, tăcut și pios: **Stella Maris**. Mausoleu sfânt pentru țară, căci aci se păstrează într-un potir de aur, inima celei mai mari Regine a noastre.

Mică, discretă, e ca și o bisericuță a lui Galaction, dintre răzoare.

Peste tot numai flori, iar pe o latură regulată a parcului, de o parte și de alta a amforelor și a vaselor romane înșiruite pe o aleie, se răsfață la soare, pajști cu zinnia, cu lalele înalte, din cele mai exotice, în mijlocul cărora predomină culoarea violetului cardinal.

În tot locul împrăștiate cu bogăție, asfodele, iris pummila, bujori sălbateci și toată flora horticolă a orientului.

La poalele unei superbe cascade, la umbra gigantică a unui plop aquatic, aplecat înspre mare, vei găsi călăztor nostalgic, urmele pașilor măreți ai Reginei, care, adineauri s-a ridicat dintr-un fotoliu de piatră și s-a risipit între flori, pe alei, profilându-se ca o zână printre colonade.

Închizi ochii ca în vis și-i deschizi și te întrebiu dacă totul nu-i o himeră născută din ape, în taină de șoapte și murmur de izvoare.

Când marea apoi se transformă în ametist și soarele moare undeva pe un pisc, dintr-un minaret, în Balcic, un muedin dă svon de pastorală:

"Allah-echber!

"Eshedu-enlea-ilahe il lelah!

"Eshedi enne Mohamedun resulullah!

"Aiiia lessalah, aiiia lessaalah!

"Aiiia lelfelah, aiiia lelfelah!

"Alah-echber ... Allah echber lea!

"Ilahe, illea Allah!

.....

"Dumnezeu e mare!

"Cred că există un singur Dumnezeu!

"Cred că Mahomed este profetul lui!

"Veniți pentru rugăciune!

"Veniți a scăpa de păcate!

"Dumnezeu e mare; nu există alți Dumnezei

"Decât un singur Allah!

Valerian Petrescu

Casim

iulie 1940

Din toată poezia lirică rămasă de la relegatul Romei, - celebră în cântecul ei elegiac și în spiritualitate adâncă ce cuprinde - intuiția noastră critică a vremurilor de azi, culege din șirul de mărgăritare al slovelor, ca temă immanentă a vieții omenești, sfărțecată de gânduri și fapte, un adevăr unic, nestrămutat la omul cât de simplu ca și mentalitatea cât de complexă și de rafinată, care se rezolvă cu o amploare esoterică când îl pronunți. Acela e cuvântul mult vorbitor al Patriei

Ce sunt destinele is orice ale unui neam, decât imponderabile cari se întretes dealungul nemărginitelor prefaceri ale timpului, în jurul aceleași eterne probleme pe care o formează Patria. De aceea istoria unui popor e însuși epopeea Patriei lui.

Patria drept concept al națiunii a interesat deopotrivă pe poeți, pe sociologi, pe filosofi, ca și pe patrioți. În speculațiune abstractă, au fost filosofi cari au creiat în această privință o doctrină aparte, avântată într-atâta realism, încât ideismul lor pur s-a văzut eliminat singur de prea multă revărsare de exclusivism.

Lăsând la o parte egoismul firesc de rasă, care nu dă cea mai bună definiție asupra Patriei, evocarea ei valabilă, pe plan obiectiv, ca entitate superioară a spiritului, a vom găsi îndeosebi la marii gânditori și poeți ai umanității. Poate numai aceștia sunt mai vărtos în posesia acelei tainice sensibilități care se naște din raportul ce se leagă între om și micul cosmos al copilăriei lui, al trăirii lui, al devenirii lui

După o credință a vechiului Olimp, poeții aceia cari stau de vorbă cu zei și fiind inspirați de muze, posedăz darul ales de a exprima prin cuvinte, adâncurile nebănuite ale sufletului.

Unul dintre aceștia, din toate începuturile, a fost Ovidiu, ostracizat la Tomis "printre ultimii oameni la margine de lume", - aci, în acest pământ barbar, locuit de sarmați și sălbaticii geți.

Ce vremuri au fost pe atunci! Oricâtă imaginație fantezistă am cheltui, oricâte ipoteze de reconstituire a anticilor am face, - toate conjecturile rămân încercări palide, dacă nu sterpe. Ceia ce e sigur însă, e că sufletul omenesc cu toate frumusețile și scăderile lui au fost aceleași în toate timpurile. De aici explicația exilării poetului Tristelor.

Mai mult atunci, decât azi, o îndepărtare din Patrie însemna o tragedie zguduitoare, o zvărlire în abisul diuserării, ca o navă plutitoare pe unde izbite de vânturi, cu involburarea de jerbe ale morții, în jur.

E firesc așadar, să acordăm credință nefericitului poet pentru jalea care îl cuprinsese, din cauza ostracizării, pe aici, în această Moesie Inferioară cu populația ei eterogenă, autohtonă dar nu latină, unde razele de lumină nu pătrunseră prin ceața depărtărilor de lumea română.

Dezrădăcinat dintr-o lume a lui, din Roma elocinței, a poeziei, a contro-

verselor filosofice și a arguțiilor polemice și aruncat într-o ț... stearpă, măsura reacțiunii sufletești cu adâncimi de proteste și elegiacă melancolie, nebănuite, nu putea să se contureze ca gând mai expresiv, decât în dorul de Patrie. E adevărat că și în Tristele ca și în Ponticele, nota dominantă a poetului se caracterizează printr-o melodioasă plângere a tot ceia ce i-a format viața de odinioară, din cetatea luminii. Dar, mai impresionantă e slova când evocând dispariția lui în neantul morții, spune soției iubite, atât de lapidar:

"Patria'ntăi când pierdui, de atunci să socoți că murit-am:

"Asta-mi fu moartea dintăi, asta-mi fu moartea mai grea.

E în această confesiune tragică, poate și o neînchipuită amărăciune a prăpastiei în care s-a văzut inclus, dar e și o invincibilă formă a unei psihologii indomptabile, a celui care nu mai avea legătură cu pământul natal de cât prin gânduri și reconstituiri pregnant afective. La Ovidiu, deci, înlăturarea din Patrie însemnează prosciere, - moarte. Nu prosciere din partea Cezarului, ci moartea acceptată ca fatalitate, dăruită de o Nemesis răzbunătoare.

Aderența de Patrie, la acest mare liric, se prelungește și dincolo de hotarul morții. Se înțelege aceasta din grija pe care o poartă și transmite soției că să îngrijească rămășițele lui pământești. Străinătatea îl infioară și în urma în care îi vor fi adunate osemintele. Se pare că chiar în lumea neființei, dacă această lume ar sălășui undeva pe aproape de Roma, nu s-ar mai simți așa de surghiunit. E o dorință, desigur, atât de adevărată, dar numai un mare poet ca dânsul și într-o asemenea tristețe ca aceasta, putea să redea cu atâta tragicism, o metafizică a nemuririi geniului:

"O, de-ar pieri împreună cu trupul și sufletul însuși,

"Dacă din trupu-mi nimic nu ar zbura de pe rug!

"Adevărată de-ar fi a lui Pitagoras zicală

"Și-ar pluti în văzduh spiritu-mi nemuritor,

"Sufletul meu de Roman ar zbura printre umbre sarmate

"Și printre Manii lor cruzi veșnic strein el ar fi.

"Pune s-aducă într-o urnă oasele mele în țară;

"Altfel ... rămân surghiunit și după ce voi fi mort.

"N-o să te împiedice nimeni, căci și Antigona 'ngropat-a

"Pe Eteocle, deși regele i-a interzis.

"Oasele mele cu praf de amon și cu flori să le amesteci

"Și să le-ngropi într-uh loc nu prea departe de oraș.

"Iar pentru ca trecătorul grăbit să-și oprească privirea,

"Scrie cu litere mari âst apitaf pe mormânt:

"Eu, care-aici odihnesc, Nasone, al dulcilor dragosti

"Bard neferice, pieirii jertfă talentului meu.

"Tu trecător, dacă și tu iubit-ai vreodată, nu-ți cadă

"Greu de a spune: tihnit osul să-ți fie, Ovid!

Valerian Petrescu

POEZII - PROZĂ

POVARA DE IUBIRE

"Iubirea mea e greutatea mea."

Fericitul AUGUSTIN

Mi-a rămas
Teama de Înaltul
Sălășuind în fața
De tainică unire,
Unul într-altul
Deschisă cale,
Povara de iubire.

NUNTIRE

Cu setea cea fără de timp
Ne-Ai făcut părtași
Și-ntr-al clipei dar
Ne-Ai ales nuntași.
Țipetul prin păsări
Fără-de adormire,
Ni-L petrecu în Duh,
Dor de săvârșire.

STATORNICIE

Sub umbra de gând
Ți-am aflat
Îndelungată-Ți răbdare,
Statornică aici
În cuvintele nepieritoare.
Așa m-ai probat,
Așa mi-ai lăsat
Lumină și viețuire
Înscrie cu Duhul
Fără de umbră.

GETICĂ

Spaimă și adânc întuneric
aș risipi cu arc și săgeți,
strămutat în vie credință,
cerul străbunilor geți
l-aș lua merinde pe cale
cu geana-i de lumină,
țărâna tăcerii în pumn
și-n duh privirea-Ți senină.

PREZENTE

Cei dragi
nu și-au dus
întru tot
aleanul iubirii,
de au lăsat
un nespus de adânc
în izvoarele firii.
Mărunt neastâmpăr,
dorul de vecie
ni-l petrec,
stropi de apă vie.

NOAPTE FĂRĂ VEAC

În noctiluci
și-n stele căzătoare,
sfârșitul de vară
ni-l înveșmântam,
cu ochi de rouă
și pulberi aprinse,
noapte făr-de veac
te imbrățișam.

ECOU

(Nou suspin amurgul)

De mă iubești
tu încă,
se-mpreună ciopoarele
albilor nori
și-n murmur izvoarele.
De ne-am iubit,
ne-ntoarcem
amurg însângărând
cocorul clipei
gând către gând.

DIN GALILEEA NEAMURILOR

Te aștept în cele ce se-ntâmplă
Și-n cele ce-or să vină
În darul de credință
Dintr-a proorocilor lumină,
Te-așteaptă neamurile,
Unul în Întreita Fire,
Dar de înviere,
Milenii de iubire.

TRECEREA

Pasha - trecerea
(ebraică)

Erau aceleași
albe tresăriri
de pescăruși în zbor
și-n scoici neadormite
suspinele,
doar ceru-n trezie,
pășea pe alți nori
și-n trecătoare ființe,
picuri din vecie.

CÂND EȘTI ÎN MINE

Nou suspin amurgul
arșița de nerăbdări
ne-o stângem
cuib de-mbrățișări, doar a mea goană
uitată mai geme
într-al tău trup
sub ascunziș de vreme.
Ferice fărâma,
a Duhului parte
când ești în mine,
mă apără de moarte.

Codina IVAȘCU

I

Dacă poezia este un destin
atunci eu
eu
eu
sunt poezie

II

Lacrimile o iau în sus,
până la cer,
în căutarea unor ochi
care să plângă.

III

Ciulinii

Pe drumul drept,
implacabil de drept,
s-a așternut sărutul prăfuit al vântului.
Cu mișcări frenetice,
învățate pe când erau încă
frânturi de infinit,
dansează haotic
ciulinii,
fără să știe că oricum
drumul va rămâne
drept
și implacabil.

IV

Stare de veghe

Această noapte-n care pleoapele-ți se zbat
E o suită de-ntrebări fundamentale.
Nu vei simți nici fericire, nici canoane,
Poate un suflu nou, în stare embrionară.

Te va privi cu zâmbet minunat
Imaginea răsfrântă în oglindă
A unui fluture cu ochii de bărbat,
Care acum a învățat să plângă.

V

Numai în vis
am înțeles
aceste mâini
cu degete trandafirii,
căutând, căutând, căutând
stranii comori,
ascunse în pământ.
Când m-am trezit,
soarele
îmi bătea la fereastră.
Aproape inconștient,
pe pământul din juriul meu
am început să scriu.

VI

Ca pasărea Phoenix

Prin moartea mea, care nu dovedește nimic,
pun capăt acestui
concert din muzică de Bach,
dinamitez acest
loc în care nu s-a întâmplat
niciodată
nimic,
decât o viață de om,
și mă înalț
ca pasărea Phoenix,
în țara de dincolo de negură,
în care
mirabila sămânță
n-a încolțit încă,
în așteptarea unor
cuvinte potrivite cu
corola de minuni a lumii.

VII

Ce zi perfectă!
Am stat împreună
Complet insingurați,
Apoi am plecat acasă.

N-ai spus nici măcar un cuvânt,
Nu ți-am auzit nici măcar respirația,
Ți-am contemplat nuditatea
Pe care n-am știut cu ce s-o îmbrac.

Simțind adânc
Perfecțiunea acestei zile,
Am plecat acasă,
Ca să urlu în liniște.

VIII

Tristă voluptate de a sta după gratii
În închisoarea asta ca un uter de mamă vitregă.

IX

Alerg la adăpostul aripilor de gânduri și de speranțe
care au putere de a ocroti și de a omori.
Între cuvânt și tăcere e zbaterea mea acteonică
spre capătul pădurii insufletește
de minunatele triluri funebre
ale păsărilor fantastice.

ACEASTĂ MUTĂ SPAIMĂ

Îi devenise sortii trofeu de vânatoare
de când își asumase un rol de dezertor,
sătul să-și mai împingă trecutul în uitare
fiindcă-i livrase morții onoarea și-un picior!

Sta singur ziua-ntreagă pe-o piatră-n fața porții
ori, când ploua, pe prispa bordeiului pustiu;
copil, vedem într-nsul un mesager al morții
și se zvonea că noaptea zbura într-un sicriu!

Pleoștita-i pălărie precum o mânătarcă
era ades văzută somnambulând prin sat,
în dangăt lung de clopot grăbindu-se de parcă
voia să prindă-n față un loc la privegheat!

Distanța dintre semeni și el, cel ca de ciumă
bolnav, scădea când primii dormeau pe nășalii;
biet câine stând să rupă din mila lor postumă
condescendent filtrată prin sila celor vii!

În nopțile durerii străine, la vânzare
scotea singurătate din nesfârșitu-i stoc,
amestecând surplusul în seu de lumânare
deși, întors acasă, o regăsea la loc!

Ea-l reprimeea strângându-l în inima-i avană
până ce-a fost și dânsul chemat la Dumnezeu,
nu înainte însă de-a-mi fi lăsat pomană
această mută spaimă ce-mi urcă-n vers mereu!

INVOCAȚIE

Ca de grindină livada, conștiința mi-i bătută
de căința-nrobitoare c-aș putea trăi mai pur,
ci prin codru-ndurerată se boncăluie o ciută
când cirezile de vată năboiesc peste azur!

Ai venit dinspre iubire și-ai trezit livezi în mine,
însă colivia sorții se încheie peste zbor;
din adâncu-i îndoiala-și scoate ciuturile pline,
frunza fluierând astmatic după ultimul cocor!

Ca pe fum mă trage toamna în plămânii ei de iod
și-mi simt ochii pradă foamei Corbului lui Allan Poe,
dar cum țin să văd lumina capătului de exod,
te implor homeric, Doamnă, împrumută-mi văzul tău!

ÎNTR-O ZI

lui Ștefan Bănulescu, in memoriam

Îmi inchipuiam că isc
o cărare mai spre pisc

și că am atâta dor
cât să pot să te nemor

și că-mi iau lumina din
floarea teiului divin

și că orice vers e roată
de fântână nesăpată,

nu ți că-ntr-o zi săracă
va-nvăța cucul să tacă!

BOLNAV DE FĂRĂ ROST

Era târziu și încă mai zăboveam în gară
simțindu-mă de-odată bolnav de fără rost;
cânta un orb române albastre la vioară
și-și molfăia o babă plăcinta ei de post!

Plecaseși fără mine și pentru-ntâia oară
parcă eram sub crusta de fum un sfânt anost
pe o icoană veche din podul de la țară
unde doar huhurezul își caută-adăpost!

Aș fi putut în crăsmă să stau la o cafea
ori gării minuscule să-i memorez orarul,
să-i dau tigăncii palma ca să-mi citească-n ea,
să mă întind destoinic la vorbă cu librarul,
să rup un pumn de lozuri, să devorez ziarul,

nu și să te întorcă din drum absența mea!

ONIRIC

Să intru-n somn ca-ntr-o pădure
să nu știu drumul înapoi
să mă încurc în rugi de mure
să uit singurătatea-n doi

să mă cufund în ochi de rouă
să fiu un înger blond și mic
s-aprind o candelă când plouă
să port cămăși de borangic

să cânt la nunțile de fluturi
să mă-nhăitez c-un licurici
să picur mierea lunii-n ciuturi
să joc în vise cu pitici

să-nvăț cuvinte nenuntite
să-mi pun iubirile-n abis
să scriu poeme daco-scite
să mușc din fructul interzis!

POEM

un vad de alcool mă desparte
o seară de frica de moarte;

fregata pe albia râului sec
în zori încă-o trag la edec;

umerii beți mi-i însângerează
astfel cu aripi de inger

sau spaimă-s că timp e puțin
să ies rămânând în destin?

FILĂ DE JURNAL

Degeaba mai scriu necroloage:
primarul nu-și poate regla respirația după
frazele mele și-așa cronofage
pe care le bate pe crupă!

Burează. În cârciuma veche
sforăie șeful de post;
sub teiul stufos o pereche
se minte c-un vag adăpost!

Plăpânde claxoane funebre
ni se sparg incolor în auz;
bătrâna vecină se mută-n tenebre;
la TV mademoiselle chante blues!

De frică m-ascund într-o carte
adusă de poșta cu cai
din țara oglinzilor sparte
când anii erau fără mai!

FLASH

Dorul meu arcuș trecut
pe viori de os și lut!

Luna ca un herb de mire
zăbovindu-mă-n uimire

Rugul de zăpadă când
mă revarsă peste gând!

ȘTAFETĂ

Motto: "În după amiaza aceea de iarnă,
pe la ora patru, a sucombat copilăria mea!"

Cu blajinii ochi în lacrimi se întorc să mă mai vadă
Sau să mă imploare poate ca din cale să-i opresc -
Zgribuliți, flămânzi, nevolnici, slabi și cu ciulini în coadă,
Caii noștri cu dinți galbeni și cu mersul bătrânesc!

Tata-i mână fără milă spre niciunde prin zăpadă,
Vântu-n gura fânăriei se înfoaie nefiresc
Și-i pustiu chiar dacă mânjii zburdă brudnici prin ogradă
Și chiar dacă peste râpă corpii lacomi se rotesc!

Mi-a pierit deodată rostul. Închid poarta de la stradă.
Iau toporul. Tai o creangă. Sunt nervos și derutat.
Curăț joarda cu briceagul. Suflu-n mâna înghețată.

Sângele-mi zvâcnește-n tâmpile. Roata timpului a stat.
Undeva icnește-o pușcă. Mă împiedic de-o lopată.
Adun noatenii în staul și, plângând, încep să-i bat!

POETUL

numind răul din lume
poetul îl face
inofensiv

cuvintele lui -
mărăcini în pârliazul
ce îmbie la moarte

se-nchină la crucea lui Christ
și lemnul acesteia
redevină copac

mereu pregătindu-se pentru
întoarcerea din
toate războaiele lumii.

PANTEISM

La răspântie fântână,
dor în buciume la stână;

ochi în degete de orb
noaptea lumii o resorb;

catedrală clipei rare
ce-ntr-o floare se nemoare;

piuit în oul prim
să ne tot înveșnicim!

ÎMPOTRIVA NISIPULUI

- Ce doriți?
- Să dau o telegramă.

Bărbatul scoase hârtia pe care scrisese textul, o despături încet, foarte încet, și o puse pe ghișeu. Funcționara își plimbă privirile lent peste hârtie. O dată, de două ori, a treia oară, de parcă vroia să învețe textul pe dinafară. Apoi îl ținti cu doi ochi mici, puțin oblici:

- Dar, e nesemnată.
- Nu-i nevoie. Dați-o așa.

Funcționara îl mai privi o dată, neîncrezătoare. Era o fetișcană de 18-20 de ani, negricioasă, cu o față rotundă, cu un nas infipt în obraz ca un cuțit. Abia acum începu să numere cuvintele, trăgând câte-un băț pentru fiecare, cu creionul, ca o școlăriță. Simțea cum îl năpădesc nervii.

- Vă costă ... În acel moment sună telefonul. Funcționara băgă o fișă în cutia centralei și tipă în microfonul agățat de cască: "Aici oficiul; da, oficiul. Ce doriți? Crucea? Am să-ncerc." Îi văzu mâinile, cu degete scurte, cum se mișcau încet, de la o fișă la alta. "Alo, Petreștiul? Petreștiule, dragă, dă-mi Crucea ..."

N-o mai auzea. Privi podeaua aproape neagră, îmbâcsită de motorină și praf, plină de mucuri de țigară strivite cu talpa. O scui pătoare stătea într-un colț, neverosimil de albă. În încăpere mirosea a pește prăjit, un miros puternic, greu, care emana parcă din pereți, din obiecte, poate chiar din dulapul centralei telefonice. De fapt, totul mirosea aici a pește prăjit. Se obișnuise. Hârtia cu textul telegramei se mișca ușor. Prin fereastră pătrundea, abia simțită, briza dimineții. Se gândi în acel moment să ia telegrama înapoi, să spună că s-a răzgândit. Se apropie de ghișeu, dar gândul că cineva citise cele câteva cuvinte, că îi cunoștea hotărârea, îl făcu să se oprească. Hotărârea era ca și înfăptuită, actul era ca și consumat, intenția lui pornise, se desprinsese de el, nu mai putea fi oprită. Plăti și plecă, simțind că trage după el zâmbetul funcționarei, un zâmbet insuportabil, dulceag, amestec de obrăznicie și complicitate.

Între timp soarele devenise puternic. Își puse ochelarii de soare și se îndreaptă spre plajă pe drumul cel mai scurt. Casele se răreau, în spatele lor se ridica, zid verde, stuful. Stâlpii de telegraf se îndepărtau prin bălți, când drepti, când strâmbi, ca niște catarge de corăbii scufundate. Un cârd de găște îl săsăiră bătând din aripi, până ce ajunge în dreptul bisericii. Praful îi intrase în sandale, îl simțea cald și pufos sub talpă, printre degete. Lângă o cișmea câțiva copii fugăreau niște rațe care alergau legănându-se și scuturându-și târțița. Mirosea urât, o mazăgă verzuie, a lături stătute în șanțuri, la umbra de buruieniș. Din când în când o broască orăcăia pe-aproape, prin marginea

bălții. Orăcăia gros și scurt, ca o chemare. Coti la dreapta și-o apucă pe drumul îngust dintre cimitire. Abia acum se simțea apropierea mării. Vântul devenise mai puternic, tălpile se înfundau în nisip, vegetația se rărea. După ce trecu podețul de lemn peste mlaștină, își scoase sandalele și-și trase bluza din pantaloni. Era bronzat uniform, un bronz auriu, de soare palid, în amurgul verii. Plaja era pustie. Se trânti în mijlocul unei dune, în nisipul cald și aspru. Razele soarelui păreau ușoare, ca niște fulgi, ca o ninsoare caldă care i se topea pe piept și-i pătrundea în piele. O furnică îl gădila sub coaste. O căută leneș cu mâna, fără să deschidă ochii.

***

"SUNT LA N - STOP - TE AȘTEPT SÂMBĂTĂ LA VAPORUL DE SEARĂ - STOP" Atât. Zece cuvinte, plus numele și adresa, încă cinci. Poate că în acest moment cuvintele lui alergau pe firele de telegraf, unul după altul, literă cu literă. Nimeni nu le mai putea opri. Diseară, sau cel mai târziu mâine dimineață, cuvintele lui vor ajunge la ea. Ce-o să zică? Poate că va râde ca de o glumă de copil întârziat. După trei ani de tăcere, o telegramă care o cheamă undeva, la un capăt de lume. O adevărată aventură. Oare o mai ispitesc ideile trăznite? Mai e în stare să închidă ochii și să se arunce în gol împreună cu el? Știa că nu se căsătorise. Dar asta nu însemna, în fond, nimic. Poate că avea un prieten, poate că, pur și simplu, nu se mai gândea la el. Telegrama asta era o absurditate. O absurditate în plus. Întredeschise ochii. Reflectase de nisip, razele soarelui se irizau printre gene. Plaja i se păru imensă. Îl copleșea din nou sentimentul absurdității. Singur, asediat din toate părțile de acest sentiment, se simțea izolat, pierdut. Plaja asta, intinsă ca o sahară și la fel de pustie, nefolosită de nimeni, i se părea cea mai sugestivă imagine a absurdității. Cât efort, cât imens efort pentru ca el să stea acum tolănit pe nisip! S-au sfărâmat stânci, au putrezit scoici, furtuni au răscolit fundul mării, valuri au măcinat și au cărat până aici, timp de sute de ani, la picioarele lui, miriade și miriade de grăunțe aurii, pentru ca el, singur ...

Înfipte mâna în nisip și strânse pumnul. Printre degete i se scurgeau fire subțiri, ca dintr-o clepsidră. Deschise palma și privi îndelung pielea în care se încrustaseră sute de particule. Sub lumina puternică a soarelui fiecare grăunțe de nisip se vedea clar, ca sub lupă, fiecare își avea forma sa, culoarea sa, diferite de ale celorlalte. "Individualizarea nisipului." Ideea îl amuza. Privi încă o dată întinderea plajii până departe, unde fâșia de nisip se topea la orizont, contopindu-se cu cerul. Câți kilometri puteau fi până acolo? Din loc în loc smocuri de trestie și tufe de buruieni răsăreau din nisip. Vântul le apleca uneori până la pământ, le acoperea cu nisipul ridicat de pe plajă, dar nu le putea îndepărta. Îndărătnicite, creșteau mai departe, cu o încăpățănare de neînțeles, cu o îndârjire lipsită de sens. Lipsită de sens? De fapt stuful, buruienile aveau un sens: acela de a trăi, de a se dezvolta chiar și printre dunele de nisip, chiar și sub bătaia vântului, îndărătnicia lor, încăpățănarea lor era, nici mai mult nici mai puțin, suprema lor voință de viață, unica lor

trăsătură, de altfel. Absurdă, o voință absurdă! Aici nisipul domnea peste tot, definitiv, nimeni și nimic nu-l putea înfrânge, orice încercare ar fi fost zădărnica. Și totuși, ici colo, tufe de buruieni și de stuf străpungeau dunele, venind de undeva, din adâncuri. Cu ce scop? Simțea că intenția îi scapă, că strădania lor rămânea de neînțeles. N-ar fi existat decât o singură explicație, aceea că nu puteau altfel. Nu puteau ocoli viața, nu puteau renunța la ea. Și o trăiau împotriva vântului, împotriva tuturor adversităților soartei care le aruncase la acest capăt de lume. Trăiau împotriva nisipului, nisipul aruncat și el, la rândul lui aici de valurile mării. Un șir de întâmplări de care nimeni nu părea a fi vinovat, întâmplări sub semnul hazardului. Din nou ajungea la absurditate, pentru că, de fapt, hazardul ...

Pescăruși se roteau deasupra lui, țipete scurte, răgușite îl făcură să deschidă ochii. Vântul sufla cu putere. Era tocmai timpul cel mai potrivit pentru baie, pentru că-i plăceau valurile, valurile mari care i se spărgeau în piept acoperindu-l de spumă. Aștepta cu voluptate clipa în care se apropia un talaz mare și se arunca în el, fie cu pieptul, fie cu capul, străpungându-l pe dedesubt. Apoi, când se întorcea spre țărm se lansa pe coama unui val înaintând câțiva metri dintr-o singură întindere de braț. Dar, după fiecare val curentul îl trăgea înapoi, ca și cum marea regreta că-l scapă. Alergă câțiva pași pe fâșia îngustă unde nisipul avea duritatea și elasticitatea unei piste de atletism, o pistă care-și schimba culoarea ritmic, între două valuri. Alergă relaxat, ușor, cu plăcere, aproape un kilometru. Locul unde-și lăsase hainele nu se mai vedea. Se întoarse încet, ca într-o plimbare, și începu să caute cu privirea scoici și melci. Din loc în loc se oprea să privească mai atent și să răcăie nisipul cu degetele de la picior. Erau scoici mici, sidefii sau roze, melci lunguiți ca un con răsucit în spirală și multe, nenumărate scoici sparte, fragmente sfărâmate de furtuni, pe care le aduna cu dorința de a reconstitui din ele formele inițiale. Se amuza la gândul că bucățica lipsă din fragmentul pe care-l ținea în mână rămăsese poate pe plajele Varnei sau ale Turciei, ori, cine știe, găurită cu acul și înșirată pe o ață, ajunsese în colierul de vacanță al unei fete. O fată pe care n-o văzuse și n-o va vedea niciodată. Desfăcu pumnul în care strânsese scoici și melci și le lăsă să cadă pe nisip. În fiecare zi gestul se repeta; nu găsea nimic care să-i placă cu adevărat. Scoicile se risipiră sub vânt, cele ușoare, sidefii, zburară departe, strălucitoare și vii, fluturi de-o clipă. După cum vedea umbra se gândi că trebuie să fie ora 11. Și încă nu se gândise la ea ... Ar fi vrut să se gândească îndelung, profund și lucid, dar gândurile fugeau care-n-cotro; ar fi vrut să-i recompună chipul, dar trăsăturile ei se subțiau, se estompau mai înainte de a reuși să le prindă pe toate într-o singură imagine. Era trădat de memorie, sau era vorba de un refuz, refuzul de a-și aminti? Se apropia miezul zilei și odată cu el acea țero-peală plăcută care-l cuprindea întotdeauna pe plajă către sfârșitul dimineții. Se trânti din nou lângă haine și-și acoperi fața cu cămașa de in. Din ochiurile țesăturii se scuturau ca dintr-o sită fire de nisip.

- Avem bere proaspătă, don șef. Am adus-o cu vaporul de la Asuga. Pe ținstea mea, vă rog. Observați halba! A crăpat din cauza temperaturii, vă rog.

Acum pâlăvrăgeala ospătarului îl călca pe nervi. În zilele trecute îl amuzase. Era o descoperire pentru el lumea aceasta pestriță, amestecată, plină de chipuri neașteptate, de figuri ciudate, conglomerat de nații și de temperamente, oameni legați încă prin amintiri și tradiții, dar mai ales prin legende, de porțile Levantului.

- Bere ține mai dorește, că băiat' se grăbește! - striga printre mese ospătarul. "Băiatul" avea părul cărunt, un nas arcuit și sprâncene stufoase, vioiciunea mișcărilor nu-i trăda vârsta, dar cei ce-l cunoșteau, localnicii, i se adresau cu o anume condescendență. Chiar și marinarii tineri, dornici să facă pe grozavii, neintrecuți în grosolăunii și renghiuri de tot soiul, i se adresau la fel ca toată lumea cu "barba Zachis". Ceruse un borș pescăresc și un șnițel, singurele mâncăruri care i se păreau comestibile aici și, așteptând să vină comanda, auzea, fără să vrea, frânturi de conversație de la masa marinarilor. Era o masă lungă, dublă, rezervată lor printr-un consens tacit. Se pare că tradiția se înscăunase de mult, de pe vremea cârciumarului, care ținea și câteva șalupe pe fluviu și avea marinarii cei mai bețivi din câți s-au cunoscut vreodată în tot portul. N-apucau niciodată să-și ia salariul, toți banii li se duceau pe băutură în cârciuma patronului. Toată lumea se mira din ce trăiesc. "Din apă" - răspundeau ei arătând spre fluviu. Mâncau numai pește, e devărat, dar se mai ocupau și cu contrabanda. Câțiva își făcuseră case la Tulcea.

- Atunci io i-am spus: dacă vrei bine, dacă nu ...

- Vine berea cu vaporu', să se sature poporu' ...

- Da' ia tot făcea pe nebuna. Și-a scos batista din poșetă, c-avea și poșetă, și-a început să-și sufle nasu' până ce-am strigat la ia: Mai lasă trompeta și-ascultă ce-ți spun ...

Borsuledzu', don șef. Garantat și aromat, mirodenii orientale, sarsavaturi naționale. Poftiți și lingura. E de argint, vă rog, da' a ieșit la spălat ...

- ... bine - zice, da' să știi că io sunt femeie serioasă (hohot de râs răgușit) ... da, zice, io sunt femeie serioasă da' tu nu ești deloc atent ...

- Bătea șaua.

- Da, bătea șaua, da' io eram lefter ...

Discuția nu-l mai interesa ca altădată. Sorbea încet din borșul fierbinte. Capul crapului se înălța ca o insulă în mijlocul farfuriei. O muscă mare și neagră zumzăia pe geamul vitrinei. Își scoase batista din buzunar și-și șterse fruntea transpirată.

- Avea o carenă valabilă și mă gândeam ...

Nu trebuia. Trecuseră trei ani. Trei ani și două luni de când se despărțiră. Aici. Nu, nu trebuia! Nu era un gest bărbătesc. Suna a disperare. Numai femeile procedează așa când vor să pară hotărâte, tranșante, în fond, asta nu

le poate masca slăbiciunea. Slăbiciune sub aparență virilă ... De fapt, nu era disperare. Nu, nu era disperare ci, mai curând, un act gratuit, da, gratuit, pentru că, dacă stătea să se gândească bine, venirea ei, dacă ar fi venit, era lipsită de sens. De ce o chema, în definitiv, ce motiv serios avea s-o cheme? Era o pornire, o hotărâre cu care se trezise parcă în acea dimineață, o hotărâre luată, probabil, în timpul nopții, în timpul somnului. De ce? Se simțea singur, asta era! Dacă ar fi venit aici în plin sezon, când n-ar fi avut loc de turiști nici pe plaje și nici la restaurant, atunci, desigur, ar fi găsit o femeie dispusă să împartă cu el câteva nopți. O aventură de vacanță, pur igienică, fără consecințe, un amor fără prietenie, fără mărturisiri, fără oboseala destăinuirilor. Ar fi consumat cu ea, nopțile, toată energia pe care i-o dăruiau, peste zi, soarele și marea. S-ar fi aruncat în acest amor ca un animal flămând, s-ar fi trezit diminețile târziu, cu o femeie străină în brațe, cu o oboseală plăcută în tot trupul. Ar fi împiedicat-o să vorbească sărutând-o, i-ar fi destrămat gândurile cu mâna, mângâindu-i sânii ...

Era o iluzie, o iluzie veche, sau, poate, o dorință care nu se realizase niciodată. Orice întâlnire întâmplătoare se transformase, aproape întotdeauna, într-o legătură. După o noapte sau două femeile începeau să-l alinte cu nume tandre, să-l istovească cu întrebări, să-l plictisească cu relatări biografice, cu amănunte pe care el nu le ceruse, nu le provocase. "Nu-i așa că-ți plac?" "Da, imi placii." "Foarte mult?" "Destul." "Mintii! Mă placii foarte mult." "Ca pe oricare alta." "Atunci de ce faci totul ca să mă înnebunești?" Nu făcea nimic ca s-o "înnebunească". Făcea numai ce simțea că-i face plăcere, atât ei cât și lui. Nimic mai mult. Nici măcar declarații, declarațiile despre care auzise de la alți bărbați că înduplecă și că "vrăjesc" femeile. I se părea nedemn să procedeze așa, să dea asigurări sentimentale unei femei pe care n-o iubea decât ca amantă și atât. "Ești un mare mincinos. Cu niciuna nu te-ai potrivit așa cum te potrivești cu mine!"

Nu era adevărat, dar de multe ori renunțase să mai nege. De altfel, nici n-ar fi fost crezut. "Ești răutăcios" (sau: ești parșiv - fiecare cu replica ei) i se răspundea atunci când se împotriva. Ba chiar, una, o aiurită de vreo douăzeci de ani, care se lăuda că face canotaj și că e sportivă și cu bărbații, că nu s-a culcat niciodată de două ori "cu același cetățean"; i-a tras o injură foarte pitorească și s-a ridicat zicând că pleacă. Dar n-a plecat. Se obișnuise și se lăsa măgulit de asemenea succese, chiar dacă trebuia să facă eforturi ca să pună capăt unor legături care amenințau să-l copleșească. Credea că toate femeile sunt la fel, că fac aceleași declarații tuturor. Până când, un gest l-a pus pe gânduri. Era o întâlnire întâmplătoare, după o zi fără chef. Intrase într-o cofetărie și deschisese un ziar în așteptarea cafelei. La un moment dat se simți privit. La o masă vecină se așezase o femeie, scoase o țigare din poșetă și rămăsese cu ea între degete privindu-l insistent. Înțelese și-i dădu bricheta, să aprindă. Știa că e un prilej să intre în vorbă cu ea, se retrase la masa lui fără un cuvânt. Nu era un crai, nu-i plăcea să abordeze femeile în văzul lumii. Dar

ea continua să-l privească. Avea ochi negri, rotunzi și lucioși. Încercă să citească mai departe ziarul dar femeia îi stărnise curiozitatea. Îi răspunse la priviri, fugitiv, și descoperi că are genunchi frumoși și bronzăți. "Caută un individ care s-o ducă la restaurant" - o categorisi el. În rest nu-și mai amintea alte amănunte, banale, desigur, ci numai palma, palma aceea puternică, dată cu sete. Când? Atunci când s-ar fi așteptat mai puțin. O iubise la fel ca pe oricare, fără altă voluptate decât aceea că descoperea un trup necunoscut, că privea cu ochii întredeschiși o figură străină cu un păr lung, mai lung decât era moda. Poate că se deosebea, totuși, de altele prin faptul că tăcea, că primea totul cu o anume rezervă, cu un soi de dezinteres. Nu dormiseră toată noaptea, pusese câteva discuri, făcuse cafele. Ea nu dădea semne de oboseală și nici de dorință, accepta totul fără reacții, fără întrebări, ca un câine credincios. Își spusese atunci - își amintește precis - că a nimerit peste o blază care învățase din experiență că cel mai bun lucru e să tacă și să se supună total capriciilor lui. Dar mai târziu, spre dimineață, după o îmbrățișare prin nimic deosebită de celelalte, ea a rămas neclintită câteva clipe, apoi l-a întrebat scurt: "Mă iubești?" "De ce?" - i-a răspuns surprins. "Răspunde!" "De loc." Nici n-a apucat să închidă gura și a simțit izbitura, neașteptat de dură pentru o femeie. "De ce" - a întrebat-o, încercând să se stăpânească. "Pentru că n-ai dreptul să te porți astfel cu o femeie pe care n-o iubești." Apoi s-a îmbrăcat în tăcere și-a plecat, a plecat fără nici o ezitare.

Și-a dat seama atunci că se întâmplă ceva care scapă simțurilor lui, că pătrunde, fără să știe, în zone interzise, că tulbură, inconștient, ape adânci, că provoacă - el, care se ferea întotdeauna să provoace ceva - declanșarea unui mecanism necunoscut. Nu vedea, nu putea să stabilească legătura, nu descoperea punctul unde intervenea acel contact subtil care transforma o atingere pur fizică într-o mișcare sufletească, o îmbrățișare - într-o dezintegrare a trupului și a minții, o clipă - într- eternitate. Era o ciudățenie pe care n-o înțelegea.

"Ești un individ periculos pentru că ești inconștient:", îi spusese o prietenă cu care se vedea rar, păstrând niște bizare. Era prea inteligentă și prea instruită, discuțiile cu ea sfârșeau prin a-l obosi, fiindcă, mai devreme sau mai târziu, simțea că-l cercetează cu o curiozitate rece, lucidă, încercând să-i descifreze cuvintele, gesturile, până și tăcerile. "Nu pot să pricep, îi mai spunea ea, de ce lângă tine mă simt atât de definitiv eu însămi, de ce mi pare atât de natural faptul că te privesc și că mă privești complet goală, că n-am față de tine nici o rușine, nici prejudecată. Mă simt în această atmosferă în elementul meu, ca peștele în apă. Singurul bărbat care m-a iubit și pe care l-am iubit și eu cu adevărat, nu reușea să creeze o asemenea atmosferă. Tu nu mă iubești, atunci, cum dracu' faci!" "Nu fac nimic" - îi răspundea, și dialogurile lor interminabile se diluau încetul cu încetul în dorință și în îmbrățișări lungi, în care ea încerca să-și păstreze luciditatea.

... Se trezi mestecând fără chef o bucată de șnițel uscat ca o iască. La masa

marinarilor unul îngâima un cântec de inimă albastră în vreme ce altul se bătea cu pumnul în piept și injura pe unu' Artimon, care "are pâinea și cuțitu' și-l taie la primă". Soarele cobora spre baltă.

***

Era ora în care doamna Keramidoglu dormea. Se sprijini în clanță, săltând ușa fără zgomot, pași rar prin hol, pe lângă perete, ca să nu scârțâie dușumeaua. Nu pentru somnul ei era atât de grijuliu, ci pentru liniștea lui. Dacă Doamna Keramidoglu îl auzea intrând, se scula, își punea capotul și venea să-i bată în ușă. Nici nu aștepta răspuns și își vâră capul și un sân prin deschizătura ușii sub motiv că, poate, dorește ceva, apă rece, o "băidză", o "cafelucie". Părea foarte contrariată când îi răspundea că nu dorește nimic și-și retrăgea cu regret mai întâi capul apoi pieptul, inchizând ușa. Oare ce va zice madam Keramidoglu când o veni ea? O să facă scene? Ar trebui s-o pregătească, să-i spună chiar azi, să vadă cum reacționează. La o adică, până sâmbătă putea să-și găsească altă gazdă, pe care s-o anunțe de la bun început că nu va sta singur. Dar dacă nu vine? În definitiv, n-are certitudinea că va veni. O va aștepta, desigur, sâmbătă, plimbându-se pe chei ca din întâmplare, așa cum se plimbă toată lumea. Dacă va veni, bine, dacă nu ... iarăși bine. Nu trebuie să-și facă nici o iluzie, nu trebuie să-și pună nici o speranță în venirea ei. Îl va întreba de ce a chemat-o. Ce-i va răspunde? Nimic. Nu a chemat-o pentru ceva anume, nu are să-i spună nimic deosebit. Atunci? Îi va răspunde că nu toate hotărârile, nu toate gesturile își au o explicație. Dar asta nu suna, în fond, pentru ea, ca explicație? Adică, el n-a putut să mai stea singur aici; adică; i-a simțit lipsa, i s-a făcut dor de ea.

Era, pur și simplu, caraghios. Pe de-o parte avea convingerea că n-o să vină; pe de alta își imagina în amănunt prima discuție cu ea, pe chei, între grilajul verde al dispensarului și gardul de păpuriș al cramei "Ceahlăul"! Începu să se dezbrace încet, cu gesturi obosite, așezându-și cămașa pe spătarul scaunului înalt, masiv, din lemn de cedru sculptat, de care gazda era foarte mândră. Încă din prima seară doamna Keramidoglu intrase la el cu o dulceață de smochine și-i povestise toată istoria acestui scaun, care aparținuse comandantului de pe vasul *Ulysses*, naufragiat în '23 la gurile Dunării, exact de ziua sfântului Ioan Hrisostomul.

Cum se va simți ea în această cameră, printre atâtea amintiri străine? Era o cameră îmbăcsită, prăfuită, plină de obiecte vechi, de mobile greoaie, adunate în decursul anilor după cum s-a nimerit. Apoi, erau bibelourile, fotografiile, ilustrațiile și multe alte "suveniruri" îngrămădite pe scrin, pe măsuta toaletei, vârfulite în casete și cutiute fără capace. Un colier de scoici era atârnat de mânerul unui sertar, câteva fotografii și ilustrate stăteau infipte în rama oglinzii, o pălărie din pene de papagal, adusă din America de Sud, cenușie de atâta praf, atârna de brațul ridicat al unei statuiete de bronz, o nimfă, așezată direct pe podea, între scrin și garderob. Există, totuși, printre atâtea obiecte, unul care i-a atras privirile din prima clipă: o busolă de

mărimea unui ceas de buzunar încastrată într-un imens ghioc alb cu irizări roz-verzui. "De unde aveți busola, doamnă Keramidoglu?" "Oooo, domnu' Ionescu, a oftat gazda ducându-și mâinile la piept. E o amintire din tinerețe."

Era o poveste incurcată din care el nu reținuse decât elementele exotice. Busola fusese dăruită doamnei Keramidoglu de către un armator egiptean care comanda personal cea mai mare navă a sa, cargobotul Alexandria - și se ocupa, în mod secret, după cum reușise să afle gazda, de traficul de carne vie. Cumpăra fete de 13-14 ani din Arabia și Abisinia și le vindea patronilor unor bordele de lux din Hong-Kong, Singapore și Manilla. Istoria busolei era încă și mai palpitantă. Ea rămăsese în Egipt de la un navigator francez, comandant al unei corăbii din flota lui Napoleon, în vreme ce scoica fusese adusă de domnul Louis - așa se numea armatorul egiptean - dintr-o călătorie în insulele Pago-Pago. Încastrarea busolei în sideful scoicii a fost incredințată unui bătrân meșter artizan din Port-Said ...

Pentru el toate aceste denumiri sunau ciudat. Nu le auzise până acum rostite de cineva, le citise doar în cărțile de geografie și în romanele de aventuri. Iar doamna Keramidoglu le pronunța cu familiaritate, ca pe numele unor cunoștințe apropiate. De aceea rămase foarte surprins când, întrebând-o dacă a văzut aceste orașe, gazda îi răspunse cu seninătate că n-a fost decât de două ori la Brăila, unde trăiau câteva din rudele sale. "Și ce s-a întâmplat cu domnul Louis?" "A fost prima dată la mine în '28 ..., ba nu, în '33. Dupe încă un an a venit și mi-a dat această busolă. A zis: "C'est mon porte-bonheur. Je te l'offre avec mon coeur. "Ah, ah, țe om filotim a fost Louis!" "Și n-ați mai aflat nimic despre el?" "Mais oui! Voilà!" - și doamna Keramidoglu scosese din sertarul scrinului câteva ilustrate decolorate așezate în ordinea primirii. Reconstituiau un itinerar: Pireu, Haifa, Alexandria, Port-Said, Colombo, Kanton. "Mai trăiește?" "O, nu, sârmanul Louis! A murit de friguri galbene în China." "De unde știți?" "Mi-a spus în cafea kiria lanula."

După câteva clipe de tăcere, doamna Keramidoglu se hotărâse să continue. Dar vocea îi era schimbată. "Kiria lanula știa tot. Mi-a zis: *i-a lipsit mult ceva, ceva de mare preț, ceva care-l călăuzea în drumurile lui.* " Am întrebat-o: "Era o ființă sau un lucru?" "Nici ființă, nici lucru nu era. Era un duh închis într-o piatră." Își dădea seama că femeia era sincer emoționată de această destăinuire pe care el o ascultase ascunzându-și zâmbetul. În sinea lui era convins că armatorul egiptean nu era decât un marinăr oarecare, mare crai în porturile mici, și că busola fusese cumpărată cu câteva lire turcești într-unul din bazarele Istanbulului. "Nu trebuia să primesc această busolă. Nu trebuia, nu-i așa, domnu' Ionescu?" "De ce, doamnă? Nimic nu poate schimba destinul omului. Așa a fost să fie ..."

Spunea banalități, dar erau singurele cuvinte care-i veneau pe buze, singurele care se potriveau de altfel, cu această poveste. Rămănea, totuși, o indoială. Dacă, într-adevăr, Louis își sfârșise zilele la Kanton? Exista mărturia drumului parcurs de el: ilustratele. De ce ultima a venit tocmai din Kanton și

nu din altă parte a lumii; de ce itinerariul era urmat atât de logic (și cronic) din escală în escală, la termene destul de scurte? Rămas singur continuase să se gândească la istoria ciudată a busolei. Indiferent care era povestea ei adevărată, aparținuse, totuși, unor oameni. Unor oameni dispăruți.

***

În dimineța următoare îl sperie perspectiva unor zile înorate și friguroase. Bătea un vânt puternic din răsărit. Valuri mari se ridicau amenințătoare în apropierea țărmului, se rostogoleau peste bancurile de nisip năpustindu-se spre plaje ca niște berbeci albi. Marea invadase jumătate din plajă iar soarele, acoperit de o ușoară ceață, părea îndepărtat și rece. Dar, împotriva așteptărilor, apa era destul de caldă. După baie alergase câteva minute sub vântul care îl șfichiuia în rafale. Ca de obicei, uitase să-și ia un prosop și simțea că până se va usca apa pe el va îngheța până în măduva oaselor. Începu să alerge din nou, mai departe, tot mai departe, cu buzele strânse, cu ochii pe jumătate închiși, ocolind vârtejurile de nisip ridicate de vânt. Era din nou singur pe toată plaja. Nu se mai vedeau, ca în alte zile, nici măcar lotcile de pescari legănate în larg, în zona carmacelor. Era singur, absolut singur. Își dorise de mult, de ani de zile, o asemenea singurătate totală, mai exact, o izolare completă. Simțea nevoia să se adune, să se întoarcă asupra lui însuși, să aibă timp, foarte mult timp numai pentru el, numai pentru gândurile și problemele lui. Trebuia să pună odată și-odată ordine în acest amalgam de idei și sentimente care-i umpleau capul. Era o harababură de nedescris în mintea lui: o învălmășeală de experiență și de impresii, de întâmplări trăite sau doar imaginate, aruncate și prăfuite ca într-o debara. Devenise foarte important, mai important ca orice, să facă o "curățenie generală", să inventarieze, să claseze și, mai ales, să arunce ceea ce era de aruncat.

Operația i se păruse simplă, o văzuse clar în ultimii ani și crezuse că depinde numai de timp și de izolare. Pentru asta venise aici, pentru asta rupsese cu tradiția concediilor vesele și zgomotoase, cu baruri, excursii și prietenii de ocazie. Pentru asta venise aici și ... Și după câteva zile doar, se trezise în fața oficiului poștal cu acea telegramă, cu acea chemare infiptă în creier ca un sfredel. În prima și în a doua zi amânase. Se simțea obosit și-i făcea plăcere această senzație, nouă pentru el, de totală libertate. Intra cu voluptate în mare, se lăsa apoi mângâiat de razele soarelui și nu se mai gândea la nimic. Plaja pustie accentua impresia de gol. Trăia parcă într-o stare de imponderabilitate, desprins de orice, chiar și de el însuși.

În a treia zi, de dimineată, înainte de a merge la plajă trecuse pe la librărie și cumpăraseră un caiet dictando de 50 de file. Simțea nevoia să-și pună gândurile pe hârtie, să le vadă clar, înșiruite pe pagină. Semăna a bilanț contabil, dar era necesar să înregistreze totul, chiar pe rubrici, **activ** și **pasiv**, cu plus și cu minus, în sfârșit, oricum, numai să apară limpede ce este bun și ce este rău în viața asta a lui plină de fel de fel de întâmplări, de gânduri, de

intrebări. Se întinsese pe plajă, cu caietul pe nisip, cu creionul în mână și se trezise, nedumerit, în fața unei întrebări esențiale: de unde să înceapă? De la primii ani ai copilăriei, de la primele fapte și cuvinte care i-au rămas în memorie? Sau de la adolescență, de la primele întrebări pe care și le-a pus în fața existenței, în fața lumii? Trebuia să caute momentul crucial, acel moment de la care a pornit totul. Ce însemna, în definitiv, "totul"? Însăși viața lui. Avea impresia că se învârtea în jurul unei întrebări fără răspuns, în jurul unei probleme insolubile. Era incapabil să găsească o definiție, definiția propriei lui vieți, îi era imposibil să privească lucid, cu un spirit matematic, să integreze într-o formulă simplă și clară toate elementele cunoscute și necunoscute din care se compunea acest timp trăit și netrăit - viața lui. Și totuși, trebuia să facă ceva, trebuia să descurce, într-un fel sau altul, această urzeală încălțită care devenise viața lui.

Își înfipsese coatele în nisipul aspru, își sprijinise bărbia în pumni și privea absent cum vântul așternea pe filele albe o pudră fină și cenușie. Trebuia să facă un efort de voință și să scrie primele cuvinte. Vârful creionului scârțâi ușor și lăsă pe hârtie o urmă incertă: "Scriu pe nisip. Împotriva nisipului". Erau singurele cuvinte care-i venea în minte stăruitor, obsedant. Nu, nu era bine, nu acestea erau cuvintele cu care trebuia să înceapă. Le șterse cu mânie și azvârli caietul cât colo. Vântul răsfoia filele albe cu frenezie, cu bucurie, parcă. Era necesar să se obiectiveze, să privească totul din afară, să scrie la persoana a III-a ca despre un personaj necunoscut, fictiv. Îi venea foarte greu să se rupă, să se desprindă, să iasă din el însuși, să se confrunte cu sine de la distanță, cu răceală, cu luciditate. Poate că atunci, în acel moment, se insinuase, imaginea ei, trăsăturile ei, nesigure, subțiate de timp. Se ridicase brusc și pătrunsese în mare cu o voluptate ciudată. Abia acolo, purtat de valuri, lovit în piept și în coapse de masele lichide, se gândise propriu-zis la ea. Înotase mult, până departe, spintecând valurile cu o furie senzuală.

Întors pe plajă, cu mâinile aproape ude, scosese caietul pe jumătate îngropat în nisip și începuse să scrie. Scris despre sine așa cum își inchipuia c-ar fi scris ea, încerca să se privească prin ochii ei. Scrisese mult, cu o mână sigură și grăbită, fără să mai întârzie asupra cuvintelor, fără să mai caute formule sau definiții, fără să se gândească prea mult, cu o caligrafie dezordonată pe care nu și-o recunoștea. După ce innegrise câteva file o usturime îl făcu să-și ridice cotul. Nisipul amestecat cu frânturi de scoică îi rosese pielea până la sânge. Puse sub cot bluza de lână roșie și continuă să scrie mai departe, mai repede, cu un sentiment de ușurare, cu impresia că înoată cu o iuțeală formidabilă, că zboară purtat din creastă în creastă de valurile mării.

***

Cheiul e murdar, căci nu vine nimeni în delegație sămbătă seara. Dar animația e mai mare decât în celelalte zile ale săptămânii. Debarcaderul e o

gară, o gară în care oamenii vin să se plimbe, să se întâlnească, să vadă cine mai sosește, să bârfească. Orașul e mic, câteva sute de case, dar mulțimea curioșilor e surprinzător de mare și de colorată. Lipovence cu mâna în brâu și cu basmaua strânsă sub bărbie, fete de la atelierul de návoade, cu bluze înflorate plesnind peste săni, elevi cu șapca pe-o ureche și cu țigara ascunsă în căușul palmei, câteva infirmiere de la dispensar, îmbrăcate cu rochiile cele mai bune, cu ciorapi de nailon și pantofi cu toc-cui; un milițian cu baston de cauciuc și port-hart; doi bețivi cu cămășile ieșite din pantaloni; patru cucoane cu mănuși de dantelă; șase câini mici și trei mari; două familii îmbrăcate de sărbătoare; doctorul stomatolog,chel, însoțit de o doamnă bondoacă; Marusia, casierita de la NAVROM, cu un fâș italianesc pe braț, cu eticheta la vedere; două țigănci și un moș cu coșuri de semințe; "barba" Zachis, ospătarul, în vestonul alb pătat de tocăniță; doi subofițeri grăniceri ... Miroase a gudron dinspre atelierele de pe malul opus și, din când în când, a baltă și stuf putrezit. Bate nordul. Soarele coboară spre fața fluviului în sus, în amonte, de acolo de unde trebuie să se ivească vaporul. E o ceață străvezie către apus prin care se distinge greu, ca un catarg, turnul de apă.

Era ora șase, ora la care vasul trebuia să arunce ancora. Porni pe chei, în sus. Trecu de bufetul **Ceahlăul**, lăsă în urmă clădirea și grădina dispensarului, ocoli o băltoacă și câțiva saci de ciment aruncați pe chei și încercă să distingă ceva în susul fluviului incendiat de amurg. Soarele era încă puternic. Clipi de câteva ori până să se obișnuiască. Urma un loc viran, cu dărâmături acoperite de pământ și nisip. Războiul. Câteva case din lemn văruiat în cafe-niu, improvizatii coloniale. Scândurile înverziseră pe alocuri, putrezite. La balcoane, rufe puse la uscat. Cheiul de piatră se sfârșea cu două babale de fontă și câțiva stâlpi retezați scurt.

Mai întâi se ivește un punct negru în văpaia apusului. Când se convinge că e cursa de Tulcea, se întoarce și pornește cu același pas egal, măsurat. Vaporul îl depășește în dreptul locului viran. Prin vuietul zburătorilor se aud glasuri. Privește puntea fără curiozitate, fugitiv. Vasul trece de debarcader, apoi se întoarce ca să vină cu prova împotriva curentului. Însuflețire pe chei, strigăte, semne. Trece prin mulțime fără grabă, cu același pas, ca un om ieșit la plimbare. Marusia îl privește câteva clipe insistent, fără să clipească. El merge însă mai departe, spre farul vechi. Se întoarce în momentul în care doi marinari instalează pasarele. Coboară câțiva bărbați. Apoi, câteva femei încărcate cu coșuri de papură și cu boccele. O femeie sveltă, cu un sac de voiaj; un tânăr cu acordeon atârnat de umăr; doi lipoveni bătrâni cu pachete mari, de la târg; o familie cu trei copii mici. Siluetele sunt incerte. Soarele a apus. Femeia sveltă se îmbrățișează cu soția bondoacă a stomatologului. Se apropie de debarcader. Pe pasarelă coboară doi tineri ținându-se de mână. Doi turiști întârziați. Stomatologul sărută mâna femeii zvelte, aplecându-se caraghios. Coboară un ofițer de grăniceri, trei soldați, o țigancă grasă cu fustele infoiate, un preot cu sutana cam scurtă, doi elevi de liceu cu o valiză,

legată cu cureaua.

Se aprind becurile. Debarcaderul devine un fel de scenă, prost luminată, pe care continuă spectacolul început în penumbră. Se retrage într-o parte mai întunecată a cheiului, lângă zidurile fostei administrații a Dunării Maritime. Cu ochii nedezipiți de pasarelă. Nici nu observă o siluetă alături de el, la doi pași, aproape una cu zidul. Marusia îl privește liniștită, ca și cum îl aștepta de mult. Ultimii pasageri. Niște lăutari chefuiți pe drum, la bufetul vasului. Tocmiți și aduși din Tulcea pentru o nuntă sau un botez, desigur. Coboară și comandantul.

- Așteptați pe cineva, domnule profesor?

Tresare, surprins, ca un câine la pândă.

- Eu, nu ... Pe nimeni. Dar dumneata?

- Eu ...? Eu sunt singură. Credeam că știți.

- De unde să știu?

- Aici se știe tot.

- Știu cei ce sunt curioși să știe.

Îl privește neîncrezătoare. Își îmbracă fâșul cu gesturi leneșe. Își încheie nasturii cu grijă. Are unghii lungi, boite proaspăt.

- Mai rămâneți?

Nu răspunde. Pornește alături de ea pe cheiul aproape pustiu.

- De unde știi că sunt profesor?

- Nu sunteți? Așa spune lumea.

- Nu sunt.

Dar ce sunteți?

- Un criminal urmărit de poliție.

Marusia încercă un zâmbet. Provincial.

- Nu ține ... Dar îl privește cu ochi mari, puțin speriată.

Apoi, după o secundă:

- Nu există! Aici, pe graniță, te află cât ai zice pește. A d'autres, domnule profesor.

- Știi și franțuzește ...

- Păi, dac-am terminat liceul. Am dat și bacalaureatul. Dar am picat. Eh, în definitiv, pentru o fată merge și-așa.

- De când ești aici?

- De două luni. N-am găsit serviciu la Tulcea și am venit aici. Deși n-am rude. N-am pe nimeni.

Din nou locul viran. Miros de ierburi, bălării, ascunzișuri putrede. Stâlpii cu becuri sunt rari. Dunărea e un fel de șosea dreaptă, cenușie.

- Ai să-ți rupi tocurile prin bolovanii ăștia.

Ea înțelege în felul ei: îl ia de braț. Îi simți degetele lungi prin țesătura puloverului. O privește de sus, din profil. Figură simplă, comună. Nu-i spune nimic. Își desprinde brațul ca să-și aprindă o țigară. Ultimele case, cu lămpi de gaz în ferestre.

- Îmi pare bine că te-am întâlnit în seara asta. Simțeam că innebunesc. E atâta plictiseală ...

- Așa procedezi cu toți bărbații care trec pe aici?

- Răutaciosule!

Îl ia din nou de braț. Pavajul a rămas în urmă. Merg pe o potecă largă. În stânga, broaștele orăcăie puternic.

- Chiar nu-ți plac de loc? Nici un pic? Nici atâtca?

Se alintă. Nu, nu e vulgară. La vârsta ei ar fi și greu să fie vulgară. Deși ... Știe exact ce vrea. Tocmai asta îl enervează. E într-o postură caraghioasă. N-are nici o inițiativă. Lipsă de chef, nedumerire. În fond, nici n-a primit telegrama. Ba da, a primit-o. Dar, în definitiv, ce?, era un "ordin de chemare"?

- La ce te gândești? La crimele dumitale?

- Vrei să rămân cu tine în seara asta? Bun. Atunci nu-mi mai pune nici o întrebare.

- Nu-mi plac oamenii care tac.

- Atunci ...

- Condu-mă înapoi.

O lună imensă, stupidă, se ridică dinspre mare.

***

Ce bine că soarele nu e prea puternic! Îndepărtat, voalat, șters, ca un ban vechi. Legănat de valuri moi, cu brațele întinse, răstignit pe apă, privește soarele printre pleoape. Durerea din ceafă cedează încetul cu încetul, ca o otravă care se dizolvă în contact cu apa. Trage în piept aerul tare, iodat. Cu fiecare respirație se spală de romul băut peste noapte. Creierul, năclăit, se limpezește. Simte cum craniul se golește pe dinăuntru, ca un ou moale curățat bine cu lingurița. E un corp plutitor, o bucată de lemn, o sticlă goală. O sticlă goală, goală, fără mesaj. Ce bine e să plutești așa, la nesfârșit, în voia curentului, cu mușchii relaxați! Dimensiunile se pierd, trupul nu se mai delimitează exact, se face una cu marea, cu fiecare mișcare se dilată, cu fiecare val te poți aștepta să atingi un țărm. Nu poți ști care țărm, de nord, de sud, un țărm indiferent. Poate că, dacă întinzi puțin brațul drept, ai să-ți prinzi mâna în gâtul strâmt al Bosforului, în vreme ce craniul a și intrat undeva, pe una din gurile Dunării, iar în tălpi te gădila ușor digurile portului Suhumi. Ți se pare că stai așa de un ceas, de o zi, de o veșnicie. În afară de soare, nici un reper, nici un punct sigur. Poate că valurile te duc cu o iuțeală nemaipomenită, poate că un vârtej te-a prins în cercul lui, mai întâi larg, apoi din ce în ce mai strâns, pentru că altfel nu se explică această ușoară amețelă și ciudată spaimă.

Se răsuci brusc, ca un pește, se ridică până la piept deasupra apei. Țărnul era tot acolo, curentul îl împinsese puțin către nord, dincolo de fosta gheretă a grănicerilor. Începu să inoate fără grabă de-alungul malului. Valurile îl băteau dintr-o parte clipocindu-i în ureche. Se simțea din nou în siguranță, în mișcare, o mișcare controlată de el. Și atunci, privind spre plajă, văzu o

femeie. Se dezbrăca. Era prea departe ca să-i distingă trăsăturile și, după siluetă crezu că e femeia zveltă care sosise aseară, întâmpinată de familia stomatologului. Cu o lovitură de braț se îndreptă spre țărm și înotă lent, brasse, cu ochii spre ea. Când ajunse la bancul de nisip și se lăsă în picioare văzu că femeia îi face semne cu mâna. Ridică și el brațul, fără convingere, și rămase așa, incremenit. Era ea!

(fragment de nuvelă)

LA PRĂVĂLIE

Cine cunoaște mica localitate V. nu se miră că oamenii îl iau cu asalt pe Achim, când nu au treavă la câmp ori în ogrăzile proprii, fie că e zi de lucru, fie că e sărbătoare. Căci într-un sat cu câteva sute de suflete, având două străzi principale, care se întretaie în centru, însă, fără alte locuri de petrecere a timpului, unde să se adune mulțimea decât la prăvălioară sătească, deservită de Achim. În asemenea situații, nu ai loc să te miști: marfă multă și felurită, rânduită în rafturi bogat încărcate, mobilă și obiecte de uz casnic, așezate pe lângă pereți, aparatură și unelte diverse și peste tot, rezemând tejgheaua, ambalajele și celelalte obiecte, lume și iar lume, de toate vârstele și ocupațiile, din V. sau din satele învecinate, cerând de toate sau necumpărând ceva. Însă, toată această adunătură pestriță se aseamănă prin câteva indeletniciri nestrămutate: vorbărie fără capăt, spartul semințelor de floarea-soarelui sau de dovleac, înghițirea băuturilor și nelipsitul fumat. Deși sunt clienții lui statornici ori consăteni, când nu-i mai poate suferi, Achim se burzuluiește la ei: "Ajunge, zavrăgiilor pentru ziua de asatăzi! Închidem bălciul!" și, fără să-i aștepte, vânzătorul iese de după tejghea, le ia marfa sau paharele din mână, în ciuda protestelor lor și-i scoate pe ușă afară. Câte unul îl mai întârâta pe negustor că nu-i omeneste să-i dea afară cu ocări! "Cum să nu!", se supără Achim. "D-apoi omeneste-i să strâng eu după voi un lighean de coji de semințe și țigări în fiecare zi? Cu omenia asta mi s-afumă marfa și mă otrăviți! Afară, stricaților!" iar după ce ultimul stricat a pășit pragul, Achim pune lanțul la intrare, întoarce cartonul cu "inchis" spre afară și s-apucă de curățenie. Pe scările prăvăliei, cel care nu s-a săturat de băutură îl mai impunge cu vorba: "Milă mi-e de tine, Achime, da' mai dă una mare!" "O să ți-l dau pe drum să te ducă de-aici", zice vânzătorul, dar îi mai umple paharul o dată. Mulțumit, clientul ar mai vrea două mari, să bea și negustorul, însă, acesta a terminat treaba și închide localul. Dacă are norocul ca omul cu pricina să stea prin partea lui Achim, pe acesta îl mai așteaptă și altele. Chefliul, clătinându-se și poticnindu-se în mers, îl urmează, la câțiva pași, pe Achim, impuindu-i capul cu vreo poveste respectată de câte ori se îmbată. Dacă n-o termină până la poarta casei lui Achim, acesta intră liniștit în curte, lăsându-l pe însoțitorul limbui să-și continue sporovăiala până bagă de seamă că nu-i Achim. Atunci îl injură și pleacă sau se așează pe canapeaua de la poartă, căci Achim și-a luat măsuri de siguranță și-a blocat intrarea în curte. E mai neplăcut pentru gestionar când se întâmplă să fie însoțit, în drumul său către casă, de femeile, care n-au apucat să târguiască. Atunci ajunge Achim la capătul răbdărilor, auzind cât nu poate un om să suporte: una și-a lăsat mâncarea pe foc și-a dat o fugă să întrebe ceva, iar el n-a ascultat-o, că s-a îngărașat la magazin; alta are copilul mic singur în casă, că aia mare e dusă la

școală și nu mai poate veni altădată și el, afurisitul, nu vrea să se uite la om; o a treia și-a lăsat rufele în albie, repezindu-se după "Alba" și el tocmai închidea, iar acum o să stea cu casa plină de hanțe; careva are pe soacră-sa bolnavă, pofteste de toate și ea plecase să-i cumpere ceva bun; alteia îi trebuia neapărat un reșou, pentru care el trebuie să se facă luntre și punte ca să i-l aducă etc., etc. De câte ori se întoarce acasă, escortat de femei, Achim își zice că de data asta să le lase în plata lor. De cele mai multe ori nu reușește și zâmbetul lui imperturbabil, de la primele reproșuri, se stinge treptat, iar când omul nu mai poate îndura, se oprește în drum și le ia la zor: "Bate-vă mama dracului de cațe, da' până când o să-mi turuiți verzi și uscate? Plecați de pe capul meu că vă iau la înjurături de vă spurc, cu tot neamul vostru! Să nu vă mai văd picior de femeie înaintea ochilor că dau cu ceva după voi, belelelor!" Răcorit, după asemenea perdaf, pășește înainte hotărât, cu mâinile la spate și cu privirea aruncată peste lucruri. Potolite pe moment, femeile nu mai scot o vorbă, știind bine că, în asemenea cazuri, cu Achim nu-i de glumit. Oricum, însă, nu se simt satisfăcute numai cu ocara, dreaptă sau nedreaptă, aruncată asupra omului. Chiar dacă le-a amenințat atât de vehement, îi trece lui că doar nu e prima dată când aude el de la așa vorbe. Și, în definitiv, de aia e pus acolo și plătit să audă ce spune lumea, ce-i trebuie, nu să lucreze de poftă! Și apoi, ele trebuie să știe dacă se află în prăvălie lucrurile de care au nevoie. N-ajunge c-au pierdut acum timpul degeaba? Să mai plece și altădată de acasă și să aștepte câte-un ceas-două până le servește el, ascultând mășcăriile bețivilor? Acum trebuie să afle ce și cum! Tocmai pentru că nu-și vorbesc, toate simt că nu mai pot răbda tăcerea și că izbucnirea este iminentă. Trăgând cu coada ochiului spre ele și văzându-le cum fierb în tăcere, Achim se face că le compătimește cu o expresie adecvată a obrazului, insinuând că ar fi dispus să le asculte din nou. Atât așteaptă și ele. "Ascultă, mă!" zice una, care se nimerește s-o ia înaintea celorlalte, pe un ton răstit, în care se simte cum clocotește toată ciuda tăcerii impuse. "Ce, ai prins iar limbariță? Credeam că ți-ai tocit limba de când o mesteci pe tăcutele!" răspunde bărbatul pe un ton provocator de liniștit. Mai mult nu le trebuie partenerelor de drum! Stărnită fiindu-le pofta de răfuială, îl improscă fiecare cu ce-i vine mai întâi în minte, într-o avalanșă de întrebări, puse cu atâtea rapiditate și despre lucruri atât de diverse, încât Achim ar trebui să aibă un creier electronic pentru a le putea răspunde! "A adus cutare stofă? Cât e metru aia, de culoarea cutare, a șaptea de sus în jos din raftul patru? Mai are fidea? Când mai aduce pantofi cu toc? A vândut tot topul de pânză topită? Cu cât mai plătește oul? Când merge să dea gaz? A adus becuri de 100?" Și iar întrebări peste întrebări, până când Achim încetinește pasul sau le privește crunt pe sub sprâncene. Dacă cumpărătoarele tac, Achim își reia mersul agale și tacticos, iar femeile, care abia și-au mai tras sufletul, profitând de pauză, își reinnoiesc întrebările până în poarta lui Achim, unde îl somează scurt: "Vorbești, ori ba?" "Da!" zice omul. "Eu aștept în poartă să-mi trimiți plozii să

le dau eu de mâncare pentru acum." Pe urmă, zâmbindu-le satisfăcut, le dă la o parte din fața lui și intră în curte, trântindu-le poarta în nas. Rămase fără adversar, combatantele îi mai strigă din urmă câteva să-i meargă mâncarea cu ghionturi și, amintindu-și că sunt, totuși, mame și gospodine, se risipesc pe la casele lor, neuitând, însă, să-l boscorodească pe vânzător până închid ușa în urma lor. După-amiază sau a doua zi dimineata, când Achim reface drumul către prăvălie, aceleași sau altele îl așteaptă la ușa magazinului. Le-a mai trecut năduful, dar nu de tot; acum trebuie ca Achim să fie luat cu binișorul, adică diplomatic, căci, dacă-l necăjesc aici, s-au ras de cumpărături făcute grabnic. Acum, își spun ele, cel care are apă la moară este Achim, dar acesta știa că, de fapt, și când îl incolțesc pe stradă, el este morarul iar ele - măcinătoarele de vorbe-n vânt! Neținând cont de-o anume rânduială, se ingrămădesc de-a valma pe scări, fiecare făcându-și planul de a ocupa o poziție cât mai avantajoasă la teighea. Însă, Achim, de obicei, se grăbește mult mai puțin decât nerăbdătoarele sale cliente. Închide ușa în urma lui, cu nepoftite cu tot, se duce la cuier și-și pune halatul, caută creionul și-l ascute, pregătește ambalajul, pune banii mărunți la îndemână, mai aranjează etichetele cu prețuri și denumirile mărfurilor, curăță cântarul, se spală pe mâini, adică, tot treburi care, după părerea celor de-a afară, sunt de prisos, ori ar putea fi făcute și dacă ar fi ele înăuntru! Numai că vânzătorul știe ce valoare au aceste mărunțișuri și le lasă pe cliente să se întrebe de ce se moșcăie atâta de nu mai deschide odată?! Când omul în halat și-a pus la punct lucrurile mai importante iar cele de afară consideră că s-a sfârșit bătaia de joc, se deschide ușa. Socotelile de pe scări au fost uitate, grupul se destramă pentru ca lângă teighea să ajungă mai întâi cine poate! Bulucindu-se peste prag, femeile ocupă de urgență spațiul disponibil în gâlceavă. Fiecare ar vrea să se afle simultan în două-trei locuri spre a vedea, aprecia, compara și, în ultimă instanță, chiar a pipăi cutare și cutare lucru! Și, pentru că așa ceva nu este posibil și pentru că fiecare ține să ocupe măcar un loc mai bun, prăvălia vuieste de întrebări, adresate dintr-o parte într-alta, la care se dau răspunsuri binevoitoare sau refuzuri apostrofate. În mijlocul acestui stup care fierbe, cum poate fi apreciată prăvălia, Achim mai află de lucru pe lângă rafturi, dând la o parte pe cumpărătoare, inmuind strășnicia cu care își apără un loc prielnic. "Vii astăzi?, bată-te crucea de șucheat", zice oarecine, pierzându-și răbdarea. Dar Achim mai are câte ceva de pus în ordine, iar femeile îl tolerează, din mai multe motive. Întâi, pentru că dacă-l strigă mai des, vine mai târziu; al doilea, până vine el, ele se decid ce să cumpere, săcâindu-l, apoi, mai puțin și le servește mai repede; al treilea, le place să se afle în hâră cu el. "Ce e?" întreabă el, după un timp, de pe undeva, din vreun ungher al prăvăliei sau grup de cumpărătoare. "S-a întâmplat ceva?" "O să se întâmple dacă o mai faci mult pe prostul." Achim, auzind vorba asta care îl amuză, își face loc cu coatele și, prefăcându-se supărat, amenință de după teighea: "Să mai văd pe careva clămpănind semințe, c-apoi îi scutur eu capra

de coadă!" "Că doar n-ai dat în minte femeilor, Achime!", încearcă să-l îmbuneze una, care-ar vrea să plece mai repede acasă. "Da', lasă-l nu-i mai cânta-n strună!", zice alta. "O faci pe diplomata, nu? Ți-ar plăcea să ne vezi pe noi plecând la noapte de aici?" îi ripostează o a treia. "Tu poți să stai, că n-ai greutățile pe care le am eu acasă!" mai adaugă cea cu îmbunatul. Îți convine să-ți pierzi vremea pe aici! Copii n-ai, bătrâni nici atât, bărbatul ți-e plecat. Ce-ți pasă! "Ce-ți pasă ție?" i se răspunde de către cea ofensată. "Eu nu m-am băgat peste casa ta! Să-ți vezi de treabă! Auzi?" "Oh! Maică, ce rușine! le admonestează o bătrână. Dă-le, Achime, maică, să plece mai repede!" "Lasă-le, țăță Floareo", intervine omul calm. "De ce-au gură? Nu s-o mestece toată ziua? Cum se încaieră, cum le potolesc! Am găleata cu apă lângă mine și le-mbăiez, și-mbrăcate, și pe gratis!" Din râsul stărnit, toată lumea iese înveselită, iar gălceava e amănată, fiind luat în primire vânzătorul. Cineva cere cuie, altcineva stofă, de partea cealaltă se cere brânză, rechizite școlare, toate vrând să fie servite mai întâi pentru motive care mai de care mai importante. Achim schitează un zâmbet incurajator, urmărind cu privirea, plimbată dintr-un colț de prăvălie într-altul, pe acelea care cer mai insistent, pârând a le promite că pe ele le servește întâi. În sinea sa, omul meditează la atmosfera ce poate exista în casele acestor glasuri ascuțite. Acolo pot domina ele, aici, însă, nu; și acest gând îi dă o satisfacție ascunsă, încât mai că-i vine să le zică: "Împingeți-vă voi, că vă răcoresc eu!" Apoi, adresându-li-se cu voce tare: "D-apoi nebun mă credeți voi să alerg prin prăvălie, de la un cap la altu, ca un cal de curse? Unde vă e rându? De ce nu v-ați așezat separat, care vreți alimente, care textile, care altă marfă?" "Ce-o mai faci pe deșteptul cu rându' tău?" întrebă una; "Ne înveți tu acum ce să facem, de parc-ai fi învățator, nu vânzător!" "Te învăț, îi răspunde el, să nu mori proastă; că și la școală erai o proastă, da' acum ai progresat: ești o mare proastă!" Și iar răs, și semne de enervare din partea unor clienți. "Eu zic, Achime, că e cazul să lăsăm astea și să nu mai așteptăm", e de părere cineva, pe un ton de demnitate, grav. La care el răspunde, imitând-o cu o inocență prefăcută, pe care interlocutoarea n-o observă: "Da' eu ce fac aici? Nu aștept de-atâta vreme să se potolească zarva și să-ncep??!! Da' cu cine să te înțelegi? Cu din astea care taie pâine cu mâinile scoase din albia de rufe?" "Iar te-a apucat, mă, dorul de morală?" zice proasta de mai înainte. "Iar! că eu nu pot să vând stofă cu mâinile de brânză și de la fiare să trec la mătăsuri!" "Și ce-oi vrea, mă rog, să-ți spalăm noi mâinile? Nu te mai spală nevasta și pe picioare?" "Să te speli tu la gură, că otrăvești aerul pe care-l respiri!" Apoi se îndreaptă liniștit către un colț al prăvăliei, convins că femeile nu vor pleca fără cumpărături, pentru că el nu închide cât timp sunt musteriile cumpărători, chiar dacă ora închiderii a trecut de mult. De aceea, trecând la un anume raion, le și indeamnă să meargă cele care cumpără marfa de-acolo. Când este bine dispus și are clienți puțini, întreabă cine ce ia și cât anume; dacă e aglomerație, se uită la cumpărător și merge direct la raft, luând marfa și cantitatea obișnuită ce o

cumpără omul.

Uneori acesta își mai schimbă sortimentul și rația, prilej pentru Achim de a-l lua peste picior: "Te-ai boierit, ai? Îți merge în ceafă brânza de vaci, că la mă-ta acasă numai de oi ai mâncat?!" Vânzoleala cumpărătoarelor se produce repede, pe urmele lui Achim, și se termină o dată cu umplerea sacoșelor. "Și noi?" îl întreabă inutil cele care-or vrea să cumpere de la două-trei raioane diferite, deși merge la alimente; cu noi cum rămâne?" "Voi așteptați, le spun el, că-l chem pe mutu să vă servească el". Și-i face semn cu mâna lui Crață, care reazămă în tăcere pragul ușii ca un paznic neplătit al prăvăliei. Acela face câțiva pași și, primind rația de băutură de la Achim, se sprijină de un obiect aflat în fața raftului unde se face vânzarea. Plescând la fiecare înghițitură, începe, după un obicei prins de la vânzător, să măsoare femeile cu privirea de jos în sus și de sus în jos, pe fiecare în parte, aprobând sau dezaproband, prin sunete dezarticulate însoțite de nimica corespunzătoare și indicând cu mâna la obiect ce-i place și ce nu la careva dintre clienți. Amuzându-se, unele îl lasă să le atingă, altele îl lovesc peste mână, ocazie pentru mut de a-și manifesta părerea despre ele. Celor dintâi, socotindu-le bune, le oferă brațul, schițând gestul în aer, cu eleganță; celorlalte, fiind rele, le dă praf în ochii, suflând din palme pulberea imaginară, scoasă din buzunarele pantalonilor. În timpul acesta, Achim servește cu dexteritate și mișcări de jongler, făcând cu ochiul mutului. Îi mai dă o țuică și-i arată fârașul și mătura. Omul ia sculele de adunat gunoiul și se face că mătură, ocolind cu atenție anume persoane, dar curățind sau murdărind, după caz, încălțăminte alora, după simpatia de totdeauna sau comportarea de moment. "Du-te, treantă, de aici!" îl împinge afară, aruncându-i mătura și fârașul peste scări, ofensată la papuci sau la pantofi. Uneori Achim se răstește la ceea, zicându-i să măture ea dacă nu-i place cum mătură mutu, amenințând-o c-o pune să plătească mătura și fârașul. De cele mai multe ori găsește însă un prilej de distracție, ripostând celei brutale: "vezi să nu-l visezi la noapte, că ăsta nu știe și te ia și-n brațe!" ... Și, cum Crață e și buzat și cu urechile mari și clăpăuge, e ușor de înțeles repulsia cu care se scutura împricinată de-o atare eventualitate. Și, mai de voie, mai de nevoie, râde și ea, dar ca să se răzbune, îl apostrofează pe Achim că-i un nerușinat, care-și bate joc de amărătul ăla! "Mă mir, găsește cu cale Achim să răspundă și-și ridică sprâncenele spre borul pălăriei, că mai am ce discuta cu tine! Ăsta-i semn rău! Înseamnă că am început să mă prostesc și eu. Da' uite, nu mă mir că ție nu ți-e rușine să-mi scoți mie ochii pentru așa ceva! De la tine m-aștept la orice! Când a venit el întâi și întâi în sat, n-a tras la casa ta? De ce nu l-ai oprit să-l slugărești tu, dacă așa crezi că-i fac eu? Ăsta-i bun de orice treabă delicată la casa unde bărbatu-i mai mereu plecat! Face și ce trebuie și ce-ți place și nu suflă o vorbă! Nu te-ai priceput, Catrino, degeaba plângi după el acum! Da' să știi că, dacă ții cu tot dinadinsul să stea la voi, eu te ajut ... Asta pentru că imi dau seama cât de greu e să stea o femeie tânără singură, într-o casă goală

de oameni!" Și, în timp ce vorbește ceremonios și rar, ca acum, calm, studiind parcă fiecare inflexiune a vocii, fie precipitat, pe un ton vehement, mâinile și ochii îi lucrează cu o viteză uluitoare. Cunoscând gusturile și nevoile clienților nu are încurcături cu plata. De altfel, unii vin cu banii potriviți gusturilor și cantităților ce urmează a cumpăra. Ba, unii îi mai au și sortați pe categorii de cumpărături, în legături separate. Când se incurcă socotelile clientului, Achim e pus în dilemă și îi grăiește buclucașului: "N-ai gură, mă, să descurci pungile?" Omul are gură, dar o folosește mai rar sau deloc când pe negustor îl apucă cheful de vorbă și-l apucă des, iar atunci degeaba dă clientul din gură, că Achim nu-i răspunde deși-l aude. Și-apoi, în asemenea situații, omul are mai ales urechi și-i păcat să nu le folosească, ascultându-l pe vânzător, că asta, cu gura lui, bate un sat întreg! Chiar și când cineva vorbește ori spune o poveste mai lungă, lumea tot pe el îl urmărește. Asta, pentru că, în timp ce vorbitorul zice ceva, pe fața lui Achim se citește tot și chiar dacă povestitorul n-ar termina ce avea de vorbit, Achim ar continua-o cu expresia figurii lui, până la sfârșit. De aceea, mușterii îl urmăresc cu urechea pe narator și cu privirea pe vânzător, amuzându-se continuu, căci aproape în toate zilele găsește el, Achim, motive să se afle în sfadă cu cineva, ca acum, de pildă, în chestia lui Crață. De aceea, oamenii l-au poreclit Cărcotașul, sau mai scurt, Cotașul. E o poreclă pe care i-o aruncă în față cu satisfacție sătenii, căci în acest fel îi pot plăti și ei cu aceeași monedă pentru numeroasele "potriviri" și porecle cu care-i gratifică Achim din belșug. Când se iscă vreo zăpăcie, negustorul nu rămâne singur, dar nici interlocutorul său. Amatori de a vântura ciorbă gata încălzită se află destui și-atunci, când s-a încins disputa, nimeni n-are ce regreta. Problema care se pune pentru cei ce asistă la discuție e aceea a locului pe care li-l oferă hazardului, spre a avea în față cele două tabere. Apoi, oricare dintre ei poate fi implicat într-o controversă, căci niciodată nu se poate ști din ce și cu cine se poate hărțui vânzătorul, cine îl va apăra și cine nu. De aceea, nici partenerii nu sunt aceiași, ci se autorecruțează după împrejurări. Oricât au încercat mușterii să se grupeze, întâi spontan, apoi planificat, în tabere compacte, care să-l contracteze pe Achim, n-au reușit mare lucru, căci acesta, observând manevra pusă la cale împotriva-i, aruncă mărul discordiei între membrii aceluiași grup. Atunci își găsește partizani chiar printre cei care îl combăteau altădată iar acum ei înșiși se sfădesc între ei, încât Achim nu mai are prilej să intervină. O asemenea împrejurare constituie pentru el o victorie răsunătoare în pașnicul și veselul său război cu clienții. Este, acesta, unul dintre puținele momente când își întrerupe lucrul, își aprinde radios o țigară, trimițând fumul către imprecinați și-și freacă palmele de satisfacție, ațâțându-i: "Întărită-i drace, că mie-mi place!" Apoi, după ce răsul asistenților neutri s-a potolit, Achim le face cu ochiul, trage cu voluptate din țigară, savurând zarva provocată. Când socotește că harța nevinovată degenerază într-o adevărată ceartă, aruncă țigara și se apucă de lucru, potolindu-i pe

"zavragii": "Mă, păcătoșilor, sunteți la tribunal? Vă dau afară imediat!" Și dacă aceștia nu se potolesc, Achim le reamintește că-i consideră oameni cu scaun la cap, capabili să înțeleagă o glumă, știindu-i mai dezghețați. Într-un asemenea moment, se constituie, dacă nu s-au încheiat ad-hoc, taberele rivale, pro și contra negustorului. Așa s-a întâmplat și acum cu Catrina. Dacă, la început, când i-a aruncat mătura din mână lui Crață, unele femei au aprobat-o iar altele au certat-o, mai târziu, când l-a acuzat pe Achim că-și bate joc de infirm, suratele au tăbărât pe ea, acuzând-o simultan cu vânzătorul ... Când Achim are numai câte un client, care n-are chef de cumpărături dar nici ce pierde, rezemându-i teigheaua în tăcere și nici nu-l poate urni la vorbă cu înțelesuri meșteșugite, atunci negustorul povestește el câte-o întâmplare de-a aceluiași client. Iese de după teighea, umple două pahare cu băutură, unul cu licoarea preferată a interlocutorului, trage un scaun în apropierea acestuia și, mirându-se că nu-i mai ajunge timpul să stea de vorbă cu oamenii, îi amintește ascultătorului cea mai dramatică sau cea mai comică fază a pătaniei. Acela sare ars, descoperind în vânzător pe autorul farsei sau se face că nu mai știe despre ce este vorba și, spre a și-o aminti, scoate din buzunar o bancnotă și i-o întinde vânzătorului ca să mai aducă două pahare cu băutură. Apoi, povestea în doi se derulează până vin alți clienți, care îl somează pe Achim să îi servească. Acesta, ori nu se urnește din loc decât mult mai târziu, ori îi trimite pe ei să se servească singuri. De aici ies alte încurcături și mărfuri amestecate, dar pentru a retrăi o întâmplare hazlie, Achim face și această concesie. Când își dă seama că a rămas numai cu Crață, realizează că e foarte târziu și-i pune aceluia mătura în mână, apoi închide și pleacă acasă, întâmpinat de copiii săi, care vin să-l ia de la prăvălie. Uneori, însă, are parte și de câte o scenă dramatică, precum cea de mai jos:

- Nu deschizi o dată, Achime, dugheana asta?

- De ce Ilie, te arde la pipoașcă?

- Mă arde, mă, nu-ș' ce dracu pe la lingurea. De dimineață, după ce m-am sculat, am băgat de seamă că nu mi-e bine și-am venit să mă dreg cu una galbenă ... Ale dracului foale, dom'le! S-au învățat cu nărav: cum nu le cinstesc dimineața c-o tărie, cum mă dor!

S-au boierit, mă Ilie, se vede treaba!

- Boierit, pe dracu, Achime! S-au ciuruit, asta e! Așa mi-a spus doctorul: "Te cureți, Ilie, dacă mai bei!" ... Da', ce să fac? Mă curăț, mă curăț! Adio și-un praz verde! Dă-o-n mă-sa de viață! Decât o mie de ani cioară, mai bine un an soim!

- Și cu galbena mea te faci bine, Ilie?

- Nu mă fac, mă Achime, da', nici cioară nu rămân! O viață are omul ...

- Și p-ai-a o prăpădește cu băutura! ...

- Așa e, da' eu n-am ce să mai aștept de la ea! ...

Tehnoredactarea computerizată și tiparul :
S.C. INFCON S.A. Constanta
str. Prof. Murgoci nr.1, tel/fax : (041/585.627, 580.527
.....
Bun de tipar : 26.II.1999. Apărut : 1999.
Hârtie offset : 60g/m².
Format : 8/61 x86. Coli tipar : 57.

**"Analele Dobrogei", serie nouă, an V, nr. 2, 1999,
apare editat și finanțat de
Muzeul de istorie națională și arheologie
Constanța.**

ISSN : 12244 - 810